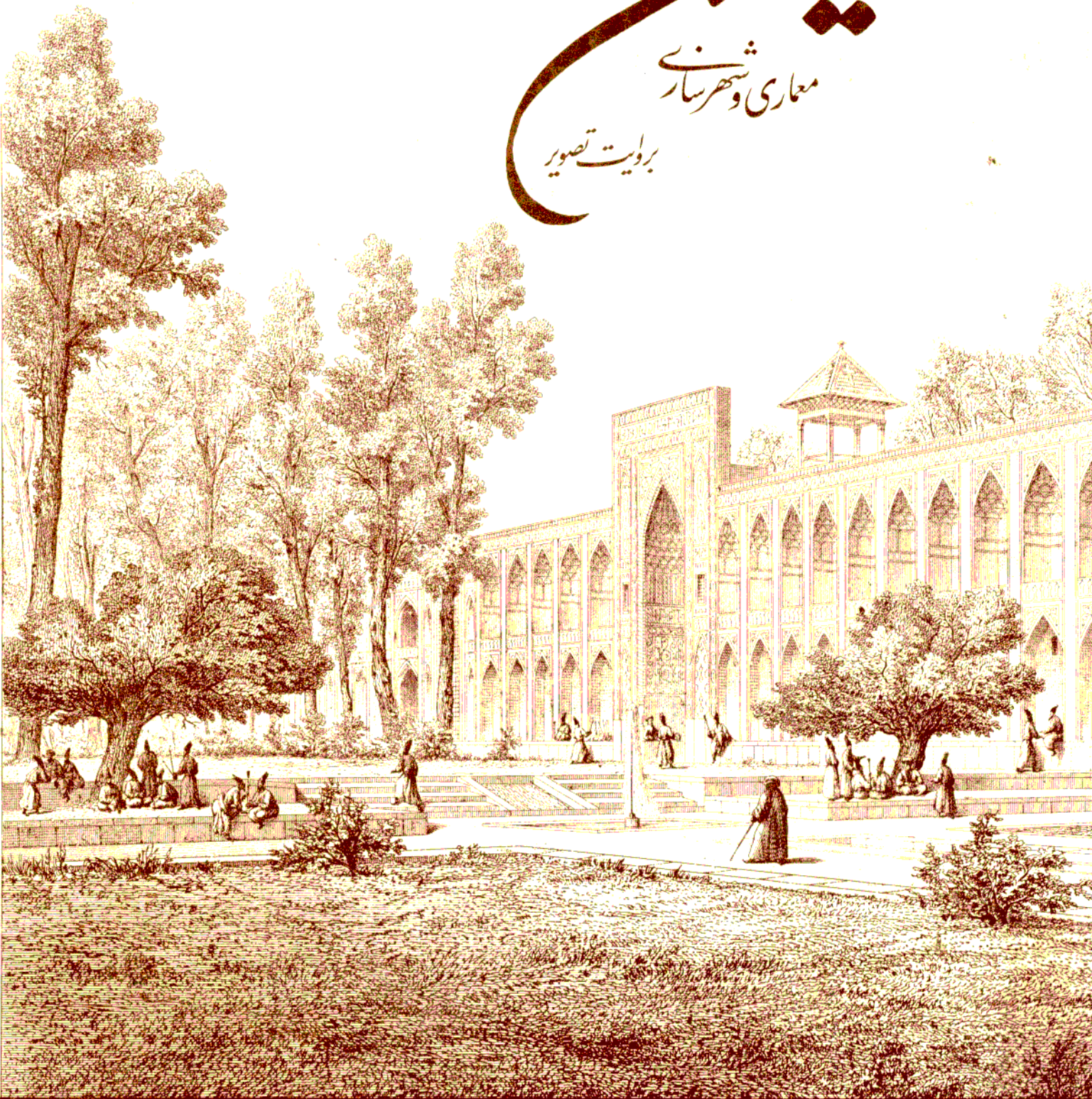

کلیس

معماری و شهرسازی

برایت تصویر

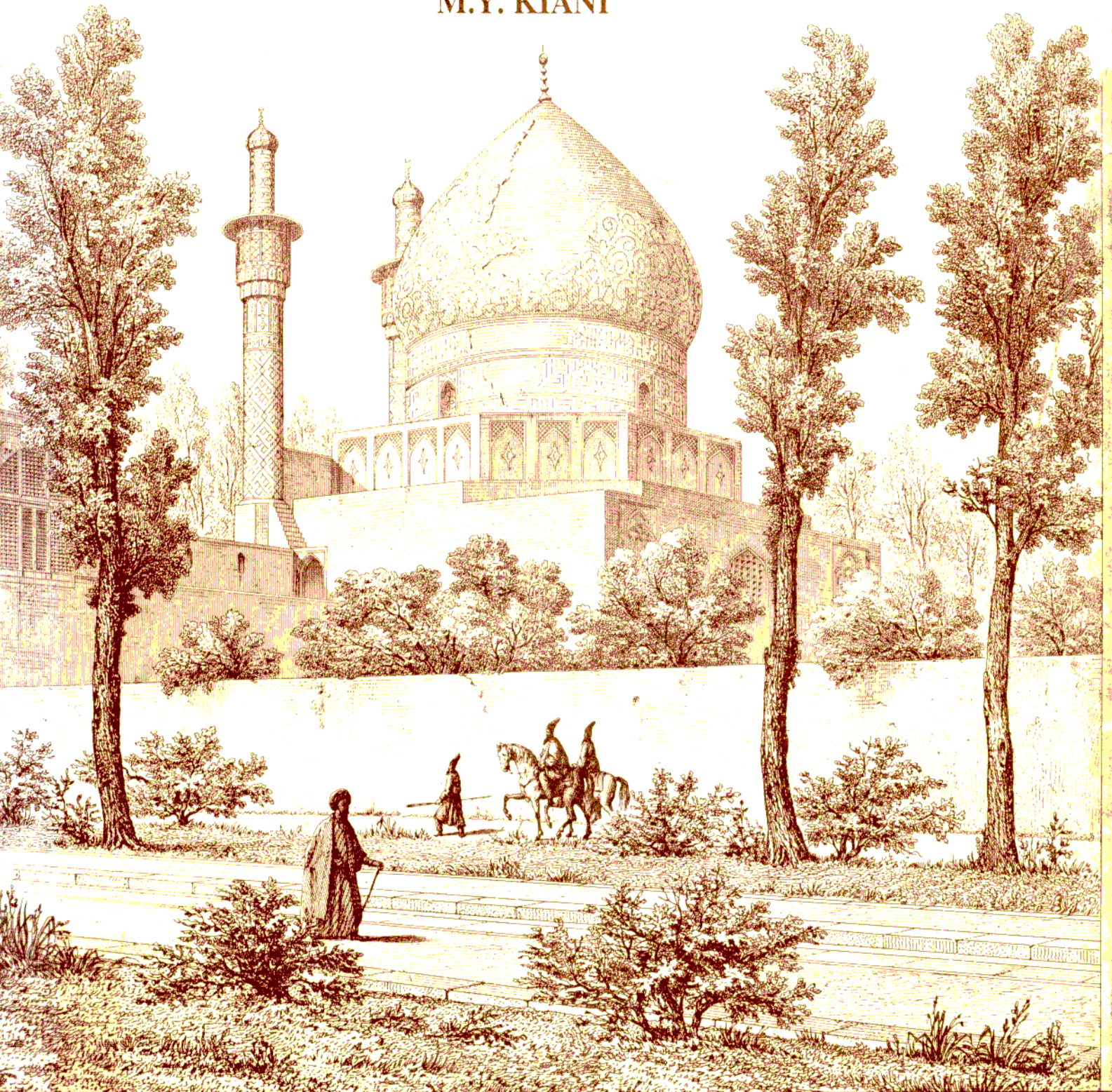

IRANIAN

ARCHITECTURE & TOWN PLANNING

A PICTORIAL RECORD

M.Y. KIANI

کیرلہ

معماری و شہر سازی
برائیت تصویر

پبلسر
محمد ونف کمانہ

باہسکاری:

مهندس حسین سلطان زادہ

محمد حسن مسار

محمد علی مخلصی

دکتر حبیب کرکتر

مارتین چارلز ورث

دکتر سمیون آیوازیان

حجرت
الرحمن الرحيم

ایرنگتاب

در سال ۱۳۷۲ بزرگوار طبع آراسته گردید

دفتر مطالعات ایران شناسی

معماری و شهرسازی ایران به روایت تصویر

مؤلف: محمد یوسف کیانی

حروفچینی: پایکار

صفحه آرا: نامور ایمانی - محمدخاندانی

خط: عظیم صباحی

چاپ اول: پاییز ۱۳۷۲

تیراژ: ۳۳۰۰ نسخه

لینوگرافی: جام جم

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

تهران. تقاطع حافظ و سمیه صندوق پستی ۱۶۷۷/۱۵۸۱۵ - تلفن ۸۸۲۰۰۲۳

حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی ایران

بسمه تعالی

معینی به سبب قابلیت، خود، پذیرای چنان صورتی باشند. از اینرو می‌توان دریافت که علت تحولات تاریخی در فرهنگ و تمدن هر کشور، صرفاً تأثیر فاعلیت یک عامل خارجی نیست؛ بلکه قابلیت فرهنگی و تمدنی خود آن کشور نیز شرط اصلی بشمار می‌آید. معماری و شهرسازی نیز بعنوان شأن بارزی از شئون فرهنگی و تمدنی، از این قاعده مستثنی نیست و به همین دلیل است که مثلاً معماری هر یک از ادوار یاد شده ایران به نام همان دوره موسوم کرده‌اند. زیرا اجزاء معماری و شهرسازی هر دوره پیشین، بمثابة «ماده»، در ترکیبی جدید، صورت نوعی تازه‌یی را می‌پذیرد که مبدأ دورانی جدید و نامشخص صورت نوعی گذشته است. متأسفانه طرح چنین مباحث ضروری در جامعه فرهنگی ما، اولاً، به علت فقدان اطلاعات لازم؛ و ثانیاً، به جهت طرح ساده‌انگارانه یا مفرضانه مسائل اساسی، هرگز گسترش چندانی نداشته است. معدود افراد دردمند و صاحب نظر در اینگونه امور نیز کمتر مجال یا حتی تمایل به ظهور و بروز داشته‌اند و مزید بر تأسف آنکه حضور مفروض آنها نیز به علت فقدان زمینة مناسب علمی در جامعه، نمی‌توانسته است که منشأ اثر شایسته قرار گیرد. از اینرو، نیاز به ارائه اطلاعات صحیح و اصولی که شرط اصلی برای هر گونه تحقیق و ارائه نظر است، این دفتر را بر آن داشت که نسبت به نشر آثار برجسته‌یی از این دست، اقبال کند تا مقدمه‌یی واجب برای تدقیقات آینده باشد. کتاب حاضر، تألیف آقای محمذبوسف کبانی از مدرسین تاریخ هنر معماری و هنرهای اسلامی دانشگاه تهران، با اشمال بر چهار بخش:

- تصاویر رنگی از معماری و شهرسازی تاریخی ایران
 - شرح تصاویر به فارسی و انگلیسی
 - تصاویر سیاه و سفید مربوط به جهانگردان خارجی
 - کتابشناسی جامع نزدیک به سه هزار نسخه مأخذ در باب معماری و شهرسازی ایران
- واجد چنین اولویتی دانسته شد؛ به امید آن که مورد بهره‌برداری علاقمندان قرار گیرد. البته همکاری صمیمانه مسئولان محترم سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در چاپ دقیق و سریع این اثر حقاً کارساز بود و موجب امتنان و سپاسگزاری است؛ با آرزوی آنکه به لطف حضرت حق تعالی توفیق داشته باشیم با برخورداریی از چنین همکاریهایی، خدمت خود را به نحوی که مقبول طبع اهل نظر افتد، بجا آوریم.

دفتر مطالعات ایران شناسی

معماری ایرانی نظیر دیگر شئون فرهنگی و تمدنی ما، مسأله‌یی است که همواره بحث در مورد آن با خلط مبحث ماده و صورت همراه بوده است. می‌دانیم که آنچه مقسم تقسیمات مربوط به ماهیت اشیاء و امور قرار می‌گیرد، «صورت» آنهاست و «ماده» را در این میان اعتباری نیست؛ چنانکه صورت یک بنای مسکونی که فضای لازم برای خواب، پخت و پز و سایر نیازهای اصلی زندگی را تأمین می‌کند، وجه ممیز آن از بناهای، تجاری، اداری، آموزشی، مذهبی و غیر ذلک است؛ ولی «ماده»‌یی بنا و امور مربوط بدان - نظیر نوع مصالح، شکل، اندازه و رنگ - هیچگونه تأثیری در تقسیم‌بندی یاد شده ندارد. در عین حال، شئون مختلف زندگی جمعی و فردی هر جامعه، در یک دوره تاریخی، واجد اشتراکات کلی با یکدیگر است و «صورت نوعی» معینی را نشان می‌دهد که ظاهر و باطن امور آن دوران را از سایر ادوار متمایز می‌سازد. مورخان و محققان نیز بر حسب تعدد صور نوعی تاریخی، ادوار مختلف فرهنگ و تمدن یک قوم یا یک امت را تقسیم‌بندی کرده و مورد بررسی و تحقیق قرار می‌دهند. چنانکه تاریخ کشور ما را شامل این ادوار دانسته‌اند: دوره‌های تمدنی قبل از نخستین مهاجرت آریایی‌ها؛ دوره فترت قبل از دومین مهاجرت آنها؛ دوره پس از مهاجرت دوم که در تمدن هخامنشی به تمامیت و کمال رسید؛ دوره فرهنگ و تمدن یونانی مآب - هلنیستیک - که با سلطه یونانیان آغاز شد و تا پایان عصر اشکانیان ادامه داشت؛ دوره ساسانی؛ دوره اسلامی که خود اعصار مختلف قبل از سلجوقی، سلجوقی (تا حمله مغول)، تیموری، صفوی (تا پایان عهد زندیه)، قاجار و بالاخره دوره غرب مآبی مشروطه و آغاز تجربه‌های جدید انقلاب اسلامی را در برمی‌گیرد. در هر یک از این ادوار، صورت نوعی فرهنگ دوره قبل منسوخ می‌شود و اجزاء تمدن ترکیب گذشته خود را از دست می‌دهند و مجموعاً به عنوان «ماده»، پذیرای صورت جدیدی می‌شوند که فرهنگی جدید و به تبع آن مدنیت تازه‌ای را در تاریخ این کشور رقم می‌زند. بنابراین، نیازی به توضیح نیست که نحوه تلقی ساده‌انگارانه برخی که استمرار و تداوم ماده را دلیل بر آن می‌گیرند که «در همیشه بر همان پاشنه گذشته می‌چرخد» در بحث‌های نظری جایی ندارد و بیشتر به دنیای تبلیغات ژورنالیستی و سیاسی مربوط است تا ساحت علم و نظر. در عین حال این نکته مهم را نباید فراموش کرد که هر ماده معین فقط برای پذیرش صورتهای معینی «قابلیت» دارد و بالعکس، هر صورت معین نیز نمی‌تواند بر هر ماده‌یی عارض شود، مگر آنکه ماده‌های

انسان، در طول هزاران سال زندگی آثاری از خود به یادگار گذاشته که حکایت از نحوه زندگی او دارد. این آثار گوناگون، نمایانگر بازتابهای حیات مادی و معنوی اوست که در مجموع تمدن جهانی را تشکیل می دهد.

بشر، در رهگذر زندگانی خود تحولات بسیاری را پشت سر گذاشته و به دلایل مختلف و تحت تأثیر نظامهای فکری، هنری، صنعتی، اقتصادی، نظامی، سیاسی و ...، تغییرات و دگرگونیهای زیادی را در ادوار مختلف در زمینه های متفاوت فرهنگی به وجود آورده است.

انسان که زندگی را از صورت و شکل بسیار ابتدائی شروع کرده بود، بتدریج در پی تحولاتی که ناشی از کشاورزی و دامداری بود، در حدود هزاره نهم تا هفتم قبل از میلاد وارد مرحله نوینی شد که محققان و باستانشناسان آن مرحله را دوران «استقرار» یا «سکونت در دهکده ها» نامیده اند و این دگرگونیها را با عنوان «انقلاب نوسنگی» به یک جهش تکاملی تعبیر کرده اند. در همین مرحله بود که انسان بتدریج موفق به ایجاد و احداث سرپناهیائی شد که نیاز او را برای سکونت در فصول مختلف سال در یک محل خاص برآورده می ساخت. بتدریج و با استفاده از مصالح ساختمانی مقاومتری چون گل و سنگ، اولین نمونه های واقعی معماری ابتدائی توسط انسان به وجود آمد.

کاوشهای باستانشناسی سالهای اخیر در نقاط مختلف ایران، نمونه های گوناگونی از این مرحله را ارائه داده اند که برای مثال می توان به یکی از قدیمترین آنها در تپه گنج دره واقع در استان کرمانشاه اشاره داشت.

رواق کشاورزی و ازدیاد محصول در جوامع اولیه سبب تولید مازاد بر مصرف

شد؛ و یکی از نتایج اولیه مبادلات محصول مازاد بر مصرف را می توان سبب پیشرفت و توسعه معماری بشمار آورد.

از دیگر پیامدهای تماسهای اقتصادی روستاها با یکدیگر، پیشرفت در رشته های مختلف تکنولوژی بود. با توسعه روستاها، نیازهای جامعه به سازمانهای اجتماعی متشکل، به صورت ایجاد و احداث بناهای عمومی متبلور شد.

این گونه بناها به دلایل گوناگون مذهبی، اقتصادی، سیاسی و ... به صورت روزافزون پدیدار شدند. این گونه مراکز عمومی را می توان به عنوان قدیمترین نوع معماری «عام المنفعه» به شمار آورد. ساختمان منقوش تپه زاغه نمونه جالبی از اینگونه بناها در این دوره است.

توسعه و گسترش اجتماعات، بتدریج تحولات دیگر در معماری به وجود آورد و اندک اندک نقشه بناها بر اساس شرایط و نیازهای زندگی روزمره شکلی خاص به خود گرفت و محوطه های دفاعی، معابد بزرگ و کارگاههای صنعتی مختلف بویژه سفالگری، در مراکز بزرگ اجتماعی تأسیس شد. نمونه های این دگرگونیها را که زمانی از حدود هزاره های ششم تا اول قبل از میلاد را در برمی گیرد، می توان در محوطه های باستانی مختلف چون تپه سیلک در کاشان، تپه حصار در دامغان، تل ابلیس و تپه یحیی در کرمان و بالاخره چغازنبیل هفت تپه در خوزستان- که با کاوشهای باستان شناسی ۵۰ سال اخیر مورد پژوهش و مطالعه قرار گرفته اند- بررسی کرد. در این دوره که باید آن را دوران تکوین و تکامل شهرنشینی خواند، به دلایل اقتصادی و نظامی ساکنان شهرهای آن زمان برای دفاع از خود و تأمین امنیت اقدام به ایجاد قلاع نمودند که خود گامی مهم در روند تکاملی معماری است. احداث این گونه بناها تحولی در ابعاد مختلف حیات اجتماعی انسان به وجود آورد که تا قرون متمادی ادامه داشت. قلاع «اورارتویی» در ایران، نمونه بسیار جالبی از این گونه بناهاست.

توسعه اقتصادی، پیشرفت صنایع و گسترش کشاورزی در حدود هزاره اول،

منجر به تأسیس سلسله های گوناگونی در آسیا شد که امپراطوری آشور، بابل، ماد و هخامنشی را برای مثال می توان نام برد.

در تاریخ شهرسازی، تمدن ایلامی را می توان نقطه عطفی دانست؛ چه ایجاد شهری ایلامی در شوش، با دارا بودن معابد، تأسیسات اقتصادی و غیره ارزش مهم معماری و تحول شهرسازی و شهرنشینی را به خوبی نشان می دهد. دقت و نظم که در ایجاد مراکز سکونت و شبکه بندی خیابانها به چشم می خورد، نشانگر مهارت سازندگان و معماران در شهرسازی این دوره است. گرچه آثار با ارزش و متعددی چون پاسارگاد، شوش و تخت جمشید - که بیشتر جنبه معماری متمرکز سیاسی دارند - از دوره هخامنشی باقیمانده؛ ولی اطلاعات ما از نحوه شهرسازی، بافت شهر و محل زندگی مردمان عادی این دوره بسیار ناچیز است و علی رغم بررسی و کاوشهای باستانشناسی، آگاهی ما از نحوه شهرسازی امپراطوری هخامنشی به درستی روشن نیست.

از طرفی، امپراطوری اشکانی نیز با حکومت طولانی پانصد ساله خود تحولات جدیدی در شهرسازی به وجود آورد. به علت پراکندگی میراث فرهنگی اشکانیان در حوزه اقتدارشان، که از شرق به دره هند و از غرب به بین النهرین محدود می شد و در برگیرنده منطقه وسیعی است، مطالعه و تحقیق در آثار باقیمانده از آن دوران مستلزم پژوهش بیشتر در آینده خواهد بود.

فعالیت شهرسازی بهنگام حکمرانی مهرداد اول و مهرداد دوم بعد اعلای ترقی رسید و شهرهای متعددی با نقشه های مربع، بیضی، مدور و چند ضلعی در نقاط گوناگون ساخته شد. بطور کلی می توان گفت شهرسازی دوره اشکانی بیشتر به دلایل سیاسی و نظامی به وجود آمد و شهرهای معروفی چون نسا، مرو، هترا و دشت قلعه با نقشه های چند ضلعی، بیضی و مدور که امکان دفاع از شهر را آسانتر می کند مؤید این مطلب است. دیگر شهرهای اشکانی نظیر اساک، تمبرکس، سرنیکس و صد دروازه که در مقیاسهای متفاوت بنا شده بودند، نشان می دهند که اشکانیان در شهرسازی به پیشرفت قابل ملاحظه ای دست یافته بودند. هر یک از

شهرهای یاد شده، در فصول مختلف سال به مناسبت‌هایی مورد استفاده شاهان اشکانی قرار می‌گرفت. البته شناسائی کامل نحوه شهرسازی عهد اشکانی و شناخت ویژگیهای آن، چنانکه اشاره شد، مستلزم بررسی و کاوشهای دقیق باستانشناسی در منطقه وسیع قلمرو این سلسله می‌باشد.

شهرسازی و شهرنشینی دوره ساسانی، همانند عهد اشکانی، با ایجاد شهرهایی توسط شاهان اولیه سلسله ساسانی شروع شد. در آغاز، شهرها با نقشه‌های منظم و طرح شبکه بندی ساخته شده بودند. بقایای شهر اردشیر خره نشان می‌دهد که شهر با شکل مدور و با محاسبات دقیق ریاضی ساخته شده است. شهرهای عهد ساسانی نیز مانند شهرهای اشکانی دارای نقشه‌های متفاوت چون مربع، چند ضلعی، مدور و بیضی است. شهرهایی نظیر دارابگرد، بیشاپور، مدائن، جندی شاپور و ایوان کرخه که مورد مطالعه قرار گرفته اند می‌توانند معرف شهرسازی دوره ساسانی باشند.

این شهرها بر طبق نقشه‌های منظم بنا گردیده و اغلب با فرم شبکه بندی مستطیل شکل در محورهای اصلی ساخته شده‌اند؛ و همانند شهرهای اشکانی با حصار و خندق مستحکم می‌شدند و طبقات مختلف اجتماعی در قسمتهای متفاوت از یکدیگر در شهر جای می‌گرفتند.

ظهور اسلام در اوایل قرن هفتم میلادی، سرنوشت سیاسی، مذهبی و اجتماعی بسیاری از کشورها را تغییر داد. در کمتر از پنجاه سال قدرت روزافزون اسلام در شرق تا هند و در غرب تا اسپانیا گسترش یافت و در نتیجه، هنر اسلامی از ترکیب هنرهای ممالک نفوذ اسلام مانند ایران، مصر، آناتولی به وجود آمد. تأثیر این همه تحولات و دگرگونیها را در سیمای شهرهای ایران که بعد از اسلام به وجود آمدند و دارای ویژگیهای خاص بودند، می‌توان مورد مطالعه قرار داد.

بطور کلی، سنتهای شهرسازی اسلامی در ایران تحت نفوذ شهرسازی قبل از اسلام بویژه دوره ساسانی شکل گرفت ولی جنبه‌های گوناگون، بخصوص عوامل مذهبی، در بافت شهرها دگرگونیهایی به وجود آورد. شهرهای اسلامی با

پیشگفتار / نه

پیروی از شیوه شهرسازی دوره متقدم از یکطرف، و نوآوری در ایجاد بناهای صرفاً مذهبی مانند مساجد، مدارس، مقابر، حسینیه‌ها و تکایا از طرف دیگر، توسعه و گسترش یافت.

با آنکه اساس شهرنشینی عصر اسلامی از دوره متقدم سرچشمه گرفته، ولی دارای ویژگی‌هایی است که در دوره قبل از اسلام به چشم نمی‌خورد.

شهرسازی و شهرنشینی ادوار اسلامی، همواره به قدرت حکومت مرکزی بستگی داشت. تکوین، توسعه و سقوط شهرها، با جریان‌های سیاسی کاملاً در ارتباط مستقیم بود.

بطور کلی شهرسازی ادوار اسلامی را در دو گروه می‌توان مورد بررسی قرار داد: شهرهای قرون نخستین اسلامی؛ شهرهای قرون متأخر. گرچه شهرنشینی و شهرسازی در هر یک از ادوار یاد شده از جهاتی دارای اهمیت و ویژگی است، ولی شهرنشینی و شهرسازی دوره میانی اسلام (سلجوقی، ایلخانی و تیموری) را به دلیل برخورداری از ویژگی‌های بارز باید نشان‌دهنده سیمای واقعیتر شهرهای اسلامی ایران دانست.

آشنائی با سیمای شهرهای ایران و شناخت آن از دیدگاه اجتماعی، معماری و ویژگی‌های آن، کاملاً نیاز به بررسی و کاوش‌های باستانشناسی در شهرهای معروف متروک و دایر ایران زمین دارد. از جمله، شناخت ویژگی‌هایی مانند نقشه شهرها، الگوی شهرها، خصوصیات تقسیم‌بندی شهر، بافت کلی شهرها و قسمتهای مختلف نظیر برج و بارو، مکانهای عمومی مانند مساجد، مدارس، بازار، حمام، کاروانسراها، واحدهای مسکونی، مراکز صنعتی، منطقه حاکم‌نشین، دروازه‌ها، سیستم‌های آبرسانی، فاضلاب، کوچه‌ها، گذرها، محلات، جایگزینی اقسام مختلف در شهرها و روابط آنها با یکدیگر که از اهمیت بسزایی برخوردار است. شناسائی شهرهای کویری، ساحلی و کوهستانی با ویژگی‌های آنها نیز هر یک باید مورد مطالعه و تحقیق جداگانه قرار گیرد.

علی‌رغم انبوه این ناشناخته‌ها، شهرنشینی و شهرسازی در ایران با تحقیقات

بسیار مختصری که محققان و باستانشناسان انجام داده‌اند، نشان‌دهنده آنست که معماران و شهرسازان ایران در تمامی ادوار همیشه مبتکر بوده و در شهرسازی تا آنجائی که ممکن بوده نکات فنی و معماری را با نیازهای اجتماعی هماهنگ ساخته‌اند. بناهای تاریخی و آثار جالبی که در سراسر این کشور باستانی پراکنده است و آنچه در درازای زمان به علل گوناگون از میان رفته، نتیجه قرون متمادی کار و کوشش همین هنرمندان است.

بررسیها و کاوشهای باستانشناسی حکایت از آن دارد که سابقه معماری ایران به حدود هزاره هفتم ق م می‌رسد. از آن زمان تاکنون پیوسته این هنر در ارتباط با مسائل گوناگون، بویژه علل مذهبی، در جهت توسعه و تکامل بوده است.

معماری ایران دارای ویژگیهایی است که در مقایسه با معماری دیگر کشورهای جهان از ارزشی ویژه برخوردار است: ویژگیهایی چون طراحی متناسب، محاسبات دقیق، فرم درست پوشش، رعایت مسائل فنی و عملی در ساختمان، ایوانهای رفیع، ستونهای بلند و بالاخره تزئینات گوناگون که هر یک در عین سادگی معرف شکوه معماری این سرزمین است. همانطور که محققان معتقدند، معماری ایران بر اصولی چون خودبسندگی، پرهیز از بیهودگی، بهره‌گیری از پیمون (مدول)، نیارش (استتیک) و درونگرایی نهاده شده است. یادگارهای با ارزشی چون ریاطی دور افتاده در حاشیه کویر، بقایای میل و مناره‌ای در یک روستا یا نیایشگاهی در بزرگترین میدان یک شهر، همه بیانگر این واقعیت است که معماران، هنرمندان و استادکاران، موارد یاد شده را همواره در مد نظر داشته‌اند.

احداث نیایشگاهها در دوران اسلامی بیش از هر نوع بنای دیگر مورد نظر بوده، تا جائی که اگر شهری فاقد مسجد جامع یا آدینه بود نمی‌توانست به عنوان یک شهر معرفی شود. معماران ایرانی با سبکهای گوناگون و نقشه‌های متفاوت و بالاخره تزئینات با شکوه، خانه خدا را شکوه و جلالی دیگر بخشیدند. نیایشگاههایی چون تاریخانه دامغان، مسجد کبود، گور شاد و مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان از

یادگارهای با ارزش معماری است که هنرشان را با عشق و جذبۀ در آمیخته اند. مقابر و آرامگاههای بزرگان دین و سیاست نیز همانند نیایشگاهها با نقشه های متفاوت، پوششهای گوناگون گنبدی و تریباتی چون گچبری، کاشیکاری و آجرکاری، معماری دوره اسلامی را از اعتبار ویژه ای برخوردار ساختند.

مقابری چون آرامگاه قابوس و الجایتو، مجموعه های زیبای بسطام و نطنز و حرم حضرت رضا (ع) با شیوه های متفاوت معماری، نمونه هایی با شکوه از این شاخه بناهای ایران در دوره اسلامی است. در سراسر جهان اسلام، سنت ایجاد بناهای آرامگاهی همانند ایران را نمی توان یافت که از چنین عمر دراز و مقبولیت ریشه دار و سطح عالی و پابرجا و نقش بسیار در تعالی معماری برخوردار بوده باشد. احداث مدارس، بعد از آنکه فضای آموزشی از نیایشگاه جدا و شیوه تدریس بتدریج دگرگون شد شکل تازه ای یافت. تدریس علوم دینی و مذهبی که قبل از بنیانگذاری مدارس در مساجد انجام می گرفت، بتدریج بعد از ایجاد و توسعه مدارس به این مراکز منتقل شد. فضای معماری مدارس نیز همزمان با تحولات معماری مساجد وارد مرحله جدیدی شد و معماران با پیروی از ویژگیهای معماری مساجد، مدارس را نیز کم و بیش با همان خصوصیات توسعه بخشیدند و از نقشه چهار ایوانی برای ساختمان آن بهره گرفته و در آرایش آن از انواع تزئینات بویژه کاشیکاری استفاده کرده و به این گونه بناها اعتباری ویژه بخشیدند. مدارس چون خرگرد، چهار باغ، آقا و سپهسالار را می توان معرف فضای آموزشی در معماری ایران دانست.

در شهرهای ایران اسلامی اماکن عمومی عمدتاً در مسیر گذرهای اصلی و فرعی شهر ساخته می شدند، تکایا، حسینیه ها و مصلیها در بسیاری از شهرها در بافت شهر جای ویژه ای داشتند و در ایام سوگواری بویژه محرم مورد استفاده شیفتگان و عاشقان ائمه اطهار بوده و بخصوص عاشقان حسین (ع) در برگزاری عاشورای حسینی از این گونه بناها استفاده می کردند؛ و نیز مصلیها در خارج شهر نقش ویژه ای در برگزاری مراسم اعیاد مذهبی مسلمانان ایفا می کرد.

حسینیه ها، تکایا و مصلیها با همه سادگی ساختمان در معماری از اهمیت فراوانی برخوردار است. تکایای یزد، مصلیهای خراسان و حسینیه های کاشان نمونه های جالبی از فضای معماری مذهبی دوره اسلامی است.

یکی از هدفهای معماری، همواره اندیشه یافتن راههای گوناگون دفاع در برابر مهاجمان و دشمنان همراه بوده است. قلاع و دژها که نمونه ای از ایجاد این گونه بناهاست، در ایران سابقه ای بس طولانی دارد. تهاجمات قبیله ای، جنگهای فرقه ای و جنگهای داخلی در ایران باعث شد که معماری دژها شکل ویژه ای یابد و احداث آن بر روی کوهها، صخره های صعب العبور و دشتهای توسعه یابد. معماری قلاع، در دوره اسلامی توسعه فراوان یافت و هنر قلعه سازی گرچه با مشکلات بسیاری همراه بود، لیکن بتدریج به سوی تکامل پیش رفت. بقایای قلاعی که در سلسله جبال البرز به چشم می خورد (الموت، لمبسر، گردکوه و سارو) و آنچه در دشتهای وسیع ایران بجای مانده، از شگفتیهای هنر معماری بشمار می آید.

از دورانهای بسیار کهن، ساختن سد و پل یکی از شاخه های مهم و مشکل معماری بوده و معماران ایران سهم بسزائی در توسعه این شاخه معماری بویژه در دوران ساسانی و صفوی داشته اند. سدها و پلهائی نظیر قافلانکوه، شهرستان ساوه و خواجه، یادگارهای با ارزشی از دوران گذشته است و کمتر بیننده ای می تواند بی تفاوت از کنارشان عبور کند. شرایط اقلیمی و جغرافیائی سرزمین ایران، نقش عمده ای در خلق آثار معماری گوناگون داشته است. یکی از این پدیده ها ایجاد مخازن ذخیره آب و ساختن آب انبارهاست. آب انبار در ایران، از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده و سابقه تطهیر و شستشو و غسل در ایران به گذشته بسیار دور باز می گردد. در ادیان مختلف آئین تطهیر و شستشو از اعتبار ویژه ای برخوردار است. در آئین اسلام پاکی و طهارت، غسلهای واجب متعدد، وضو و شستشوی روزانه علاوه بر جنبه مذهبی از نظر بهداشتی هم اهمیت فوق العاده ای یافت و نقش مهمی در زندگی روزمره مسلمانان ایفا کرد و «النجافة من الايمان»

شعار هر مسلمان شد. بدین ترتیب فضای حمامها از همان آغاز در میان فضای معماری شهری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شد و تقریباً یکی از مهمترین بناهای شهری پس از مسجد و مدرسه محسوب شد. معماران ایرانی در ایجاد این گونه بناها از نقشه‌های متنوع استفاده کرده و در آرایش نمای داخلی و خارجی با استفاده از تزئینات مختلف چون آهکبری، گچبری و کاشیکاری به فضای حمامها جلوه‌ای دیگر بخشیدند. حمامهایی چون کردشت، گنجعلی خان و خسرو آقا نمونه‌های جالبی از معماری حمامها شمرده می‌شود.

نیاز انسان به سرپناه در سفر و حضر، از روزگاران باستان مورد توجه بوده است. از گذشته بسیار دور آثار این گونه پناهگاهها و استراحتگاههای بین راه به چشم می‌خورد که بسیاری از آنها را می‌توان از نظر شیوه ساختمانی از شاهکارهای معماری و هنری عصر خود بشمار آورد. در عهد اسلامی این گونه بناها با شیوه‌های گوناگون در هر شهر و روستا، حاشیه کویر، معابر کوهستانی و مراکز اقتصادی با نامهای مختلف چون رباط، خان و کاروانسرا رو به گسترش نهاد.

احداث کاروانسراها در ایران سابقه بس کهن دارد و طبق منابع تاریخی، ایران در احداث کاروانسراها و همچنین سیستم ارتباطات مبتکر و پیشقدم بوده است. گسترش کاروانسراها بستگی به وضعیت اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و نظامی داشته و شکل یابی آن با موارد یاد شده در ارتباط بوده است.

معماران دوره اسلامی با توجه به موارد یاد شده و همچنین شرایط اقلیمی منطقه، انواع کاروانسراها را با نقشه‌های متنوع بنا نهادند که دوره صفوی را می‌توان از مهمترین ادوار برای توسعه و تکامل آن دانست. یادگارهای با ارزشی چون رباط شرف، رباط زین الدین، مهیار و چاله سیاه یادآور زمانی است که این گونه بناها مأوا و مسکن کاروان و کاروانیان بودند.

باغها و کاخهای ایران نیز جلوه‌گاه دیگری از معماری این سرزمین هستند که با شکوه و زیبایی خاصی در دوره‌های متفاوت احداث شده‌اند. کاخها و باغهایی

چون تخت جمشید، عالی قاپو، هشت بهشت، نارنجستان، فین، ارم و باغهای طیس با معماری خاص و نقاشی و تزئینات جالب توجه، معرف ذوق و سلیقه سازندگانی است که با الهام از طبیعت زیبای ایران از یکطرف و بهره گیری از سنت های معماری کهن از طرف دیگر، زیبایی شکوهمندی به این گروه از بناها بخشیده اند.

از دیگر آثار معماری ایران میل و مناره هاست. در کنار راههای کاروانی، راههای کوهستانی و بالاخره در محدوده شهرها و روستاها به دلایل گوناگون بویژه از قرن پنجم هجری به بعد ایجاد و احداث آنها متداول شد. این میلها و مناره ها می توانست کاروانیان خسته و کوفته و گاهی ره گمکرده را در یافتن راه و رسیدن به مقصد یاری دهد، و یا عاشقان خداجوی را با بانگ الله اکبری که از فراز گلدسته های آن به گوش می رسد به عبادت فرا خواند. ویژگیهای متفاوت چون ارتفاع، تزئینات فوق العاده جالب و بالاخره جلوگیری از رانش ایوانها، یکی از اختصاصات بناهای مذهبی بویژه مساجد و مدارس شد.

در میان شاخه های گوناگون هنر ایران، هنر تزئین ساختمان از اعتبار ویژه ای برخوردار است و از گذشته بسیار دور کاربرد این هنر در معماری معمول و متداول بوده است. تزئیناتی چون: گچبری، آجرکاری، کاشیکاری، حجاری، نقاشی و آئینه کاری که هر یک علاوه بر زیبایی، در تقویت استحکام بنا نیز نقش مهمی ایفا نموده است، همگی با اصول فنی و علمی بنا توأم بوده و در هر یک از بناهای تاریخی با ویژگیهای خاص بکار گرفته شده است.

از دیگر عناصر معماری ایران گنبد، طاق، تویزه، قوس و ایوانهاست که سابقه ای بسیار کهن دارد.

کاربرد عناصر یاد شده، قبل از اسلام بویژه در معماری اشکانی و ساسانی مرسوم و متداول بوده و در دوره اسلامی با شکوه و زیبایی خاصی ادامه پیدا کرده است. بسیاری از عناصر نامبرده از ابداعات معماران ایرانی ست که با ابتکار خاص و رعایت کامل اصول هندسه و ریاضیات و مهارتهای سستی، فضای

پشگفتار / پانزده

معماری را شکوهی جاودانه بخشیده اند. شکل یابی و شکل گیری معماری، از آغاز تا انجام مراحل متعددی را نیازمند است و این استادکاران، بنایان، معماران، گچپران، آجرکاران، کاشیکاران، درودگران، نقاشان و آئینه کارانند که با ذوق و سلیقه خاص خود این مراحل را به انجام می‌رسانند. این هنرمندان، هنر بسیار ارزنده خود را با الهام از عقاید مذهبی و عشق خود به کار گرفته و بناهای گوناگون را به زیباترین وجه شکل داده و به آن ارزشی جاودانه بخشیده‌اند و با فروتنی در خور ستایش، حتی از ثبت نام خود بر این آثار گرانقدر خودداری کرده‌اند؛ زیرا می‌دانستند: خداوند خالق زیبایی و دوستدار آنست.

م. ی. کیانی

پاییز ۱۳۷۲

این کتاب به همسر و فرزندانم فرهاد - فرزاد و بیژن که با همیاری و همکاری خود انتشار آن را میسر ساختند تقدیم می‌شود.

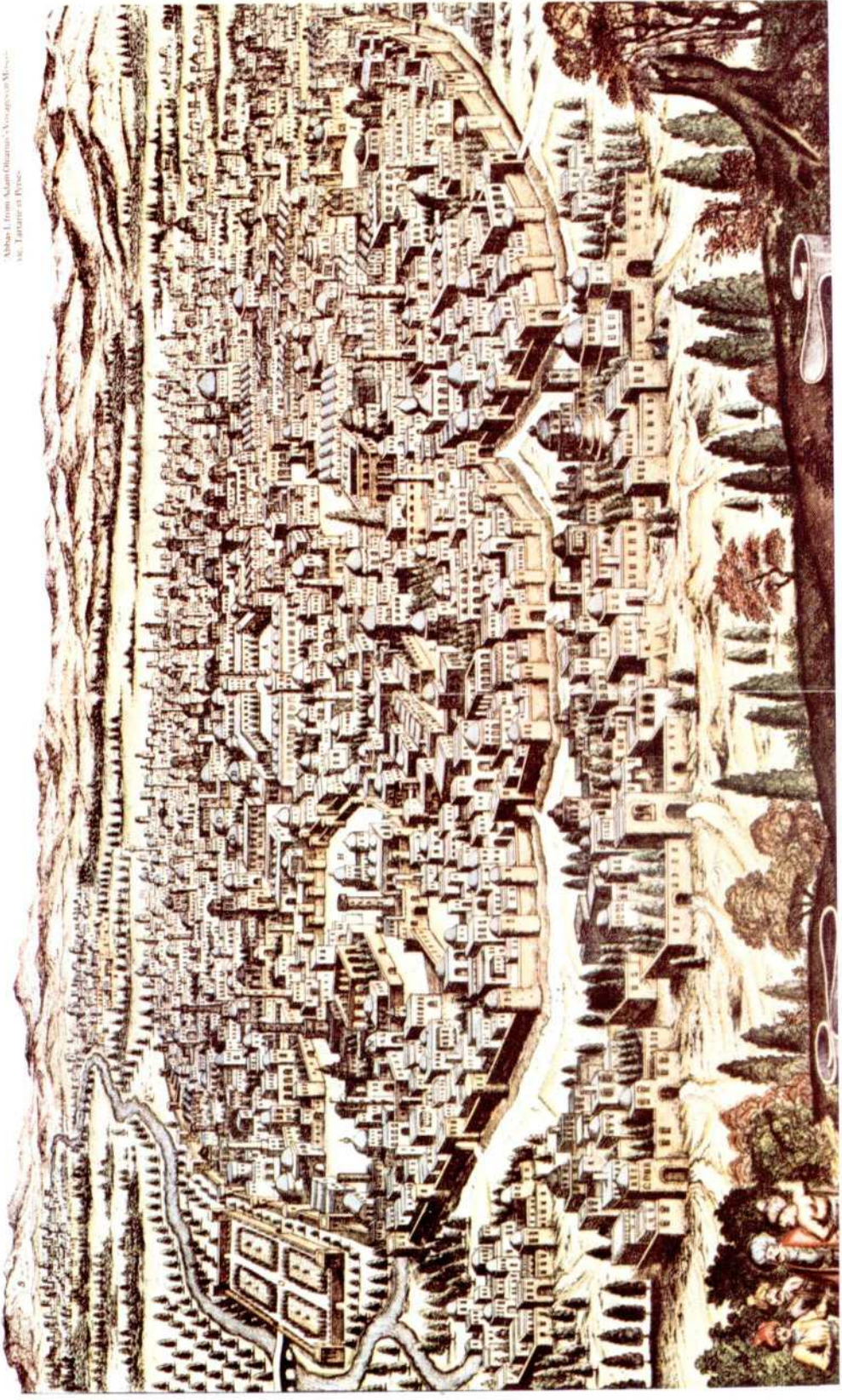
Color Plates

تصاویر رنگی

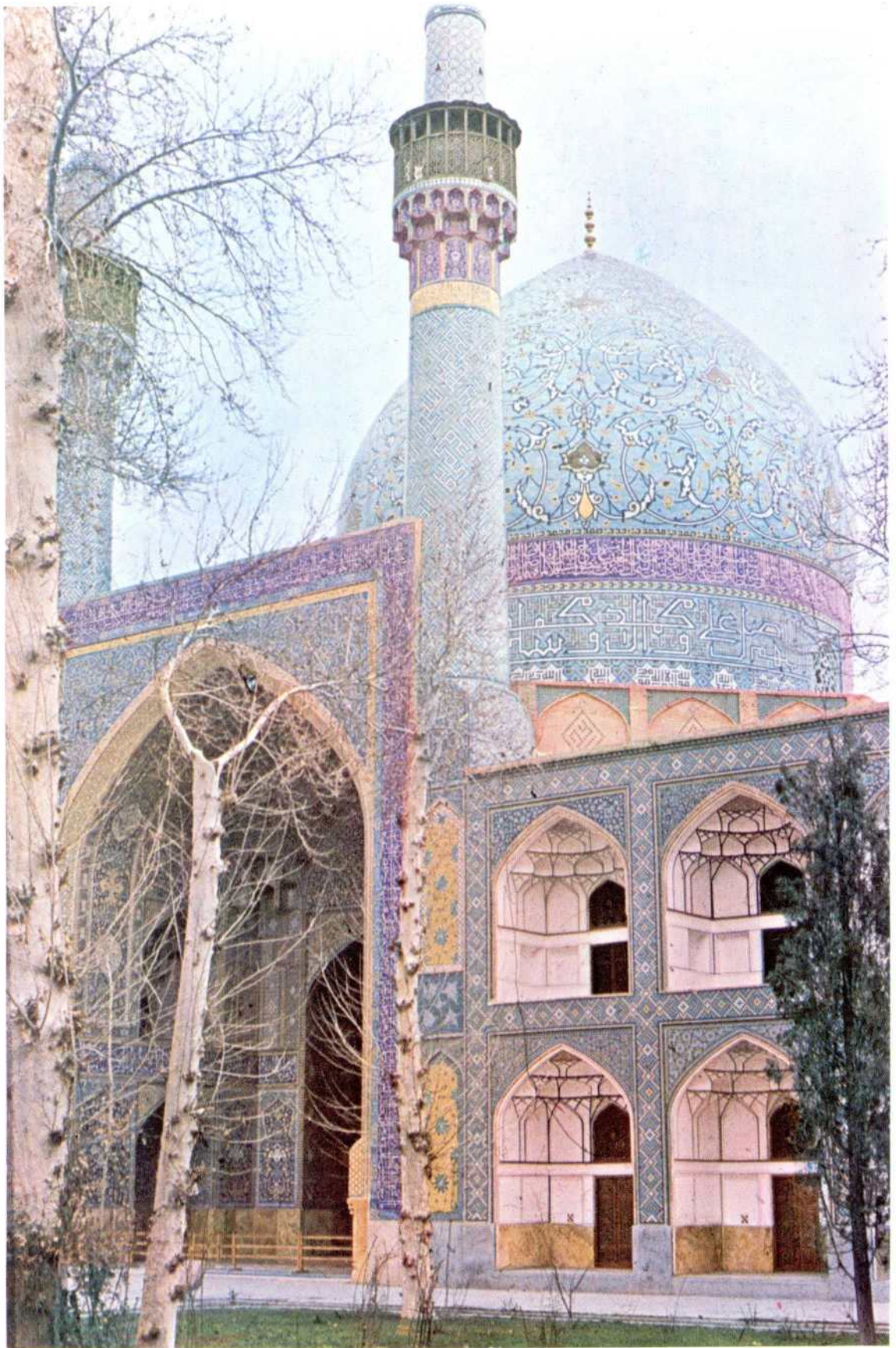
ISFAHAN

General view of Isfahan during the reign of Shah
Abbas I. From Adam Olearius' *Novae Relationes*
sic. Lutetiae in Presso.

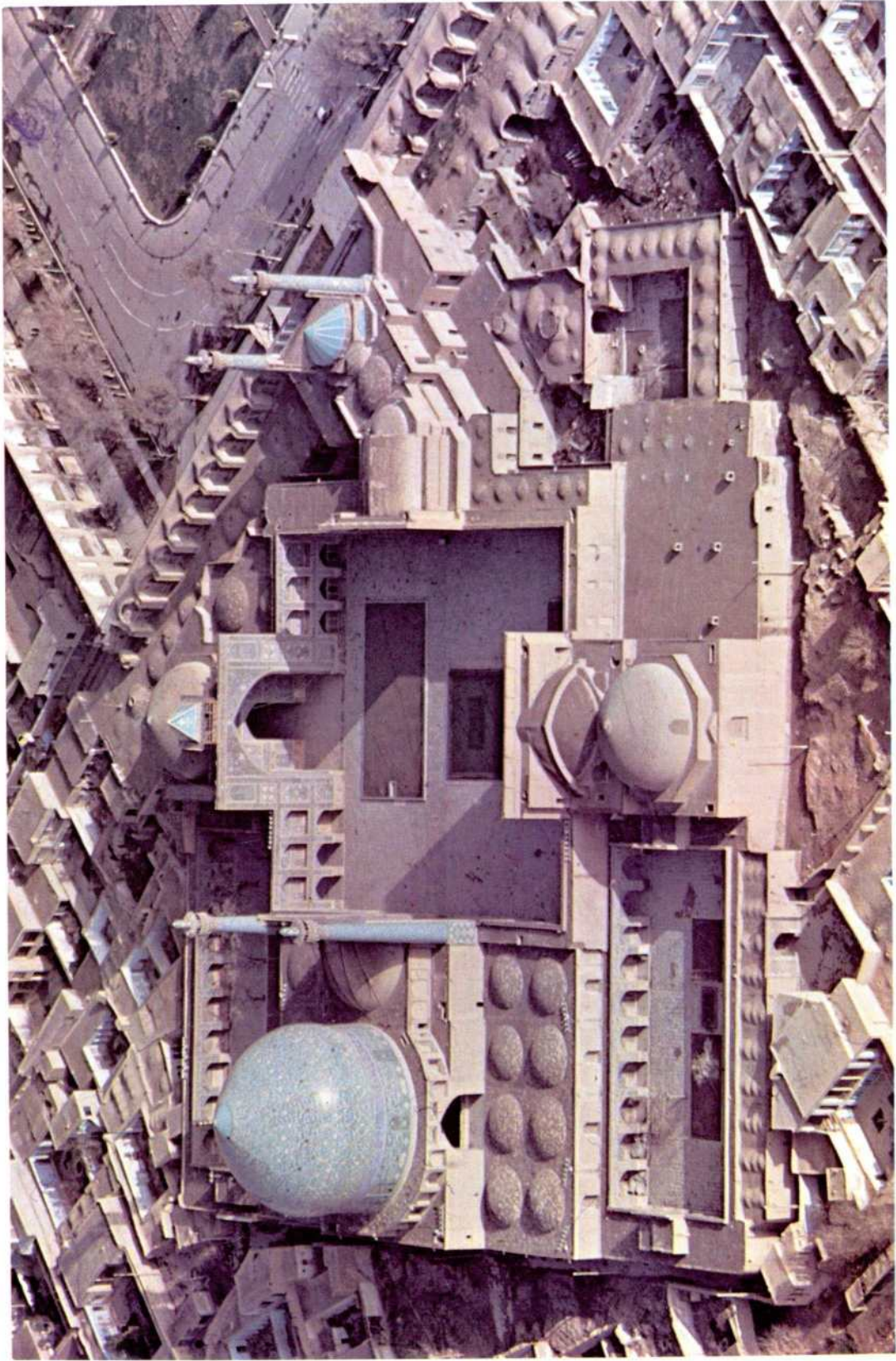
Isfahan: General view

اصفهان: نمای عمومی شهر

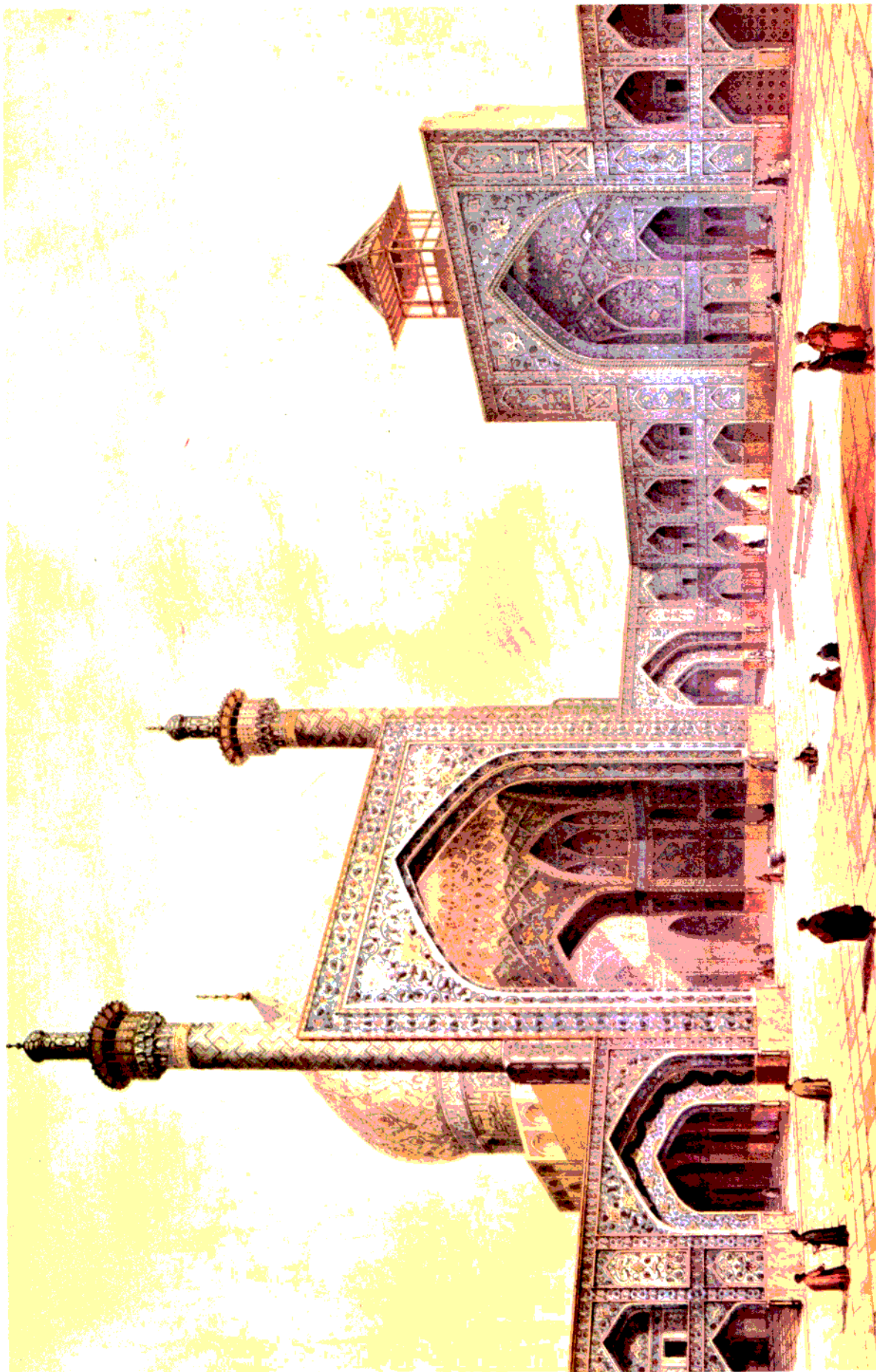
Isfahan: Madrassah Chahar-Bagh.

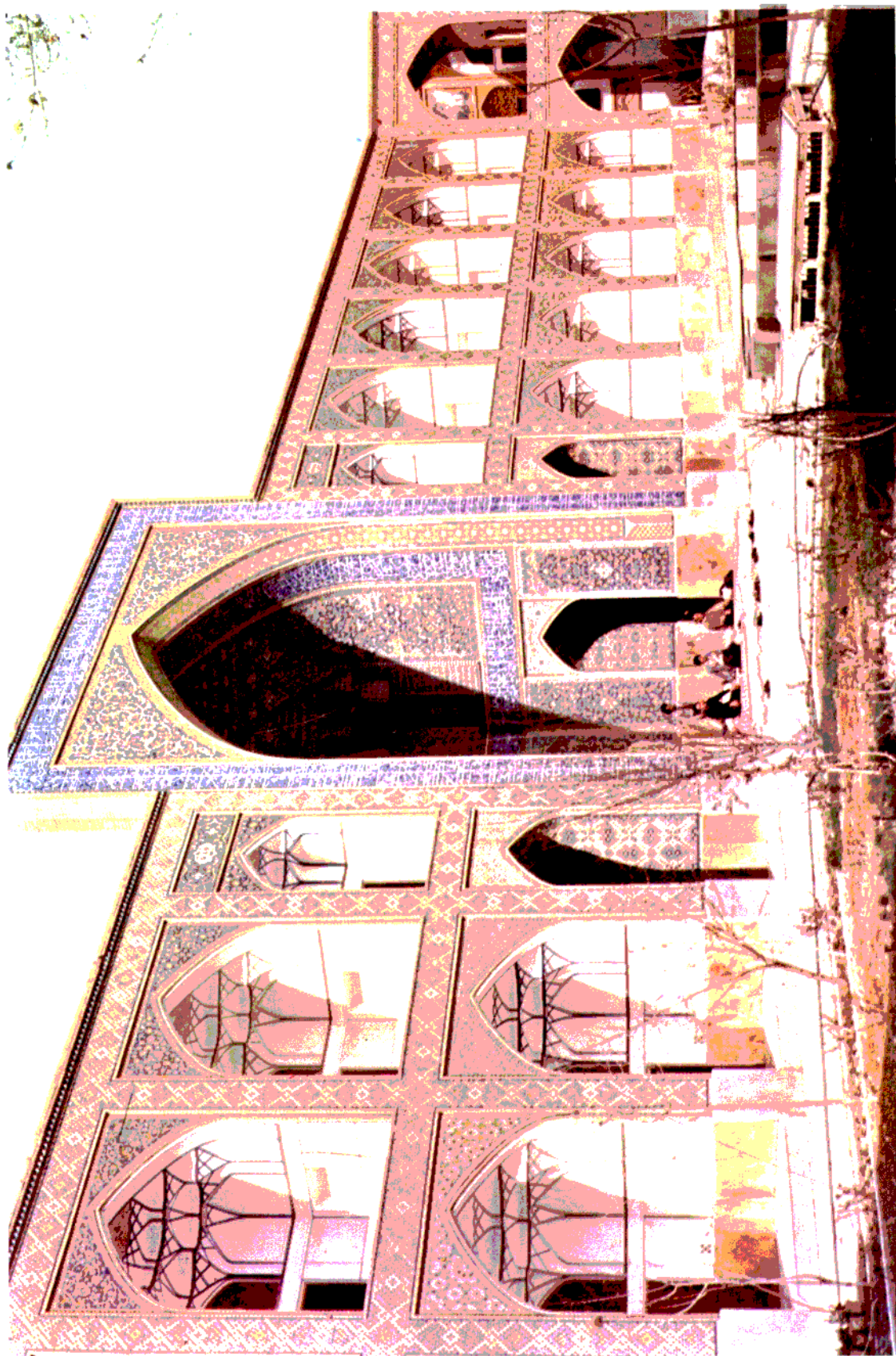
اصفهان: مدرسه چهار باغ

Isfahan: Masjid - e Imam

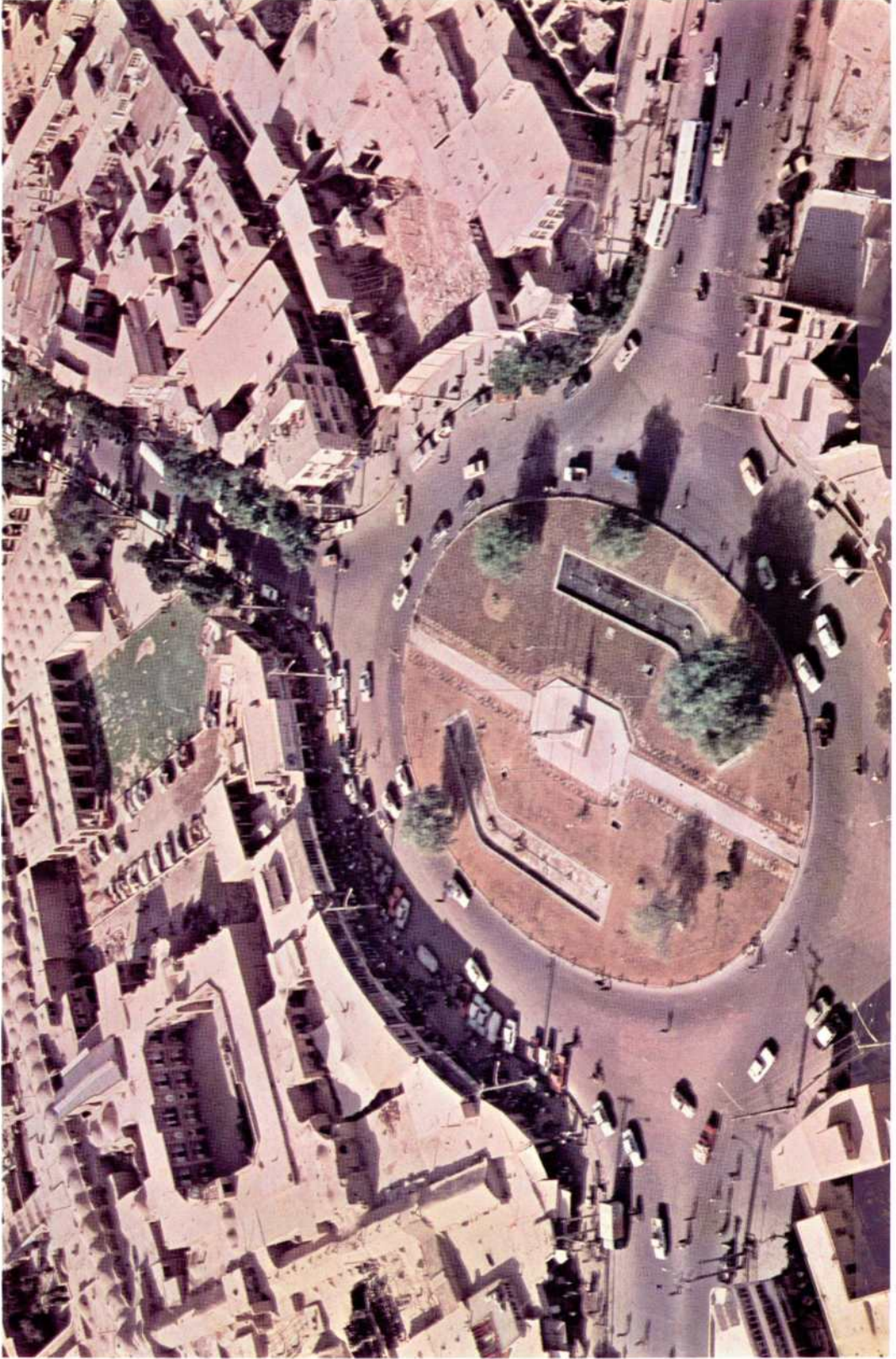
اصفهان: مسجد شاه (امام)

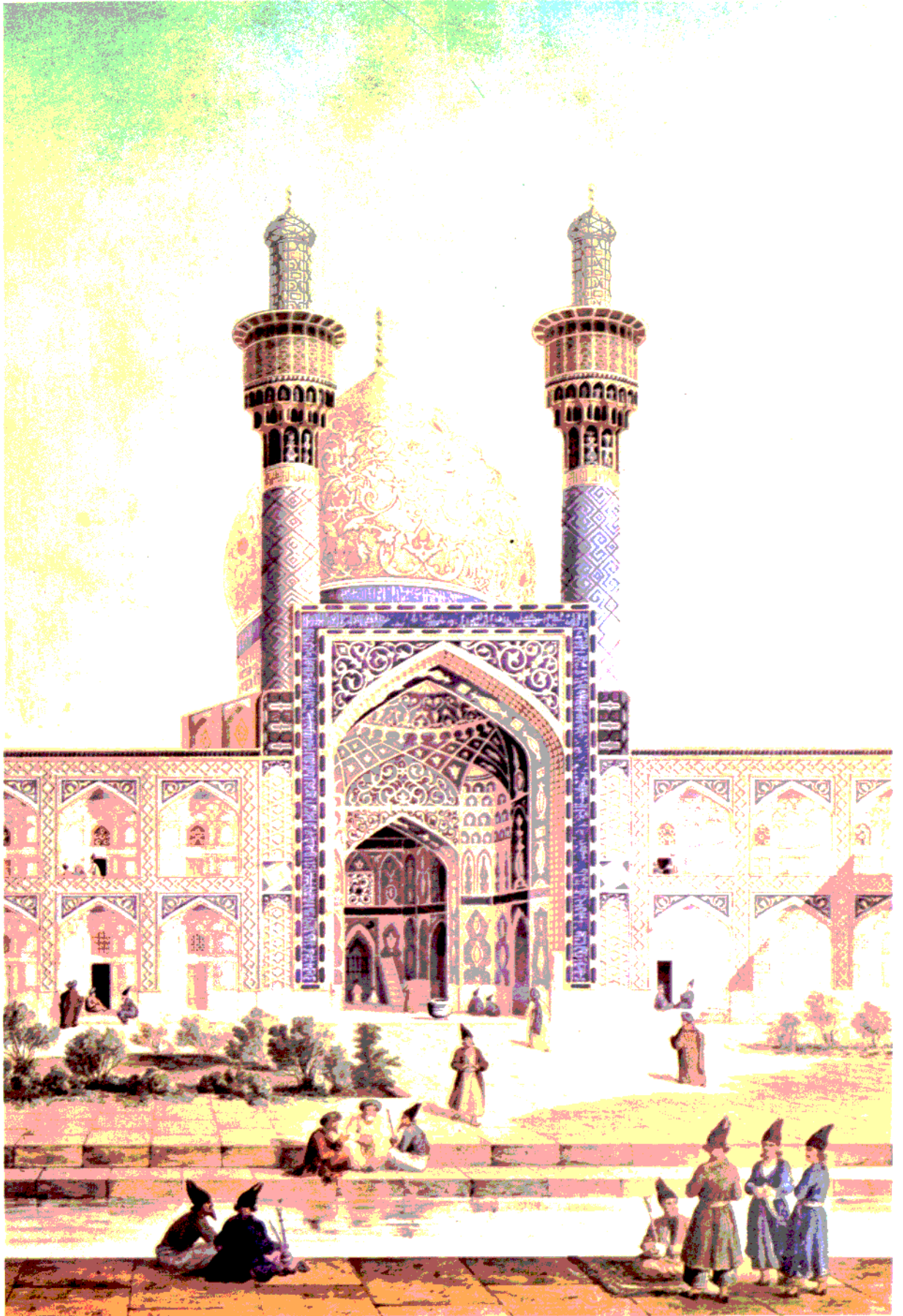
اصفهان: مدرسه چهارباغ

Isfahan: Madrasah Chahar-Bagh

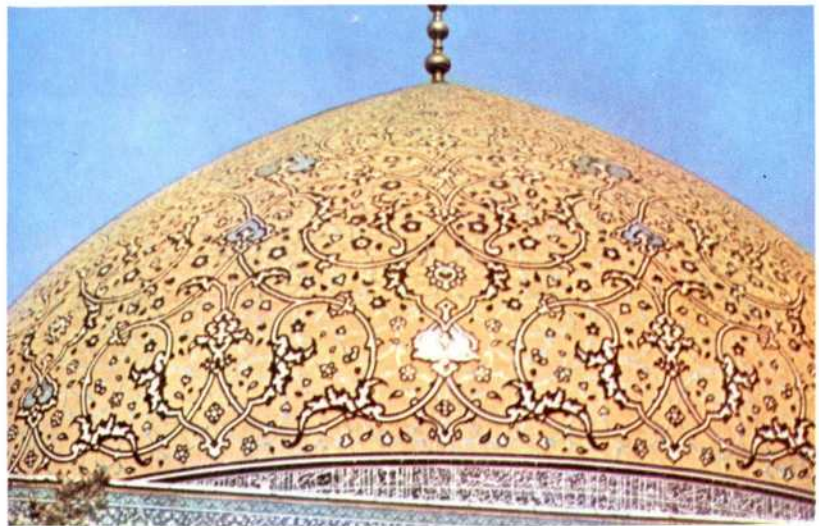
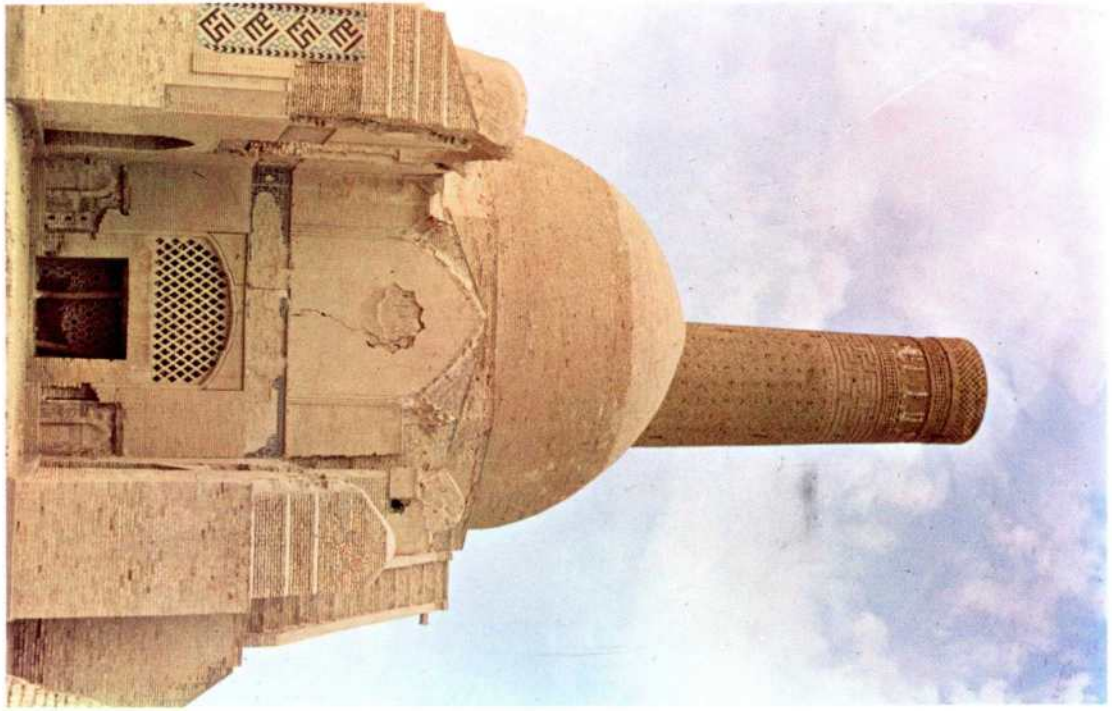
اصفهان: نمای عمومی شهر

Isfahan: General view of The City

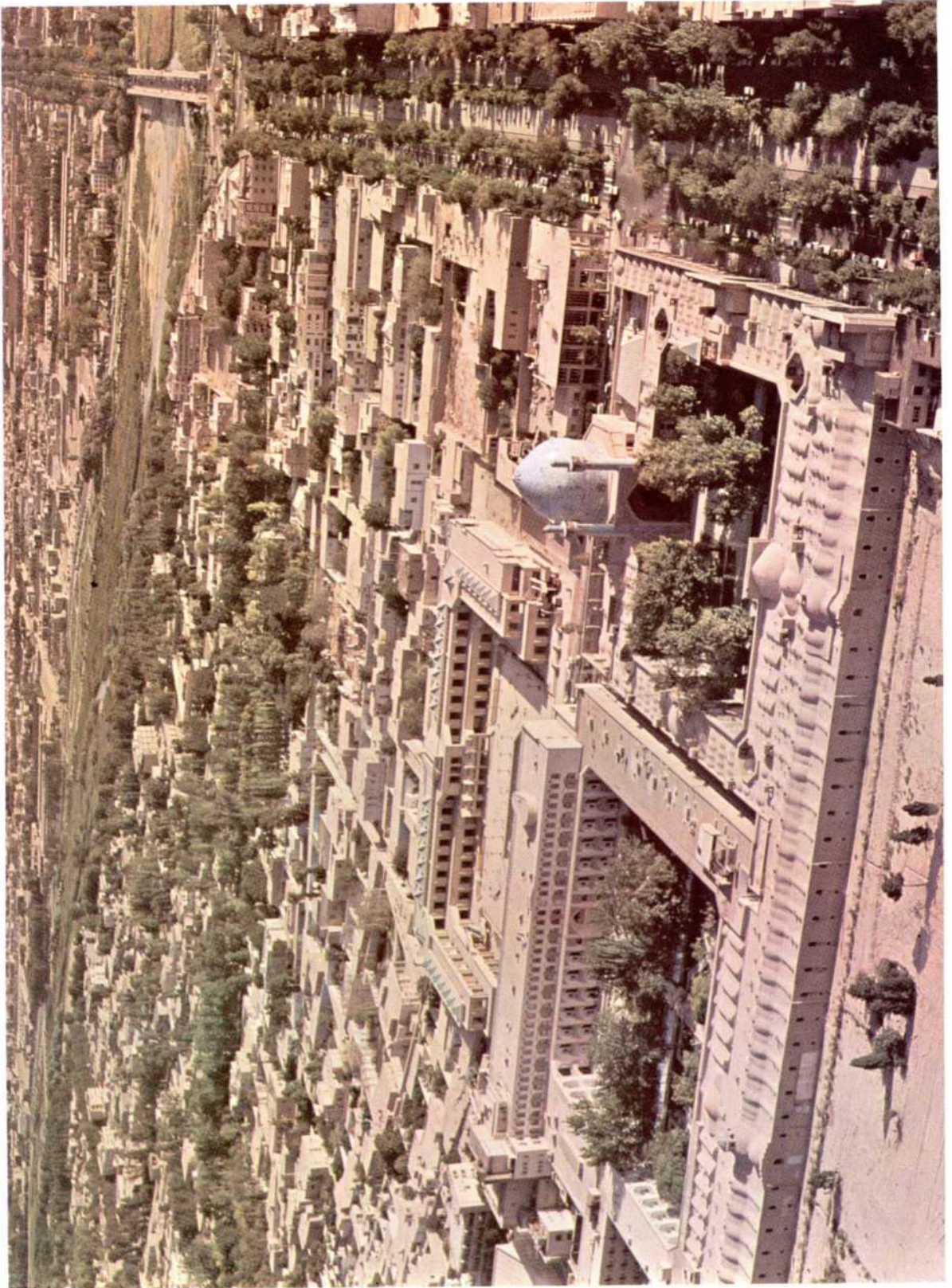
Isfahan: Madrassah Chahar-Bagh

اصفهان: مدرسه چهار باغ

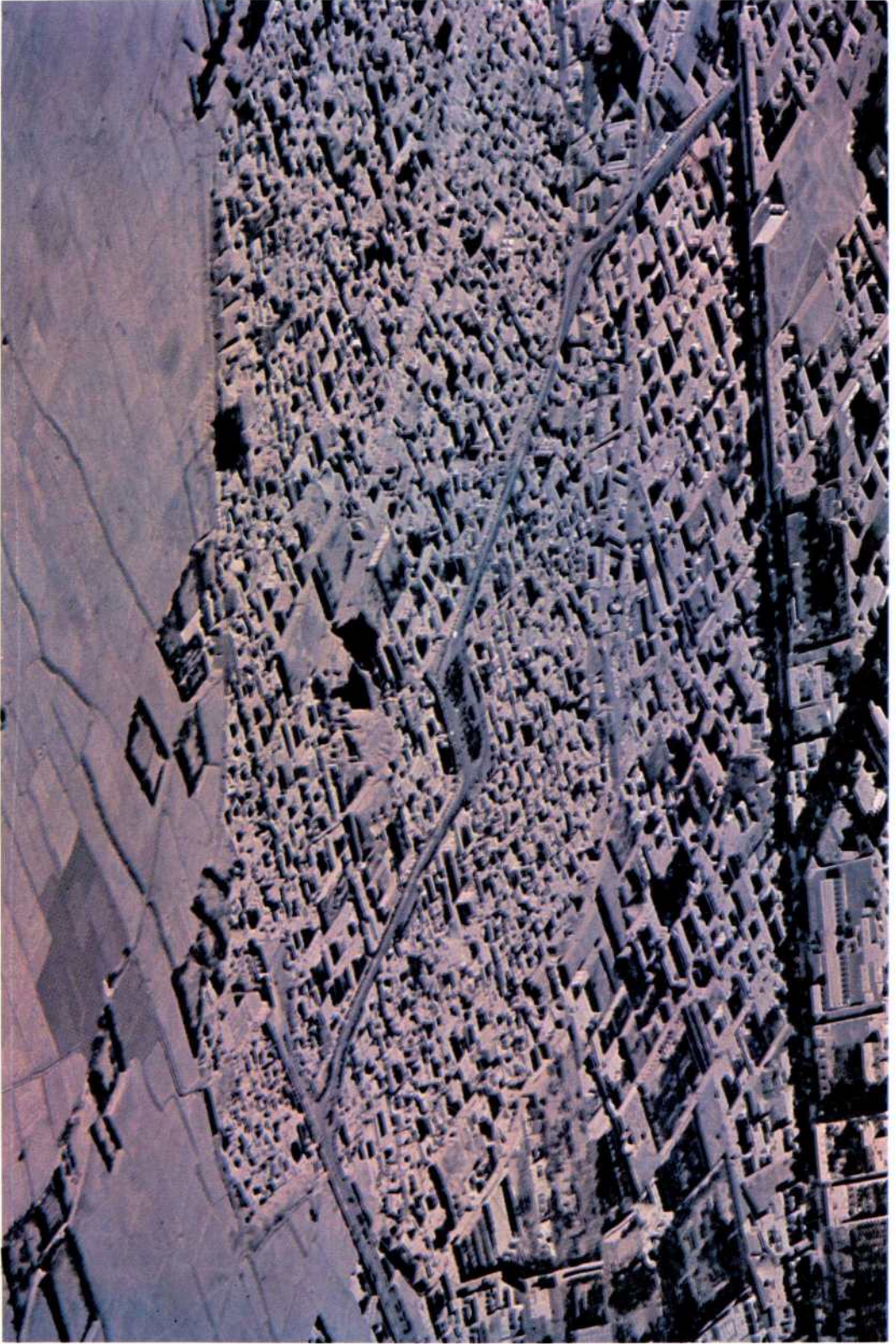

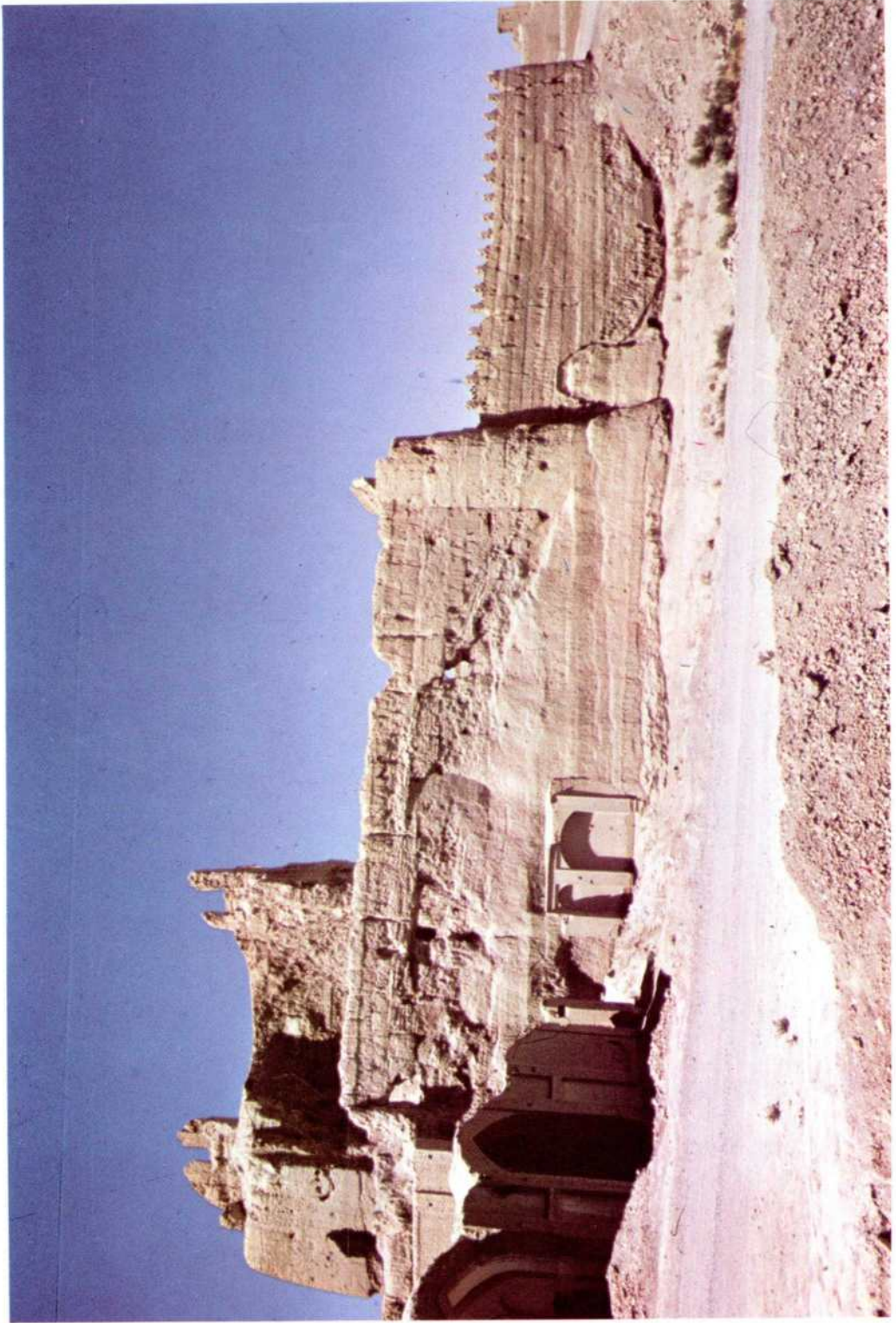
برسیان: مسجد جامع
مسجد شیخ لطف اله. گنبد مسجد
اصفهان: پل شهرستان

Barsian: Masjid-e Jame
Isfahan: Gunbad of Shikh
Lotfollah Mosque
Isfahan: Shahrestan bridge

Isfahan: General view.

نائین : نارنج قلعه

Na'imin: Narenj Qaleh

Pir-e Bakran: Stucco Mihrab

پیر بکران: محراب مقبره

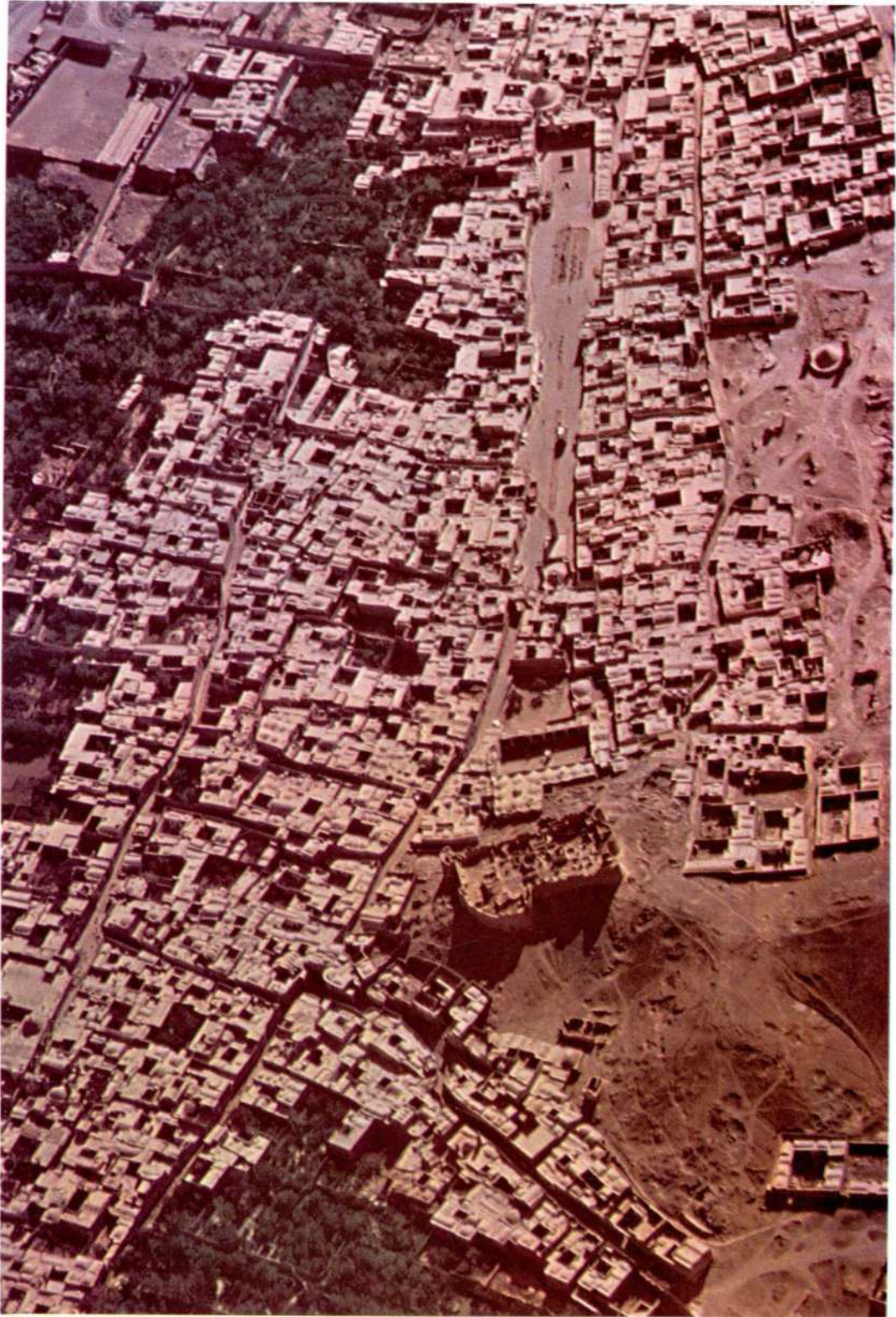
Na'in: City market (Bazar)

نائین: بازار شهر

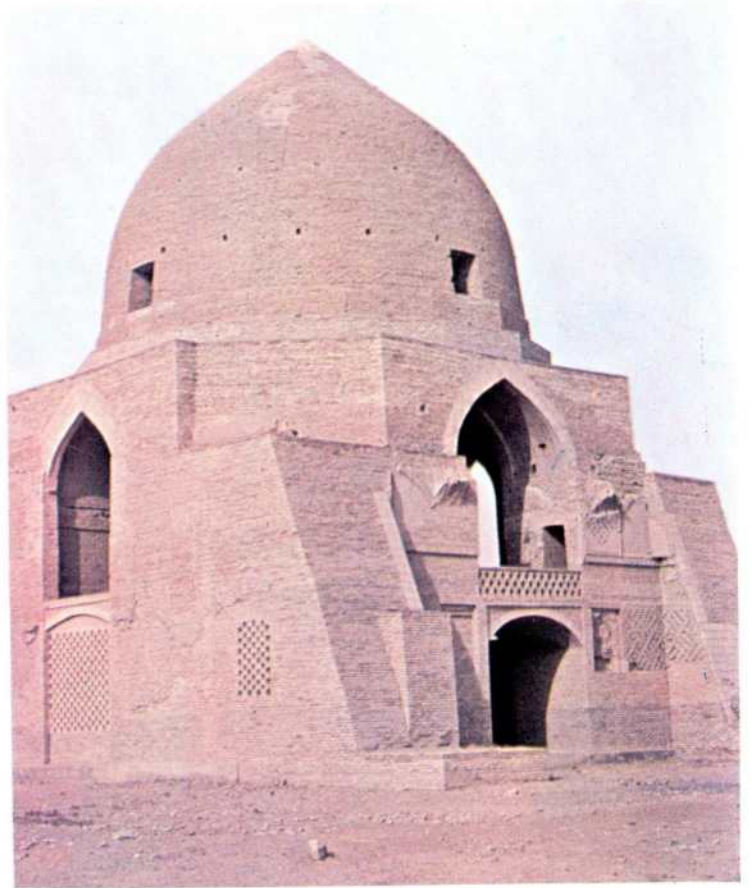
Na'in: General view of the City

نائین: نمای عمومی شهر

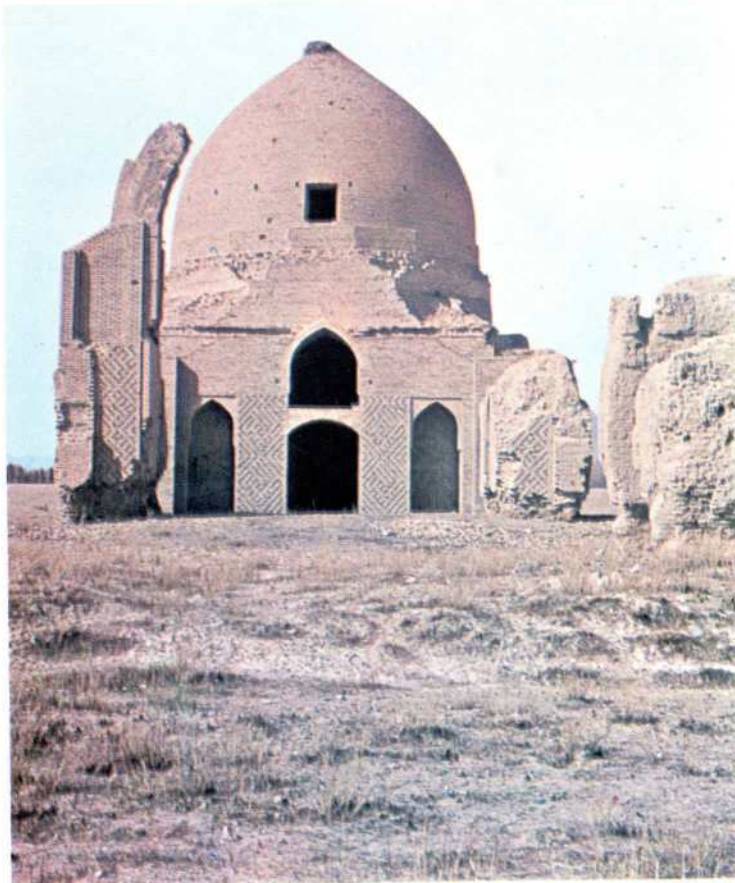
Isfahan: City of Mohammadyieh

اصفهان: شهر محمدیه

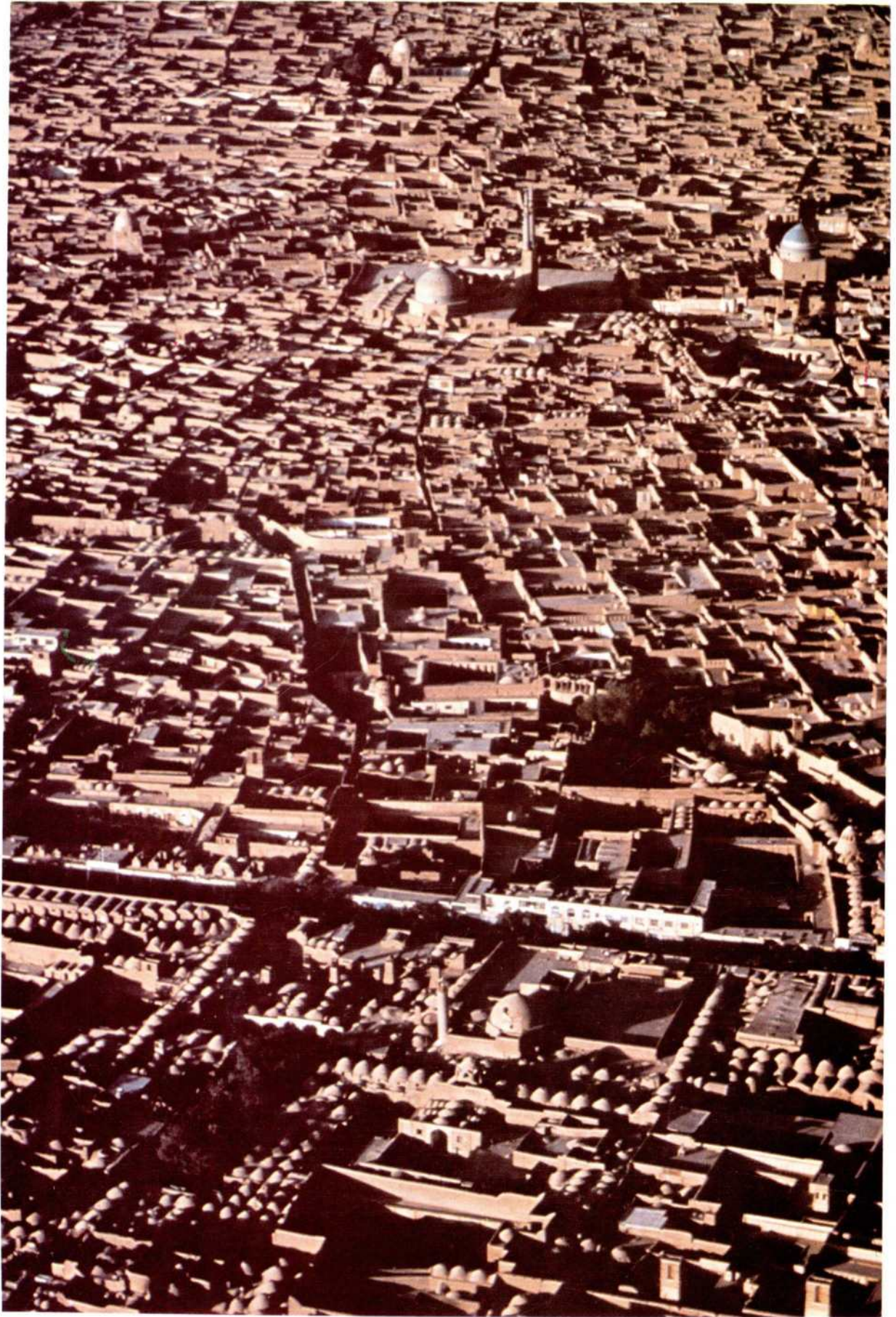
اصفهان: مسجد کاج

Isfahan: Masjid-e Kaj

اصفهان: مسجد دشتی

Isfahan: Masjid-e Dashti

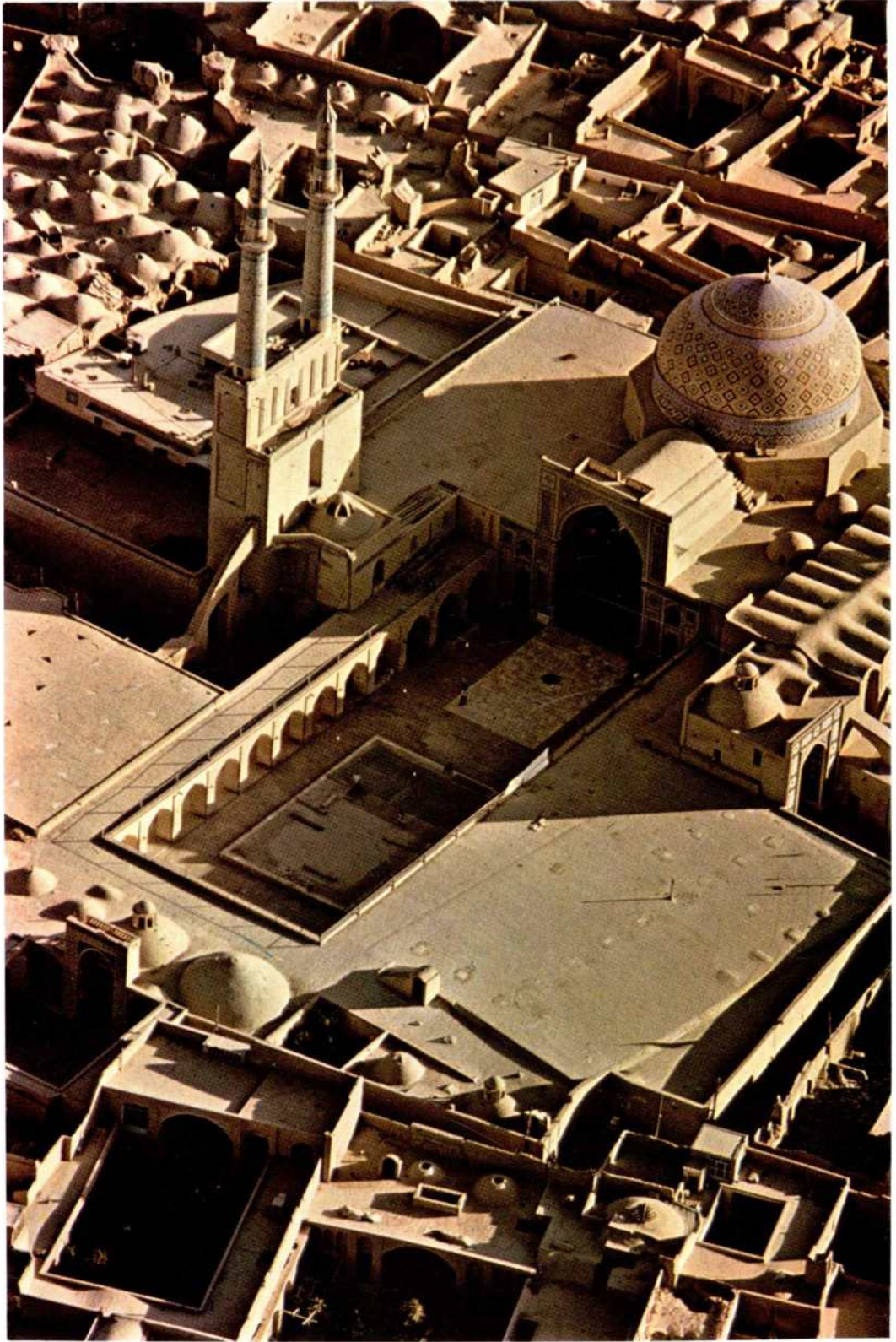

Yazd: General view

یزد: نمای عمومی شهر

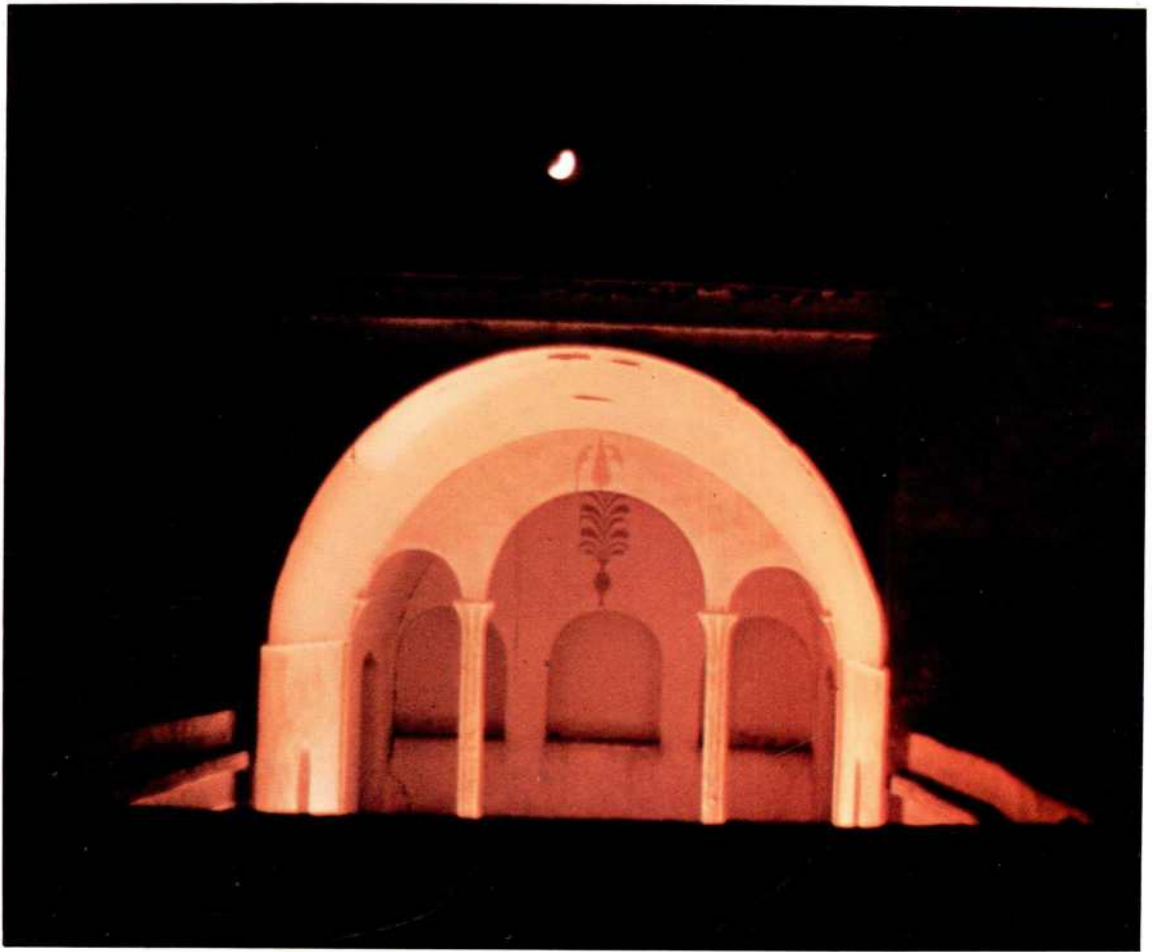

Yazd: Housain Abad.

Yazd: Jame Mosque

یزد: مسجد جامع

Yazd: An old house.

یزد: خانه قدیمی

یزد: باغ دولت آباد

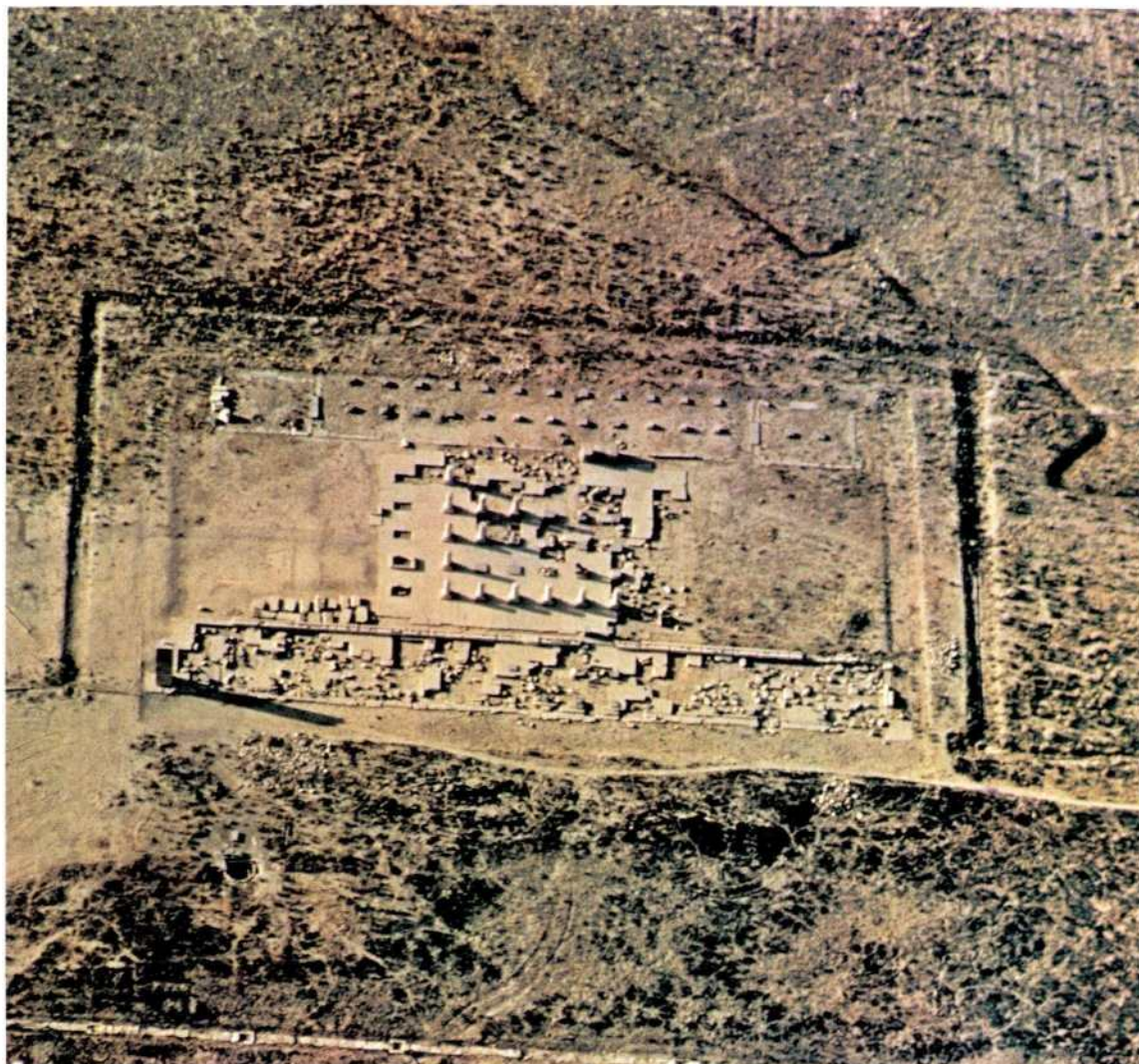
Yazd: General view.

یزد: نمای عمومی شهر

Yazd: Takieh Amir Chahmagh

یزد: تکیه امیر خجماق

Pasargad: General view

پاسارگاد: نمای عمومی

Pasargad: Tomb of Kurush

پاسارگاد: آرامگاه کوروش

تخت همیشهبد: نمای عبومی کاخ

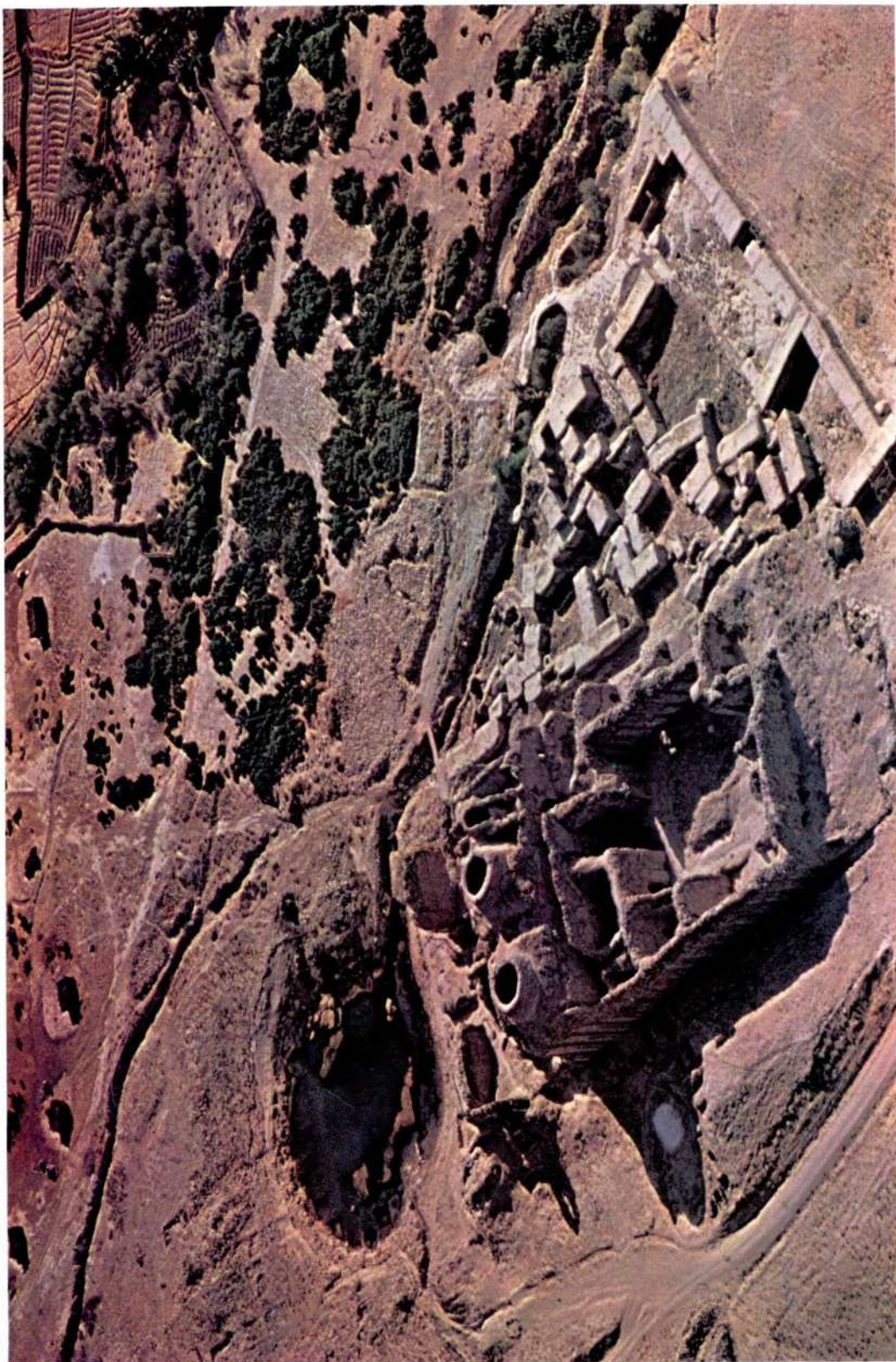
شیراز: نمای عمومی شهر

Shiraz: General view of the City

Firuzabad: General view

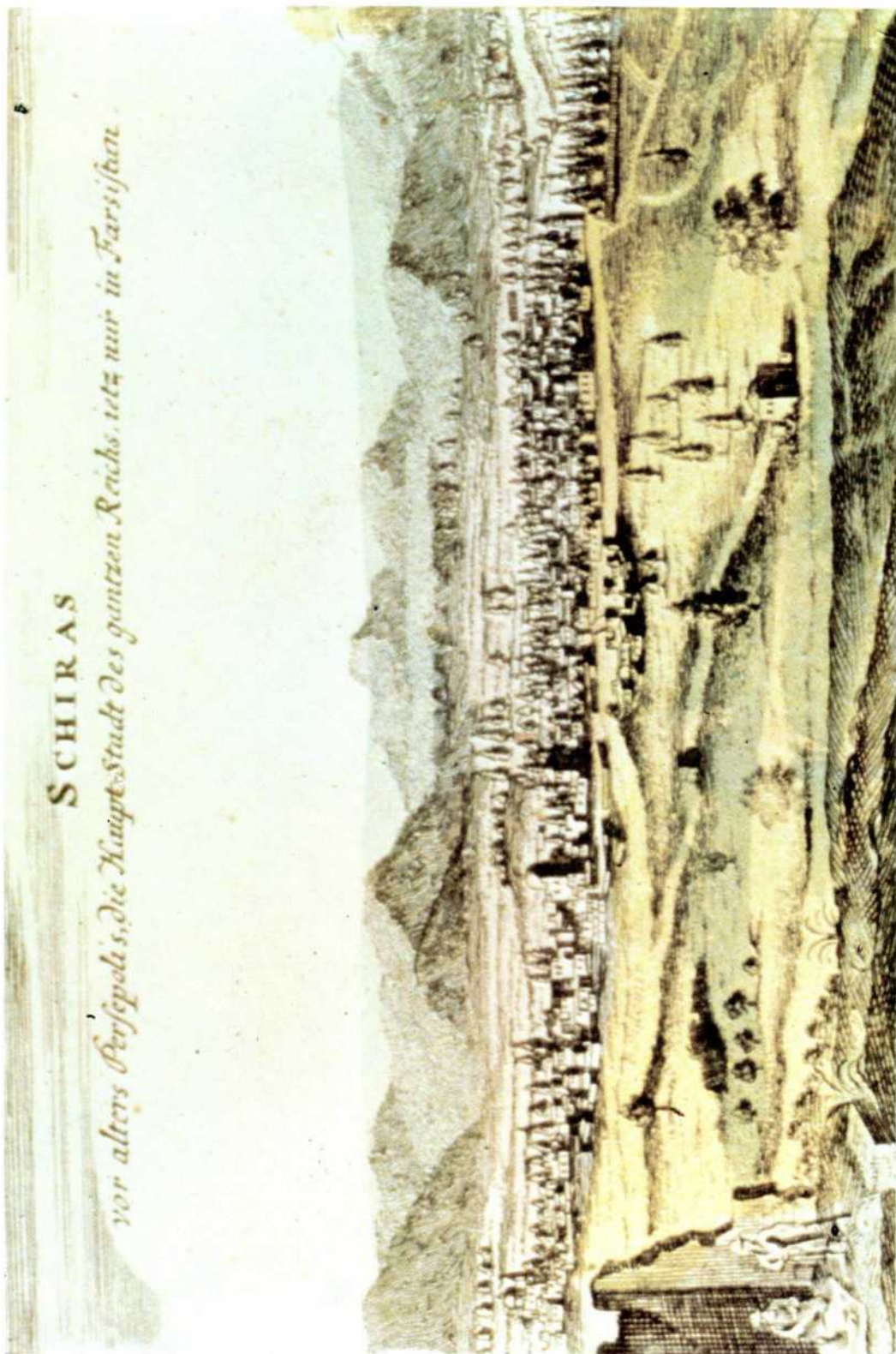
فیروز آباد: نمای عمومی شهر

فیروز آباد: کاخ فیروز آباد

SCHIRAS

vor alters Perſepolis, die Hauptſtadt des gantzen Reichs, ietz nur in Fariſſchen

Shiraz: General view

شیراز: نمای عمومی شهر

Bishapur: Mosaic decoration

نیشابور: موزائیک

نیشابور

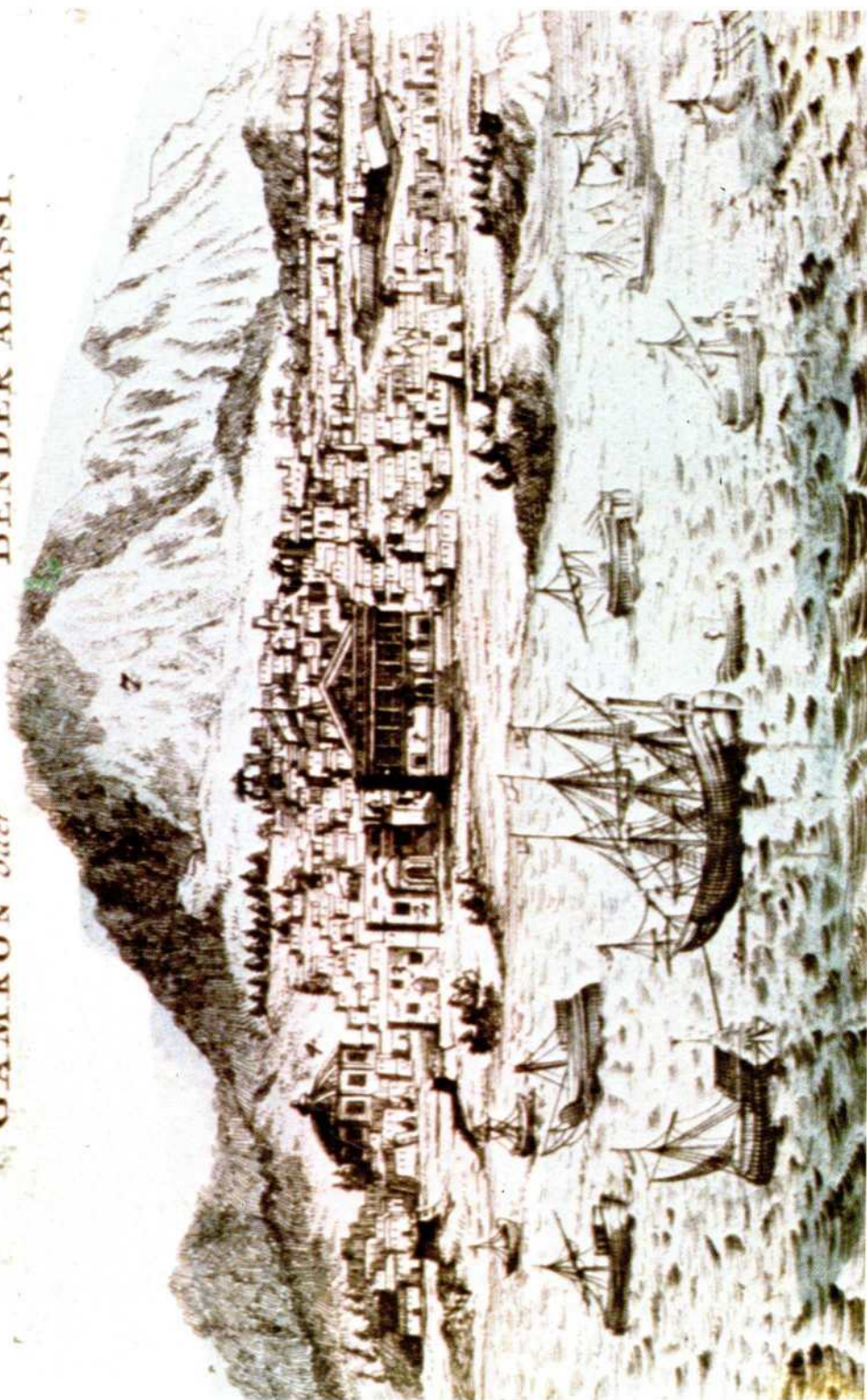
Siraf: General view

Kish Island: General view

GAMRON oder

BENDER ABASSI.

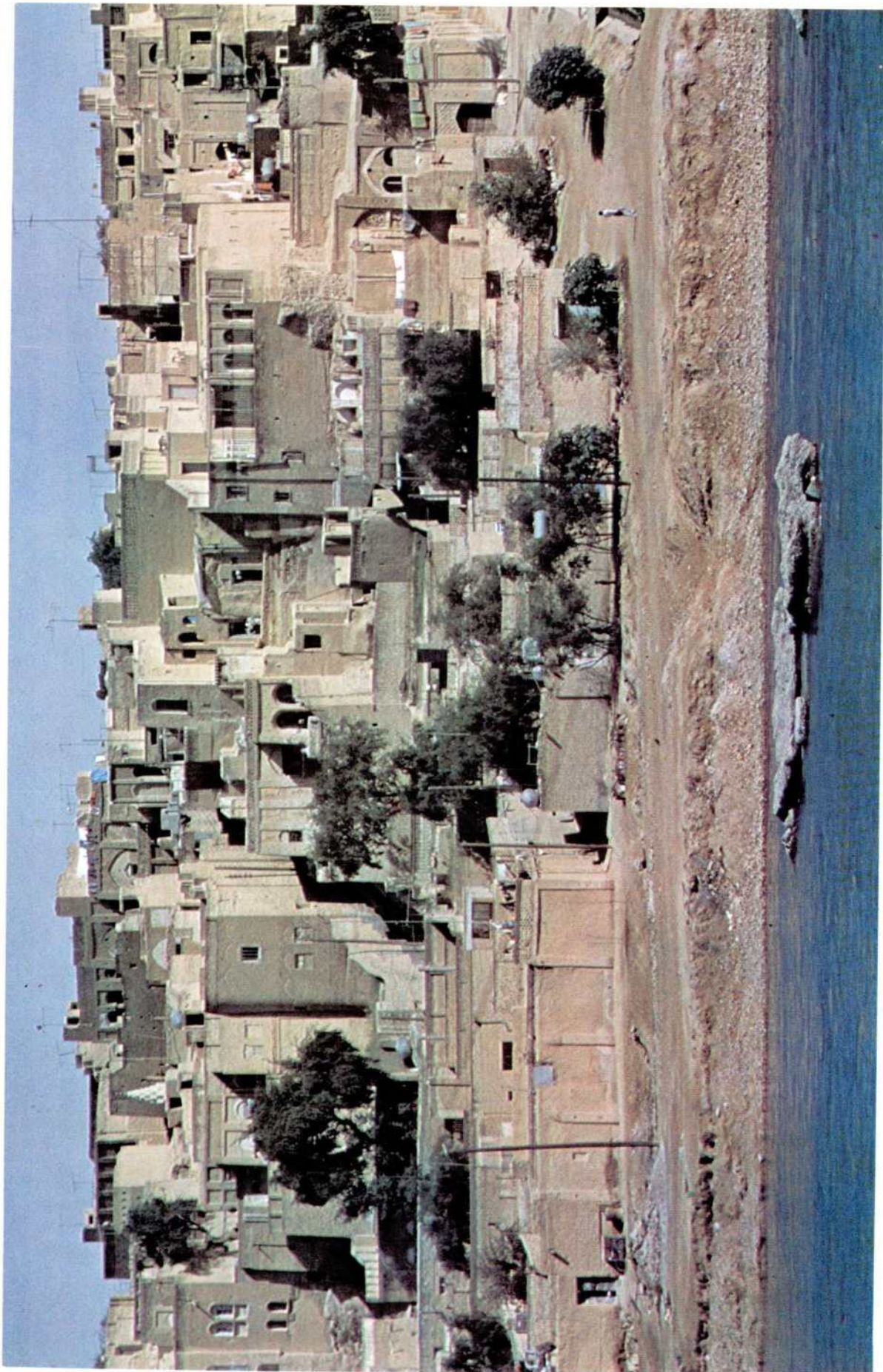
Bandiar - Abbas: General view

بندر عباس: نمای عمومی بندر

Susa: General view

شوش: نمای عمومی شهر

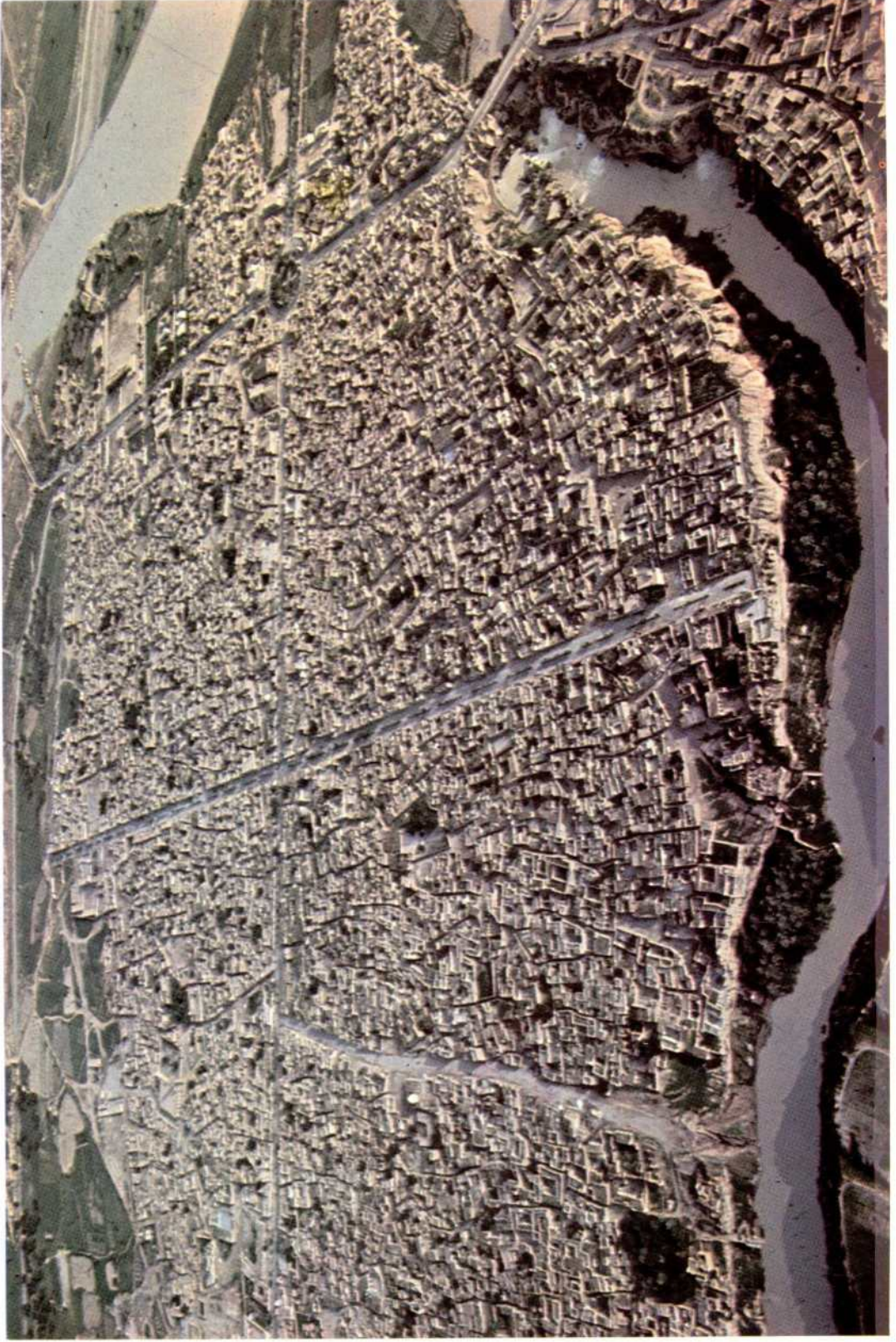

Dezful: General view

Shushtar: General view

شوشتر آبشار

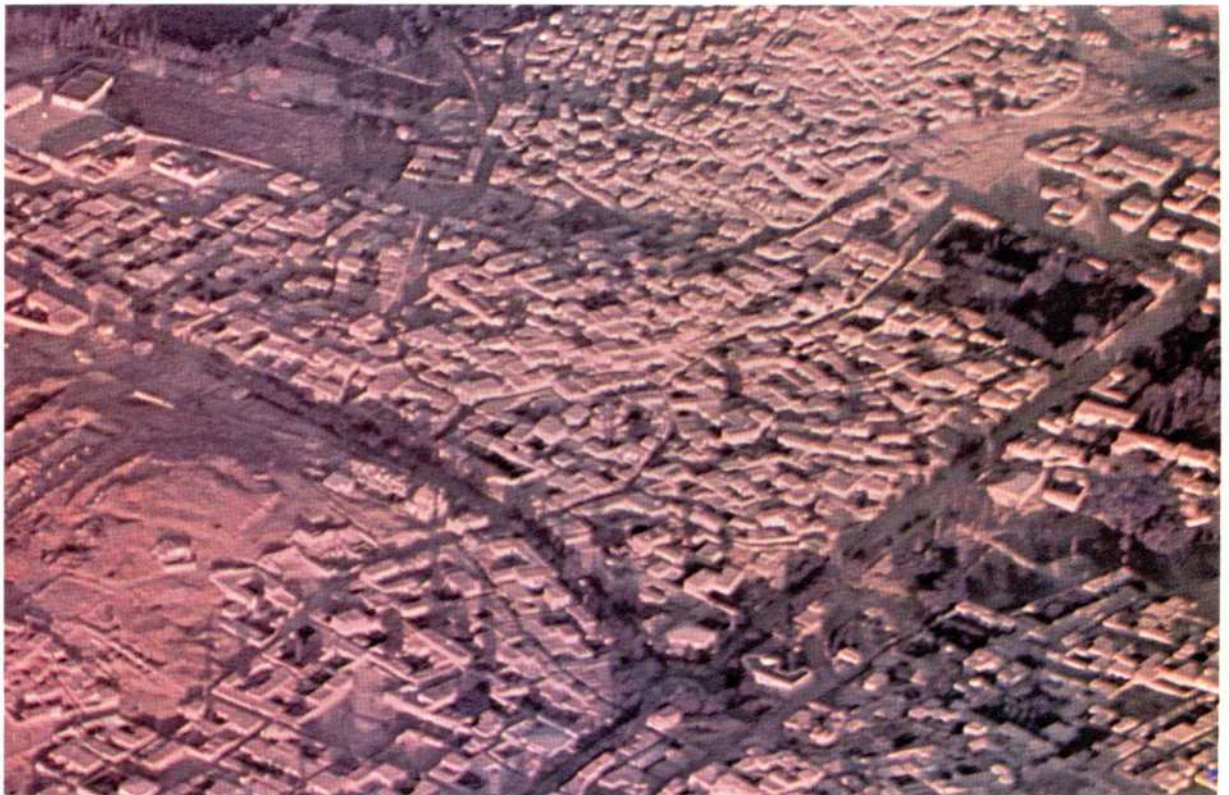
Shushitar: General view of the city

شوشتار: نمای کلی شهر

Hamdan: General View

همدان: نمای عمومی

۳۵

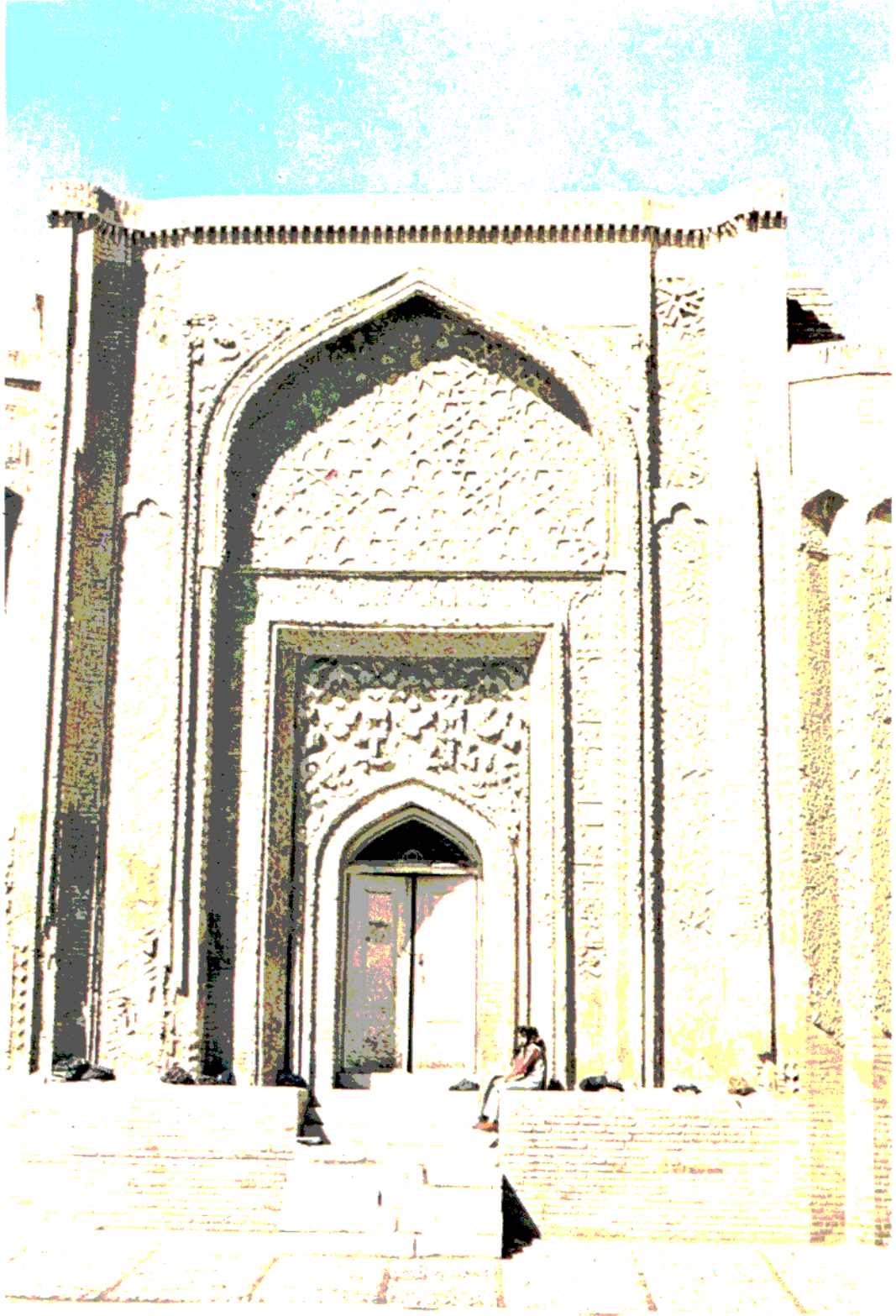

Kangavar: General view

Bisoton: General view

بیستون: نمای عمومی

Hamdan: Gumbad - e Akhavan

همدان: گنبد اکوان

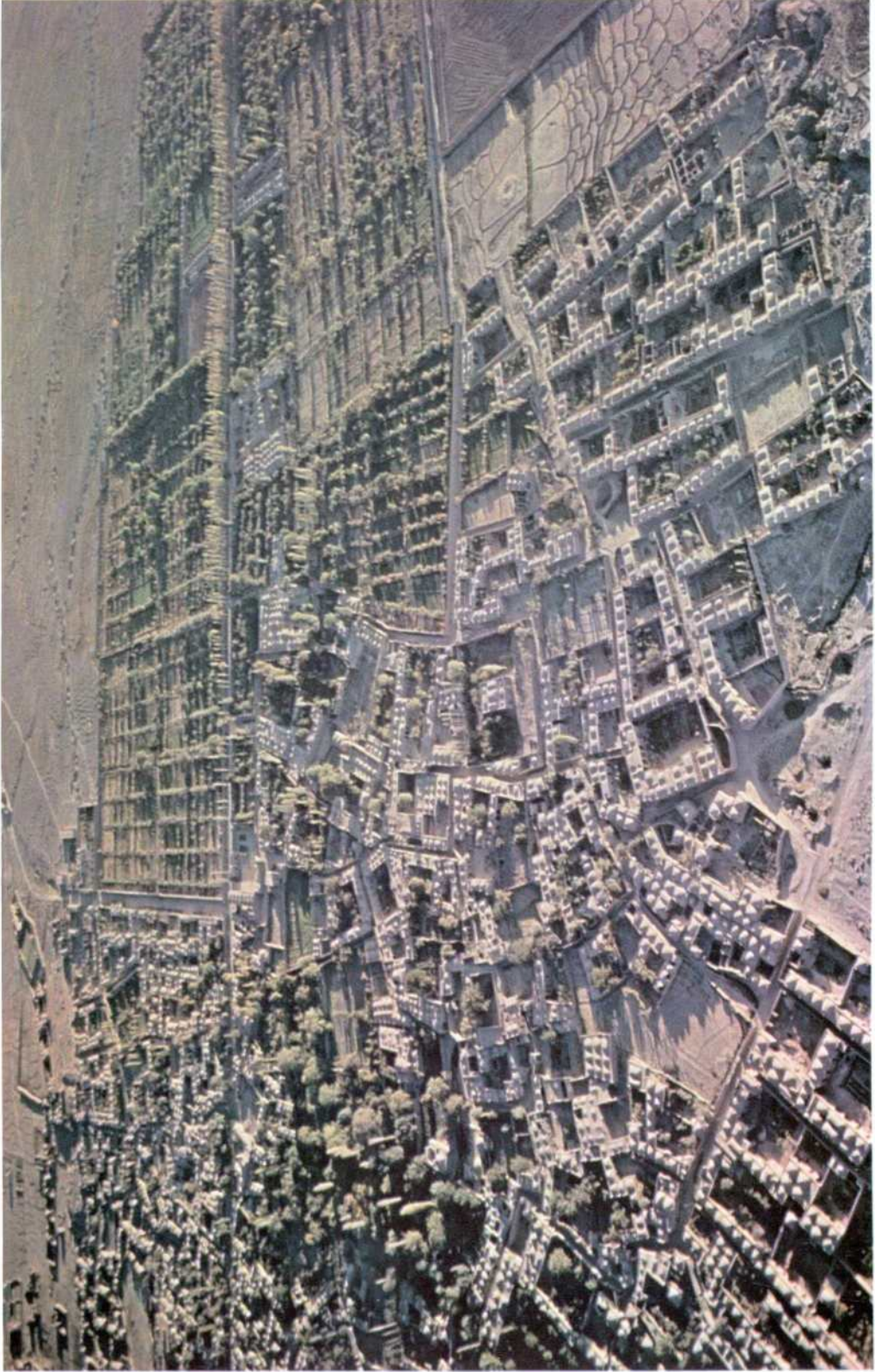
Sistan: Qaleh Gird

سیستان: قلعه گرد

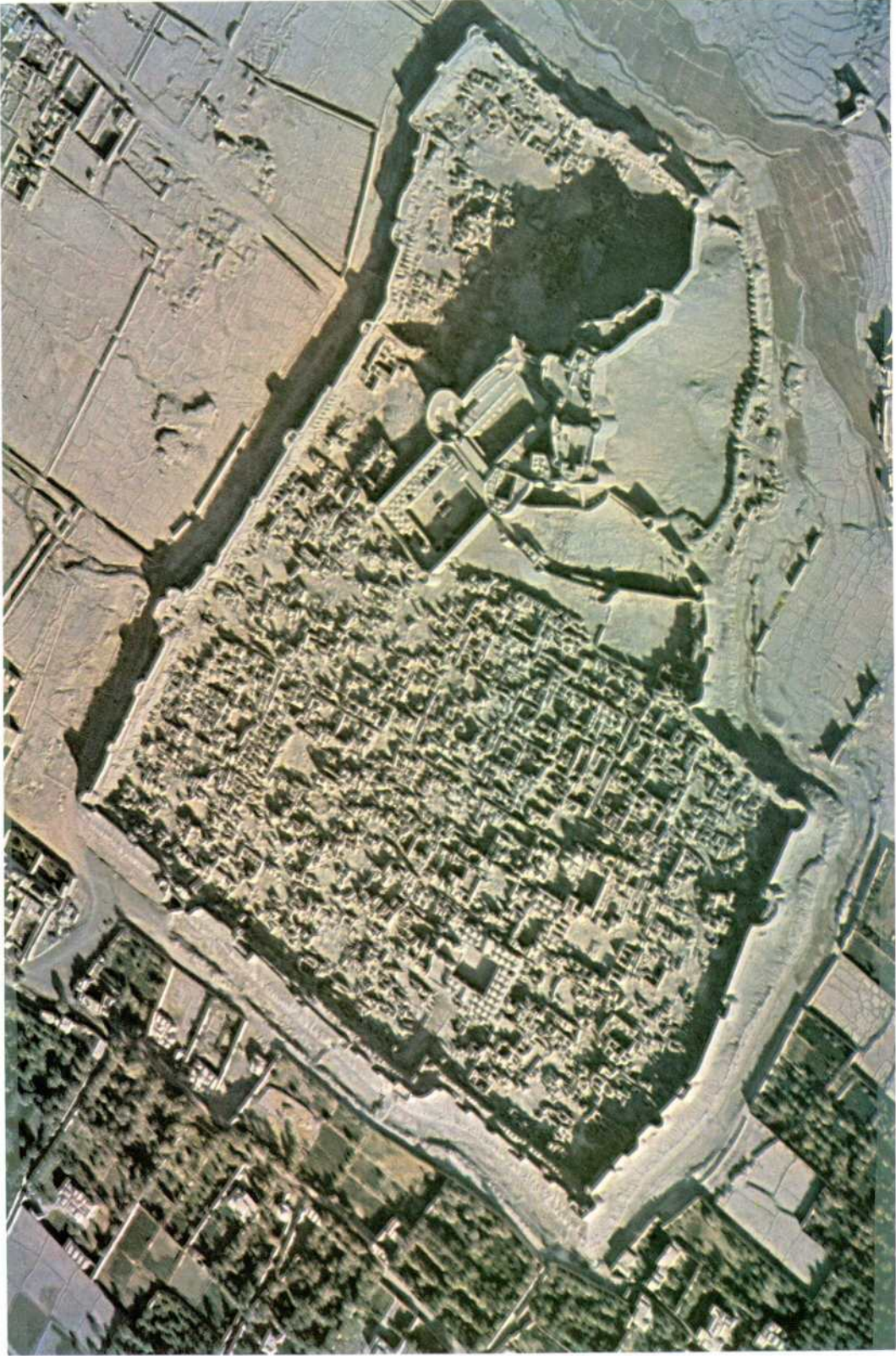
Sistan: Kun Khajeh

سیستان: کوه خواجه

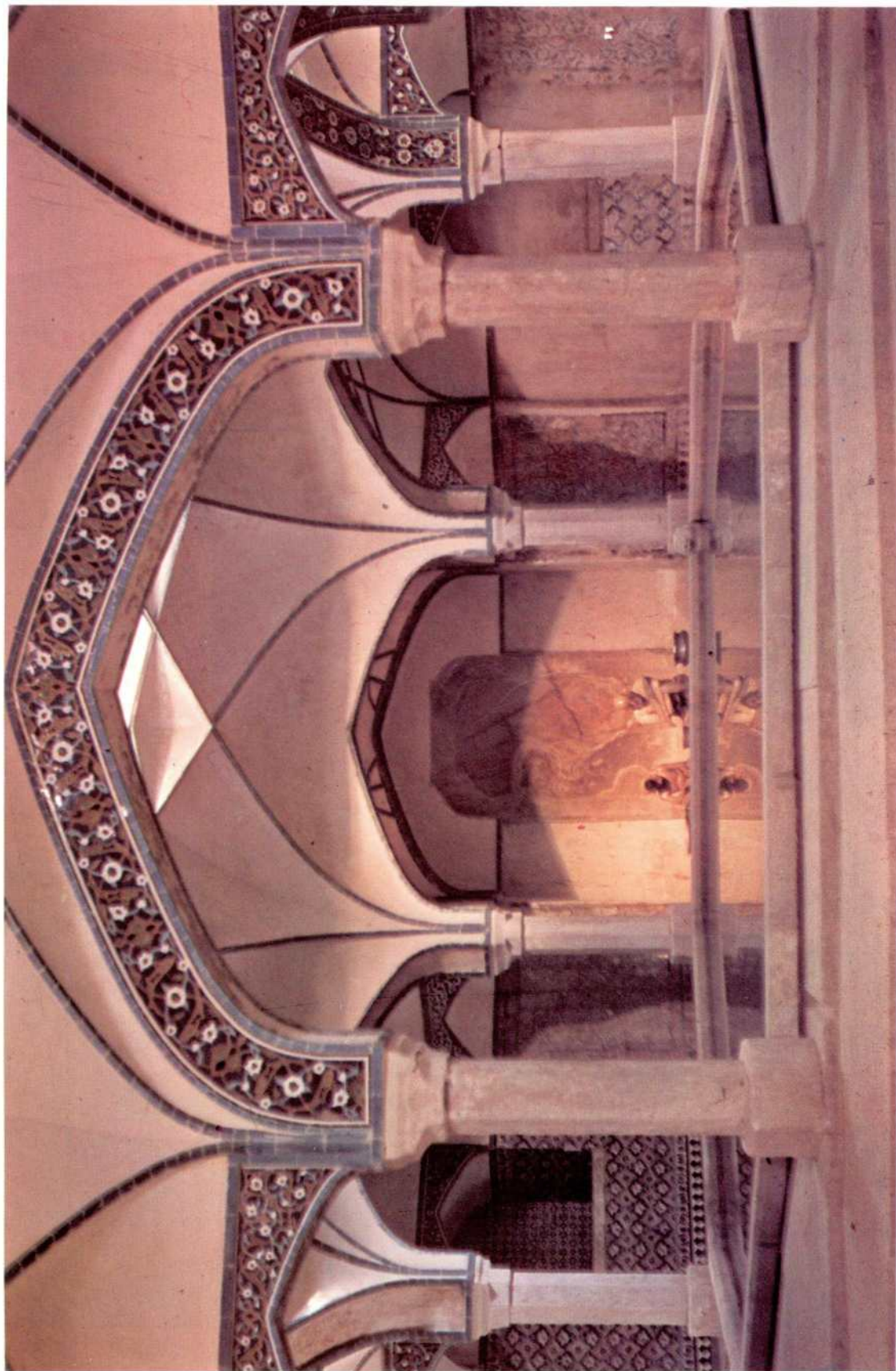
کرمال : انبای عمومش شهر

Kerman: General view of the City

کرمان: ارگ بیه

Bam: General view of The City

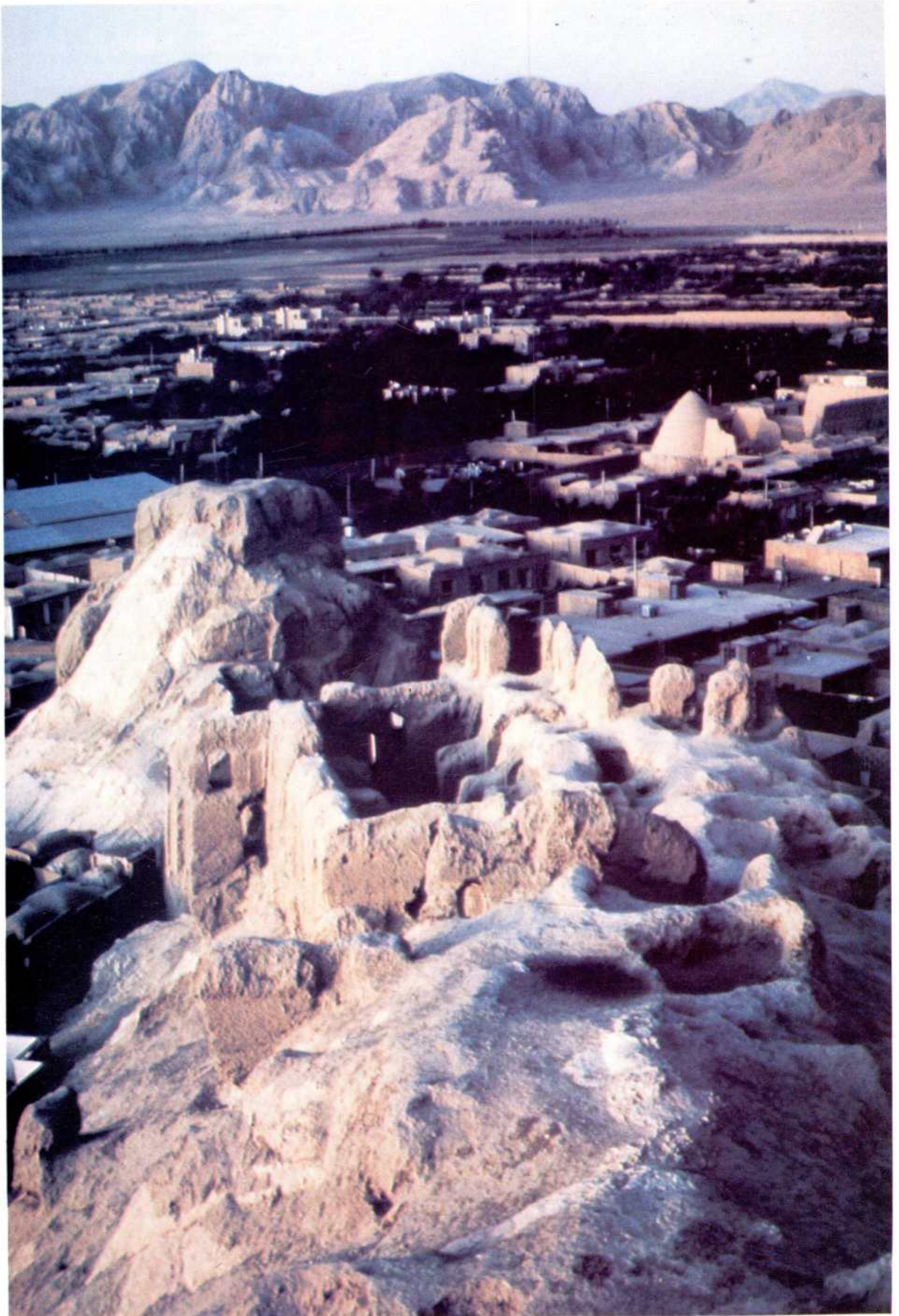

کرمیان: نمایی عمومی از شهر

Kerman: General view of the City

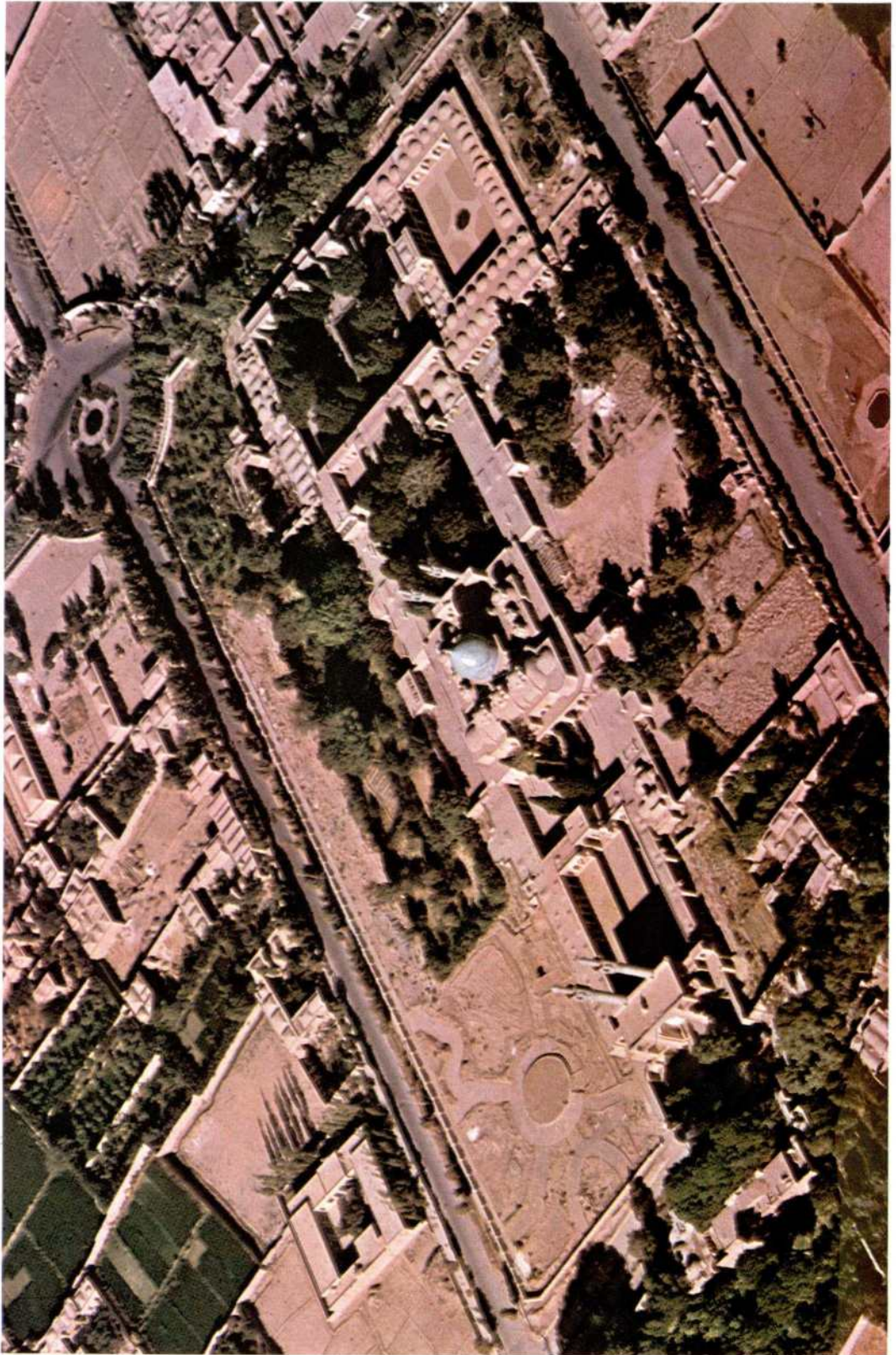

Sirjan: General view of the City

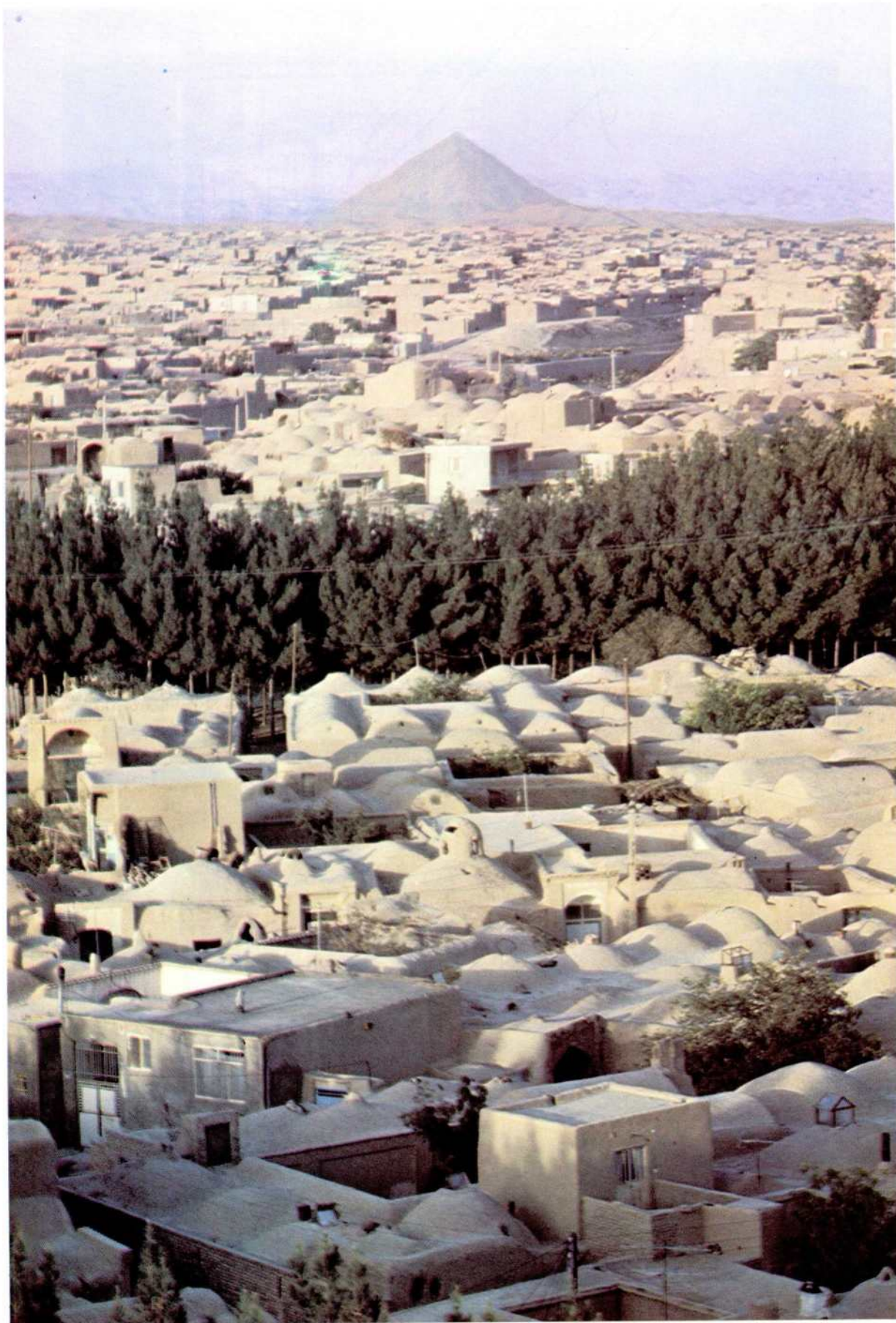
Kerman: General view of the City

کرمان: نمای عمومی شهر

کرمان: مجموعه بناهای ماحان

Mahan: General view of the Religious buildings.

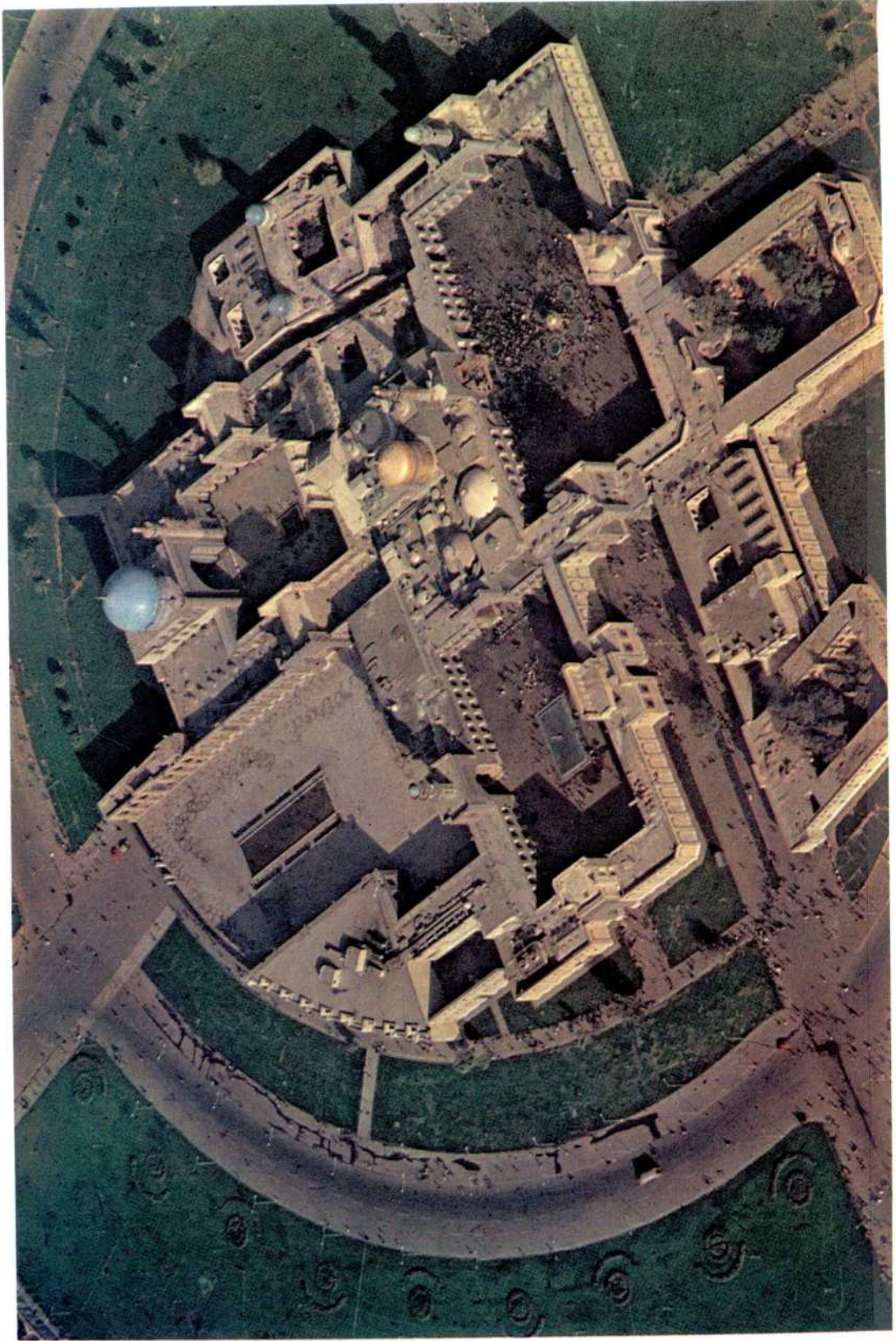
Birjand: General view

بیرجند: نمای عمومی شهر

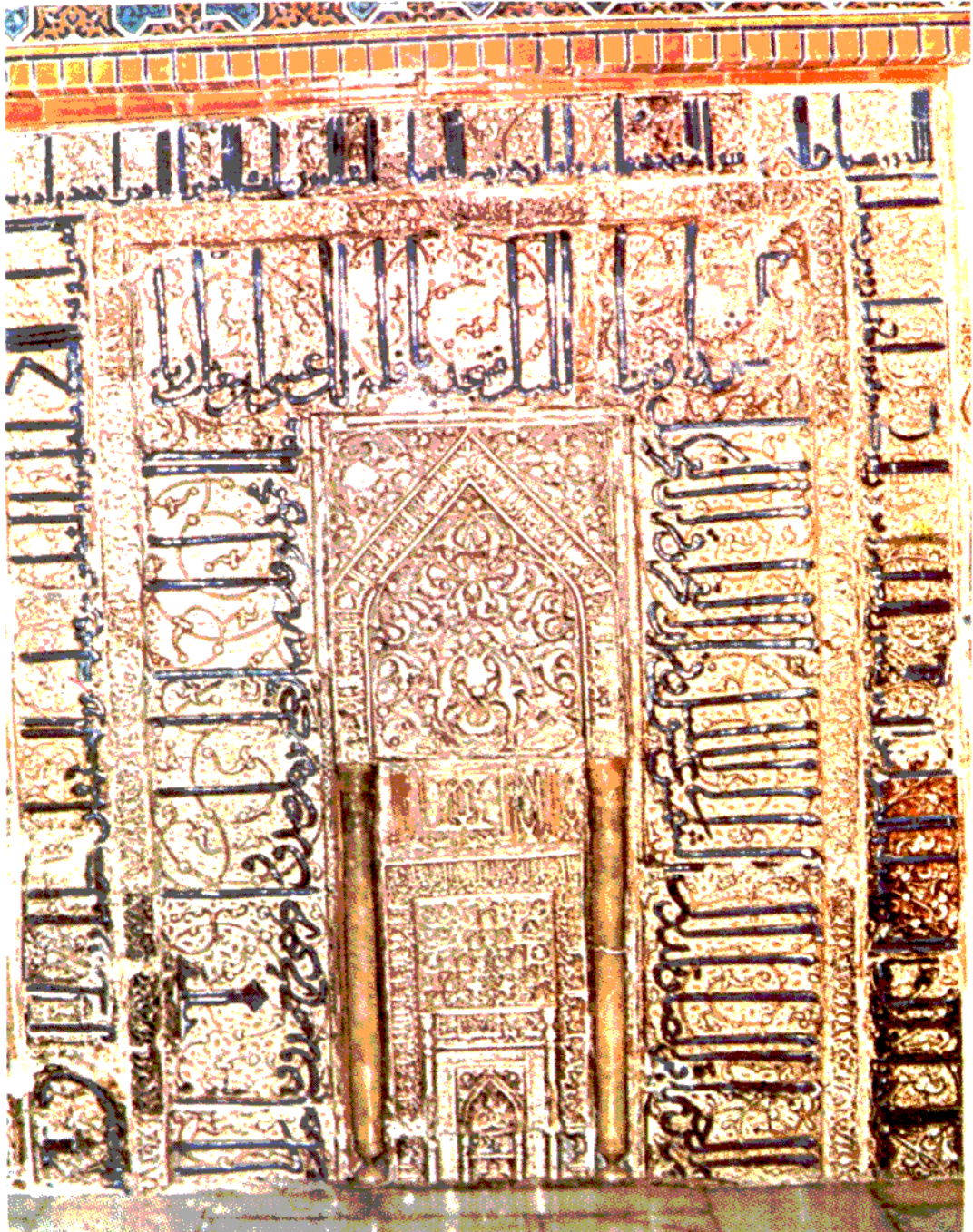
Tus: General view& Town of Ferdowsi

حراسان: شهر توس، آرامگاه فردوسی

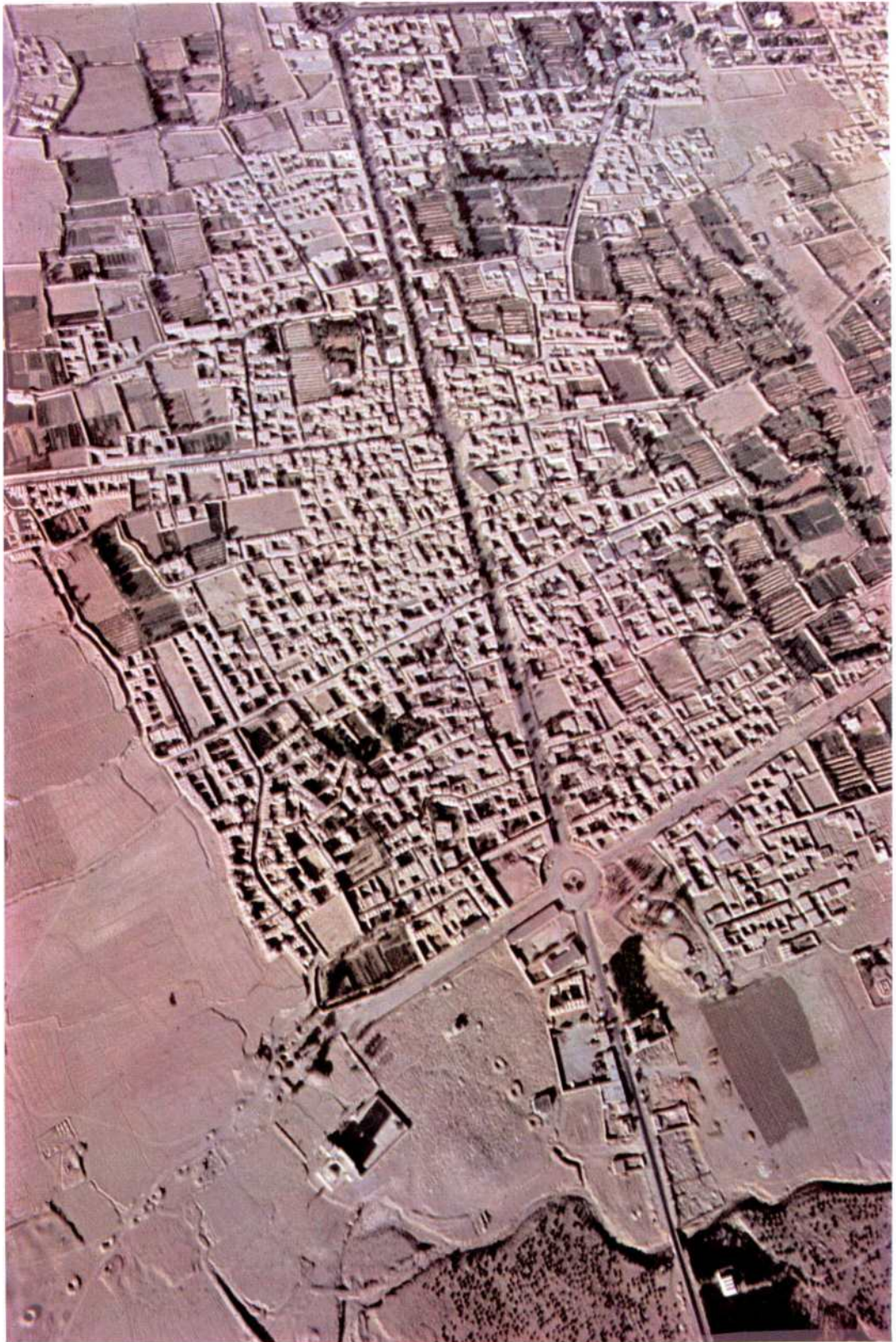
مشهد: مجموعه بناهای حرم حضرت رضا

Mashhad: Holy Shrine of Imam Reza

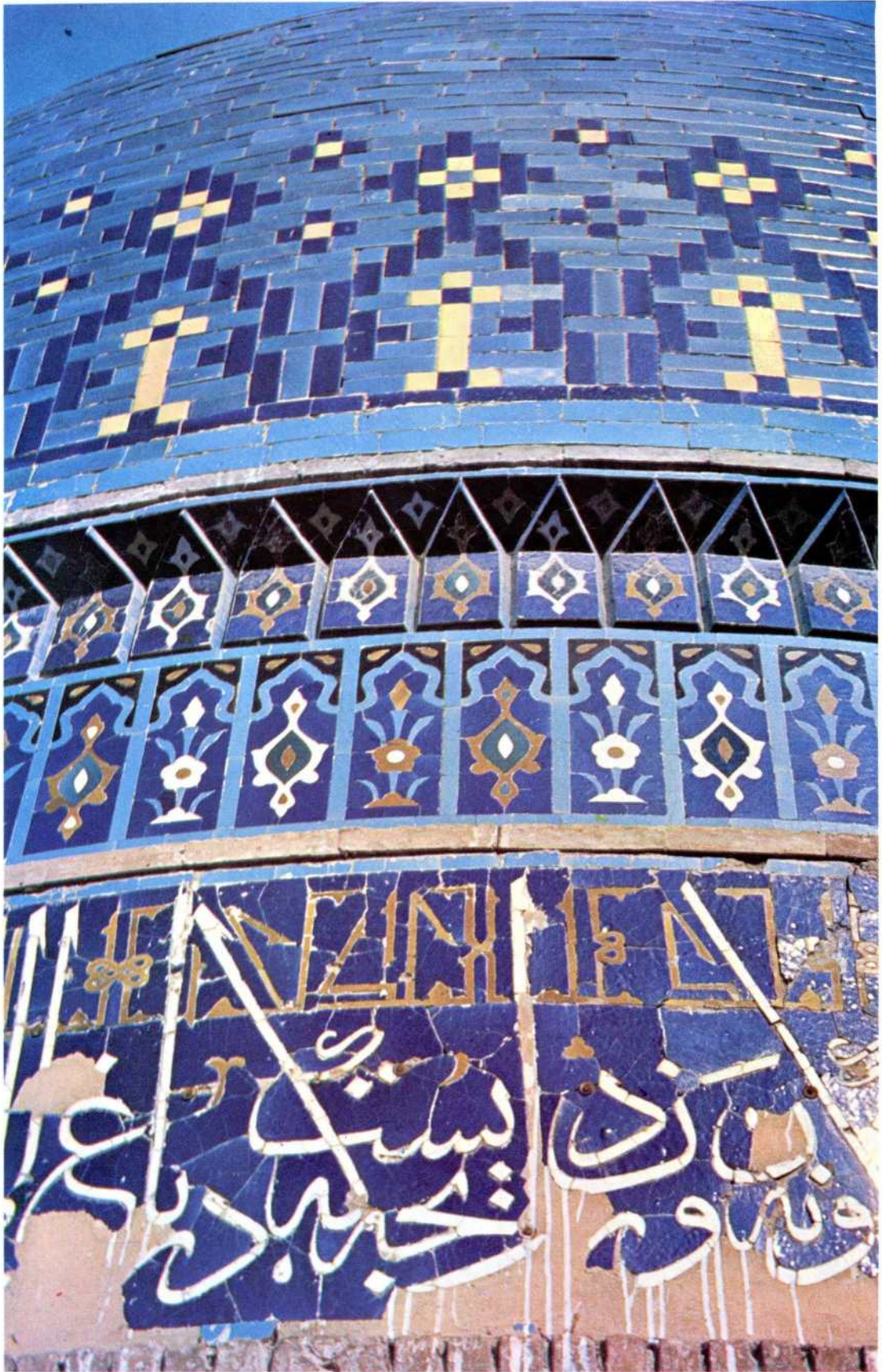
مسجد: محراب کاسی

Mashhad: Holy Shrine of Imam Reza,
Luster Painted Mihrab

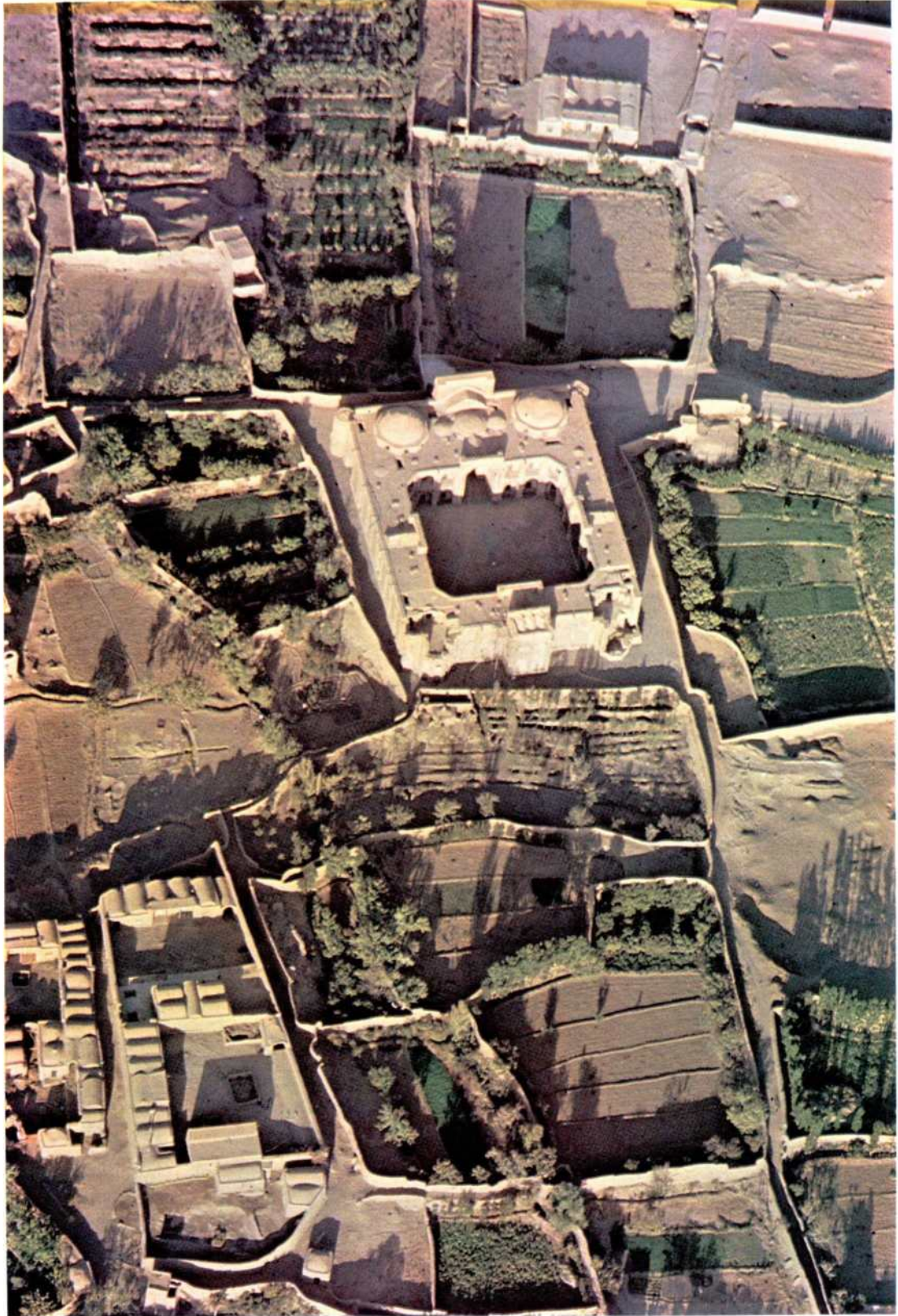
Taybad: General view of the City

حراسان: شهر تايباد

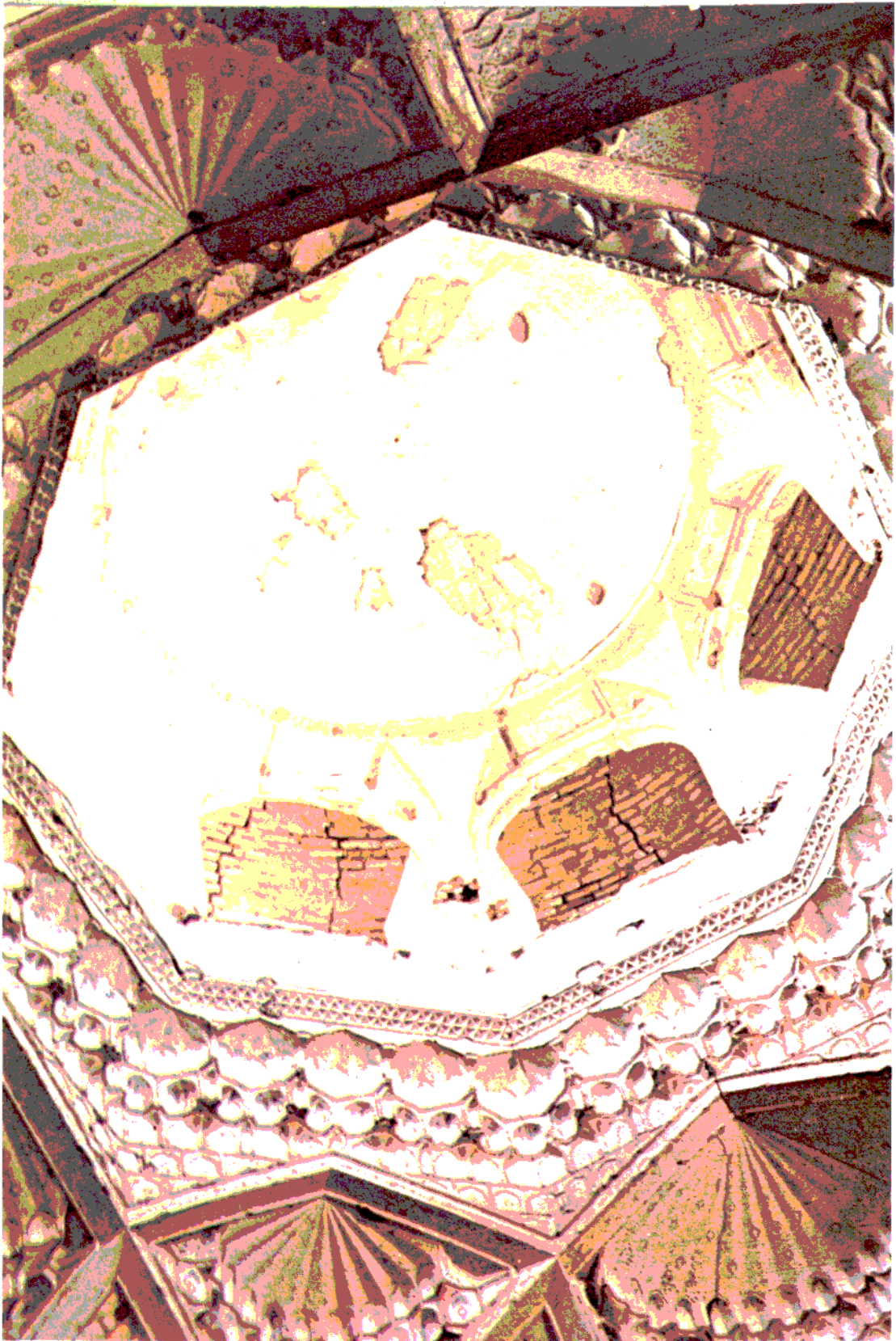
Mashhad: Gunbad of Madrasah Do - Dar

مشهد: گنبد مدرسه دو در

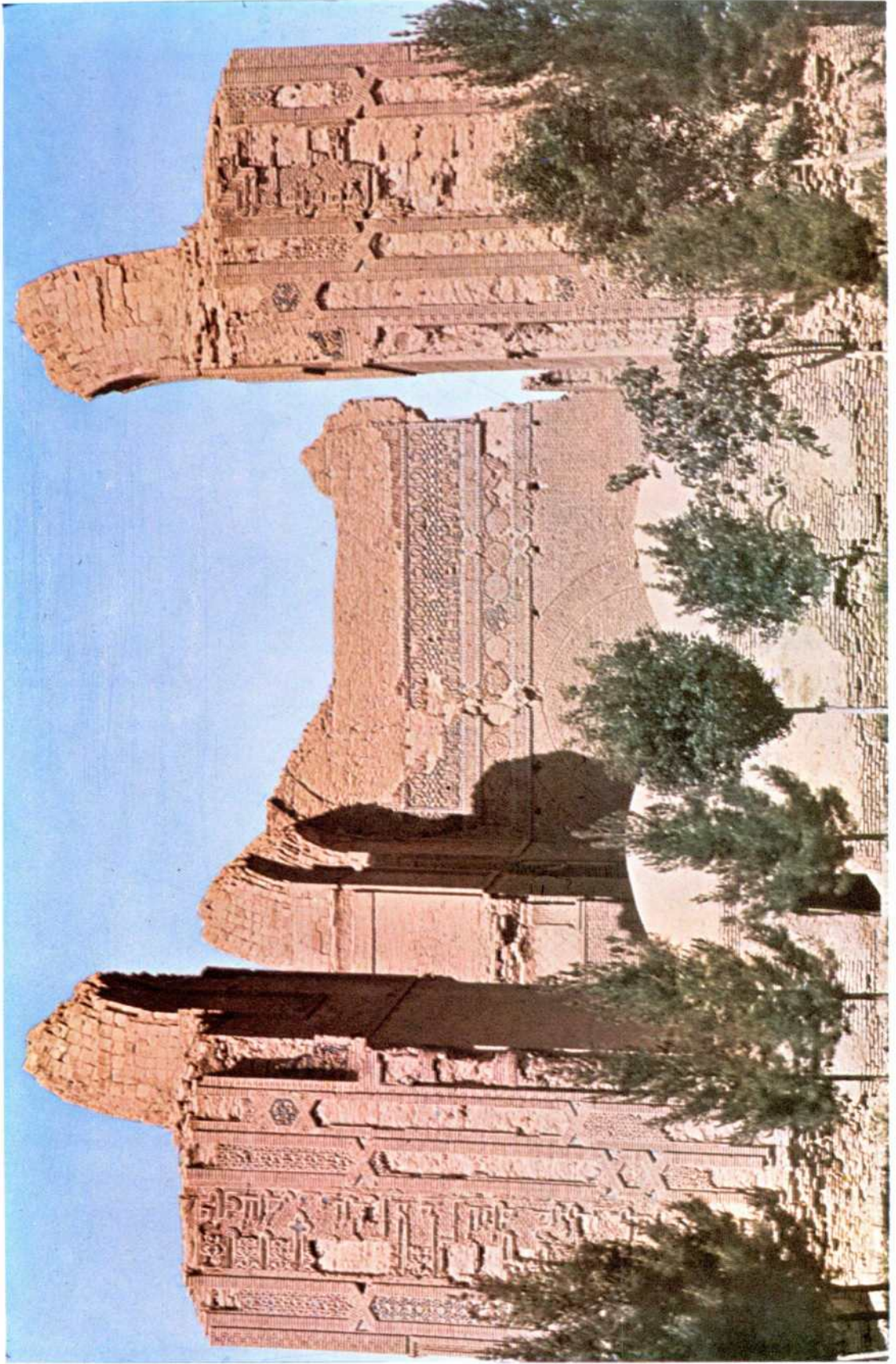
Khurassan: Madrassah Khargird.

خراسان: مدرسه خرگرد

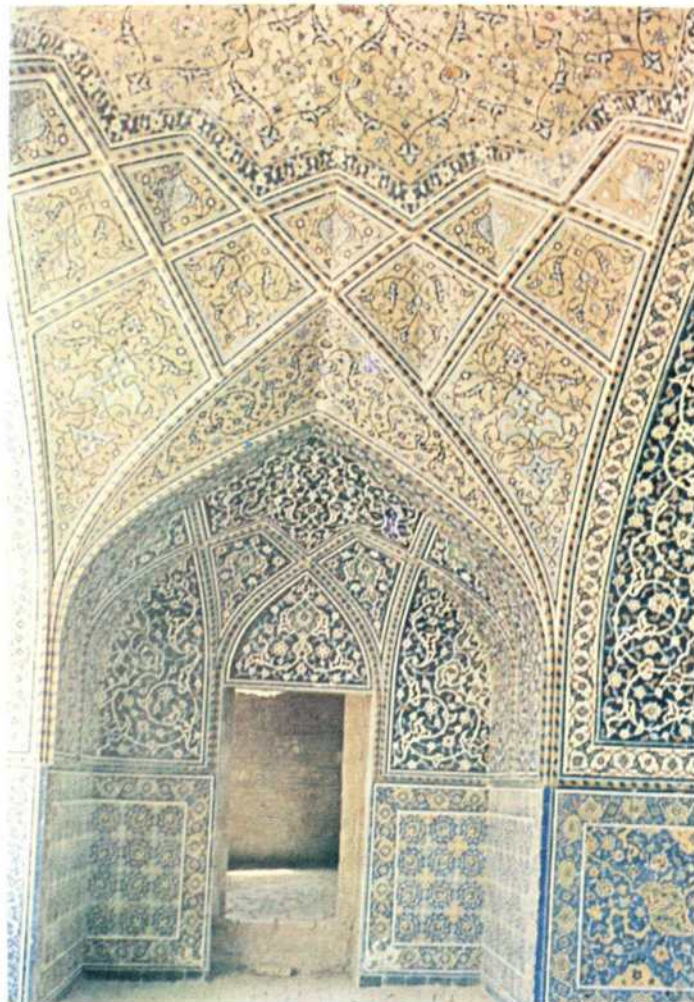
Khrassan: Madrassch Khargird

خراسان: مدرسه خرگرد

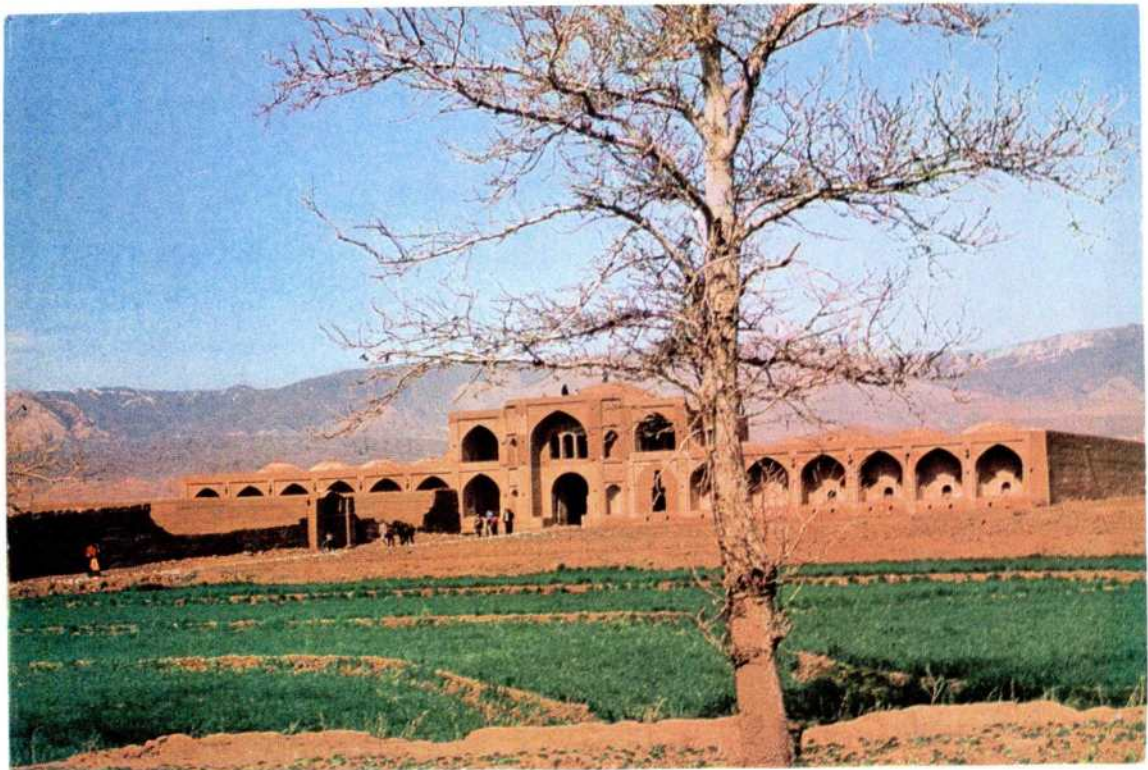
Khurassan: Masjed - e Zauzan

خراسان: مسجد ملک روزان

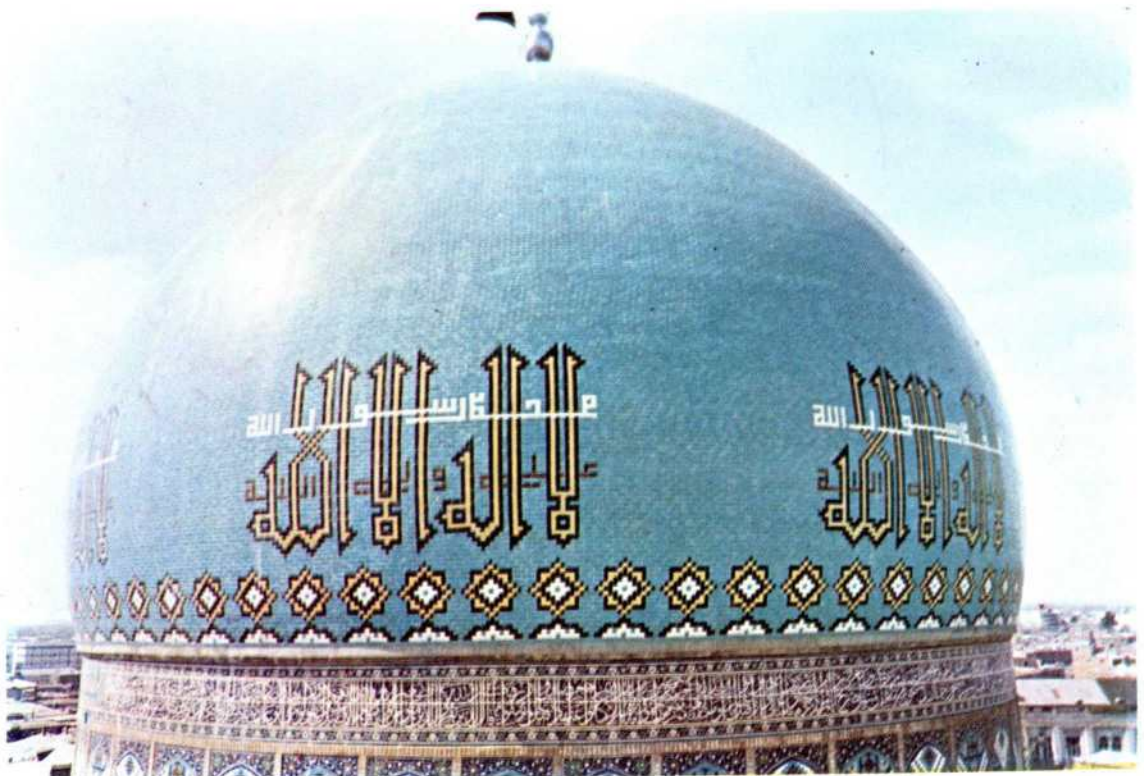
Nishapur: Imamzadeh Mahroq

نیشاپور: امامزاده محروق

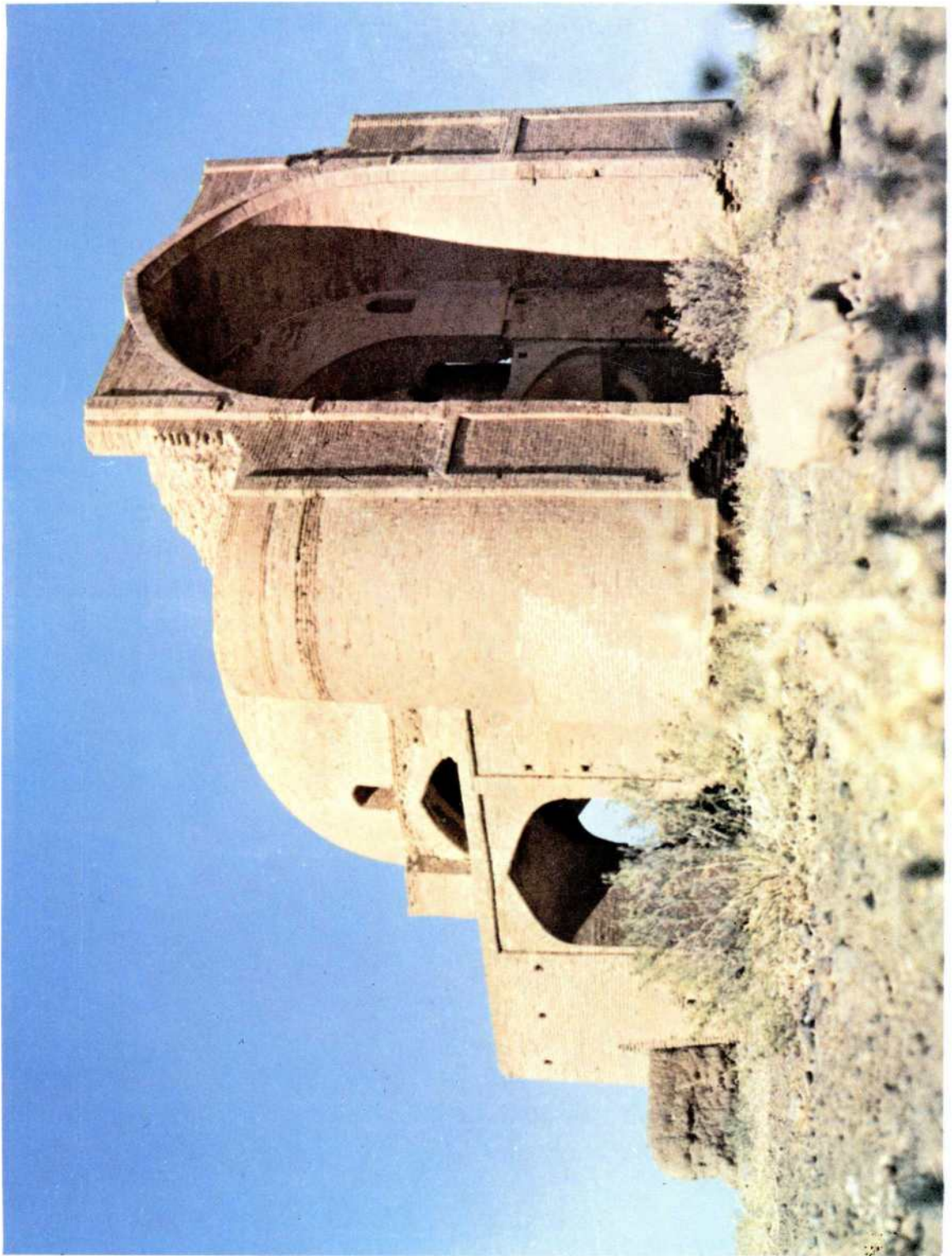
Khurassan road: Garavansarai Mehr

جاده خراسان: کاروانسرای مهر

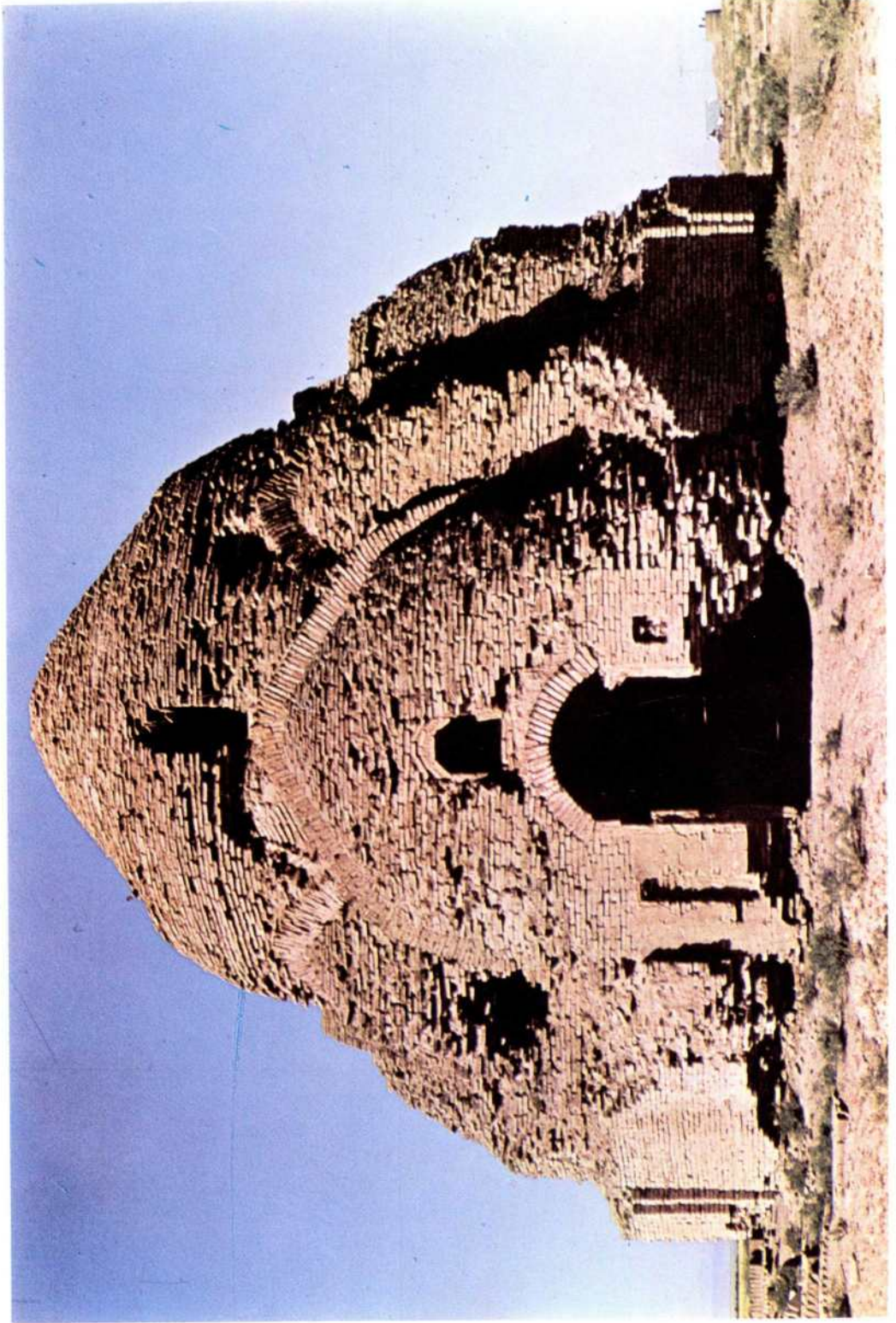
Mashhad: Masjed Gawhar Shad

مشهد: گنبد مسجد گوهر شاد

سبزوار: مصلی شہر

Subzwar: Musalla

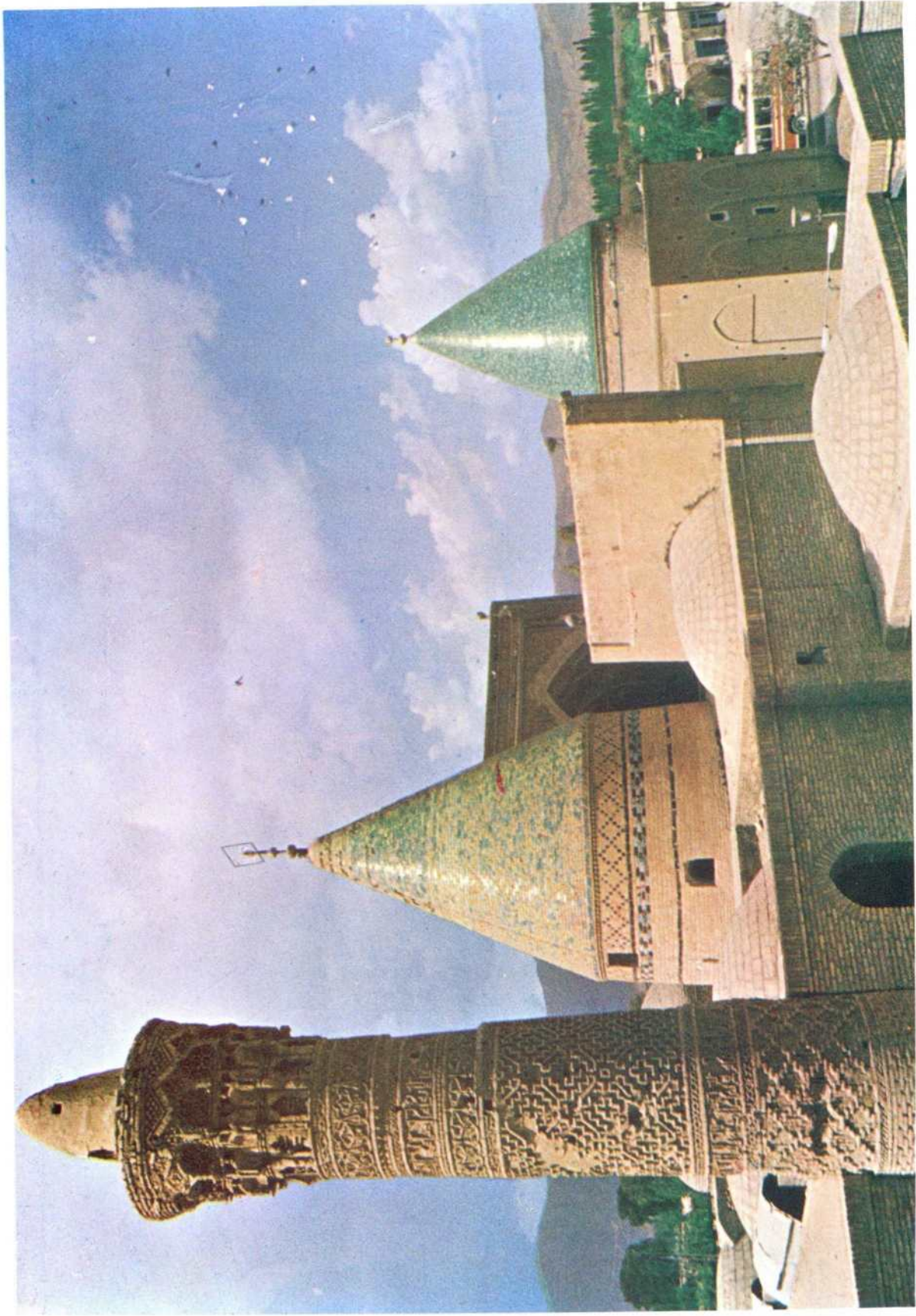
نیشاپور: گنبد مهرآباد

Nishapur: Gumbad -e Mehrabad

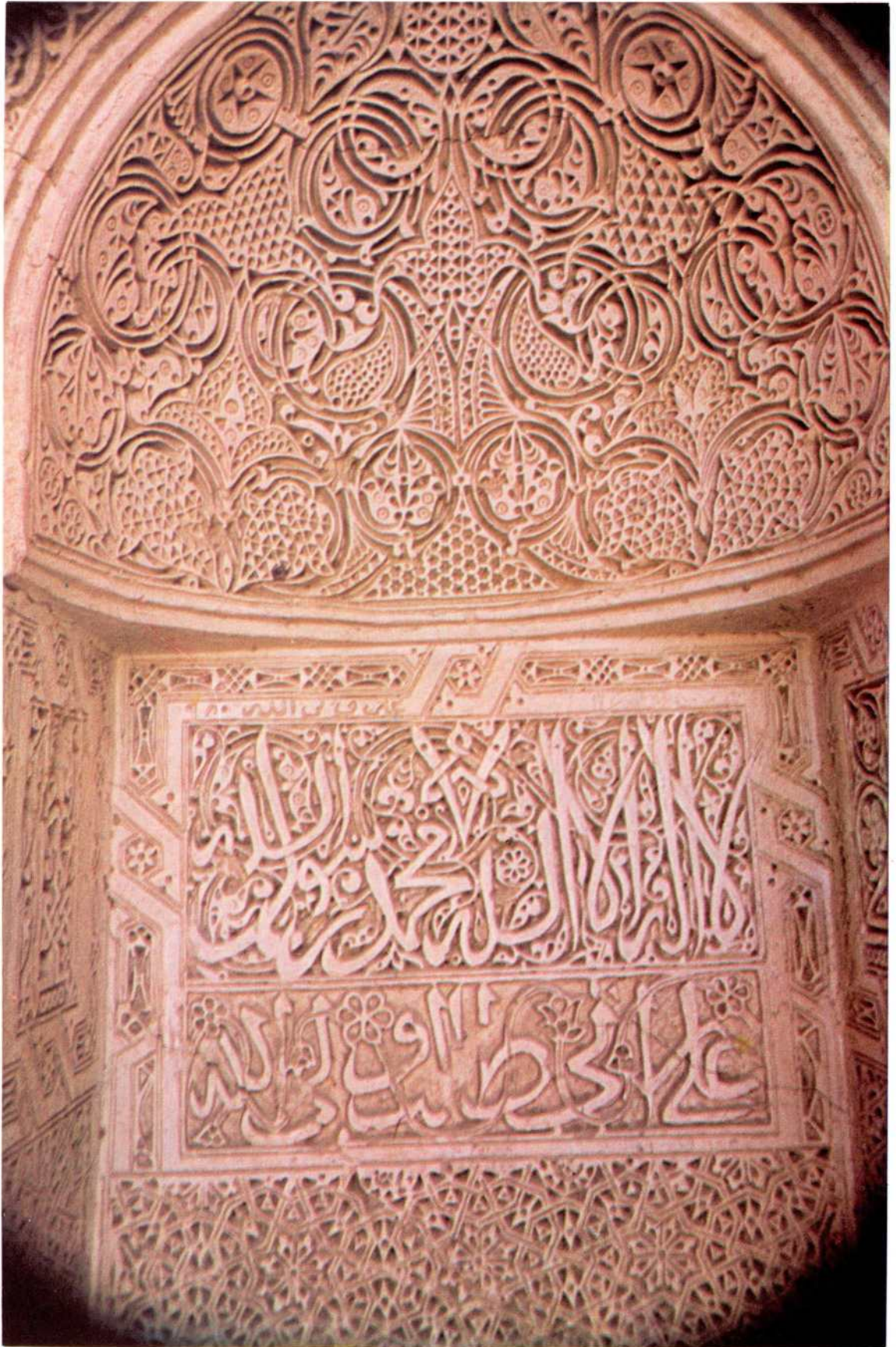
Farumad: Jame Mosque

فرومند: مسجد جامع

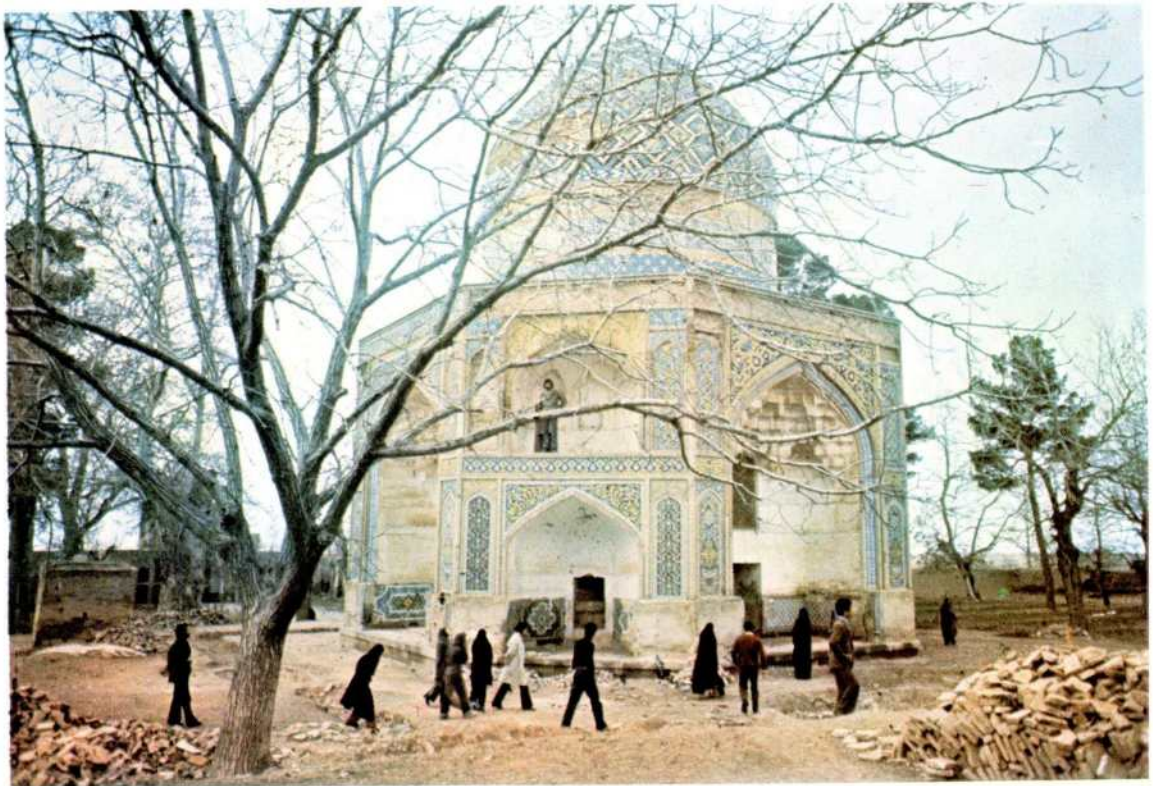
Bastam: Historical monuments.

بستام: مجموعه بناها

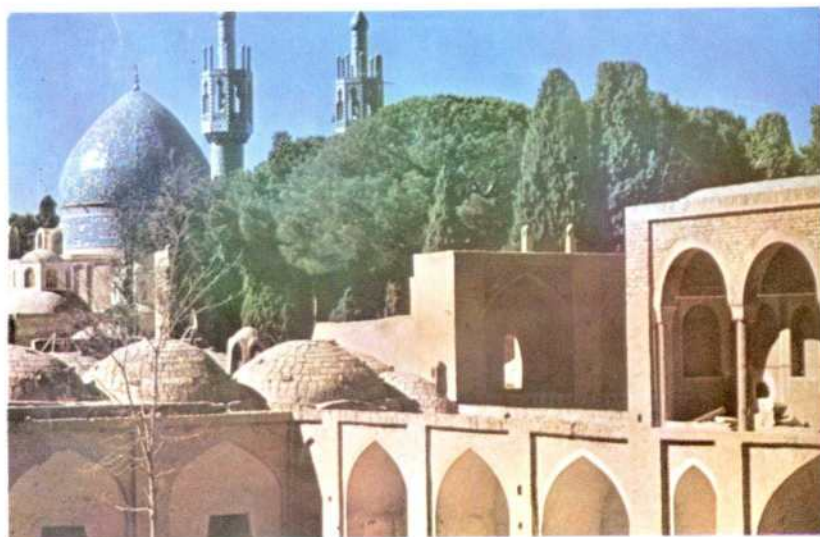
Bastam: Stucco Mihrab

بستام: محراب گچی

Nishapur: Qadamgah

نیشاپور: قدمگاه

نیشاپور

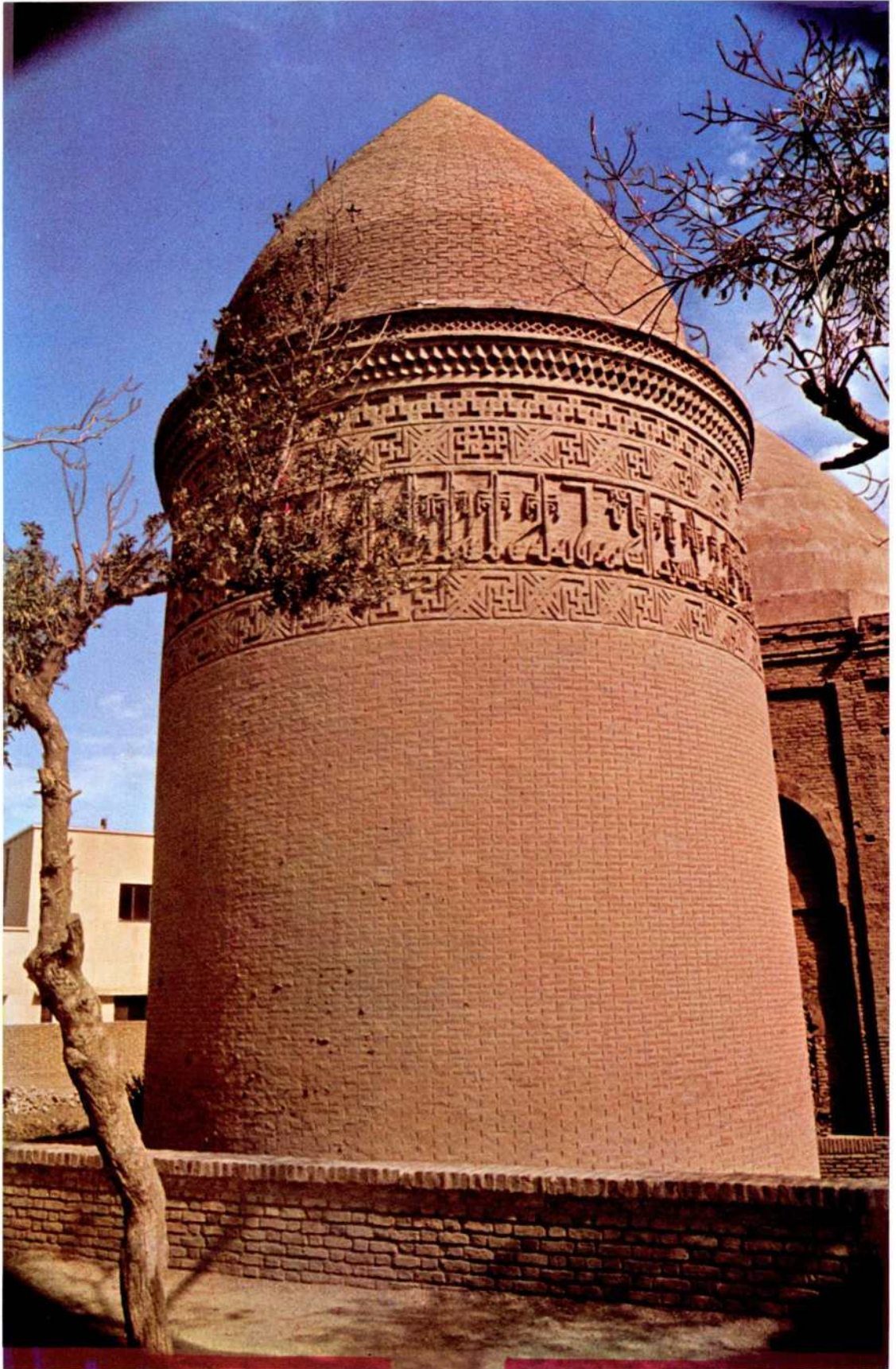

Dameghan: Tari - Khaneh

دامغان : تاريخانه

Damghan: Tari - Khaneh

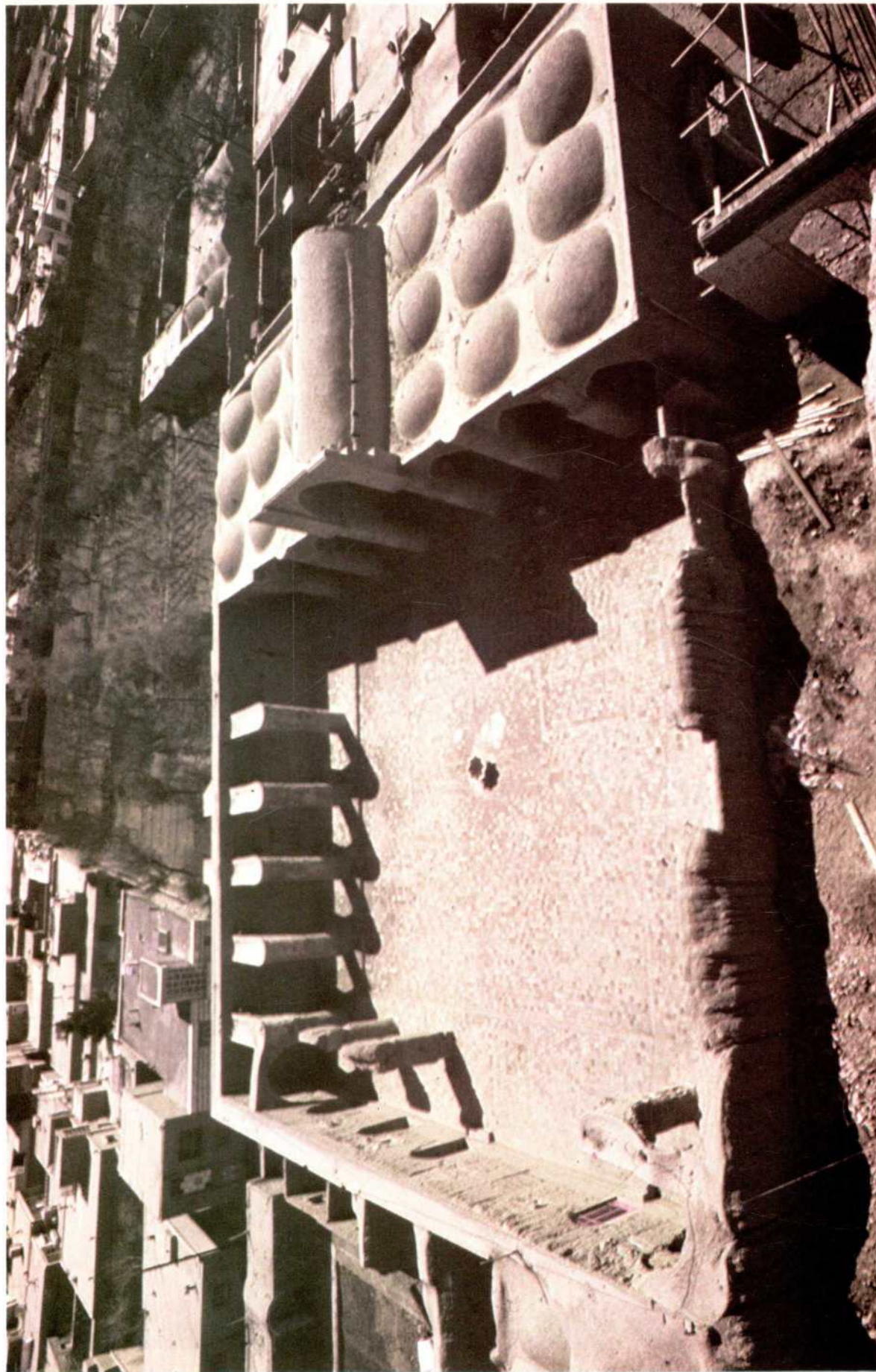
Damghan: Chehel Dukhtaran

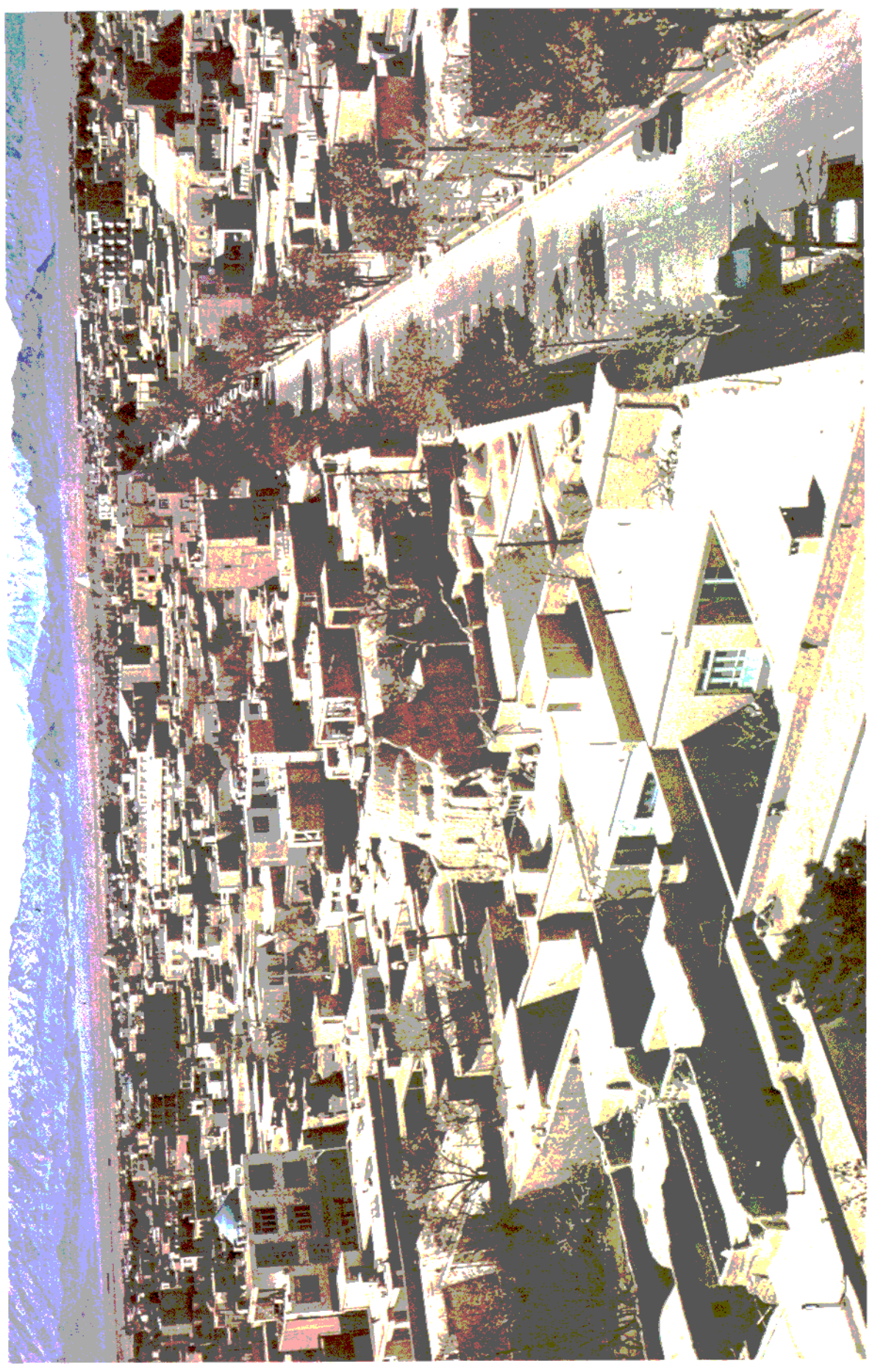
دامغان: چهل دختران

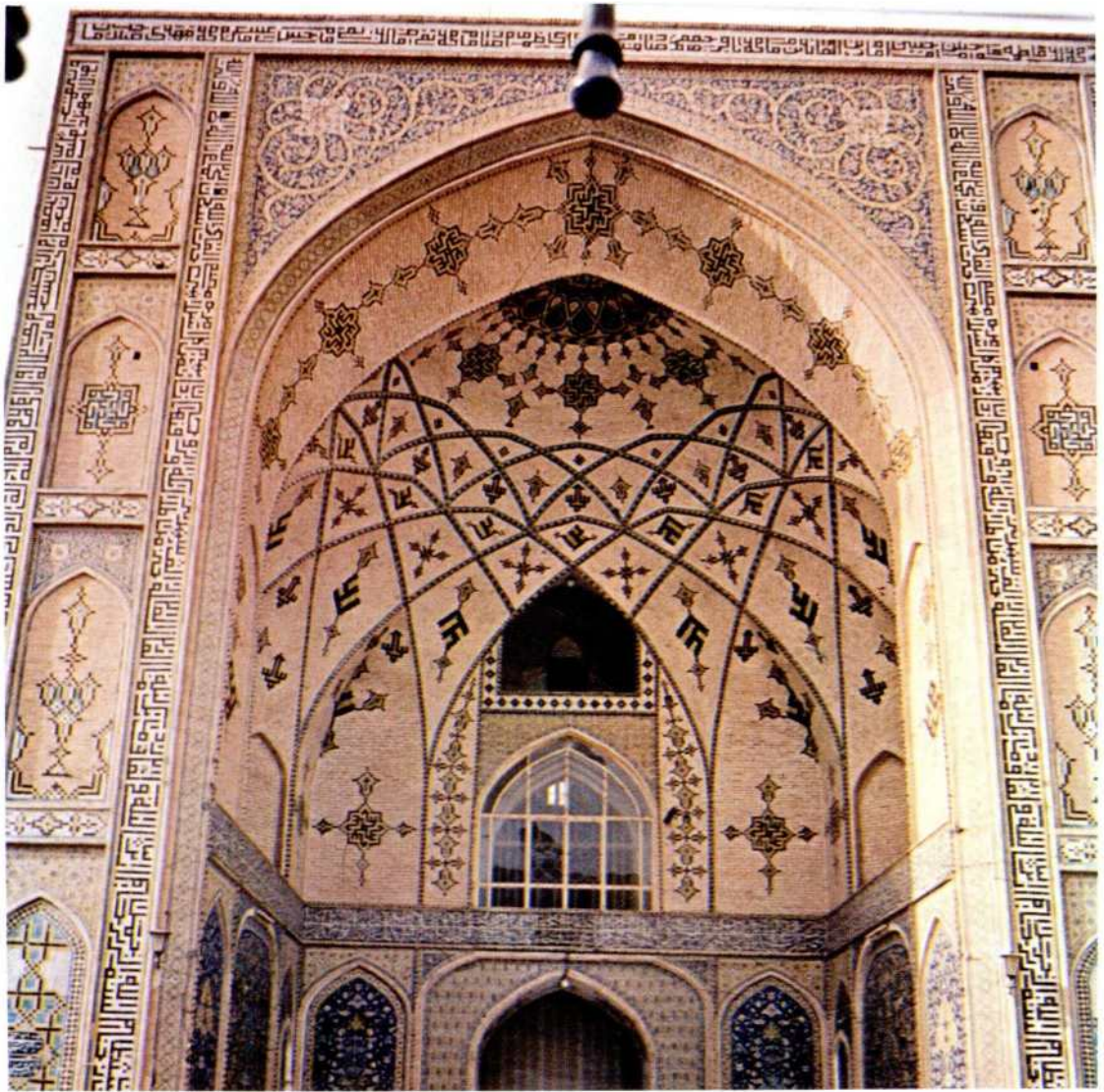
Damghan: Borje mehandust Borj - e Mehandust

دامغان: برج مہماندوست

Damghan: General view

Semnan: Masjid Sultani

سمنان: مسجد سلطانی

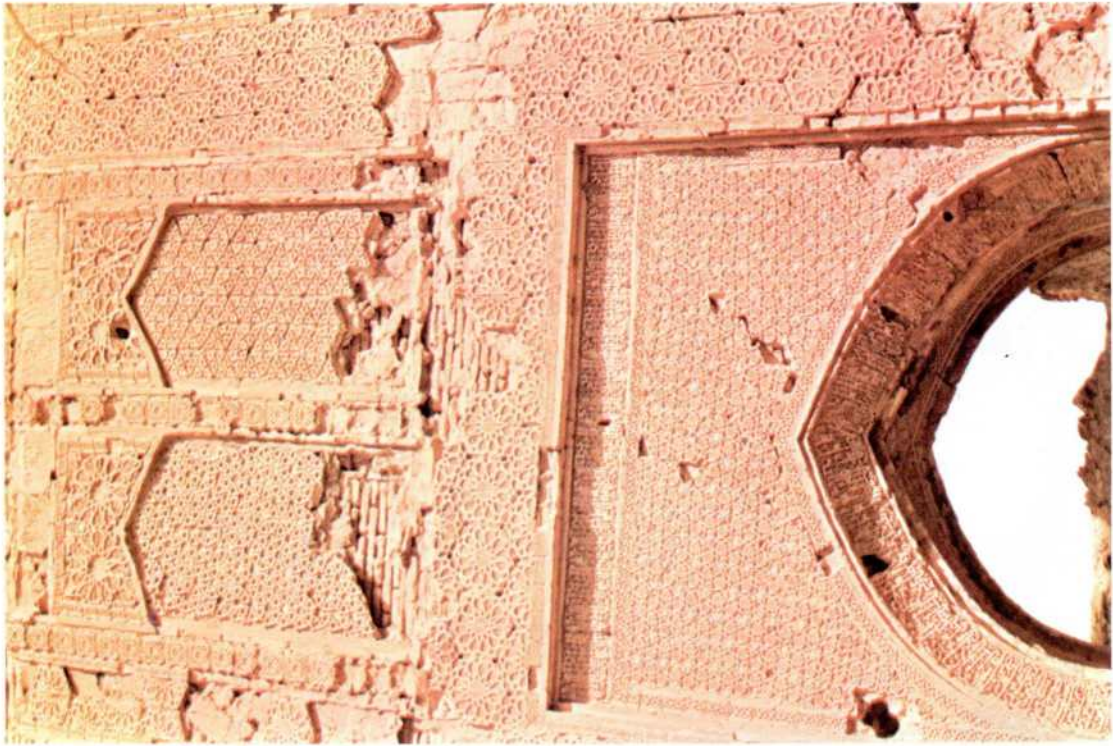
Semnan: General view of the city

سمنان: نمای عمومی شهر

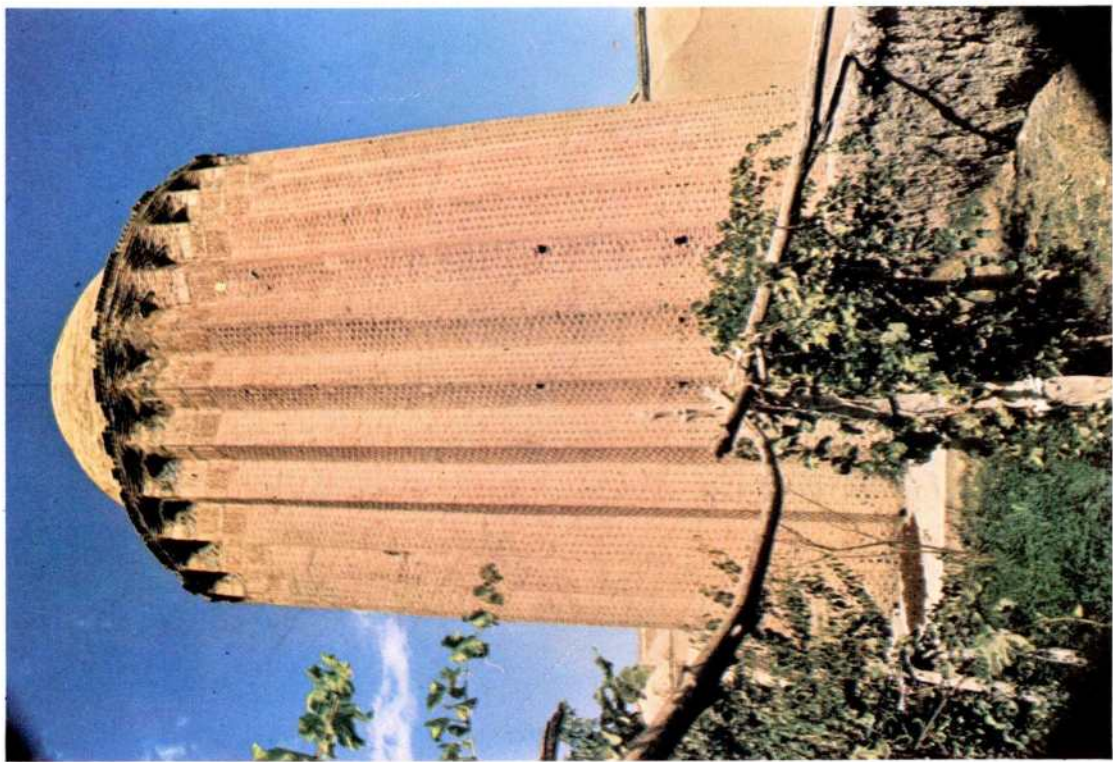
Semnan: City Gate

سمنان: دروازه شهر

فرومند: مسجد جامع

Fārumad: Masjid - e Jame

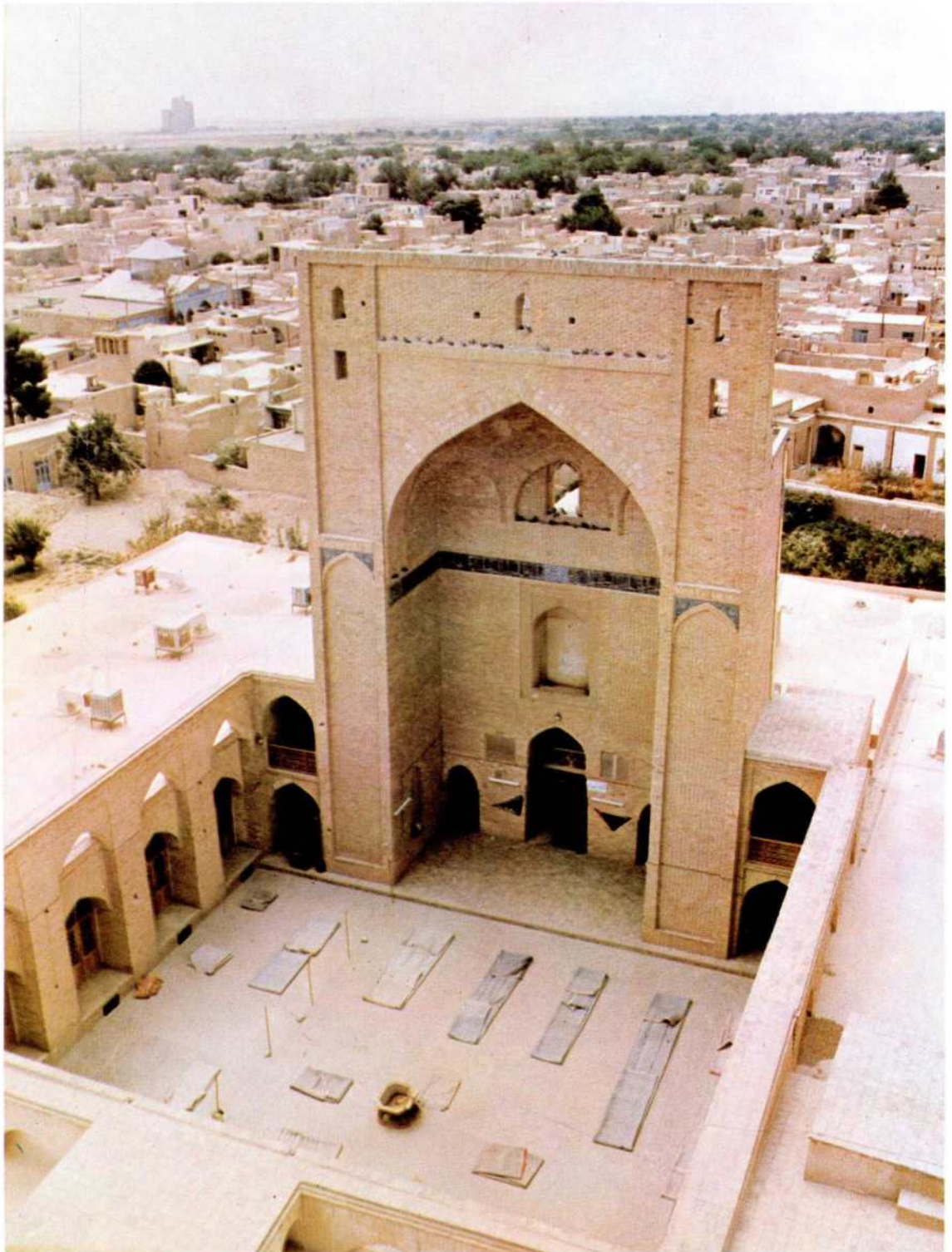

سظام: برج کاشانه

Bastam: Borjeh Kashaneh.

Birjandi: General view

Semnan: Jame Mosque

سمنان: مسجد جامع

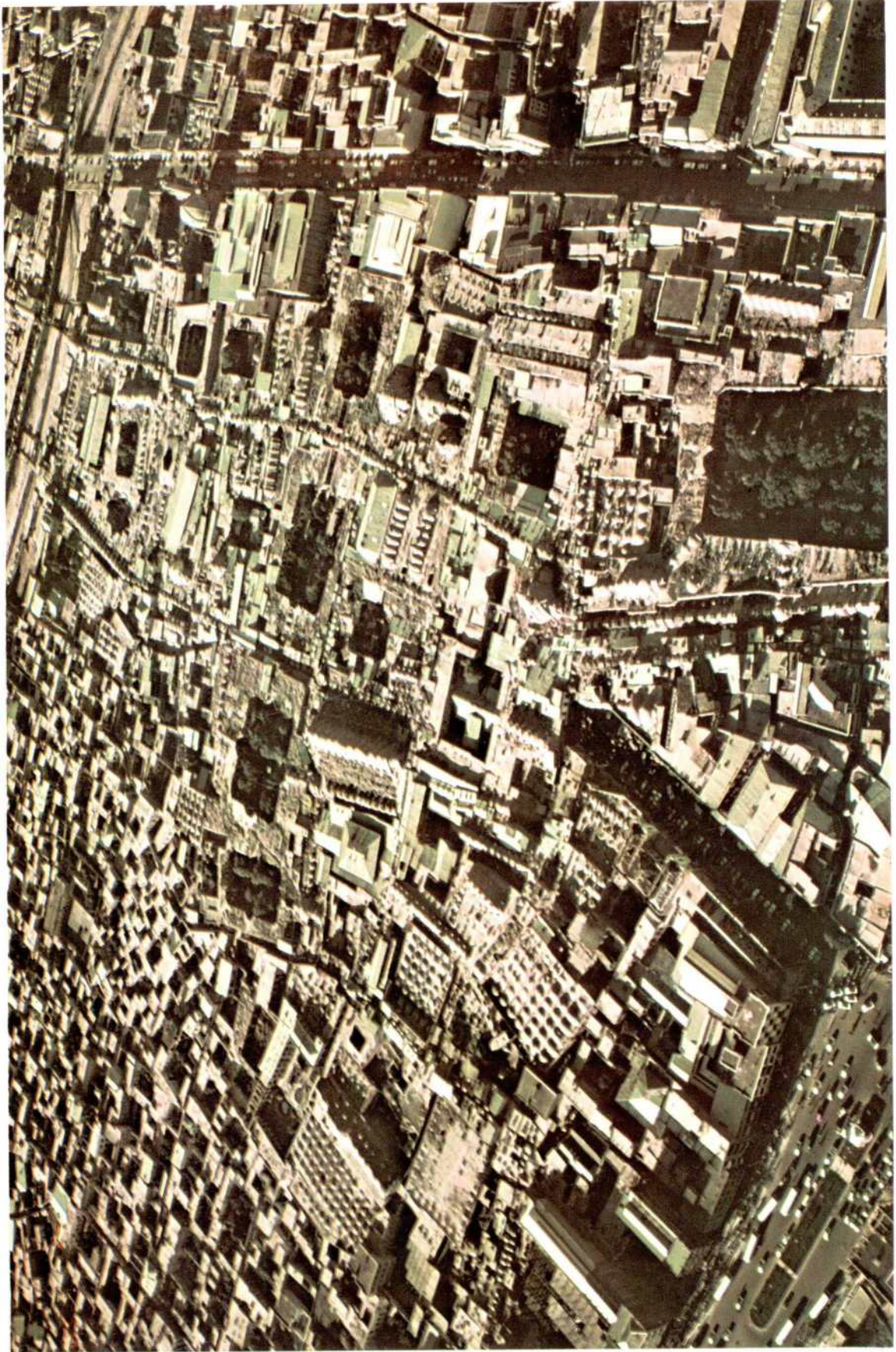
Shamirzad: River side.

شامیرزاد: مسیل اصلی شهر

Shahmirzad: Shir Qal'eh

شهرمیرزاد: شیر قلعه

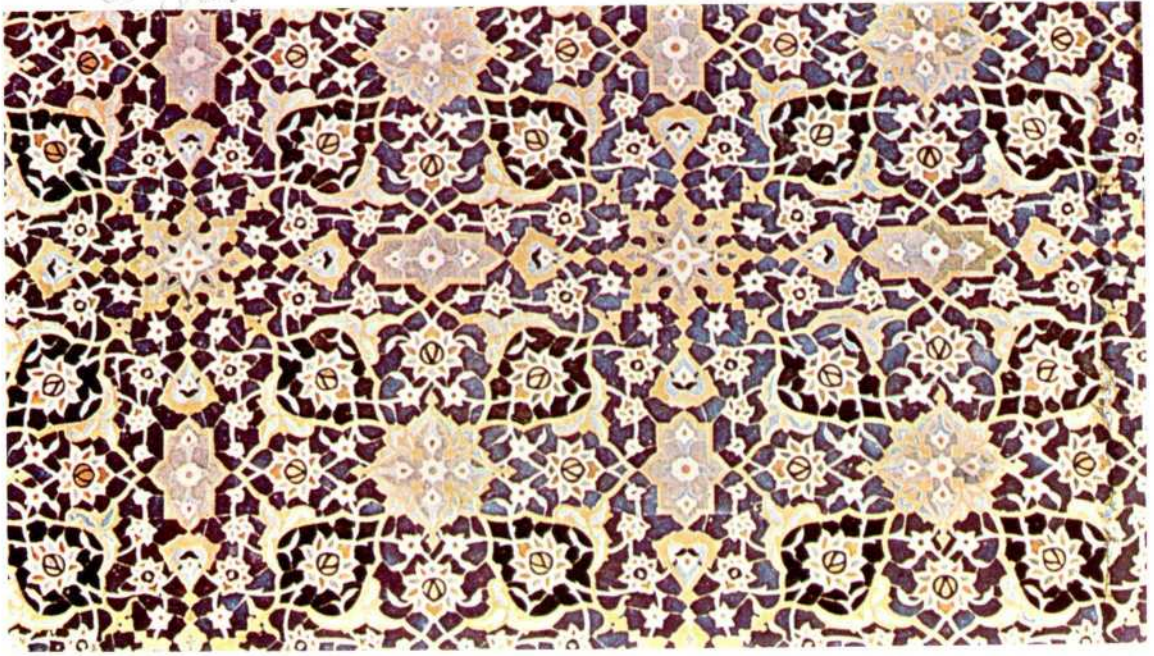

Tabriz: General view of The City

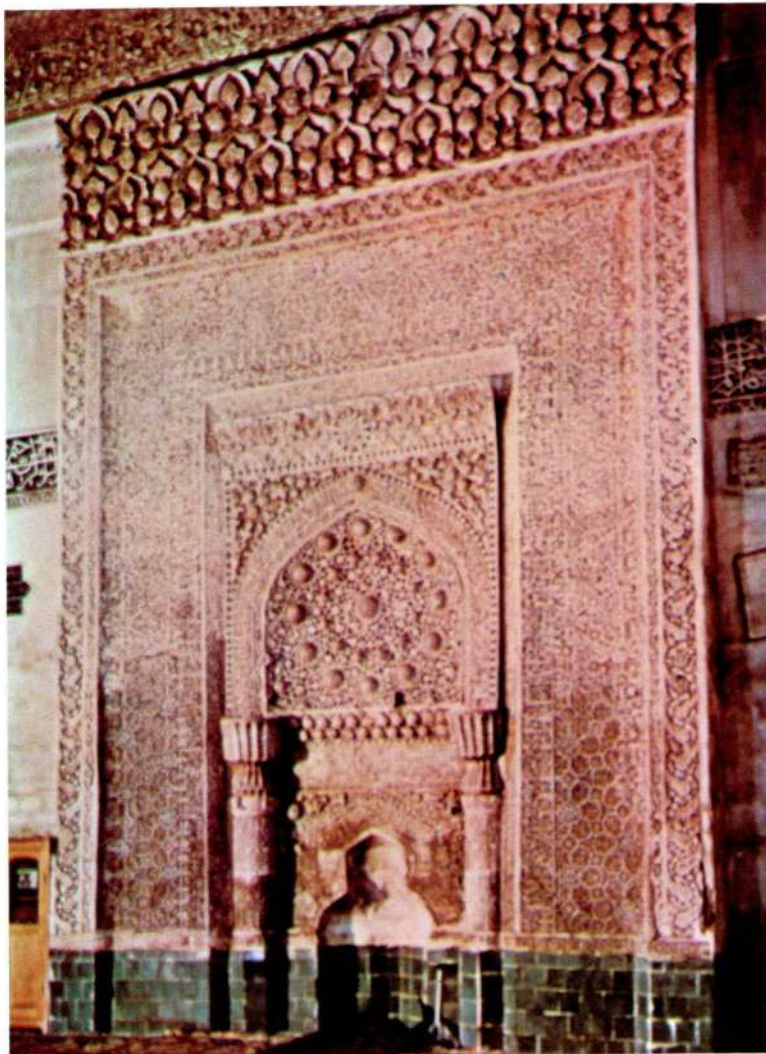
Tabriz: General view of the City

تبریز: نمای عمومی شهر

Ardabil: Shikh Safi, Faience Mosaic Panel

اردبیل: مسجد علی شیخ صفی

Uromieh: Jame mosque, Stucco Mihrab

ارومیه: محراب مسجد جامع

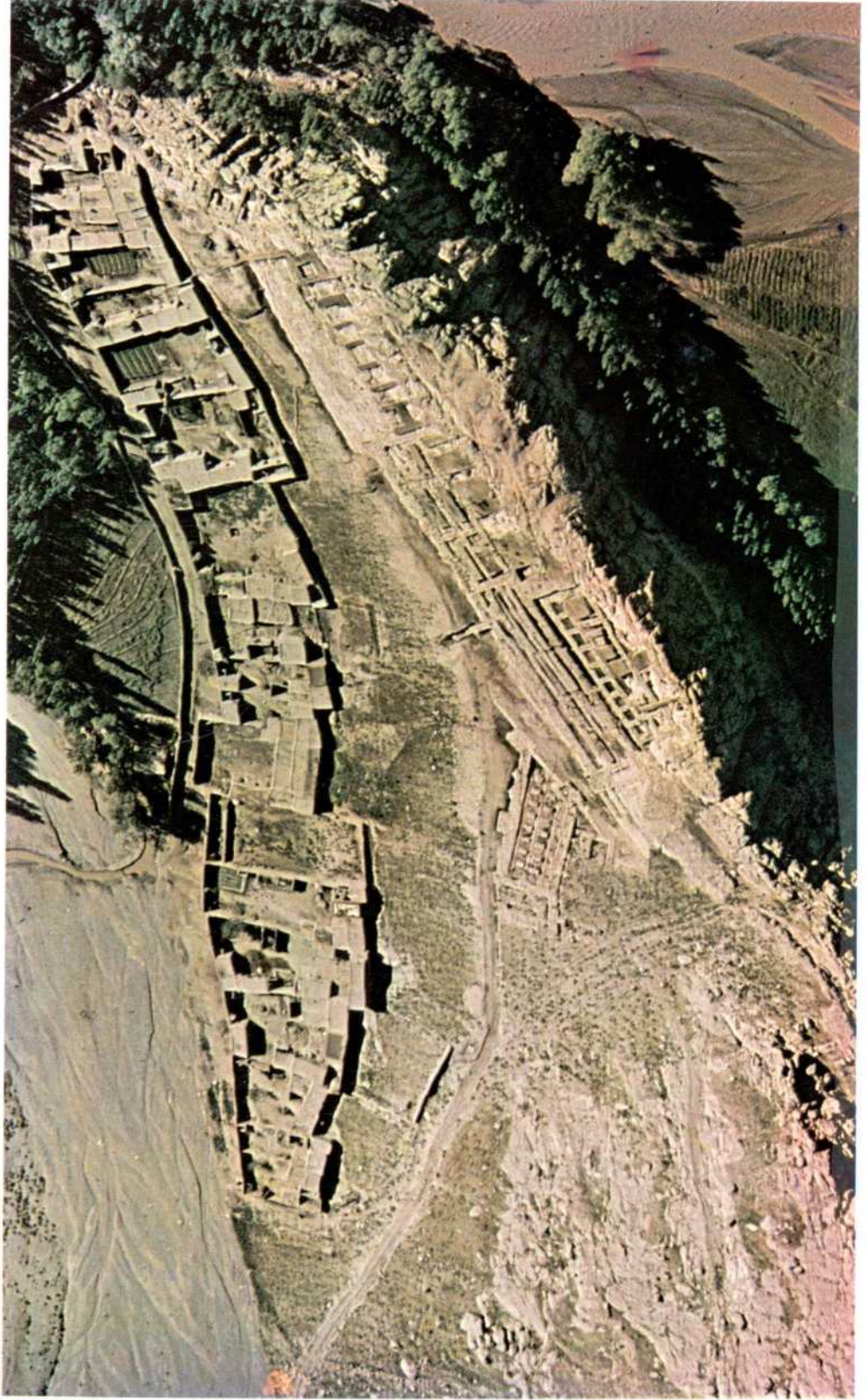
Maku: Palace of Bagheh Juq

ماکو: کاخ باغچه حوق

Maku: Bridge of Panj Cheshmeh

ماکو: پل پنج چشمه

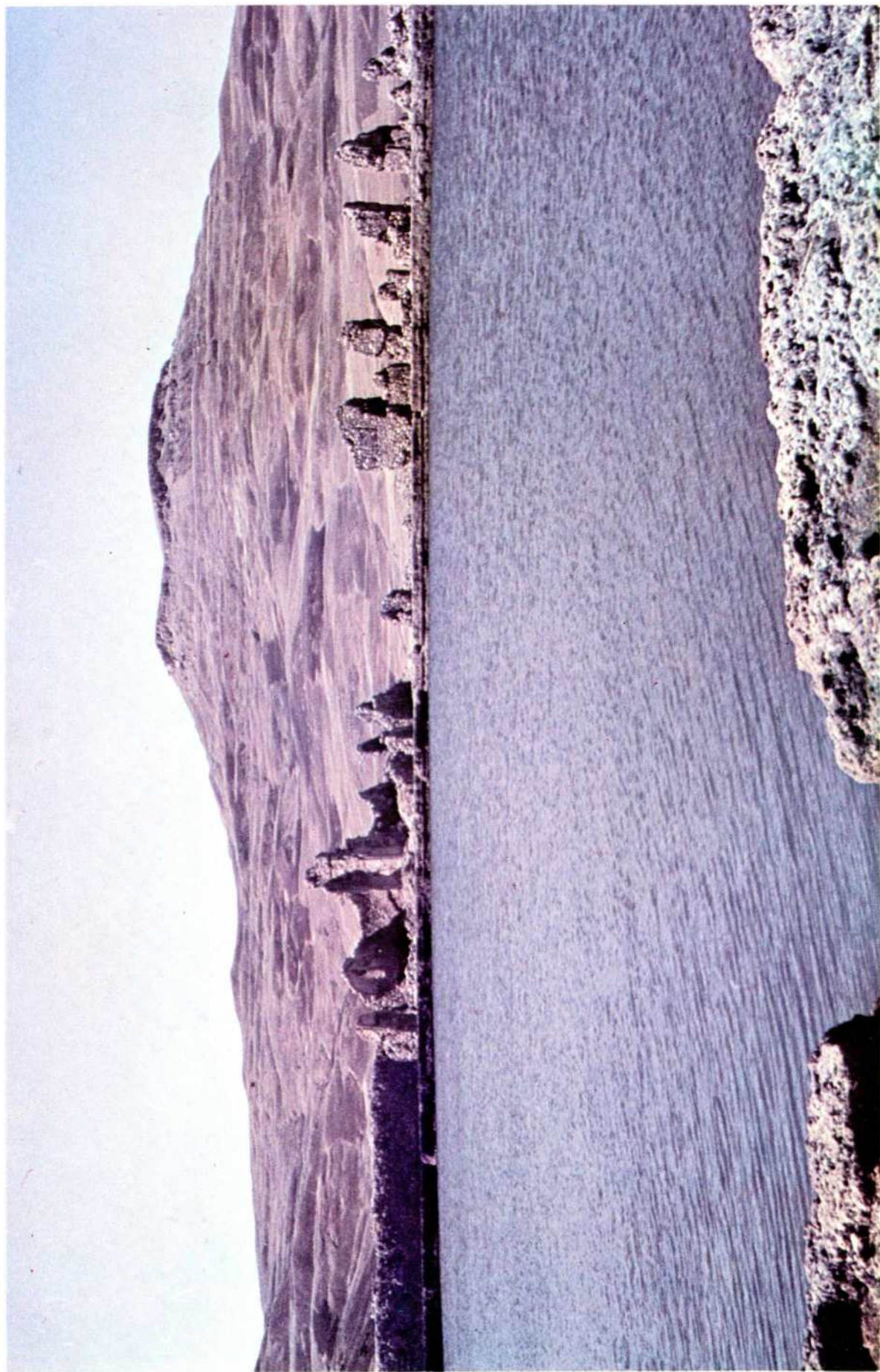

West Azarbaijan: Urartian Sites

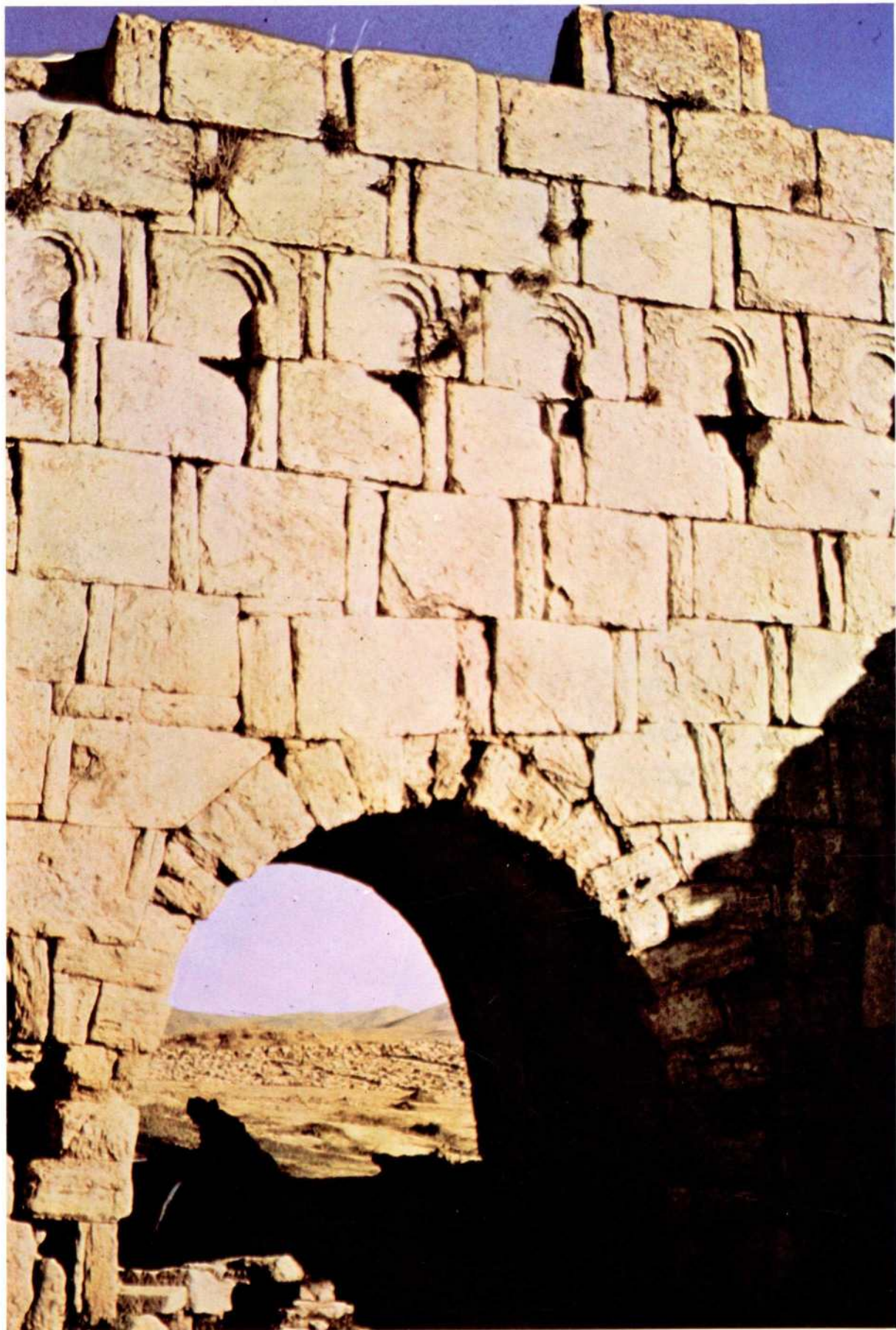
آذربایجان غربی: صومعه‌های اورارتویی

Maku: General view.

Takht-e Sulyman: General view.

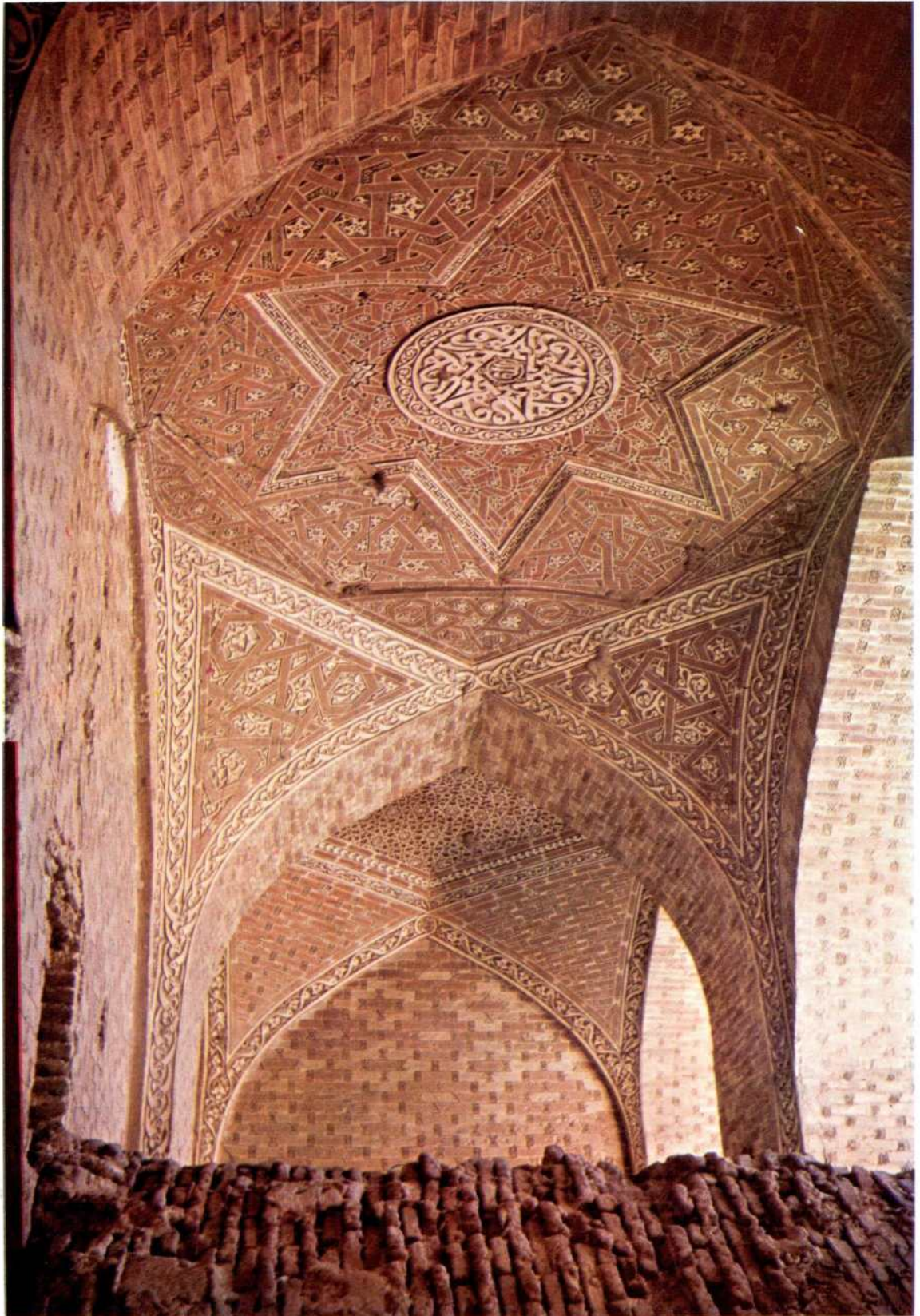

Takht - e Sulyman: Entrance.

تخت سلیمان: دروازه ورودی

Sultaniyeh: General view.

Sultaniyeh: Brick & Stucco Decoration.

سلطانیه: تزئینات آرمگاه

سازمان ملی و میراث

Miameh: Pul-e Dokhtar

تخت سلیمان: نیشاپور عجمی

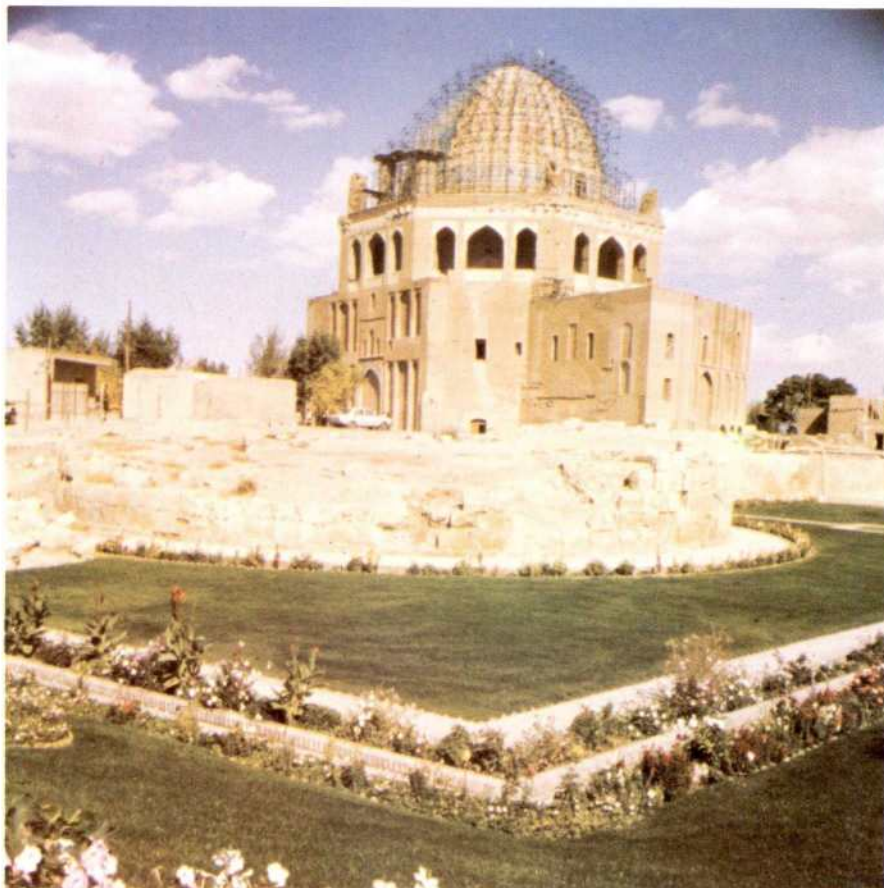

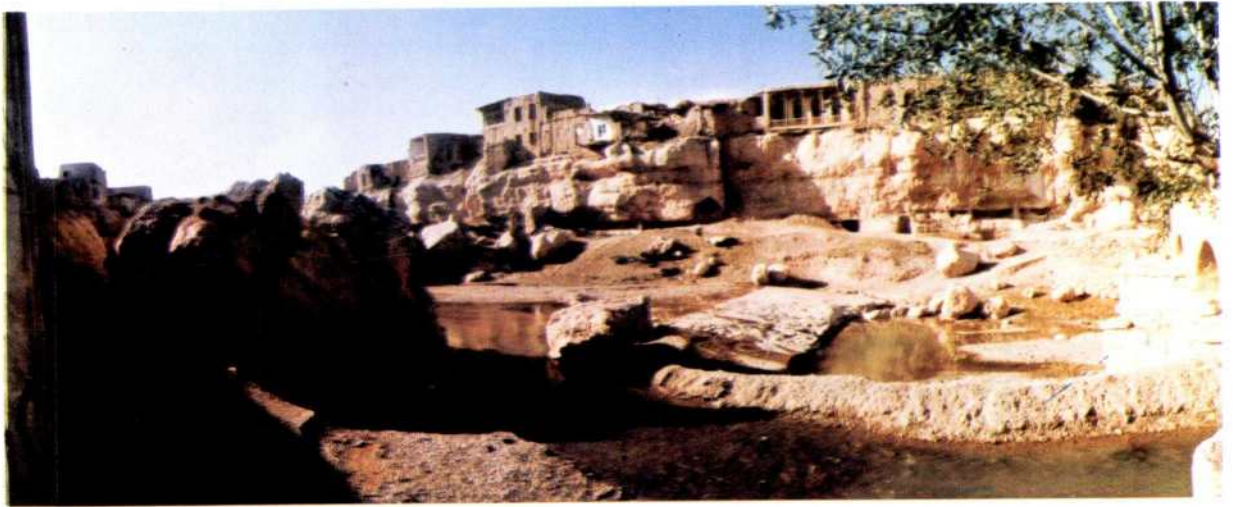
Takht-e Sulyman: General view

Sultaniyeh: General view of the City

سلطانیه: نمای عمومی شهر

Qaryeh: General view.

قروه: نمای عمومی

Qazvin: Masjed Nabi (Shah).

فروز: مسجد شاه (سی)

Qazvin: Gunbad of Jame Mosque.

فروز: گنبد مسجد جامع

Qazwin: City Gate.

قزوین: دروازه سپهر

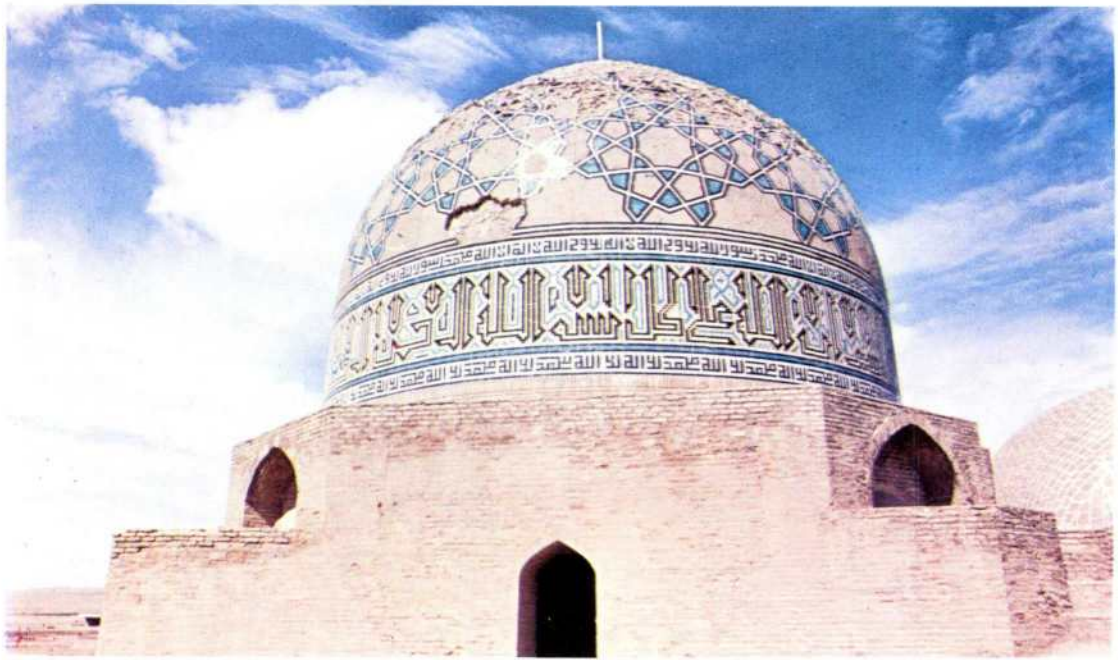
Qazwin: City Palace

قزوین: کاخ

Qazwin: Jame Mosque.

قزوین: مسجد جامع

Saveh: Gunbad of Jame Mosque

ساوه: گنبد مسجد جامع

Saveh: Masjid - e-Emaydan, Minaret.

ساوه: مناره آجرى مسجد ميدان

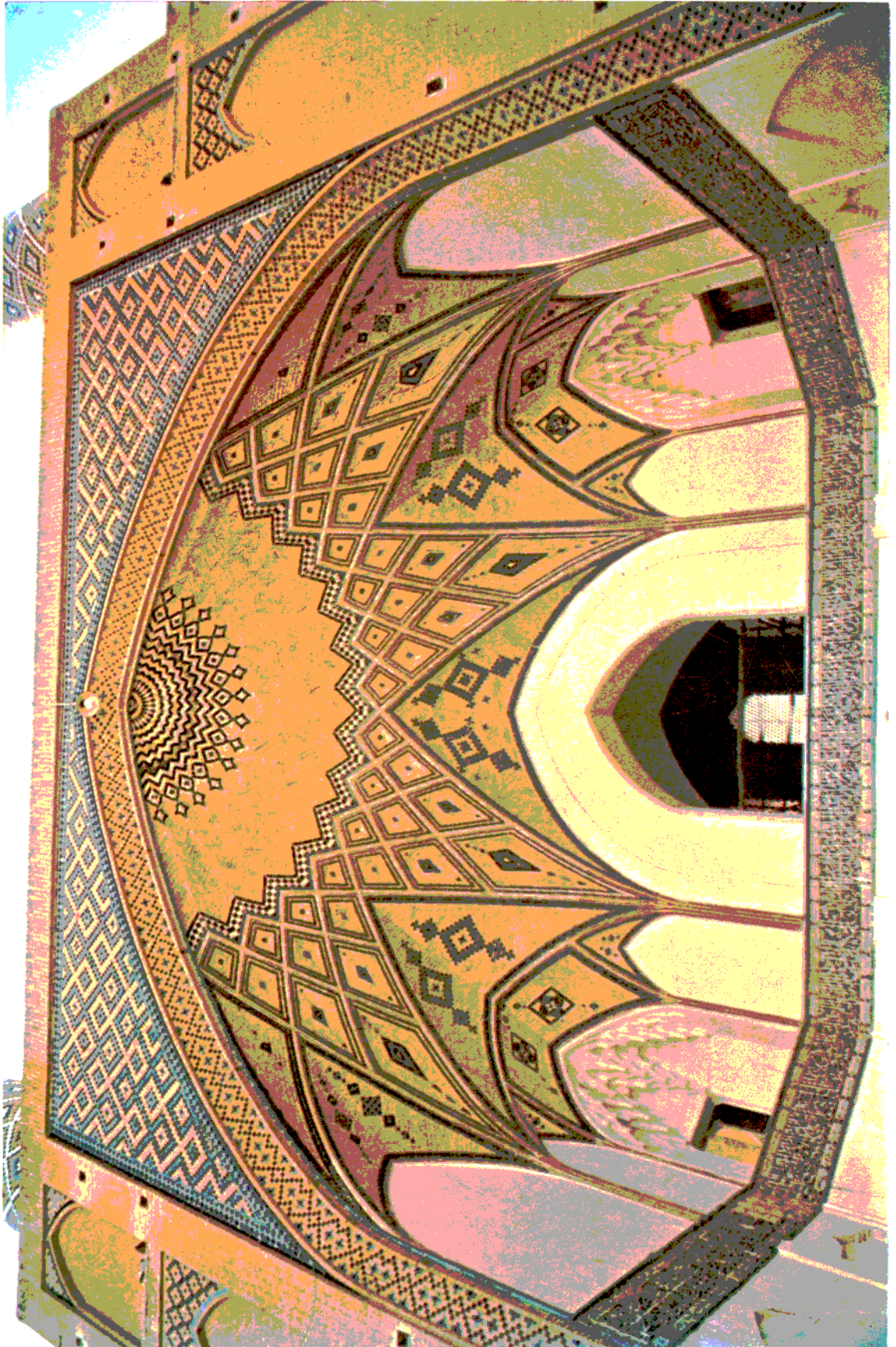
Saveh; Masjid-e Maidan

ساره: مسجد ميدان

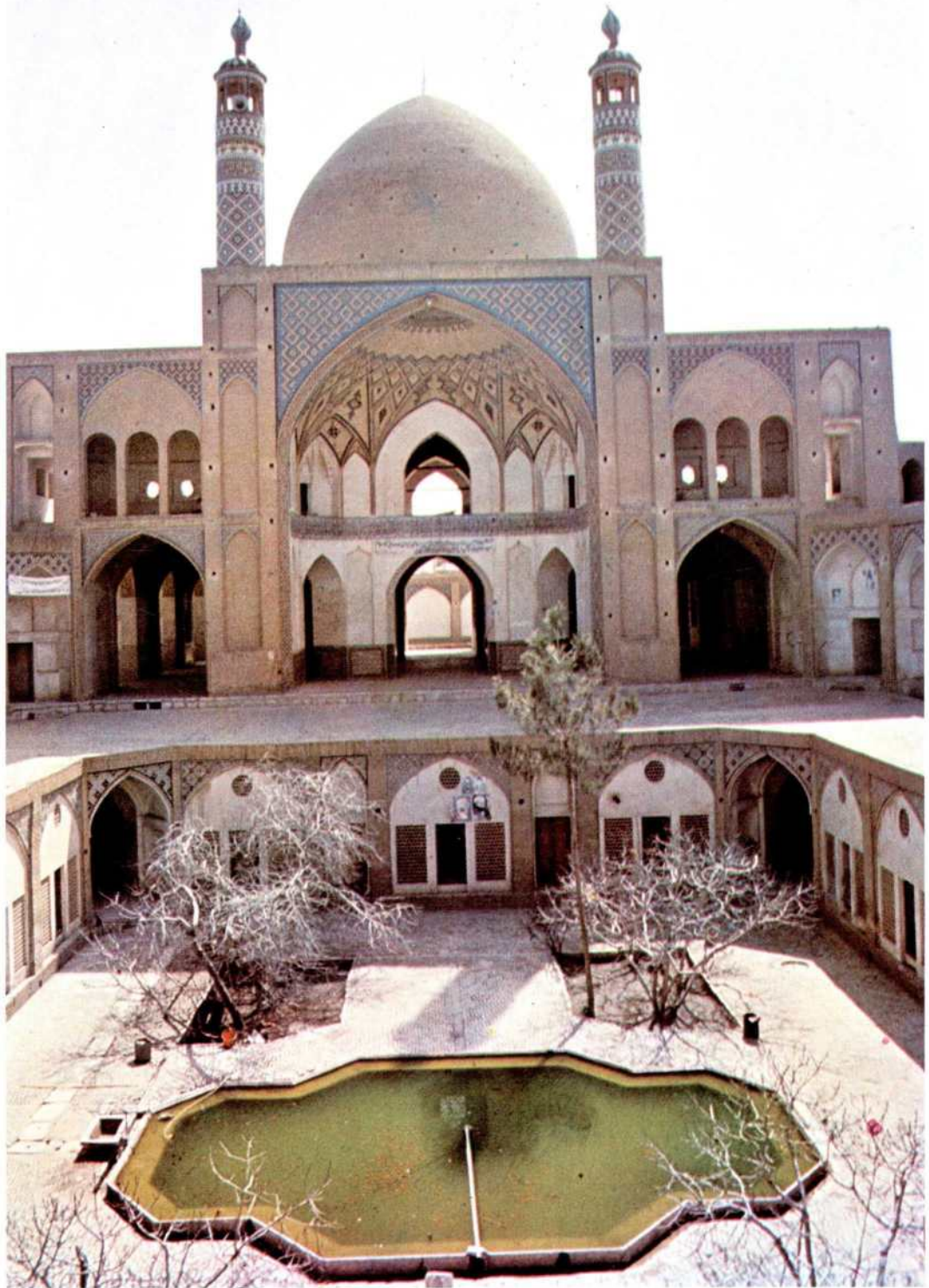
Saveh; Minaret

ساره: منار مسجد

کاشان: مدرسه آقا

Kashan: Madrasah Agha.

Kashan: Madrassch Aqa

کاشان: مدرسه آقا

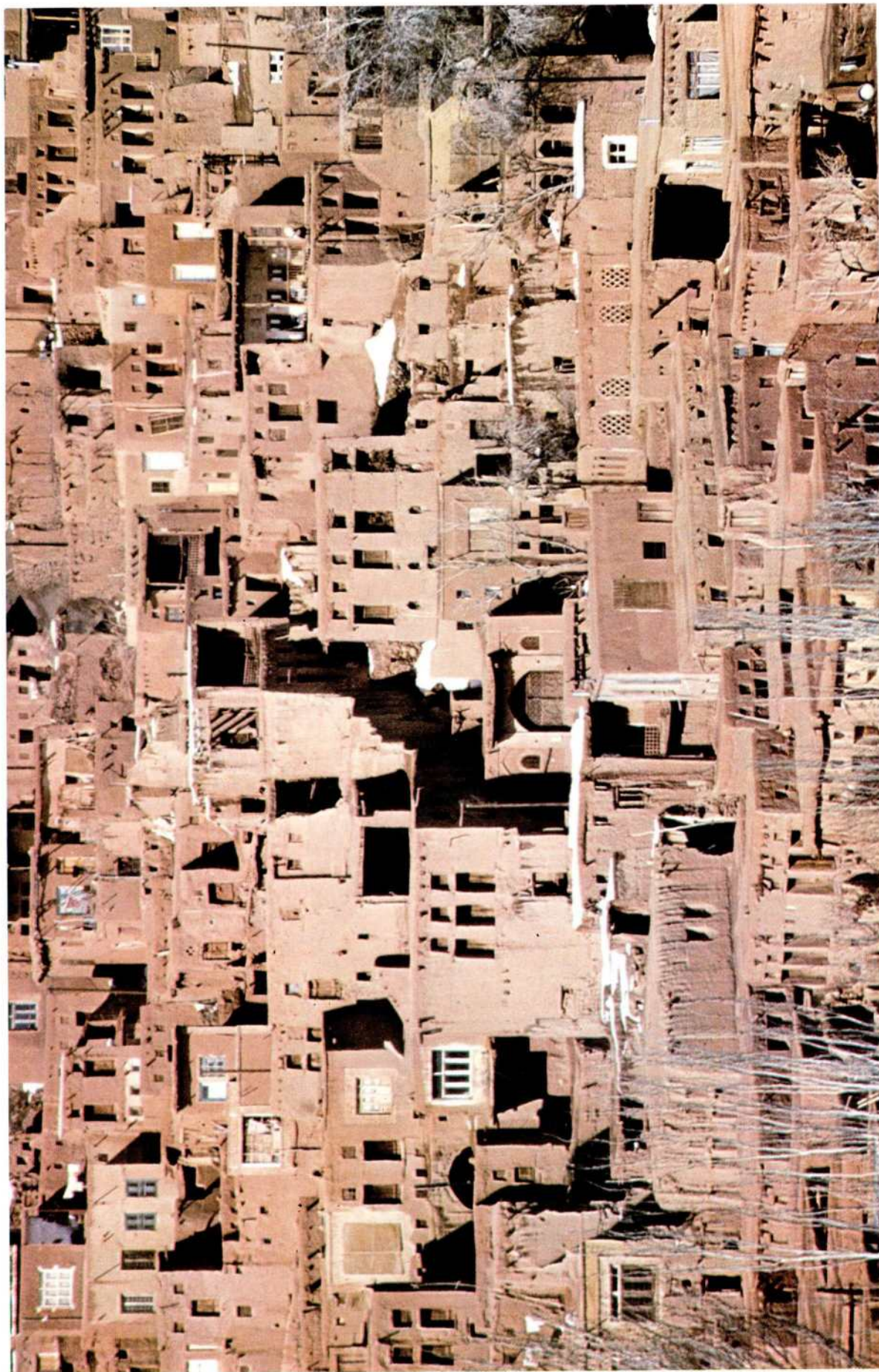

Kashan: General view

آبیانہ: یکی از حاتنہائی شہر

Abyaneh: An old house.

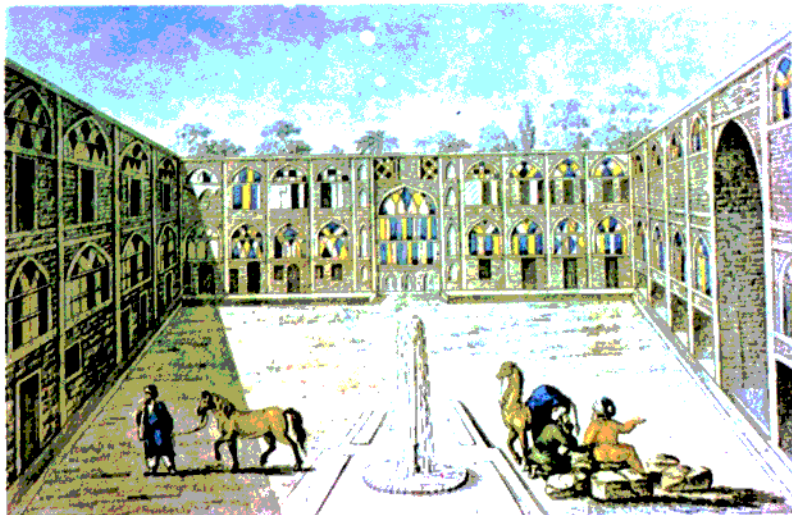
آبیانہ: نمای عمومی

Abyaneh: General view.

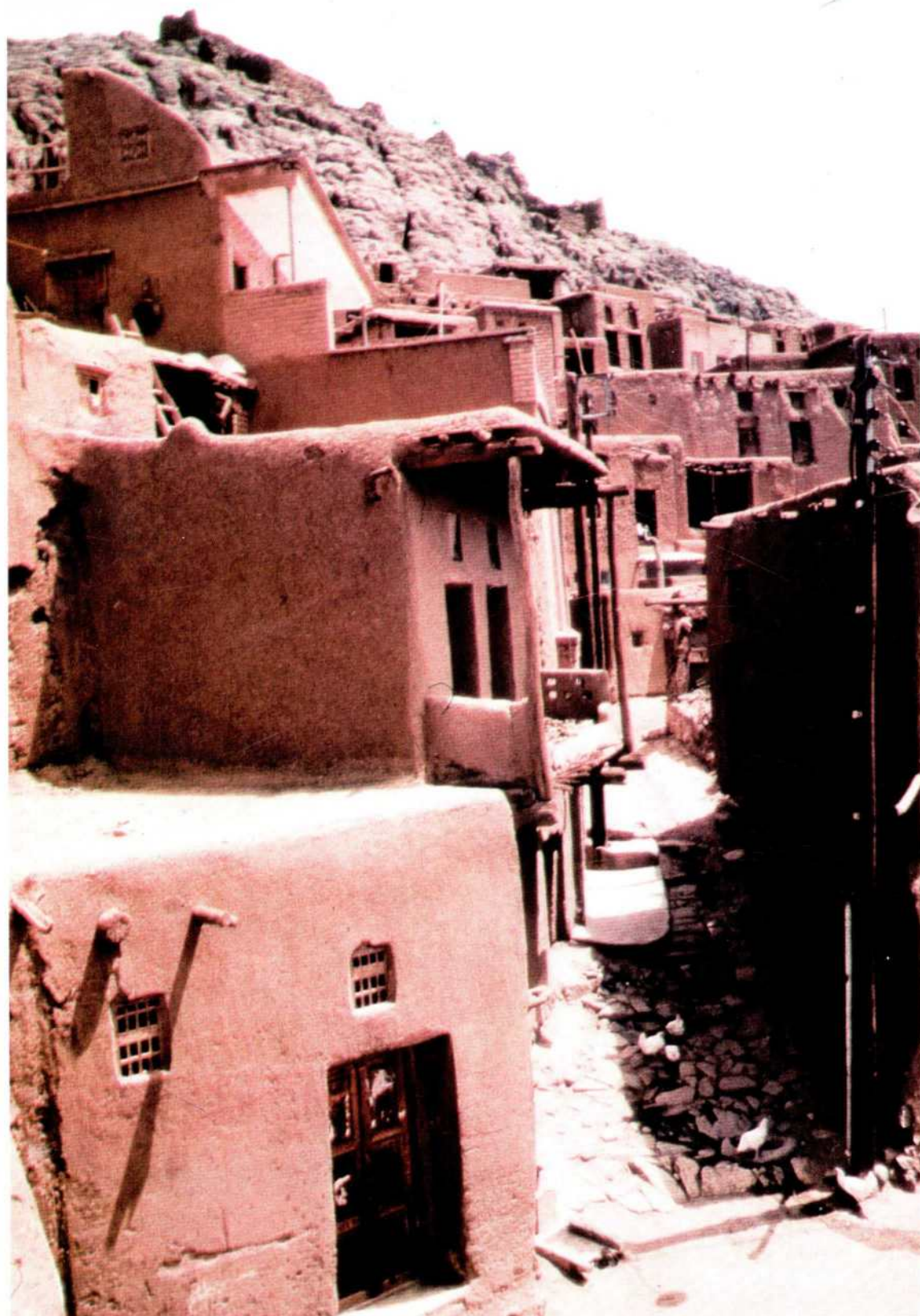
Natanz: General view.

نظر: نمای عمومی سبز

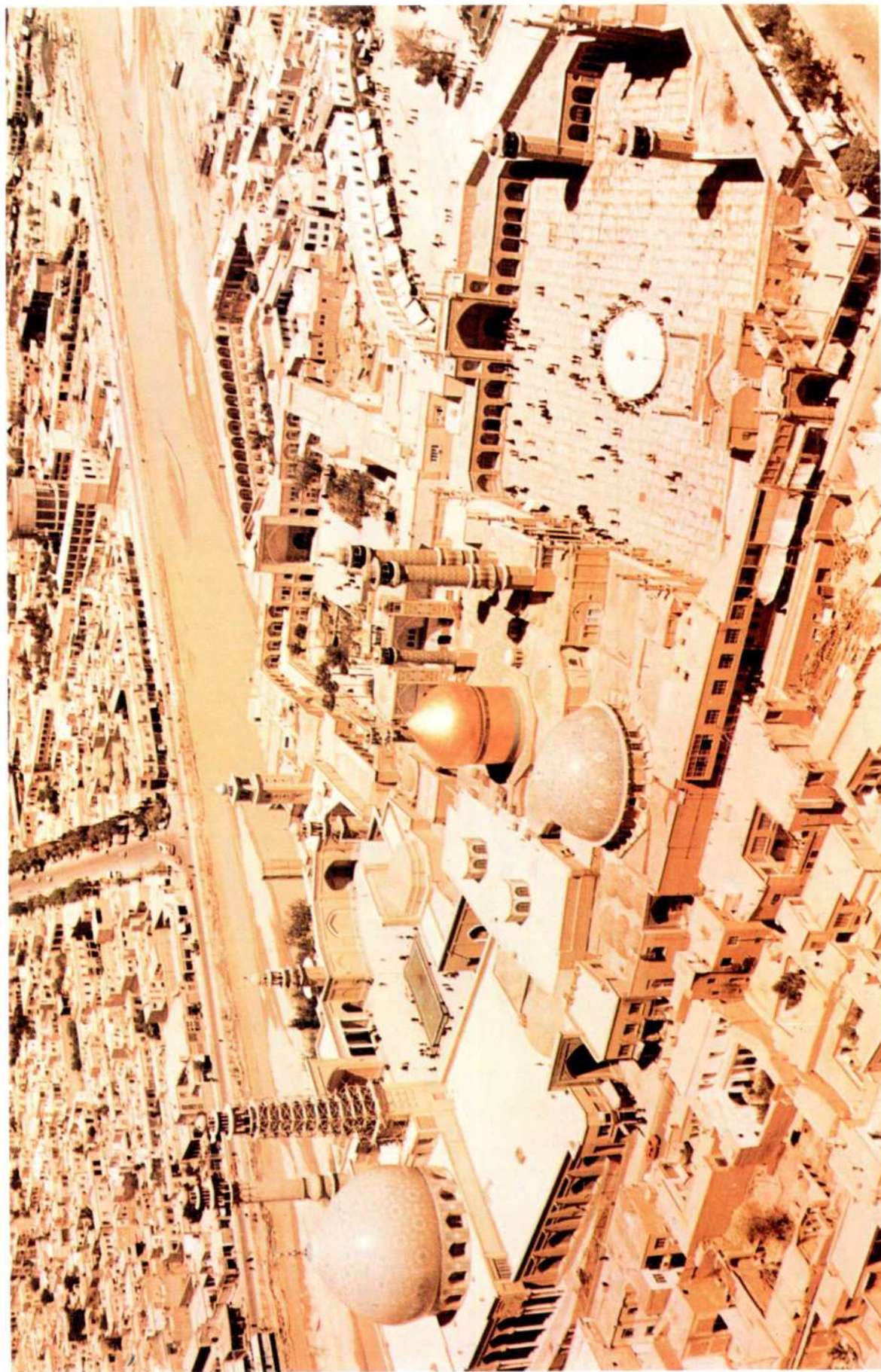
Kashan: Caravansarai

کاشان: کاروانسرای سبز

Abyanch: General View

ایبانه: نمای عمومی

قم: مجموعه بناهای مذهبی حضرت معصومه

Qum: Religious Buildings Complex

Gurgan Plain: Defensive wall of Gurgan

دست گرگان: دیوار دفاعی

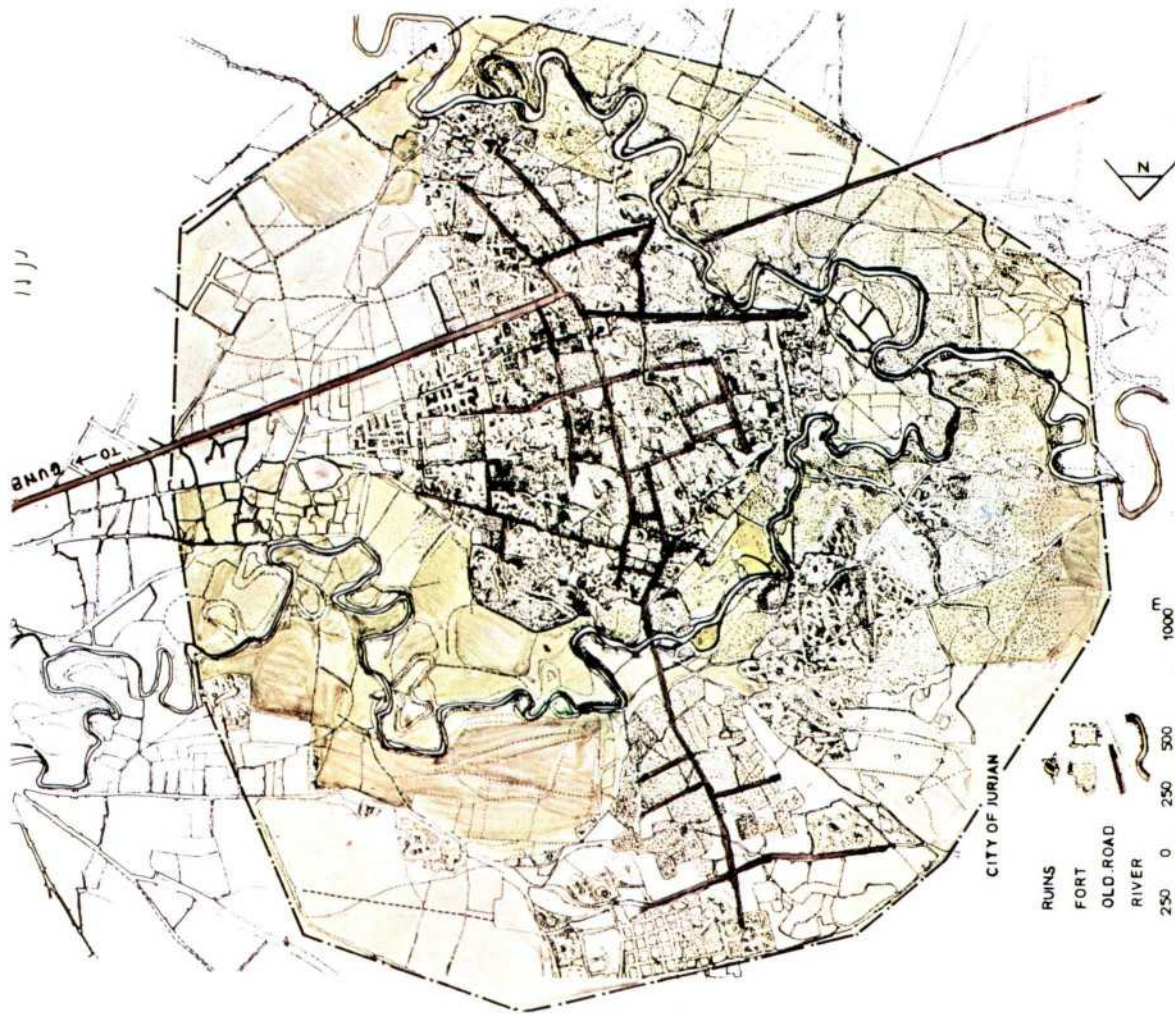
Gurgan Plain: Kafar Qaleh

دست گرگان: کافر قلعه

Gurgan plain: Gabri Qalah

دست گرگان: گبری قلعه

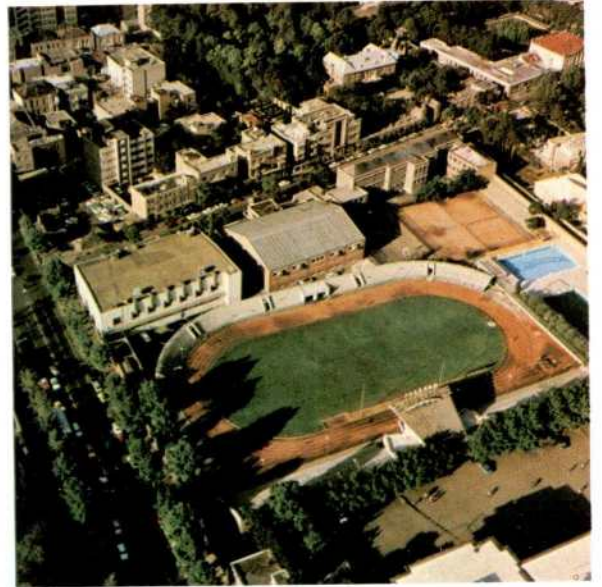
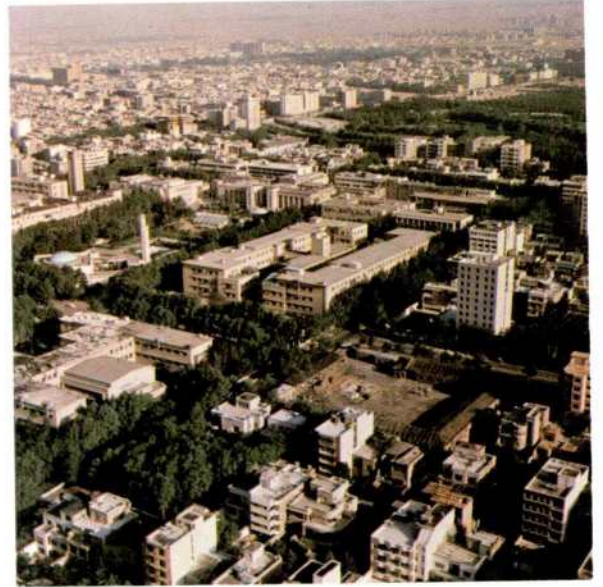
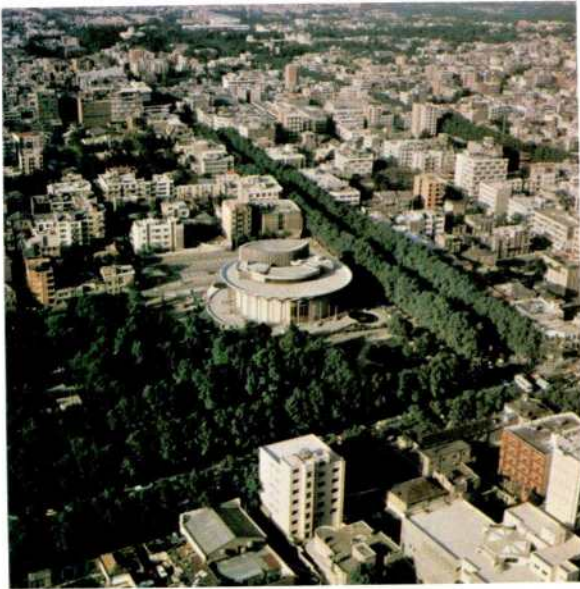
plan by M. MEHRYAR

Jurjan: Plan of the city

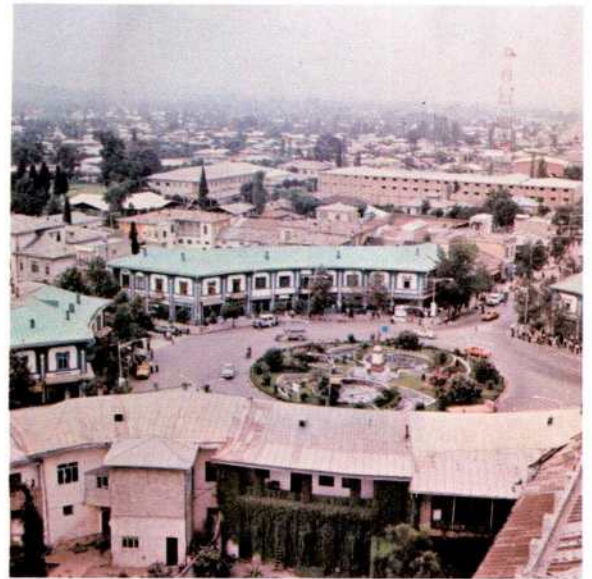
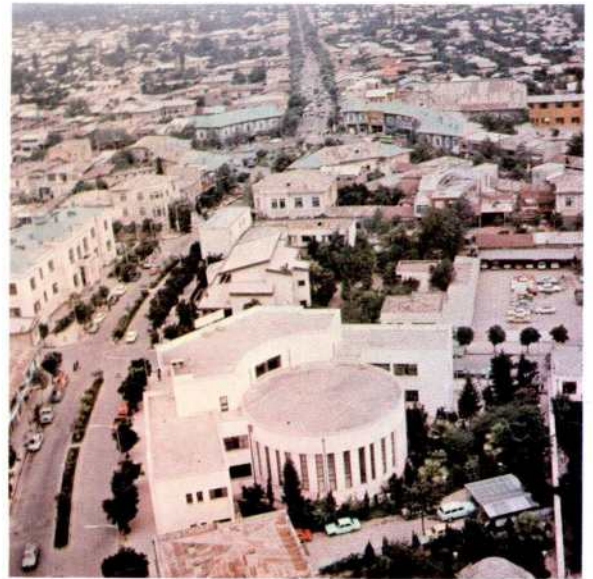

Jurjan: General view of the City

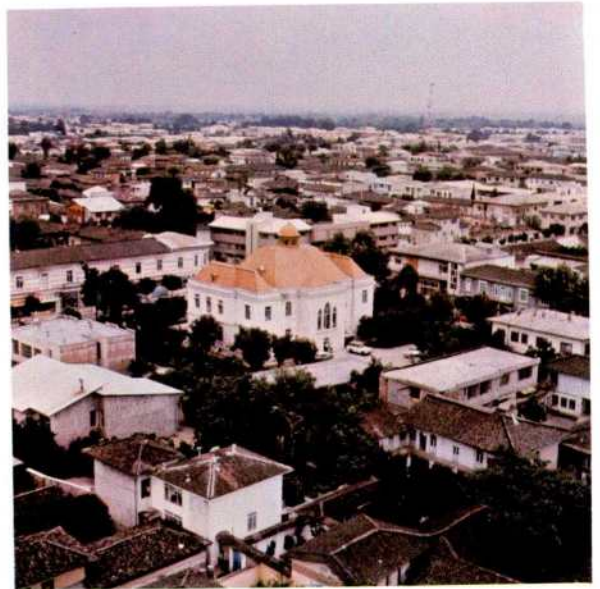
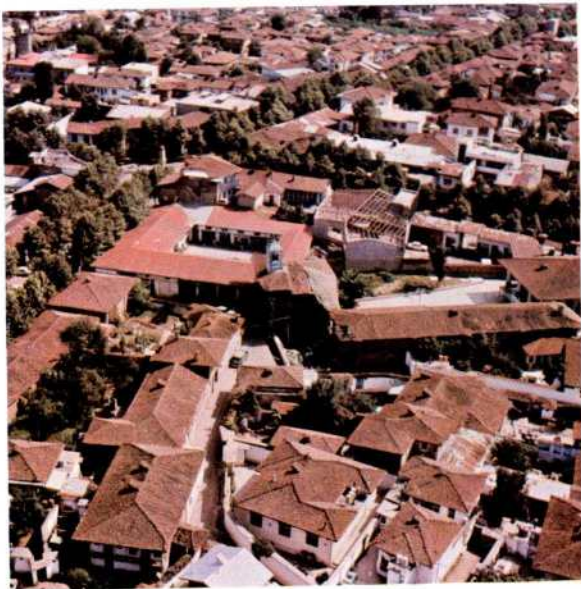
جرجان: نمای عمومی شهر

سپه‌های شمال: تاریخچه تهران

شهرهای شمال:

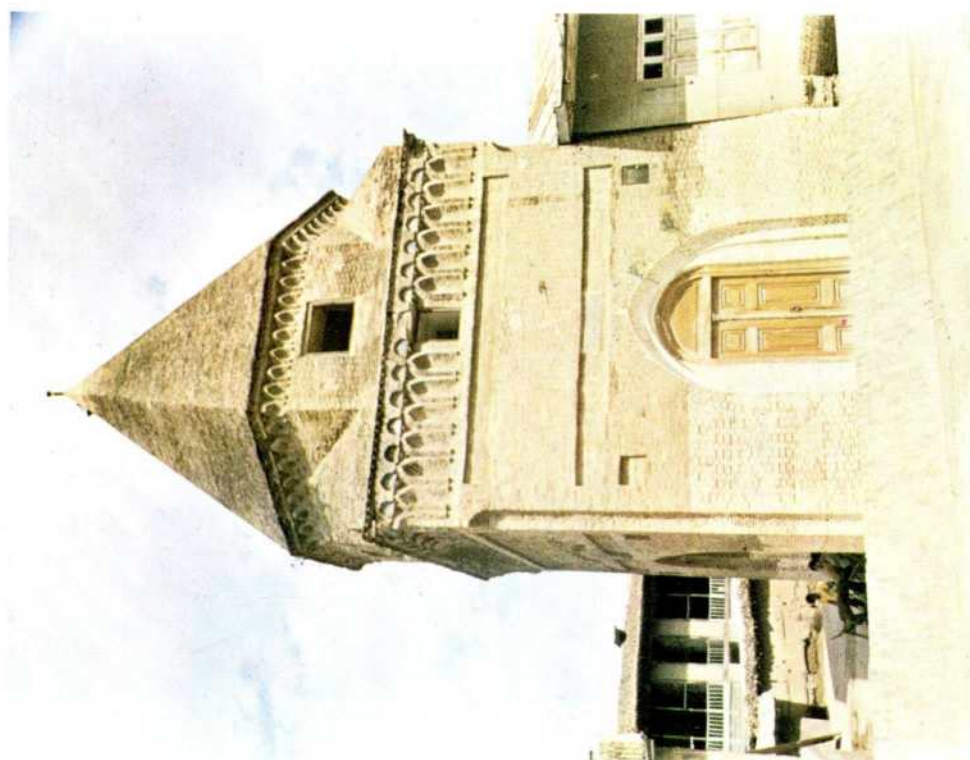

شهرهای شمال:

Sari: Imamzadeh Saleh

ساری : امامزاده صالح

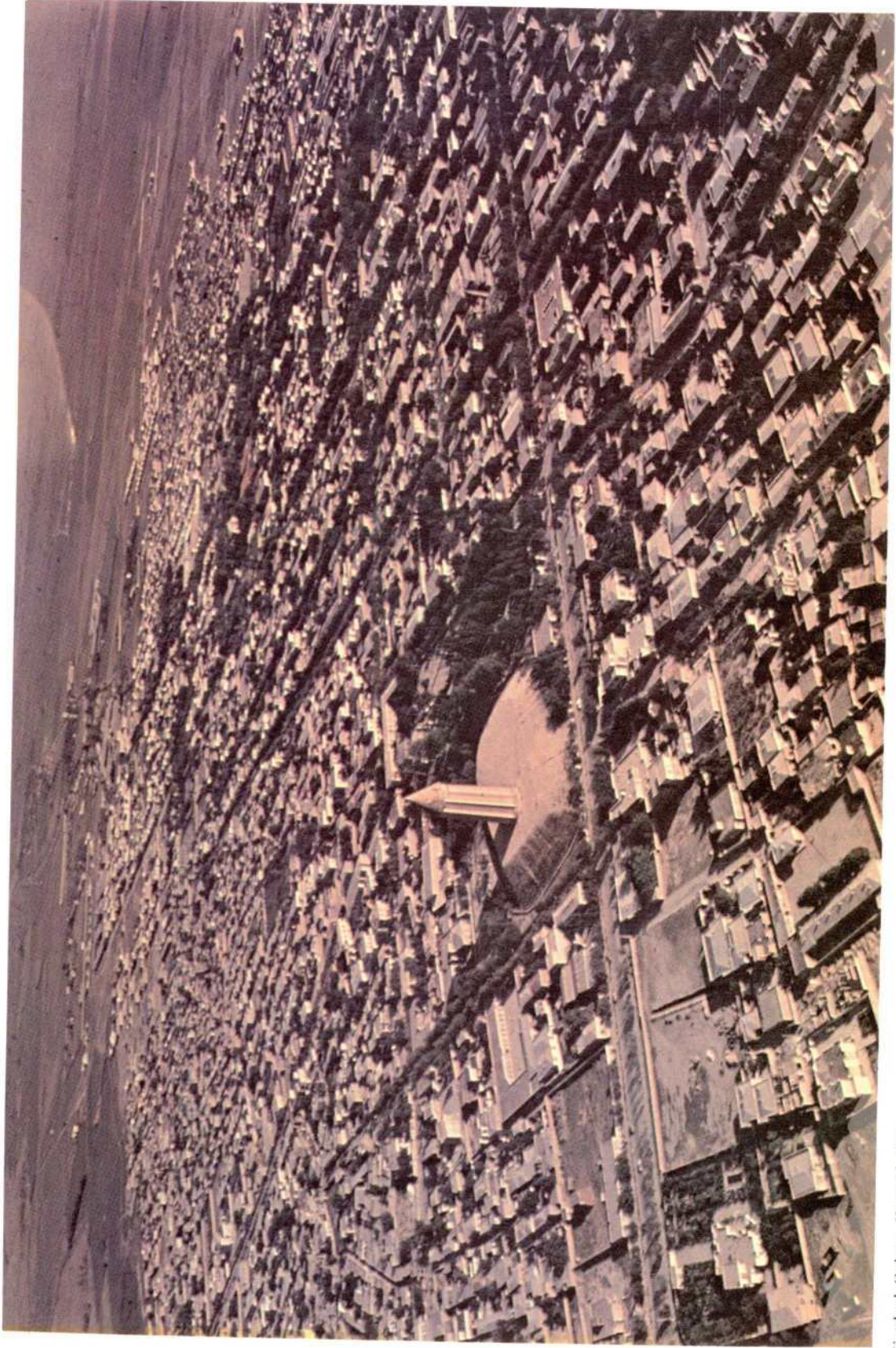
Sari: Imamzadeh Sultan Zaynoladein.

ساری : مقبره سلطان زین العابدین

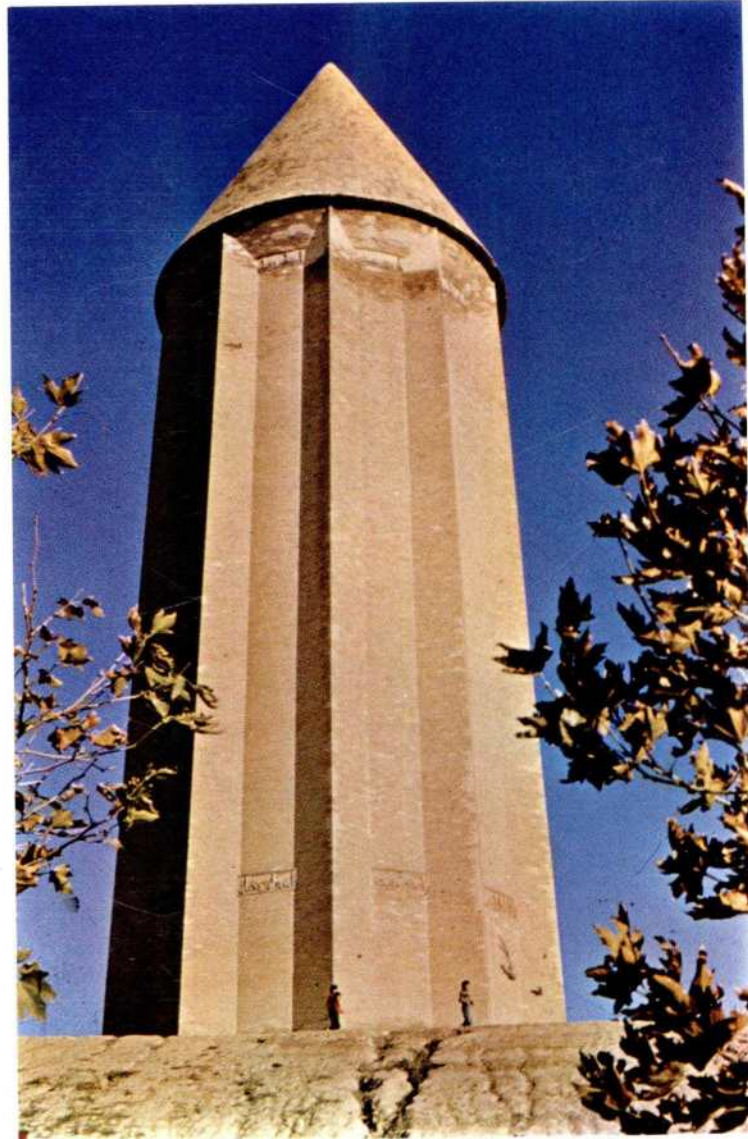
گیلان، ماسولیه

Gilan: Masuliah

گنبد قابوس : نمای عمومی شهر

Gumbad Qabus: General view

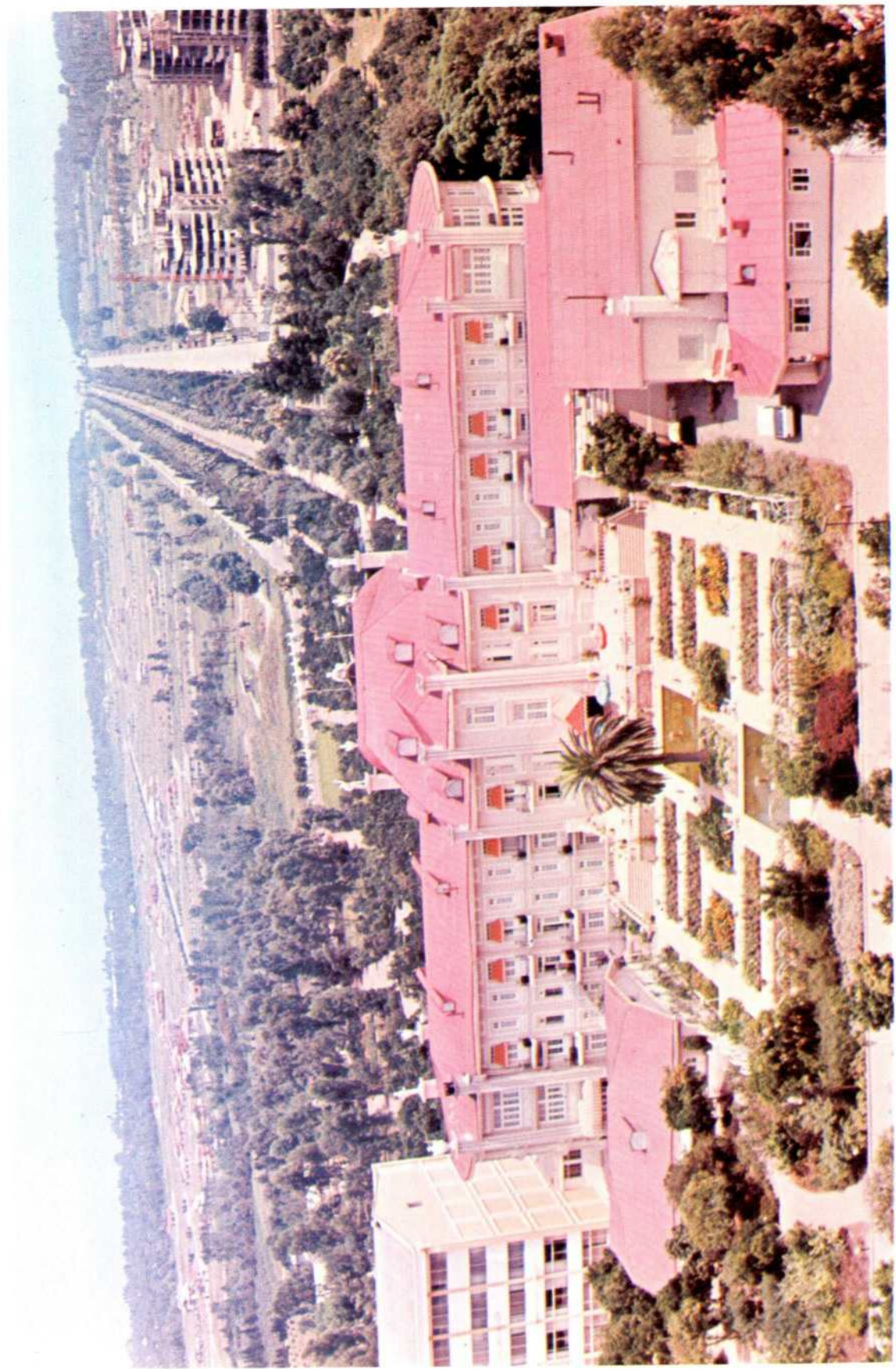
Gurgan Plain: Tomb of Qabus

دشت گرگان: آرامگاه قابوس

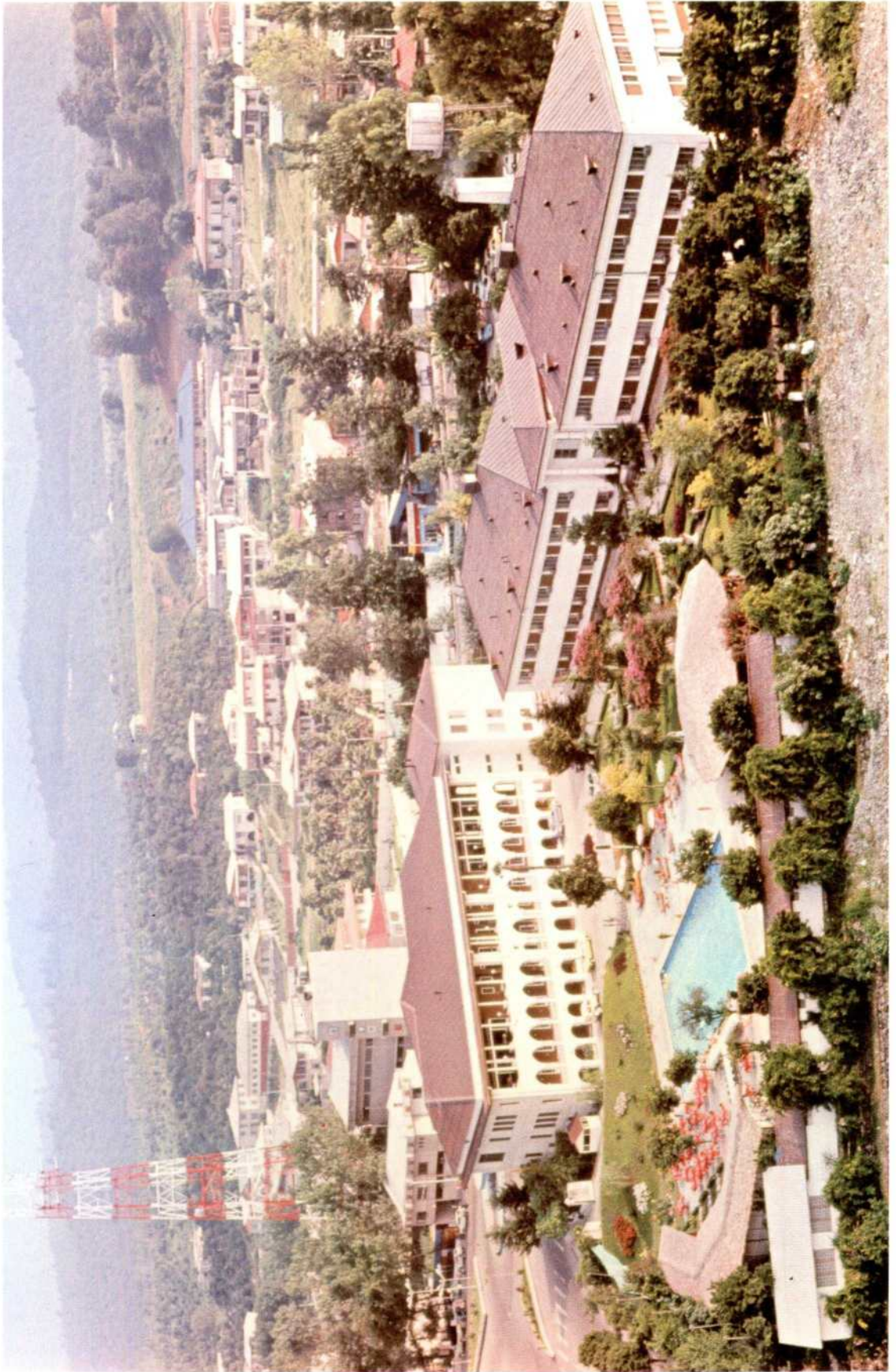

Bandar Anzali: General view

بندر انزلی: نمای عمومی بندر

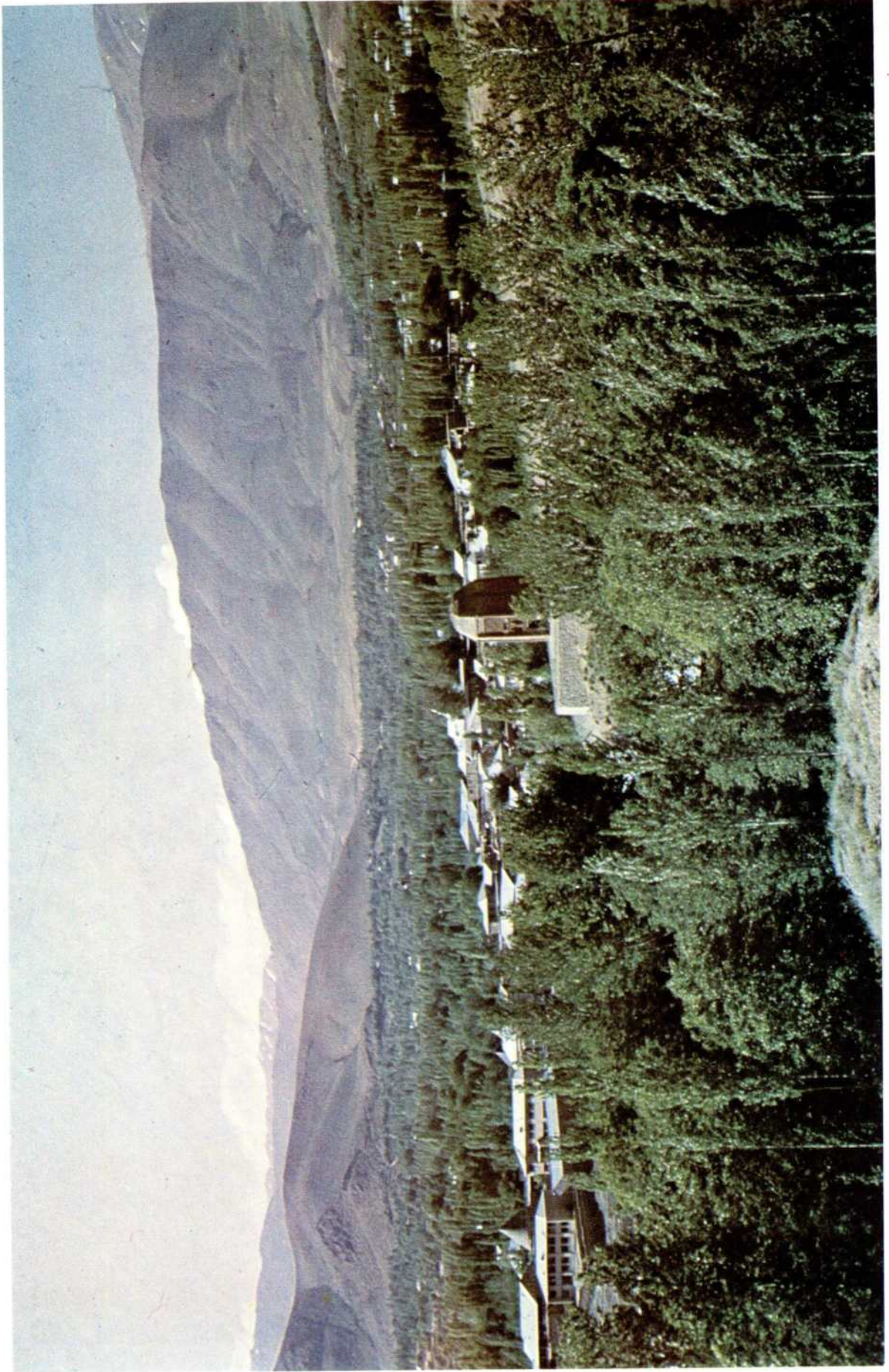

Ramsar: General view.

Chalusa: General view

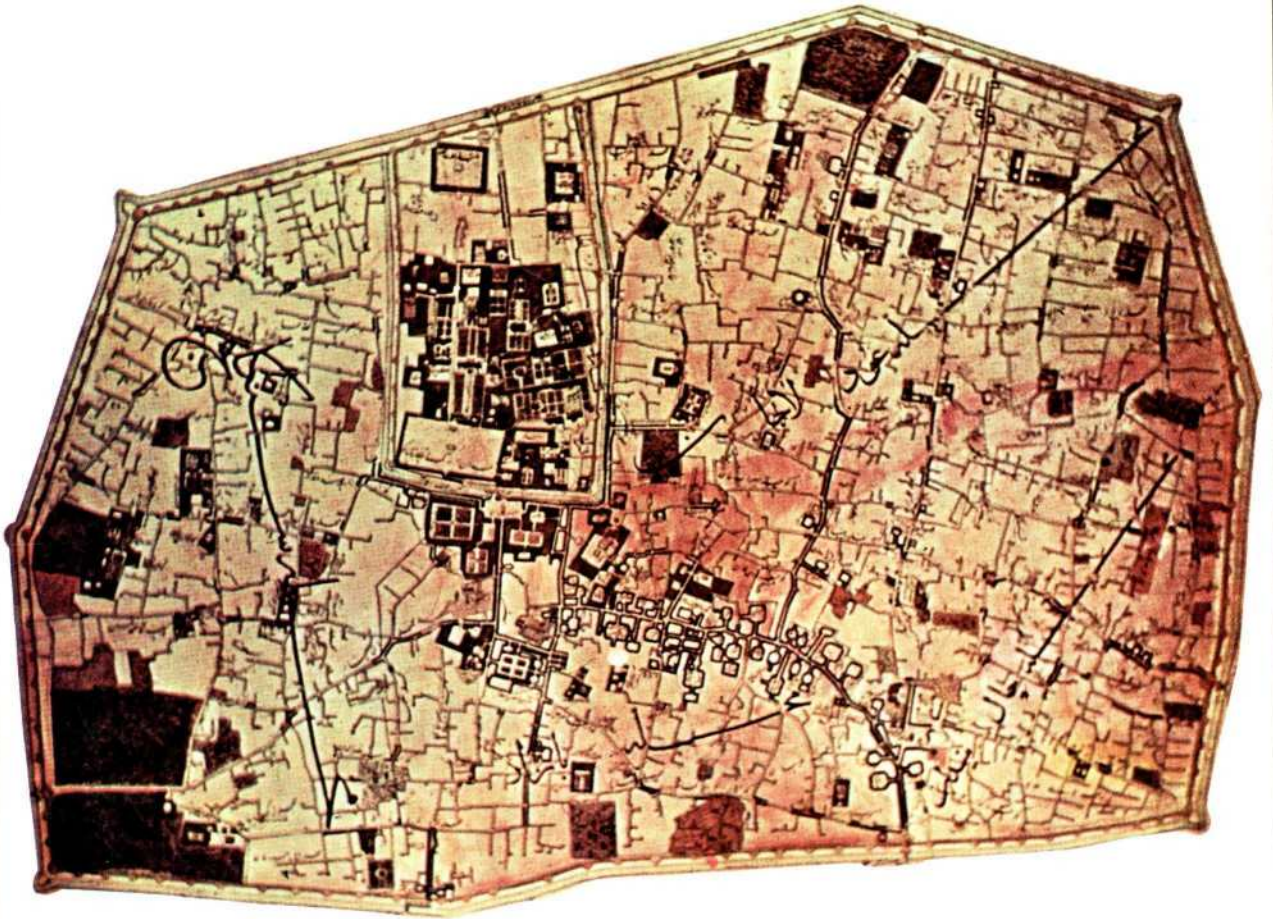
چالوس: نمای عمومی شهر

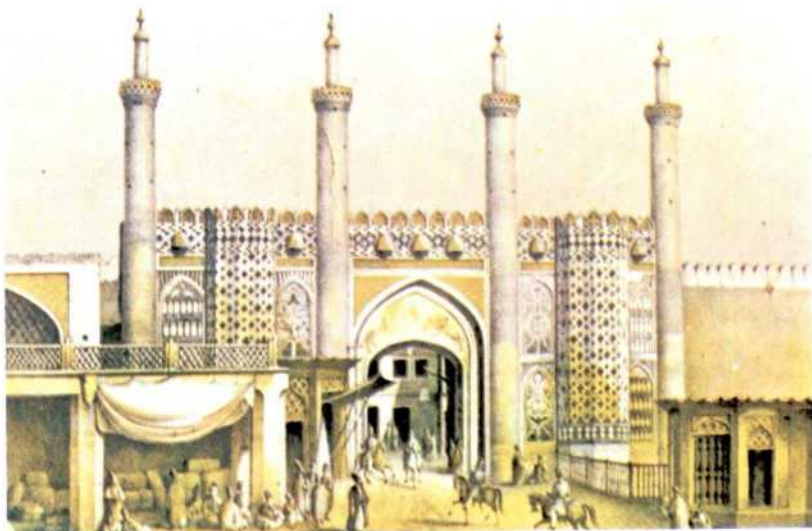
Varamin: General view

ورامین: نمای عمومی شهر

Teheran: Plan of the city.

تهران: نقشه شهر

Teheran: City Gate

تهران: دروازه شهر

Teheran: Golestan palace

تهران: کاخ گلستان، تالار آئینه

Teheran: Bagh -e Negarestan

تهران: باغ نگارستان

Teheran: Golestan palace

تهران: کاخ گلستان

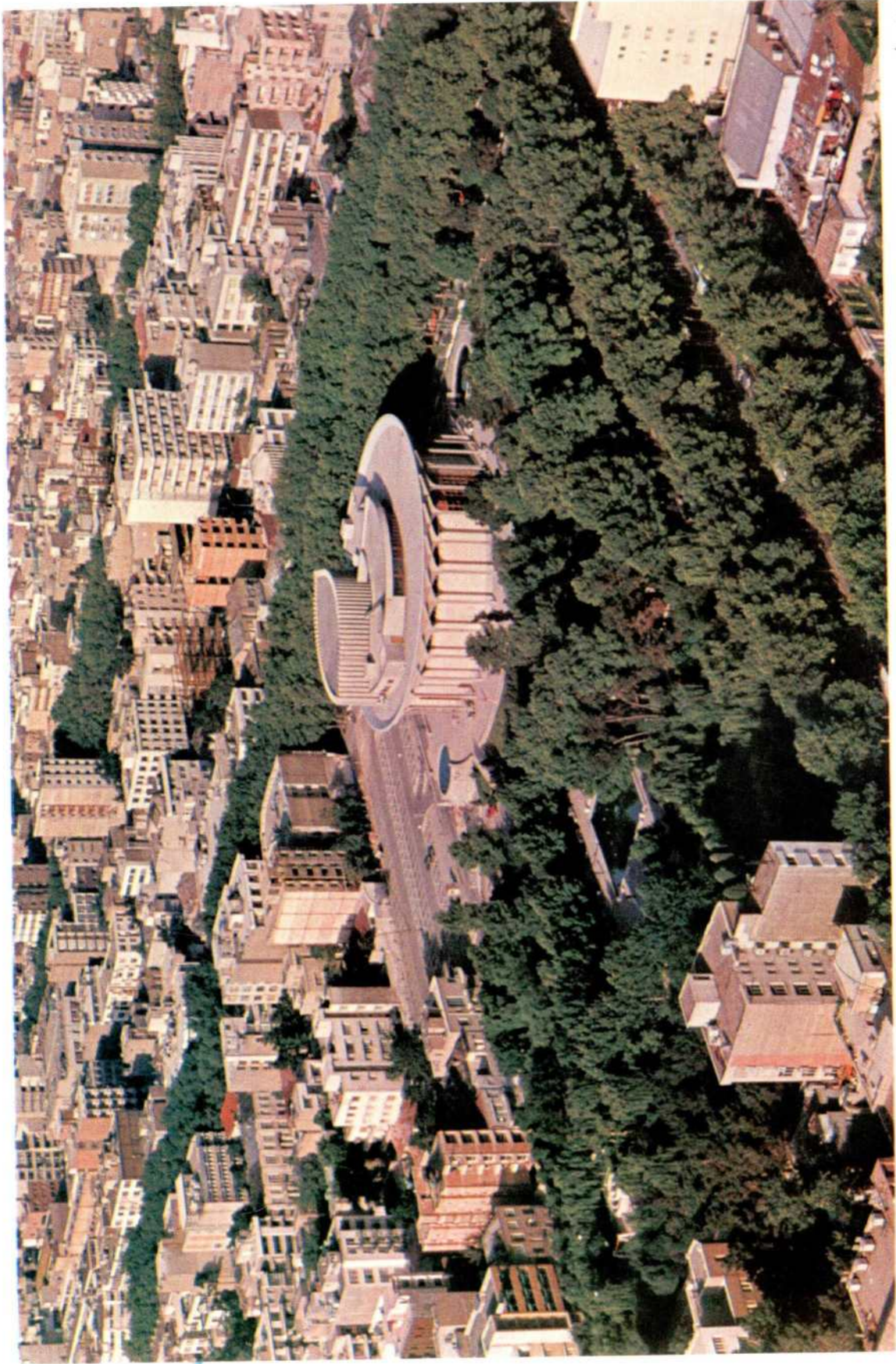
تهران: مدرسه سپهسالار (شهید مطهری)

Teheran: Madrassah Shahid Motahhari (Sepahsalar)

Teheran: Hasan -Abdol -Savvin

تهران: حسن آبدل آزاد

تهران: تئاتر شهیر

Tehran: City Theater.

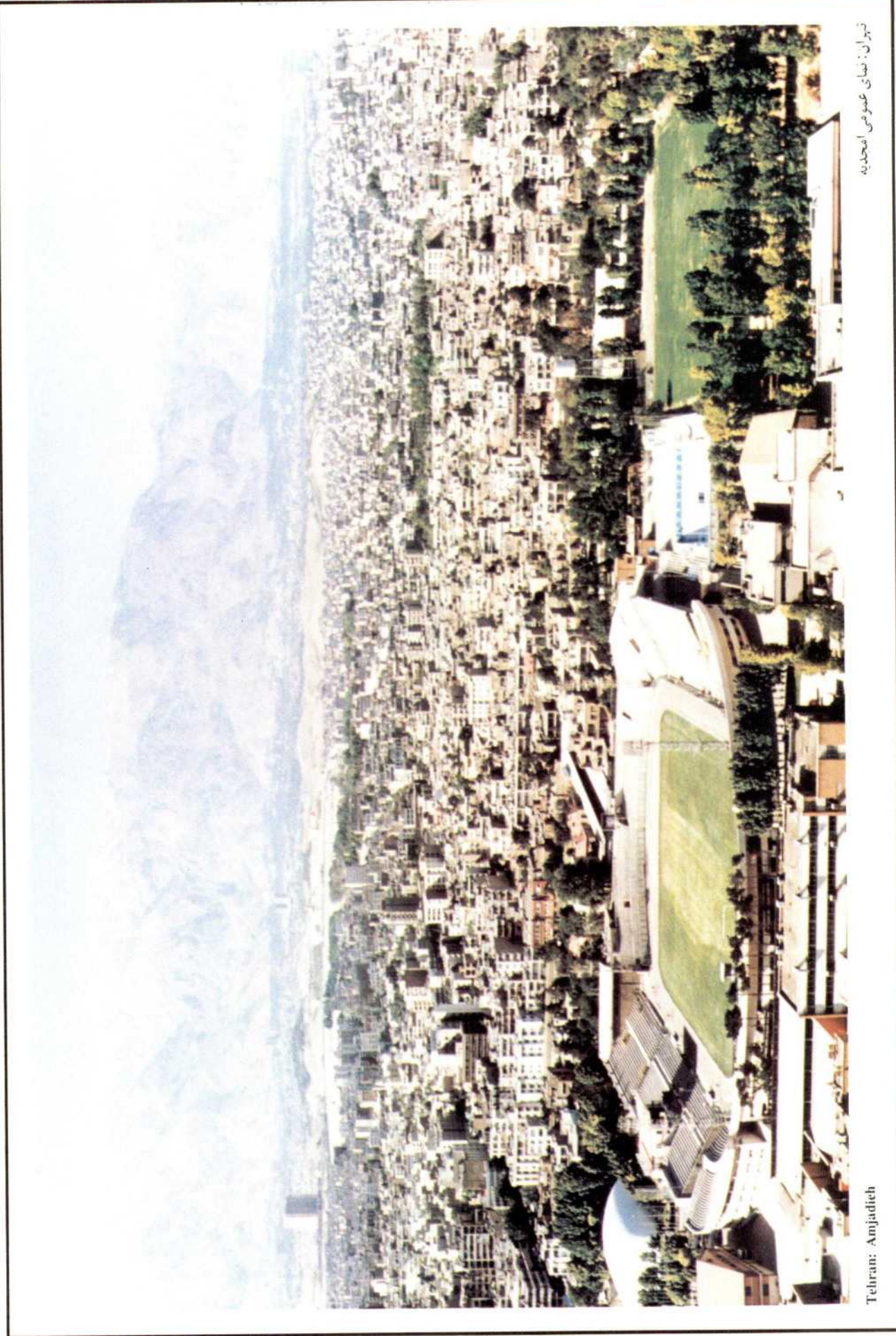
Teheran: Hasan-Abad Square

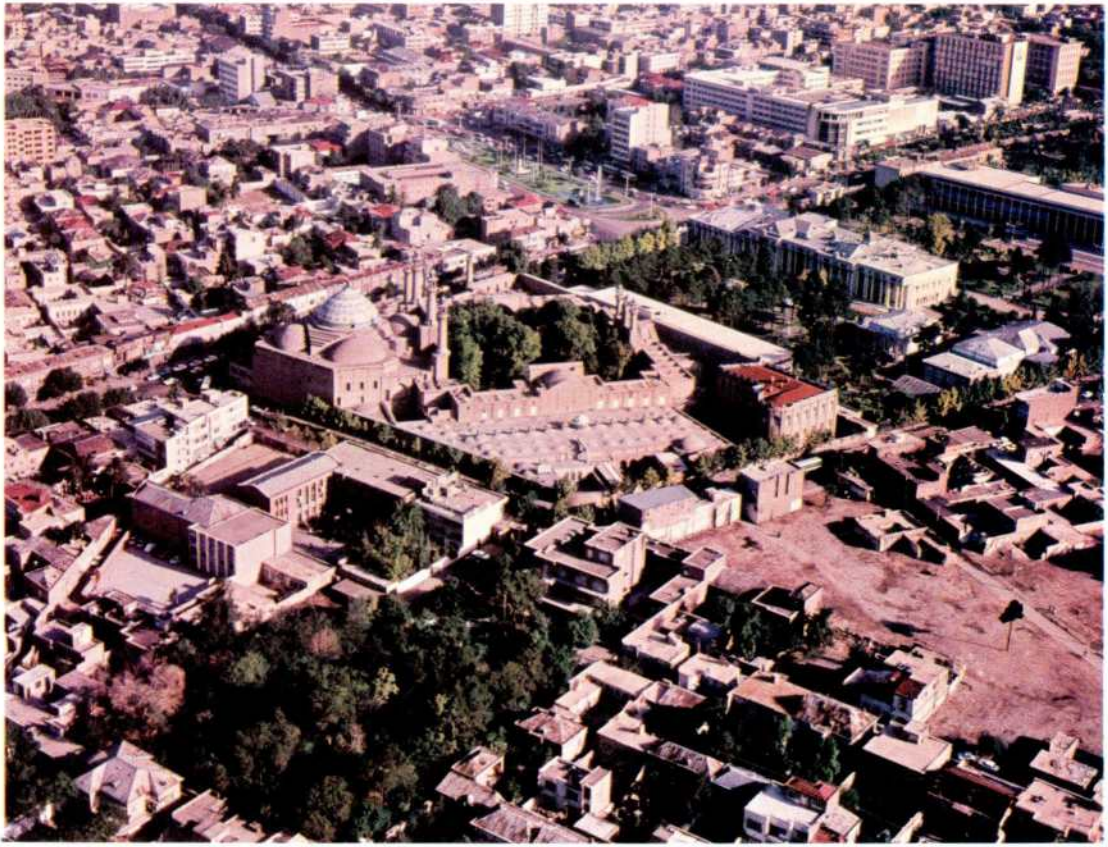
تهران: میدان حسن آباد

Teheran: Bagh Melli gate

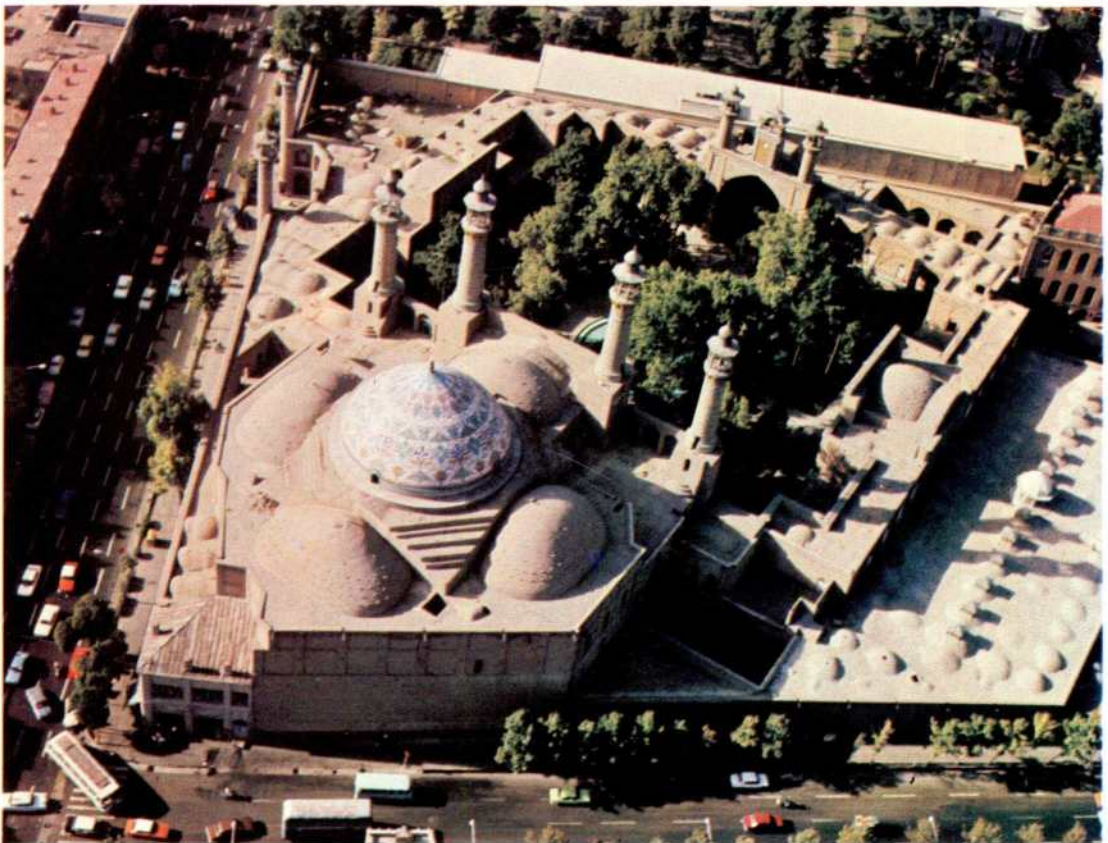
تهران: سردر باغ ملی

Teheran: Baharestan & Sarcheshmeh Ave.

تهران: شهر حصار و سپهرستان

Teheran: Madrasah Shahid Motahhrai (Sepahsalar)

تهران: مدرسه شهید سپهسالار

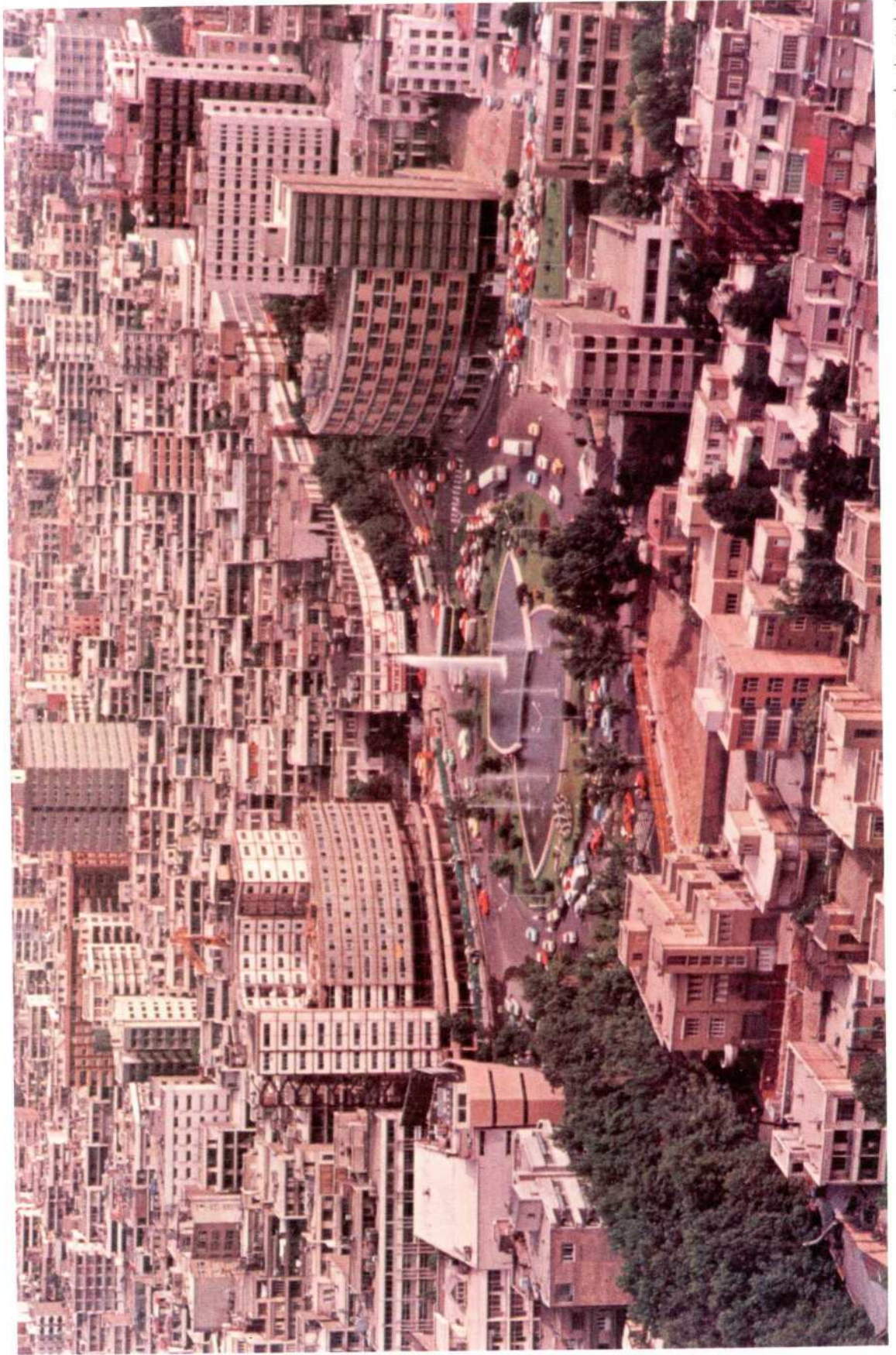
تهران: میدان امام حسین (فرزده سابق)

Tehran: Imam Housain Square

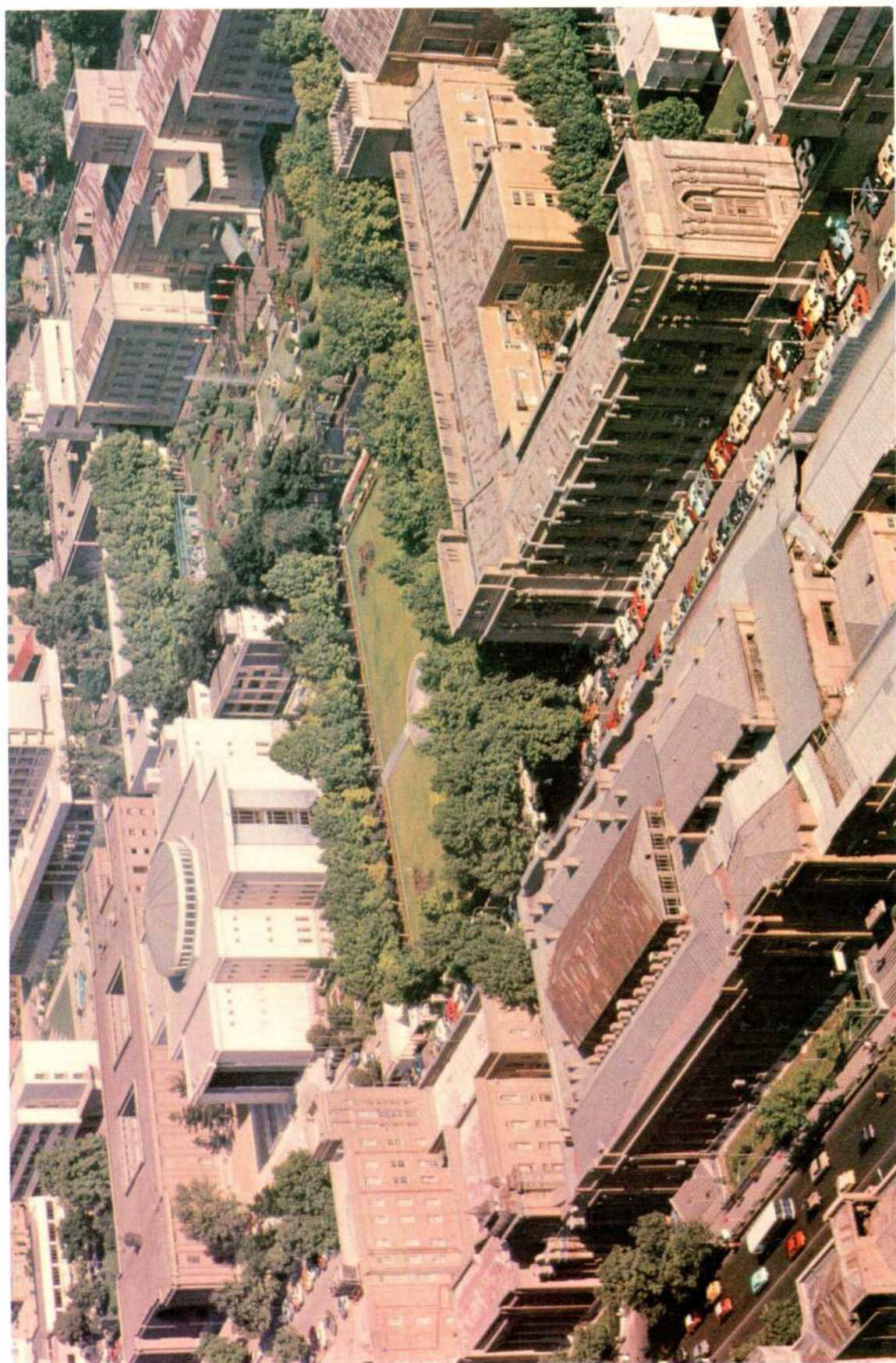
Teheran: Keshavarz Blvd.

تهران: بلوار کشاورز

تهران: میدان ولی عصر

Teheran: Vahidi - Asr Square

Tehran: Iran - Basatin Museum.

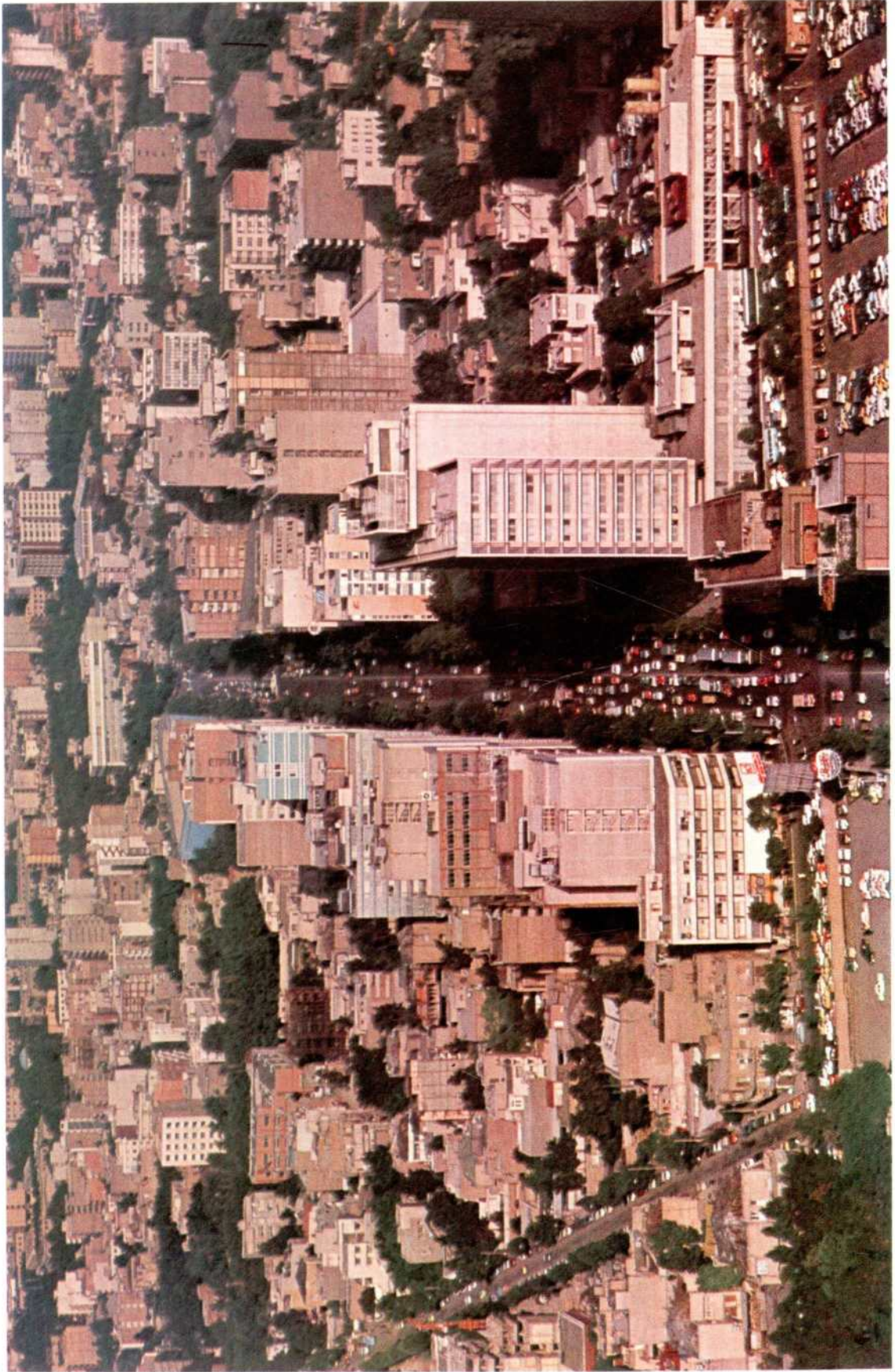
تهران: خیابان سید، موزه ایران باستان

Tehran: Iran - Basatin Museum.

تهران: حیاتیان سید، موزه ایران باستان

Teheran: Takhte Jamshid Ave.

تهران: خیابان تخت جمشید

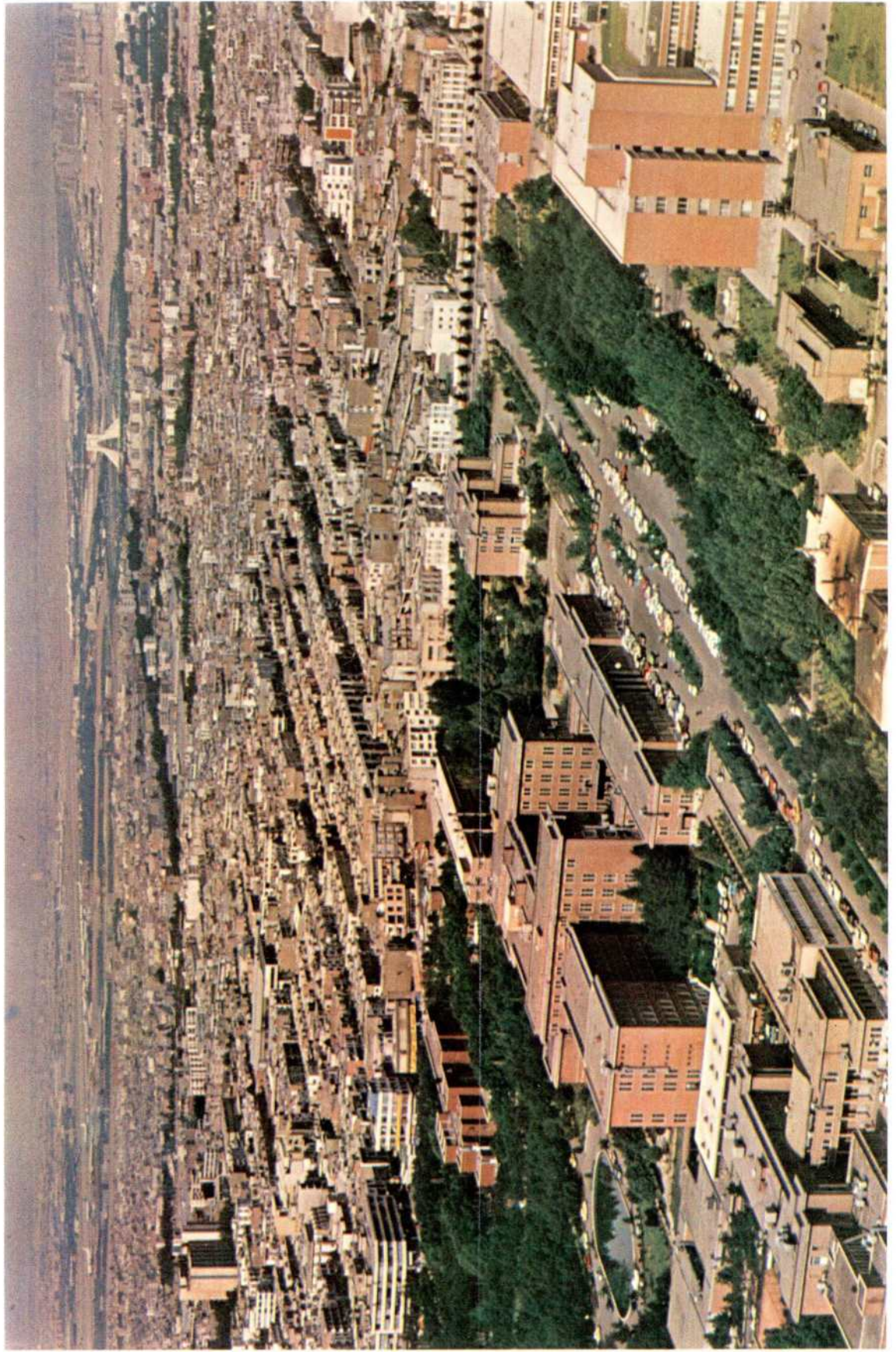
تهران: نمای عمومی شمیرانات

Teheran: General view of Shemiran

Teheran: Fatemi Square.

تهران: میدان فاطمی

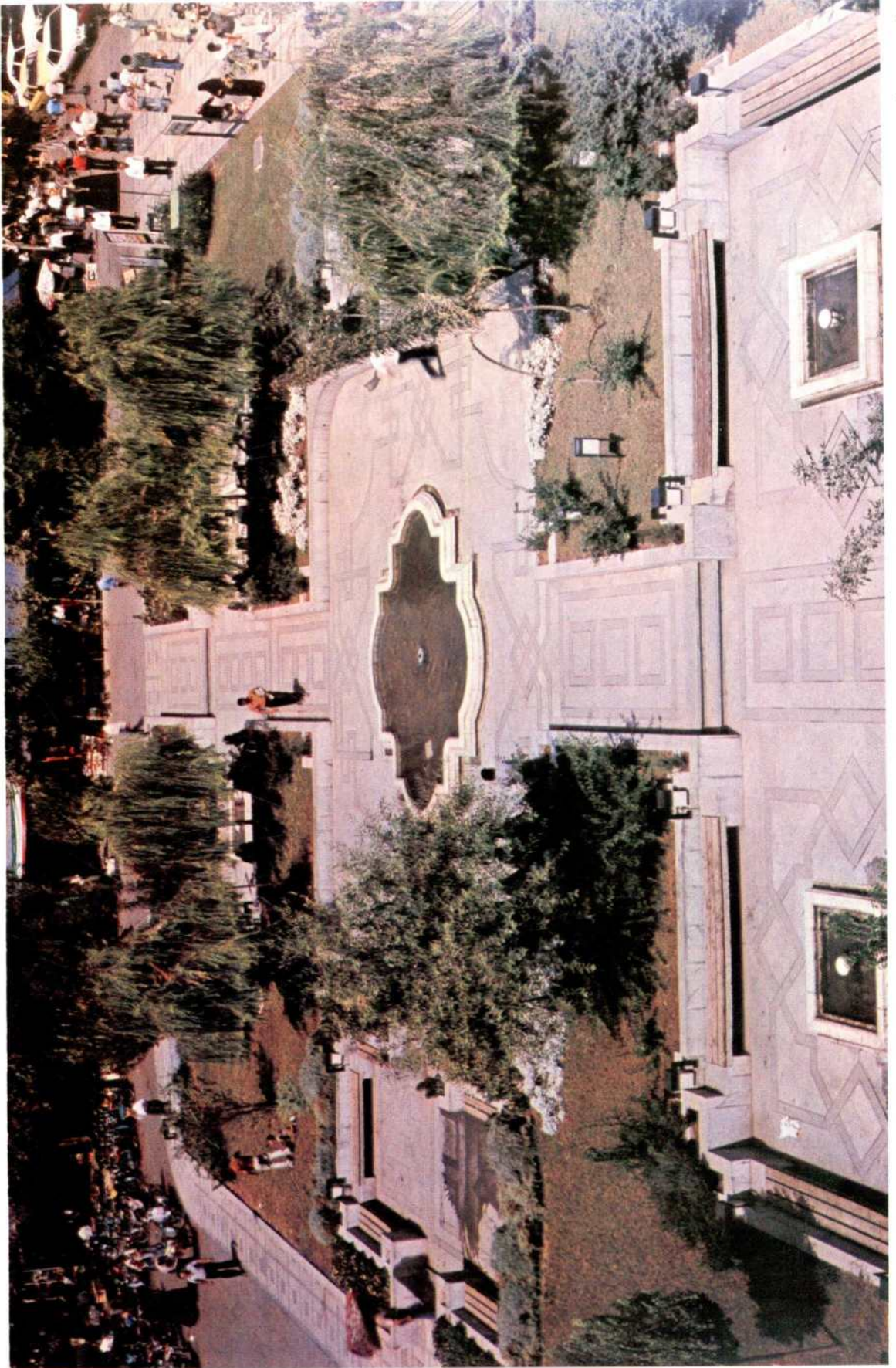
Teheran: Azadi Ave.

تهران: خیابان آزادی

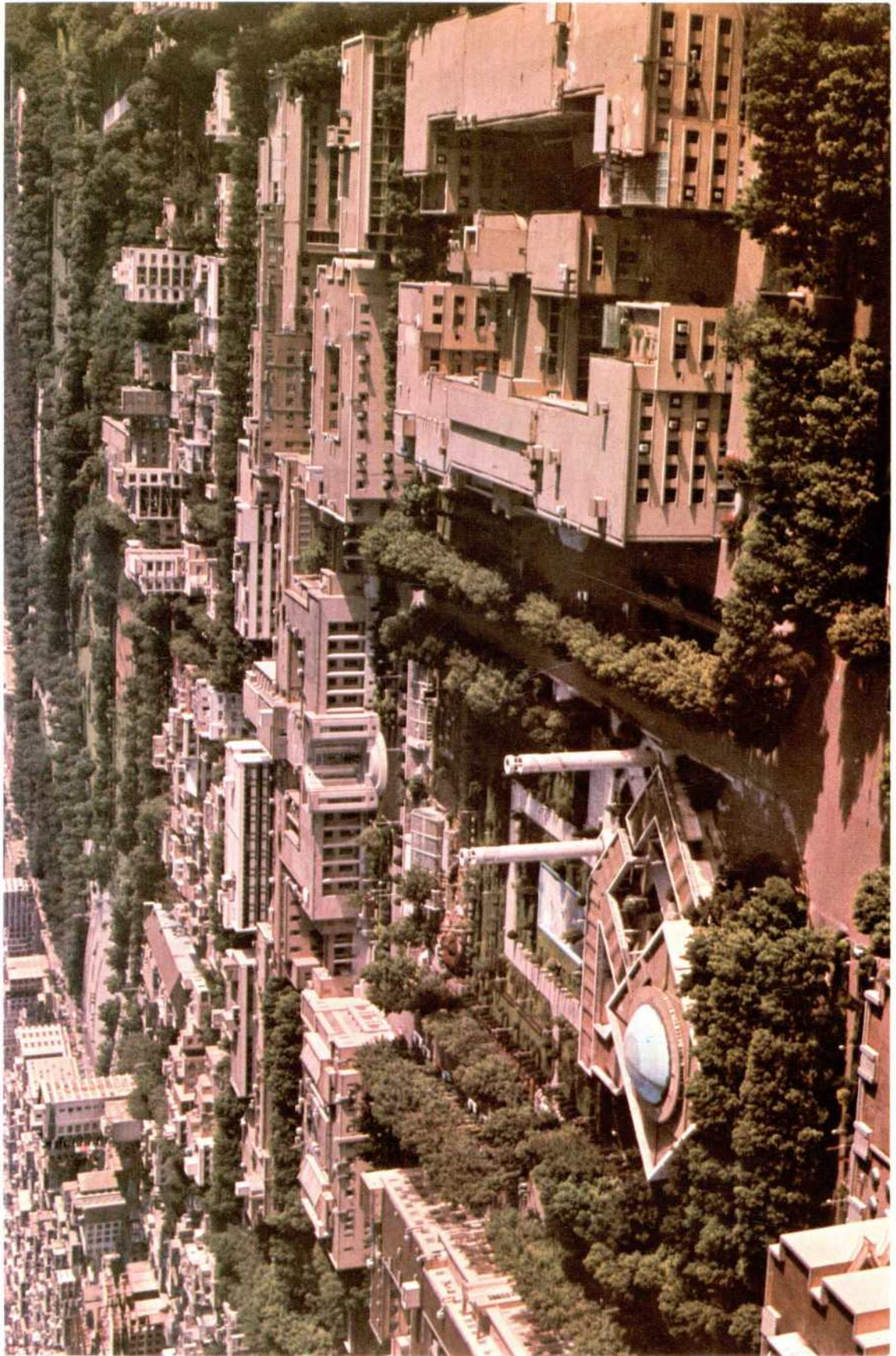

Teheran: Madrasah S habid Mothhari (Sepahsalar)

تهران: مجلس شورای اسلامی - مدرسه سپهسالار

Teheran: Sabzeh Maidan Square

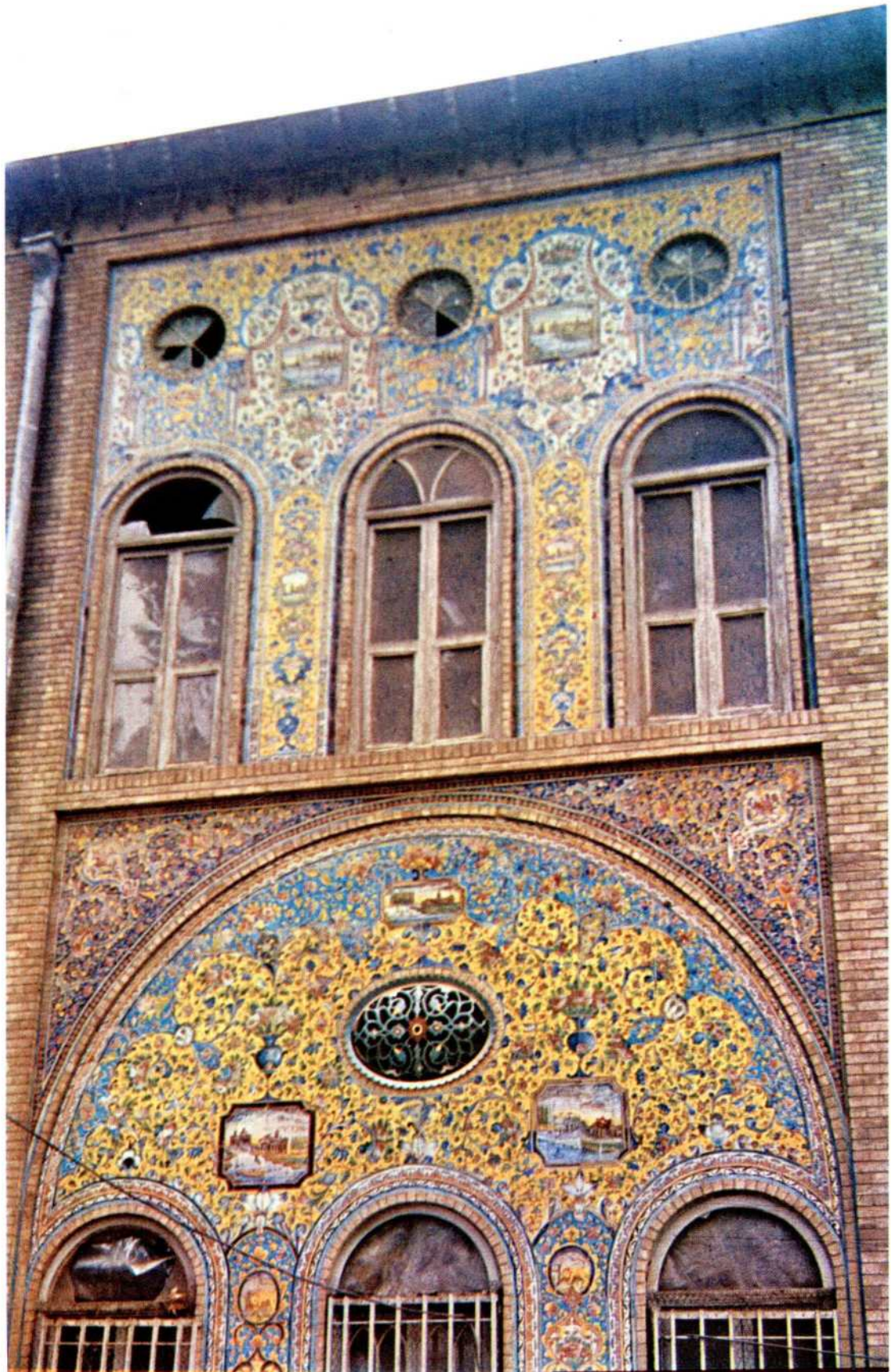

تهران: دانشگاه تهران

Teheran: University of Tehran

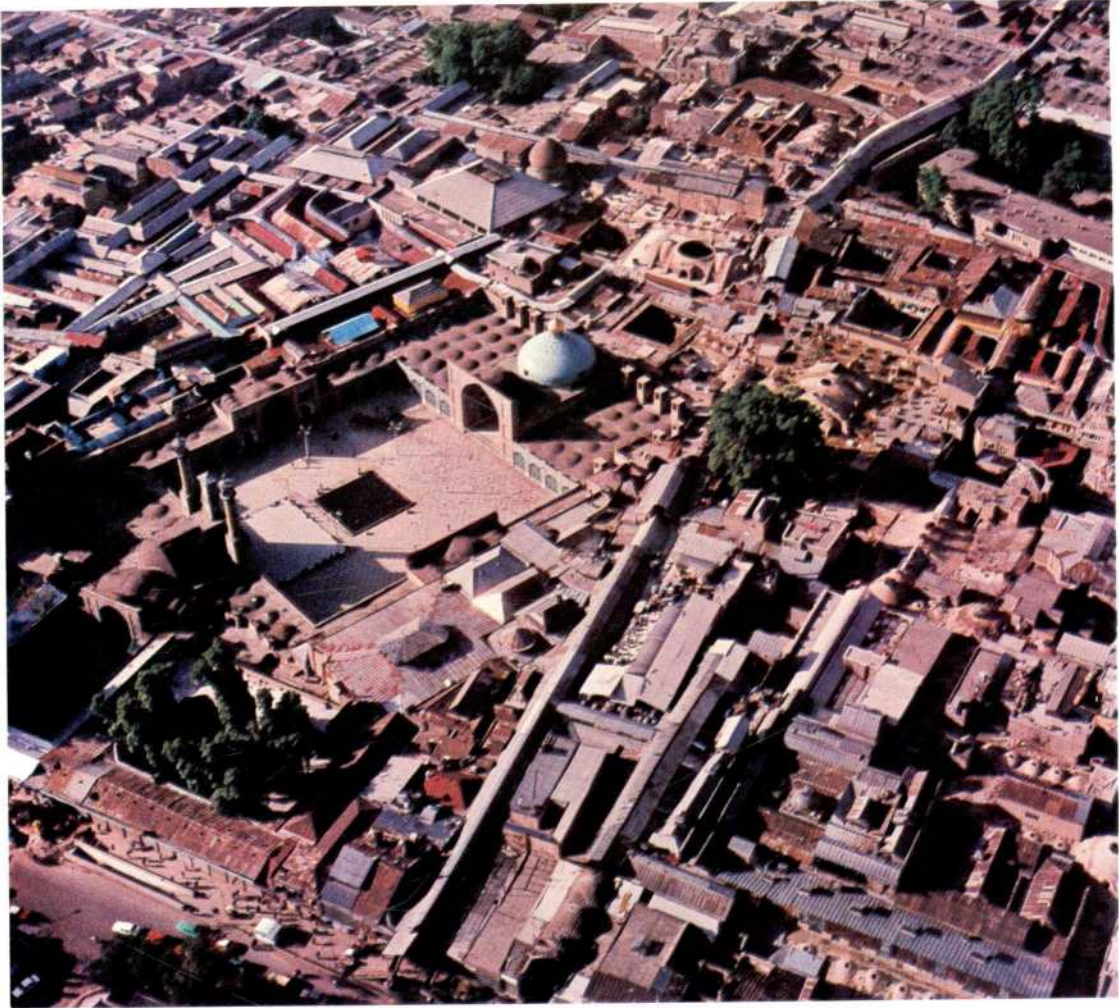

Teheran: Gate of the city

Teheran: Golestan palace

تهران: کاخ گلستان

Teheran: Masjid Imam (Shah) and Bazar Area.

تهران: مسجد شاه و منطقه بازار

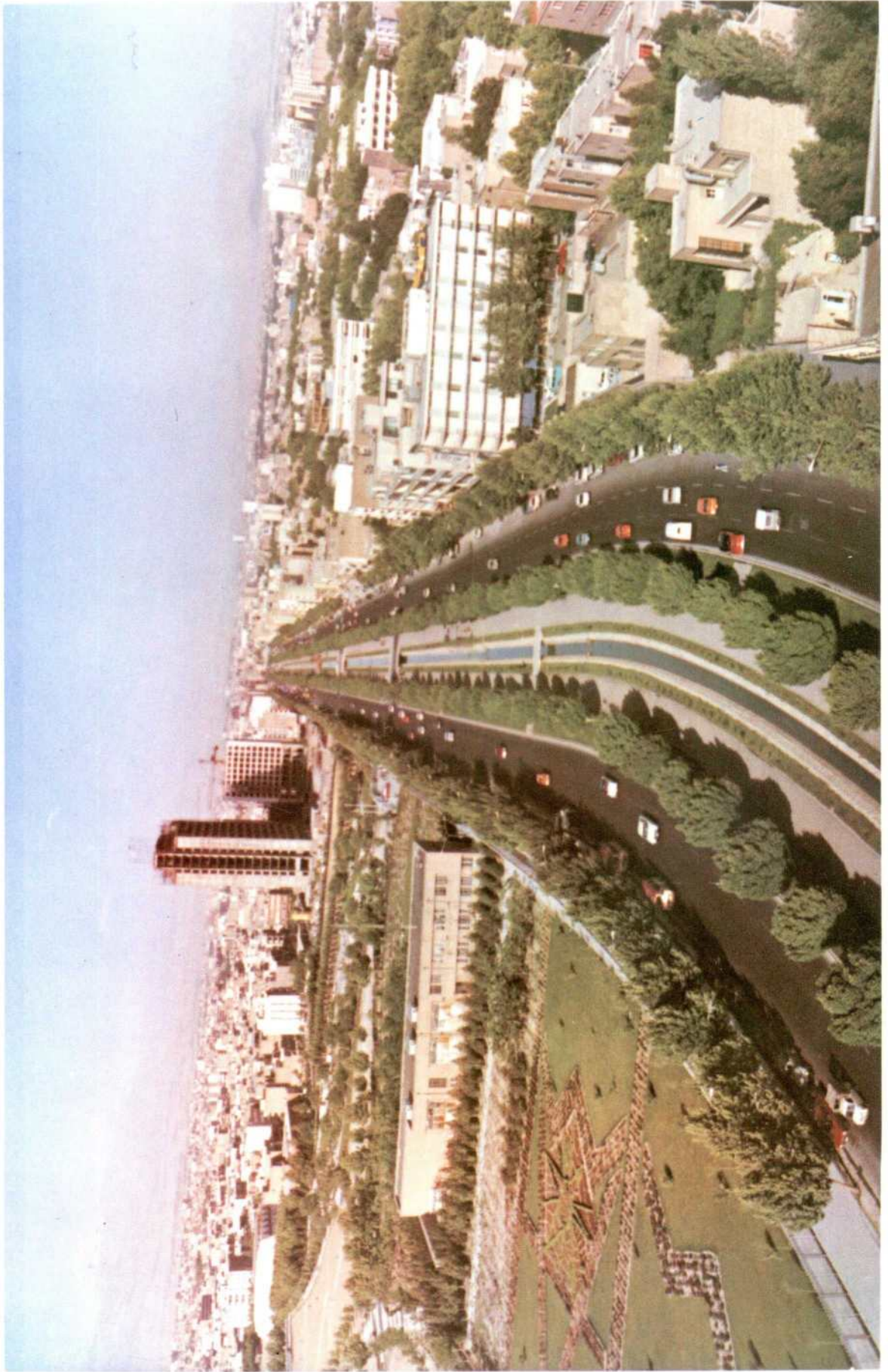

Teheran: Gunbad Masjid Imam (Shah)

تهران: گنبد مسجد شاه

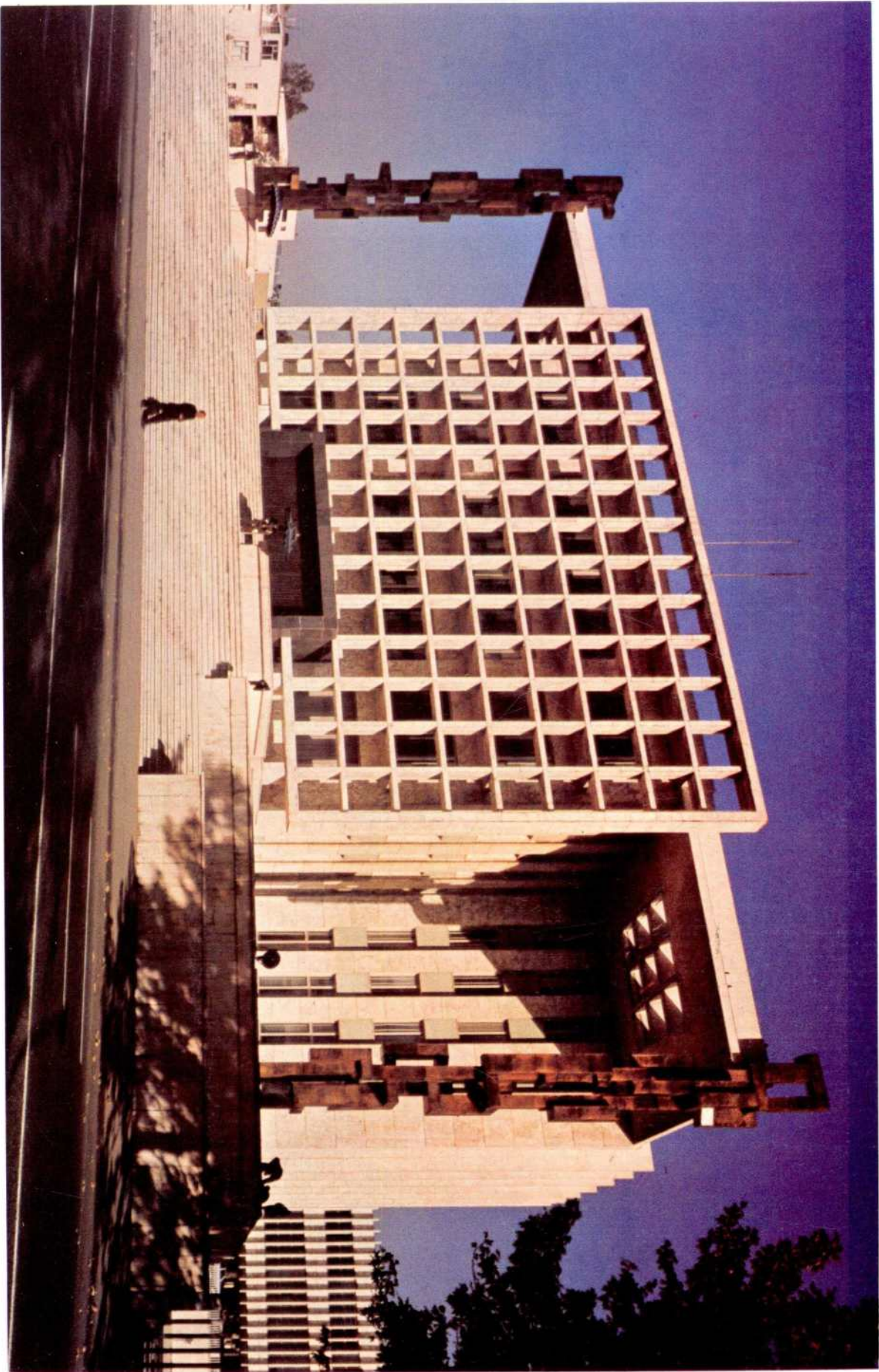

Teheran: Iran - Basatin Museum.

Teheran: Keshavarz Blvd.

تهران: بلوار کشاورز

تهران: مجلس شورای اسلامی

تهران: مجلس شورای اسلامی

تصاویر رنگی

تصاویر رنگی:

دکتر جرج گرسٹر: ۳-۱۰-۱۴-۱۶-۱۷-۱۸-۲۰-۲۱-۲۲-۲۳-۲۴-۲۵-۲۶-۲۹-۳۱-۳۴-۳۷-۳۹-۴۰-۴۱-۴۲-۴۳-۴۶-۴۸-۴۹-۵۱-۵۲-۵۷-۷۸-۸۱-۸۹-۹۰-۱۰۳-۱۰۴-۱۱۴-۱۲۵-۱۳۳-۱۳۴

دکتر سیمون آیوازیان: ۶-۹-۱۰۷-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۵-۱۱۶-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸-۱۴۱-۱۴۴

دکتر دیتیش هوف: ۲۶-۳۰-۴۴-۴۵-۹۹-۱۰۲

مهندس حسین سلطانزاده: ۱۱-۱۳-ب-۹۷

کامران جبرئیلی: ۴۷-۷۳-۱۰۰

ح-کرماتی: ۴۲-۵۴-۲۱-ب

مارتین چارلز ورث: ۶۸-۶۹

دکتر ملک شهمیرزادی: ۳۲-۳۳

دکتر منصور فلامکی: ۹۳-ب

سامباط وارطانیان: ۸-ب

مرکز اسناد ملی-رضا اسلامی: ۶۰

علیرضا آریان پور: ۵۸

مهندس شیرکاه: ۱۱۱

فریدون جنیدی: ۱۹-ب-۵۹

م. پاکراد-ص-قاسمی: ۱۲۴-ب-۱۴۳

ارشاد اسلامی سمنان: ۶۴-۶۵-۷۴

موسسه فرهنگی سبحان: ۱-۱۰۱-۱۲۴-ب

هانریش بروگش: ۸۵-۱۱۹-ب-۹۳۹

کمال الملک-محمدخان ملک الشعراء: ۱۲۰

مؤلف: ۲-۵-۸-۱۲-۱۵-۳۸-۵۲-۵۶-۵۷-۶۱-۶۲-۶۳-۶۴-۶۶-۶۷-۷۰-۷۱-۷۲-۷۵-۷۶-۷۹-۸۰-۸۲-۸۳-۸۴-۸۶-۸۷-۹۰-۹۱-۹۲-۹۳-۹۴-۹۵-۹۶-۹۸-۱۰۵-۱۰۶-۱۱۰-۱۱۲-۱۱۳-۱۱۷-۱۲۵-۱۳۳-۱۳۴

Color Plates

Color Plates:

Dr.J. Gerster: 3- 10- 14- 16- 17- 18- 20- 21- 22- 23- 24- 25- 26- 29- 31- 34- 37- 39- 40- 41- 43- 46- 48- 49- 51- 53- 77- 78- 81- 89- 90- 103- 104- 114- 125- 133- 134-

Dr. S. Ayvazian: 6- 9- 107- 108- 109- 115- 116- 121- 122- 123- 124- 128- 129- 130- 131- 132- 135- 136- 137- 138- 141- 144.

Dr. D. Huff: 26- 30- 44- 99- 102.

Eng. H. Sultanzadeh: 11- 13T- 97

K. Jebraieli: 47- 73- 100

H. Kermani: 42- 54- 21B.

M. Charlsworth: 68- 69

Dr. M. Shahmirzadi: 32- 33

Dr. M. Flamaki: 13B.

S. Vartanian 8B

R. Eslami: 60

A. Aryanpur: 58

Eng. Shirka: 111

F. Jonidi: 19T- 59

M. Pakzad- S. Qasemi: 124Y- 143

Semman, office of Islamic Guidance: 64- 65- 74

Sahab cultural organization: 1- 119B- 139

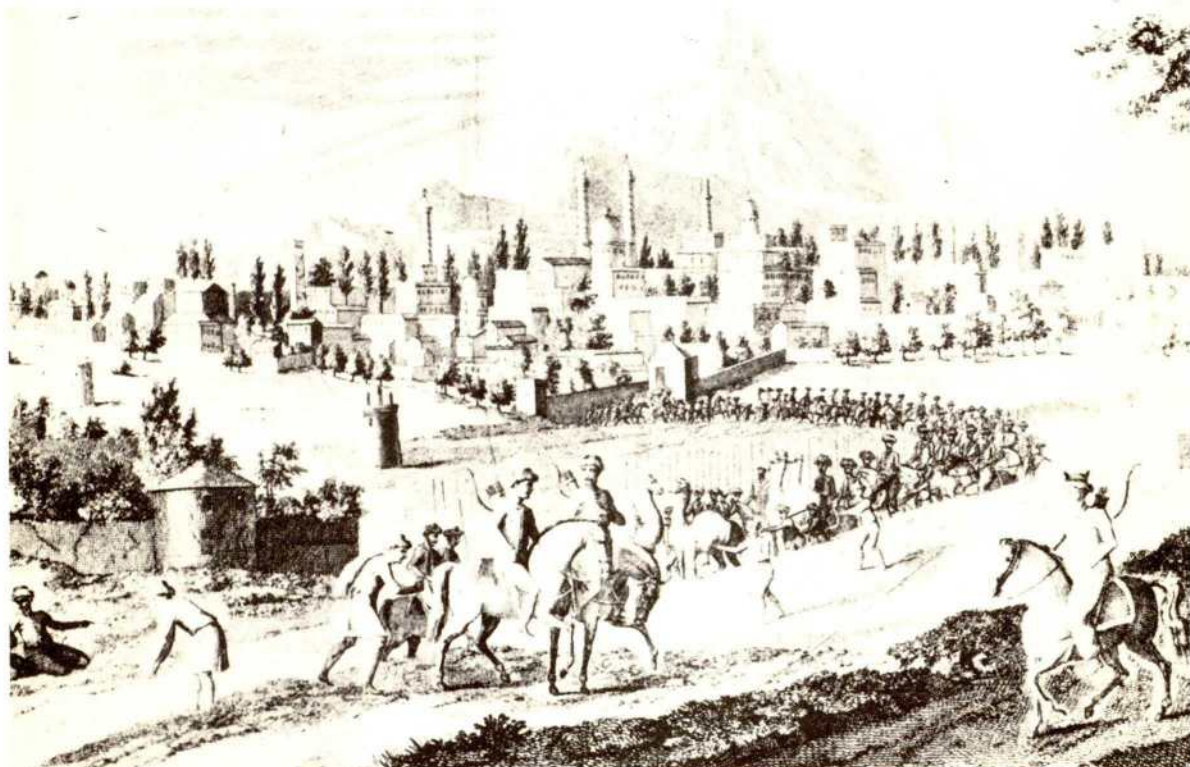
H. Brugsch: 85- 119- 139

Kamal al Mulk - Mahmud Khan Malek al Shoara: 120

Editor: 2- 5- 8- 12- 15- 38- 52- 56- 57- 61- 62- 63- 66- 67- 70- 71- 72- 75- 76- 79- 80- 82- 83- 84- 86- 87- 90- 91- 92- 93- 94- 95- 96- 98- 105- 106- 110- 112- 113- 117- 125- 133- 134.

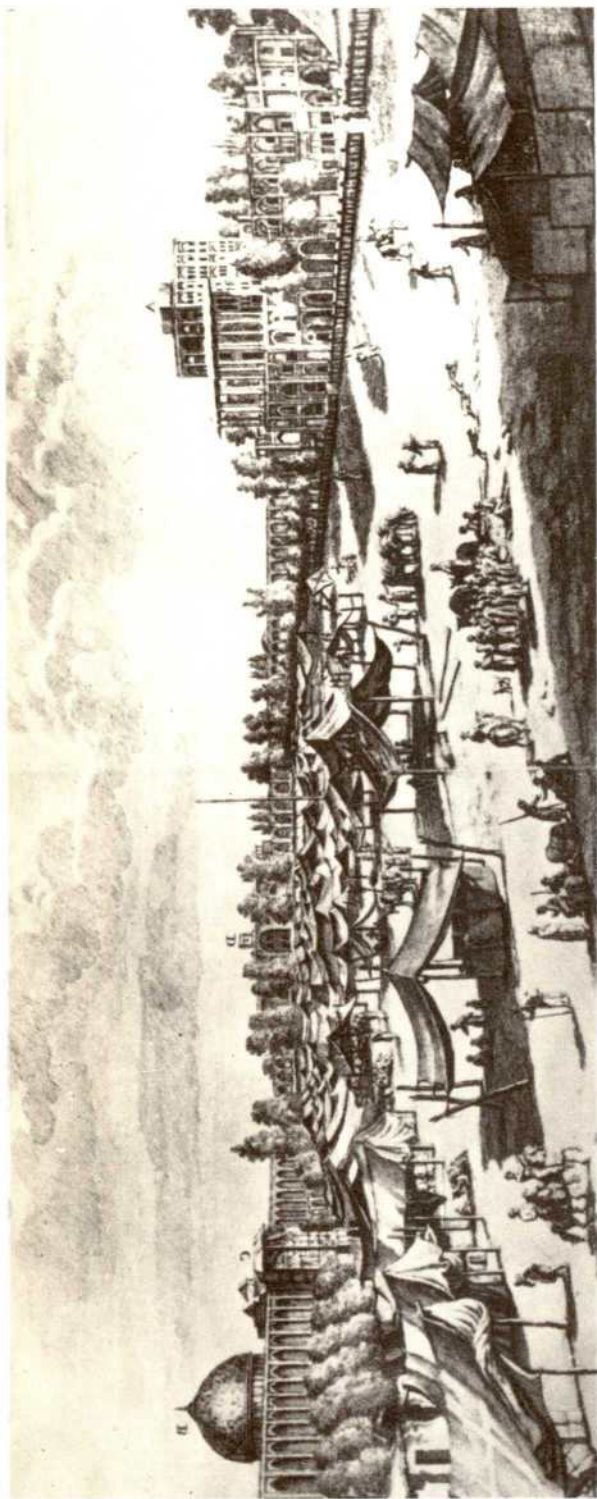
ISFAHAN

The name of Isfahan is derived from the word Isfah, which signifies a place of safety or refuge. The city is situated on the banks of the Zayton River, and is one of the most beautiful and fertile in the East. It is the seat of the Shah, and is the most populous city in Persia. The city is surrounded by a wall, and is divided into several quarters. The most famous of these is the quarter of the Shah, which is the most magnificent and the most beautiful. The city is also famous for its silk, and for its carpets. The city is one of the most important in the East, and is the most beautiful and fertile in Persia.

Isfahan: General View

اصفهان: نمای عمومی شهر

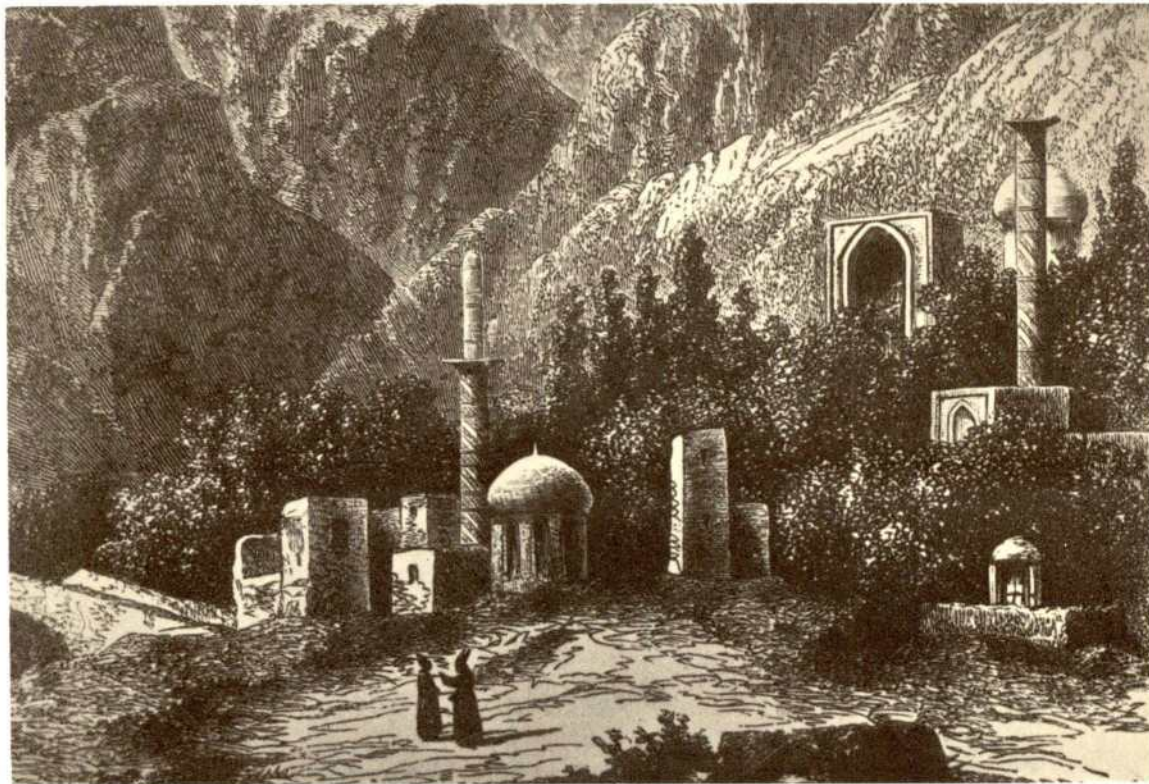
اصفهان: میدان نقش جهان

Isfahan: Nagsh Jahan

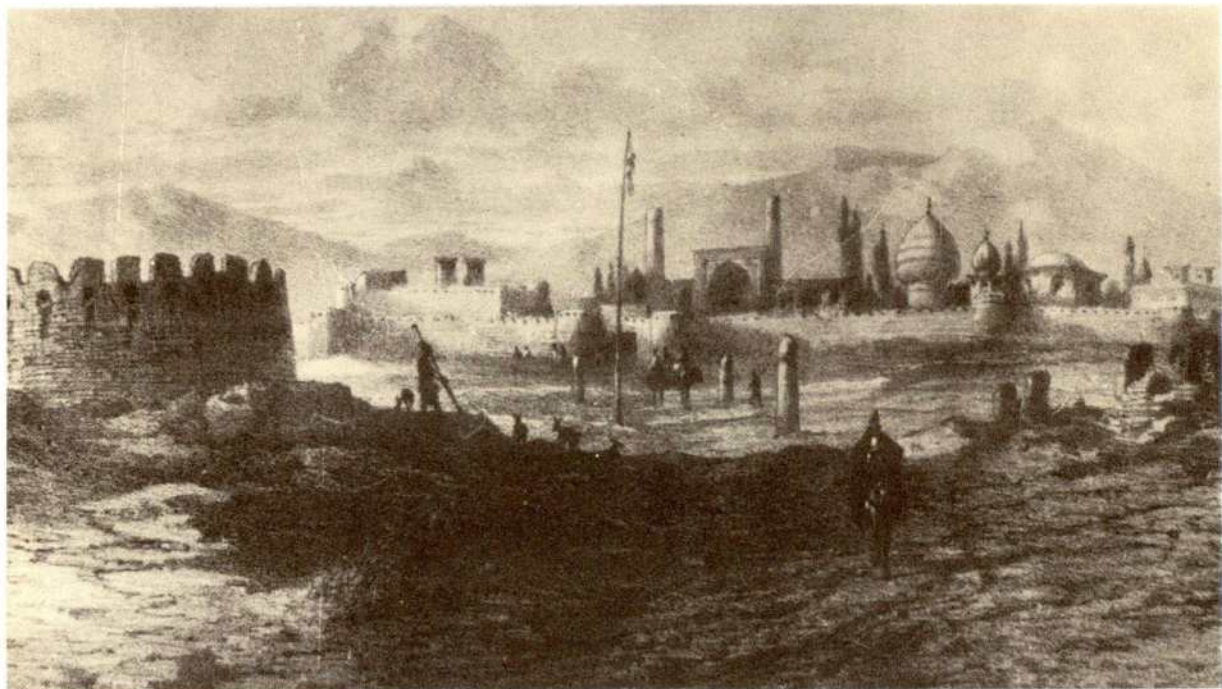
اصفهان: دهکده شهرستان

Isfahan: Shahbrestan Village

Isfahan: General View

اصفهان: نمای عمومی

Isfahan: Takht - Fulad

اصفهان: تخت فولاد

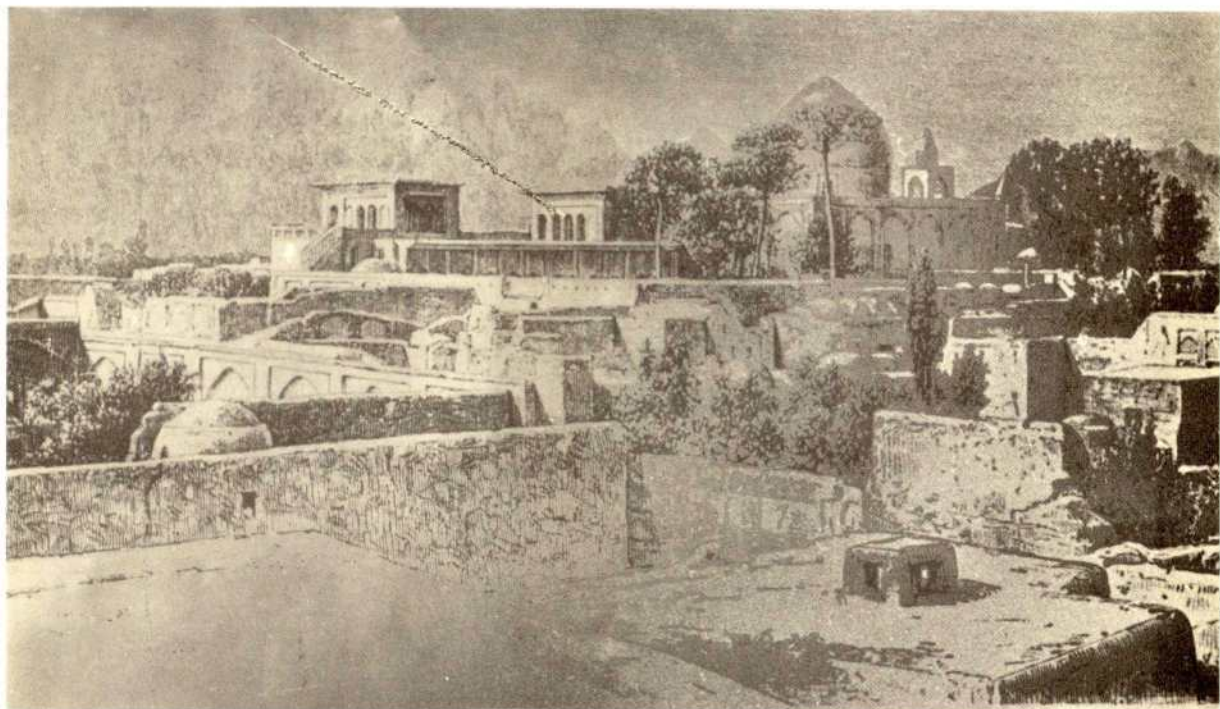
Isfahan: Joffa

اصفهان: جلفا

Isfahan: General View

اصفهان: نمای عمومی

Isfahan: Jolfa

اصفهان: جلفا

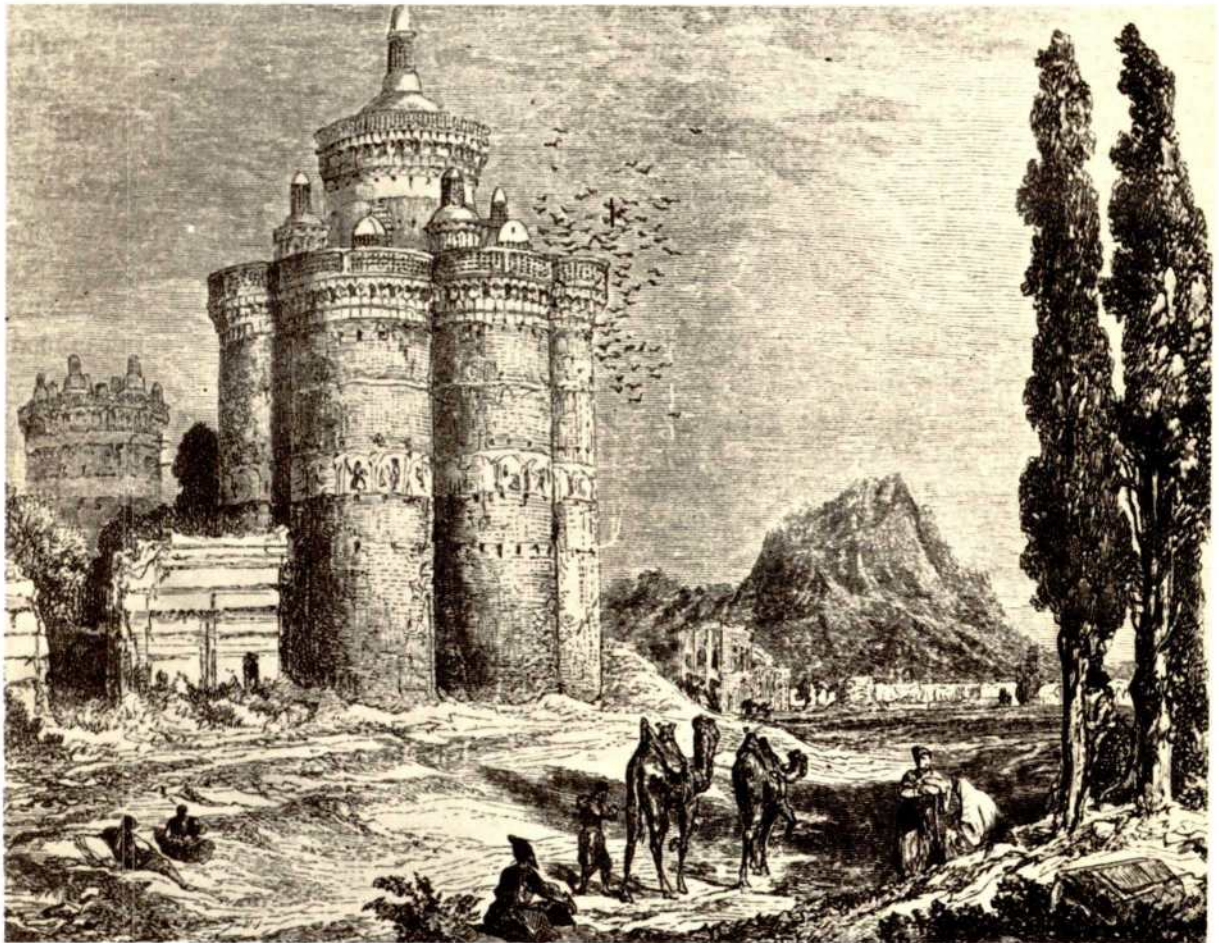
Qumshieh: General View

قشمه اصفهان: نمای عمومی

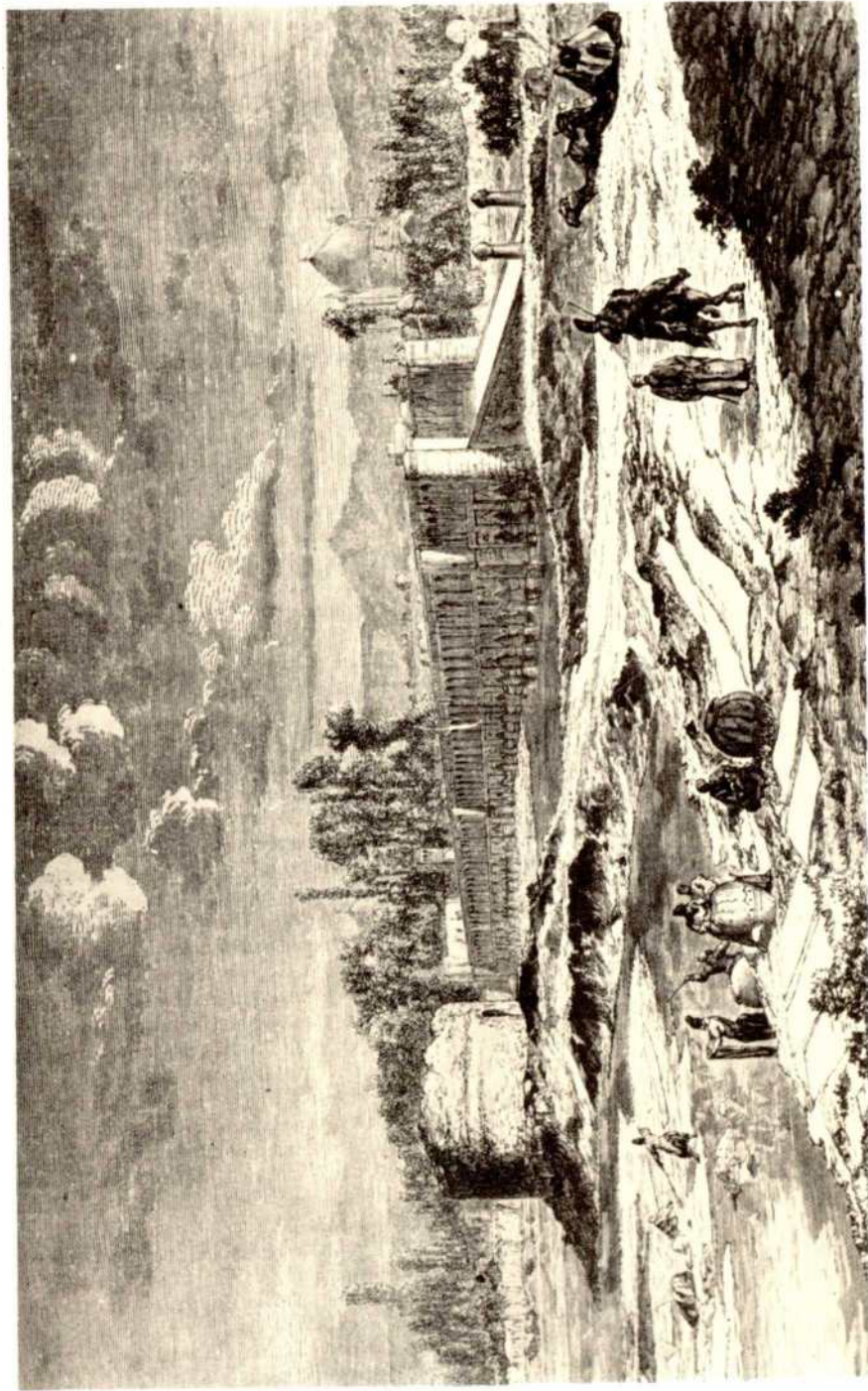
Isfahan: Pigeon House

اصفهان: کبوترخانه

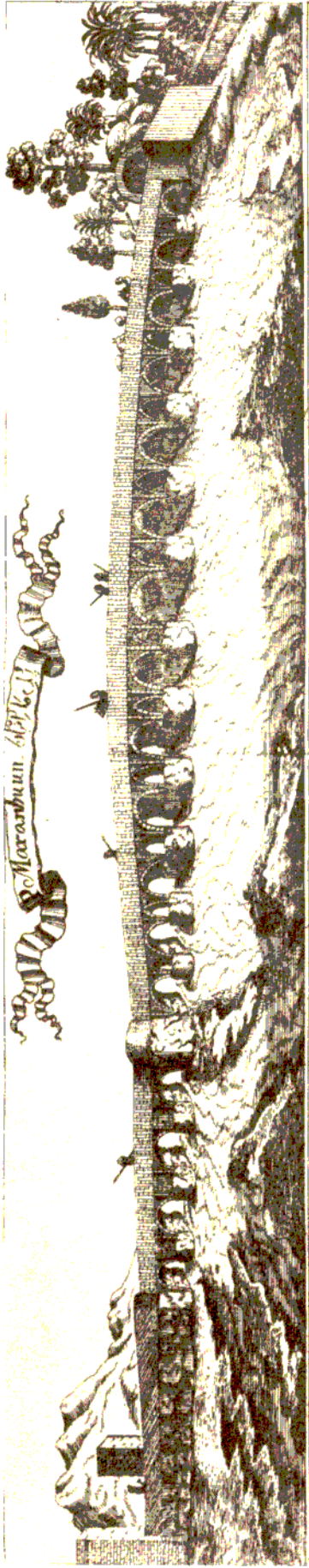
Isfahan: Pigeon House

اصفهان: کبوترخانه

اصفهان: زاینده رود

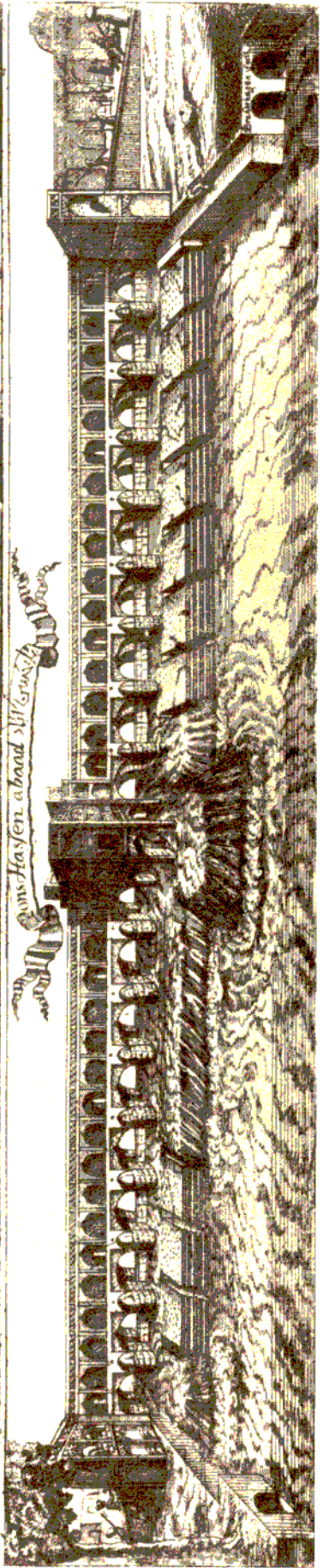
Isfahan: Zayanderud

پل مرادی (Marabun) در اصفهان

پل حسن آباد (Mirdad) در اصفهان

اصفهان: پل‌های زاینده رود

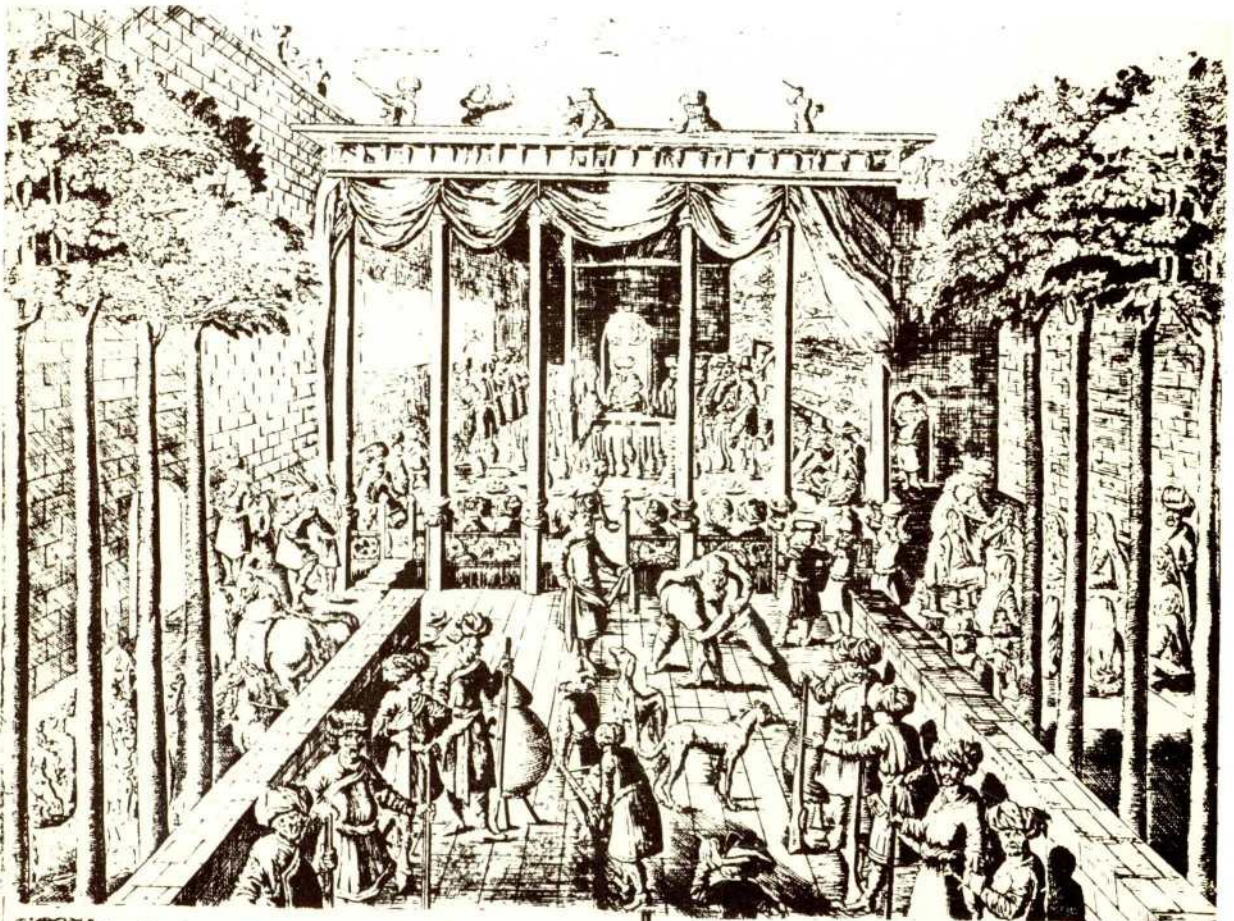
Isfahan: Naqsh Jahan Square

اصفهان: میدان نقش جهان

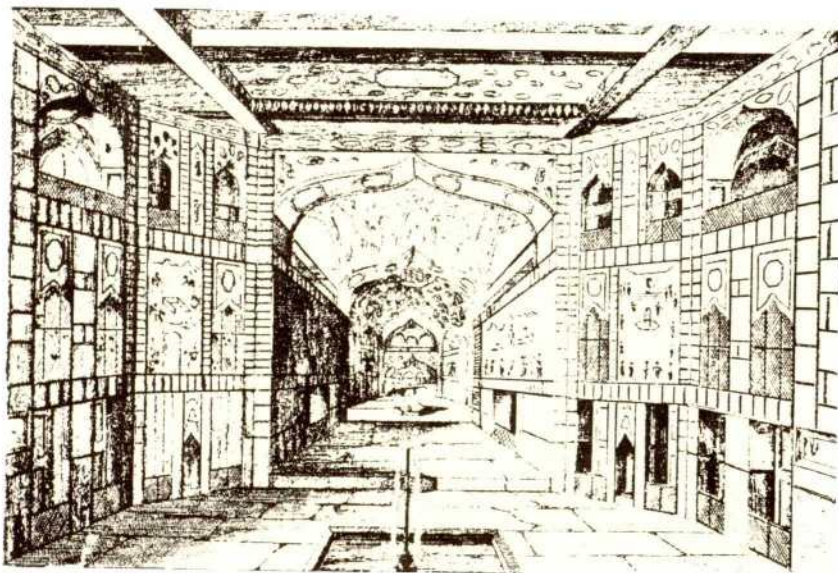
Isfahan: General View

اصفهان: نمای عمومی

Ster hört der Perser Schach was diese vorzutragen,
 Die Hollsten abgesandt / und lässet ihnen sagen /
 Es wird auff ihren Brieff bald Antwort seyn gemeldet /
 Darauf wird das Præsent dem Kdnig vorgestellt

Der auff dem Lust-Haus sic / wo er Gelehrte acadẽben
 Recht Kdniglich tractirt: der edle Cassie der Neben
 Den Schiras bringt herfür / wird rechtlich aufffacert
 Durch Ringer / Tänzerinn / die Compagni eract.

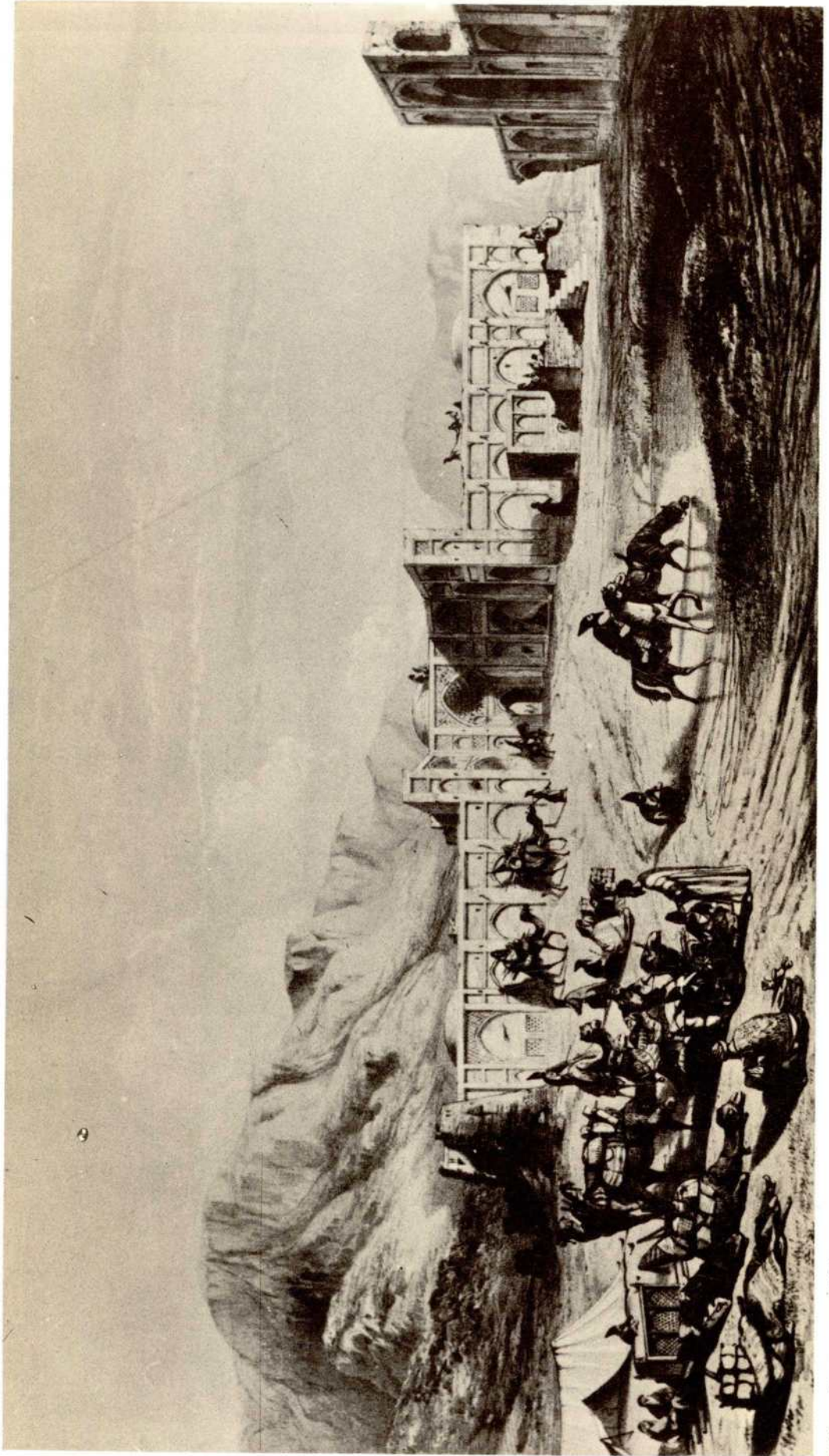
Isfahan: City Palaces

اصفهان: کاخهای شهر

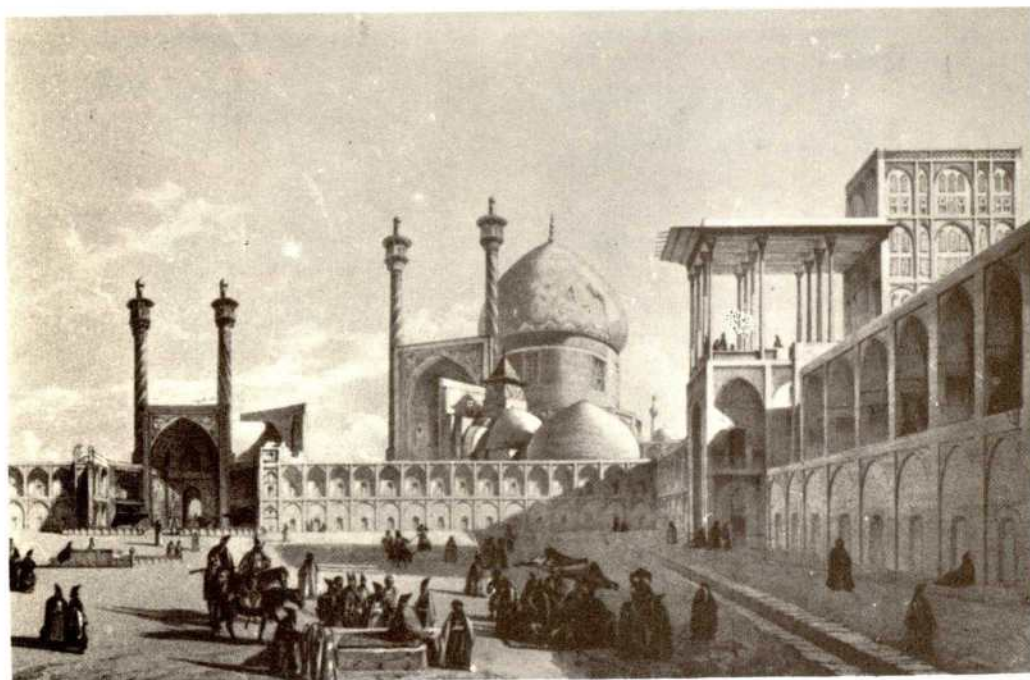
اصفهان: کاروانسرا

Isfahan: Caravansara

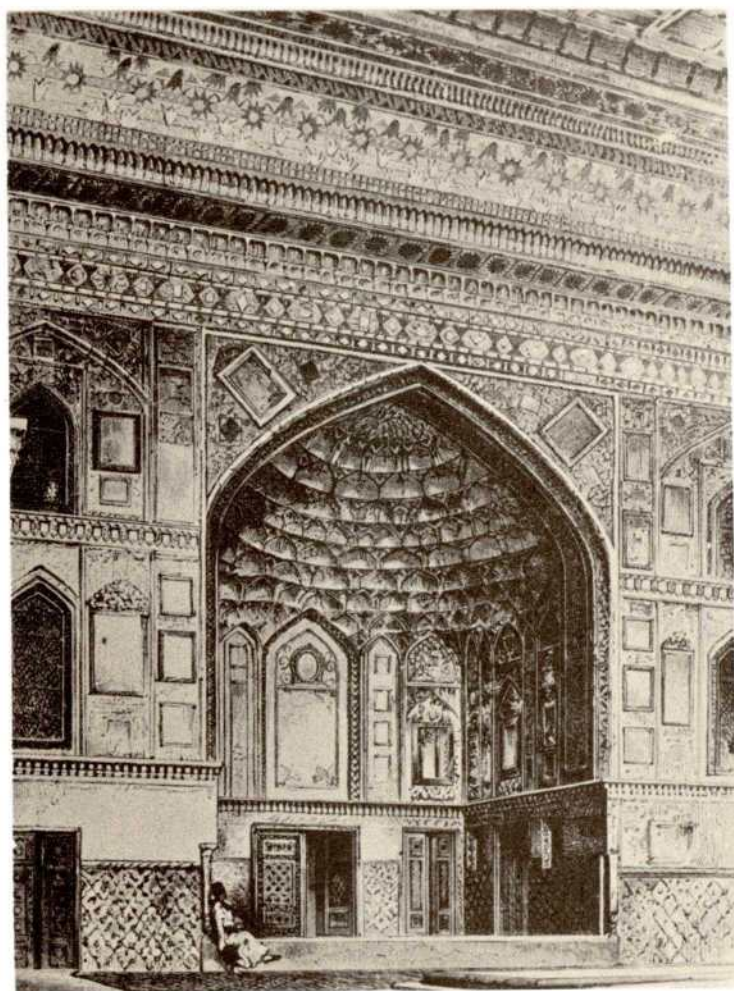
اصفهان: کاروانسرای مهبان

Isfahan: Caravansarai Mahyar

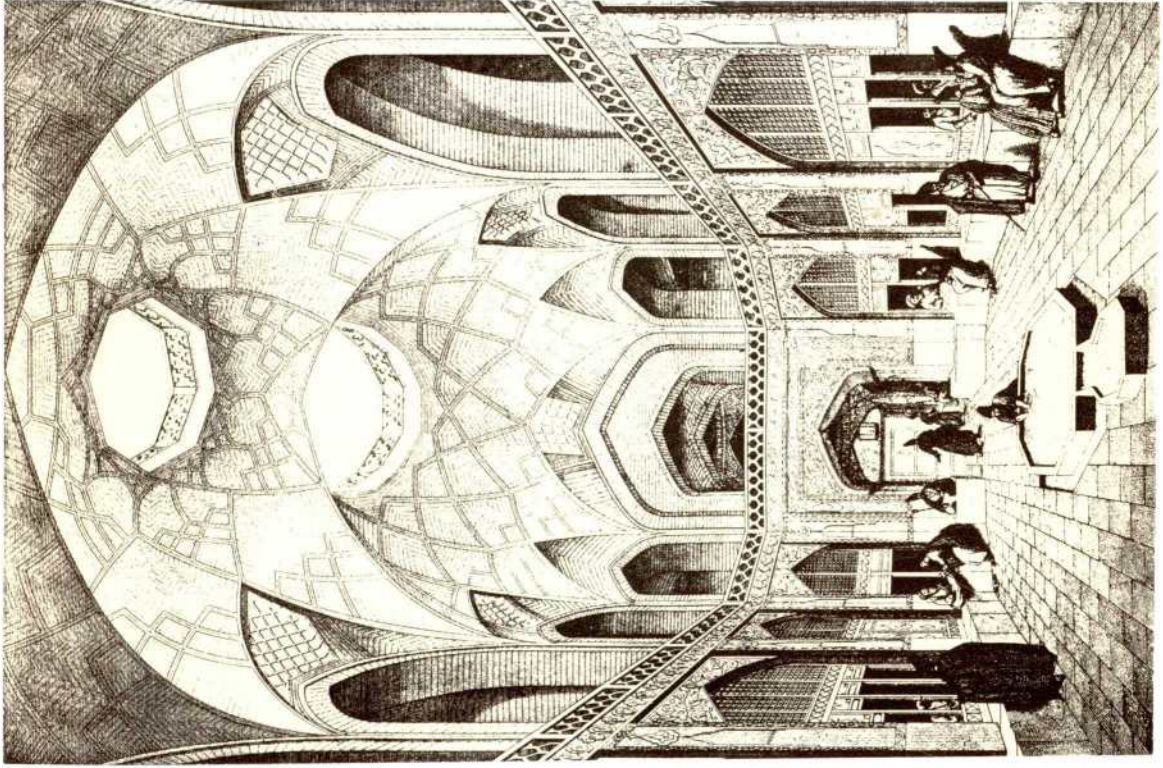
Isfahan: Nagsh Jahan

اصفهان: میدان نقش جهان

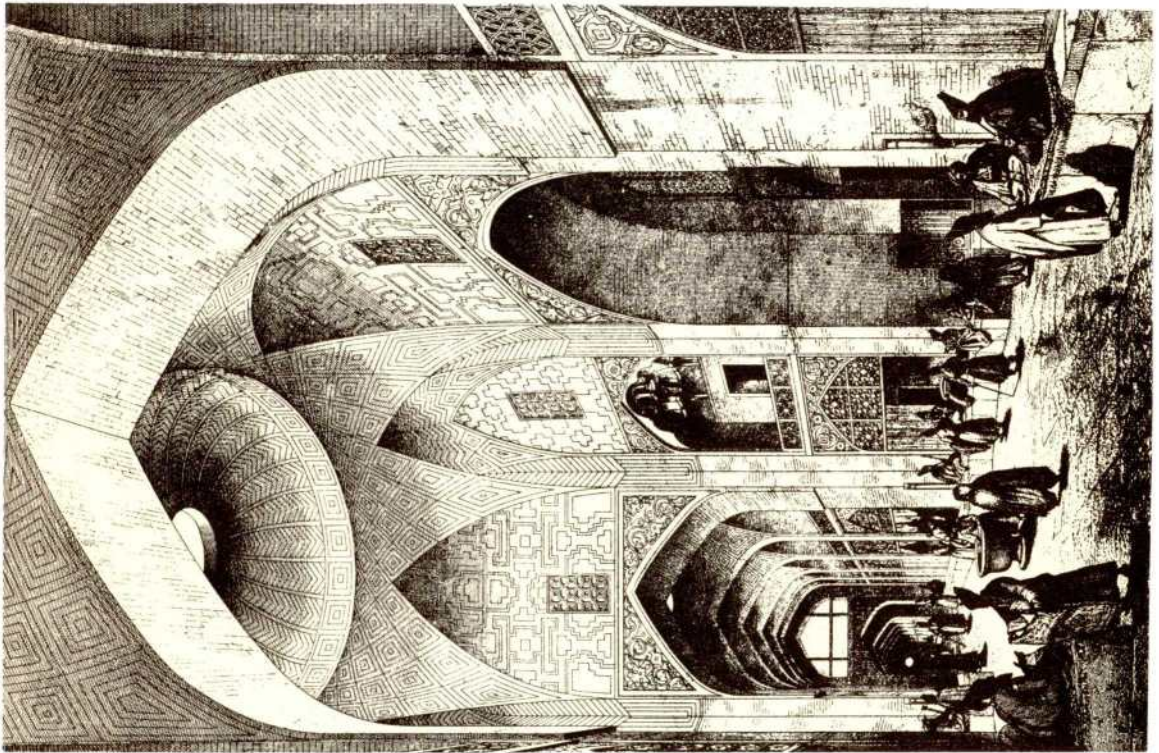

Isfahan: Chehel Soton Palace

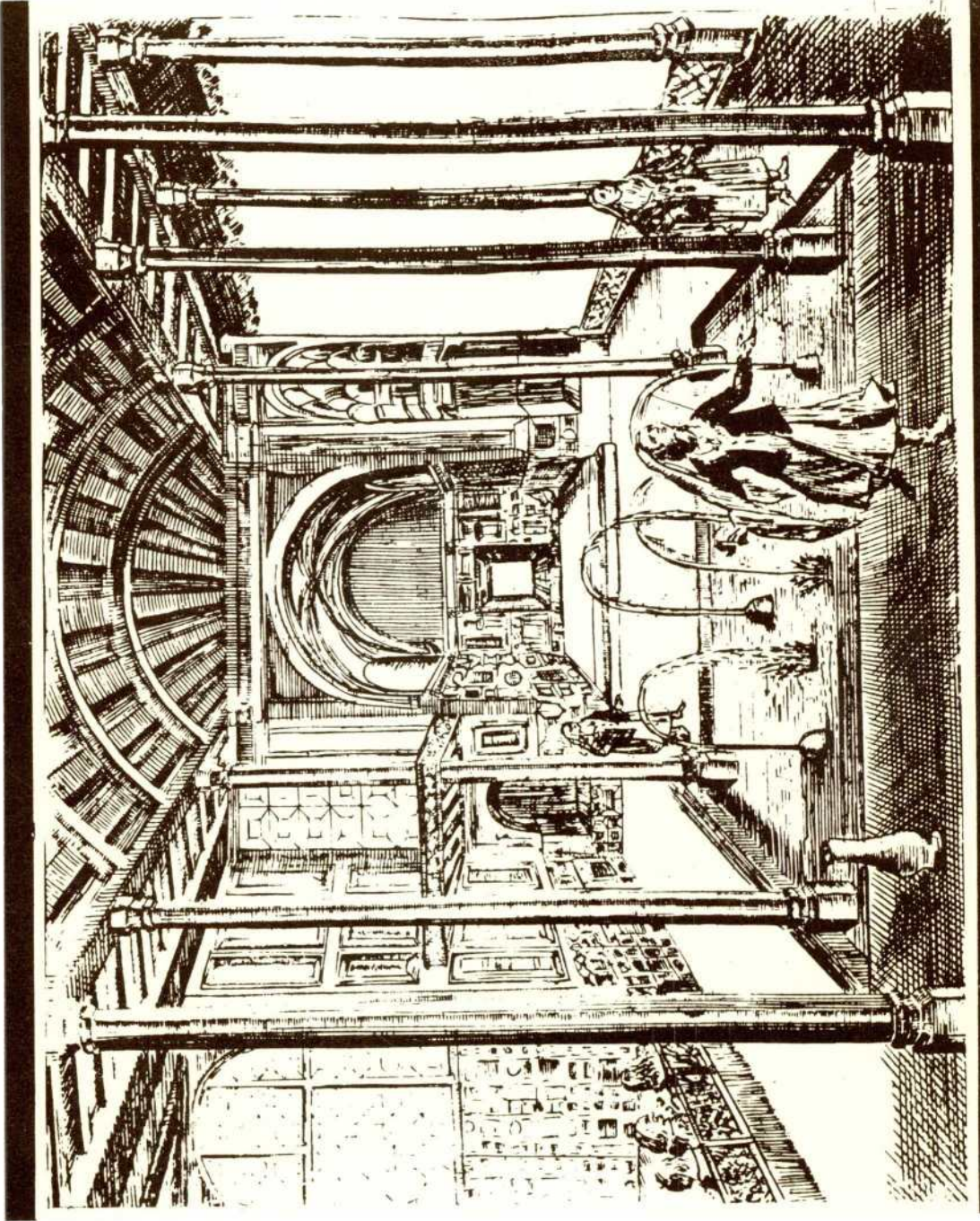
اصفهان: کاخ چهلستون

اصفهان: بازار شهر

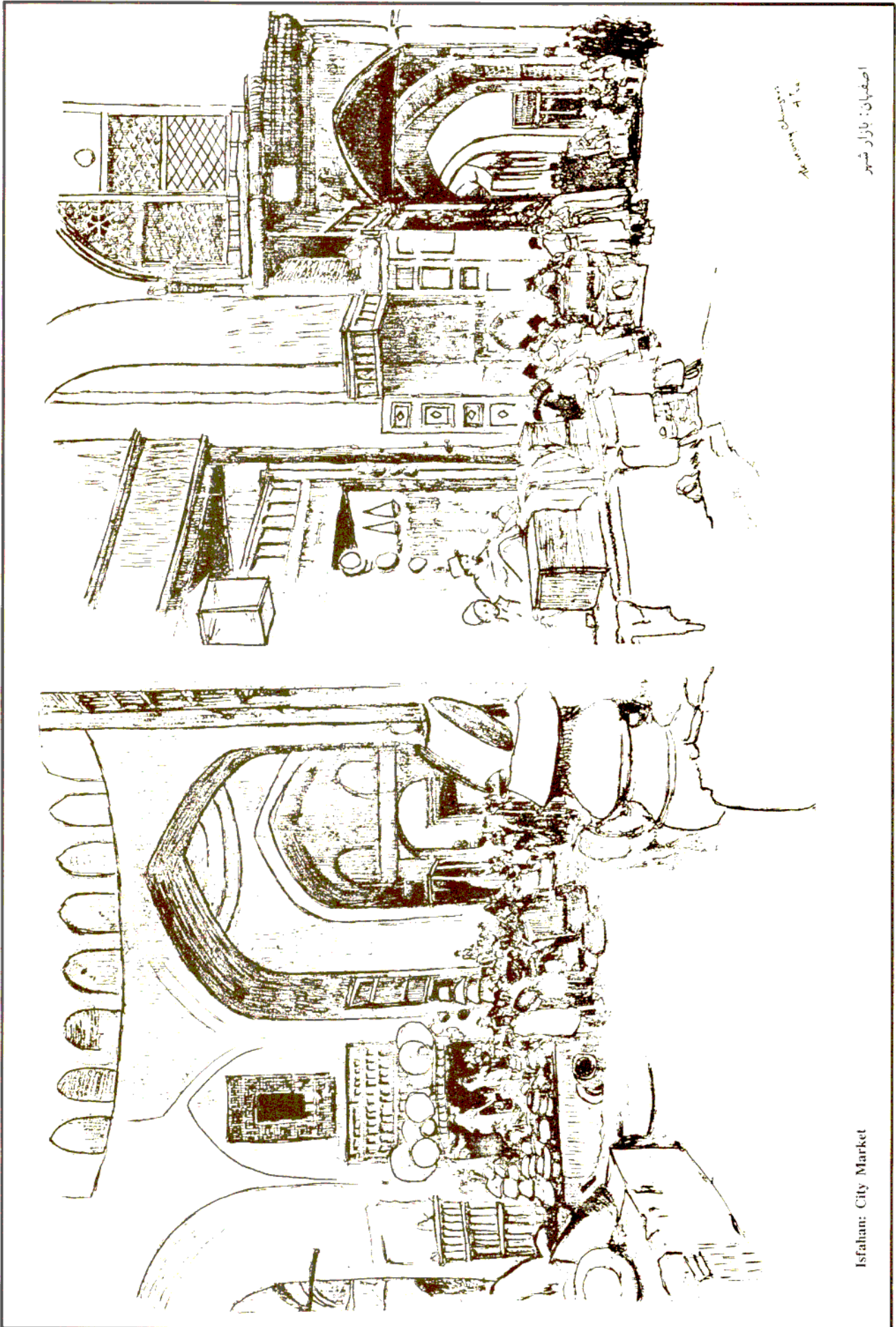

Isfahan: City Market

اصفهان: کاخ عالیقاپو

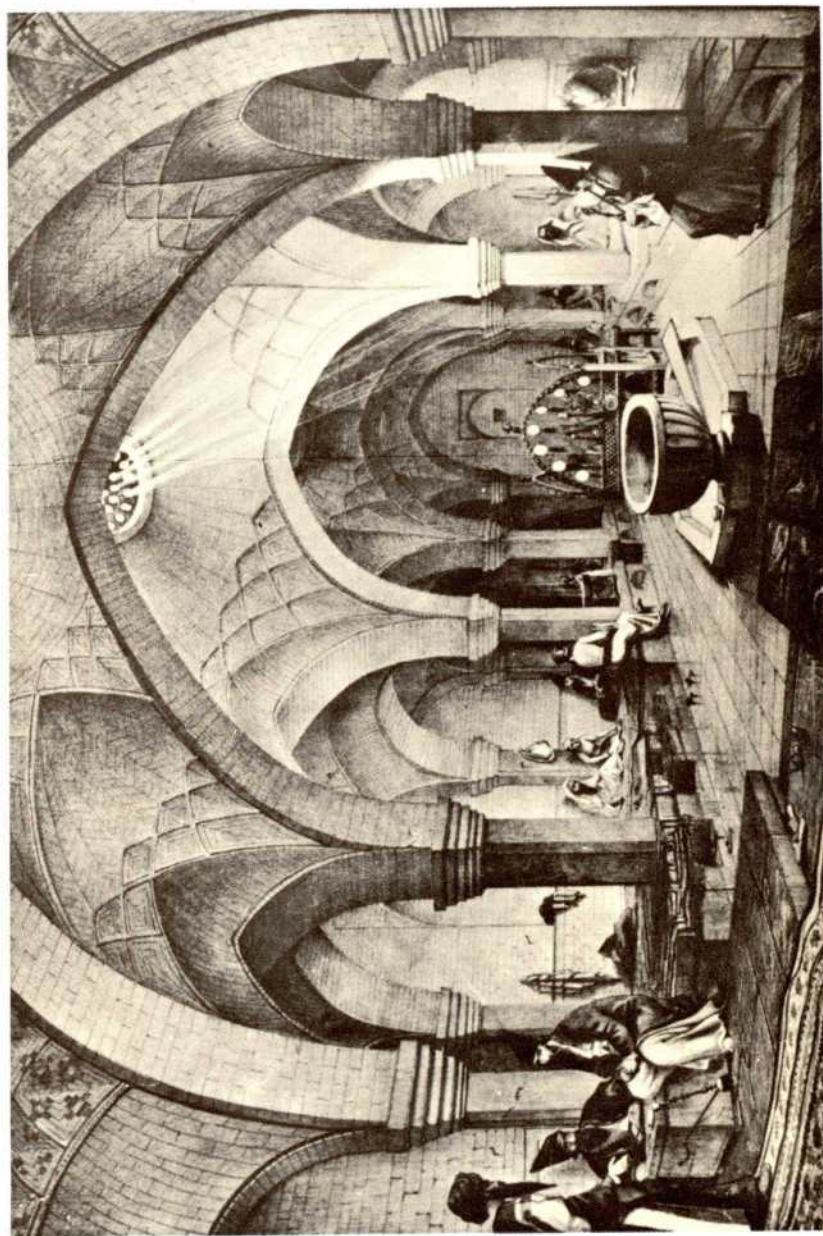
Isfahan: Ali Qapu Palace

اصفهان بازار شهر

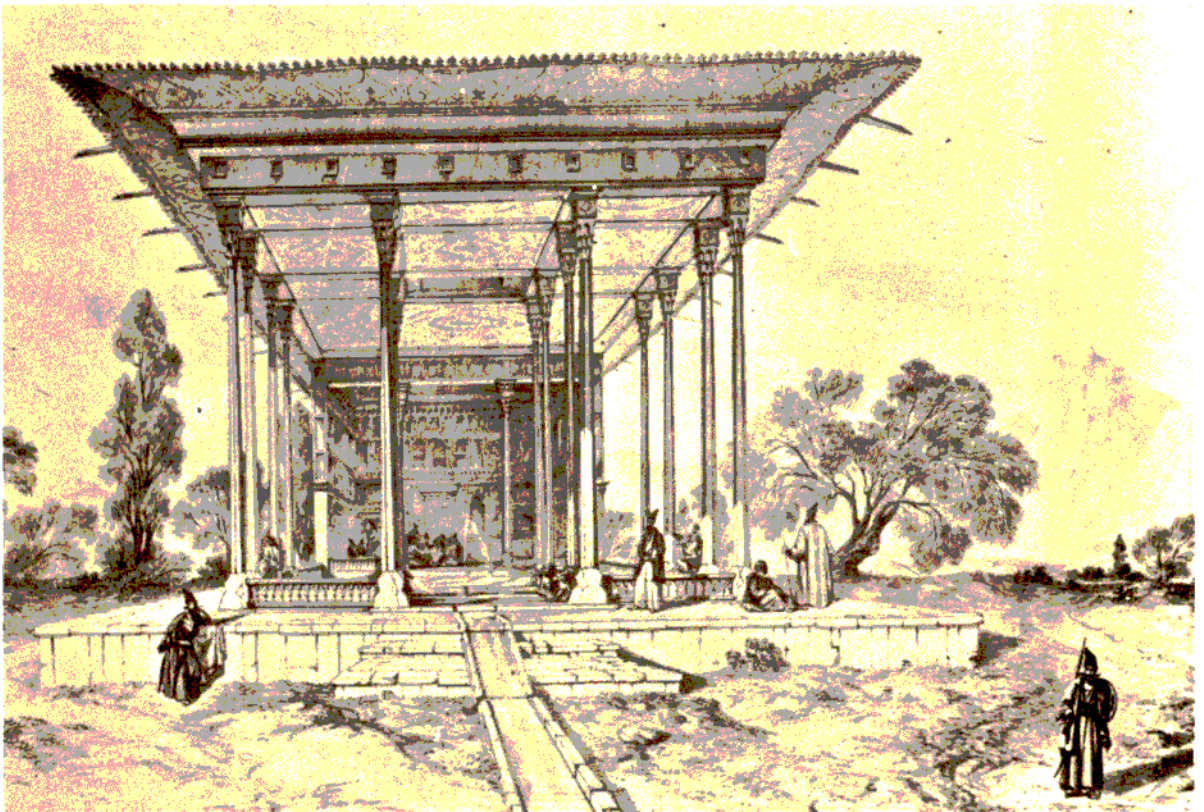
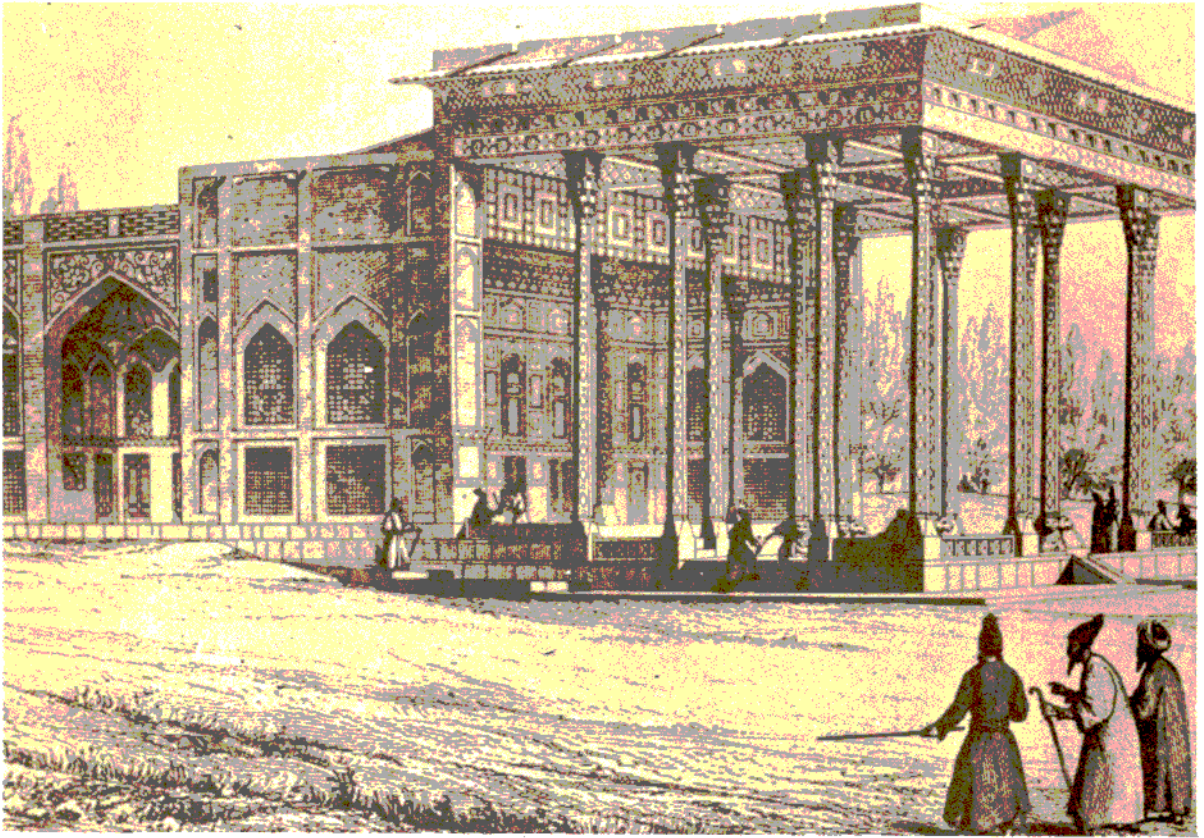
اصفهان: بازار شهر

Isfahan: City Market

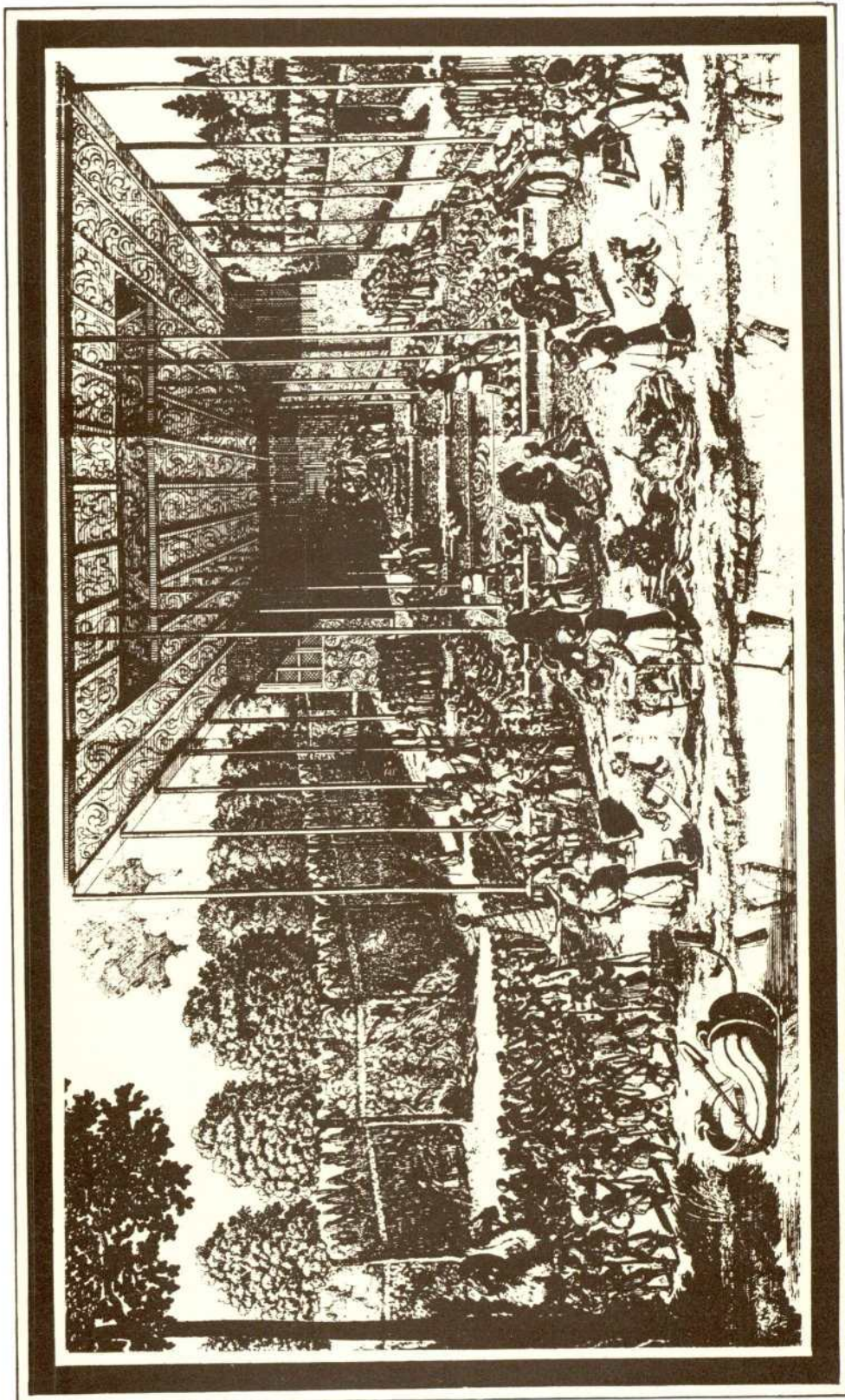
اصفهان: حمام خسرو آقا

Isfahan: Hamam Khosrow Aqa

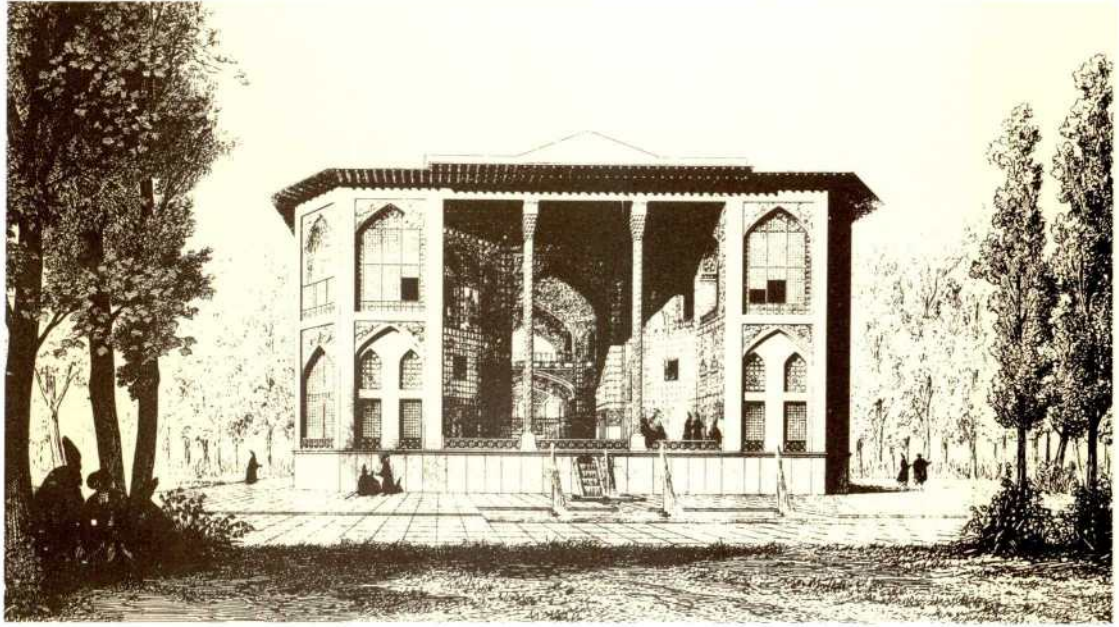
Isfahan: Mirror Palace

اصفهان: کاخ آئینه

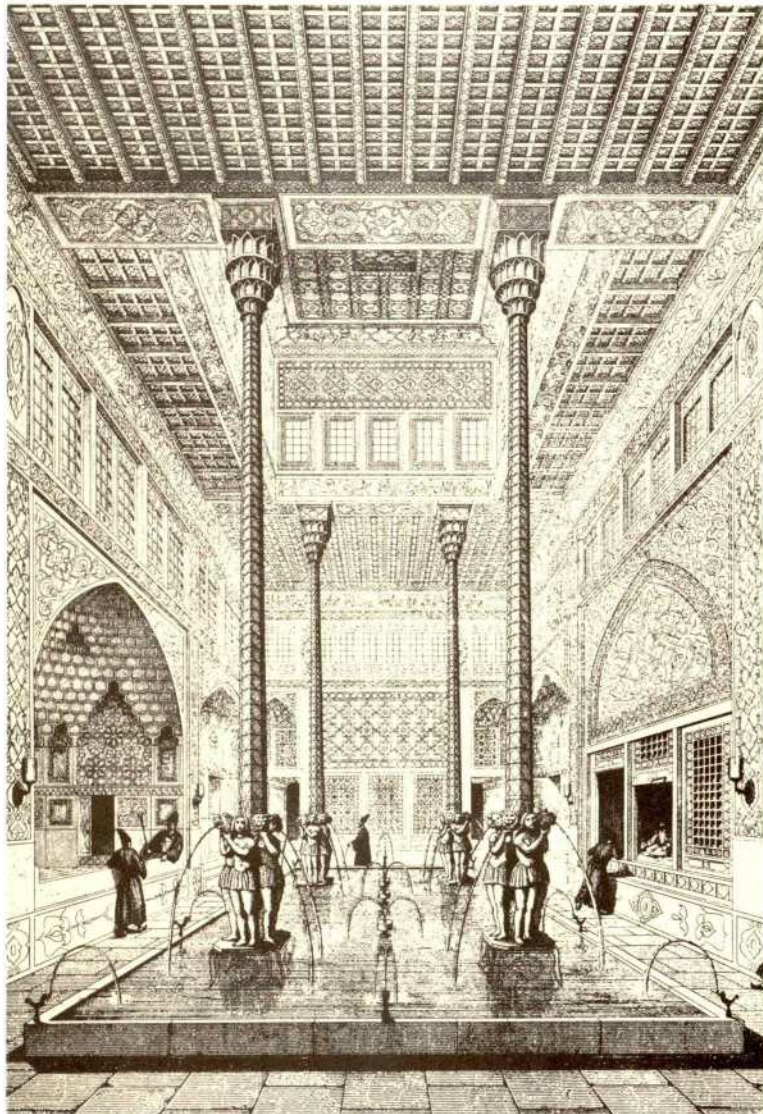
اصفهان: کاخ شهر

Isfahan City Palace

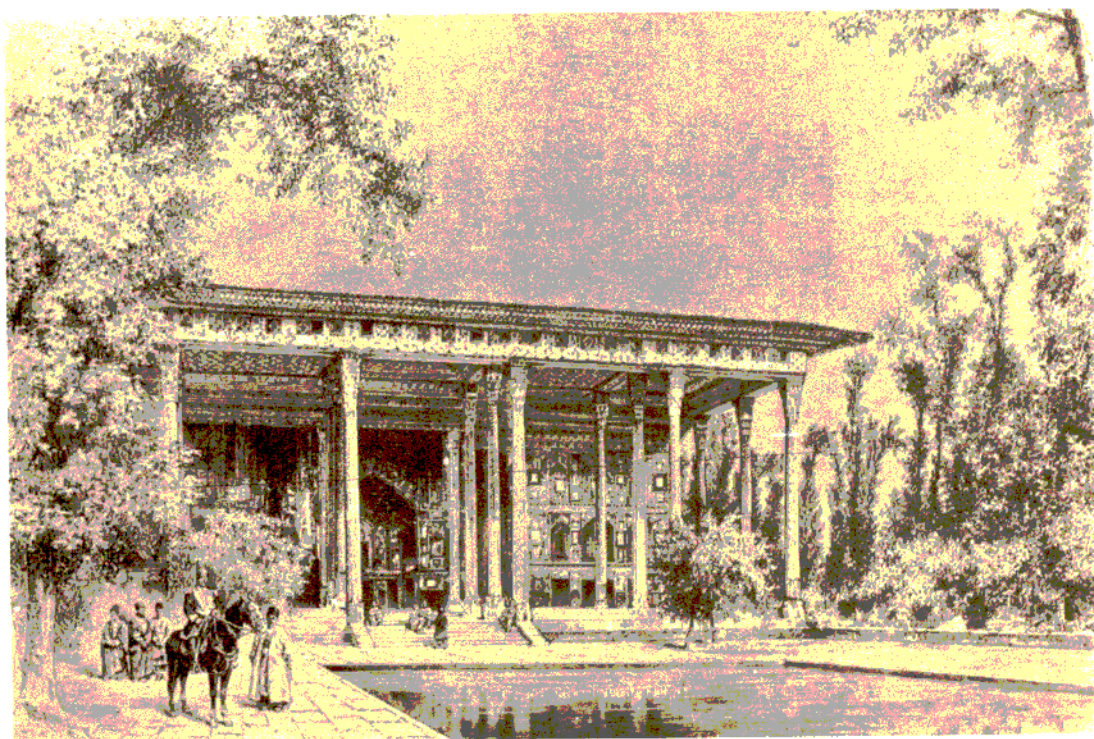
Isfahan: Hasht Behesht Palace

اصفهان: کاخ هشت بهشت

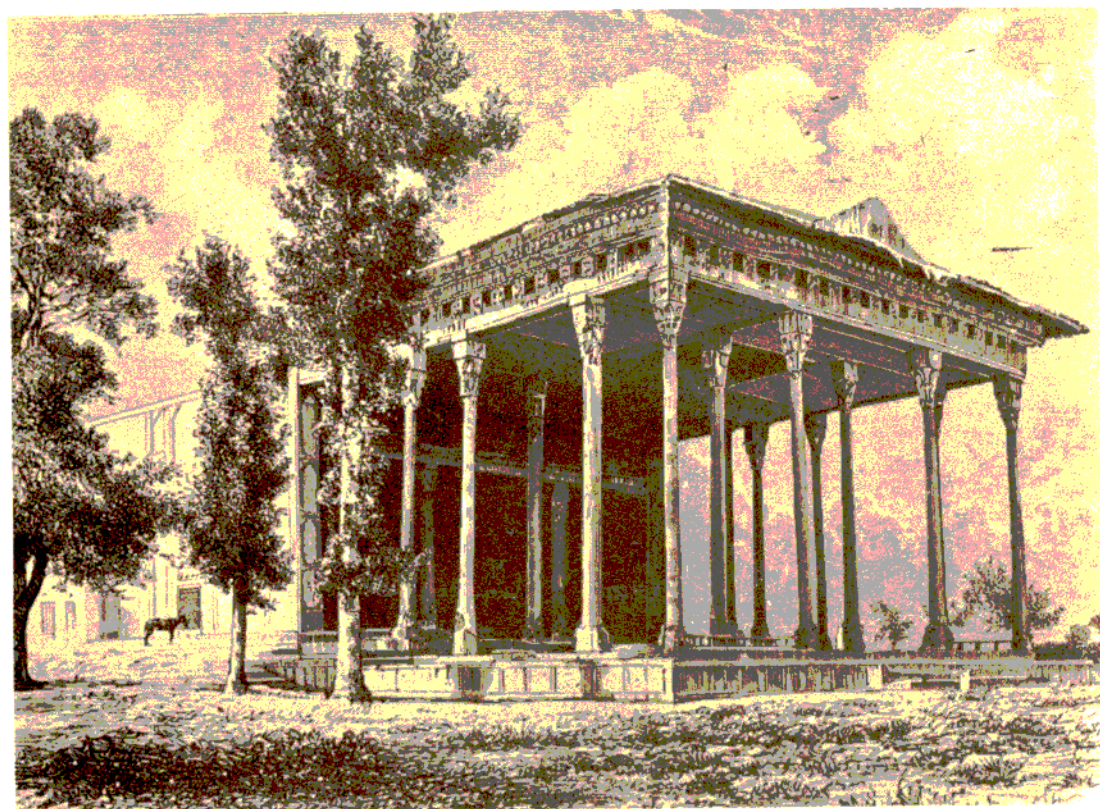
Isfahan: Sarposhideh Palace

اصفهان: کاخ سرپوشیده

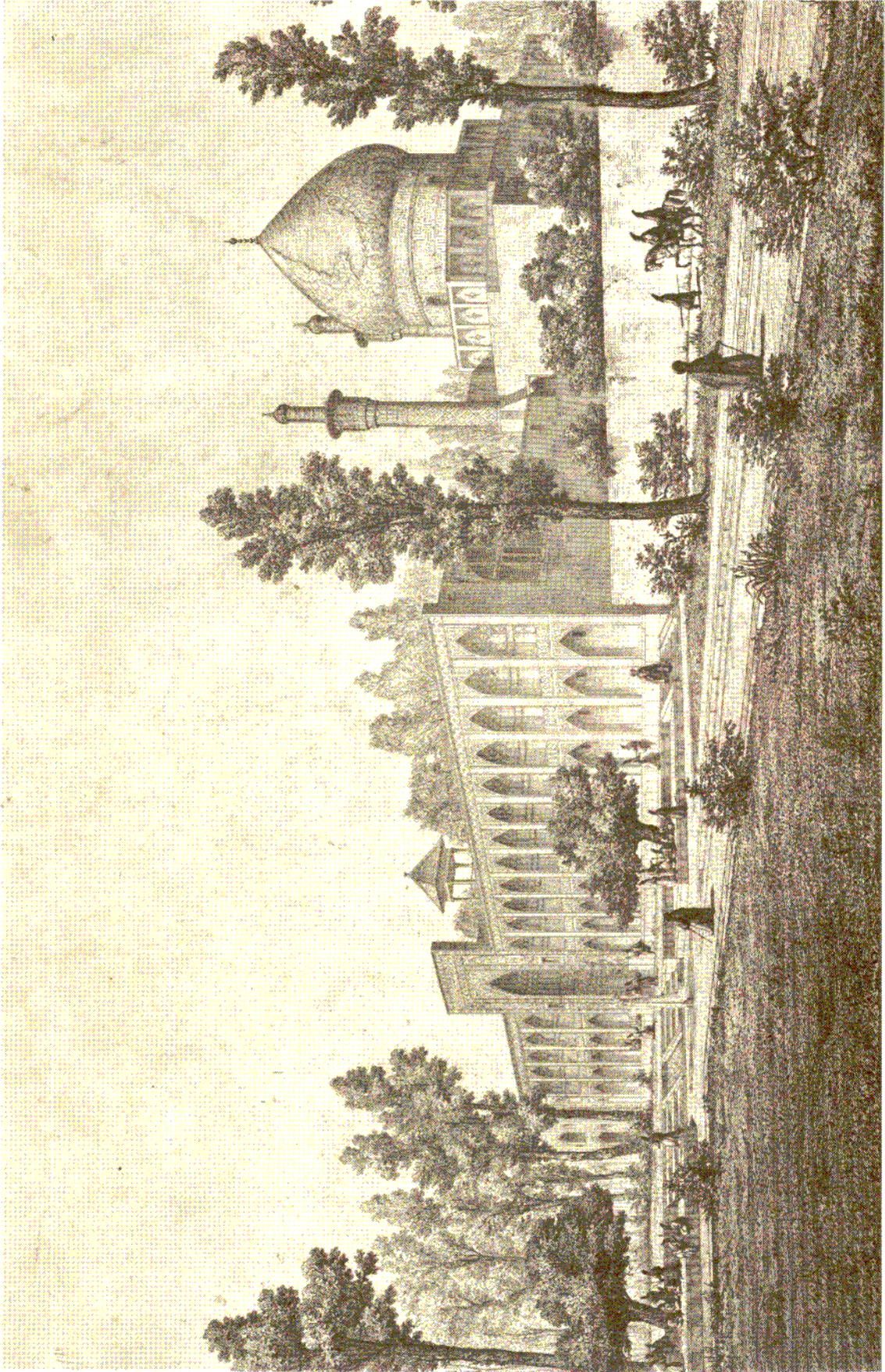
Isfahan: Chehel Sotun Palace

اصفهان: کاخ چهلستون

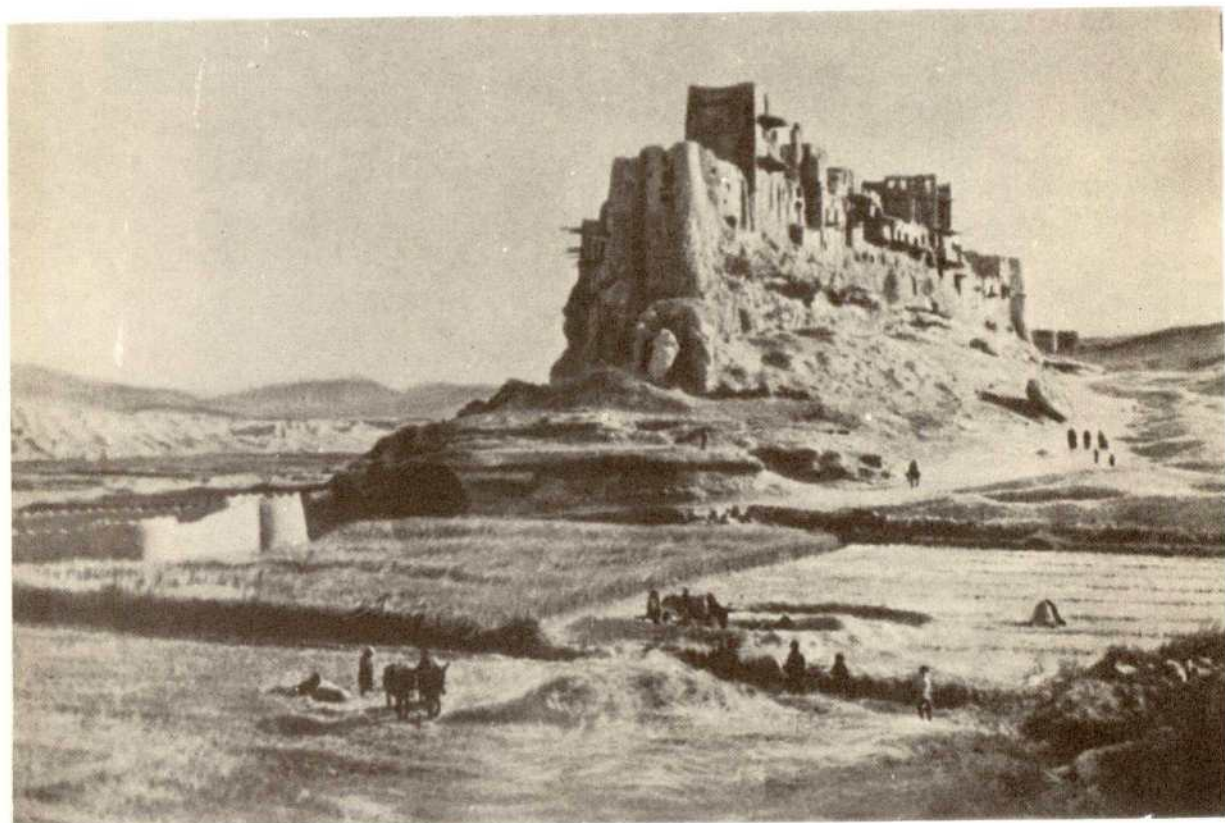
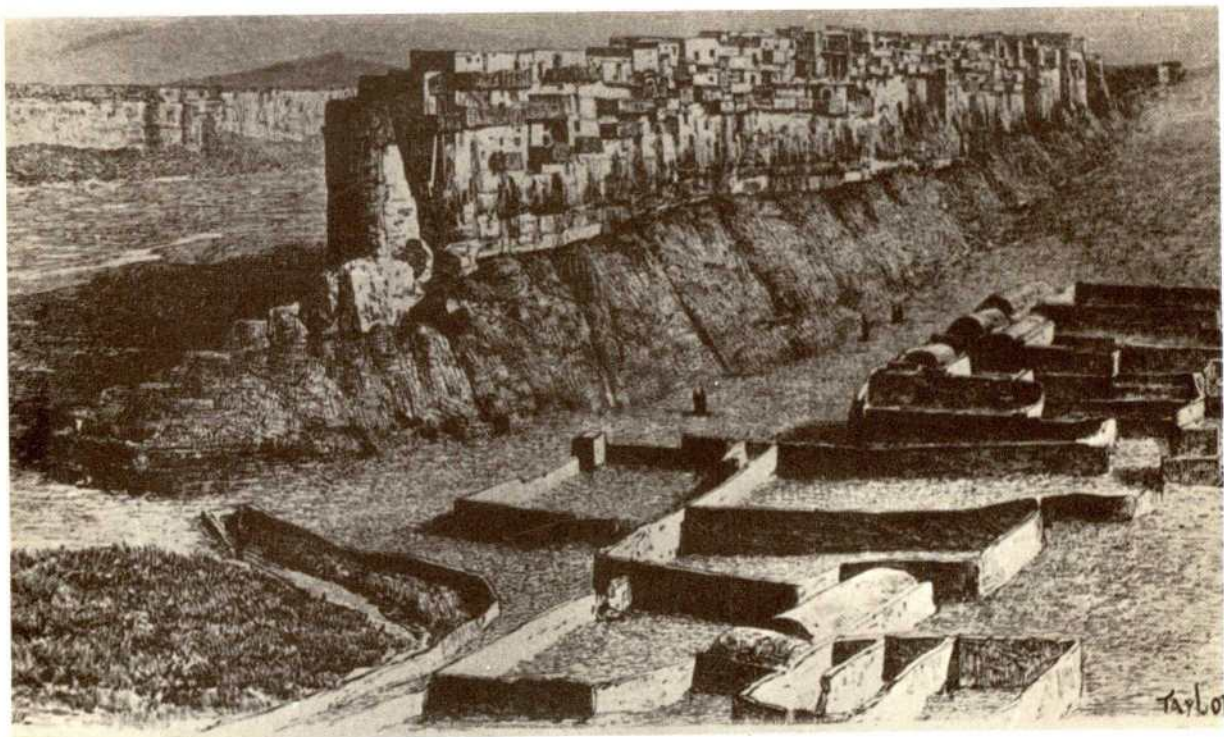
Isfahan: Mirror Palace

اصفهان: کاخ آئینه

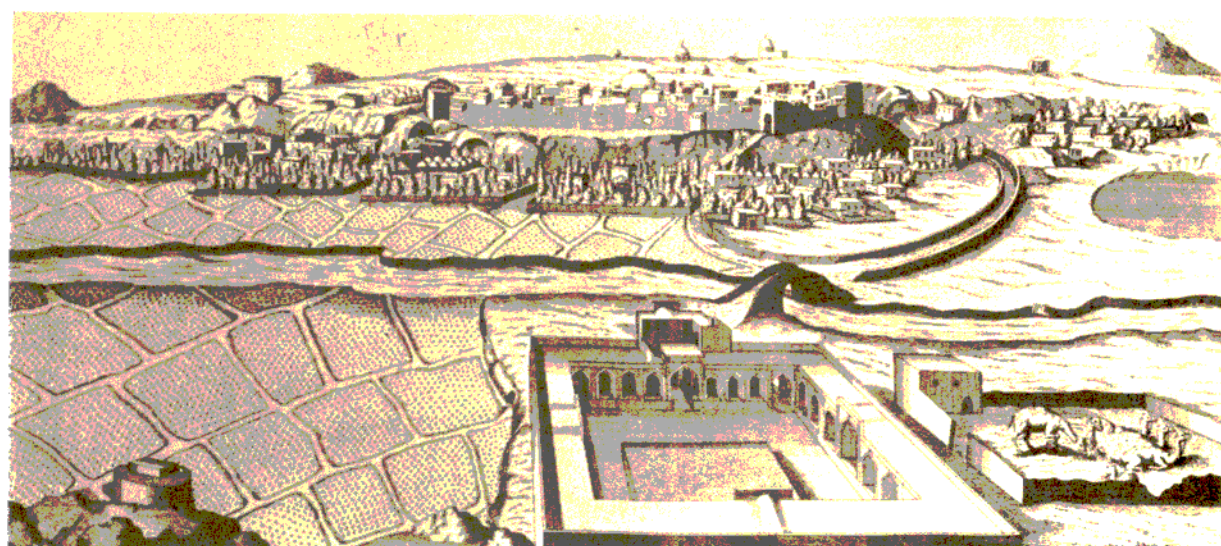
Isfahan: Madrasah Chahar - Bagh

اصفهان: مدرسه چهارباغ

Yazd- Khowst: General View

یزد خواست: نمای عمومی

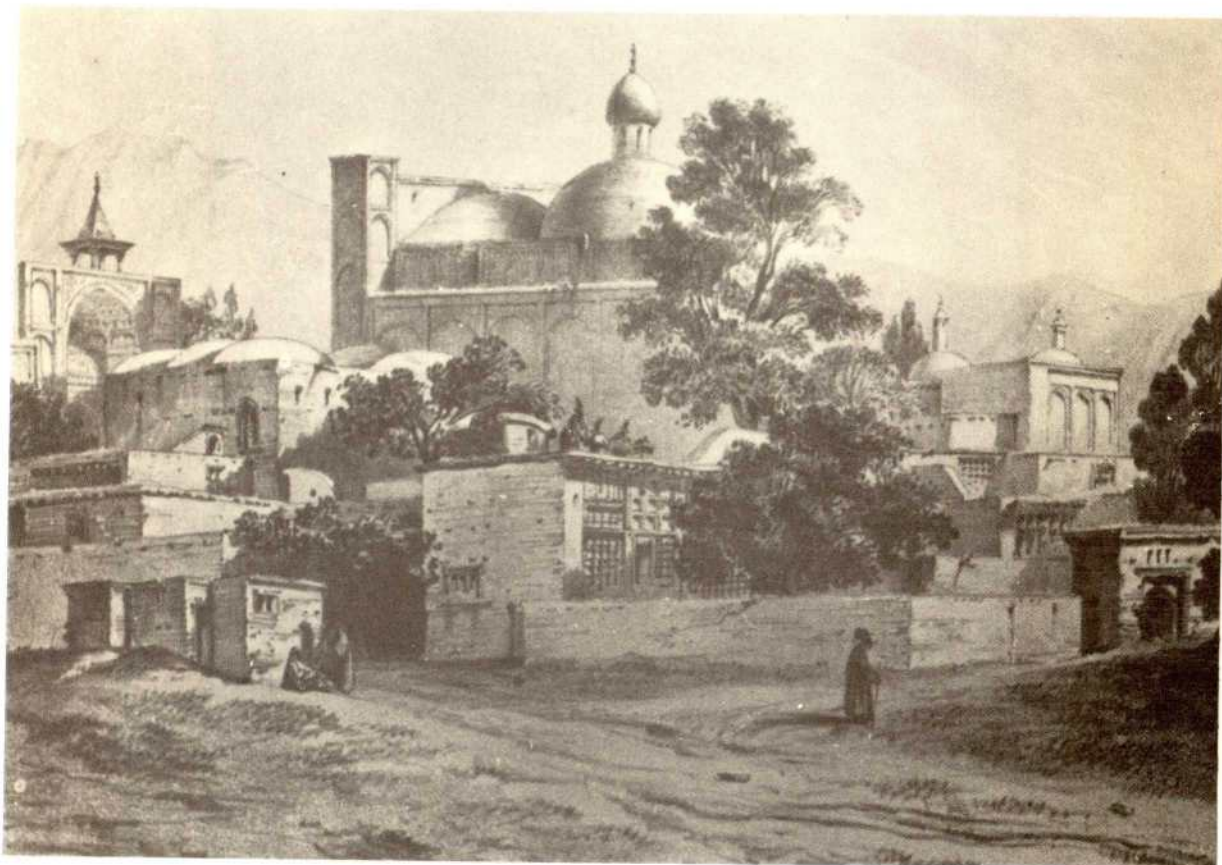
Yazd- Khowst: General View

یزد خواست: نمای عمومی

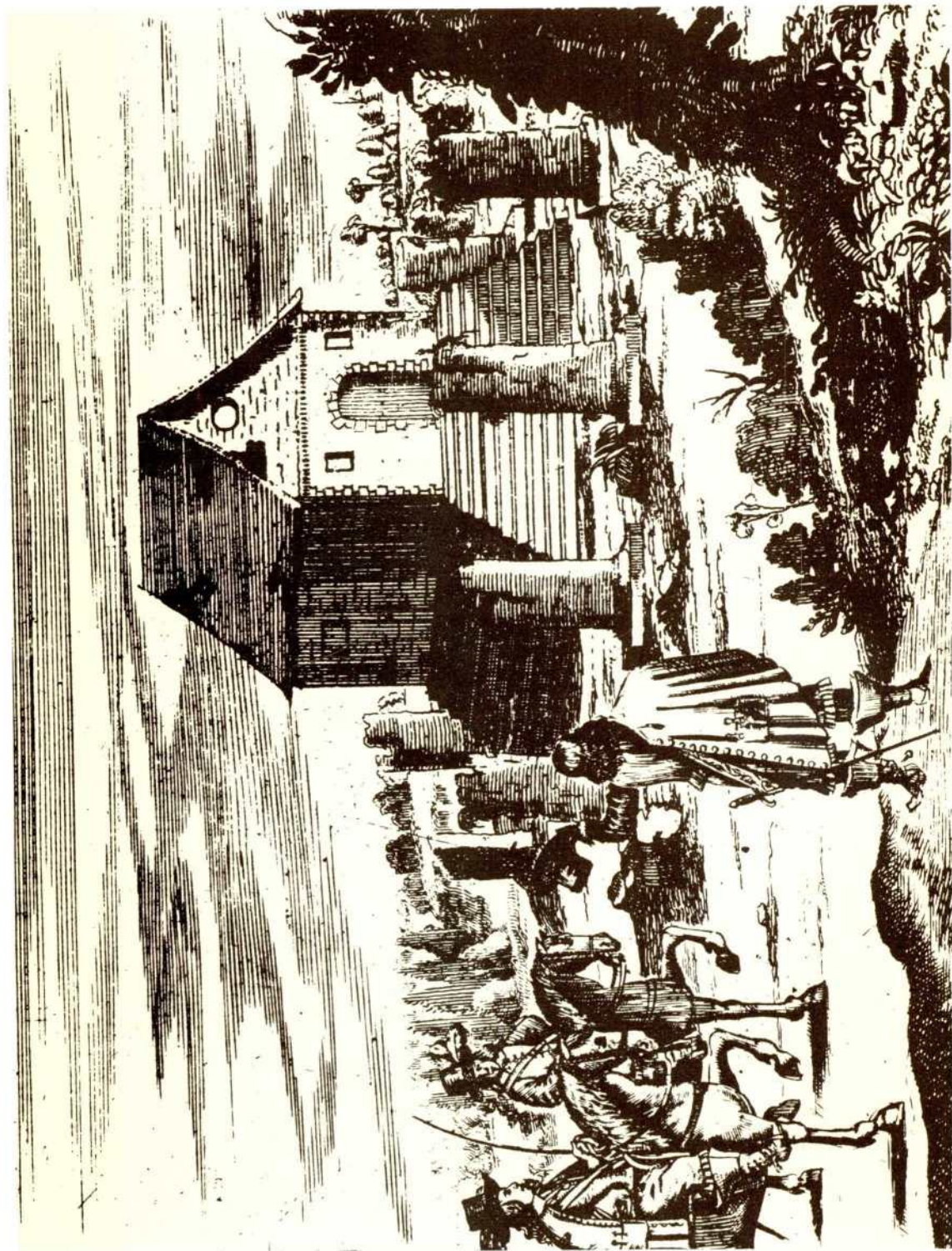
یزد خوارست: نمای عمومی

Yazd- Khowst: General View

Brogerd: General View

بروجرد: نمای عمومی شهر

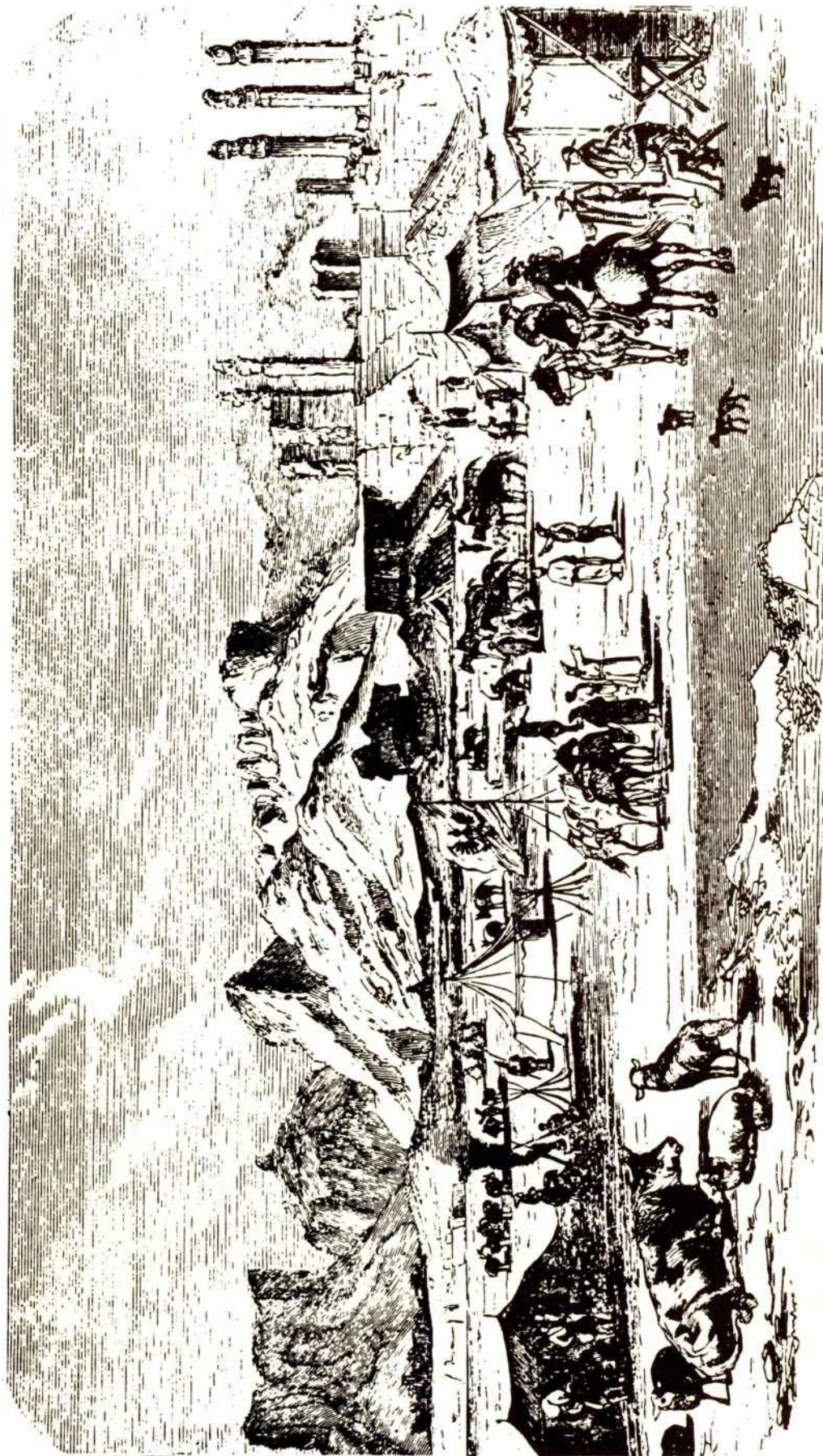
پارسار گاد: آرامگاه کوروش

Pasargade: Tomb of Kurosh

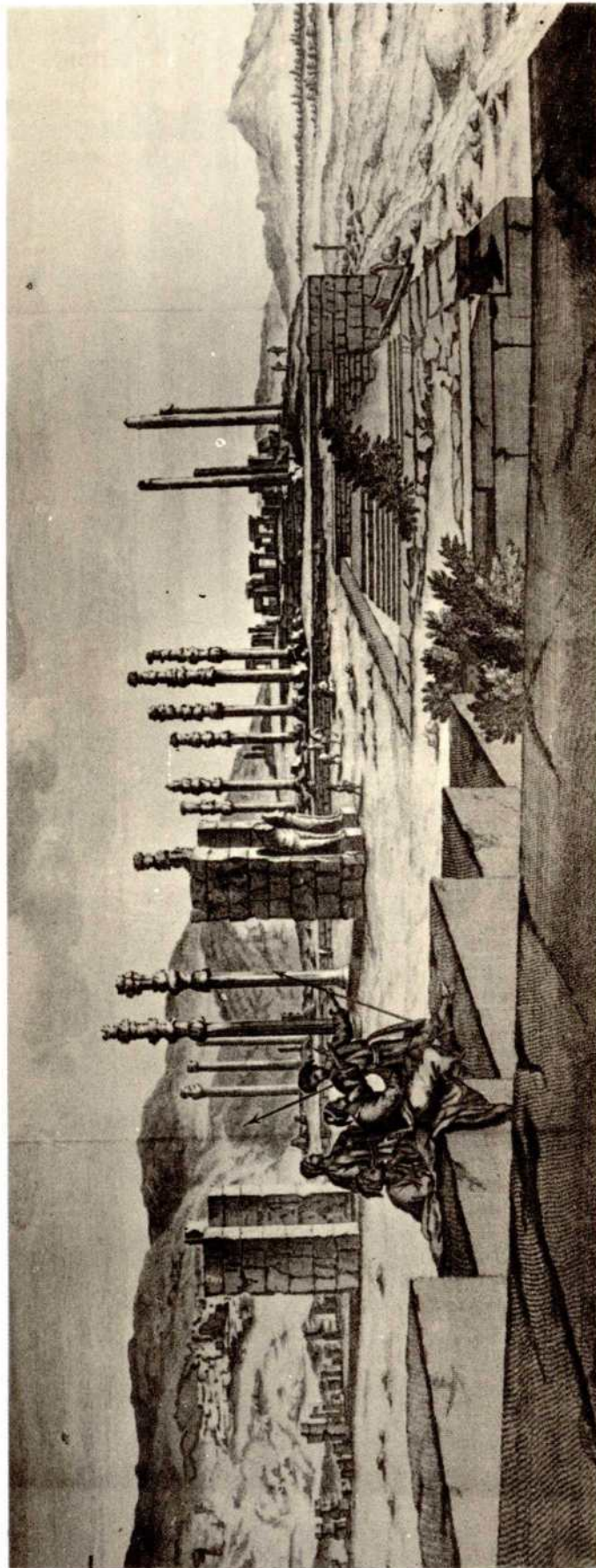
Perspolis: General View

تخت جمشید: نمای عمومی

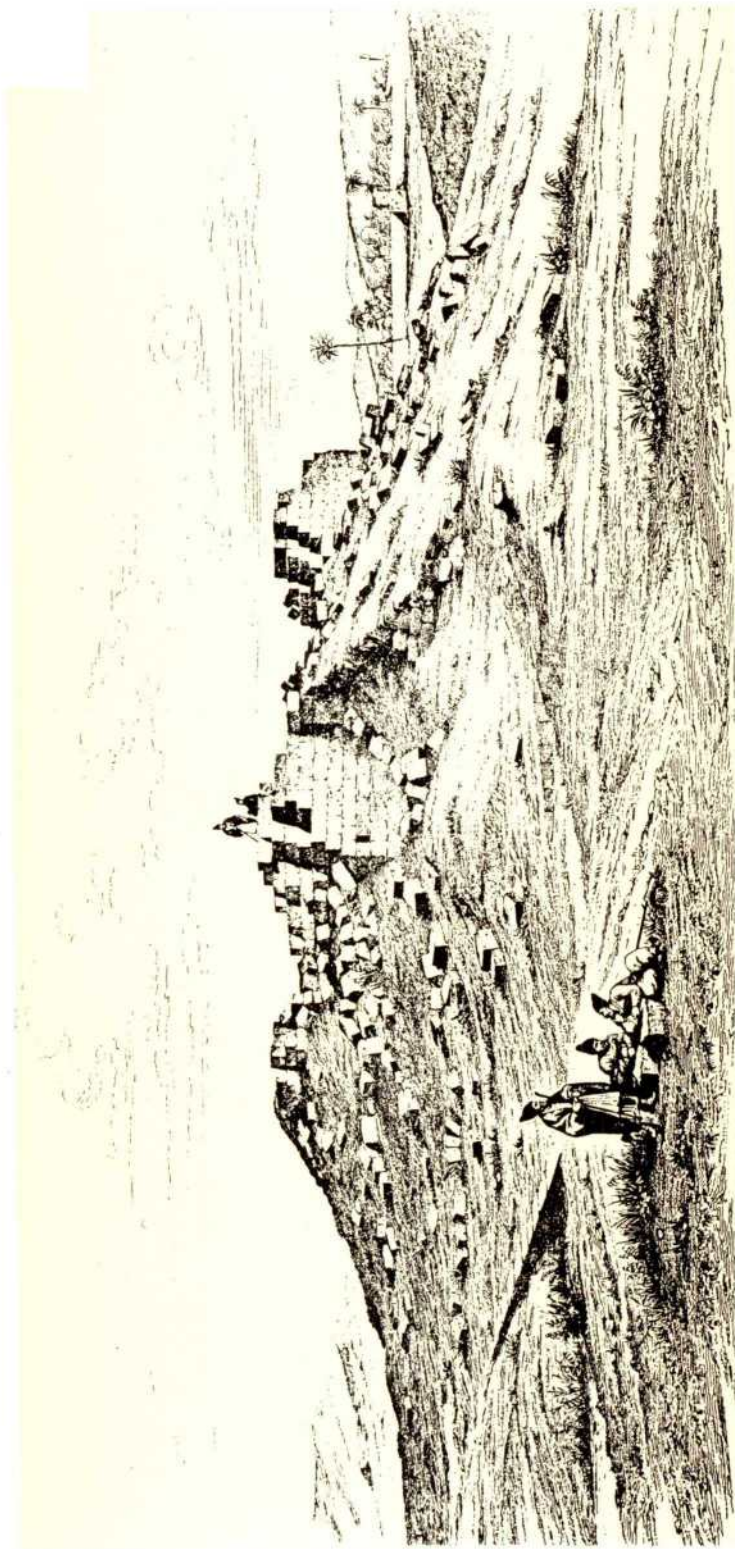
Perspolis: General View

تخت جمشید: نمای عمومی

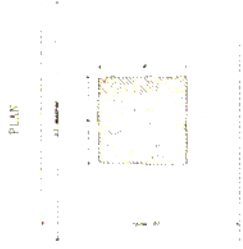
Perspolis: General View

تخت جمشید: نمای عمومی

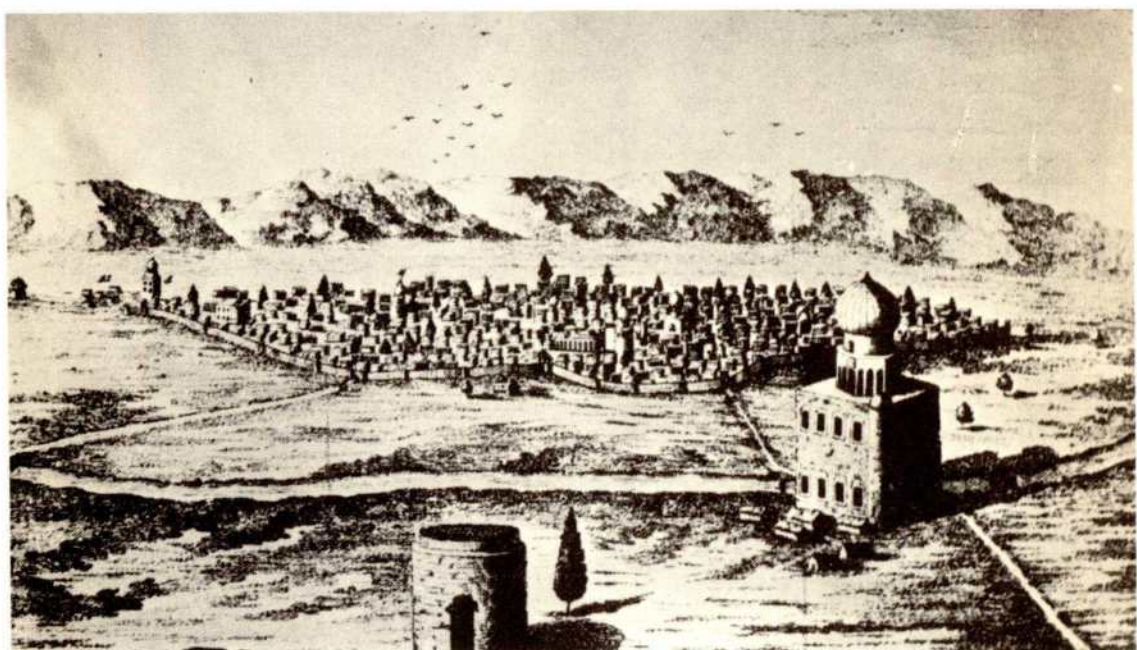
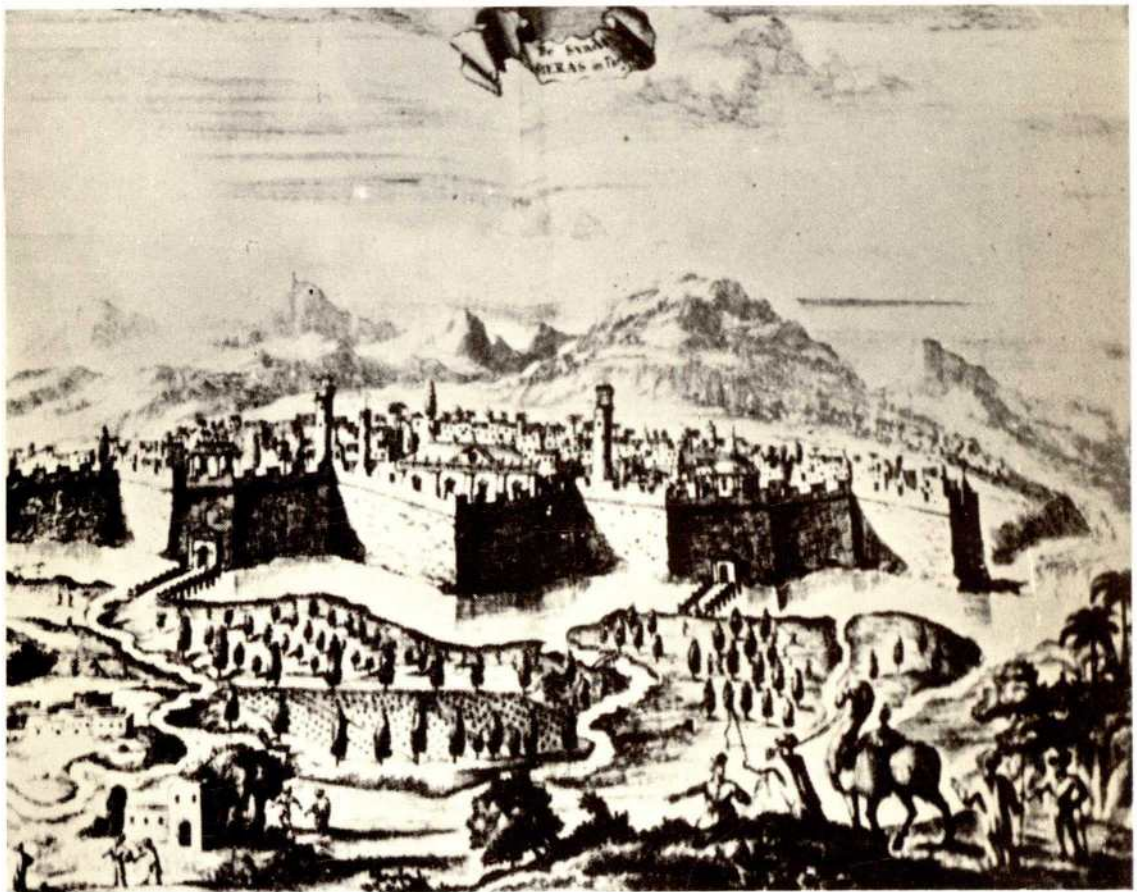
فیروز آباد: تخت نشین

Firouz- Abad: Takht Neshin

Firouz- Abad: Minaret

فیروز آباد: منار

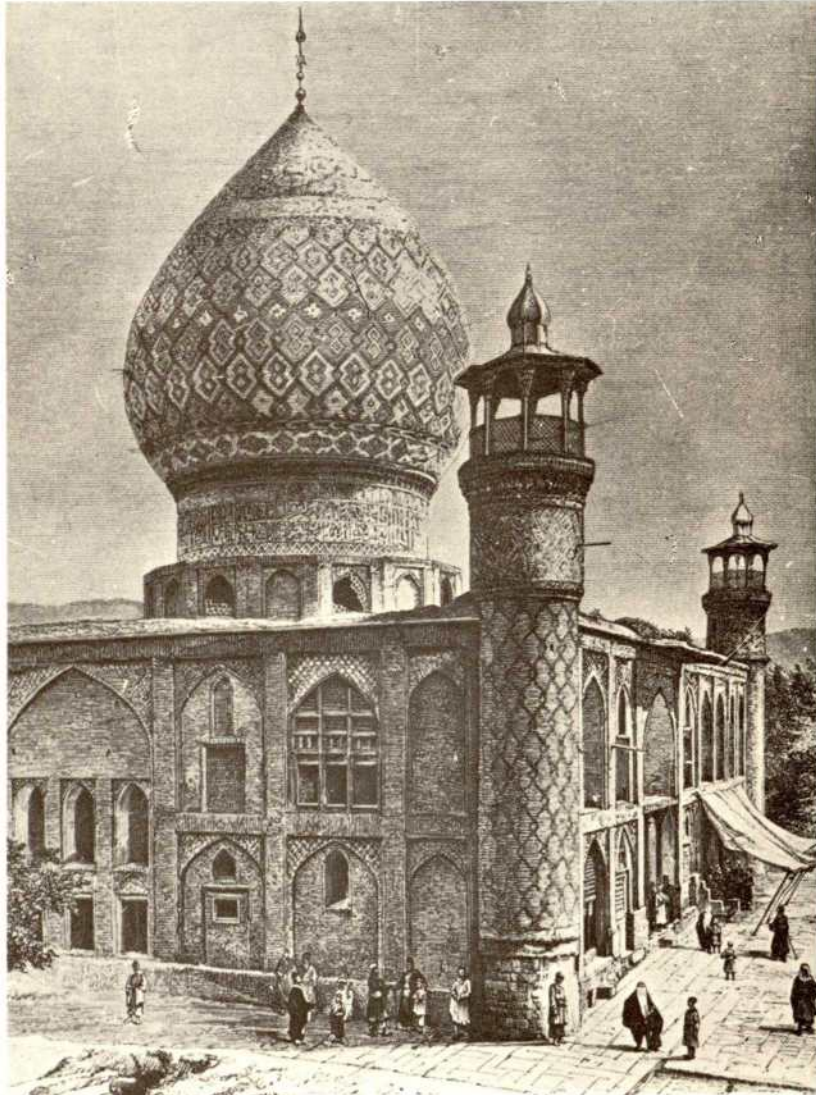
Shiraz: General View

شیراز: نمای عمومی

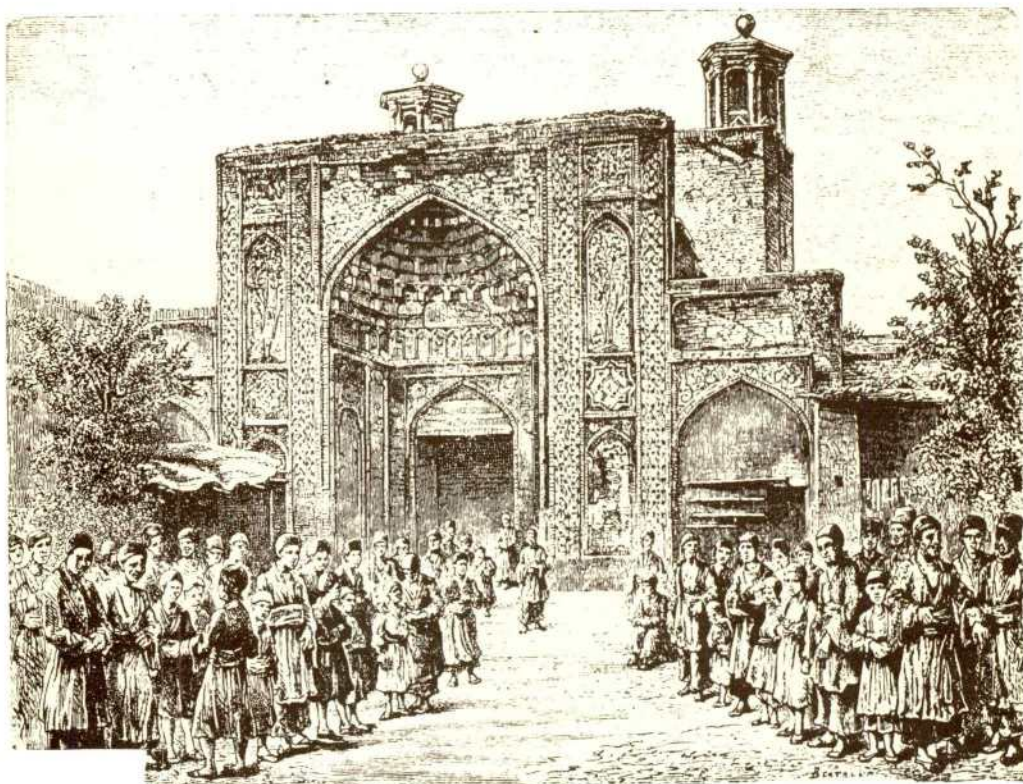
Shiraz: Jame Modque

شیراز: خدای خانه (مسجد جامع)

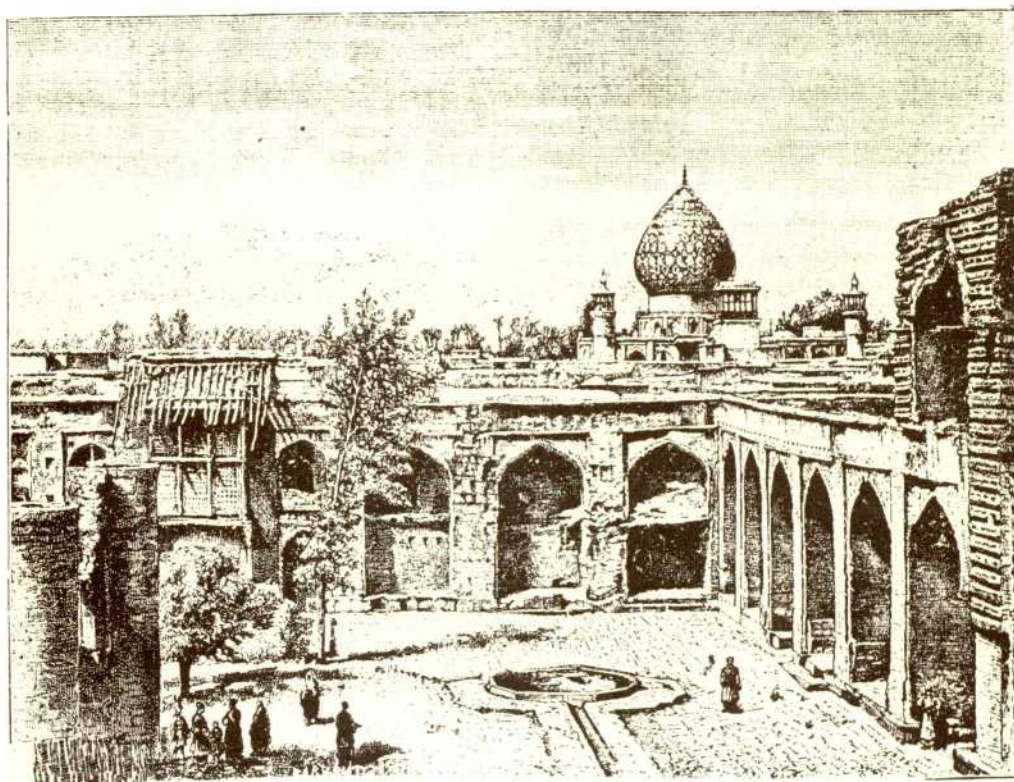
Shiraz: Chah Cheragh

شیراز: شاهچراغ

Shiraz: Vakil Mosque

شیراز: مسجد وکیل

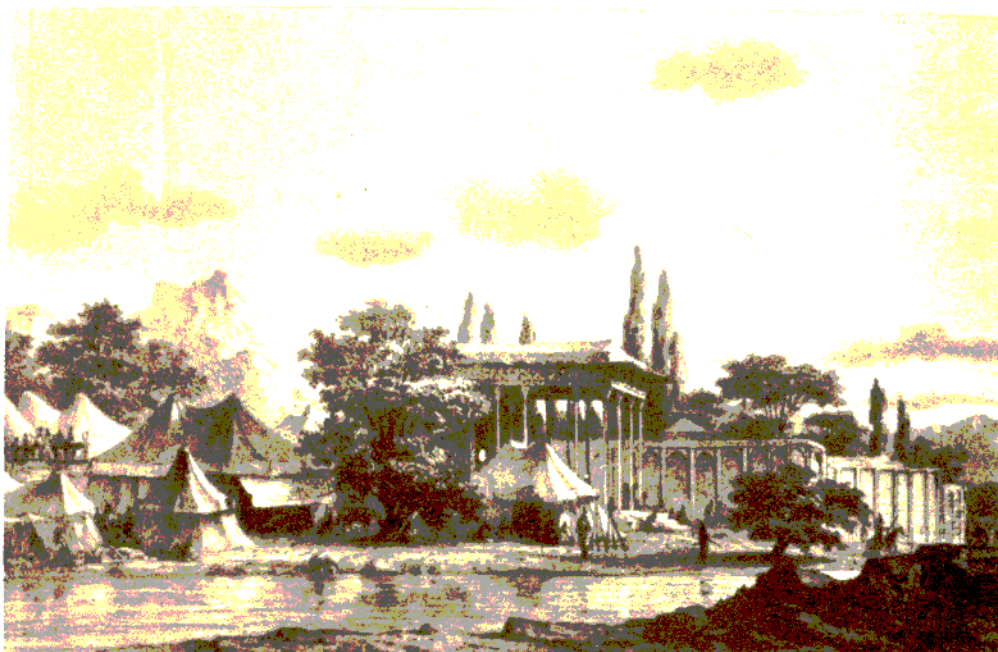
Shiraz: Jame Mosque

شیراز: مسجد جامع

Shiraz: General View

شیراز: نمای عمومی

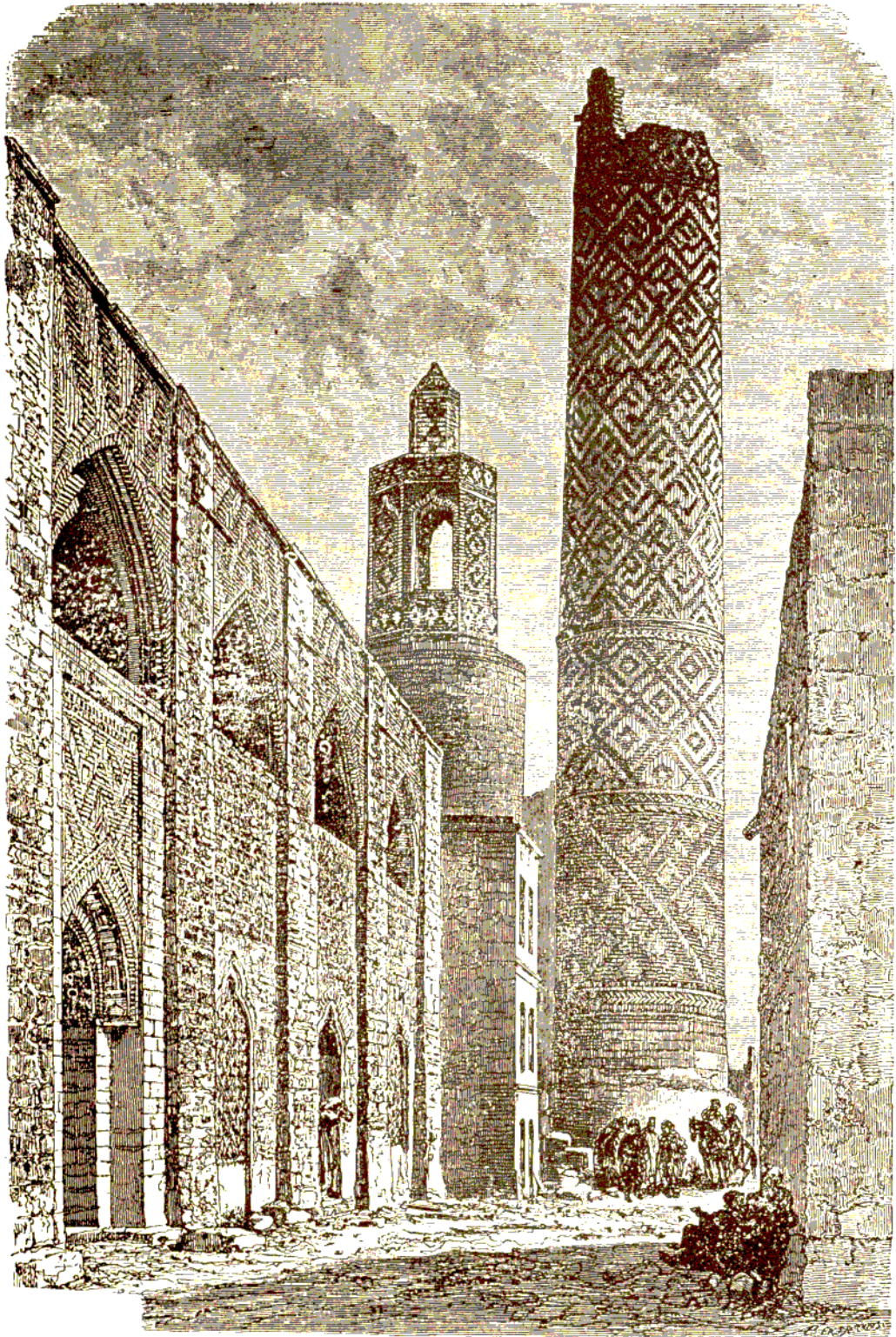
Shiraz: tomb of Sadi

شیراز: آرامگاه سعدی

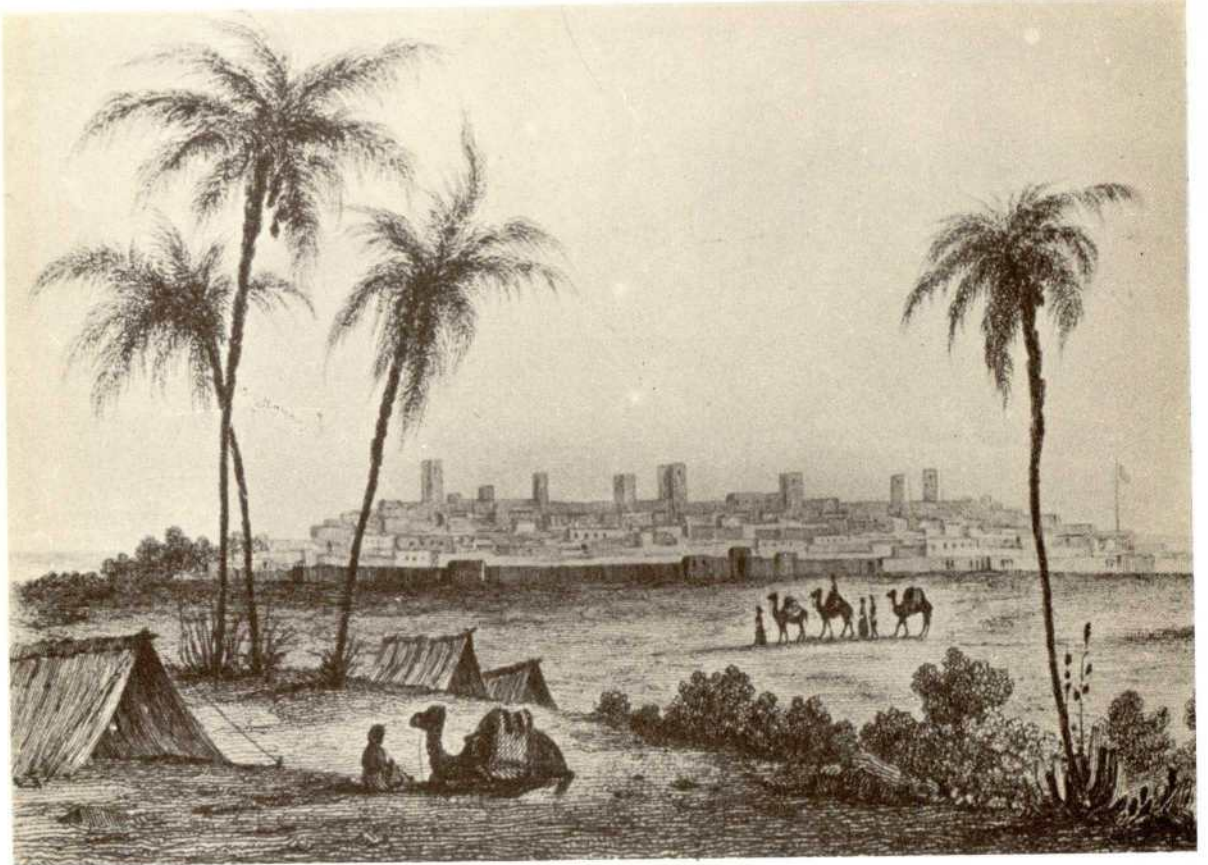
Shiraz: Bazar-e Vakil

شیراز: بازار وکیل

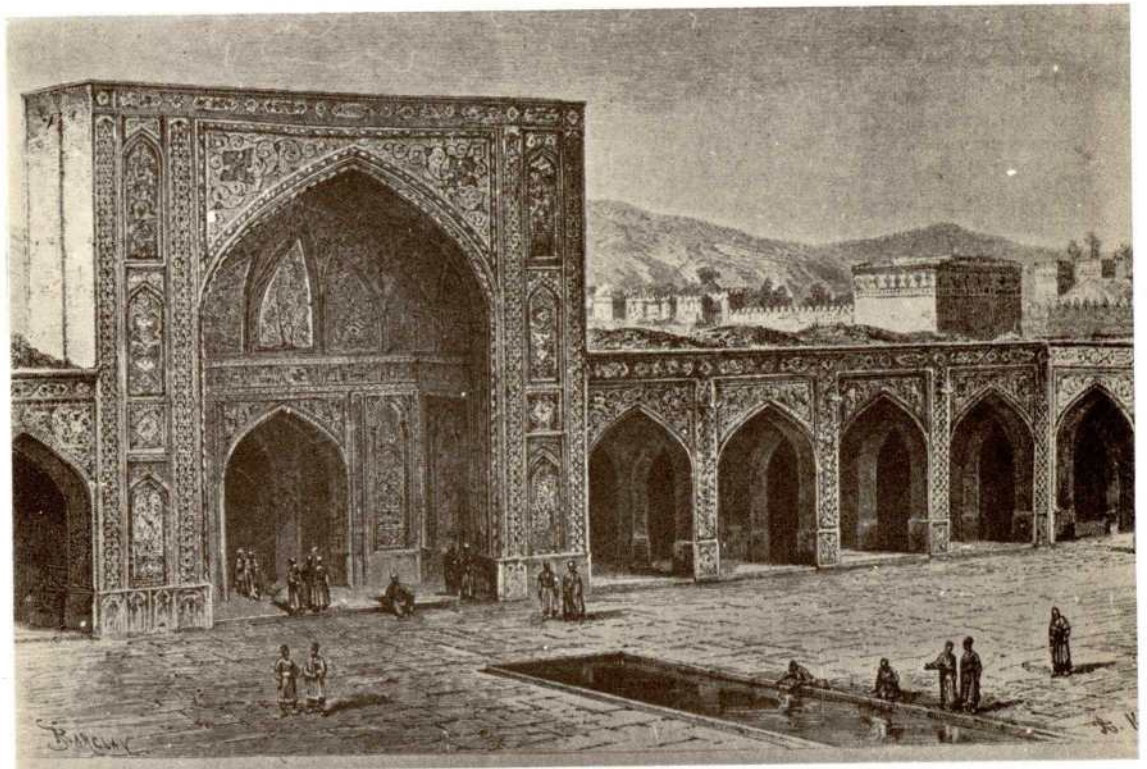
Shushtar: Jame Mosque

شوشتر: مسجد جامع

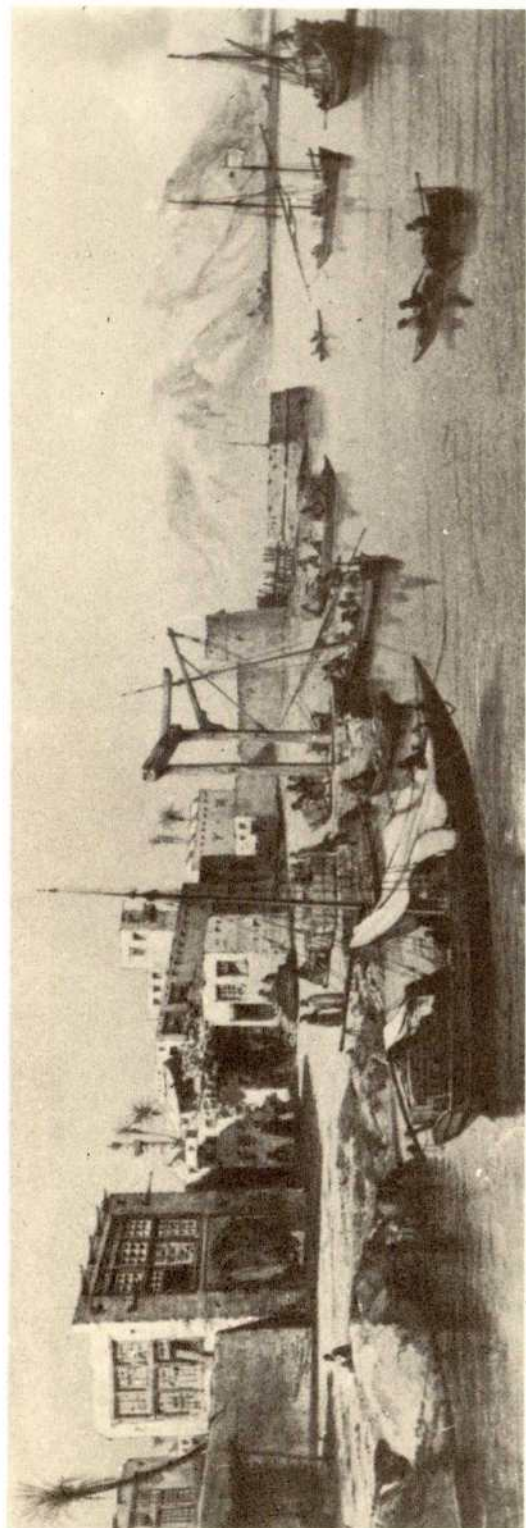
Bushehr: General View

بوشهر: نمای عمومی

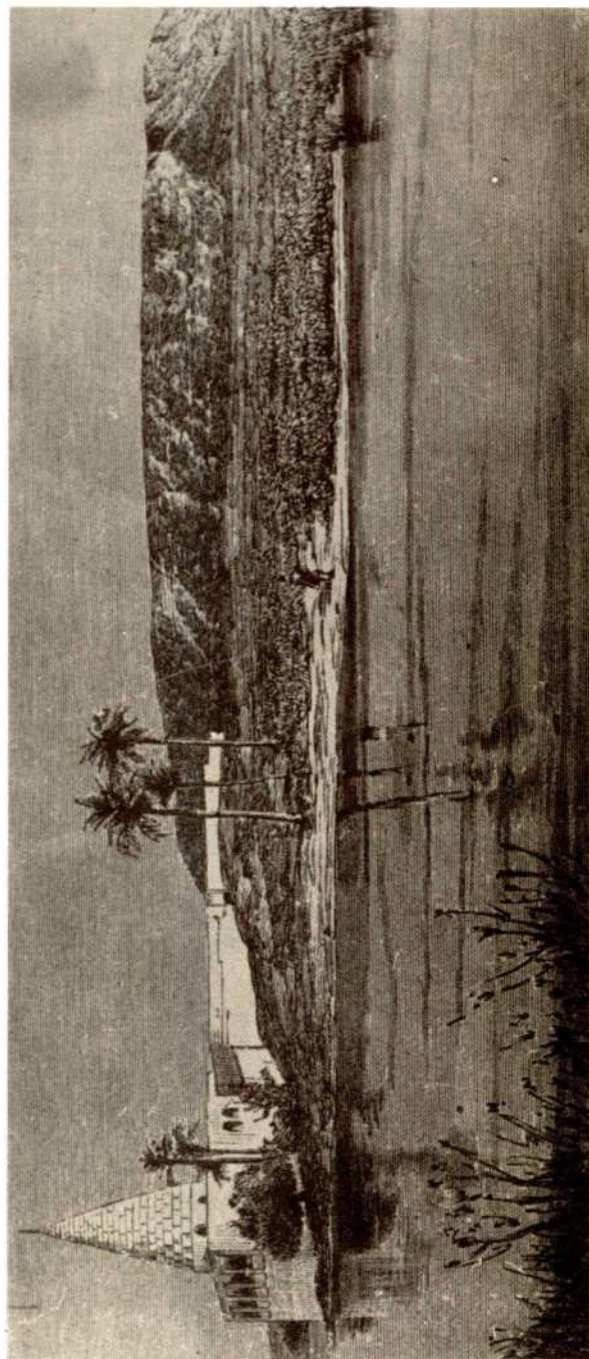
Shiraz: Masjed-e Vakile

شیراز: مسجد وکیل

Bushehr: General View

بوشهر: نمای عمومی

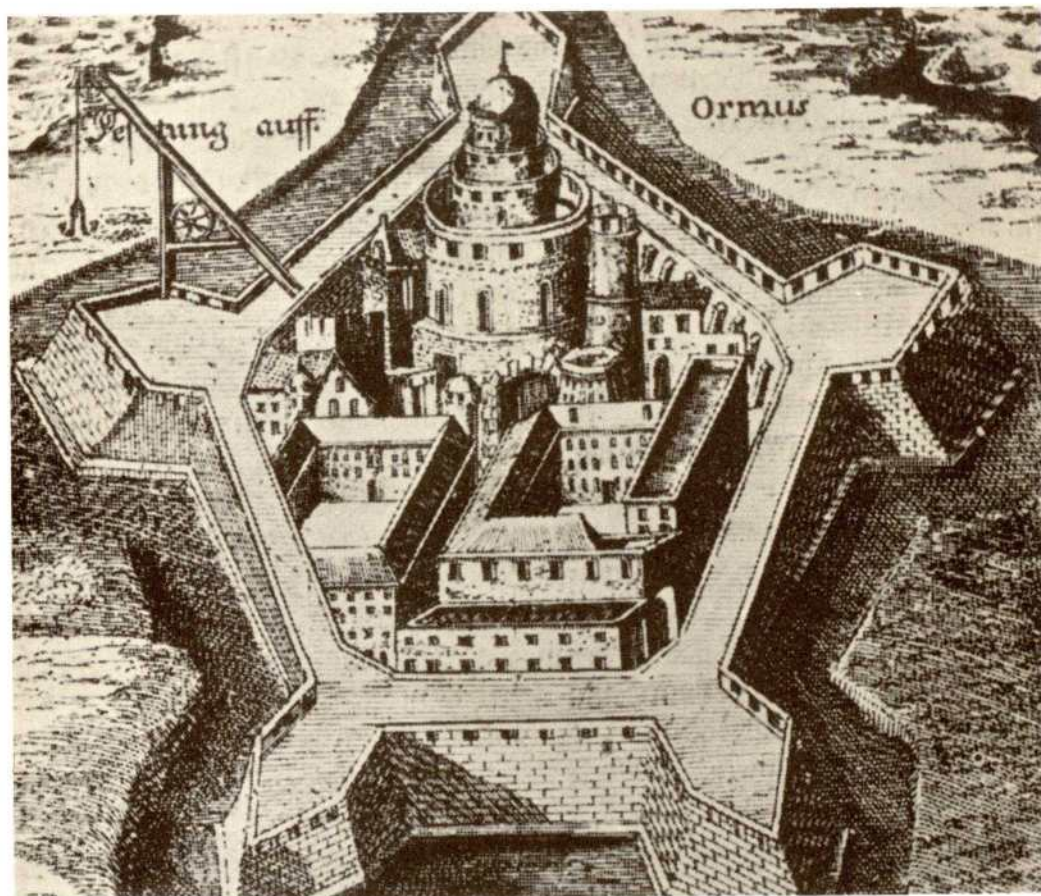
Susa: General view

شوش: نمای عمومی

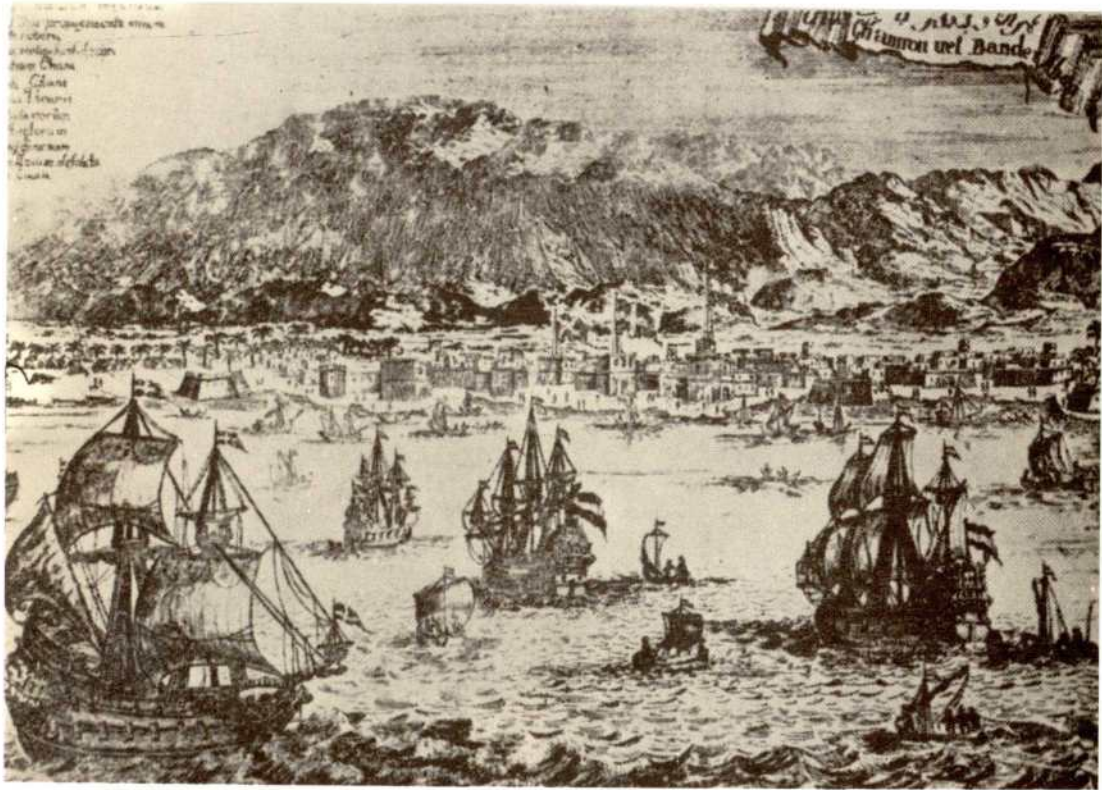
Bandar- Abbas: General View

بندرعباس: نمای عمومی

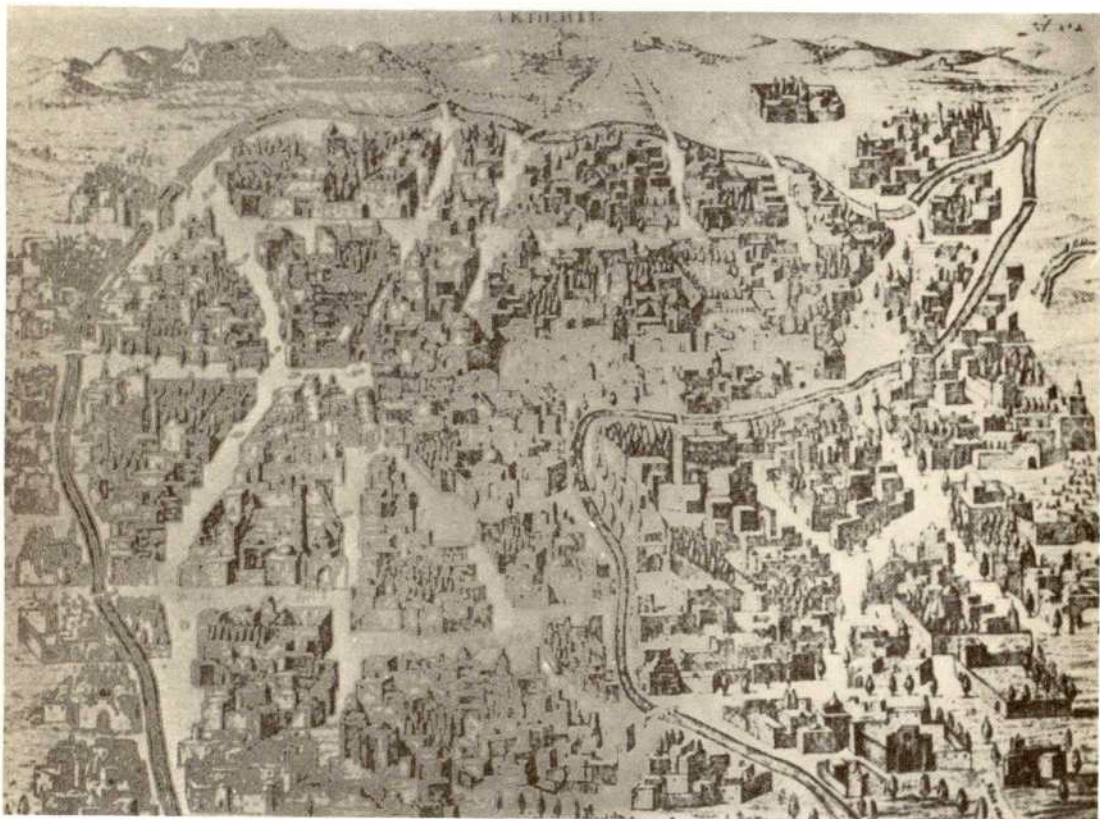
Hormoz: General View

هرمز: نمای عمومی

Bandar- Abbas: General View

بندرعباس: نمای عمومی

Ardebil: General view

اردبیل: نمای عمومی

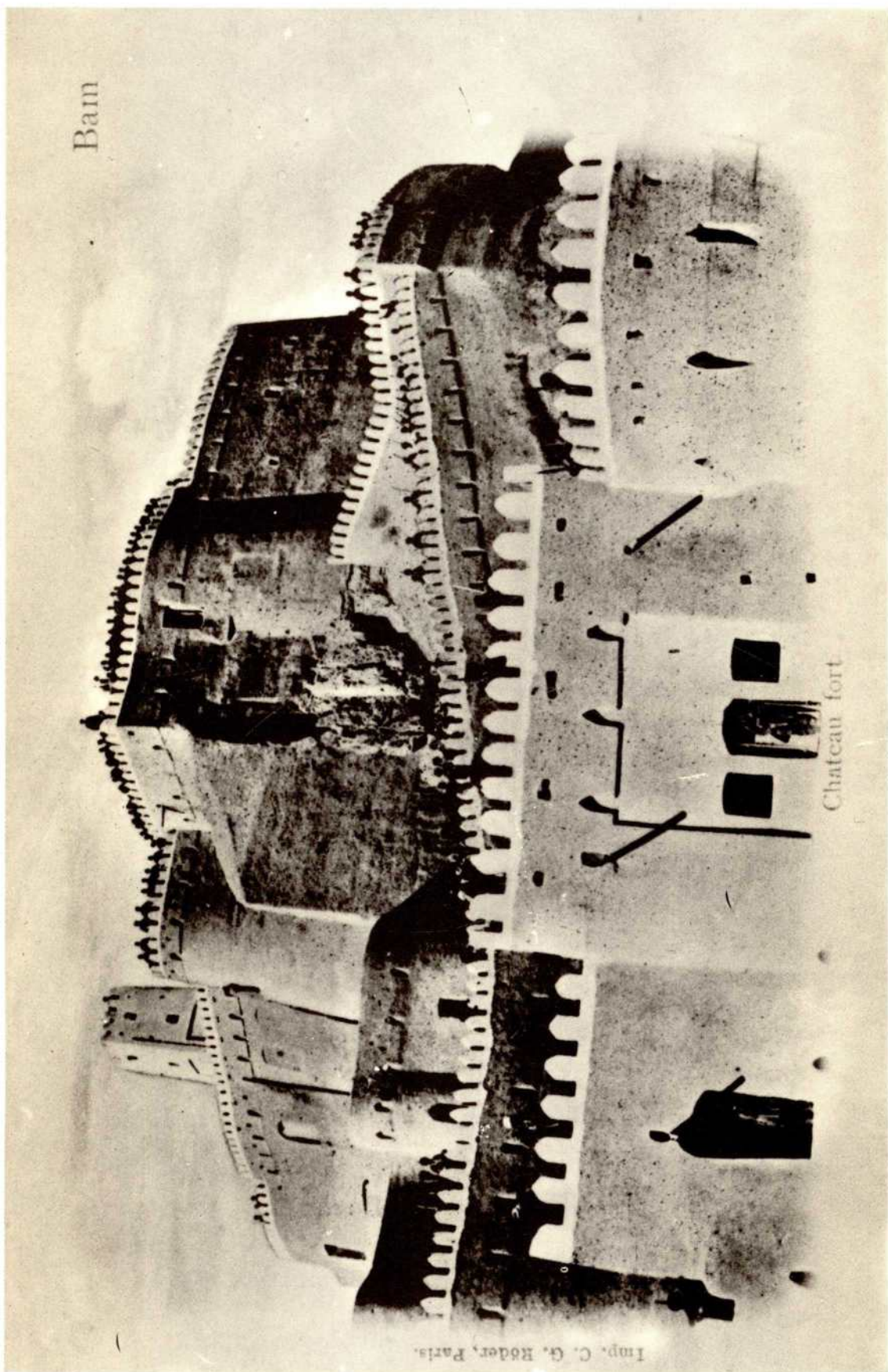
Bandar- Abbas: General View

بندرعباس: نمای عمومی

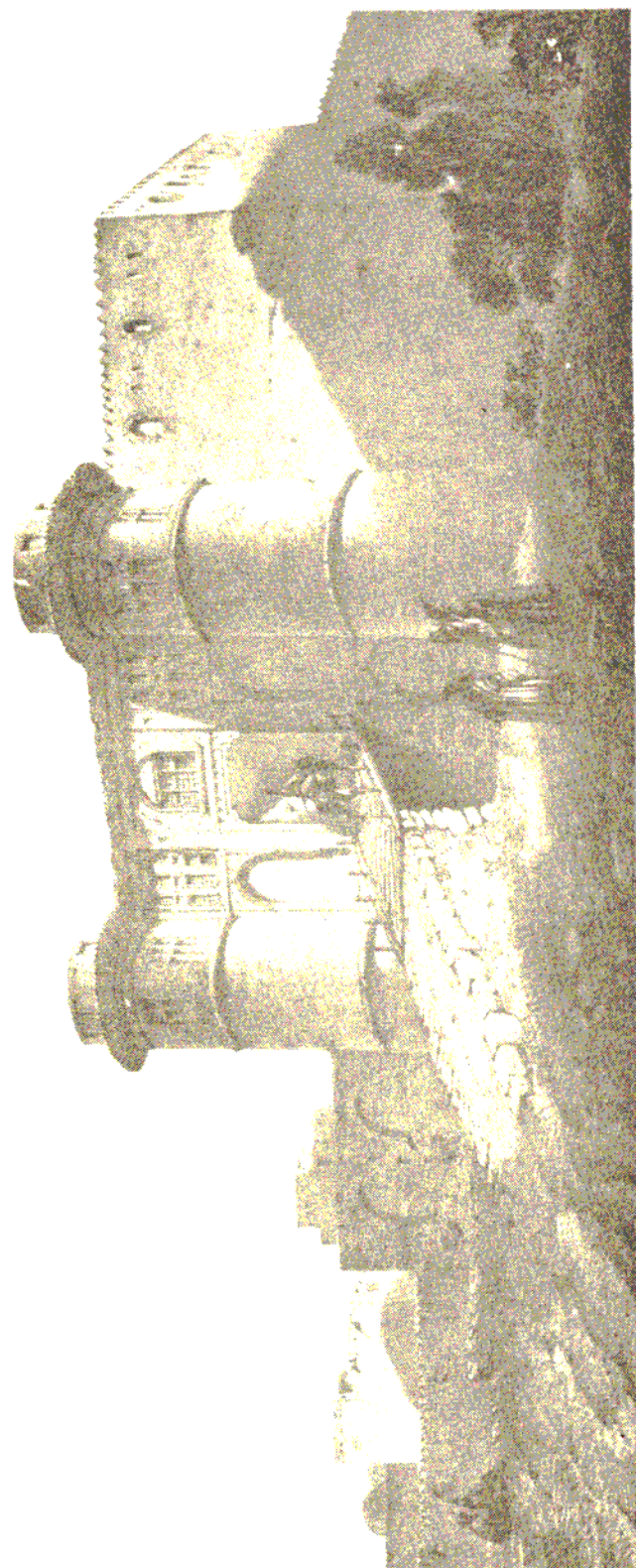
Hormuz: General View

هرمز: نمای عمومی

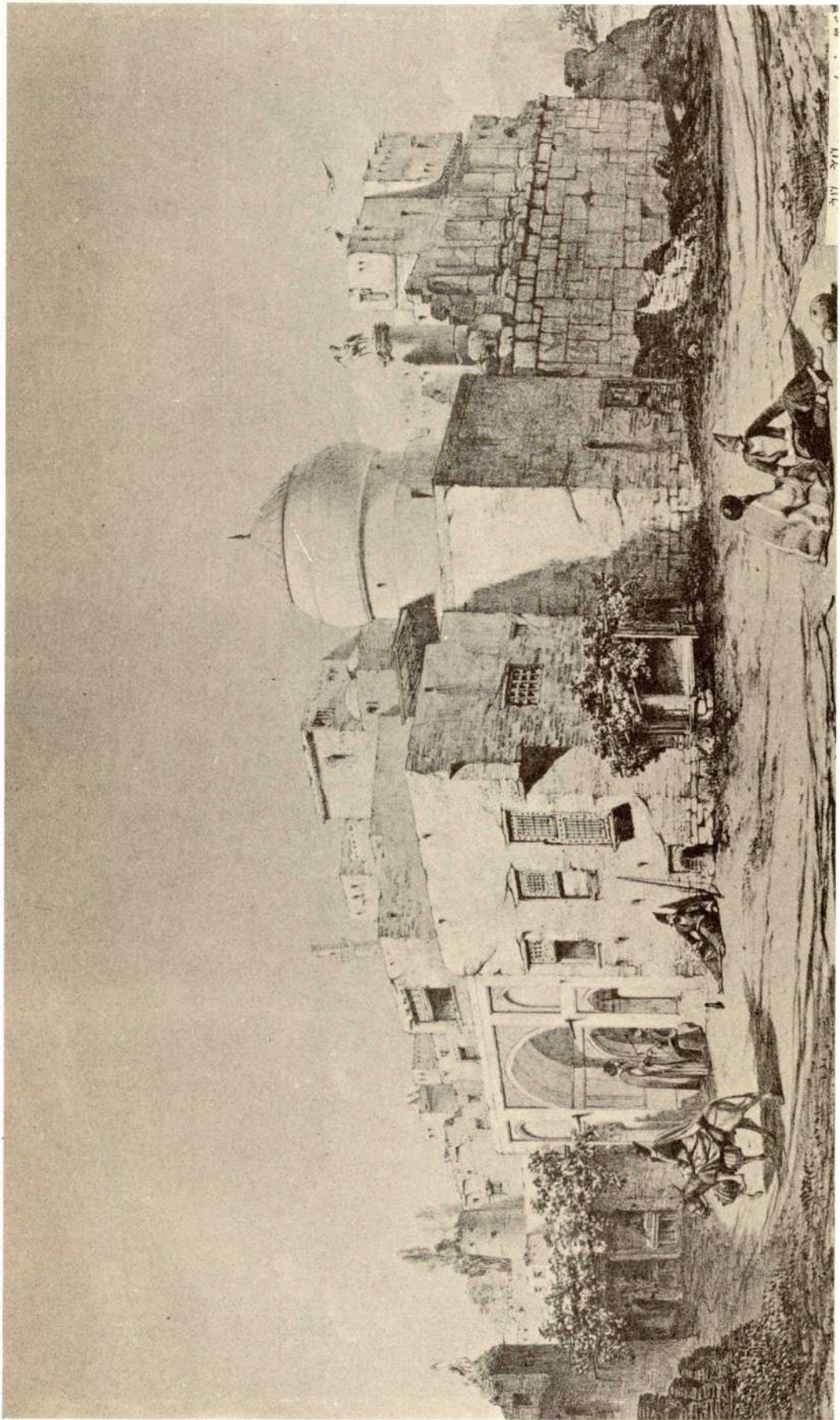
BAM: General View

ارگ بم: نمای عمومی

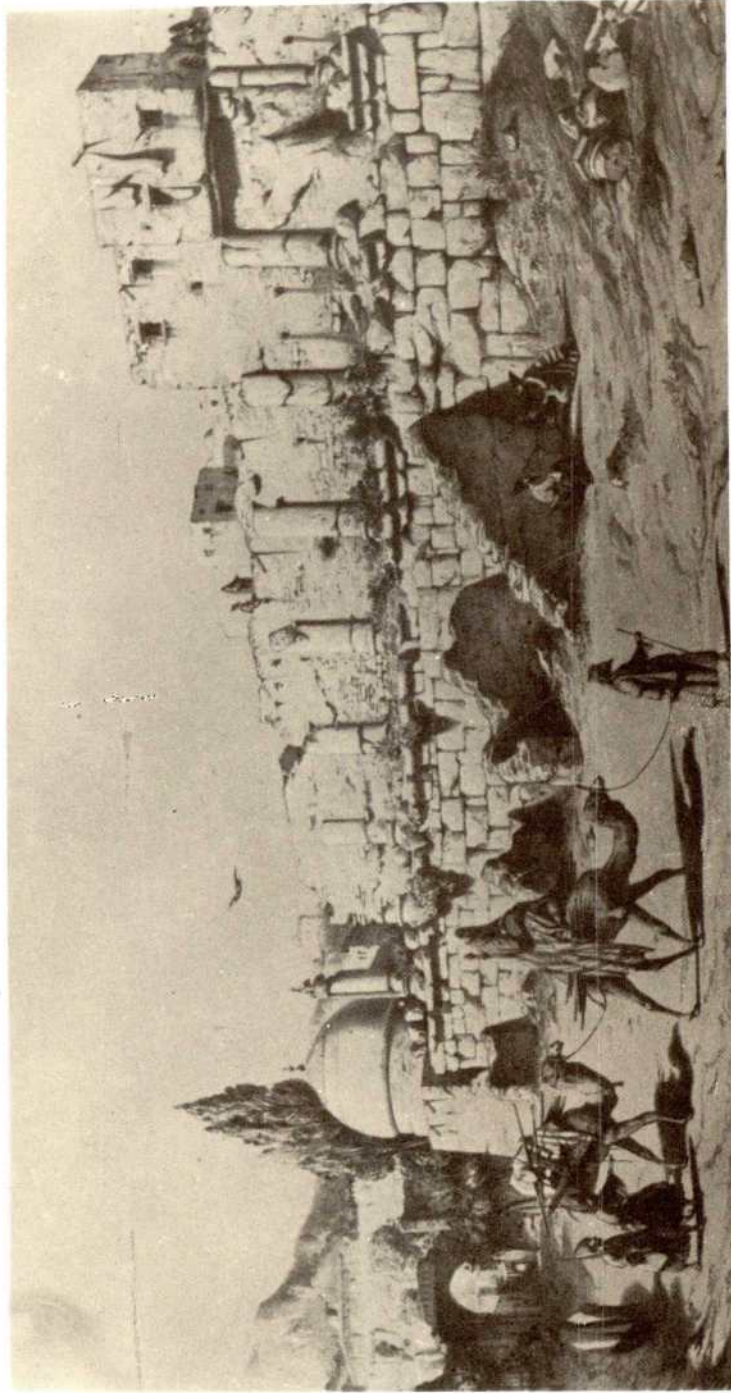
نہاوند: قلعه شہر

Nahavandi: City Fort

Kangavar: General View

کنگاور: نمای عمومی

کنگاور: نمای عمومی

Kangavar: General View

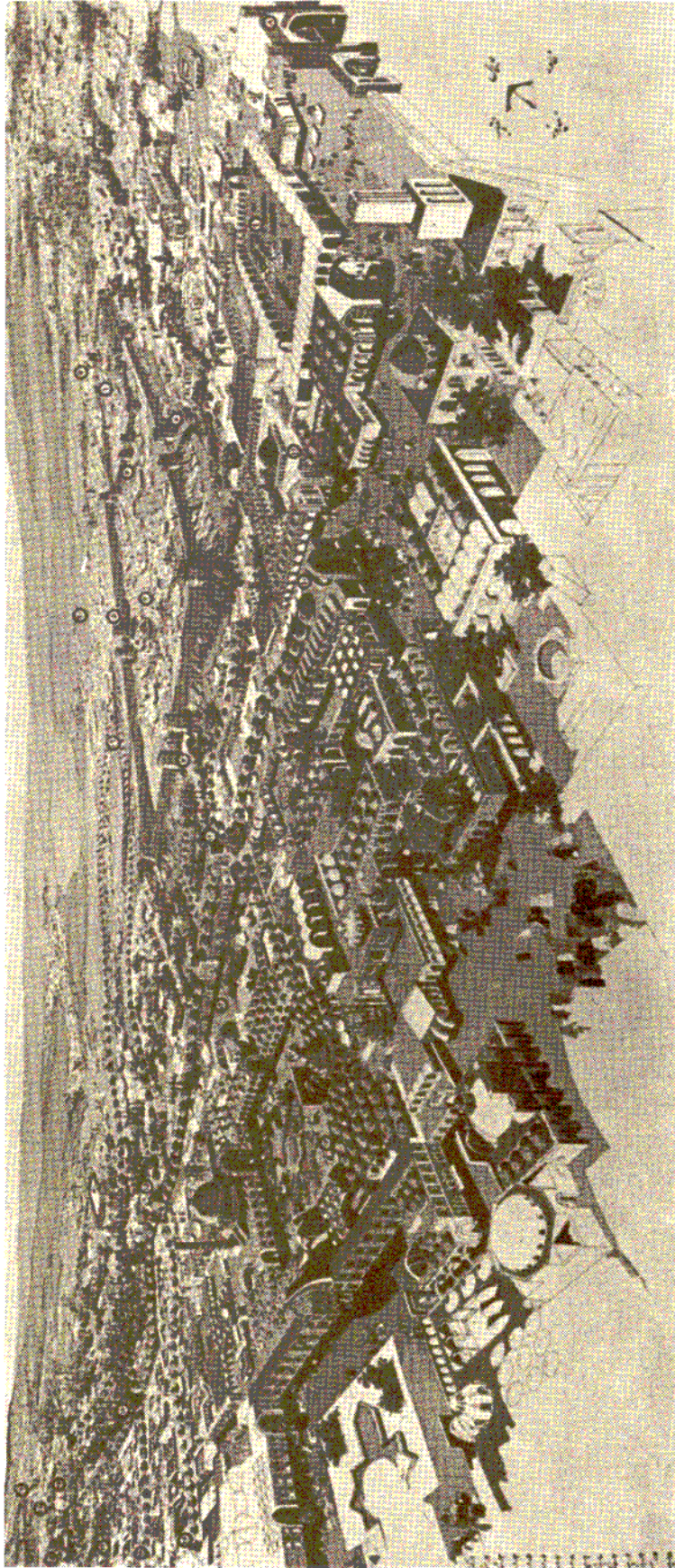
Hamadan: General View

همدان: نمای عمومی

Hamadan: General View

همدان: نمای عمومی

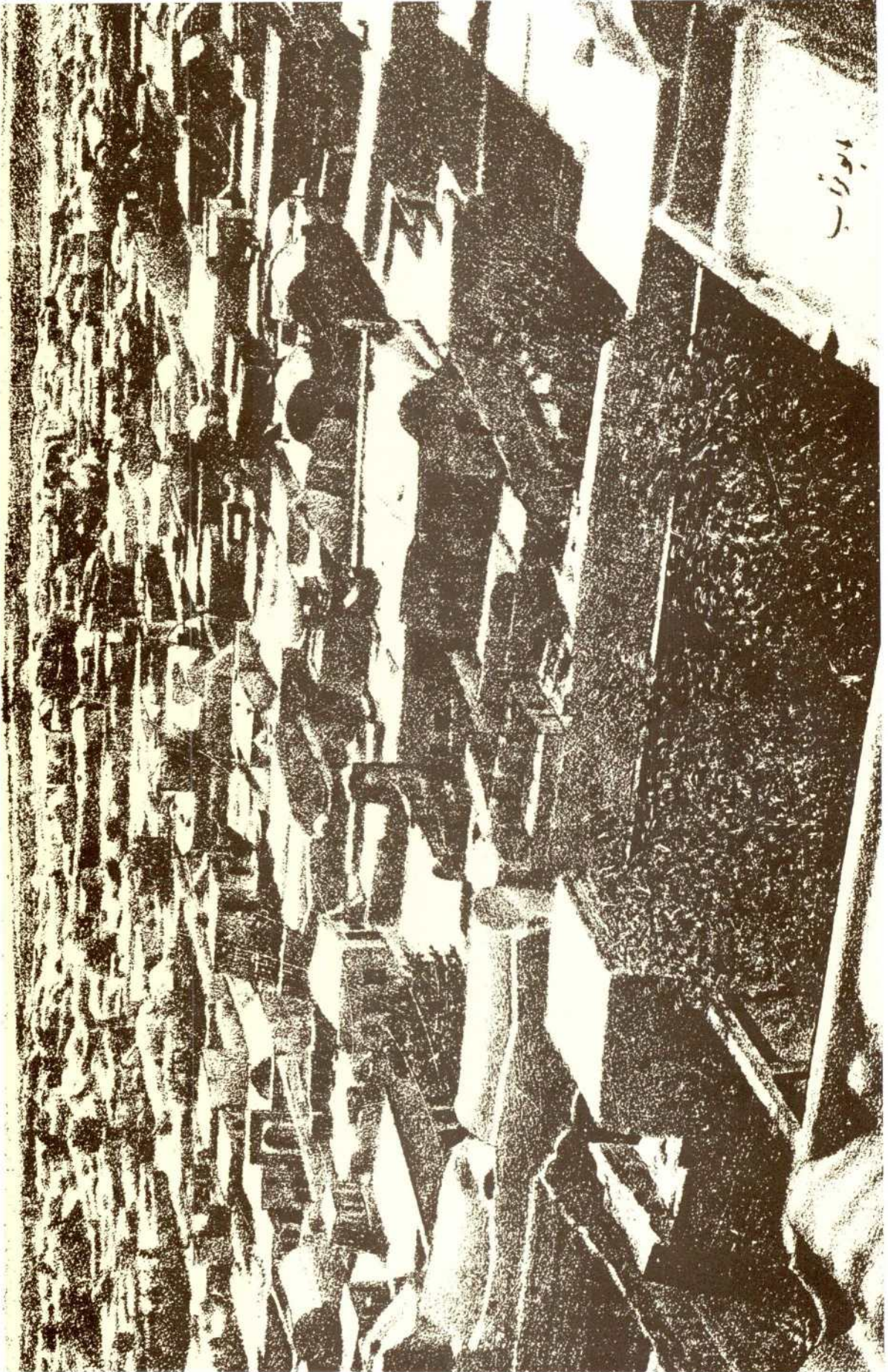

Nishapur: General View

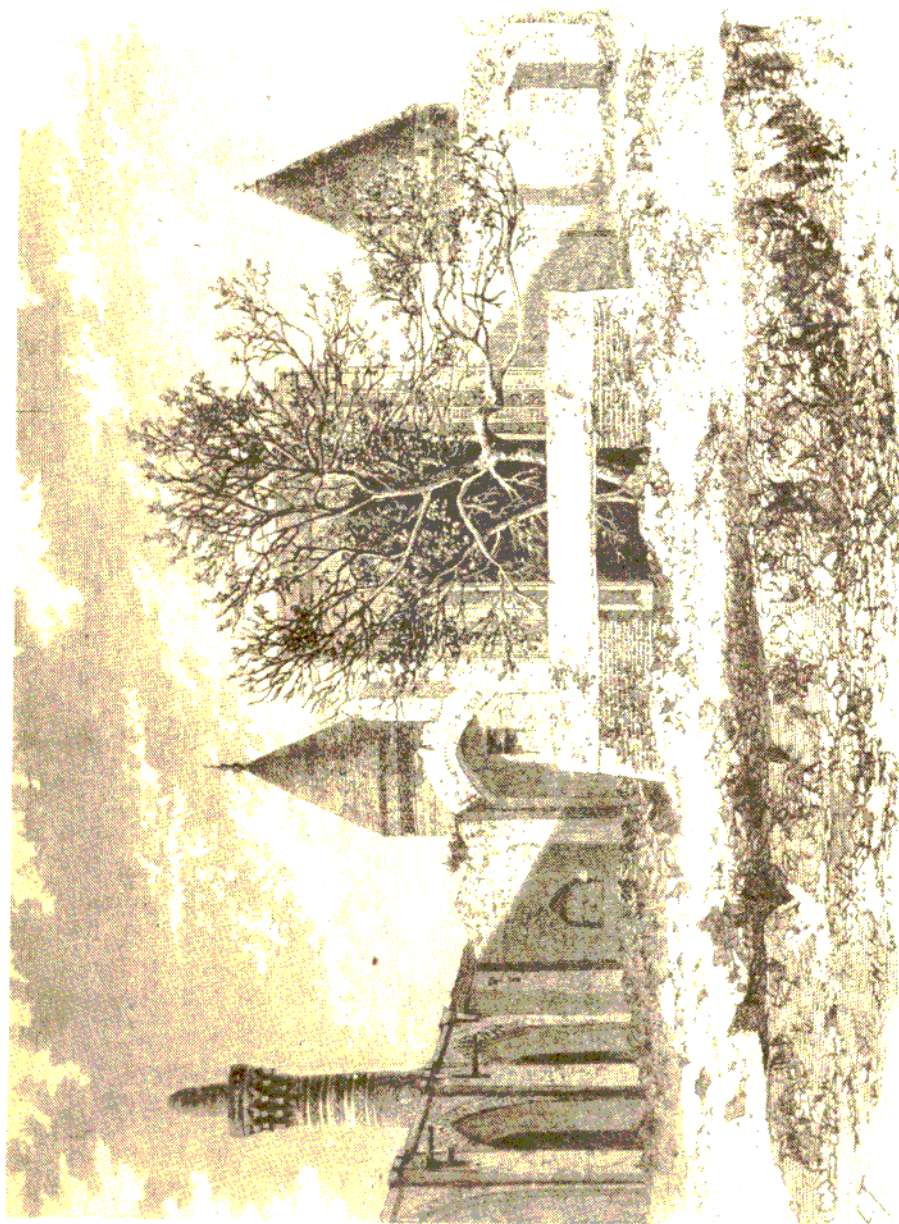
نیشاپور: نمای عمومی شهر

۱- گنبدز	۶- دروازه پل شکین	۱۱- خانقاه شیخ ابومعبد ابوالخیر	۱۶- بازار چهارسوی بزرگ	۲۱- زندان	۲۶- میدان حسین
۲- مسجد عشیق	۷- دروازه گوی معقل	۱۲- چهارسوی گویان	۱۷- چهارسوی کوچک	۲۲- محله ناک خرد	۲۷- دروازه طاقها
۳- تارشان	۸- دروازه جنگ	۱۳- بازار حیره	۱۸- بازارچه کوچک	۲۳- امامزاده محمد محروق	۲۸- محله جلاباد
۴- دروازه گنبدز	۹- میدان جنگ	۱۴- مسجد جامع	۱۹- سربل	۲۴- خاک عمرخیا م	۲۹- تاد یاخ
۵- دروازه پل	۱۰- بازار عدنی گویان	۱۵- چهارسوی بزرگ	۲۰- محله نصرآباد	۲۵- سرای امارت	۳۰- بسوی خاک فریدالدین عطار

سبزوار

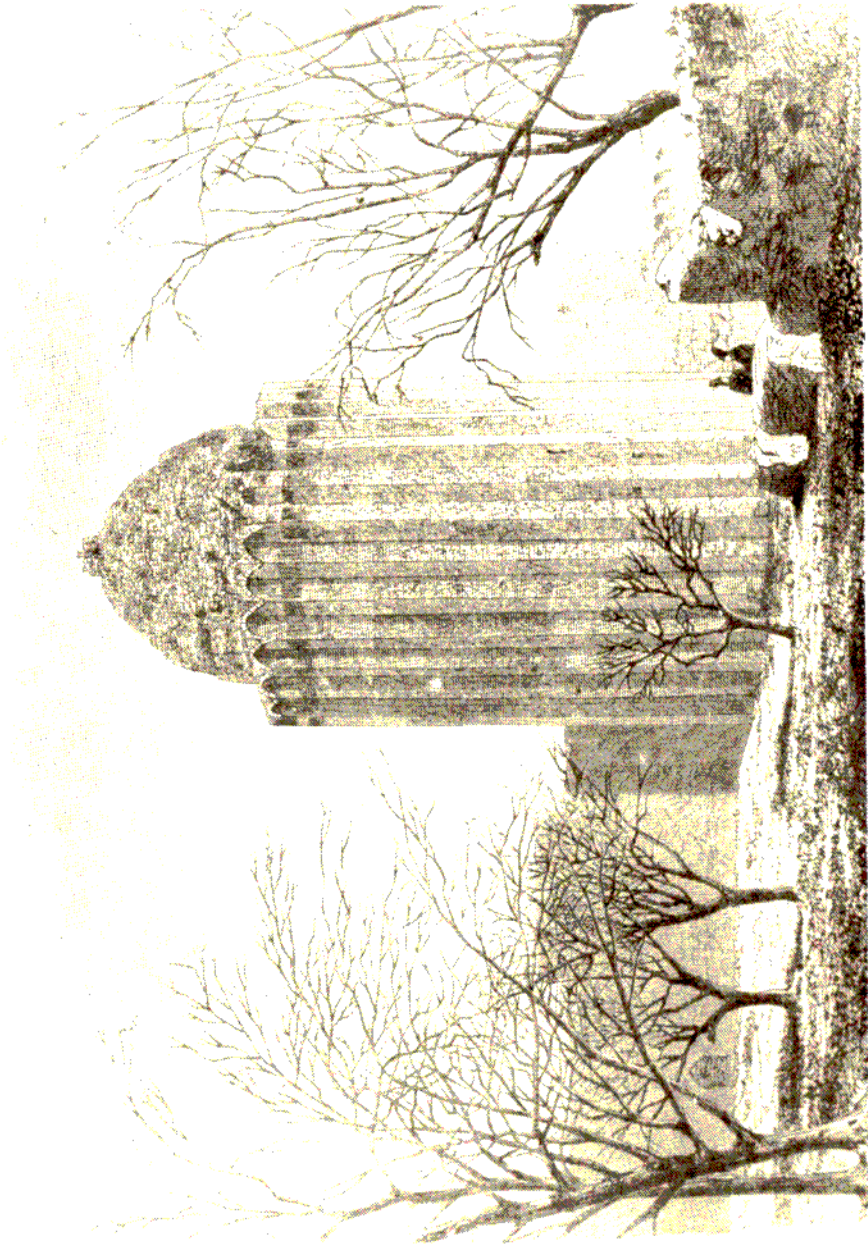

Sabzwār: General View

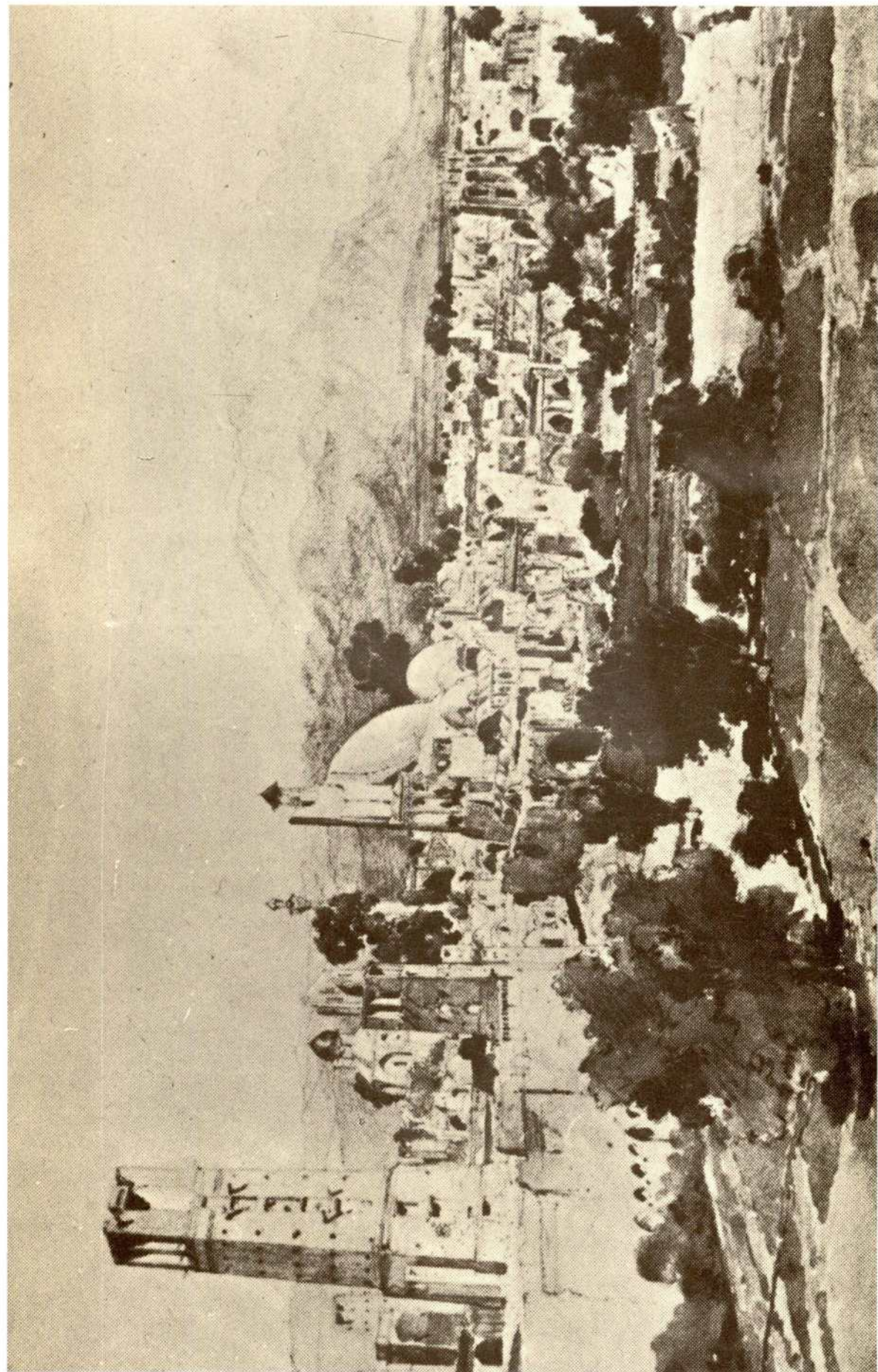
بسطام : مجموعه بناها

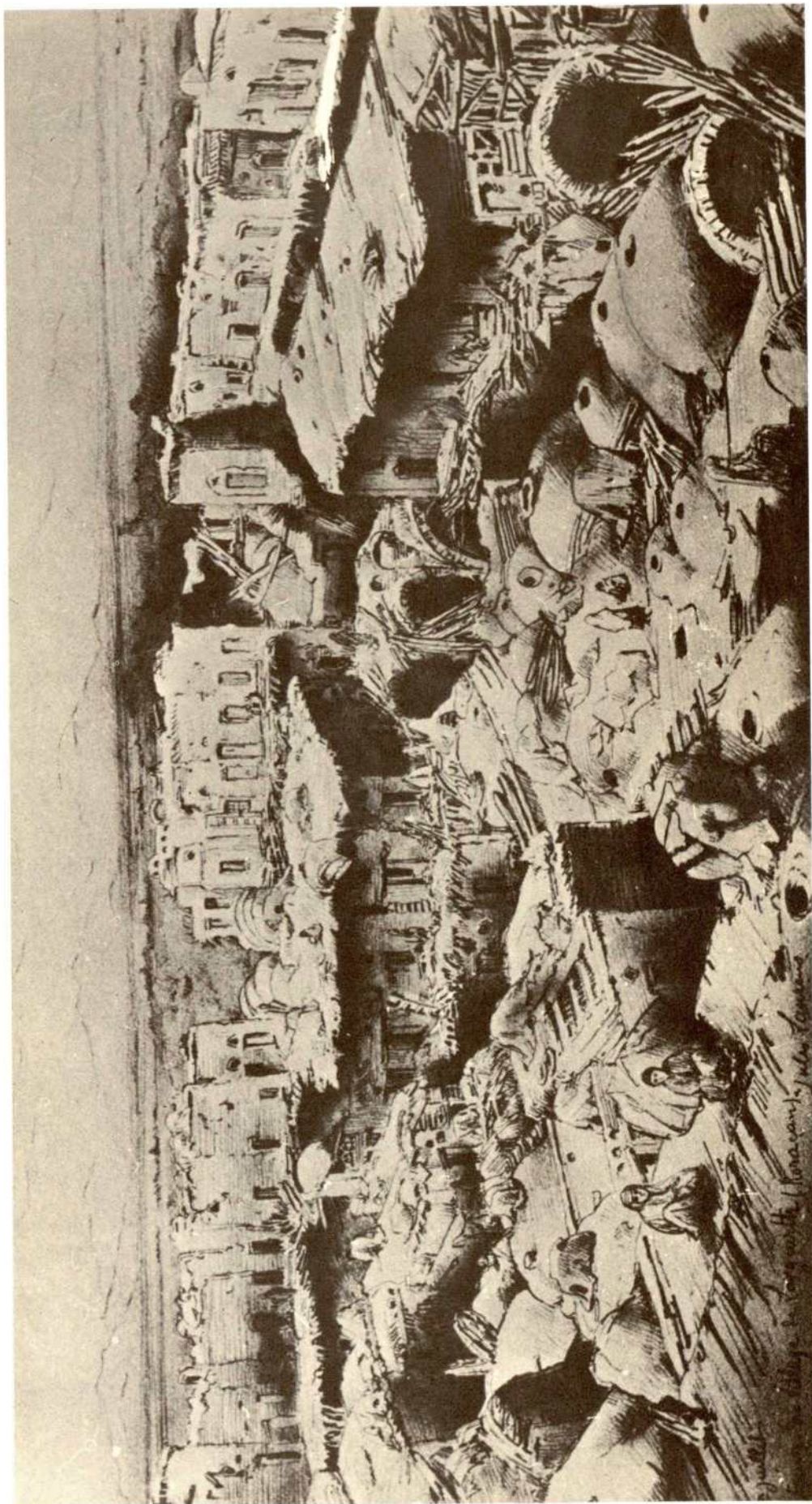
Bastam: Buildings Complex

بستام: برج کاشانه

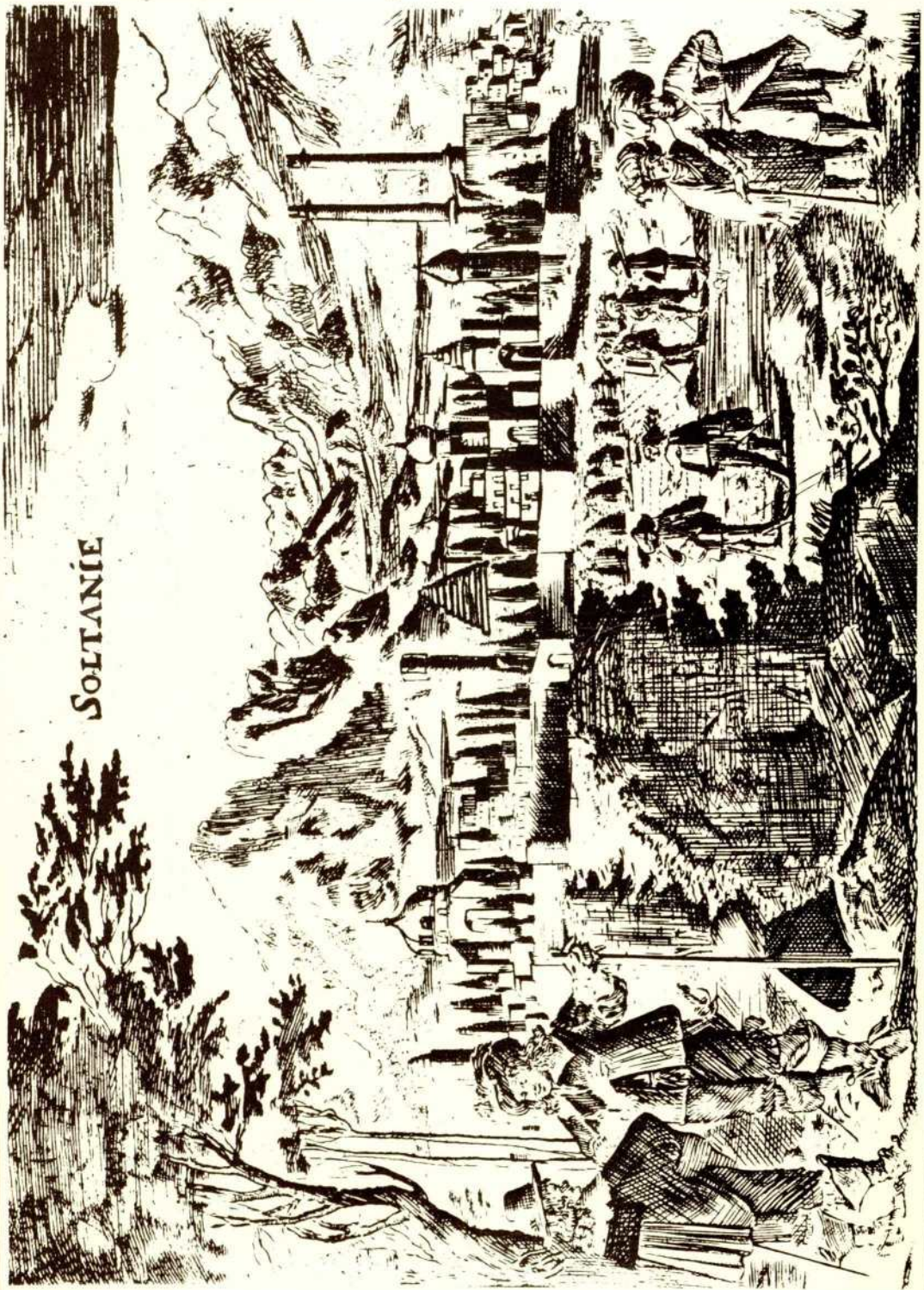
Bastam: Borjeh Kashaneh

لاسیجرد: نمای عمومی شهر

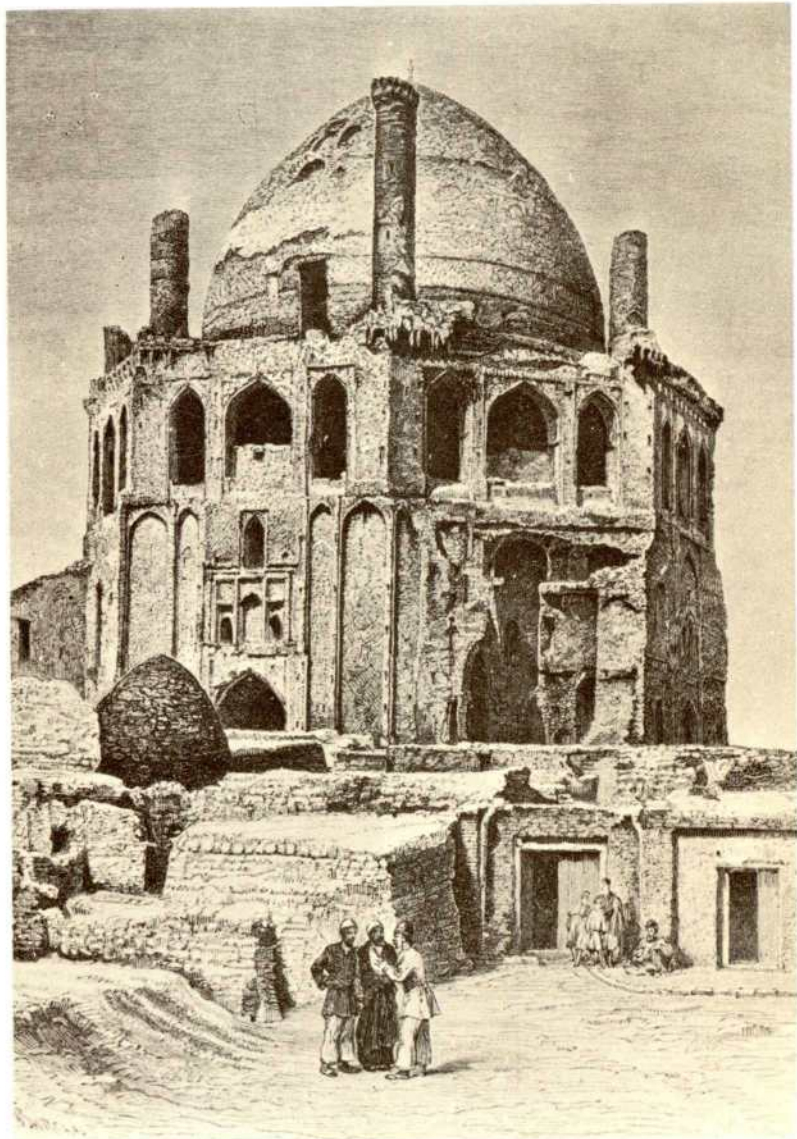
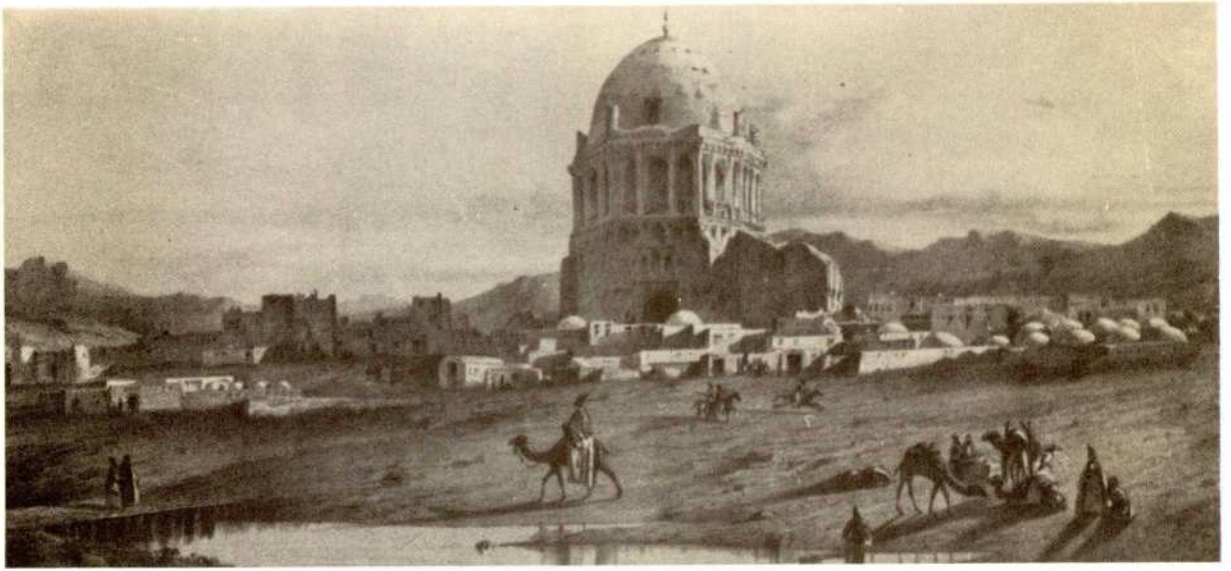
Lasjerd: General View

SOLTANIEH

Soltanieh: General View

سلطانیه: نمای عمومی شهر

Sultanieh: General View

سلطانیه: نمای عمومی شهر

Sulfanieli: General View

سلطانیه: نمای عمومی شهر

تبریز (Tabriz) *Tauris*

- 1. Le Palais
- 2. Le Palais de justice
- 3. Le Palais de la ville
- 4. Le Palais de la ville
- 5. Le Palais de la ville
- 6. Le Palais de la ville
- 7. Le Palais de la ville

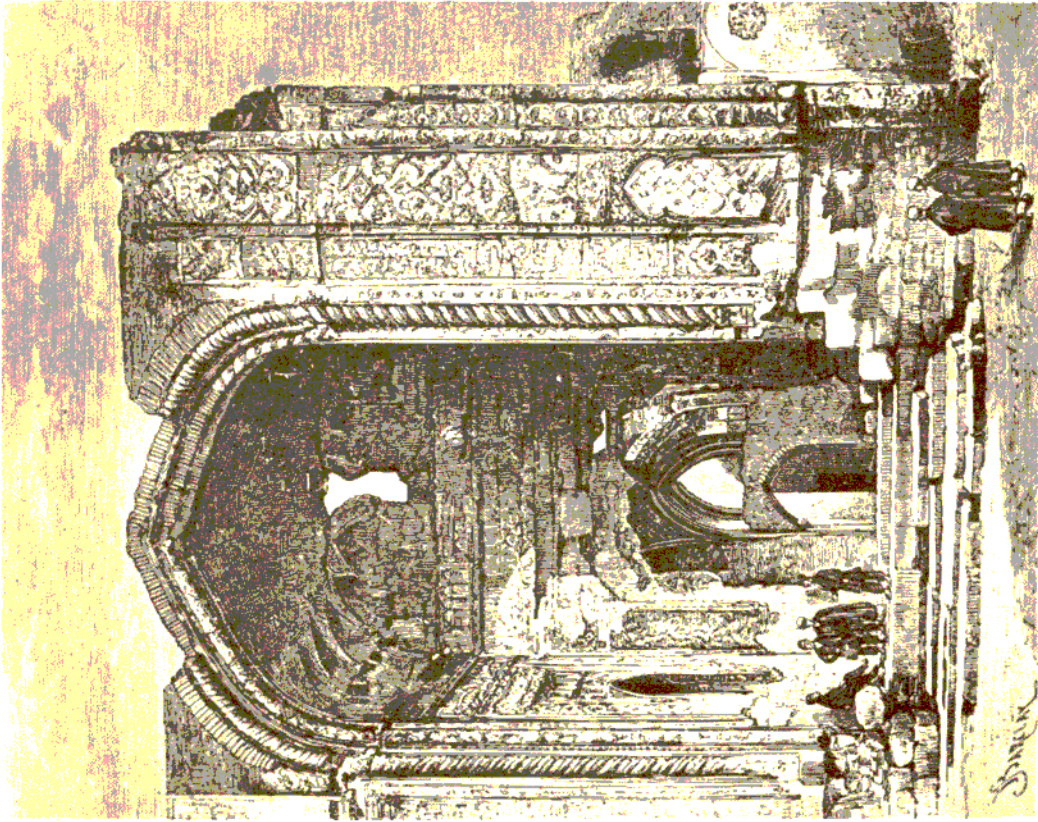
- 1. Le Palais de justice
- 2. Le Palais de la ville
- 3. Le Palais de la ville
- 4. Le Palais de la ville
- 5. Le Palais de la ville
- 6. Le Palais de la ville
- 7. Le Palais de la ville

- A. Le Palais
- B. Le Palais de justice
- C. Le Palais de la ville
- D. Le Palais de la ville
- E. Le Palais de la ville
- F. Le Palais de la ville
- G. Le Palais de la ville

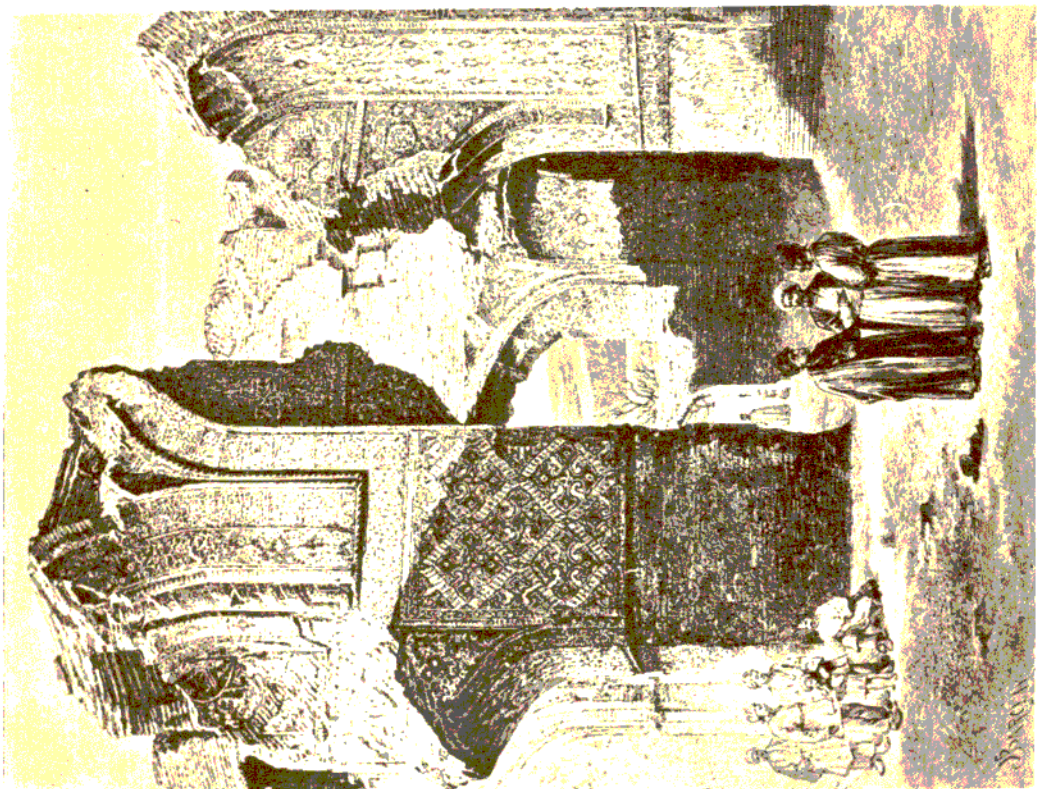
- 1. Le Palais de justice
- 2. Le Palais de la ville
- 3. Le Palais de la ville
- 4. Le Palais de la ville
- 5. Le Palais de la ville
- 6. Le Palais de la ville
- 7. Le Palais de la ville

Tabriz: General View

تبریز: نمای عمومی شهر

تبریز: مسجد کبود

Tabriz: Blue Mosque

Tabriz: Arge- Alishah

تبریز: ارگ علیشاه

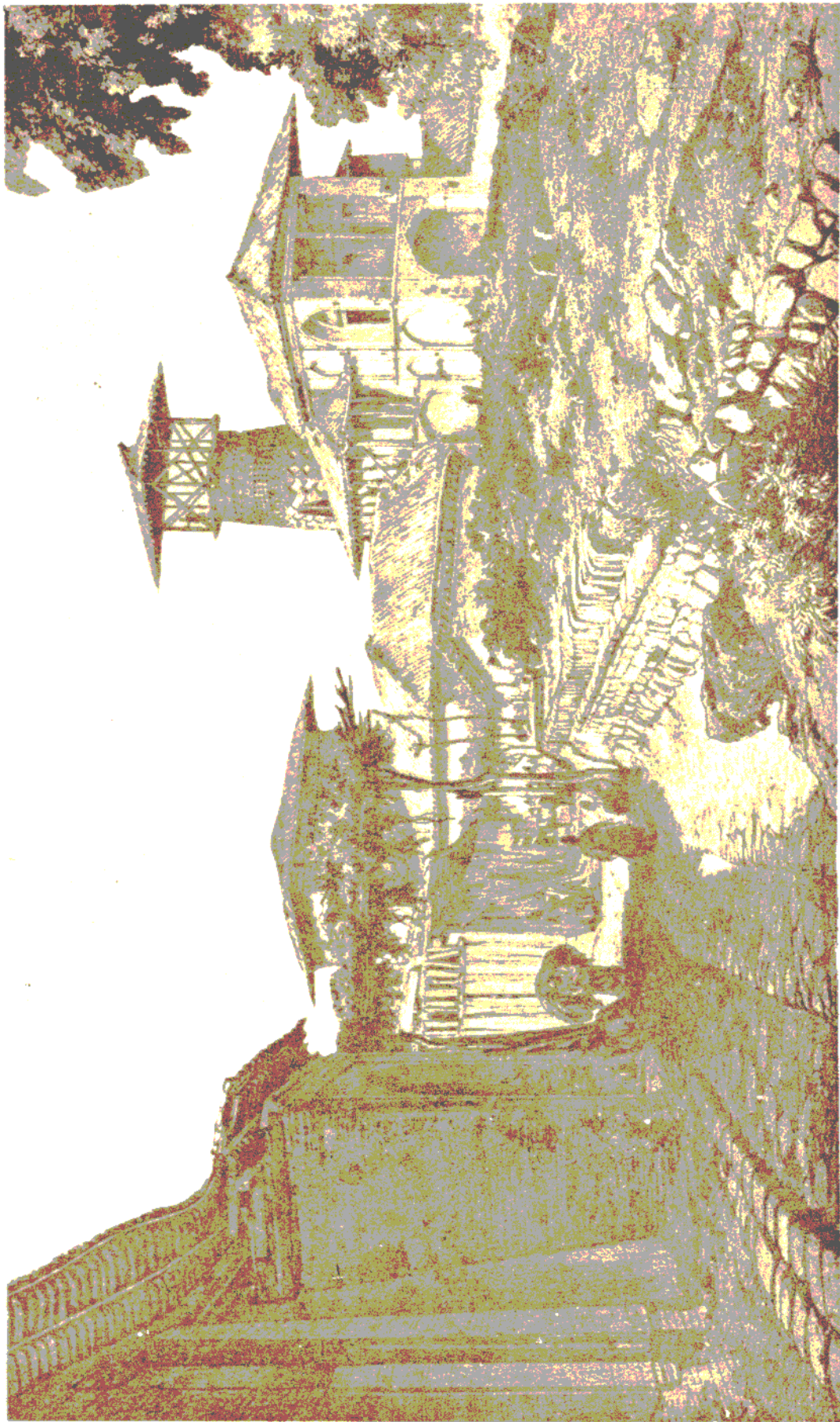

Tabriz: Arge- Alishah

ماکو: نمای عمومی

Makur: General View

گرگان: نمای عمومی شهر

Gurgan: General View

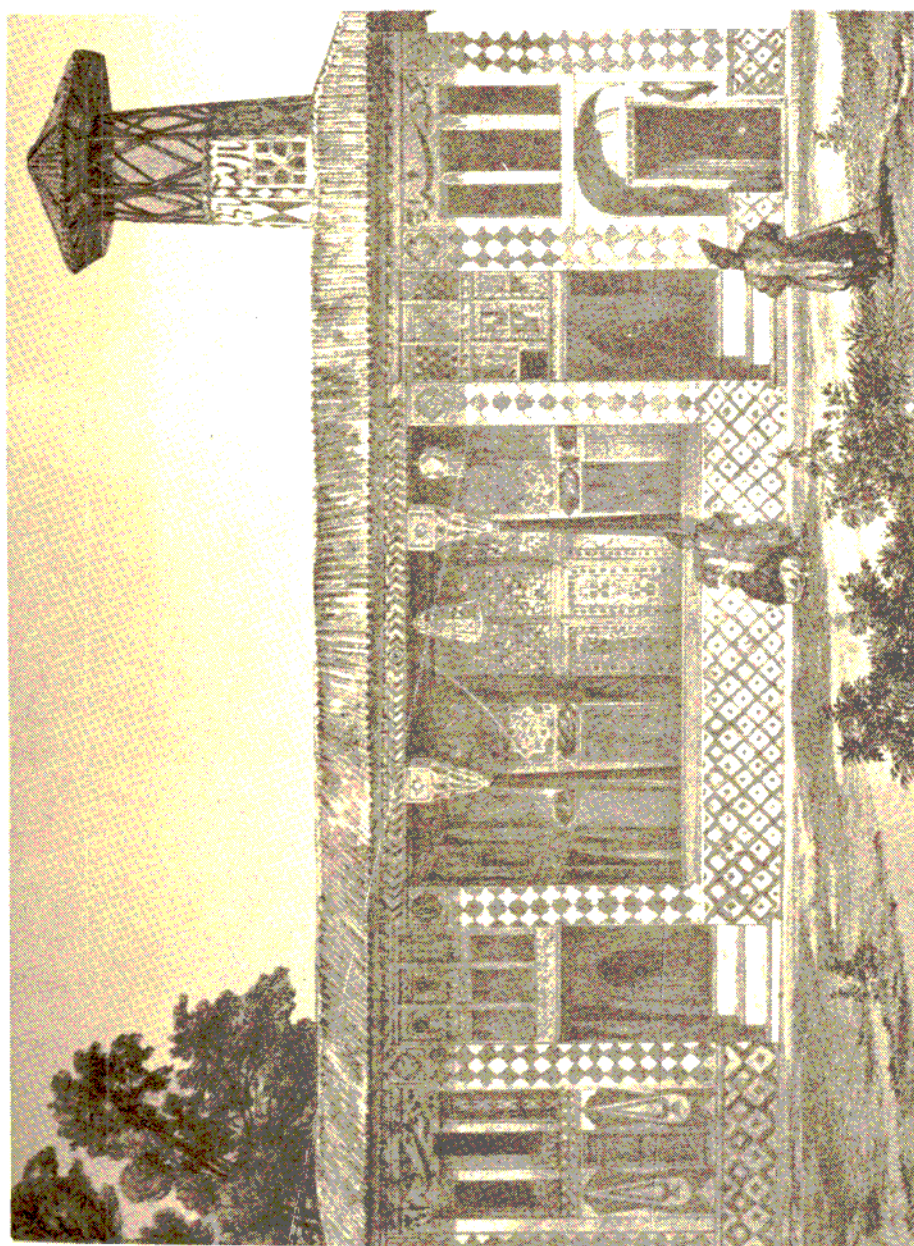

Gorgan: Imamzadeh Nur

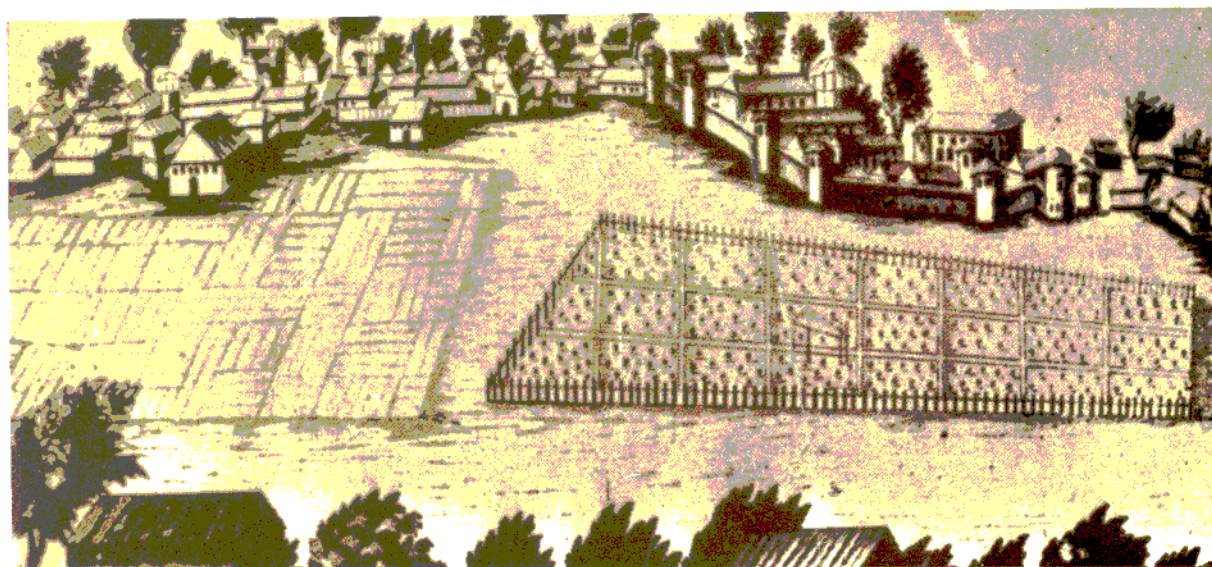
گرگان: کاخ شاهی

Gurgan: Royal Palace

تکیه آمول

Amul: Takieh

Rasht: General View

رشت: نمای عمومی شهر

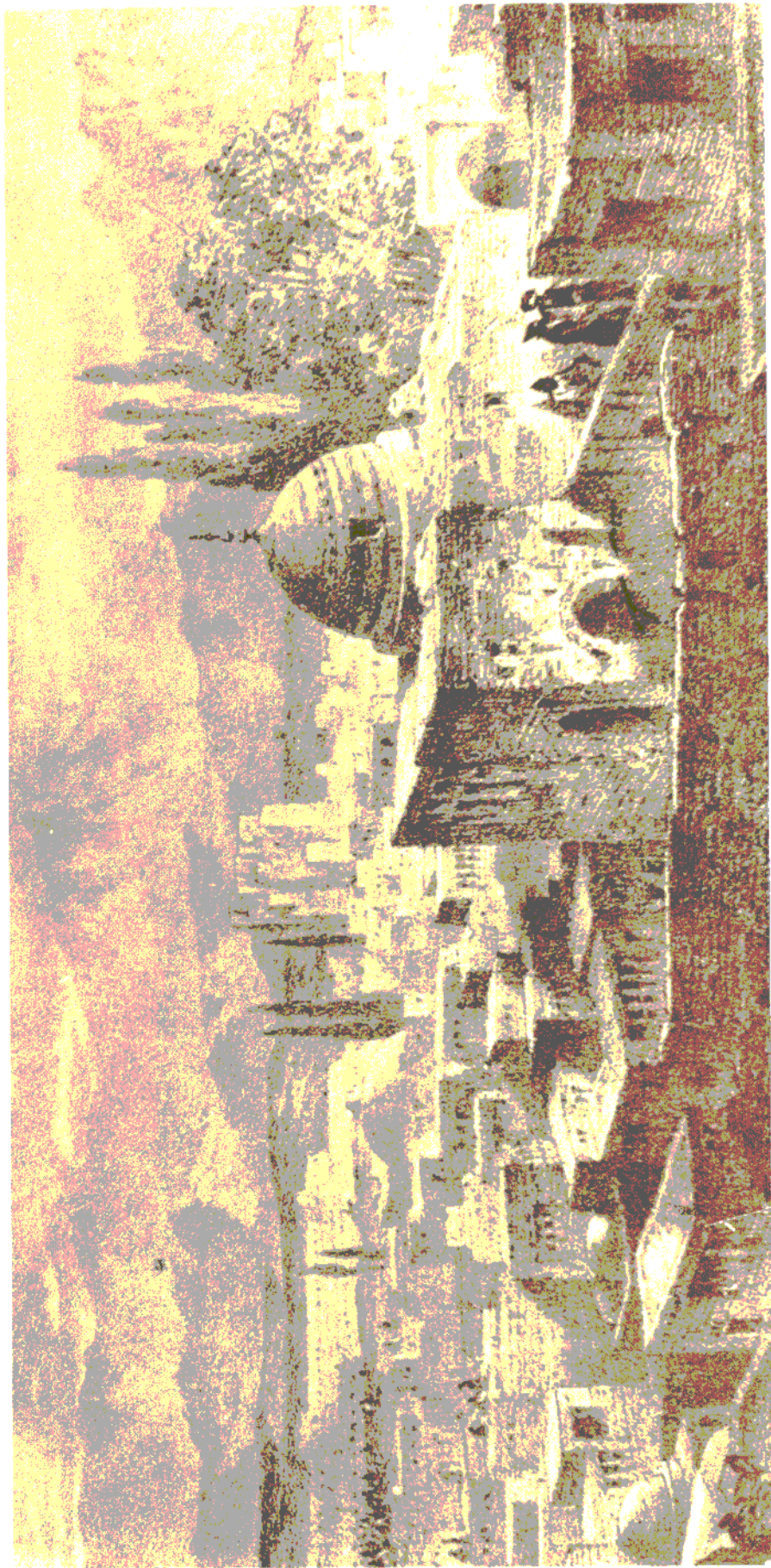
Saveh: General View

ساره: نماي عمومى شهر

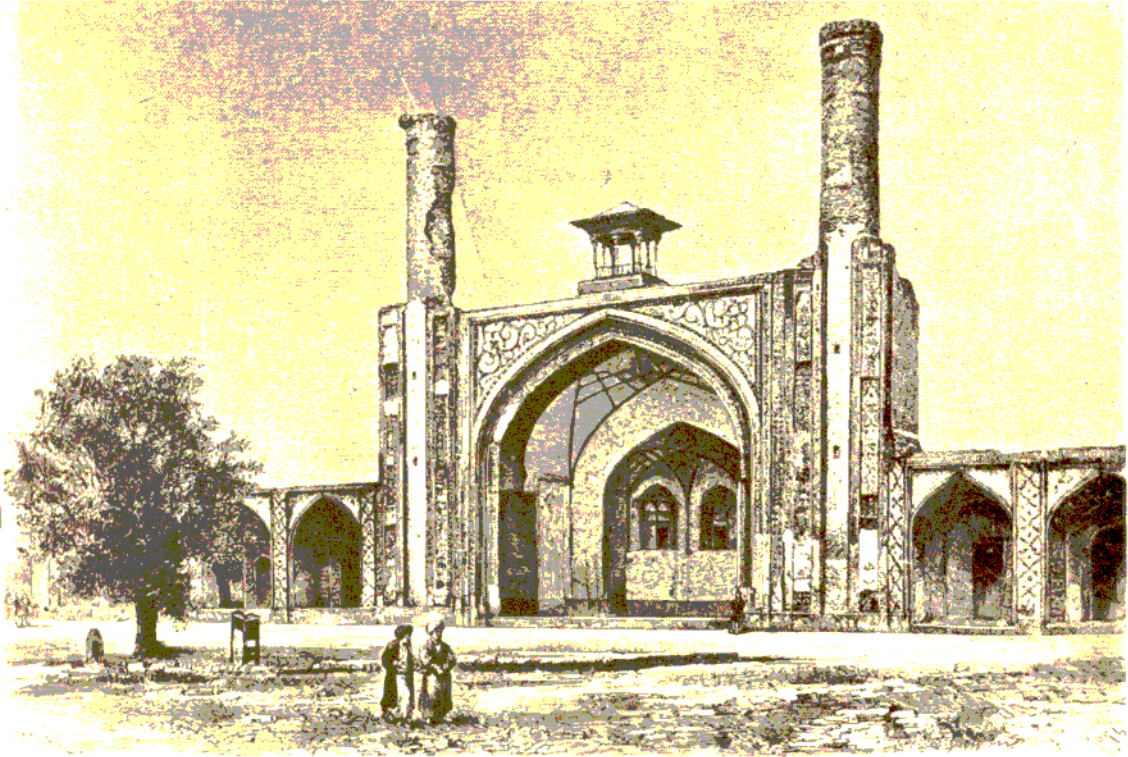
Qazwin: General View

قزوین: نمای عمومی شهر

قزوین: نمای عمومی شهر

Qazvin: General View

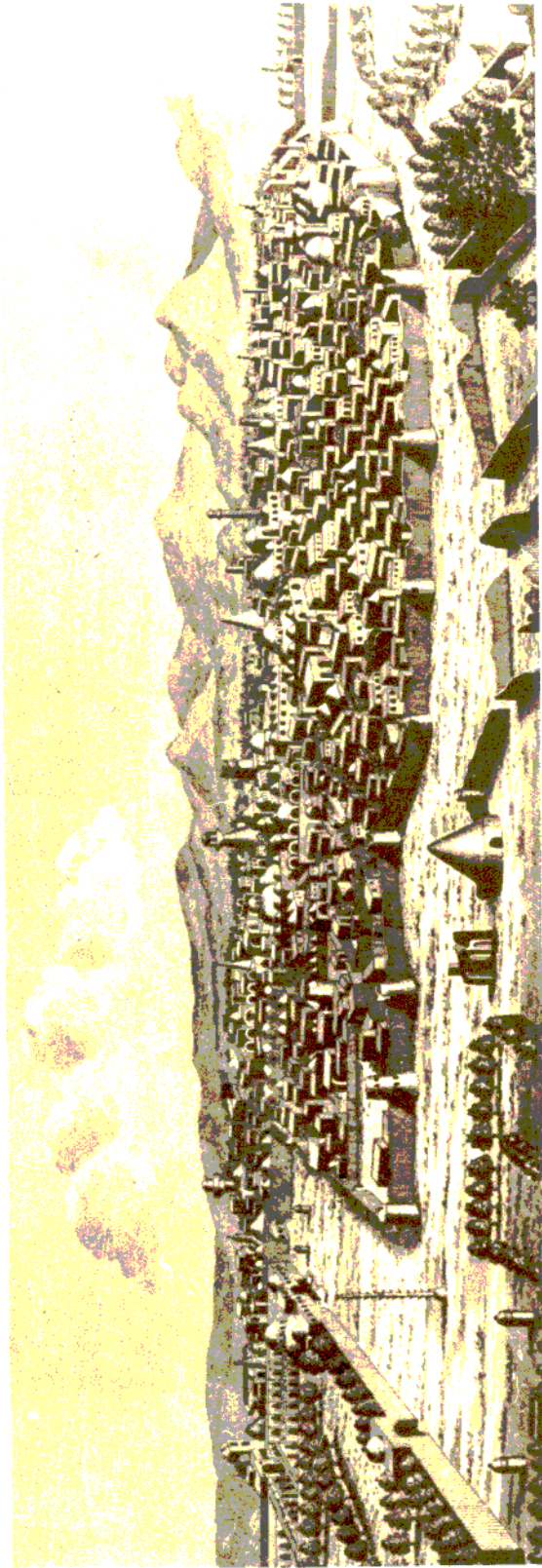
Qazvin: Jame Mosque

قزوین: مسجد جامع

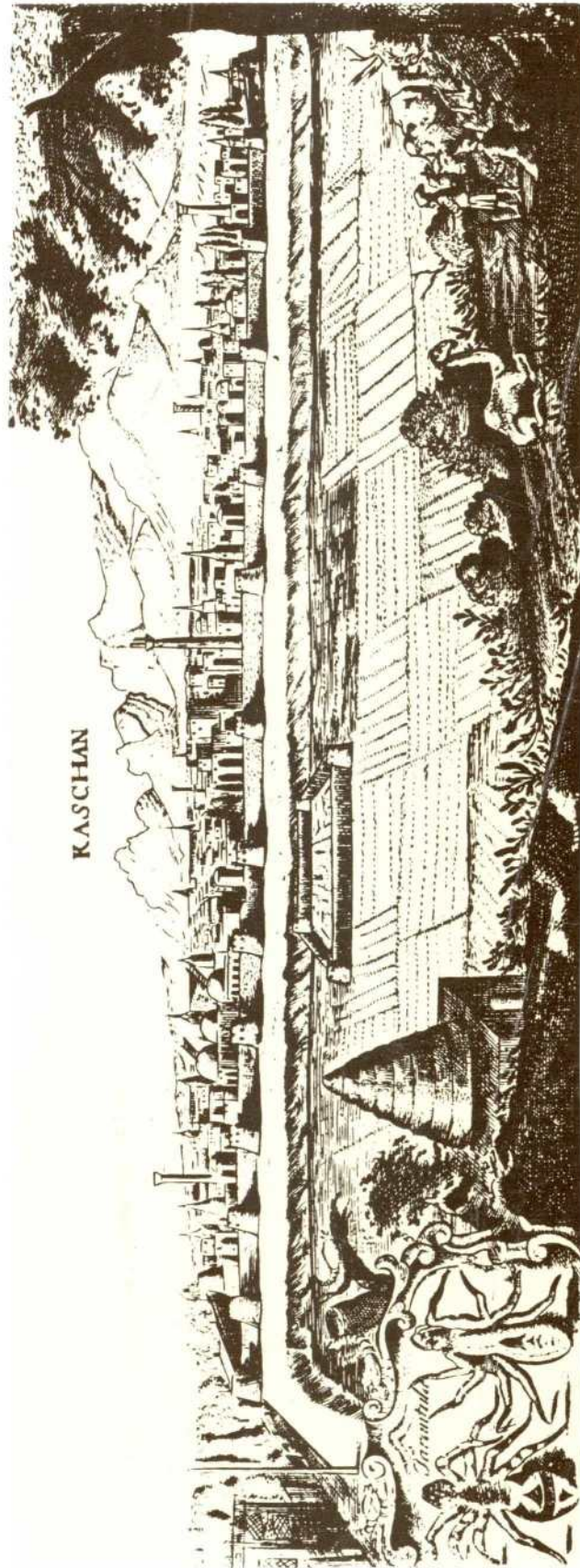
Qazvin: Chahzadeh Housin

قزوین: شاهزاده حسین

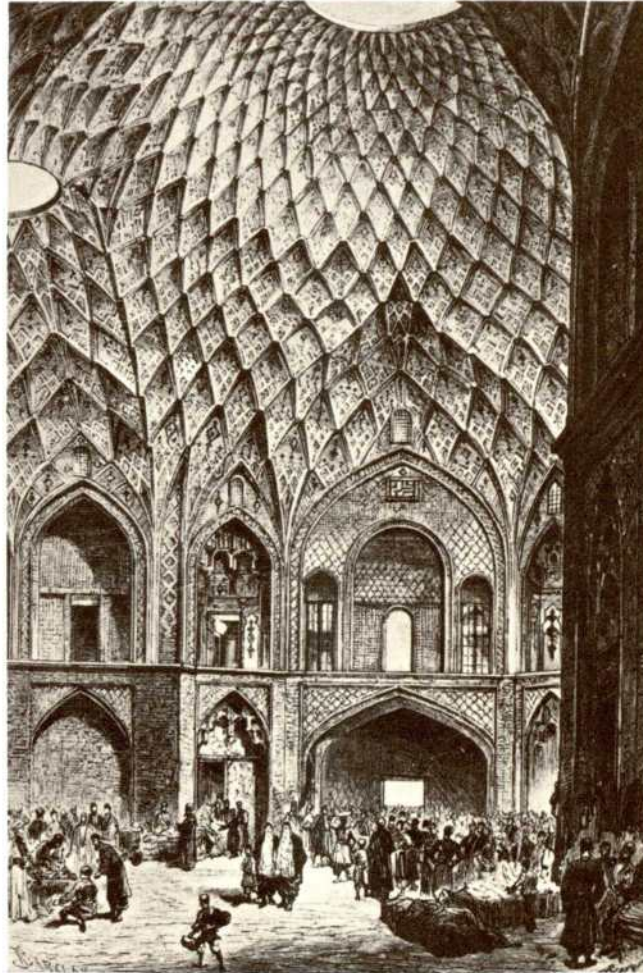
کاشان: نمای عمومی شهر

Kashan: General View

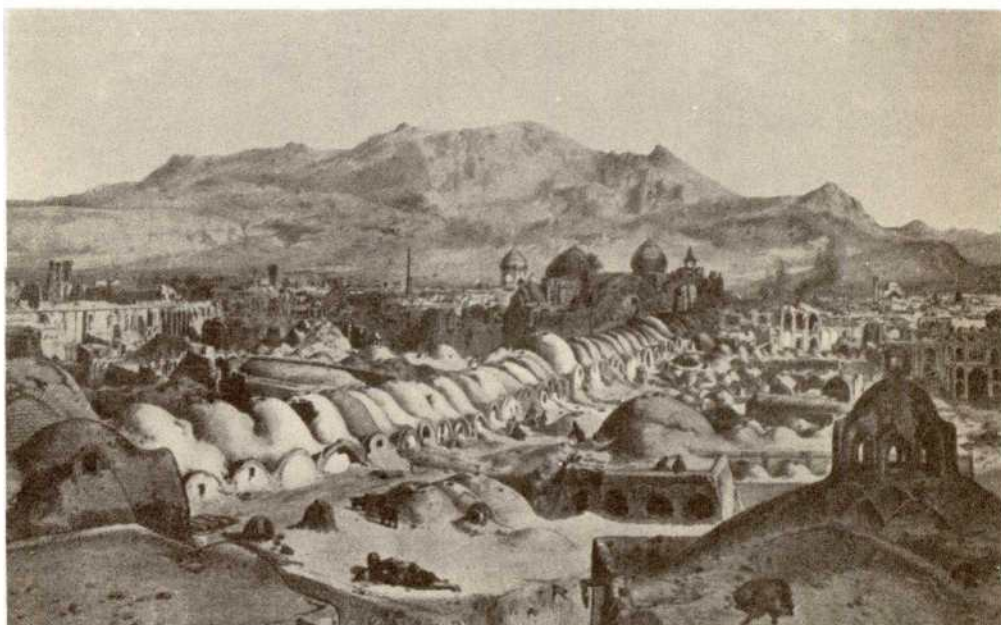
Kashan: General View

کاشان: دیدای عمومی شهر

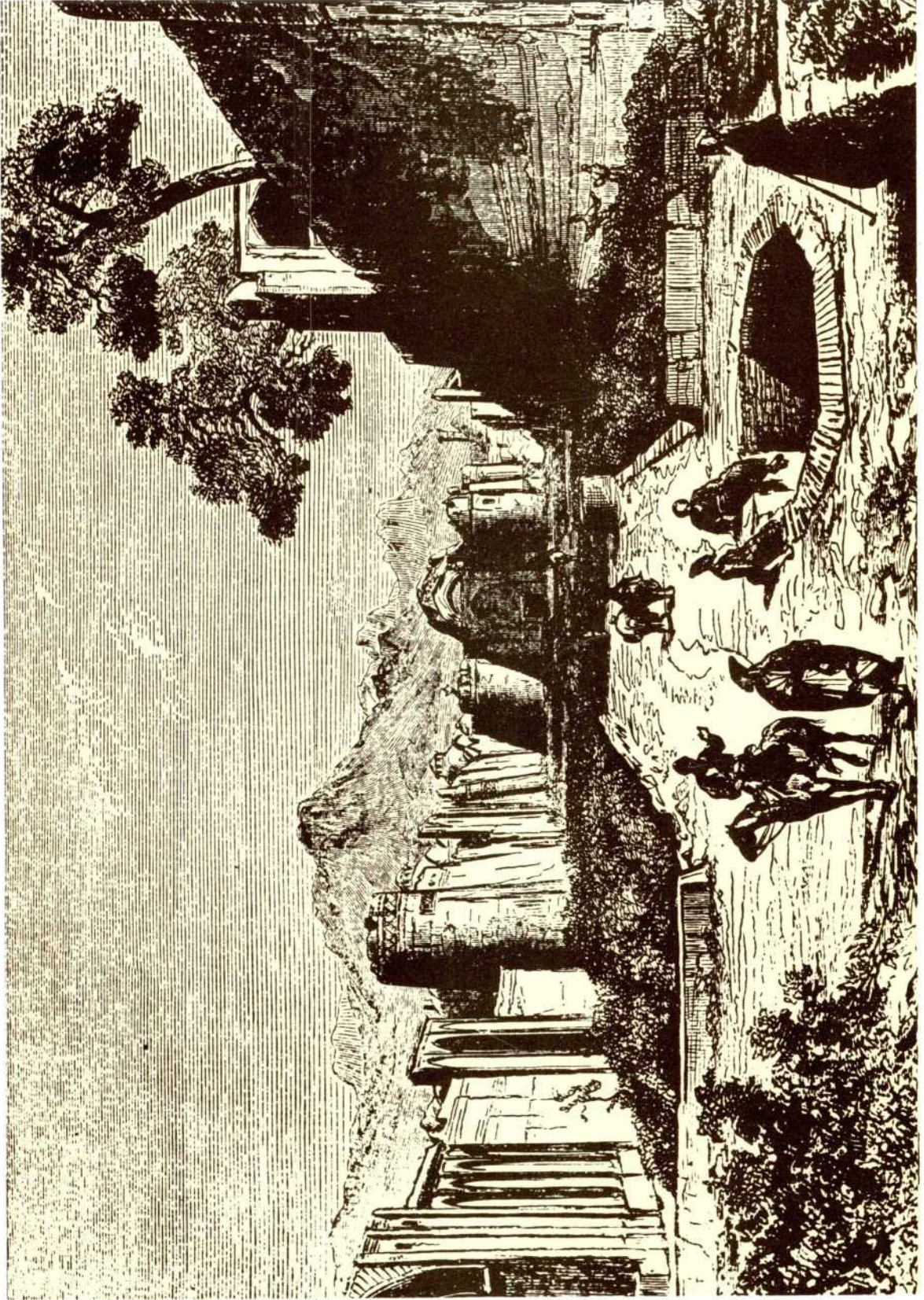
Kashan: Caravansaray Amin-od-Dowleh

کاشان: تیمچه امین‌الدوله

Kashan: General View

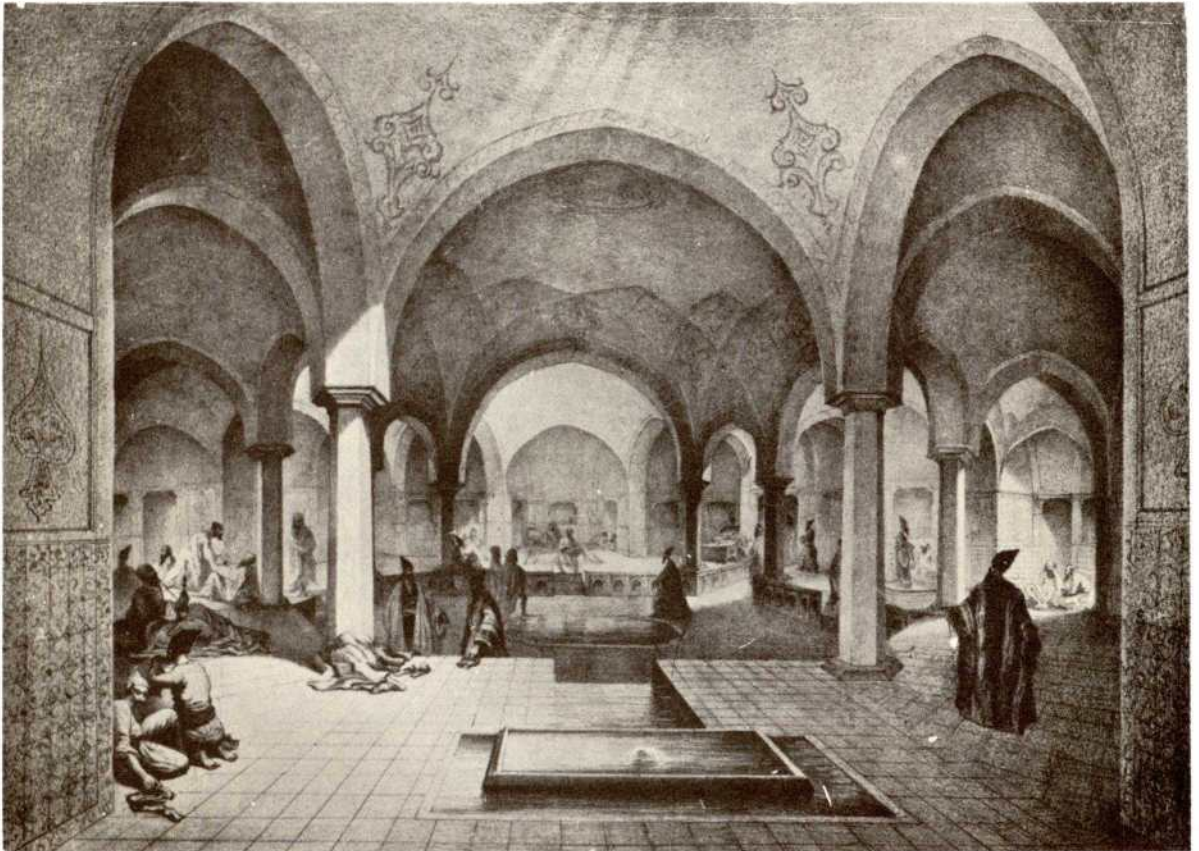
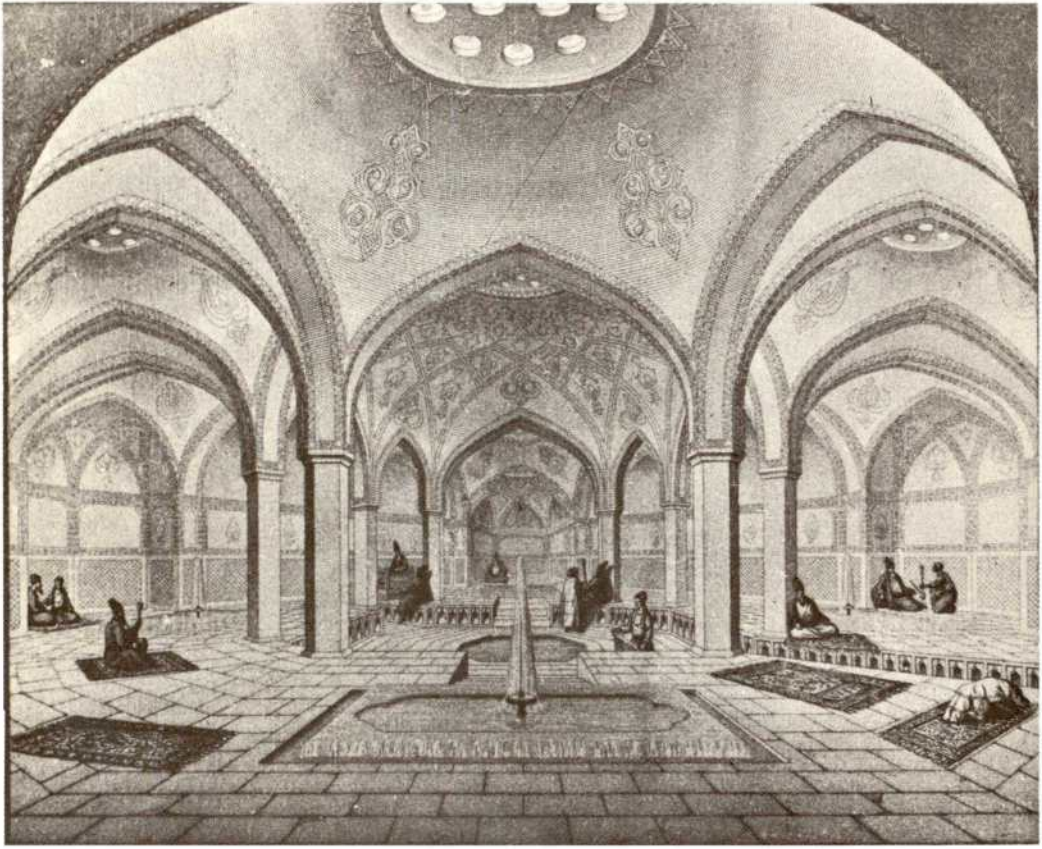
کاشان: نمای عمومی شهر

Kashan: City Market

کاشان: بازار شهر

Kashan: City Bath House

کاشان: حمام شهر

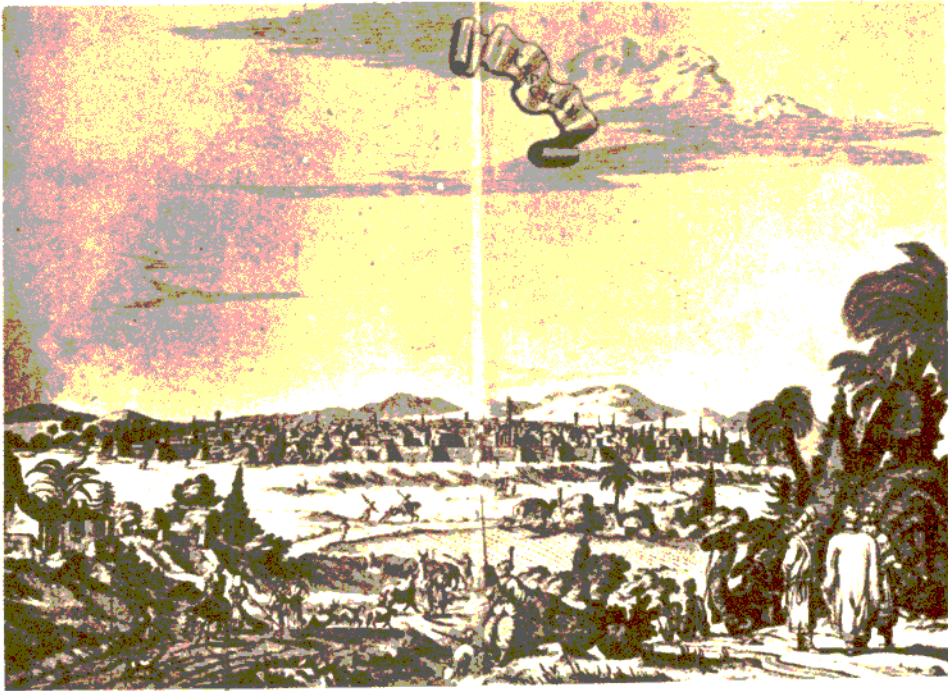
Kashan: Fin Garden

کاشان: باغ فین

Qubrud: General View

قبرود: نمای عمومی

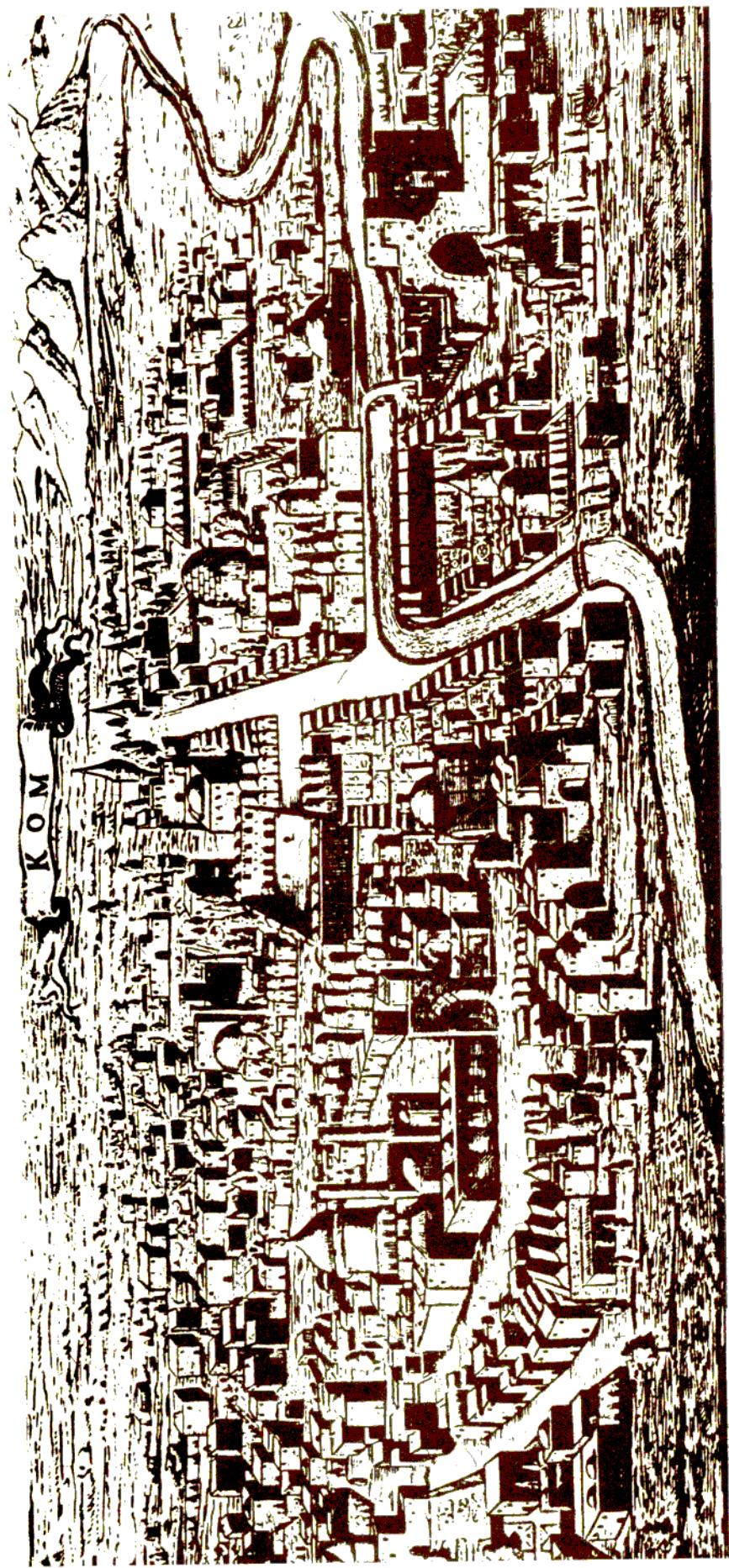
Kashan: General view

کاشان: نمای عمومی شهر

قبرود: نمای عمومی

Qubrud: General View

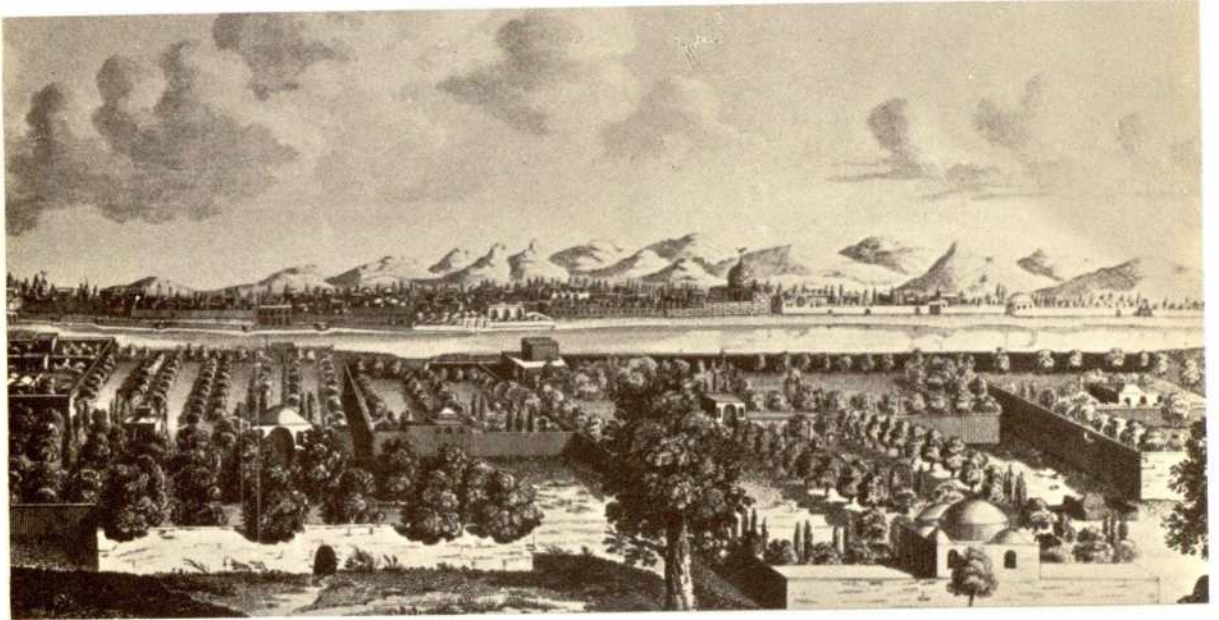
قۇم : ئىمىي ئىمىي شىر

Qum: General View

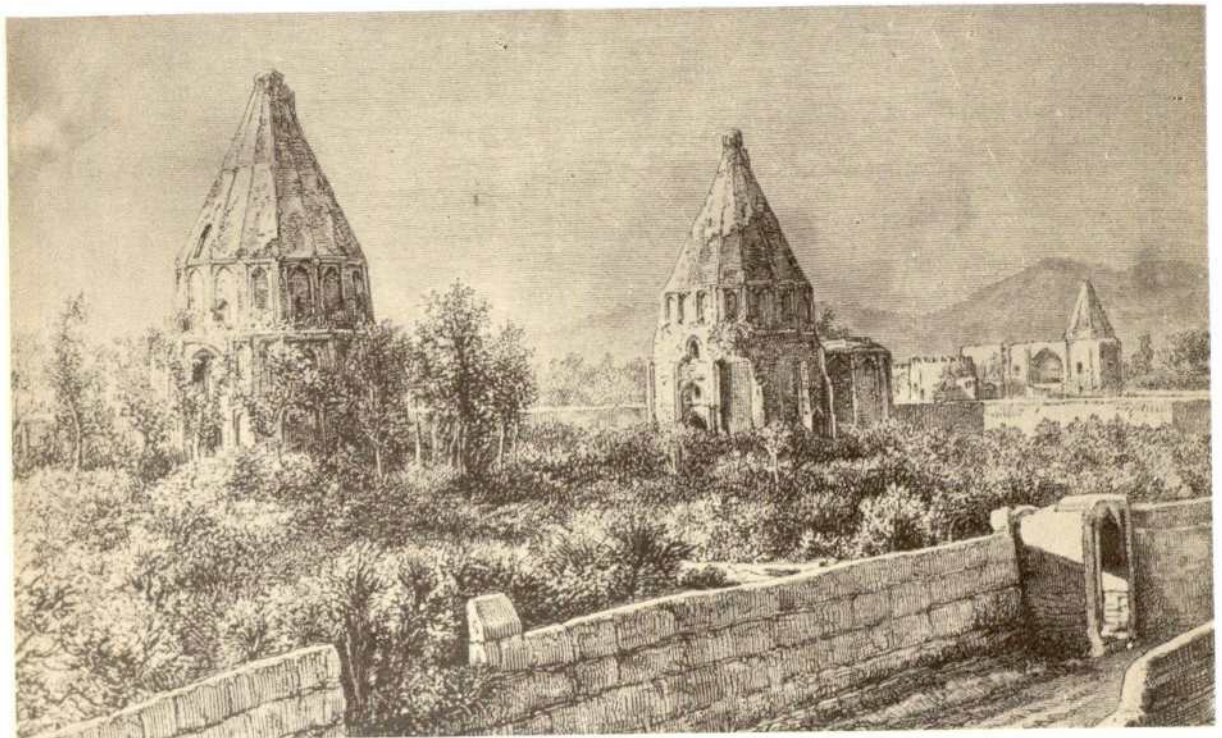
Qum: General View

قم: نمای عمومی شهر

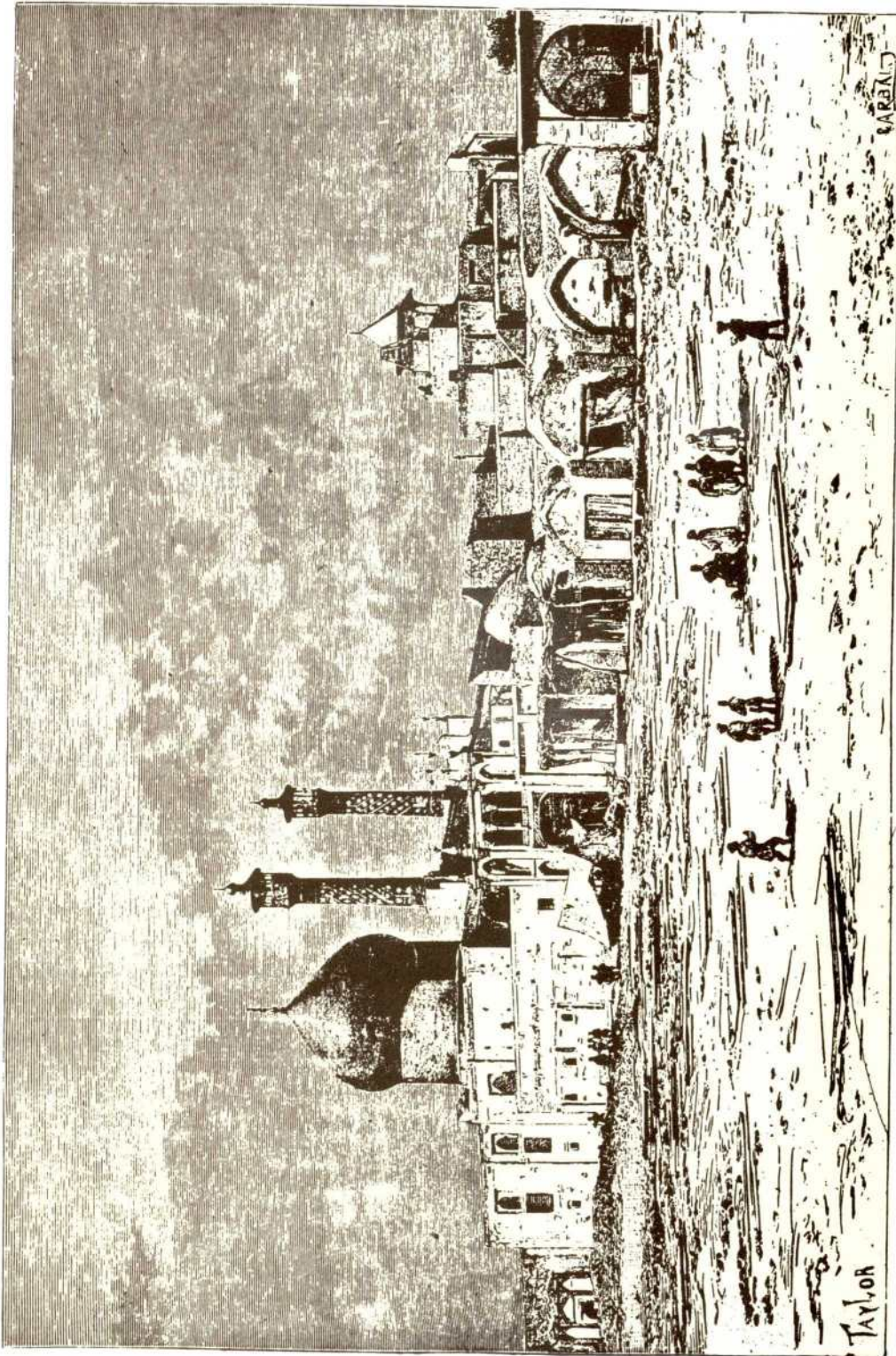
Qum: General View

قم: نمای عمومی شهر

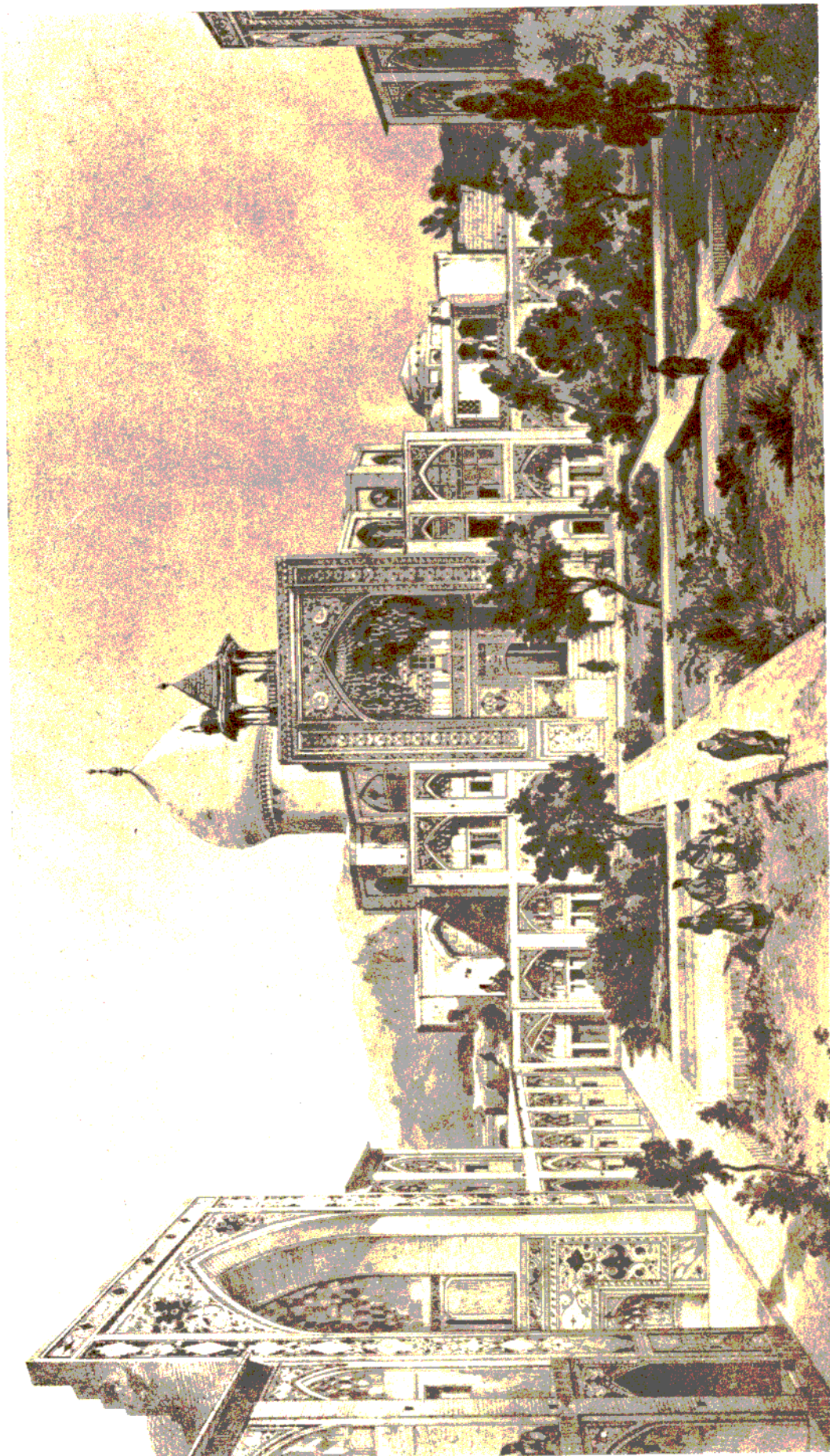
Qum: Imamzadeha

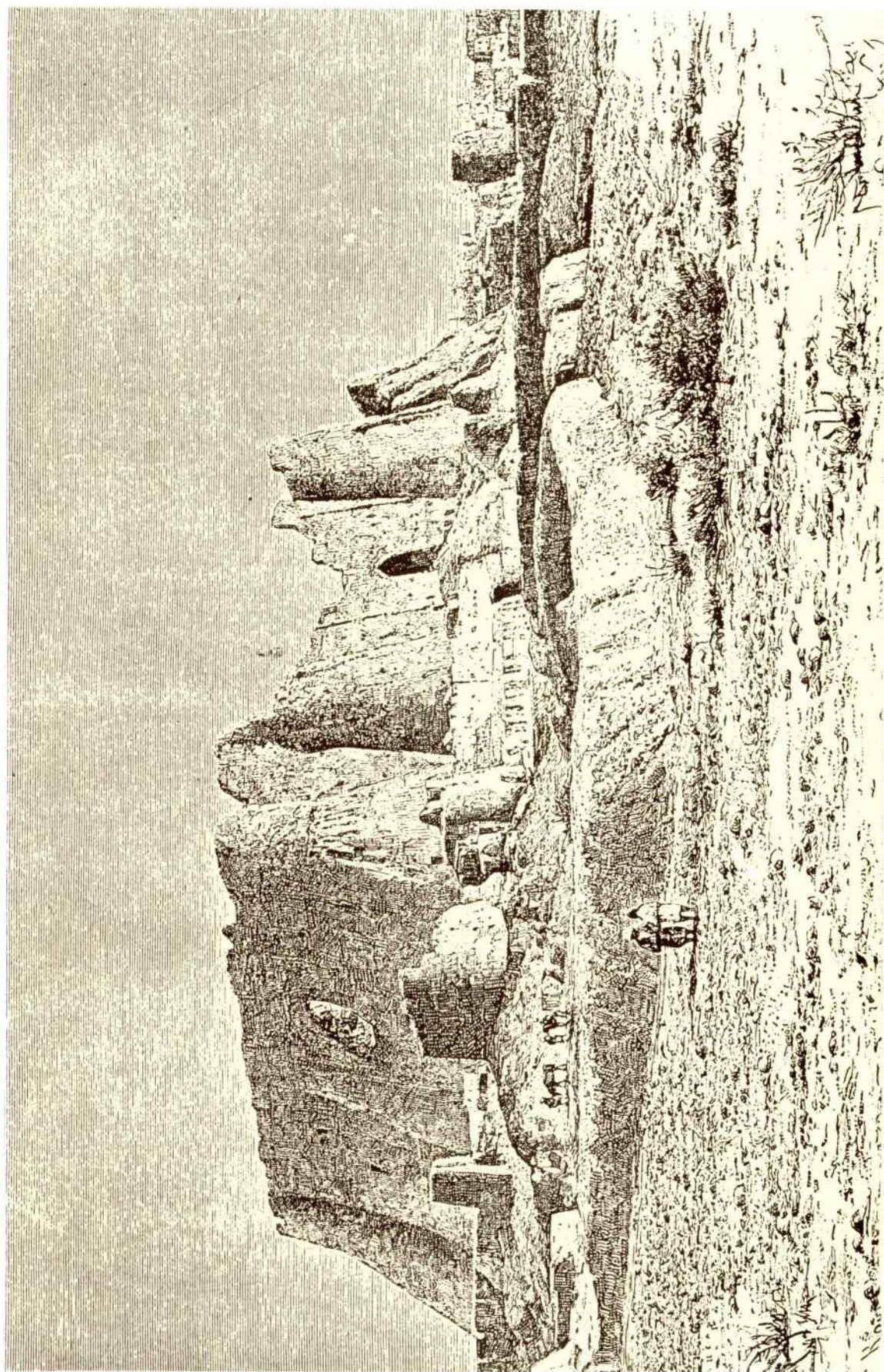
قم: امامزاده

Qum: Religious Buildings Complex

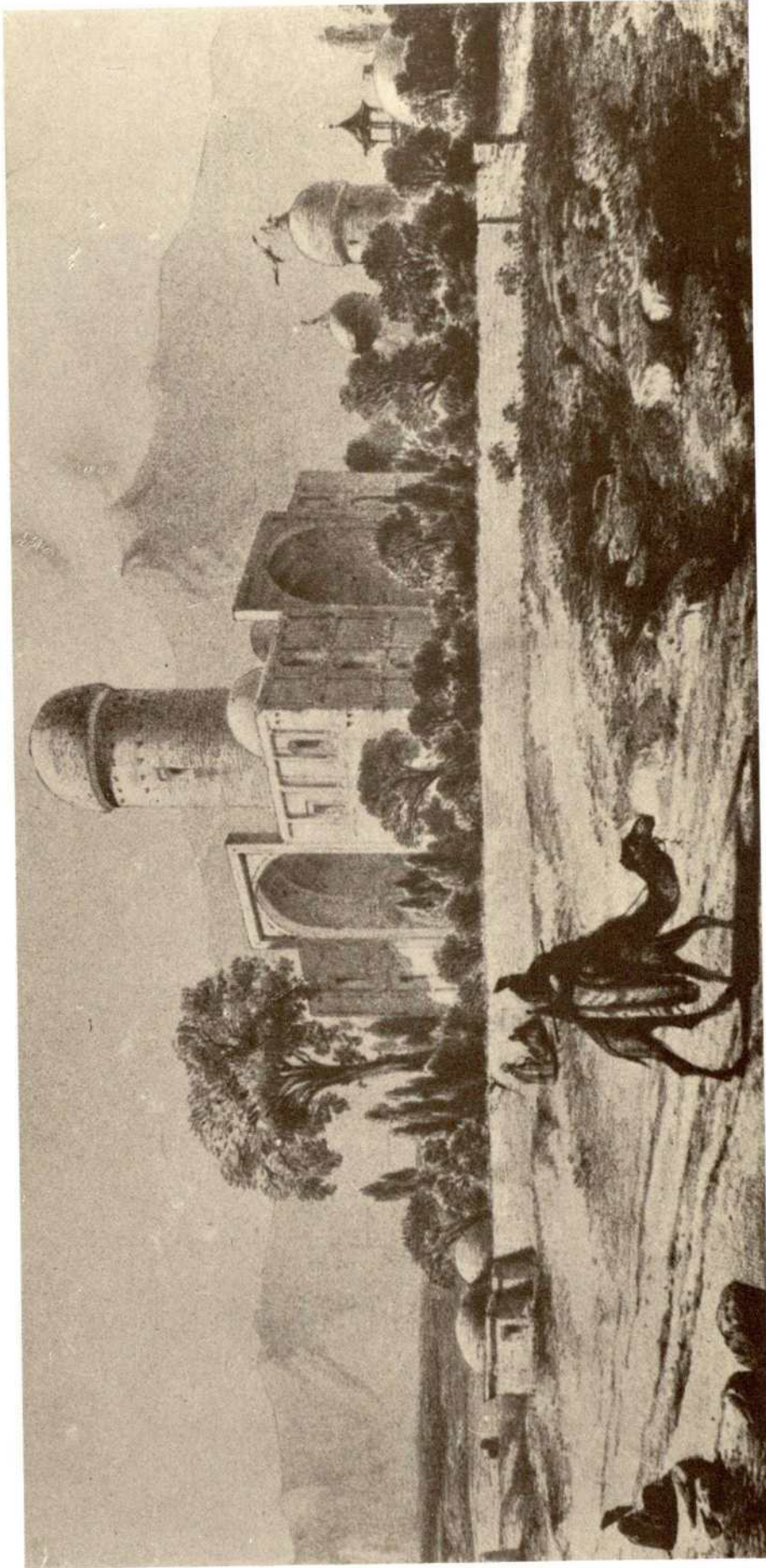
قم: مجموعه بناهای مذهبی حضرت معصومه

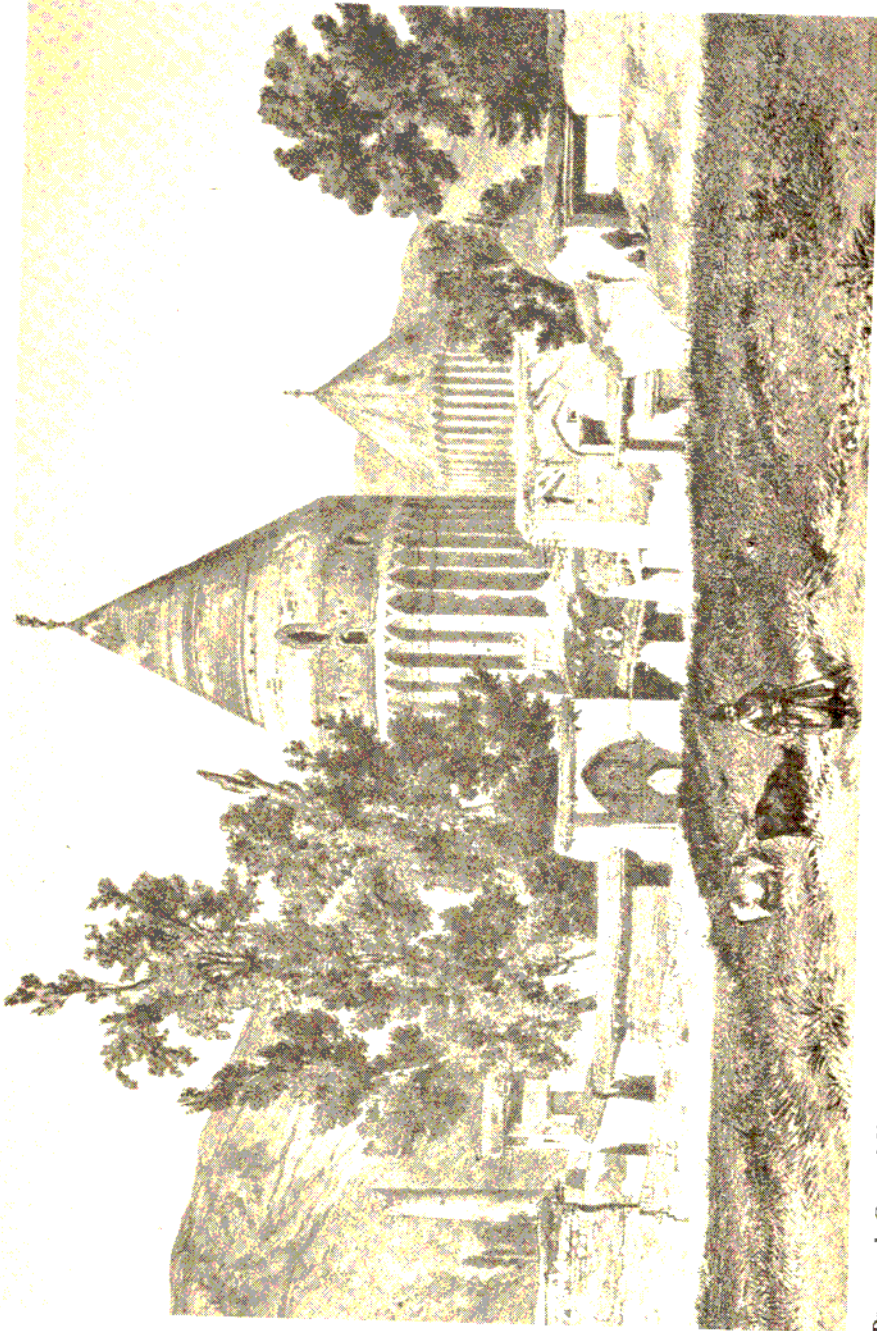
Varamin: City Citadel

ورامين: ارگ شهر

ری: نمای عمومی

Ray: General View

Damavand: General View

دماوند: نمای عمومی

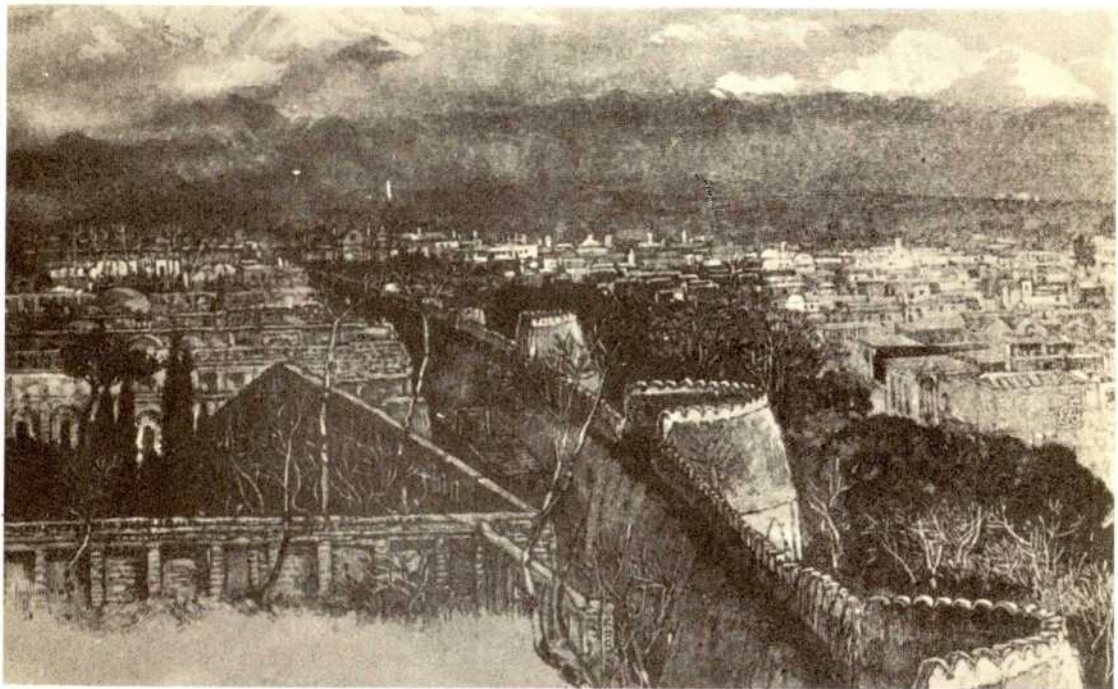
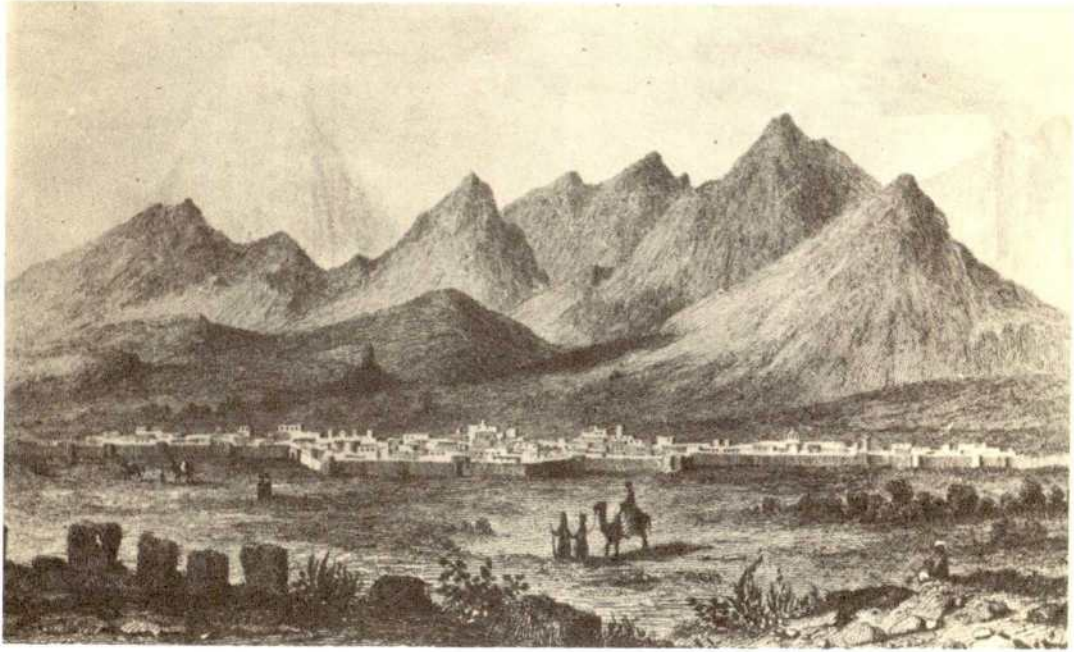
Rayy: General View

ری: نمای عمومی

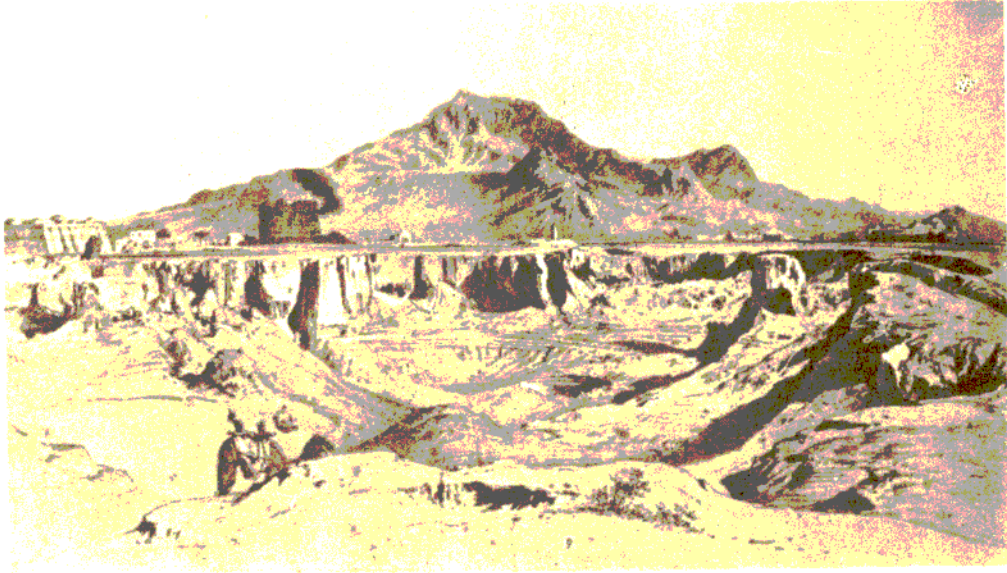
Teheran: General View

تهران: نمای بخشی از شهر

Teheran: General View

تهران: نمای عمومی

Teheran: North east view

تهران: نمای شمال شرقی تهران

Teheran: General View

تهران: نمای عمومی

Teheran: Darwazeh Dowlat.

تهران: دروازه دولت

Teheran: Maidan Arg

تهران: میدان ارگ

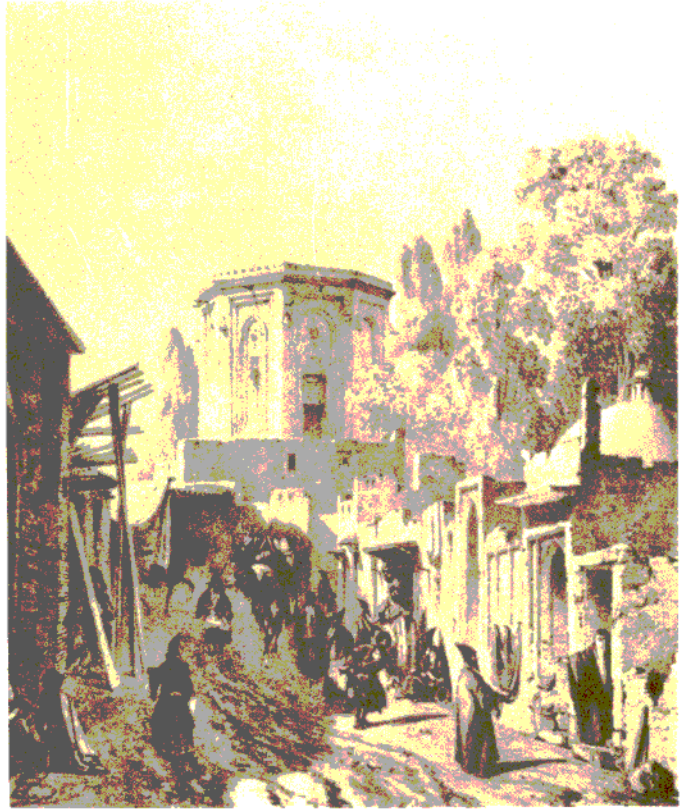
Teheran: Takht-e Marmar

تهران: تخت مرمر

Teheran: General View

تهران: نمای عمومی

تهران: یکی از کوچه‌های شهر

Teheran: One of the alleys.

تهران: نمای عمومی

Teheran: General View

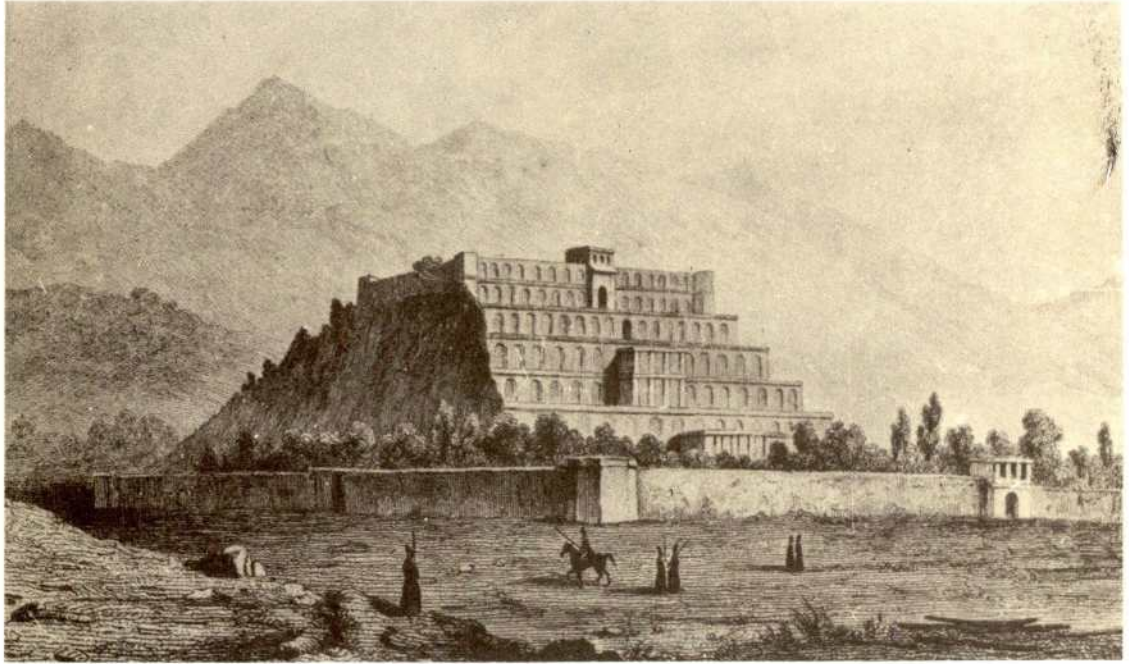
تهران: قصر قاجار

Teheran: Qasre- Qajar

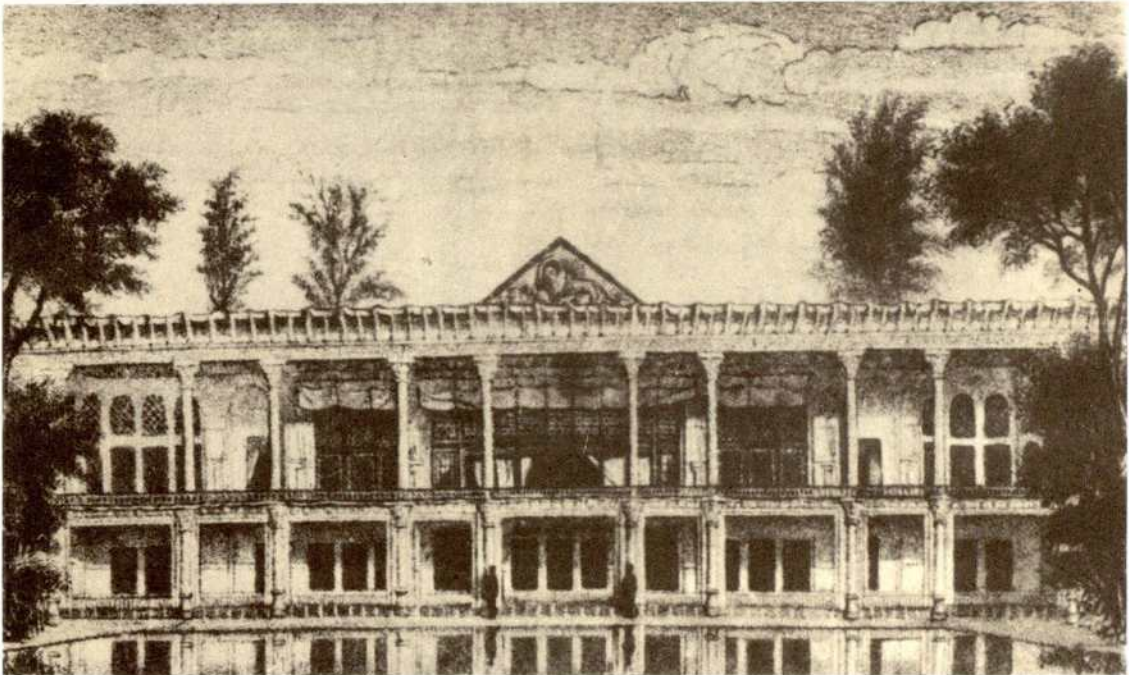
Teheran: Chah Mosque

تهران: مسجد شاه (امام)

Teheran: Qajar Palace

تهران: قصر قاجار

Teheran: Lalezar Building

تهران: عمارت لاله‌زار

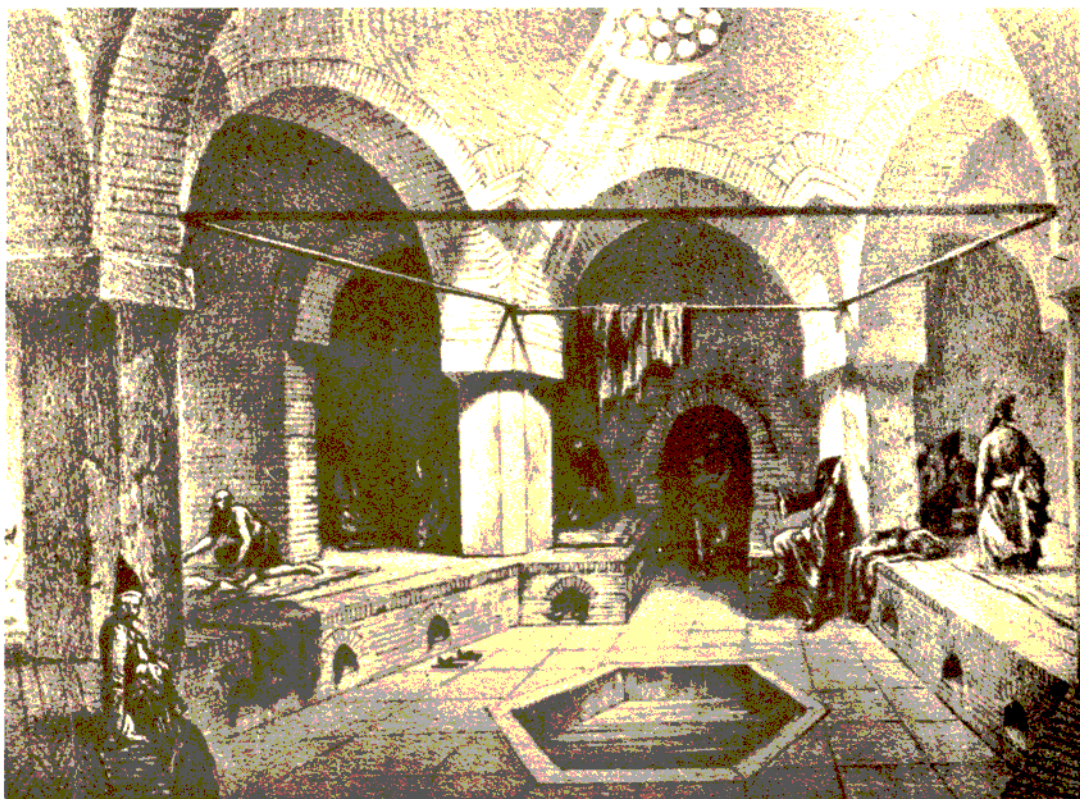
تهران: دروازه حضرت عبدالعظیم

Teheran: Gate of Rayy

تهران: شمس العمارة

Teheran: Shams Al Emareh

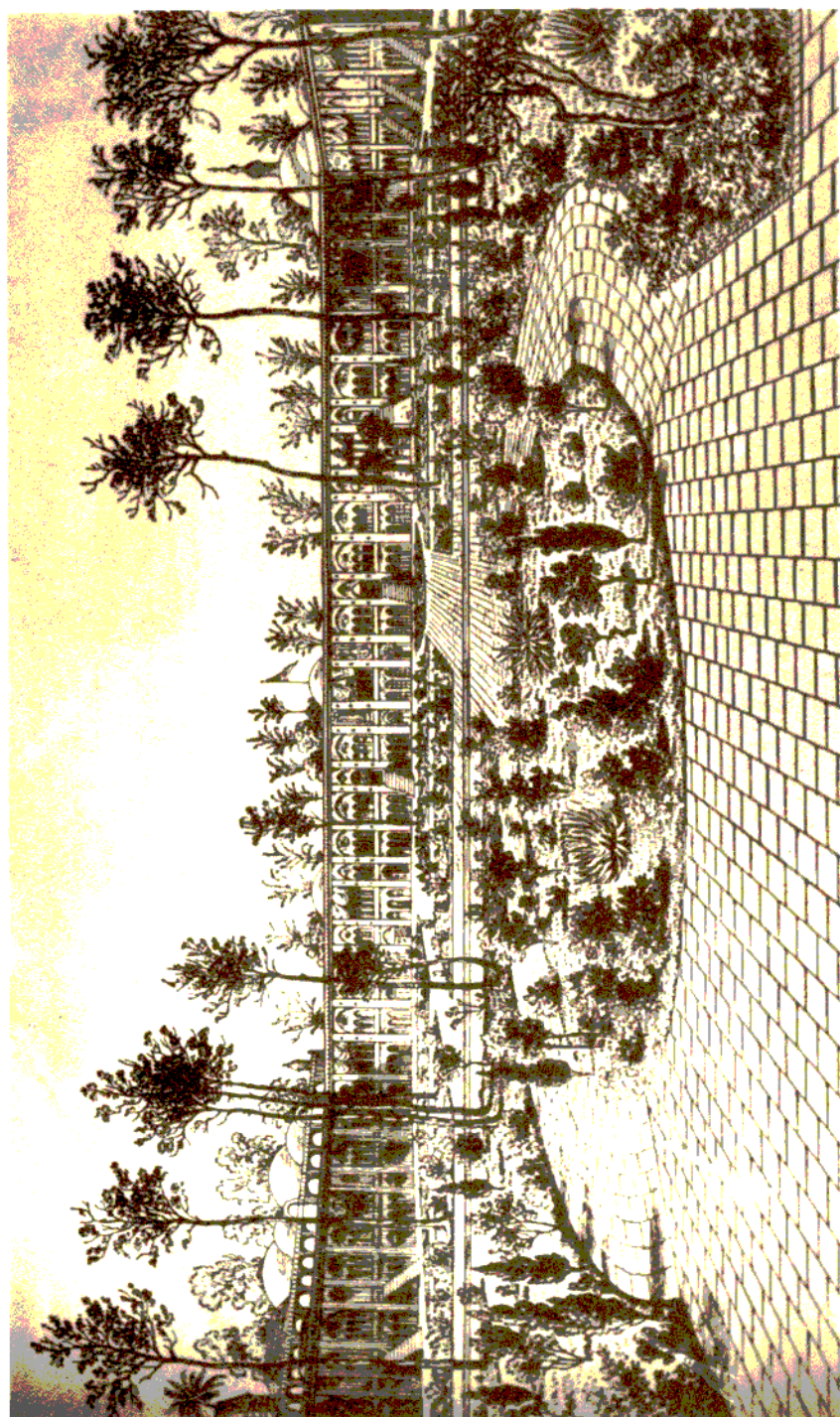
Teheran: City Bath House

تهران: حمام شهر

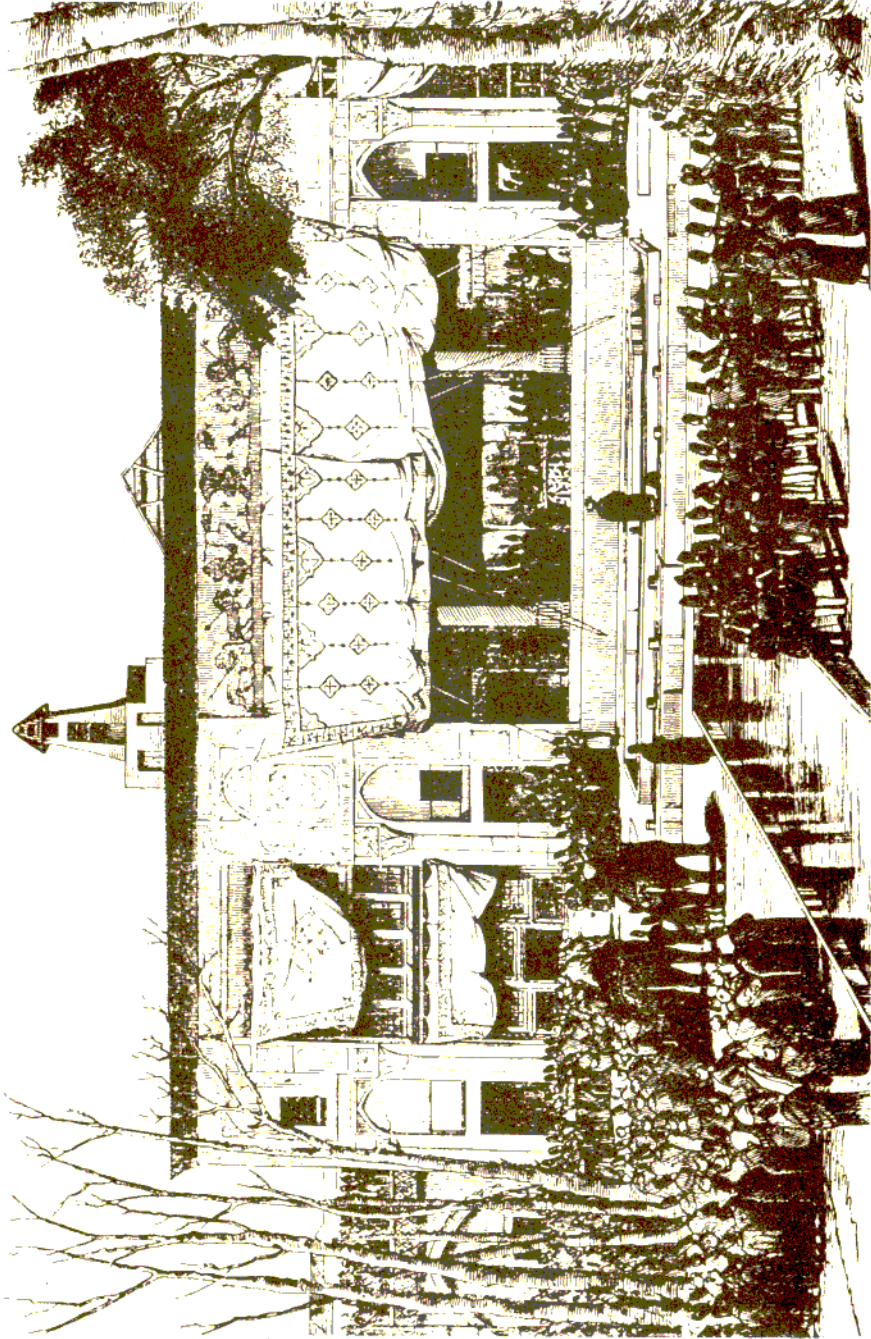
Teheran: Ventilation Building

تهران: عمارت بادگیر

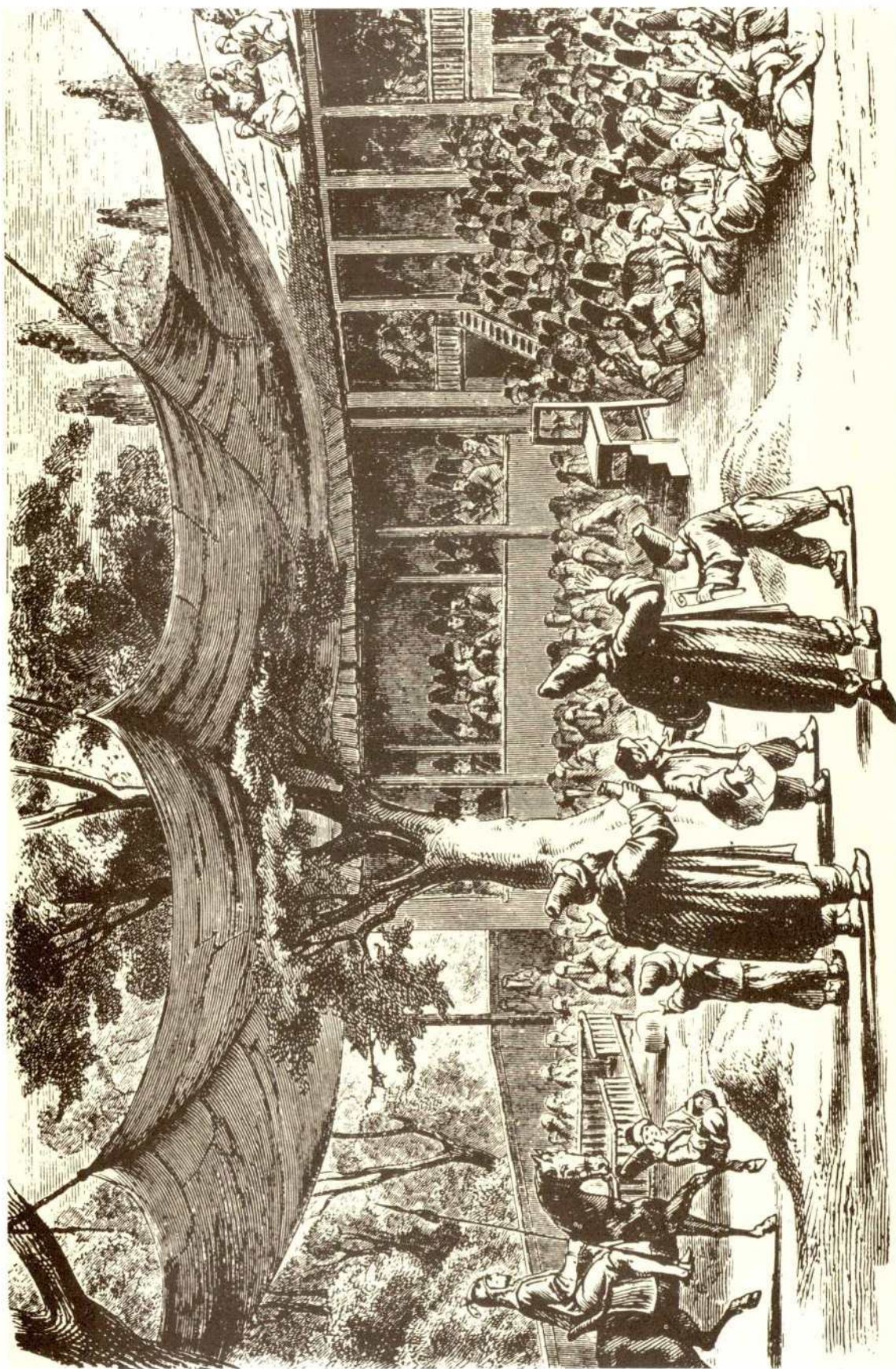
تهران: حرم خانه

Teheran: Haram- Khaneh

تهران: تخت مرمر

Teheran: Takht-e Marmar

تهران: مراسم تزیه در ایران

Teheran: Tazieh Ceremony

شرح تصاویر (رنگی)

اصفهان: مدرسه چهارباغ (۲ - ۵ - ۷)

مسجد چهارباغ که از مشهورترین مدارس تاریخی اصفهان است در خیابان چهارباغ واقع شده و از آثار زمان شاهسلطان حسین صفوی است و در فاصله بین سالهای ۱۱۱۸ تا ۱۱۲۶ هجری قمری ساخته شده است.

این بنا دارای صحنی وسیع با پلانی چهار ایوانی و حجرات دو طبقه، سردری بلند، گنبد و دومناره زیبای کاشیکاری است. در سردر و داخل مدرسه کتیبه‌های منظوم مفصلی بر روی کاشی خشت و معرق به خط خطاطان مشهور دوره صفوی مانند محمد صالح اصفهانی، عبدالرحیم علی نقی امامی و محمدرضا محمدمومن دیده می‌شود.

اصفهان: مسجد امام (۳ - ۴)

یکی از مهم‌ترین مساجد دوره صفویه در شهر اصفهان، از لحاظ عظمت، معماری و کثرت تزئینات مسجد امام (شاهسابق) است که در ضلع جنوبی میدان نقش جهان (امام) واقع شده است. بنای مسجد در سال ۱۰۲۰ هجری به فرمان شاهعباس شروع شده و در سال ۱۰۲۵ هجری به پایان رسیده است. تزئینات کاشیکاری مسجد امام در زمان جانشینان شاهعباس به تدریج تکمیل شده است. کتیبه سردر اصلی مسجد از کاشی معرق به خط خط علیرضا عباسی است. بر کتیبه‌ای دیگر به خط ثلث، نام استاد علی اکبر اصفهانی معماربنا و محباله بیگ‌اله مباشر ساختمان نوشته شده است.

سردر بلند و مناره‌های زیبای آن با کاشیکاری معرق و خشت هفت رنگ مزین شده

اصفهان: نمای عمومی (۱ - ۶ - ۹)

اصفهان بدون شک یکی از قدیمی‌ترین و زیباترین شهرهای ایران است که به علت کثرت بناهای تاریخی، شهرت جهانی دارد.

تاریخ بنای این شهر معلوم نیست ولی آنچه مسلم است نام قدیمی اصفهان تا قبل از دوره هخامنشی انزان بوده و پس از آن به گایان تغییر نام داده است. شهر اصفهان پس از فتح مسلمانان جی نام گرفت و قرن‌ها در حیطه نفوذ خلفای بغداد، سلاطین آل‌زیار، آل‌بویه و سلجوقیان بود و بناهای زیبا و جالبی از این دوران در این شهر به یادگار مانده است.

دوران مجد و عظمت و ترقی شهر اصفهان باروی کار آمدن صفویه آغاز شد. در سال ۱۰۰۶ هجری شاهعباس شهر اصفهان را به پایتختی برگزید و با سعی و تلاش، پایتخت خود را به صورت باشکوه‌ترین شهرهای جهان درآورد و در عین حال رجال درباری و بزرگان را به نوبه خود به ساختن بناهای عمومی و زیبا تشویق می‌نمود. امروزه صدها نمونه از این آثار و بناهای تاریخی را در گوشه و کنار اصفهان می‌توان مشاهده کرد. مانند مجموعه نقش جهان، مسجد چهارباغ، کاخهای عالی قاپو، چهلستون، هشت‌بهشت، پل‌های سی‌وسه‌پل، خواجه و ...

است. مسجد امام از نوع چهارایوانی است که تمامی بنا و پشت بغلها و گنبد بزرگ و زیبا، و مناره‌های ایوان جنوبی با کاشی زینت یافته است. کتیبه ایوان بزرگ به خط عبدالباقی تبریزی است.

اصفهان: مسجد شیخ لطف‌اله (۸)

در قسمت شرقی میدان نقش جهان (امام)، مسجد شیخ لطف‌اله جلب توجه می‌کند که یکی از زیباترین آثار تاریخی اصفهان به‌شمار می‌رود. ساختمان این مسجد در سال ۱۰۱۱ هجری آغاز شده و تا سال ۱۰۲۸ هجری ادامه داشته است. بنا فاقد صحن، و دارای راهرو، شبستان و گنبد است. کاشیکاری داخل شبستان شامل کاشی خشت‌ها و معرق کاریهای بی‌نظیر و کتیبه‌های معرق و طره‌های فیروزه‌ای و پنجره‌های مشبک از کاشی است. تنوع طرحها و نقوش و رنگ آمیزی و کاشیکاریهای زیرگنبد که دارای ریزه کاریهای خاصی است و همچنین محراب زیبای آن که در زمره آثار مهم هنری و شاهکاری از صنعت کاشی‌پزی است، جذابیت خاصی به بنا بخشیده است. در محراب نام استاد کاشی‌پز به شرح ذیل به چشم می‌خورد:

«عمل فقیر حقیر محتاج به رحمت خدا

محمد رضا بن استاد حسین بناء اصفهانی ۱۰۲۸»

اصفهان: پل شهرستان (۸)

قدیمی‌ترین پل تاریخی اصفهان پل شهرستان است که بر روی زاینده‌رود واقع در محله

شهرستان، در ۹ کیلومتری مشرق پل خواجو قرار گرفته است.

پایه‌های پل از آثار دوران ساسانی است که در دوران دیلمیان و سلجوقیان به احداث طاقهای کنونی اقدام کرده‌اند.

برسیان: مسجد جامع (۸)

از جمله آثار تاریخی مهم اصفهان مسجد جامع برسیان است که در فاصله ۴۲ کیلومتری شرق اصفهان و در ساحل شمالی بستر زاینده‌رود واقع شده است.

چنانکه از متن کتیبه‌های موجود برمی‌آید محراب مسجد جامع در سال ۴۹۸ هجری و منار آن در سال ۴۹۱ در دوره پادشاهی سلطان برکیارق بن ملک‌شاه سلجوقی ساخته شده است. نصف کتیبه‌های داخل بنا فرو ریخته، و آن قسمت که باقی مانده به خط کوفی ساده آجری است. محراب دارای تزئینات گچبری و کتیبه‌هایی به خط کوفی ساده است که در انتهای عبارت ذیل ختم می‌شود:

«شهرالله المبارک رمضان سنه ثمان و تسعین و اربعمانه»

نائین: نمای عمومی (۱۰ - ۱۳)

در دهکده پیربکران قرار دارد و از بناهای قرن هشتم و دوره سلطان اولجایتو محسوب می‌شود.

در ضلع جنوبی شبستان بقعه محراب بزرگی گچبری شده قرار دارد که فاقد تاریخ ساخت است. تزئینات محراب شامل گل و بوته، شاخه و برگ و خطوط کوفی و ثلث مشتمل بر آیات قرآنی است. در هلال پشت بغل این محراب به خط بنائی عبارات، الله اکبر، الحکم لله، العظمه لله، الملک لله، و الحمد لله به طور مکرر گچبری شده است.

نائین: بازار شهر (۱۳)

بازار نائین که از آثار قرن هشتم هجری است، حکایت از خرده فروشی در سطح نیاز محلات دارد به همین جهت دکانها دارای ابعاد کوچکی هستند و سطح همه دکانها از کف بازار بالاتر قرار گرفته و در چوبی آنها به صورت بالارو می‌باشد.

پوشش بازار به صورت طاق و توپزه است. زیباترین بخش بازار، چهارسوق یعنی محل تقاطع راسته بازار با مرکز محله چهل دختران و میدان حسینیه آن است.

از شهرستانهای استان اصفهان است که از نظر موقعیت، در شمال یزد قرار دارد و فاصله آن تا مرکز استان ۱۴۵ کیلومتر است.

نام شهر نائین در اغلب کتب جغرافیائی و تاریخی آمده است. در تذکره دولتشاه سمرقندی از نائین به عنوان قصبه یاد شده و در تاریخ گزیده و نزهت القلوب نائین را شهر کوچکی از اقلیم سوم ذکر کرده‌اند. و دور قلعه آن را چهار هزار گام نوشته‌اند. مولف کتاب بستان‌السیاحه نائین را محلی دلنشین نامیده است.

شهرستان نائین آثار و بناهای تاریخی زیادی را در خود جای داده که مهمترین آنها عبارتند از: مسجد جامع، مسجد باباعبدالله، منار سلجوقی، نارین قلعه، بازار، خانه پیرنیا و مصلی.

نائین: نارنج قلعه (۱۱)

نارنج قلعه یا نارین قلعه از بناهای مهم و قدیمی نائین است که قدمت آن مربوط به قبل از اسلام می‌باشد و در دوران اسلامی نیز مرمت شده است. قلعه مزبور ۲۶ متر ارتفاع داشته و سابقاً در اطراف آن خندق به عرض ۲۵ ذرع حفر کرده بودند. مصالح به کار رفته در بنا خشت خام به ابعاد ۲۵ × ۵۰ سانتی متر است.

اصفهان: پیربکران (۱۲)

در ۳۰ کیلومتری جنوب غربی اصفهان و

نائین: محمدیه (۱۴)

دیده نمی‌شود. دهانه گنبد مسجد چهارده متر و در قسمت جلوی بنا که در حقیقت ایوان آن محسوب می‌شود، تزیینات معقلی به خط بنائی شامل کلمات «الله محمد و علی» مشاهده می‌شود.

یزد: نمای عمومی شهر (۱۶ - ۲۰)

شهرستان یزد، مرکز استان یزد، در قلب ایران قرار گرفته و تا تهران ۶۶۷ کیلومتر فاصله دارد. یزد را سابقاً کته می‌نامیدند و عده‌ای معتقدند که یزدگرد آنجا را بنا کرد و یزد نامید. یزد شهر سنت‌ها و یادگیرها به سبب موقعیت خاص جغرافیائی خود دارای کوچه‌های پیچ‌در پیچ و بعضاً مسقف، تنگ و باریک با دیوارهای بلند، بهترین شکل معماری را در هوای داغ و سوزان و توفانهای مهیب و شن‌روان ارائه داده است. یزد قدیمی در ۱۲ محله فهادان، شاه‌ابوالقاسم، سرچم، کوشک‌نو، شیخ‌داد، ابوالمعالی، مال‌امیر، قلعه کهنه و... تجلی یافته است. شاید بتوان گفت که بعد از اصفهان و شیراز یزد از جمله شهرهائی است که آثار و ابنیه تاریخی آن به شهرهای دیگر فزونی دارد. مسجد جامع عمارت دولت آباد مسجد و تکیه امیر چخماق، بقعه سیدشمس‌الدین و سیدرکن‌الدین و دوازده امام و مدرسه کمالیه و... از جمله بناهای تاریخی و مهم این شهر محسوب می‌شوند.

روستای محمدیه در مشرق نائین و در زیر اراضی مزروعی ورزبجان و راحت آباد واقع شده و تا نائین حدود یک کیلومتر فاصله دارد. محمدیه دارای دومحله است. محله میدان بالا که حسینیه‌ای سربوشیده دارد و محله میدان پائین که آنرا محله پادروخت هم گویند. مسجد جامع از مهمترین بناهای تاریخی محمدیه به‌شمار می‌رود.

اصفهان: مسجد کاج (۱۵)

این مسجد در حدود ۲۴ کیلومتری مشرق اصفهان و در ساحل شمالی زاینده‌رود واقع شده است. مسجد کاج قبلاً الحاقاتی داشته که به مرور از بین رفته است. شبستان مسجد کاج به صورت چهارطاقی با گنبدی بلند است. سه مدخل شمالی، شرقی و غربی به صحن اطراف راه داشته و در سمت جنوبی آن محرابی قرار دارد. کتیبه داخلی گنبد از کاشی معرق و به خط ثلث شامل آیاتی از سوره «یس» می‌باشد. باستان شناسان بنیان مسجد را متعلق به قرن هشتم هجری می‌دانند.

اصفهان: مسجد دشتی (۱۵)

این مسجد در ساحل جنوبی زاینده‌رود واقع است و تا اصفهان ۱۸ کیلومتری فاصله دارد. سبک معماری بنا و شباهت کامل آن به مسجد کاج، قدمت آن را به قرن هشتم مسجل می‌سازد. در این بنا هیچگونه کتیبه و سنگ نبشته‌ای

اصل بنای تکیه امیرچخماق که سردر بازار قدیمی یزد به‌شمار می‌رفته از آثار قرن نهم هجری قمری است لیکن سردر و دوماناره بلند و زیبا و چند دهانه طاقنماهای کنونی از بناهای عهد قاجاریه است که توسط ابوالقاسم رشتی در سال ۱۲۹۶ هـ ساخته شده است. برسنگ نبشته‌ای که در داخل یکی از غرفات وسط نصب است، نام معمار «استاد باقرینا و استاد حسین‌ولد مرحوم زین‌العابدین کرمانی و عبدالخالق شماعی» نوشته شده است.

پاسارگاد: نمای عمومی (۲۱)

برجانب راست جاده‌ای که از ده بید به سعادت آباد می‌رود جلگه‌ای نمودار می‌شود که دشت مرغاب نامیده می‌گردد. در مجاورت آبادی مادر سلیمان مجموعه ارزنده‌ای از آثار هخامنشی و دوره‌های اسلامی به‌چشم می‌خورد که عبارتند از: ۱- آرامگاه کورش ۲- بنای اسلامی که در عهد شاه‌شجاع با استفاده از سنگهای کاخ کوروش آنرا ساخته‌اند ۳- بازمانده آثار چند کاخ

مسجد جامع کبیر یزد یکی از آثار گرانبهای ایران و در حقیقت گنجینه‌ای از معماری و هنر است. ساختمان اصلی و اولیه مسجد را متعلق به قرن ششم می‌دانند لیکن جامع کنونی مربوط به زمان آل‌مظفر و قرن هشتم و نهم هجری است. از امتیازات این مسجد سردر رفیع و مناره‌های بلند مزین به کاشیکاری زیباست. مسجد دارای مقصوره شبستان و شبستان زیرزمینی است. در مسجد چند کتیبه به خط کوفی آجری و خط ثلث وجود دارد. در کتیبه سردر نام شاهرخ تیموری و سلطان جهانشاه و تاریخ ۸۶۱ هجری قمری به‌چشم می‌خورد. این مسجد دارای سه‌سنگ نبشته مورخ به سالهای ۷۷۷، ۷۷۲ و ۱۱۷۹ می‌باشد.

یزد: باغ دولت‌آباد (۱۹)

مجموعه باغ دولت‌آباد یزد شامل عمارت بیرونی موسوم به بهشت آئین که دارای حوضخانه و بادگیر بلند است، و عمارت اندرونی، عمارت سردر «دیوانخانه» باغی مشجر و آب‌انبار می‌باشد. این مجموعه از بناهای محمدتقی‌خان یزدی معاصر شاهرخ میرزای افشار و کریم‌خان زند است و در حدود سال ۱۱۶۰ هجری قمری ساخته شده است و از زیباترین باغهای دوره زندیه به‌شمار می‌آید. این مجموعه در دوره قاجاریه یکبار توسط عبدالرضاخان امیر مؤید و یکبار در عهد حکومت شاهزاده جلال‌الدوله پسر ظل‌السلطان مرمت گردیده است.

آرامگاهی که به کوروش اولین پادشاه هخامنشی منسوب است بیرون از روستای مادر سلیمان واقع شده و مشتمل بر اتاق چهارگوشی است که بر فراز سکوی شش طبقه‌ای از سنگ قرار گرفته است. کلیه بنا از سنگهای سفید بزرگ ساخته شده و در مجموع ارتفاع آن بالغ بر ۱۱ متر می‌باشد. آثار دوقبر در بالای سقف زیرین هویدا است که یکی را متعلق به کوروش و دیگری را متعلق به همسر وی و مادر کمبوجیه می‌دانند.

مرودشت: تخت جمشید (۲۲)

در ۵۷ کیلومتری شمال شهر شیراز و در دامنه کوه رحمت واقع شده و بر طبق نوشته کتیبه‌های متعدد سنگی، این مجموعه در زمان داریوش اول، خشایارشا اول، اردشیر، خشایارشا دوم، داریوش سوم، کوروش دوم، اردشیر دوم و سوم در فاصله صد و پنجاه سال احداث شده است. این مجموعه عظیم که شامل ظریفترین و زیباترین حجاری است محل پایتخت تابستانی شاهان هخامنشی و محل انجام تشریفات رسمی در بار بوده است. این مجموعه عبارتند از: پلکان دو طرفه دروازه ورودی، کاخ آپادانا، کاخ صدستون، کاخ سه دروازه، کاخ تچر، کاخ هدیش، خزانه هخامنشی، برج و بارو. تخت جمشید از نظر حجاری‌های زیبا، وسعت بنا کتیبه‌های متعدد به زبان فرس قدیم بابلی و عیلامی، از بناهای تاریخی و باستانی بی نظیر دنیا محسوب می‌شود.

شیراز یکی از معروفترین شهرهای ایران و مرکز استان فارس است که در فاصله ۹۰۰ کیلومتری تهران واقع شده است. شیراز دارای سابقه تاریخی طولانی است. در سنگ نبشته‌های به دست آمده از تخت جمشید، از شیراز به نام شیرازیش یاد شده است. گرچه آبادانی این شهر را از زمان عبدالملک بن مروان نوشته‌اند لیکن در عهد صفاریان و آل بویه بخصوص عضدالدوله از وسعت و عظمت بیشتری برخوردار بوده تا جایی که این شهر جانشین شهر قدیمی استخر گردید. اتابکان فارس و آل مظفر نیز در پیشرفت شهر شیراز گامهای اساسی برداشتند. شهرت شهر شیراز مدیون همت کریمخان زند است. وی این شهر را به پایتختی برگزید و در آن بناهای عمومی متعدد ساخت. خیابان بزرگ زند، مجموعه وکیل، ارگ و دیوانخانه کریمخانی از آثار گرانبهای این دوره است. در دوره قاجاریه برخلاف اصفهان، باز شیراز مورد توجه بود. وجود بناهای متعدد از دوره قاجار موعید این مطلب است. مجموعه‌های وکیل، مشیر، نصیرالملک مسجد جامع عتیق بقاع شاه چراغ، سید میر محمد سید علاءالدین حسین، مسجدنو آرامگاه حافظ و سعدی از مهترین بناهای شیراز محسوب می‌شوند.

فیروزآباد از شهرهای استان فارس است که در ۱۲۰ کیلومتری شهر شیراز قرار گرفته است این شهر را در عهد باستان «کوره اردشیر» و «شهر گور» می‌نامیده‌اند. بنای شهر به دستور اردشیر ساسانی صورت گرفته و در دوره ساسانی و سده‌های نخستین اسلام یکی از پنج ناحیه پارس را تشکیل می‌داده است. به گفته مقدسی چون نام «گور» خوشایند امیرعزالدوله دیلمی نبود به فیروزآباد تغییر نام یافت. شهر گور به صورت دایره بود که در مرکزش مناره‌ای چهارضلعی و آتشکده‌ای بزرگ قرار داشته است.

در عصر ساسانیان نه تنها هنر و صنعت دوره هخامنشی ادامه یافت بلکه هنر موزائیک‌سازی نیز متداول گردید. مخصوصاً پوشش دو ایوان شرقی و غربی بیشاپور از موزائیک‌هایی به رنگهای گوناگون و تزئینات گل و گیاه و نقوشی از اشکال پرندگان و انسان است. در تصویر فوق نمونه‌ای از هنر موزائیک دوره ساسانی که نقشی از یک بانوی ساسانی را به نمایش می‌گذارد، دیده می‌شود.

سیراف: نمای عمومی (۲۸)

فیروزآباد: کاخ ساسانی (۲۵)

در خارج از شهر فیروزآباد آثار کاخ سلطنتی اردشیر بابکان، که از زیباترین ابنیه دوره ساسانی است برجای مانده است. بنای این کاخ شامل چند ایوان با سقف هلالی و تعدادی اتاق با سقفهای گنبدی می‌باشد. گچبریها و تزئینات بالای درهای داخل شبیه تزئینات قسمت فوقانی درگاههای ورودی تخت جمشید است و چنین به نظر می‌رسد که اردشیر در احداث بنای خود به آثار کاخهای شاهان هخامنشی توجه داشته و از آنها به عنوان الگوی تزئینات کاخ خود استفاده کرده است.

سیراف از شهرهای ساحلی خلیج فارس است که در ۵ / ۲ کیلومتری بندر ظاهری و ۲۴۰ کیلومتری بندربوشهر قرار گرفته است. جغرافیا نویسان بندر سیراف را شهری کهن دانسته‌اند. یاقوت آن را به دوره کیانیان و مقدسی ساختمان آن را به دوره ساسانیان نسبت داده‌اند. گذشته از وجود دخمه‌های ساروجی و استودانهایی که در دامنه کوهستان مشرف به شهر وجود دارد و راه سنگ فرش ساسانی که تا سیراف ادامه داشته، در کاوشهای باستان‌شناسی نیز آثاری از این دوره به دست آمده که ساسانی بودن این بندر را ثابت می‌کند.

از آغاز اسلام تا پایان سده دوم شهر پیشرفت کرده و مرکز بازرگانی می‌شود و در سده‌های سوم و چهارم دوران شکوفایی و اوج پیشرفت شهر سیراف است.

بعد از زلزله مهیبی که منجر به ویران شدن شهر شده، شهر از سده پنجم هجری به بعد به کلی

از رونق افتاد.

نام هرمیزاد سخن به میان آمده است. پرتغالی‌ها وقتی به جزیره هرمز دست یافتند این شهر را گمبرون یا گمبرویا نامیدند. در زمان شاه‌عباس اول صفوی، پرتغالی‌ها از جزیره هرمز و ناحیه گمبرون بیرون رانده شدند و عمران و آبادی شهر نیز مورد توجه قرار گرفت و به پاس خدمات شاه‌عباس این شهر، بندرعباس نام گرفت.

در زمان قاجاریه بندرعباس بندری آباد و پررونق بود به طوری که تا سال ۱۶۵۰، انگلیسی‌ها و هلندی‌ها تجارتخانه‌های مهمی را اداره کرده و تجارت بین ایران و هند و عثمانی و نقاط مهم آسیا و قسمتی از اروپا را به عهده داشتند. این شهر امروزه به صورت شهری آباد، بندری فعال در صحنه بازرگانی نقش مهمی را ایفا می‌کند.

شوش: نمای عمومی (۳۱)

شوش از شهرهای تاریخی خوزستان محسوب می‌شود که در ۱۱۰ کیلومتری اهواز واقع شده و دارای قدمتی شش هزار ساله است. درباره قدمت شوش و تاریخ بنایش بسیار سخن رفته‌است. این شهر در زمان عیلامی‌ها پایتخت بوده و پس از سقوط این دولت در سال ۶۴۰ توسط آشور بانیپال، دوران شکوفانیش به پایان رسید. در دوره هخامنشی شوش مجدداً مورد توجه قرار گرفت. در این دوره این شهر پایتخت زمستانی داریوش شده و به وسیله شاهراهی به سارد متصل گردید.

آنچه شوش را امروزه مورد توجه قرار داده، گذشته از حفاریات و کشفیات باستان‌شناسی، وجود بقعه دانیال‌نبی از پیامبران بنی‌اسرائیل است که زیارتگاه مردم مشتاق این دیار است.

کیش: نمای عمومی (۲۹)

جزیره کیش با وسعتی حدود ۱۲۰ کیلومتر مربع، در ۳۰۰ کیلومتری بندرعباس قرار گرفته است در مورد تاریخ قدیم کیش اطلاعی جامع در دست نیست. کیش را در زمان اسکندر مقدونی «کامتینا» می‌گفتند. با توجه به نوشته‌های ابن خردادبه، ادربیسی، کیش شهری زیبا و بزرگ بوده و شهرت آن تا اواخر قرن هشتم هجری ادامه داشته است به طوری که ذکریای قزوینی این شهر را دیده و می‌نویسد: «این شهر دارای ابنیه و عمارت و باغها و دروازه‌های زیاد است و در عهد ما هیچ مکانی به صفا و دلکشی آنجا نیست» کیش زمانی پایگاه دریائی پرتغالی‌ها بوده است. جزیره مزبور در سالهای اخیر مورد توجه قرار گرفته و طی مصوبه‌ای در سال ۱۳۵۸ به عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام شده است.

از آثار تاریخی بازمانده در کیش، بازار کیش و مسجدجامع را می‌توان نام برد. به علاوه در دو نقطه جزیره به نام سجم و سفین، ویرانه‌های باستانی بجای مانده است.

بندرعباس: نمای عمومی (۳۰)

شهر بندرعباس مرکز استان هرمزگان در ساحل خلیج فارس قرار گرفته و تا تهران ۱۵۷۷ کیلومتر فاصله دارد. در دوره اسکندر مقدونی از بندرعباس به

پل‌ها و سدهای متعدد احداث شد. در اوایل دوره اسلامی شوشتر یکی از آبادترین شهرهای خوزستان به‌شمار می‌رفت و آبادانی آن تا روزگار صفویه ادامه داشت لیکن بروز سیل و طاعون و قتل و غارت اواخر دوره صفویه، زندیه و قاجاریه آن را به شهری کوچک تنزل داد.

شاخص‌ترین بناهای تاریخی شوشتر عبارتند از: پل بندگرگر، بندمیزان، مسجد جامع، امامزاده عبدالله، آبشارها و آسیابهای اطراف پل گرگر نیز که از جاهای دیدنی شوشتر به حساب می‌آیند در سال ۱۲۲۵ ه. ق توسط ملاحسین نامی احداث شده است.

کنگاور: نمای عمومی (۳۵ - ۳۶)

در کنار خیابان اصلی شهر کنگاور بر روی صفه‌ای طبیعی، آثار عظیمی از دوره اشکانیان به چشم می‌خورد به معبد آنهایتا معروف است.

در مورد عملکرد بنا و تاریخ بنای آن اظهارات گوناگونی ابراز شده. ابن فقیه و ابن رسته، اصطخری، ابن حوقل و ابودلف این بنا را دیده و به نام قصرالصلوص از آن یاد کرده‌اند. هرتسفلد گیرشمن آن را متعلق به دوره سلوکیها و ملهم از طرح یونانی می‌داند. کامبخش فرد این مجموعه را به دوره اشکانی نسبت می‌دهد.

ابعاد چهار دیوار معبد ۲۳۱×۳۲۰ متر است ستونهایی که برفراز صفه قرار داشته‌اند عموماً مجموعه‌ای از پایه ستون، میان ستون و سرستون بوده‌اند که در هنگام استقرار $۵۴ / ۳$ متر ارتفاع داشته‌اند و فاصله بین دو ستون از محورهایشان نسبت بهم $۷۵ / ۴$ متر بوده است. در

دزفول در بهنه خوزستان، سرزمینی است قدیمی که از مراکز تمدنهای کهن به‌شمار می‌رود. دزفول که تا قرن ششم هجری در کتب جغرافیایی و متون تاریخی به نامهای دزپل و دژپل خوانده می‌شد، روستائی کوچک از شهرجندی شاپور بوده است. وجه تسمیه دزپل که در اثر مرور زمان به دزفول مبدل شده، به علت وجود پل معروفی است که در زمان ساسانیان احداث شده است.

دزفول به دو ناحیه قدیم و جدید تقسیم شده و بافت قدیمی شهر با ساختمانهای آجری زیبا و کوچه‌های تنگ و سایه‌دار با سردرهای تزئین یافته آجرکاری، چهره گذشته و تاریخی را در خود به یادگار دارد. این شهر به اقتضای سابقه تاریخی طولانی، از جنبه آثار تاریخی یکی از شهرهای غنی به حساب می‌آید. مهمترین بناهای تاریخی این شهر عبارتند از: مسجد جامع، بقعه شاه‌رکن‌الدین، آرامگاه یعقوب‌لیث، پل ساسانی، سبزقا و...

شوشتر: نمای عمومی (۳۳ - ۳۴)

شوشتر برفراز تپه‌ای در کرانه راست رود گرگر و ساحل چپ رود شطیط قرار دارد. و فاصله آن تا مرکز استان (اهواز) ۸۲ کیلومتر است. از تاریخ بنا و بنای آن اطلاعی در دست نیست. عده‌ای آن را از مستحدمات شاپور ذوالاکتاف دانسته و پاره‌ای از مورخین آن را به شوشیندخت همسر یزدگرد ساسانی نسبت داده‌اند. به‌هر حال در روزگار ساسانیان شوشتر پایتخت زمستانی پادشاهان ساسانی گردید و در آن

گوشه جنوب شرقی پلکانی دوطرف در جهت دیوار جنوبی وجود داشته که کاملاً قابل مقایسه با پلکانهای دو طرفه تخت جمشید است.

بیستون: نمای عمومی (۳۷)

کوه بیستون که بر سمت راست راه اسفالت همدان - باختران قرار گرفته، در متون تاریخی مختلف به نامهای بهستان - بهستون - بیستون از آن سخن به میان آمده. ناحیه بیستون به علت اهمیت خاصی که در دوره‌های باستانی و تاریخی این سرزمین داشته، تقریباً از هر دوره‌ای اثری در آن پهنه دیده می‌شود. این دوره از غارنشینی آغاز و به سلسله قاجاریه ختم می‌گردد.

نقوش و کتیبه داریوش از مهمترین آثار این منطقه به حساب می‌آید. در زیر این کتیبه نقش برجسته گودرز دوم دیده می‌شود. وجود آثاری از دوره ساسانی، کتیبه‌های متعدد کاروانسرا و پل از دوره صفوی و ایلخانی این منطقه را به عنوان مجموعه یکی از درخشانترین آثار تمدن معرفی می‌نماید.

همدان: گنبد علویان (۳۸)

گنبد علویان در سمت راست بلوار علویان و در نزدیکی میدان عین‌القضاة در داخل مدرسه راهنمایی واقع شده است. این بنا که از آثار دوره سلجوقی است بصورت چهارضلعی می‌باشد. سردر بنا دارای زیباترین آجرکاریها و

تزیینات متعلق به این دوره است و داخل بنا نیز دارای گچبریهای زیبا و کتیبه‌های متعدد قرانی به خط ثلث برجسته است. بنای گنبد علویان از نظر داشتن گچبری محراب از بناهای بی‌نظیر در تاریخ معماری و هنر ایران است.

کوه خواجه: نمای عمومی (۳۹)

در چهل کیلومتری زابل در بخش شیب آب قرار دارد و قدمت آن مربوط به دوره اشکانیان و ساسانیان است.

بنای اصلی را کاخ بزرگی متشکل از یک حیاط و چهار رواق ستون‌دار در اطراف آن تشکیل می‌دهد. در کنار کاخ آتشیگاهی مرکب از تالار چهار گوش با سردر بزرگی قرار دارد. در دامنه کوه خواجه نیز قصر بزرگی از دوران اشکانی به چشم می‌خورد که از خشت خام ساخته شده است.

کرمان: نمای عمومی (۴۰ - ۴۳ - ۴۵)

شهر تاریخی کرمان، مرکز استان کرمان در فاصله ۱۰۷۶ کیلومتری تهران واقع شده است.

مورخین عرب بنای کرمان را به کرمان‌بن هیتال‌بن ارفحشدین سام‌بن نوح نسبت می‌دهند. در کتیبه‌های هخامنشی از کرمان به نام کرمانیا یاد شده و در دوره ساسانی از عظمت وسعت زیادی برخوردار بود. به دستور اردشیر دو قلعه مهم به نام قلعه اردشیر و قلعه دختر بر روی ارتفاعات این شهر ساخته شد که خرابه‌های قلعه دختر آن هنوز

کرمان: حمام گنجعلیخان (۴۲)

حمام گنجعلیخان در میدانی بهمین نام در مرکز کرمان واقع شده و مجموعه‌ای بدیع با کاشیکاریها مقرنسها و کاربندیهای زیبا است. این حمام بدستور گنجعلیخان حاکم کرمان در زمان شاه عباس صفوی و توسط استاد محمد معماریزدی ساخته شده است.

حمام از دو بخش کلی رختکن و گرمخانه تشکیل شده است. این سربینه دارای کاشیکاری زیبا و مقرنسهای جالب توجه می‌باشد. در غرفات شش گانه ابزار و وسایل مورد نیاز و همچنین مجسمه‌های مومی که هر یک نماینده طبقه‌ای است قرار دارند در گرمخانه حمام نیز مجسمه‌های زیبایی در حال شستشو و حجامت دیده می‌شوند. این مجموعه زیبا در سال ۱۳۴۸ به موزه مردم‌شناسی تبدیل شده است.

پابرجاست. کرمان در دوره سلاجقه از بهترین و آبادترین شهرهای ایران محسوب می‌شد. لیکن در قرن هشتم شهری خراب و ویران بود. در زمان صفویه این شهر در مسیر ترانزیت بندر گمبرون قرار گرفت و به همین جهت مورد توجه بود. در زمان شاه‌عباس و حکومت گنجعلی خان شهر وسعت یافت و بناهای زیبایی در آن احداث گردید. در دوره زندیه نیز کرمان از اهمیت خاصی برخوردار بود لیکن با هجوم وحشیانه آغامحمدخان به این شهر، کرمان به ویرانه‌ای تبدیل و مردم آن قتل عام شدند. علی‌رغم خرابیها و ظلمهائی که بر کرمان رفته، آثار تاریخی مهمی را در خود به یادگار دارد، مانند: مجموعه گنجعلی‌خان، مجموعه ابراهیم‌خان، مجموعه حاج آقا علی، مسجد جامع، مسجد ملک و گنبد جلیله و گنبد مشتاقیه.

کرمان: ارگ بم (۴۱)

ارگ زیبا و مستحکم بم در گوشه شمال‌شرقی بم و در دامنه صخره‌ای بزرگ قرار گرفته است. تاریخ دقیق ساختمان این مجموعه معلوم نیست. مولف کتاب حدودالعالم قدمت آن را دو هزار سال قبل از آن دوره می‌داند، یعقوبی ارگ بم را در زمرة قلاع آباد در سال ۲۷۸ هجری بشمار آورده است. این مجموعه تا زمان آغامحمدخان قاجار معمور بوده لیکن بر اثر حملات شاه قاجار کم‌کم روبه ویرانی رفت. ارگ بم شامل حصار، برج دیده‌بانی، محله‌های عمومی، بازار، مسجد جامع و مسجد حضرت رسول (ص)، حمام، قورخانه، آسیای بادی و عمارت زیبای چهارفصل می‌باشد.

سیرجان: نمای عمومی (۴۴)

شهرستان سیرجان در ۱۸۴ کیلومتری شهر کرمان واقع شده و از شهرهای مهم استان کرمان محسوب می‌شود. نام اصلی این شهر سیرگان بوده و از آثار خسرو بن بلاش پادشاه اشکانی است که بعد از استیلای عرب آن را سیرجان نامیدند.

از آثار مهم شهر سیرجان قدیم ویرانه‌های قلعه سنگی عظیمی است که در روی تپه جنوب سعیدآباد مشاهده می‌شود. این شهر قدیمی‌ترین شهر استان، در دوره اسلامی بوده که از زمان ساسانیان تا اواسط قرن چهارم هجری مرکزیت و آبادانی خود را حفظ نموده بود. بناهای تاریخی مهم سیرجان

عبارتند از: بقعه پیرجارسوز، قلعه سنگ و بقعه شاه فیروز.

ماهان: مجموعه بنای تاریخی (۶۳ - ۴۶)

ماهان در ۴۰ کیلومتری جنوب شرقی کرمان و در مسیر راه کرمان به بم واقع شده و مجموعه تاریخی آرامگاه شاه نعمت‌اله ولی عارف شهیر عامل اصلی شهرت و آبادانی آن است. مجموعه آرامگاه از ورودی شمالی شامل صحن اتابکی، صحن وکیل‌الملکی، رواق شاه‌عباسی چله‌خانه، صحن میرداماد، حسینیه و سردر محمدشاهی می‌باشد.

قدیمی‌ترین قسمت آستانه گنبد بقعه است که در سال ۸۴۰ هجری به همت احمد شاه بهمنی از شاهان بهمنیه دکن ساخته شده است. سه طرف مرقد را رواق وکیل‌الملک احاطه نموده است. از ملحقات آستانه کاروانسرای است از دوره قاجاریه که در ضلع غربی آستانه قرار گرفته است.

بیرجند: نمای عمومی شهر (۴۷)

بیرجند یکی از شهرهای مهم استان خراسان است که در ۴۹۶ کیلومتری مشهد قرار دارد. محل قدیمی بیرجند از قدیمی‌ترین روزگار به نام قهستان یا کهستان نامیده می‌شد. ظاهراً نخستین کتابی که از بیرجند نام می‌برند کتاب تاریخ سیستان می‌باشد که در قرن چهارم نوشته شده است. بیرجند تا زمان زنده از ولایات قائنات بشمار می‌آمد، که مرکز آن قائن بود. لیکن در این دوره به علل حوادث تاریخی

و... مرکزیت یافت و سرانجام در عهد سلطنت فتحعلیشاه قاجار و حکومت امیر علم‌خان دوم مرکز قائنات گردید. در اواسط دوره ناصرالدین شاه بیرجند به علت چشمداشت روس و انگلیس به این شهر اهمیت بسیار پیدا کرد و در عین حال یکی از مراکز مهم تجاری بین هندوستان و نواحی شرقی و شمال‌شرقی ایران و یکی از مراکز مهم مبادله کالا گردید و پس از آن توسعه یافت.

طوس: آرامگاه فردوسی (۴۸)

مجموعه آرامگاه و موزه و کتابخانه فردوسی در باغ بسیار وسیع و سرسبزی با آب‌نماهای زیبا در انتهای بلوار بزرگ طوس واقع شده است. قدیمی‌ترین مأخذی که در باره مدفن فردوسی سخن گفته، نظامی عروضی در سال ۵۵۰ هجری است که قبر فردوسی را در طوس ذکر کرده است و برهمن اساس در سال ۱۳۰۵ هجری شمسی انجمن آثار ملی تحقیقات وسیعی را برای تعیین محل صحیح قبر آغاز کرد و توانست پس از کاوش و خاک برداری آثار قبر فردوسی را کشف نماید و در زمینی به مساحت سی هزار مترمربع اقدام به احداث آرامگاهی بزرگ در خور این شاعر بزرگ نماید.

طرح بنای اولیه توسط هرتسفلد و گذار تهیه و به مورد اجراء گذاشته شد لیکن پس از نزدیک به سی سال بنا رویه ویرانی رفت، در سال ۱۳۴۲ بنای قبلی ویران و بنای فعلی که طرحی شبیه آرامگاه کوروش را دارد، ساخته شده است. قبر فردوسی در زیرزمین قرار دارد و در کنار پله‌های ورودی و در زیرزمین نقش‌های برجسته متعددی مشتمل بر تصاویر مربوط به داستانهای شاهنامه به چشم می‌خورد.

مشهد: حرم امام رضا (۴۹ - ۵۰)

تربت جام بود و در این سال به شهرستان تبدیل شده در مورد وجه تسمیه نایباد که در گذشته بنام «طیبات» خوانده می‌شد، مورخین آنرا به معنی جای پاکان و نیکان آورده‌اند.

از آثار تاریخی مهم نایباد که مورد توجه اهل تسنن و تشیع می‌باشد، آرامگاه مولانا زین‌الدین ابوبکر نایبادی، و مناره آجری کرات متعلق به دوره سلجوقی است.

مشهد: مدرسه دو در (۵۲)

این مدرسه که در جنوب غربی حرم مطهر امام رضا (ع) واقع شده در سال ۸۴۳ هجری توسط امیر یوسف بن امیر شیخعلی بن امیر تیمور ساخته شده است.

این مدرسه دارای پلان چهار ایوانی و حجرات متعدد دو طبقه و گنبدی مزین به کاشیهای فیروزه‌ای است. تزئینات بنا را کاشیهای معرق و کتیبه‌های زیبا به خط محمدخان و عمل محمد شفیع تشکیل می‌دهد.

خواف: مدرسه خرگرد (۵۳ - ۵۴)

این بنا در فاصله ۴ کیلومتری بخش خواف از بخشهای تربت حیدریه و در کنار جاده خواف به نایباد قرار دارد.

برطبق کتیبه موجود در بنا، این مدرسه در سال ۸۴۱ بدستور خواجه غیاث‌الدین پیر احمد خوافی وزیر سلطان شاهرخ تیموری، توسط دو تن از معروفترین معماران این عهد به نامهای خواجه

مجموعه آستان قدس رضوی بزرگترین بنای مذهبی ایران و باشکوهترین آنان است. قدیمی‌ترین قسمت مجموعه ساختمان حرم است که در قرن چهارم ساخته شده و سلطان محمود غزنوی در سال ۴۰۰ هجری بارگاهی عظیم بر تربت امام هشتم (ع) بنا کرد در زمان سلطان سنجر و در دوره‌ای بعد بخصوص عهد تیموری و صفوی بناهای زیادی بر اطراف حرم مطهر افزودند که نمونه آن دارالسیاده، دارالضیافه، دارالحفاظ و مدرسه‌های دو در و بالاسر است.

صحن عتیق در سال ۸۷۲ هجری توسط امیرعلیشیرنوائی وزیر سلطان حسین بایقرا و ایوانهای شمالی، شرقی و غربی توسط شاه عباس اول ساخته شده است. گلدسته‌های طلا از آثار شاه طهماسب و نادرشاه افشار است. صحن جدید را فتح‌علیشاه احداث نمود. به‌طور کلی مجموعه بناهای آستان قدس رضوی را می‌توان از لحاظ تزئینات کاشیکاری، گچبری، کتیبه و آئینه کاری و حجاری و طلاکاری از هنرهای زیبای دوره اسلامی در ایران دانست در سالهای اخیر مجموعه دستخوش تحولات چشمگیری گردیده است ضمن احداث چند صحن جدید، طرح گسترش فلکه حضرت بشدت مورد توجه و اقدام قرار گرفته است.

شهر نایباد: نمای عمومی (۵۱)

نایباد مرکز شهرستان نایباد در ۲۳ کیلومتری مرز افغانستان و ۲۵۰ کیلومتری مشهد قرار دارد و تا سال ۱۳۵۵ یکی از بخشهای

سبزوار: کاروانسرای مهر (۵۷)

در ۵۰ کیلومتری جاده سبزوار - مشهد قرار دارد و اصل بنای آن از آثار دوره صفویه است لیکن در اواسط دوره قاجاریه توسط حاجی میرزا ابراهیم مجتهد سبزواری بازسازی گردید. این کاروانسرا به فرم چهارایوانی است که تعداد ۲۸ اتاق در اطراف حیاط مرکزی آن و دو اصطبل سراسری در پشت اتاقهای مزبور ساخته شده است.

مشهد: مسجد گوهرشاد (۵۷)

مسجد گوهرشاد که از زیباترین ابنیه تاریخی مجموعه آستان قدس بشمار می‌رود، در ضلع جنوبی حرم امام رضا (ع) واقع شده است. این مسجد بدستور گوهرشاد آغا زوجه شاهرخ تیموری به سال ۸۲۱ هجری احداث گردیده است. مسجد دارای چهارایوان، گنبدی بزرگ و دومناره بلند به ارتفاع ۴۲ متر است. کلیه دیوارها، ایوانهای مسجد به کاشیهای نفیس و کتیبه‌های متعدد به خط بایسنقر فرزند شاهرخ آراسته شده است. معمار مسجد، قوام‌الدین شیرازی می‌باشد.

نیشابور: نمای عمومی شهر قبل از حمله مغول (۶۰)

بنای اولیه شهر نیشابور در زمان ساسانیان صورت گرفت و در اول قرن سوم هجری در مسیر آبادی و پیشرفت و ترقی قرار گرفت و بوسیله عبدالله بن طاهر به پایتختی انتخاب شد. این شهر در

قوام‌الدین و خواجه غیاث‌الدین شیرازی ساخته شد و ساختمان آن ۵ سال بطول انجامید. این مدرسه بشکل مستطیل با چهارایوان به ارتفاع ۱۱ متر است. ساختمان مدرسه دو طبقه ساخته شده و در هر طبقه ۱۶ حجره برای زندگی طلاب بنا گردیده است و تزئینات آن را کاشیکاری، آجرکاری و معقلی تشکیل می‌دهد.

خواف: مسجد ملک‌زوزن (۵۵)

این مسجد در روستای زوزن در جنوب شرقی بخش خواف واقع شده و از بناهای آغاز قرن هفتم هجری قمری است. آنچه در حال حاضر از این بنا باقی مانده، ایوان سردر، چند پایه و دو دیوار است. در این آثار باقی مانده تزئینات فوق‌العاده‌ای از کاشیکاری، آجرکاری و کتیبه‌ای به خط کوفی دیده می‌شود.

نیشابور: امامزاده محروق (۵۶)

این بقعه در ۵ کیلومتری مشرق نیشابور واقع شده و مدفن محمد بن زید بن علی ابن‌الحسین (ع) است. براساس کتیبه موجود در بنا، بقعه در زمان شاه طهماسب اول ساخته شده و در زمان شاه سلطان حسین صفوی در سال ۱۱۱۹ مرمت گردیده است.

این بقعه شامل گنبدی رفیع، دو حرم چهارغرفه و یک مسجد است. از تزئینات حرم علاوه بر کاشیکاری، دو درنبت کاری مورخ به سال ۹۷۸ هجری و ۹۷۶ هجری می‌باشد. سازنده درها امام‌قلی نجار است.

عهد سامانیان موقعیت و منزلت خود را حفظ کرد و در زمان سلجوقیان اهمیت و اعتبار گذشته را بازیافت. در این دوره خواجه نظام الملک مدارس متعددی به نام نظامیه در این شهر دایر کرد. در سال ۵۲۰ هجری نیشابور در اثر زلزله نسبتاً شدیدی ویران شد و در حمله چنگیز خان مغول هزاران نفر قتل عام شدند و شهر بکلی منهدم گردید.

خرابه‌های شهر قدیم نیشابور شامل تپه‌البارسلان، تپه آهنگران و خرابه‌های اطراف آن و همچنین خرابه‌های تپه سبزپوشان می‌باشد که در چند نوبت مورد کاوش باستان‌شناسان قرار گرفته است.

سبزوار: مصلی (۵۸)

بنای مصلی در فاصله ۲ کیلومتری شرق سبزوار قرار دارد، بنا دارای ایوانی مرتفع در ضلع شمالی و سه ایوان کوچک در سه ضلع دیگر است. این بنا کلاً از آجر ساخته شده و فاقد هرگونه کاشیکاری است. تزئینات رسمی‌بندی زیر سقف آن شباهت زیادی به سقف مقبره ارسلان جاذب در سنگ بست نزدیک مشهد دارد.

نیشابور: گنبد مهر آباد (۵۹)

در فاصله سه کیلومتری جنوب نیشابور به کاشمر دویلی آجری یکی بزرگتر و یکی کوچکتر به چشم می‌خورد. بنای بزرگتر دارای پلان هشت‌ضلعی شبیه پلان گنبد سلطانیه و پلان داخلی آن فضای چهارگوشی با چهاردهانه مرتفع و

چهارترمبه بلند، است.

بنای کوچکتر نیز از خارج هشت گوش و از داخل چهارگوش است. ورودیهای این بنا کم عرض ولی مرتفع است. هر دو بنا از آجر باملات گچ ساخته شده است. باستان‌شناسان بنای کوچکتر را متعلق به دوره ایلخانی و بنای بزرگتر را مربوط به دوره سلجوقی می‌دانند.

فرومد: مسجد جامع (۷۲)

مسجد جامع مزبور در روستای فرومد واقع در ۱۶۵ کیلومتری شاهرود واقع شده و از آثار قرن هفتم هجری بشمار می‌رود. این مسجد دارای دو ایوان شمالی و جنوبی به ارتفاع ۱۲ متر و ۱۴ متر می‌باشد. در این دو ایوان تزئینات عالی گچبری وجود داشته که امروزه آثار کمی از آن به چشم می‌خورد. محراب زیبای مسجد که در ایوان جنوبی قرار دارد، از نقوش بدیع و بسیار ظریفی برخوردار است. در غرفه‌های جنب ایوانهای شمالی و جنوبی نیز تزئینات زیبایی متشکل از گچبری و کاشیکاری به چشم می‌خورد که از حیث ظرافت و دقت در ایران کم‌نظیر است.

بسطام: مجموعه بناها (۶۱)

مجموعه بنای بسطام بی‌شک یکی از مهمترین و زیباترین آثار تاریخی استان سمنان است. این مجموعه که از آثار دوره سلجوقی و قرن هشتم هجری است شامل منار سلجوقی، امامزاده محمد مسجد زنانه و مردانه، گنبدغازان خان، ایوان غربی،

دامغان: چهل دختران (۶۶)

در پشت بقعه امامزاده جعفر دامغان برج مدور زیبایی وجود دارد که از اثنیه دوره سلجوقی بشمار می‌رود. این بنا در سال ۴۶۶ هجری به دستور ابوشجاع موسوم به اسفارنکی بن اصفهان ساخته شده است. ارتفاع برج ۱۵ متر و قطر داخلی آن ۵ / ۵ متر است. در نمای خارجی این برج کتیبه‌ای به خط کوفی و تزئینات زیبای آجری و قطار بندبهای جالب به چشم می‌خورد.

دامغان: برج مهماندوست (۶۷)

در جنوب قریه مهماندوست دامغان بنائی شبیه برج طغرل وجود دارد که از آثار زیبای دوره سلجوقی محسوب می‌شود که در سال ۴۹۰ هجری ساخته شده است. این برج که نزدیک ۱۴ / ۵ متر ارتفاع دارد، به شکل ۱۲ ضلعی است که هر ضلع آن ۲۵ / ۱ متر و قطر داخلی آن ۷ / ۵ متر است. برج مزبور در ارتفاع تقریباً ۱۱ متری، دارای سه دوره مقرنس از آجر است و در بالای آن کتیبه‌ای به خط کوفی برگرداگرد برج وجود دارد.

دامغان: نمای عمومی (۶۹)

دامغان از شهرهای قدیمی استان سمنان است که در فاصله ۱۱۰ کیلومتری مرکز استان قرار گرفته است. وجود تپه‌های قدیمی و بخصوص تپه حصار قدمت منطقه دامغان را ۲۵۰۰ الی ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد می‌رساند. دامغان را در

آرامگاه بایزید بسطامی - برج کاشانه - و مدرسه شاهرخیه می‌باشد که بتدریج از عهد سلجوقی آغاز و در دوره تیموری تکمیل گردیده است.

بسطام: محراب مسجد جامع (۶۲)

در دهانه وسط ضلع جنوبی شبستان مسجد جامع بسطام محراب زیبایی قرار دارد که با گچبریهای عالی و هنرمندانه تزئین شده است. محراب دارای چند کتیبه شامل آیات قرآنی می‌باشد. چنین به نظر می‌رسد که ساخت محراب با ساختمان مسجد در سال ۷۰۶ هجری صورت گرفته باشد.

دامغان: تاریخانه (۶۴ - ۶۵ - ۶۸)

بنای تاریخانه دامغان با شبستان ستون‌دار وطاقهای بلند به سبک چهارایوانی در عداد مساجد اولیه دوره اسلامی بشمار می‌رود و از لحاظ شیوه معماری تقلید کاملی از بناهای دوره ساسانی است.

ساختمان مسجد عبارت است از صحن مرکزی که دور آن را رواقهای سرپوشیده‌ای احاطه نموده است. مناره مسجد از آثار دوره سلجوقی است و ۲۵ متر بلندی دارد.

سمنان: نمای عمومی (۷۱)

شهر تاریخی و قدیمی سمنان در ۱۹۳ کیلومتری تهران قرار گرفته و مرکز استان سمنان است. وجود تپه‌های متعدد بخصوص تپه دلازیان قدمت منطقه سمنان را تا هزاره چهارم قبل از میلاد می‌رساند. در مورد وجه تسمیه تاریخ بنای شهر اطلاعات دقیقی در دست نیست لیکن پاره‌ای از کتب تاریخی چون حدودالعالم و نزهت‌القلوب بنای اولیه شهر را به تیمورث پیشدادی نسبت می‌دهند. طبق نوشته سفرنامه‌ها شهرسمنان تا قرن هشتم قصبه‌ای بزرگ، آباد باغات سرسبز میوه بوده است در قرن هفتم از هجوم مغول صدمه‌ای کلی دید لیکن دبری نیاید که اغلب وزرای ایلخانان مسلمان و حتی تیموریان از این شهر برگزیده شدند. و به همین جهت سمنان مورد توجه قرار گرفت و بناهای متعددی چون قسمتهائی از مسجد جامع، حمام پهنه بازار شیخ علاءالدوله، بقعه پیرنجم‌الدین در آن ساخته شد.

در دوره قاجاریه سمنان مرکز ایالت قومی بود و از این رو اکثر بناهای تاریخی بجای مانده کنونی، از آثار این دوره‌اند. مانند مسجد سلطانی (امام) تیمچه سلطانی - بازار عمومی، دروازه ارگ و مقبره طوطی.

سمنان: دروازه ارگ (۷۱)

این بنا که سمبل شهر سمنان محسوب می‌شود از آثار زمان ناصرالدین‌شاه و حکومت انوشیروان میرزا ضیاءالدوله نوه فتحعلیشاه قاجار در سال ۱۳۰۲ هجری قمری احداث گردیده است.

دوره اشکانیان شهر صدروازه می‌نامیدند. بعد از اسلام نیز دامغان موقعیت خود را حفظ کرد بطوری که ابودلف سیاح معروف قرن چهارم هجری آن را شهری زیبا نامید و ابوالقاسم قومل مورخ قرن چهارم از این شهر به عنوان مرکز ایالت قومی یاد کرده است.

در قرن پنجم دامغان بشدت مورد توجه بوده بطوریکه بناهای مهم و زیبایی چون منارهای تاریخانه مسجد جامع، چهل دختران، پیرعلمدار و برج مهباندوست در آن ایجاد گردید.

سمنان: مسجد سلطانی (امام) (۷۰)

مسجد سلطانی (امام) از بناهای مهم و زیبای سمنان است که در سال ۱۲۴۳ در زمان فتحعلیشاه توسط حاجی سیدحسن حسنی شریعت پناهی معروف به محبوبعلی احداث شده است.

این مسجد به فرم چهار ایوانی است که دو ایوان شمالی و جنوبی کوچکتر و هر کدام ۱۱ متر ارتفاع دارند و بر بدنه داخلی این ایوانها کتیبه‌ای بخط ثلث عالی است که عبارت «کتبه العبد محمدحسین الاصفهانی» «کاشی تراش این مسجد عمل استاد علی اکبر کاشانی خلف استاد غلامعلی کاشی‌پز» بر آن نوشته شده است. زیباترین قسمت بنا ایوان شرقی است که زیباترین تزئینات معقلی کاشیکاری و نقاشی و محراب کاشی را در خود به یادگار دارد.

نمای شمالی شامل کتیبه سراسری، ستونهای مناره شکل و کاشیکاری زیبایی، شامل نبرد رستم و دیوسپید است و در نمای جنوبی بر یک سطح نیم دایره عبارت «السلطان بن السلطان بن السلطان صاحبقران ناصرالدین شاه قاجار ۱۳۰۲» به چشم می‌خورد. نقاشی کاشیها از آثار محمدباقر ولدحاجی سیدمهدی طباطبائی سمنانی و کاشی‌ساز آن استاد حبیب‌اله، استاد علی کاشی‌پز کاشانی است.

بسطام: برج کاشانه (۷۲)

برج کاشانه در جنوب شرقی مسجد جامع واقع شده و از آثار محمدبن حسین بن ابی طالب دامغانی به سال ۷۲۳ هجری قمری است. ارتفاع برج تقریباً ۲۰ متر فرم خارجی آن لبه‌دار مژرس سی‌ترک است که تا زیر گنبد ادامه می‌یابد. در وسط برج سردابه‌ای قرار دارد که بوسیله سوراخ مستطیل شکلی در وسط برج می‌توان بدان راه یافت.

سمنان: مسجد جامع (۷۶)

مسجد جامع سمنان را می‌توان در زمره قدیمی‌ترین آثار اسلامی شهر سمنان بشمار آورد. بنای اولیه مسجد در قرن اول هجری بر ویرانه‌های آتشکده‌ای از دوره ساسانی احداث شده لیکن بنای کنونی از آثار دوره سلجوقی ایلخانی و تیموری است. در ایوان بلند مسجد که بلندی آن ۲۱ متر است، کتیبه‌ای از کاشی به تاریخ ۸۲۸ هجری

قمری و چند سنگ نبشته مشتمل بر فرمانهای پادشاهان صفوی نصب کرده‌اند. این مسجد دارای سه شبستان با ستونهای مدور، و مناری بلند از دوره سلجوقی است.

شهمیرزاد: شیر قلعه (۷۵ - ۷۴)

شیرقلعه در ۲۴ کیلومتری شمال سمنان و در قسمت غرب شهمیرزاد، برفراز کوهی استوار شده و از بناهای دوره اسماعیلیه بشمار می‌آید. این قلعه بر روی صخره‌ای جای گرفته که از سه طرف به پرتگاههای خطرناک مشرف است. شیرقلعه دارای دو در ورودی در اضلاع جنوبی و شرقی می‌باشد و در چهار گوشه آن چهار برج مدور و در ضلع شمالی، دو برج و در ضلع جنوبی یک برج احداث شده که از نظر اندازه با هم مساوی نیستند. در داخل قلعه اتاقهای متعددی وجود دارد که برای سکونت و ذخیره غلات بکار می‌رفته است. مصالح ساختمانی قلعه، قلوه سنگ و گچ می‌باشد.

تبریز: نمای عمومی (۷۷ - ۷۸)

تبریز دومین شهر بزرگ ایران، مرکز استان آذربایجان شرقی در دامنه جنوبی رشته کوههای سرخاب واقع شده است. در مورد بنا و وجه تسمیه این شهر اظهارات گوناگونی ابراز شده لیکن اکثر مورخین آن را از بنای زبیده‌خاتون همسرهارون الرشید در سال ۱۶۵ هجری می‌دانند. پاره‌ای از مورخین نام تبریز را برگرفته از واژه «توریز» که در زبان پهلوی به معنای جاری شدن

محراب مسجد جامع: ارومیه (۷۱)

مسجد جامع ارومیه در وسط بازار شهر واقع شده و دارای صحن و شبستان وسیعی است. محراب زیبا و جالب مسجد به بلندی ۸۲ / ۷ متر و عرض ۴۸ / ۵ متر زینت بخش دیوار جنوبی زیر گنبد است. این محراب که با گچبریهای ظریف زینت یافته، دارای کتیبه‌ای مورخ به سال ۶۷۶ هجری می‌باشد متن کتیبه بدین شرح است.

«عمل عبدالمومن بن شرفشاه النقاش التبریزی فی شهر ربیع الاول سنه سته سبعین و سبعمانه».

ماکو: کاخ باغچه جوق (۸۰)

کاخ موزه باغچه جوق در فاصله ۴ کیلومتری ماکو و در روستائی به نام باغچه جوق قرار گرفته است. بانی آن تیمور تیموری معروف به اقبال السلطنه ماکوئی یکی از حکام مقتدر وقت و از سرداران زمان مظفرالدین شاه قاجار بوده است. این کاخ شامل باغ بزرگ مشجر، ورودی و هشتی مزین به تزئینات رسمی بندی و نقاشی، ساختمان سنگی معروف به آشپزخانه و ساختمان اصلی قصری دوطبقه است. بنای قصر که با گچبریها، آئینه کاریها و نقاشیهای زیبا زینت یافته، در سال ۱۳۶۴ پس از مرمت توسط سازمان میراث فرهنگی به کاخ موزه تبدیل و مورد بازدید عموم قرار گرفته است.

است، می‌دانند. مقدسی در قرن چهارم تبریز را شهری پیشرفته می‌داند. در قرن هشتم این شهر علی‌رغم صدمات وارده از زلزله و هجوم مغول بزرگترین شهر آذربایجان بشمار می‌رفته، بخصوص اینکه در زمان سلطان اولجایتو وزیر وی رشیدالدین فضل‌اله و تاج‌الدین علیشاه به عمران شهر پرداختند. در اواخر دوره ایلخانی و اوایل دوره تیموری این شهر به پایتختی انتخاب شد. در زمان صفوی و پس از آن بارها مورد هجوم ترکان عثمانی قرار گرفت و در جنگ دوم ایران و روس بدست سربازان روسیه تزاری افتاد و لی با انعقاد معاهده، ترکمانچای به ایران مسترد شد. پس از جنگ جهانی دوم مدتی در اختیار فرقه دموکرات قرار گرفت که در سال ۱۳۲۱ با یورش ارتش ایران، آزاد گردید.

اردبیل: مجموعه شیخ صفی (۷۱)

مجموعه بقعه شیخ صفی یکی از زیباترین بناهای تاریخی آذربایجان بشمار می‌آید. قدیمی‌ترین قسمت این بنا مربوط به قرن نهم هجری است که سپس به تدریج بر ساختمانهای بقعه افزوده شده و در تکمیل و تزئین تعمیر بقعه پادشاهان صفوی بخصوص شاه طهماسب اول و شاه عباس کوشش بسیار کرده‌اند. مقبره شیخ که به صورت برج استوانه‌ای بلندی است با کاشیهای زیبا زینت یافته و تکرار کلمات جلاله‌الله را به نمایش می‌گذارد.

مجموعه بنا شامل بقعه شیخ صفی، سردر حیاط بزرگ حرم خانه، مسجد جنت سرا شهید گاه و چینی خانه است. بنای چینی خانه که به سبک تزئینات عالی قاپو زینت یافته توسط سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۷۰ به موزه تبدیل شد.

مجموعه تخت سلیمان باقی مانده قلعه و آثار قصر بزرگ و عمارات مختلفی است که در ۴۲ کیلومتری شمال شرقی بخش تکاب بر روی صفه‌ای از رسوبات دریاچه قرار دارد. قدمت مجموعه به زمان هخامنشی، اشکانی می‌رسد ولی شهرت و آبادانی آن مربوط به دوره ساسانی است که در آنجا آتشکده بزرگی به نام آذرگشسب احداث کرده‌اند. تخت سلیمان در زمان حکومت آباقاخان مغول مورد توجه قرار گرفت و مسجدی بر روی ویرانه‌های آن ساخته شد. به‌طور کلی مجموعه تخت سلیمان شامل آتشکده، رواقهای مربوط به کاخ شاهی، محل سکونت و استقرار نگهبانان و دیوار عظیم سنگی به ضخامت چهارمتر و ارتفاع ۸ متر با ۳۷ برج سنگی به شکل نیم دایره می‌باشد.

میانه: پل دختر (۸۷)

این پل بر روی رودخانه قزل‌اوزن و در نزدیکی کوه قافلانکوه و در کنار جاده میانه - زنجان واقع شده است. قدمت پل متعلق به قرن هشتم هجری است و در سال ۹۳۳ هجری توسط شاه‌بیگم بنت محمدبیگ موصول تعمیر گردیده است. پل دارای سه چشمه بزرگ و پایه‌های سنگی با آب‌برهای مثلثی شکل می‌باشد.

در این پل دو کتیبه وجود دارد یکی بشکل مربع است که در پایه وسط قرار دارد. خطوط این کتیبه کاملاً محو شده است. کتیبه‌ای دیگر از سنگ مرمر به خط نستعلیق در سمت چپ پل دیده

پل تاریخی پنج چشمه در سه کیلومتری ماکو و در کنار جاده آسفالت ماکو - تبریز قرار گرفته و قدمت آن طبق کتیبه تاریخی به دوره صفویه می‌رسد. این پل در گذشته دارای پنج چشمه بوده که دو دهانه آن ویران شده و به جای آن یک چشمه بزرگتر احداث کرده‌اند و پل فعلی دارای چهار چشمه است ولی هنوز در افواه اهالی به بشقوز کبری (پل پنج چشمه) مشهور است. مصالح بکار رفته در پل، سنگ تراش و سنگ لاشه می‌باشد.

شهر ماکو: نمای عمومی (۸۲)

ماکو در شمال غربی آذربایجان غربی و در مجاورت مرز ترکیه و شوروی قرار گرفته است. از ماکو در طول تاریخ با نامهای شاورشان، آرتاز قلعه‌قپان نیز یاد شده است. از آثار به‌جای مانده، کتیبه‌ها و دخمه‌های سنگی و گورستانهای تاریخی چنین بر می‌آید که منطقه ماکو در ۲۷ قرن پیش، از تمدن درخشانی برخوردار بوده است.

این شهرستان دارای آثار و بناهای تاریخی و باستانی فراوانی است که مهمترین آنها عبارتند از: قره‌کلیسا، پل پنج‌چشمه، قلعه‌ماکو، ایوان فرهاد، قصر باغچه‌جوق.

می‌شود که تاریخ تعمیر پل (۹۳۳ هجری) بر آن نوشته شده است.

سلطانیه: نمای عمومی (۹۰)

گنبد سلطانیه که یکی از مهمترین و زیباترین بناهای تاریخی ایران به‌شمار می‌آید، در میان خانه‌های خشتی شهر سلطانیه همچون نگینی می‌درخشد. گویند سلطان محمدخدا بنده این بنا را جهت انتقال ابدان مطهر امام حسین و حضرت علی(ع) احداث کرد که به علت مخالفت علمای تشیع از اینکار منصرف شد و آن را به آرامگاه خود اختصاص داد.

طرح عظیم سلطانیه به صورت هشت گوش به ابعاد ۱۷ متر است که بعداً عمارتی به نام تربت‌خانه به آن افزوده شد ارتفاع بنا در حدود ۵۰ متر و قطر داخلی آن نزدیک به ۲۵ متر است. وجود هشت طاق رفیع در اضلاع هشت‌گانه داخلی از ضمختی دیوارها می‌کاهد این درگاهها در ارتفاع ۹ متری به دو طبقه تقسیم شده غرفات طبقه دوم با مقرنسهای زیبا و گچبریهای جالب خود بوسیله راهرویی با هم در ارتباطند.

داخل ایوان با زیباترین کاشیکاریها و تزئینات معقلی زینت یافته است. طبقه سوم که مرکب از ایوان سرتاسری است اطراف بنا را احاطه کرده هر ضلع، با سه طاق و تزئینات زیبای متفاوت، چشم‌انداز به سوی دشت پهناور دارد. گنبد عظیم و بلندبنا، با کاشیهای فیروزه‌ای تزئین شده و هشت منار در زوایای هشتگانه گنبد را همچون دیپیمی دربر گرفته‌اند.

شهر سلطانیه یکی از پایتختهای قدیمی و کهنسال ایران است که امروزه به خاطر وجود یکی از عظیم‌ترین بناهای اسلامی دارای شهرت و معروفیت جهانی است.

سلطانیه وسعت و عمران خویش را مدیون پادشاهی ایلخانان مغول می‌داند هرچند در دوره پادشاهی ارغون‌خان ساختمانهای متعددی در آن ساخته شد، لیکن طرح اصلی شهر را سلطان محمدخدا بنده ریخت و در سال ۷۱۰ هجری قمری کار ساختمانی شهر پایان گرفت. سلطان مغول جشنی به همین مناسبت برپا کرده و شهر را که سلطان‌نشین بوده، «سلطانیه» نامید.

یکی از مهترین بناهای موجود در سلطانیه گنبد سلطانیه یا آرامگاه سلطان محمدخدا بنده است. سازمان میراث فرهنگی در مقاطع مختلف با برنامه‌ریزی و با اهدافی معین کاوشهایی را در اطراف گنبد سلطانیه آغاز کرد یکی از یافته‌های باستان‌شناسی کشف دیوار ارگ و برج و باروی سلطانیه بوده که مورخین در کتب تاریخی از آن یاد کرده و به توصیف آن پرداخته‌اند. در کاوشهای سال ۵۳ و ۵۴ در قسمت جنوب تربت‌خانه دیوار عظیم سنگی کشف که با سنگهای سبز رنگ تراش‌دار ساخته شده بود در کاوشهای سال ۶۹ آثار خانه‌ها و ساختمانهایی متعلق به قرن هشتم کشف گردید که کف اکثر این خانه با سنگ رخام مفروش گردیده بود.

قزوین: مسجد النبی (۱۲)

این مسجد دارای سردری بلند مزین به کاشیکاری، صحن و شبستان است. صحن مسجد بسیار وسیع و دارای چهار ایوان می‌باشد که ایوان شمالی آن دارای گلدسته و مزین به کاشیکاری و کتیبه است. در شبستان بزرگ آن محرابی وجود دارد که از آره آن با سنگ مرمر و کاشیکاری تزئین شده است. گنبد بزرگ مسجد دوشوش و دارای کاشیکاری زیبایی است. بنای اولیه مسجد متعلق به عهد صفویه است ولی مسجد فعلی از آثار دوره فتحعلیشاه قاجار می‌باشد.

قزوین: مسجد جامع (۱۳ - ۱۲)

مسجد جامع قزوین یکی از زیباترین بناهای قزوین است که شامل صحن، شبستان و ایوان است. شبستان مسجد که به گنبد خمارتاش شهرت دارد از آثار ابومنصور خمارتاش عمادی به روزگار ملکشاه سلجوقی است. کتیبه شمالی شبستان پایان بنا را سال ۵۰۹ هجری قمری می‌داند. گنبد خمارتاشی با گچ‌ریسیها و خطوط کوفی، ثلث، رقاغ و ریحان و نقش و نگارهای بدیع تزئین شده است. ایوان مقابل شبستان با دومناره بلند آن از آثار دوره سلجوقی است. و تزئینات آن متعلق به دوره صفویه می‌باشد.

قزوین: دروازه شهر (۱۳)

این بنا از آثار زیبای دوره قاجاریه است.

ساوه: گنبد مسجد جامع (۱۱)

مسجد جمعه یا جامع ساوه دارای صحنی وسیع و بشکل دو ایوانی ساخته شده است. بنای اولیه متعلق به دوره سلجوقی است. ایوان مقصوره در سال ۹۲۷ هجری و آغاز سلطنت شاه اسماعیل صفوی ساخته شده و دارای آزاره کاشیکاری است. معمار بنا، شیخ جمال‌الدین بن کمال‌الدین بناء قمی می‌باشد.

قزوین: کاخ چهلستون (۱۳)

کاخ چهلستون قزوین در میان باغ بزرگ و

در دو جانب مقصوره و ایوان مزبور شبستانی به طول ۳۰ متر وجود دارد که دارای دو محراب گچبری است. گنبد مقصوره به قطر ۱۴ متر و ارتفاع ۱۶ متر آراسته به کاشیکاری و کتیبه‌ای به خط ثلث است. در وسط ضلع غربی نیز ایوان بلندی از قرن هشتم به چشم می‌خورد که در گذشته دارای تزئینات معقلی بوده که به مرور زمان فرو ریخته است.

زیبائی در مرکز شهر قزوین قرار گرفته و از آثار دوره صفویه به‌شمار می‌رود. بنا به صورت دو طبقه است که در زمان آبادانی کلیه اتاقها و راهروهای آن با نقاشیها و درهای خاتم تزئین شده بود که امروزه آثار کمی از آن هم زیبایی برجای مانده است. کاخ چهلستون هم‌اکنون به عنوان موزه قزوین در معرض بازدید عموم قرار دارد.

در گوشه شمال شرقی و خارج از ساختمان مسجد جامع، به صورت میل منفرد قرار دارد. برطبق کتیبه میانی منار، بنا در سال ۵۰۴ هجری به دستور ابی شجاع محمد بن ملک شاه احداث شده است. ارتفاع کنونی منار ۱۴ متر و قطر آن ۵ / ۳ متر است. چنین به نظر می رسد که در گذشته ارتفاع منار خیلی بیشتر از این بوده است.

قسمت زیرین بنا دارای آجر چینی ساده و ورودی در ارتفاع چهار متری قرار دارد این امر گویای این مسئله است که در گذشته بنای مسجد متصل به منار بوده و ورود به داخل منار از پشت بام این بنا صورت می گرفته است.

تمامی بدنه منار پوشیده از تزئینات زیبای آجری و کتیبه های متعدد به خط کوفی است. بر کتیبه دوم عبارت ذیل به چشم می خورد.

«هذا بنی فی زمان [غیا] ث الدنيا
والدین ابی شجاع محمد بن ملک شاه سنه اربع و
خمسائه».

این بنا که از کوتاه ترین منارهای تاریخی کشور به شمار می آید و در سال ۴۵۳ هجری ساخته شده است. ارتفاع منار حدود ۱۰ متر است که تا ارتفاع ۶ متری ساده و بدون تزئین می باشد. فقط در قسمت فوقانی پس از یک ردیف قطار بندی حاشیه پهنی از تزئینات آجری زیبا دیده می شود. در زیر مأذنه کتیبه ای به خط کوفی برگدار به چشم می خورد که تاریخ «ثلاث خمسين اربعمائه» بر آن نوشته شده است.

مسجد تاریخی معروف به مسجد میدان در ضلع شمالی میدان قدیمی ساوه واقع است که شامل مقصوره ای زیبا با گنبد ساده آجری، یک مناره و سه شبستان و ایوان است.

مقصوره به شکل مربع است که در سال ۹۱۴ هجری به جای مسجدی از دوره سلجوقی ساخته شده است. در این مقصوره آثاری از گچبری و کتیبه ای به خط ثلث و به رنگ سفید شامل آیاتی از قرآن مجید است که با گل و بوته های برجسته منقوش شده است.

محراب زیبای مسجد مزین به گچبری و نقاشی است. بر سردرب کاشیکاری مسجد عبارت «خواجه شمس الدوله و الاقبال پیر محمد الساجی فی شهر رجب سنه اربع و عشر و تسعمائه ۹۱۴» نوشته شده است.

عقیده دارند کاشان ترکیبی «از کی آشیان» بوده. و در روزگاران قدیم محلی برای شاهان بوده و کاشان نام خود را از آن گرفته است. کاشان را در کتب تاریخی و جغرافیایی بعد از اسلام قاسان اصفهان و قاسان قم نام برده‌اند.

کاشان در روزگار سلجوقیان رو به ترقی نهاد و مساجد و منارهای جالبی در آن احداث گردید. در اواخر قرن هفتم و هشتم ترقیات شگفتی که نصیب کاشان شد بار دیگر در دوره صفویه نیز به همان درجه از ترقی نایل گشت. هر چند اصفهان پایتخت سلاطین صفویه بود ولی برخی از شاهان صفویه غالب اوقات، در کاشان اقامت می‌نمودند. در دوره کریمخان زند زلزله‌ای مهیب کاشان را به ویرانه‌ای مبدل ساخت و در سال ۱۱۹۹ هـ کریمخان در برخی از بناها تعمیراتی به عمل آورد. در دوره قاجاریه کاشان دستخوش نابامانی و منازعات محلی شده و از این رهگذر زیانهای فراوان دید. کاشان صدها آثار ارزنده اعم از مساجد بقاع متبرکه - کاروانسرا، خانه، حمام و... را در خود به یادگار دارد.

مدرسه آقا از مدارس زیبا و معروف دوران قاجاریه است که از لحاظ شیوه و سبک معماری در ایران بی‌نظیر است. صحن دو طبقه، گنبد عظیم و دو مناره کاشیکاری زیبای آن از مستحذات حاج محمد تقی خانیان است و در سال ۱۲۴۸ هجری جهت نماز جماعت و محل درس و بحث حاج ملا هادی نراقی ملقب به آقا بزرگ احداث شده است. سردر با ازاره، کاشیکاری و سقف گچبری و مقرنسکاری بوسیله دو دهلیز و هشتی به صحن مدرسه راه دارد. صحن بصورت دو طبقه است که طبقه زیرین هم کف با باغچه و حوض می‌باشد و اختصاص به مدرسه دارد. در سه طرف حیاط ۱۲ حجره به چشم می‌خورد. طبقه دوم شامل دو تراس شرقی غربی، با ۱۰ غرفه، ایوانی بزرگ با گنبد عظیم و دو مناره، کاشیکاری است.

محراب بزرگ و زیبای مسجد در زیر گنبد قرار دارد و از کاشیهای ممتاز دوره قاجاریه پوشیده شده است.

ابیان: نمای عمومی (۹۹ - ۱۰۰ - ۱۰۲)

روستای ابیان در ۲۶ کیلومتری جاده اسفالت کاشان به نطنز و در انتهای دره هنجن و در دامنه کوههای کرکس قرار دارد.

روستای ابیان دارای ویژگیهای برجسته‌ای است که آنرا از سایر روستاهای همجوار متمایز می‌سازد. ابیان جزو آن دسته از روستاهای کمیابی است که امروزه در کشور ما یکپارچگی و وحدت خود را چه از نظر زیبایی ساختمانی و بافت

کاشان: نمای عمومی (۹۸)

از شهرستانهای استان اصفهان است که در جنوب شرقی شهرستان قم، در فاصله ۲۵۱ کیلومتری تهران واقع است.

منطقه کاشان با آثار مکشوفه تاریخی بیش از ۶۵۰۰ سال سابقه دارد با این حال بنای شهر کاشان را عده‌ای مربوط به اوایل اسلام می‌دانند و برخی نام کاشان را برگرفته از «قوم کاشو» از بین‌النهرین به این دیار آمدند، می‌دانند عده‌ای نیز

روستائی و چه از جهت زبان و سنن و آداب و رسوم و حتی شکل لباس در مقایسه با تمدن امروزی حفظ کرده است.

ایبانه در دامنه کوه، روبه آفتاب واقع شده و خانه‌های خشتی آن از دوره ایلخانی، تیموری صفویه، افشار و قاجار باقی مانده است و به علت استفاده از خاک رس قرمز رنگ کاملاً صورتی هستند. در این محل حدود ۷۰۰ خانه وجود دارد که اغلب آنها قدیمی است، خانه‌های چهار صفحه‌ای فاقد حیاط که دارای فرم صلیبی هستند بیشتر مربوط به عهد صفوی می‌باشند. از بناهای تاریخی ایبانه می‌توان به مسجد پرزله، مسجد جامع، مسجد حاجتگاه، امامزاده یحیی و عیسی و قلعه سیمون و دژ آتون اشاره کرد.

نظنز: نمای عمومی «مجموعه بناها» (۱۰۱)

از شهرستانهای استان اصفهان است که در شمال اصفهان و در دامنه شرقی کوه‌های کرکس واقع شده است.

سرزمین نظنز که از قدیمی‌ترین نقاط معمور و مسکونی ایران مرکزی بشمار می‌رود به واسطه موقعیت جغرافیایی، در دوره‌های قبل از اسلام بخصوص ساسانیان از اهمیت قابل توجهی برخوردار بوده است. وجود آتشکده‌ای از عصر ساسانی در این شهر گواه این مدعاست.

این رسته در سال ۲۹۰ هجری از نظنز و روستاهای اطراف آن سخن گفته است. مولف کتاب معجم‌البلدان آن را شهرکی از توابع اصفهان ذکر کرده است. در عهد سلجوقیان تا عصر صفویه خطه نظنز که یکی از دو شاهراه مهم پایتخت و در

مسیر آمد و رفت بسیار بوده، به واسطه آب و هوای مطبوع و شکار مورد توجه سلاطین قرار داشت.

از این رو علاوه بر کاروانسراهای بزرگ عمومی، در نقاط و فواصل مختلف کاخهای سلطنتی نیز ایجاد گردیده است، از آثار تاریخی شهر نظنز می‌توان به آتشکده ساسانی، مسجد جامع و خانقاه شیخ عبدالصمد، منار و بقعه بابا افضل و محراب مسجد کوچک‌میر اشاره کرد.

قم: نمای عمومی «مجموعه بناها» (۱۰۳)

شهر قدیمی و تاریخی قم از شهرستانهای بسیار مهم استان تهران است که از طریق اتوبان در ۱۴۷ کیلومتری تهران قرار گرفته و به علت وجود آستانه مقدسه حضرت معصومه (س) از اهمیت خاصی در بین شهرهای مذهبی ایران برخوردار است.

مورخین بنای شهر قم را به تهمورث پیشدادی نسبت می‌دهند. این شهر توسط اسکندر مقدونی ویران شد ولی قباد ساسانی امر به آبادانی آن داد. در اواخر قرن دوم هجری، مدفون شدن حضرت معصومه (س) خواهر گرامی امام رضا (ع) در این شهر به اهمیت آن افزود. در قرن سوم شهر به دو قسمت کوچک و بزرگ میجان و کمیدان تقسیم گردید و در قرون بعد برج و بارونی عظیم در آن ساخته شد. قم در حمله مغول به ویرانه‌ای مبدل شد به طوری که وقتی حمداله مستوفی از آن بازدید کرده آن را شهری خراب یافته است.

از قرن نهم به بعد به قم توجه خاصی شد. شاهان صفوی و زندیه و قاجار در آبادانی قم کوشیدند از مهمترین بناهای تاریخی این شهر، آستانه حضرت معصومه، امامزاده جعفر، مقابر دروازه کاشان مسجد جامع، مدرسه غیائیه، منار میدان کهنه و دهها مسجد و بقاع متبرکه می‌باشد.

دشت گرگان: دیوار دفاعی (۱۰۴)

دیوار دفاعی گرگان از شرق دریای خزر در محلی بنام خواجه نفس شروع و پس از پیمودن شمال گنبد کاووس به طرف شمال غرب ادامه یافته و در کوههای پیشکمر محو می‌گردد.

طول دیوار در حدود ۱۵۵ کیلومتر است. قدیمی‌ترین مأخذی که در مورد دیوار گرگان سخن به میان آورده کتاب «جهان نامه» است که در اواخر قرن پنجم نوشته شده است.

با توجه به اهمیت باستانی منطقه اطراف، شاید اولین بنیان آن به قبل از عهد اشکانیان و یا حدود هزاره اول قبل از میلاد برسد. البته باروی دفاعی گرگان در دوره اشکانی و ساسانی به ترتیب احداث و تعمیر گردیده است. در حال حاضر دیوار در فواصل و مسیرهای مختلف بین ۲ الی ۵ متر ارتفاع و تقریباً ۱۰ متر عرض دارد. در فواصل مختلف قلعه‌هایی در سمت جنوب دیوار ساخته شده که نزدیکترین فاصله قلعه‌ها ۵۰ متر و طولانی‌ترین آنها به ۱۰ کیلومتر می‌رسد.

رشته: نمای عمومی (۱۰۷ - ۱۰۸ - ۱۰۹)

شهر رشت مرکز استانداری گیلان، از شهرهای زیبا و پیشرفته کشور می‌باشد. از تاریخ رشت تا قرن هشتم اطلاع چندانی در دست نیست. حمداله مستوفی اولین کسی است که در کتاب خود از رشت نام می‌برد. در زمان صفویه این شهر، قصبه‌ای بیش نبود اما شاه عباس اول به عمران و آبادی آن همت گماشت و در سال ۱۰۴۵ هجری رشت به تصرف سرداران روسی درآمد و اموال آن

به تاراج رفت. تا ۱۷۳۴ در تصرف روسها بود علاوه بر این کشمکش‌ها بر رشت دوبلای بزرگ، وبای سال ۱۲۴۷ و آتش‌سوزی ۱۸۹۹ فرود آمد که این شهر را بکلی از پای درآورد.

در رشت بناهای تاریخی زیادی وجود ندارد. شاید قدیمی‌ترین بنای موجود مسجدسفید یا مسجدصفی باشد که از آثار قبل از صفویه است.

آمل: نمای عمومی (۱۰۸ - ۱۰۷ - ۱۰۹)

آمل از شهرستانهای مازندران، در ۱۹ کیلومتری جنوب دریای خزر قرار گرفته است. حمداله مستوفی بنای شهر را به طهمورت پیشدادی نسبت می‌دهد و پاره‌ای مورخین معتقدند توسعه شهر توسط خسرو پرویز صورت گرفته است. اصطخری و ابن حوقل آن را از قزوین بزرگتر نوشته‌اند. شهر آمل بر اثر هجوم و یورشهای جنگی بارها ویران شد از جمله لشکریان مسعود غزنوی در سال ۴۲۶ هجری این شهر را تاراج کردند. ابن‌اسفندیار در سال ۶۱۳ ه. ق. آمل را بازار جهانی روزگار خود معرفی و ذکر کرده است. این شهر از سال ۷۶۰ پایتخت سادات مرعشی بود. در زمان صفویه شهر آمل مورد توجه قرار گرفت و دوره شاه‌عباس قصری بزرگ در آنجا ساخت. دوره قاجاریه دوره افول آمل بود بطوری که در این زمان آمل بصورت قصبه‌ای با حدود ۲۰۰۰ نفر جمعیت درآمد. توسعه و پیشرفت شهر از اول قرن چهاردهم شروع و امروزه شهری پرتحرک و پیشرفته است. از بناهای تاریخی آن می‌توان به گنبد ناصرالحق، مشهد میربزرگ، بقعه سه‌سید، امامزاده ابراهیم و پل دوازده امام اشاره کرد.

بلان بنا به شکل مربع به اضلاع ۵ / ۶ متر و بصورت برجی با گنبد دوپوش است. گنبد زیرین به صورت عرقچین و گنبد فوقانی به شکل رک می‌باشد.

داخل بنا ساده و با گچ اندود شده است و فقط آثار کمی از گچ‌ریزهای پراکنده در آن به چشم می‌خورد. این مقبره دارای چهار ورودی بوده که در حال حاضر به جز یکی، بقیه را مسدود کرده‌اند. در این بنا هیچگونه کتیبه‌ای وجود ندارد.

ساری: بقعه سلطان‌زین العابدین (۱۱۰)

بقعه سلطان‌زین العابدین به صورت برج بلندی با گنبد رک هشت ضلعی است. در بالای در ورودی، کتیبه‌ای از کاشی به خط رقع دیده می‌شود که عبارت «عمل سیدعلی بن سیدکمال‌الدین بناء آملی...» بر آن نوشته شده است.

بر کتیبه صندوق چوبین بقعه کتیبه‌ای مورخ به سال ۸۰۹ هجری حکاکی شده و بر همین اساس بنای بقعه متعلق به اواخر قرن هشتم و اوایل قرن نهم هجری است.

ماسوله: نمای عمومی (۱۱۱)

روستای ماسوله با طبیعت زیبا، و بافت معماری منحصر به فرد، جنگلهای سرسبز و پرطراوت، چشمه‌سارها و آبشارهای زیبا در ۳۳

شهر بابل یکی از قدیمی‌ترین شهرهای استان مازندران است که در قرون اوائل اسلام «مامطیر» نام داشت و در کتب مسالک الممالک و حدودالعالم در قرن چهارم نیز از این شهر به نام مامطیر یاد شده و آن را شهرکی آباد از طبرستان دانسته‌اند.

در قرن هفتم و هشتم مامطیر رو به ترقی نهاد و به طوری که به گفته یاقوت حموی از نقاط معتبر طبرستان بشمار می‌آمد. در نیمه دوم قرن هشتم شهر مامطیر به تصرف سادات مرعشی به سرپرستی میربزرگ درآمد و شهر رو به پیشرفت گذاشت و بارفروش ده نام گرفت. باروی کارآمدن صفویان بخصوص شاه‌عباس به شهر بابل توجه خاصی مبذول شد و خیابانها و باغات متعددی در آن بنا گردید. و نام بارفروش ده در سال ۱۰۶۴ به بارفروش تغییر یافت. در اواخر حکومت کریمخان، محمدحسن خان قاجار بارفروش را به تصرف خود درآورد و پلی بزرگ بر روی رودخانه این شهر ساخت.

آغاز زمامداری آغامحمدخان باویرانی بارفروش همراه بود و تا اواخر قاجاریه ترقی چندانی نیافت. در اوایل قرن چهاردهم بارفروش به بابل تغییر نام یافت و شهر رو به توسعه نهاد.

ساری: امامزاده صالح (۱۱۰)

در ۲۰ کیلومتری شمال شرق ساری بین جاده ساری و خزرآباد بنای برجی شکل بلندی از دوره تیموریان پابرجاست که مدفن یکی از سادات

کیلومتری شهر فومن قرار دارد.

قدمت تاریخی ماسوله را عده‌ای به اوائل دوره اسلام نسبت می‌دهند. خانه‌های این روستا به سبک خاص بنا شده بطوری که بام خانه‌زیرین، حیاط خانه بالائی و حتی کوچه و بازار را تشکیل داده و این سبک مجموعه‌ای مطبق را بوجود می‌آورد.

خانه‌های ماسوله بیشتر دو طبقه است که شامل دالان ورودی، انبار و سیاه‌چال است که پله‌هایی به طبقه فوقانی که شامل آشپزخانه و دوالی سه اتاق است مربوط می‌شود. ماسوله از چهار محله تشکیل شده که عبارتند از، محله بازار، محله مسجدور، محله‌خانه‌ور و کشه‌سربالا.

نمای بیرونی هرخانه بدون استثنا از یک بالکن چوبی و چند دریچه چوبی با شیشه‌های رنگی تشکیل شده است. علاوه بر آنکه هر عنصر معماری در ماسوله خود یک بنای تاریخی است، آثار تاریخی متعددی در این شهرک وجود دارد که می‌توان به امامزاده‌عون، مسجدجامع - مسجد کشه‌سر... اشاره کرد.

گنبد کاووس: آرامگاه قابوس (۱۱۳ - ۱۱۳)

بنای عظیم و با شکوه گنبد کاووس، در میان پارک بزرگ و زیبایی قرار گرفته است. این بنا در سال ۳۹۷ هجری جهت آرامگاه شمس‌المعالی قابوس بن وشمگیر آل زیار بر روی تپه بلندی ساخته شده است. مجموعاً ارتفاع بنا ۵۵ متر است که با احتساب بلندی تپه به ۷۰ متر بالغ می‌شود. بنا به صورت برج بلندی با پلان ستاره‌ای شکل و گنبدی مخروطی به ارتفاع ۱۸ متر است.

در زیر مخروطی گنبد دو رشته کتیبه آجری دیده می‌شود که عبارت ذیل بر آن نوشته شده است.

- ۱- بسم‌الله‌الرحمن‌رحیم
- ۲- هذا‌القصر‌العالی
- ۳- لامیر شمس‌المعالی
- ۴- الامیرین‌الامیر
- ۵- قابوس بن وشمگیر
- ۶- امریناء فی حیاته
- ۷- سنه سبع‌تسعین
- ۸- وثلثمائه قمریه
- ۹- وسنه خمس و سبعین
- ۱۰- وثلثمائه شمسیه

رامسر: نمای عمومی (۱۱۵)

رامسر در منتهی‌الیه غرب مازندران و در ۲۴ کیلومتری تنکابن واقع شده و از شمال، چشم‌انداز وسیع دریا و از جنوب گستره سرسبز جنگلهای به هم پیوسته هر بیننده‌ای را محسوس می‌سازد.

گذشته رامسر تاکنون به درستی شناخته نشده، اما، همین قدر می‌دانیم که تا سال ۱۳۱۱ روستائی کوچک در میان جنگلهای و بیشه‌های باتلاقی بوده و «سخت‌سر» نامیده می‌شد. در سال ۱۳۱۴ این شهر به علت جاذبه‌های طبیعی، خیلی زود مورد توجه قرار گرفت و به رامسر تغییر نام یافت. و در سال ۱۳۵۸ نیز به شهرستان تبدیل شد. رامسر فاقد جاذبه‌های تاریخی است لیکن گردشگاههای بزرگ و زیبای این شهر، این نقیصه را تا حدودی جبران نموده است. جنگل رامسر، خیابان باغ هتل رامسر که بادرختهای زیبای نخل

زینتی، اکالیپتوس، کاج نقره‌ای و خمره‌ای و باغ هتل بزرگ رامسر از گردشگاههای مهم شهر محسوب می‌شوند.

چالوس: نمای عمومی (۱۱۶)

شهر چالوس در ۸۳ کیلومتری رامسر و در منطقه زیبای جنگلی قرار دارد. مورخین بنای شهر را به اردشیر اول ساسانی نسبت می‌دهند. بعد از اسلام تمامی مورخین عرب این شهر را شالوس نامیده‌اند. ابن رسته چالوس را چالس نامیده و معتقد است که این کلمه برگرفته از چاله است. ظهیرالدین مرعشی از چالوس به نام چالوسه رستاق نام می‌برد. از چگونگی پیدایش و تاریخ این شهر اطلاعی در دست نیست ولی اوضاع تاریخی و سیاسی این ناحیه پیوند ناگستنی با تاریخ شهرهای همجوار دارد.

چالوس فعلی شهری است جدید و زیبا که علاوه بر مناظر بکر و گردشگاههای جالب جنگلی کم و بیش بناهای تاریخی را در محدوده شهرستان خود بیادگار دارد که می‌توان به قلعه چالوس، امامزاده اسماعیل در پولادکوه، امامزاده فاضل و امامزاده ذکریا اشاره کرد.

دماوند: نمای عمومی (۱۱۷)

دماوند یکی از شهرهای سرسبز و زیبای استان تهران است که تا تهران ۸۲ کیلومتر فاصله دارد. مورخین بنای شهر دماوند را به پیشدادیان نسبت می‌دهند. کریستنسن در کتاب ایران در زمان ساسانیان

محل سکونت یکی از شاهزادگان ساسانی را در شهر دماوند می‌داند. فردوسی نیز در شاهنامه چند بار از دماوند نام برده است. وجود آثار و بناهای تاریخی زیبایی چون برج شبلی، مناره سلجوقی و امامزاده عبدالله و عیداله، حکایت از قدمت و توسعه شهر در دوره سلجوقی و دوره ایلخانان دارد. آنچه باعث شهرت دماوند است کوه مخروطی زیبا و پر برف می‌باشد که صلابت و شکوه آن هر بیننده‌ای را به تحسین وا می‌دارد.

ورامین: نمای عمومی (۱۱۸)

ورامین در ۴۲ کیلومتری جنوب شرقی تهران در دشتی حاصلخیز قرار دارد. به گفته اصطخری و ابن حوقل، در قرون اولیه اسلام این شهر، دیه بزرگی بود که در اوائل قرن هشتم به صورت قصبه‌ای درآمده است. حمداله مستوفی در این مورد می‌نویسد: «ورامین ماقبل دیه‌ی بود و اکنون قصبه شده و دارالملک آن تومان گشته».

آبادی ورامین از زمانی شروع شد که ری رو به خرابی رفت، با توسعه شهر، ورامین مرکزیت یافت. در زمان غازان خان ری روبه ویرانی رفت و اهالی آنجا به دو شهر ورامین و تهران نقل مکان کردند. ابن بطوطه می‌نویسد در آغاز قرن هشتم هجری ورامین آبادترین شهرهای آن حدود بوده است. در دوره تیموریان ورامین موجودیت خود را حفظ کرد. در دوره صفویه که به تهران توجه خاصی مبذول گردید، مردم این شهر روبه آن سامان نهادند و ورامین روبه ویرانی رفت.

از بناهای تاریخی مهم ورامین می‌توان به برج علاءالدین، امامزاده یحیی و مسجد جامع و بقعه امامزاده حسین اشاره کرد.

زندیه و فتح تهران در نوروز سال ۱۲۰۰ هجری قمری در این شهر به تخت نشست و از همان روز تهران را با نام دارالخلافه به پایتختی برگزید.

در زمان فتحعلی شاه بناهای دیگری در تهران ساخته شد و شهر روبه توسعه نهاد. در دوره ناصرالدین شاه چون جمعیت شهر همچنان روبه افزایش بود، برج باروی شاهطهماسبی را ویران کرده و خندق جدیدی دور تا دور شهر حفر کردند.

امیر کبیر برای گسترش و همچنین زیبایی تهران اقداماتی را آغاز کرد. بطور کلی عمارات و اماکن معروفی در زمان قاجاریه در تهران احداث شد عمارت نگارستان - کاخ گلستان، قصر دوشان تپه - مسجد سلطانی تکیه دولت، مجلس شورای ملی، مسجد سپهسالار. بعد از انقراض قاجاریه تهران به وسعت و توسعه بی سابقه‌ای دست یافت. خیابانهای جدید در نواحی مختلف با اسلوب و نقشه صحیح چهره شهر را عوض کرد.

از آن به بعد تهران هر روز قدمی در راه توسعه و تکامل و تحول برداشته و شهر از شمال و جنوب و شرق و غرب به صورت، بی سابقه‌ای گسترش یافت. هزاران خیابان، صدها میدان، انواع آسمانخراش، ساختمانهای معظم و مدرن احداث گردید. تا جایی که امروزه تهران در ردیف پرجمعیت‌ترین و بزرگترین پایتختهای خاور میانه جای گرفته است.

جاذبه‌های طبیعی و تاریخی در تهران هر سیاح و جهانگرد داخلی و خارجی را به خود جلب می‌کند، مانند کاخها، موزه‌ها، مساجد و مدارس و جنگلهای مصنوعی و...

شهر تهران مرکز و پایتخت کشور کهنسال ایران، امروزه دارای شهرت و معروفیت خاصی برپهنه جهان کنونی و در ردیف شهرهای بزرگ و آباد و مدرن دنیا محسوب می‌شود.

تهران بر روی یک جلگه رسوبی، در دامنه جنوبی رشته جبال البرز واقع شده بهمین جهت دارای دو منطقه سردسیری و گرمسیری است.

در مورد سابقه تاریخی تهران آنچه مسلم است تا قرن ششم در کتب مورخان به صورت تحریف شده به‌زبان آمده و در قرن ششم برای اولین بار در کتاب فارسنامه ابن بلخی از تهران نام برده شده است.

به گفته حمداله مستوفی تهران در قرن هشتم قصبه‌ای خوش آب و هوا و بزرگتر از ری بوده است. شهر تهران از زمان شاه طهماسب مورد توجه قرار گرفت و وی در سال ۹۶۱ هجری قمری فرمان داد تا بارونی دور تهران کشیدند که محیط آن ۶ هزار گام و ۱۱۴ برج بود. در عهد شاه عباس باغ وسیعی بدستور وی در تهران ایجاد کردند و نامش را چهار باغ نهادند و بعدها بدستور شاه سلیمان صفوی عمارتی هم در آن باغ احداث شد.

سالها بعد زمانی که کریمخان زند بعد از جنگ با محمدحسن خان قاجار از مازندران به تهران آمده بود در همان عمارت چهار باغ به تخت نشست. وی ابتدا درین فکر بود که تهران را به پایتختی خود برگزیند بهمین جهت عمارت دارالحکومه دیوانخانه قراولخانه و حرمخانه در تهران ساخت لیکن بعد از این فکر منصرف شد و به شیراز رفت.

آقا محمدخان بعد از شکستش با اعقاب

تهران: کاخ گلستان (۱۲۰)

شروع آن در سال ۱۲۹۶ هجری قمری صورت گرفته است.

مدرسه سپهسالار از مدارس چهار ایوانی با صحن وسیع و مشجر است که شامل جلوخان، سردر دهلیز، حجرات دو طبقه، مقصوره گنبد عظیم، محراب کاشیکاری، شبستان بزرگ گنبدی و آینه کاری و هشت مناره بلند کاشیکاری می باشد. یکی از بخشهای زیبای مسجد، طاق معلق دهلیز ضلع شرقی است که یکی از شاهکارهای معماری و کاشیکاری محسوب می شود.

تهران: میدان حسن آباد (۱۲۲ - ۱۲۴)

این میدان در سال ۱۲۱۰ هجری شمسی احداث شده و در هر گوشه آن دو گنبد فلزی خودنمایی می کند. بهمین جهت به چهارراه هشت گنبد معروف بوده است. در سه دهه قبل ضلع شرقی میدان را ویران کرده و بجای آن ساختمان چند طبقه بانک ملی را احداث نموده اند که هیچگونه تناسبی با اضلاع میدان ندارد و دو گنبد ضلع شمال شرقی نیز در یک آتش سوزی از بین رفت.

تهران: سر درباغ ملی (۱۲۴)

در نزدیکی میدان توپخانه (امام خمینی فعلی) مکان وسیعی به عنوان میدان مشق وجود داشت که در عهد فتحعلیشاه تأسیس شده و در عهد ناصرالدین شان توسعه یافت. میدان مشق دارای دو مدخل ورودی بود که

مجموعه کاخ گلستان شامل عمارت تخت مرمر، تالار نارنجستان، تالار بلور، تالار عاج، تالار برلیان، تالار آئینه، سرسرای ورودی تالار موزه، عمارت بادگیر و کاخ ابیض و تالار الماس، در ضلع شمالی میدان ارک یا ۱۵ خرداد واقع شده است و مجموعاً از آثار دوره قاجار، از آقا محمدخان تا مظفرالدین شاه می باشند.

مکان قبلی کاخ گلستان، عمارت دیوانی و چنارستانی بود که در زمان صفویه احداث شده بود و کریمخان در همین ناحیه اقدام به ساختمان ارک و حصار نمود. سپس در دوران قاجار بناهای سلطنتی چندی در درون ارگ بتدریج ساخته شد در سال ۱۲۶۸ ناصرالدین شاه قسمت شرقی باغ را وسعت داد و کاخهای دیگری در اطراف باغ بنا نهاد.

کاخ ۵ طبقه شمس العماره در سال ۱۲۸۴ هجری قمری به سرپرستی دوستعلی خان معیرالممالک در ضلع شرقی کاخ گلستان ساخته شده است.

از قسمتهای زیبای مجموعه کاخ گلستان عمارت تخت مرمر با آئینه کاریها - گچبریها و تخت مرمرین زیبای حجاری شده می باشد.

تهران: مدرسه سپهسالار (۱۲۱ - ۱۲۶)

مدرسه استاد مطهری یا (سپهسالار سابق) یکی از مدارس زیبا و وسیع تهران به شمار می رود که در زمان ناصرالدین شاه توسط حاج میرزا حسن خان سپهسالار قزوینی صدراعظم ساخته شد. و

یکی از آنها سردرباغ ملی کنونی بود. این بنا در سال ۱۳۴۰ هجری قمری احداث شده و مشتمل بر دو پیاده رو و یک سواره رو می باشد که هر سه آنها با درهای بزرگ مشبک آهنی بسته می شده اند.

بربالای سردر حدیثی در مورد ولایت حضرت علی (ع) برروی کاشی نوشته شده و در طرفین سردر تصاویر دو شیر و چهارده بیت شعر برکاشی نقش گردیده است. برفراز دروازه اتاق نسبتاً بزرگی احداث شده که بعدها از آن به عنوان نقارخانه استفاده می شده است.

تهران: سرچشمه - بهارستان (۱۲۶)

عمارت و باغ بهارستان که میدان بهارستان فعلی و بناهای همجواریش را تشکیل می دهد نخست از آن حاج علیخان اعتمادالسلطنه بوده و بعد به حاج میرزا حسین خان سپهسالار تعلق گرفته و او اولین عمارت عالی را در آنجا بنا کرد. از این آثار می توان به مسجد سپهسالار - باغ و عمارت مجلس شورای ملی و خانه سپهسالار (آموزش و پرورش فعلی) اشاره کرد.

تهران: موزه ایران باستان (۱۳۰ - ۱۳۱)

موزه ایران باستان نخستین موزه ایران است که در سال ۱۳۱۴ بنای آن آغاز و در سال ۱۳۱۶ شمسی به اتمام رسید. سردر موزه خصوصاً طاق اصلی آن از معماری طاق کسری الهام گرفته و ساختمان آن به وسیله آندره گدار فرانسوی طراحی و ساخته شده است.

این ساختمان شامل سالنهای اصل موزه، سالن سخنرانی نمایشگاه و کتابخانه می باشد. موزه ایران باستان در چند ساله اخیر به موزه ملی تغییر نام داده است.

تهران: سبزه میدان (۱۳۷)

سبزه میدان که نام قدیمی آن در زمان صفویه «میدان تخته پل» بود و بعدها سبزه میدان نامیده شد، در خیابان ۱۵ خرداد و در جلوی ورودی اصلی بازار قرار دارد. این میدان به ابعاد ۵۰ × ۸۵ متر از زمان صفویه تا زمان فتحعلیشاه رابط بین فضاهای گسترده بیرون و داخل هسته قدیم تهران بود و در زمان فتحعلیشاه دارای عملکرد جدیدی شد. در سال ۱۲۶۸ به دستور امیرکبیر حاج علیخان مقدم مراغه ای - حاجب الدوله تغییرات عمده ای در وضع میدان داد. در این زمان بناهای اطراف سبزه میدان در دو طبقه ساخته شده بود. سبزه میدان در طول عمر خود شاهد تغییرات و تحولات ویرانه ها و تعمیرات و حوادث و اتفاقات زیادی بود که از جمله می توان به نهضت امام خمینی و واقعه ۱۵ خرداد در این محل اشاره کرد.

مسجد شاه یا مسجد امام از مساجد بزرگ و معروف تهران است که در کنار بازار بزرگ تهران و در جنب خیابان ۱۵ خرداد واقع شده است.

این بنا در سال ۱۲۲۹ هجری قمری بدستور فتحعلیشاه قاجار احداث گردید و در سال ۱۳۰۷ به فرمان ناصرالدین شاه تعمیراتی در آن صورت گرفت و دو مناره ایوان شمالی به بنا افزوده شد. این مسجد با صحنی وسیع، پلانی چهار ایوانی و سردری بلند و زیبا نمونه ارزنده‌ای از کاشیکاری دوره قاجار را به نمایش می‌گذارد.

مسجد دارای سه در ورودی است. در بالای سردر ورودی شمالی کتیبه‌ای حاوی اشعار مجمر به خط ثلث بر کاشی منقوش است. کتیبه‌های دیگری در ایوانها و مقصوره شامل آیاتی از قرآن مجید و نام فتحعلیشاه به قلم ملک‌الکتاب آقا مهدی خوشنویس زمان فتحعلیشاه دیده می‌شود.

بنای قدیم مجلس شورای ملی که در سال ۱۲۹۶ هجری قمری به وسیله میرزا حسین خان سپهسالار قزوینی صدراعظم ناصرالدین شاه ساخته شده بود، پس از مرگ وی در سال ۱۲۹۸ قمری در اختیار ناصرالدین شاه قرار گرفت. عمارت مجلس در سال ۱۳۰۹ بر اثر حادثه‌ای دچار آتش‌سوزی مهیب شد و قسمتی از آن از بین رفت. لیکن بازسازی آن از همان سال آغاز و تا سال ۱۳۱۴ هجری قمری به طول انجامید عمارت مجلس شامل تالار جلسه علنی، سرسرای پائین، سرسرای بالا، تالار آئینه تالار کمیسیون، حوضخانه، اتاق رئیس مجلس، اتاق هیأت دولت و قسمت‌های دیگر است.

تهران معاصر:

تصاویر ۱۲۷ - ۱۲۵ - ۱۲۴ - ۱۲۳ - ۱۲۲ - ۱۰۷

۱۴۲ - ۱۳۸ - ۱۳۷ - ۱۳۳ - ۱۳۲ - ۱۲۹ -

۱۲۸ - ۱۴۴ - ۱۴۳

معماری و شهرسازی تهران را در عصر پهلوی نشان

می‌دهند.

courtyards, prayer hall, portal entrance, chambers and minarets. The mosque is decorated with tile, and has several inscriptions in the portal, iwans, and prayer hall. Masjid-e Sultani was repaired during the reign of Naser Al Din Shah.

Teheran: Madrassah Sepahsalar (121-126)

This Madrassah, one of the greatest and most beautiful buildings in Teheran, was constructed in 1296/1878).

The building which is constructed in a four iwan plan is comprised of a portal entrance, two storeys of chambers a huge cupola, hypostyle, eight minarets, library.

The central courtyard measures 61 x 62 m. and there are 60 chambers. All parts of the building are decorated with tiles, and there are a lot of inscriptions in the portal entrance, iwans, and prayer hall.

Teheran: Golestan palace (120-140)

The Golestan palace in Teheran consists of several palaces, most of which belong to the Qajar period. Karim Khan Zand ordered the construction of a citadel, a rampart and a number of towers, Takht-e Marmar in the same area.

During the Qajar period, some royal buildings were gradually erected within the garden. These monuments consists of the Golestan garden, Museum hall, entrance hall, Mirror hall Crystal hall, Talar Narenjestan, Shams Al emareh, palace of Badgir, Diamond hall, Kakh Abyaz (white palace) and library. It should be mentioned, that the whole Golestan palace complex together with paintings, ceramics, carpets, manuscripts, and many other objects

represent masterpieces of art.

Teheran: Iran-Bastan Museum (131-142)

The Iran-Bastan museum, is located on Sepah Ave, and was established in 1316/1940). The building consists of an exhibition hall, library and lecture hall. The museum presents objects from Pre-historic times up to the present century. Next to the Iran-Bastan museum, in 1350/1970) another building was constructed, which displays objects from Islamic period, and is called the National Museum.

Teheran: Parliament (136-144)

The Parliament building, belongs to the Qajar period, and was constructed by the builder of Sepah-salar madrassah in 1296/1878).

Modern Teheran

Plates Nos.

107-122-123-124-125-127-128-129-132 - 133-137- 138-142-143 and 144, Represent The Development, Architecture and Town Planning of Teheran during the Pahlavi period.

680/1281.

Cities of the Caspian Sea: General view

(107-108-111-114-115-116)

The Caspian region (Mazandaran - Gilan) have been a significant provinces both politically, economically militarily and agriculturally since the earliest times. The fertility of the land made it a desirable region to live in from the prehistoric period.

During the Acheamanid, Parthian and Sassanian dynasties, the Caspian region enjoyed a prosperous development, and many fortifications and cities were built in these provinces.

During Islamic time, the cities of the Caspian from the Gorgan plain in the east to the city of Rasht, centre of Gilan in the west, became important politically.

Amul, Shahi, Sari, Babol, Behshahr, Gorgan, Astrabad, Ramsar, Chalus, and other towns with their remarkable climate, beautiful nature, and many historical monuments, represent Iranian culture and civilization, in the northern part of the country.

City of Teheran: Capital of Iran (119-14)

Teheran, which celebrated its bicentennial anniversary of being the capital of Iran, is located at the foot of the of Alborz mountains. Although Tehran, with a population of 12 million ranks among the largest cities of the world, it is a new city compared with other cities and former capitals of Iran such as Shiraz, Isfahan, and Tabriz. Teheran became important when the

city of Rayy fell into ruins. According to historians and geographers, in the early and middle ages, Tehran was a village belonging to the city of Rayy. Civil wars, and Mongol invasions, destroyed the city of Rayy in 6-7/12-13 centuries, and since then people have migrated to Teheran.

During the Safavid period, at the time of Shah Tahmasb, and in 916/1553 people were ordered to construct ramparts around Teheran.

At that time Teheran had four gates. During, other Safavid rulers, Shah Sulyman and Shah Abbas latter planted a grove of birch trees, However, it was during the Zand dynasty, that Teheran became important and in 1173/1758, Karim Khan Zand thought of making Teheran his capital, and ordered many buildings to be constructed such as offices, Diwan-Khaneh and Haram-khaneh, and the citadel with defensive walls and moats.

However, it was during the Qajar period, at the time of Aqa Mohammad in 1785 that it became the capital of Iran.

So the new capital or Dar ol Khlafeh developed during the Qajar period, at the time of Fath Ali Shah, Mohammad Shah, and Naser al Din Shah and a lot of buildings such as mosques, palaces, streets, alleys and other buildings were constructed.

A plan and city gate of Teheran, belonging to the Qajar period can be seen on page 139

Teheran: Masjid-e Sultani(141)

This mosque is located in the old part of the city, and was constructed in 1240/1824, at the time of Fath Ali Shah.

The building consists of four iwan

Qaleh in central Asia. Kafar Qaleh belongs to the Parthian period.

Gabri Qaleh (105)

Gabri Qaleh is located 15 Km. east of Gorgan and aerial photographs have revealed a fascinating site. The site has the form of a square enclosure measuring 650 m. on each side. There is a citadel at the north corner of enclosure, rising 20 meters above the level of the plain. The plan of Gabri Qaleh is similar to Merv, and the same as Kafar Qaleh which belongs to the Parthian period.

The Islamic city of Jurjan (Gunbad-e Qabus) (106)

The ruins of Jurjan are located some 4 Km. to the west of the modern city of Gunbad-e Qabus to the southeast of the Caspian sea. The excavations in this site have provided much information on town planning, architecture, architectural decoration and art and crafts. Jurjan reached its apogee during 11-12th centuries A.D., but fell victim to the Mongol invasion of Iran. The excavations of this important Islamic city, was started in 1970, by the present writer. The plates on page 105 show the city before and after excavation.

Gunbad-e Qabus

(Tomb of Qabus)(112-113)

The most important and remarkable tomb tower of Qabus is located in the Gorgan plain in the middle of the modern city of Gunbad-e Qabus. This tower though beautiful, is perhaps one of the first specimens of stalactite ornamentation used in Islamic buildings which later on was

gradually perfected. The circular body of the Gunbad has ten flutes. Two rows of Kufic inscriptions in this building indicate that the monument was constructed in 397/1006.

Sari: Tomb tower of Sultan Zain Al Abedin (110)

The building is octagonal in shape with a conical dome. This building is located in the middle of Sari, centre of Mazandaran province. Decoration of the tower consists of tile and woodwork. According an inscription on the tomb the monument was constructed in 809/1406.

Sari: Imamzadeh Saleh (110)

This monument is located some 20 Km. northeast of Sari. The building is square in shape 6.50x6.50 and its decoration consists of stucco woodwork. Imamzadeh Saleh belongs to 9/15 century.

Damavand: General view & Shebli tomb tower (117)

The city of Damavand is located some 82 Km. east of Teheran. Apart from Damavand mountain, there are a lot of historical monuments in this city such as a Seljuq minaret, Imamzadeh Abdollah and Shebli tomb tower, belonging mainly to 7/13 century.

Varamin: General view & Borj-e Ala Al Din (118)

This building is located in the centre of Varamin, close to the famous Jame mosque. The tower is round in shape with thirty unsupported brick flutes. The conical brick double- dome of the tower is 5 m. high. The date of the construction of the tower is

mosque also possesses several beautiful doors, two of which bear the dates 825/1421 and 927/1564. The khaneqah of Sheikh Abd Al Samad is a domed pyramidal structure, famous for its architectural style, such as stucco, tile and wooden sepulchral box. (6). The tile inscription of the portal of the Khaneqah is written in Thulth style and is dated 725/1324.

Qum: General view & Religious building complex (103)

The religious city of Qum is located some 127 Km. south of Teheran. Both before and after the Islamic period the city of Qum was important. The city was destroyed by Mongol invasions but during the Safavid period, the city developed and many religious buildings were constructed. One of the most important monuments of Qum is the religious buildings complex.

A fine example of a shrine complex can be seen in the city of Qum. This complex which is known as Astaneh Hazrat-e Masomeh (sister of Imam Reza), was originally constructed in 3/9 century and completed during 10-11 and 12 century A.D. But as with other complexes the main building in this holy shrine was constructed by the Safavid rulers such as Shah Abbas, Shah Tahmasb. 1532/1645. In general the shrine consists of:

Old and new courtyards, a mirror decorated iwan, minarets, portico, sepulchre, the holy Haram, Fayzyyeh religious school, the holy tomb, Mosque of Bala-Sar, ladies courtyard, golden dome, museum, and several gold and silver inlaid doors. According to Messhkati, the shrine complex covers an area of 13527 square

metres, with 1914 metres used for Gunbad, Iwan, and mosque.

Most parts of the shrine complex are decorated in fine tile, and inscription. The tile decorations which cover the holy tomb date from 602-613/ 1205-1218. The glazed star-shaped tiles with which the inside of the shrine is decorated and the tomb were donated by Abuzaid, Abi Taher, Muzaffar Ibn Ahmad, who were responsible for the manufacture and calligraphy of the tiles.

Gurgan plain: Defensive wall-Gabri Qaleh- Kafar Qaleh (104-105)

The Gurgan plain has been one of the most important centres of Iranian culture from earliest times.

During Parthian and Sassanian times, many forts and cities were constructed in different parts of the plain. Among these monuments, the defensive wall of Gurgan is the most important.

The wall begins in the south-east by the Caspian sea, runs north of Gurgan and continues to the north-west of the plain, ending at the vertical rocks of Pishkamar mountain, a total distance of 174 Km. This wall was probably constructed by Mithridates II to keep out the northern tribes such as Saka.

Kafar Qaleh (105)

Kafar Qaleh is located 25 Km., south of Gurgan (Gunbad-i Qabus) and 10 Km. south of modern Shahpasand, in the village of Khan-be-bin. The shape of the site is polygonal and the citadel is located in the centre rising 10 meters above the level of the plain. This fort is very similar to Koy-Krylgan

inscriptions in Kufic style.

Saveh:

Minaret of Masjid Maydan (94)

This brick minaret was constructed in 453/1061 and has an inscription in Kufic style, together with brick decoration. The minaret is 10 m. in height and is in fact the lowest minaret in all Iran.

Saveh: Masjid-e Maidan (95)

This mosque is located in the old part of the city, and consists of iwan - dome - chamber, the minaret chamber of the mosque is decorated with stucco, and has an inscription in Kufic style.

According to an inscription the mosque was built in 914/1508.

Kashan: General view (98)

Kashan is located, some 251 Km. south of Teheran. The city of Kashan has been one of the oldest centres of Iranian culture since pre-historic times. In 1313-1315/1934-1936, a French archeological expedition carried out excavations in the Sialk hills, resulting in the discovery of bronze, painted pottery, lysotatuets, human and animal figurines, which date back to 6th millenium. B.C.

The city of Kashan, progressed and developed during the Islamic period, especially in Seljuq, and Safavid times. There are caravansareis, palaces, bath houses, tombs towers, mosque and madrasseshs in and around the city.

Kashan: Madrassesh Aqa (96-97)

This beautiful monument belongs to the Qajar period. Its valuable construction, together with huge dome, minarets and fine

decoration represent one of the remarkable structures to be found in Kashan. The Madrassesh also consists of two storeys and a beautiful Mihrab. On the frieze of the Mihrab, the date of construction can be seen as 1246/1830

Abyaneh: General view (99-102-100)

The village of Abyaneh is situated, on the road from Kashan to Natanz. The beautiful village of Abyaneh, is outstanding compared with other villages in Iran. Beautiful old houses, in mud brick with a special cross shape type of construction, and their location on the side of the mountain, are of great interest to everybody. Abyaneh, was important during Ill-Khanid, Timurid and Safavid periods.

Natanz: (101)

General view & Building complex

The city of Natanz is located north of Isfahan, and because of its geographical position was important during Sassanian and Parthian times. One of the most important monuments of Natanz is the religious building complex.

The city is situated on Kashan-Isfahan road. A group of outstanding monuments frame the complex of the Sheikh Abd Al Samad. The general construction consists of a minaret, mosque, khaneqah and tomb of the Sheikh.

The mosque of Natanz is built in a four iwan plan with a high portal entrance. The oldest part of the mosque, is the octagonal room belonging to 9-10 cent. A.D., and is comparable to Gunbad Salabyeh in Irak. The mosque, according to an inscription on its portal entrance was built in 704/1304. The

the III-Khanid rulers is located near the city of Zanjan. In early 8/14 centuries when Sultanieh became the capital of Iran for economic reasons, many religious and municipal buildings were constructed in the new capital.

These monuments consist of mosques, schools, hospitals, a chain of charitable buildings, monasteries, and other useful monuments. The huge outstanding Mausoleum of Olgaito was constructed between the year 704-713/1304-1313.

The height of the tomb is approximately 50 metres and it was built in the octagonal plan. The famous Gunbad of Sultanieh has a huge dome three large entrances and almost all parts of the building are decorated with brick, tile and stucco, both inside and outside the mausoleum.

Qazwin: Masjid-e Shah (Nabi) (92)

Masjid-e Nabi, in Qazwin is constructed in a four iwan plan. The original building belongs to the Safavid period, but was reconstructed during the Qajar period. Most parts of the buildings are decorated with tiles.

Qazwin: Jame Mosque (92-93)

This building belongs to the Seljuq time, and according to an inscription was built in 514 - 507 / 1113 - 1120 and 509 / 1115. The mosque has a four iwan plan. There are many decorations in stucco, and tiles, which belong to the Seljuq and Safavid periods respectively. The mosque comprises a portal, courtyard and minaret. Latest excavations in the prayer hall, show that it was originally used as a fire-temple before Islamic time. The decoration in some parts of

the mosque dates from the Safavid period.

Qazwin: City gate (93)

The city gate of Qazwin was constructed during the Qajar period, but was repaired recently.

Qazwin: Palace of Chehl soton, (Museum) (93)

This palace is located in the centre of the city in spacious garden. Its construction is similar to that of Hasht Behesht palace in Isfahan. The palace also consists of two storeys, and most parts of palace are decorated with painting, gildings and tile work. The palace is now the Qazwin museum.

Saveh: Jame Mosque (92-93)

The Mosque of Saveh is constructed in a four iwan plan. Its original construction dates back to the Seljuq period, but was re-built during III-Khanid and Safavid times. According to an inscription in the iwan in the year 927/1520, at the time of the founder of Safavid dynasty Shah Ismaeil, the mosque was reconstructed and decorated.

Most parts of the mosque are decorated with kashi (turquoise colored tiles) in geometrical designs, and its Mihrab is decorated in plaster of various colors. The builder was Sheikh Jamel al Din Ibn Kamal al Din Banna Qumi.

Saveh: Minaret (95)

Not far from the Jame Mosque, a brick minaret 14 m. in height stands, which according to its inscription was built in 504/1100 during Seljuq period. All parts of the minaret are decorated in brick and

as Gunbad Allah-Allah is cylindrical in shape, rather low and decorated with brick and tile.

Underneath the Gunbad, an exquisite carved box, one of the finest treasure pieces of the mausoleum, bearing an inscription, in Reqa style covers the burial ground.

The second dome belongs to Shah Ismaeil, founder of the Safavid dynasty, and is lower than the Sheikh Safi tomb. Under the dome in the chamber, a fine costly box rests upon the tomb.

Other important parts of the complex are Chini-Khaneh and, lantern hall, both of which are decorated with beautiful stucco and have fine, expensive silver doors. The interior and exterior of the complex are decorated in mosaic tile, together with several inscriptions. The Sheikh Safi Tomb is one of the finest buildings of the Safavid time in Azarbaijan province.

Uromieh: Mihrab Jame mosque (79)

The Jame mosque of Uromieh, belongs to 7/13 century. The most important part of the mosque is the Mihrab. The plaster work and inscription friezes of the Mihab inside the mosque are among the most exquisite artistic products of the Mongol period. There is an inscription giving the name of artist, and date of construction as 676/1277.

Maku: Palace of Baghcheh Juq (80)

The palace of Baghcheh Juq, belongs to the Qajar period, and consists of a garden, vestibule, and is decorated with mirror stucco, and paintings. The building has been converted into a museum by the Cultural Heritage Organization.

Maku: General view (82)

The city of Maku is located in the northwest of Azarbaijan, near the Russian and Turkish borders.

Both before and after the Islamic periods, was an important city. There are many historical monuments in this city such as the fort of Maku, Qarah Kelissa (black church), and Iwan Farhad.

Takht-e Sulyman (83-84-88-89)

Iran's most important ancient buildings, called Takht-e Sulyman are located some 42 Km. northest of Takab in Azarbaijan state. According to the latest research and excavations by a German Archeological expedition, the remains on this site belong to different periods such as Acheamanid, Parthian, Sassanian and Mongol periods.

Takht-e Sulyman is believed to have originally been the site of the famous Azargoshnasb (Shiz), fire-altar and the birth place of Zoroaster.

The most important parts of the site are the entrance gate, the fortification towers, Iwan Khosrow, mosque, fire-altar, central pool, residential buildings, and several other important buildings.

Mianeh: Pul-e Dokhtar (87)

This bridge is constructed on the river Gezel-Ozen on the road from Zanjan to Mianeh. The piers of the bridge are made of solid stone and consist of three large spans. According to an inscription on the bridge, it was repaired in 933/1526.

Sultanieh: General view and Mausoleum of Oljaito (86-90-91)

The famous city of Sultanieh or capital of

plan in 13/19 century, during the Qajar period. The monument consists of central courtyard, several prayer halls, minarets, marble minbars and several inscriptions in beautiful styles.

Semnan: City gate (71)

The city gate of Semnan was constructed during the Qajar period 13/19 century, most parts of the monument are decorated in tile, with human and floral motifs.

Farumad: Masjid-e Jame (72)

Masjid-e Farumad is located in the village of the same name some 165 Km. east of Shahrud. The monument was constructed in the two iwan plan in 7/13 century. Although the building is in ruins at the present time, the remains of beautiful stucco brick and tile, in some parts of its two iwans represent the importance of the mosque in the past.

Semnan: Masjid-e Jame (76)

The monument is in fact, one of the oldest buildings of the city. The original building of the mosque goes back to the early Islamic period. The present monument belongs to Seljuq, III-Khanid and Timurid periods. On the high iwan of the mosque there is an inscription in tile which gives the date as 828/1424.

Shahmirzad: General view & Shir Qaleh (74-75)

The town of Shahmirzad is located some 24 Km. north of Semnan and 180 Km. south of Sari. According to archaeological research, the town was inhabited in pre-historic and historic periods. During the Islamic time, the town was also important,

especially for its geographical position and climatic conditions.

Among the historical monuments in Shahmirzad, the Shir Qaleh fort, Masjid-e Jame, and Imamzadeh, and Sheikhi Qaleh should be mentioned.

Tabriz: General view (77-78)

The city of Tabriz or centre of east Azarbaijan province, is one of the most important among the Iranian cities. According to a geographer and historian (Moqaddasi) in spite of the Mongol invasion, it remained an important province.

During III-Khanid - Timurid, Safavid and Qajar periods a lot of historical monuments were constructed in the city of Tabriz. Amongst them the Blue mosque, Arg-e Alisha and Masjid-e Jame, are outstanding buildings.

Ardebil: Religious building complex (79)

The mausoleum of Sheikh Safi, in the city of Ardebil in the northern part of Iran, can be considered as another fine example of religious building construction. The complex consists of several monuments such as:

Sheikh Safi tomb, Chini-Khaneh a (ceramic gallery, in fact one of the oldest museums established in Iran in 16th century) The Haram (ladies quarters) Shah Ismaeil tomb, Mosque of Jannet-Sar, Khaneqah, Cheragh-khaneh (lantern hall), Shahidgah (the execution hall), main courtyard and some other buildings. Most parts of the complex were constructed during Safavid periods mainly at the time of Shah Abbas.

The tomb of Sheikh Safi, which is known

seen in the eastern part of Iran, in Qumis province. The complex is located some 6 Km. north of present day Shahrud, on the old Khorassan road. The name of the complex is Bayzid Bastami, and it is the same as other religious building complexes in Iran consisting of several monuments such as: a Mausoleum , Mosque, Madrassah, Somaeh (monastery), Burj-e Kashaneh, Mussaleh, and minaret.

The oldest monument of the complex is the Seljuq brick minaret 514/1120. During the Ill-Khanid period, at the time of Oljaito, other buildings were added to the complex.

The Masjid Jame is located on the southeastern side of the Mausoleum, next to the tower of Kashaneh. The Somaeh consists of a conical domed brick structure and an iwan. Burj-e Kashaneh is of a particular architectural style, and has pointed brick flutings, two kufic inscriptions in relief and a brick cupola. The stucco Mihrab of the shrine, which is written in Thulth style is one of the artistic works of the builders and calligraphers of the same region: Mohammad al Hossein, Al Mohandes (Architect) Al Banna Damghani and Mohammad Ibn Ahmad Semnani.

Nayshapur: Qadamgah (63)

This mausoleum is located in the village of the same name, and is octagonal in shape, with high iwans, and two storeyed arcades. The monument is in the middle of a garden, and has an inscription stating that in 1091/1680 the Safavid Shah Sulayman ordered its construction. The monument is called Qadamgah, because of the popular belief that two large foot prints found on a piece of stone in the place, belong to the

eighth Imam, Imam Reza.

Dameghan: Tari-Khaneh (64-65-68)

In the city of Damghan, one of the earliest monuments of the Islamic period. Tari-Khaneh (Gods House) is located. The mosque consists of a central court with corridors all around. Its brick arches are similar to the Sassanian construction and its circular columns are comparable with other Sassanian constructions. Next to the mosque, there are minarets, with Kufic inscription, belonging to the Seljuq period.

Dameghan: Chehl Dokhtaran (66)

The monument, belongs to the Seljuq period 466/1073, the height of the building is 15 metres, it is onion shaped, and it has a beautiful inscription on the outside of the tower.

Dameghan: Borj-e Mehmandust (67)

The monument is located in the village of Mehmandust, and was constructed in 490/1096. Its shape is polygonal, and the importance of the tower is mainly due to its fine arches and beautiful inscription.

Semnan: Masjid-e Sultani (70-71)

The city of Semnan is located some 193 Km. south east of Teheran, and according to archaeological research the history of the city goes back to pre-historic times. During the Islamic period, many religious and other buildings were constructed in this city. Among these monuments, Masjid-e Jame, Masjid-e Sultani and the city gate should be mentioned.

Masjid-e Sultani, was built in the four iwan

monuments of Taybad consists of Seljuq Minaret , and the famous Mausoleum of Mulna-Zayn Al Din Abubakr Taybadi.

Khaf: Madrasseh Khargird (53-54)

The Madrasseh Khargird (Ghiyasiyeh) was constructed 848/1437, by order of Ghiyased-din minester of Shahrugh Timurid period. The architects of the building were Qavamo Al Din and Ghyaso Al Din, famous builders of Timurid period.

The building consists of a central courtyard, two storeys of student cells constructed in a four iwan plan.

Khaf: Mosque of Zowzan (55)

The mosque of Zowzan is located in the village of the same name in Khurasan province. The original building goes back to Kharazm- shahid period 60-610/1203-1213.

Although the mosque is in ruins the remains of its architectural technique and decorative arts, especially, in brick and tile decorations can be seen.

Nayshapur:

Imamzadeh Mahruq (56)

The monuments consist of a tile-decorated dome, mosque, two Harams, and iwans. The Imamzadeh was built during the Safavid period 10/16 century.

The monument with its tile decorations, as well as its favourable position is particularly attractive and imposing. It should be mentioned that the Imamzadeh is located very close to the tomb of Omar Khayyam.

Khorassan road:

Caravansarai Mehr (57)

The four iwan caravansarai Mehr is

located some 50 Km. on the Sabzwar-Mashhad road. The building belongs to the Safavid period, 10/16 century, but was restored during the Qajar period.

Sabzwar: Mussala (58)

The monument is located some 2 Km. east of the city, and consists of a high iwan and three small iwans. The building material consists of brick.

Nayshapur: Gunbad Mehrabad: (59)

In the south part of Nayshapur, there are two octagonal buildings, constructed during Seljuq and Il--Khanid periods, 7/13 centuries.

Nayshapur: General view (60)

The city of Nayshapur or home land of the great Iranian poet Khayyam, was an important centre of Iranian culture both during the pre-Islamic and Islamic period. The city developed, and became important in Islamic time especially during the Samanid and Seljuq dynasties.

Unfortunately, this famous city, was destroyed by an earthquake in 2nd century, and by Mongol invasions in early 7/13 century.

From 1933-37 American archaeological teams made excavations in the ruined parts of the city and discovered objects, mainly fine pottery of 3-6/9-12 centuries.

The drawing on page 60 shows a panorama of the city before the Mongol invasions.

Bastam:

Religious building complex (61-62-72)

Another famous religious building can be

Safavid period. The architect of the hammam was Ostad Mohammad Yazdi, and it is decorated in tile and stucco. The building (Hammam) is now the Anthropological Museum.

Mahan:

Religious building complex (46-63)

In the city of Mahan, in the Kerman region (40 Kms. east of Kerman) the mausoleum of Shah Nemattollah Vali, constructed in 840/1437, is located.

The complex consists of a main courtyard, a portal entrance and its minarets, Hussinyyeh, Chelleh-Khaneh, Haram, caravansarai and several tombs. The original building belongs to 9/15 century, other units were constructed, during Safavid and Qajar periods.

According to a mosaic tile inscription in the dome of the monument and in the haram the mausoleum was constructed, by Ahmad Shah of Deccan, admirer of Shah Nematollah Vali in the year 840/1437. During the Safavid period, a caravansarai was added to the complex, for pilgrims, who travelled from other cities to visit the shrine.

Birjand: General view (47-73)

The city of Birjand is situated some 496 Km. south of Mashhad. During the Islamic period, Birjand was an important city, and also an important commercial centre between India and eastern cities.

Tus: Tomb of Ferdowsi (48)

The tomb of Ferdowsi, is located in the town of Tus near Mashhad. The tomb is located in a garden, and recently a museum a library and a gallery exhibiting paintings

depicting scenes from the Shahnameh of Ferdowsi were added. The tomb of Ferdowsi, is similar to the tomb of Cyrus founder of the Achaemenid dynasty.

Mashhad: religious building complex of Imam-Reza (49-50-52-57)

The shrine complex of Imam-Reza, in Mashhad is the most important religious complex in Iran and consists of 10 monuments dating from early Islamic time to the present century.

The tomb chamber of Imam-Reza is square in shape 10 x 10 metres and is covered by a huge gold double dome. Its cornices are decorated with tiles which represent various decorative motifs in luster style of highest quality.

Some of the tiles date from 612-720/1215-1320. The golden dome of Imam-Reza has an inscription written by Ali-Reza Abbasi during Shah Abbas period, and other inscriptions by a famous calligrapher, Mohammad Reza Imami, during the reign of Shah Sulyman 1086/1675.

Other buildings in the complex are the Gawhar-Shad mosque and Madraseds, Do-Dar, Prizad, Bale-Sar, and Mirza Jafar. The shrine of Imam Reza (Astan Quds-Razavi), is the most magnificent of Iran's historical holy monuments and a place of pilgrimage for Muslims throughout the world. Its architecture and decorations feature together with many objects and manuscripts of Islamic art.

Taybad: General view (51)

The city of Taybad is located some 250 Km. south of Mashhad and 23 Km. from the border of Afghanistan. The most important

capital of the Sasanian rulers. Among the most important monuments of the city, are Pol-eband Qaisar, masjid-e Jame, Imamzadeh Abdollah, and many more, belonging to different periods.

Hamadan: General view
Kangawar: General view (35-36)

Kangawar city, in Kermanshah region, is important for its magnificent monuments.

The construction of the complex is attributed to the Parthian period. The temple stands on a stone elevation of considerable dimensions and all that remains of several capitals, are some pieces of stone friezes and a number of pillars. Two pictures on page (35-36) show a general view of Hamadan and a general view of Kangawar.

Bisuton: General view (37)

The village of Bisuton, is located on the Hamadan-Kermanshah (Bakhtaran), road, Bisuton is famous for historical sculptures and inscriptions. These inscriptions are of the highest historical importance and were created in 480 B.C. during the six years of Darius' reign.

Bisuton, was also important during the Islamic period, and the remains of Chamchmal city of Il-Khanid period and the beautiful caravansarai of Sheikh Ali Khan give evidence of the importance of the city. The picture shows the Safavid caravansarai of Bisuton, and Bisuton mountain.

Hamadan: Gunbad Alavian (38)

The Gunbad or Mausoleum of Alavian is located in the city of Hamadan. The building which is square in shape, was constructed in the 6/12 century, and is important for the

beautiful brick and stucco decorations.

Sistan, Qaleh gerd and Kuh Khajeh (39)

In the province of Sistan, there are a lot of historical monuments, belonging to different periods.

Among these buildings Qaleh gird (circle fort) and famous buildings such as palaces, temples, portals, courtyards belonging to the Parthian and Sasanian periods, can be seen south of Koh Khajeh, some 40 Km. west of Zabol.

City of Kerman (40-41-43-45)

According to scholars, the city of Kerman in the southern part of Iran, developed as a result of military and economic aspects. As we know in the past, a branch of the Silk Route, passed through deserts via Kerman, to the other important cities such as Shiraz and Bandar-Abbas in the Persian Gulf, on the one hand and India on the other. Since pre-Islamic times, Kerman has become an important city and the centre of the province as well. There are a lot of historical monuments in different parts of Kerman, Mahan, Sirjan, Bam. One of the most interesting monuments in Kerman province, is the citadel of Bam. The citadel is located in northeast part of the town of Bam, and consists of Bazar, Masjid-e Jame, Hammam (bath house), quarters, watch towers, defensive walls, mil and other sections.

Kerman:

Hammam Ganj Ali Khan (42)

The building is located in the centre of the city, and was constructed by order of Ganj Ali Khan, governor of Kerman during the

Shiraz (23-26)

The city of Shiraz, the center of Fars province was an important city both before and after the Islamic period. The present urbanization and urban planning of Shiraz belongs mainly to the Zand dynasty, when the founder Karim Khan made Shiraz his capital. Many religious and municipal monuments were built in this period. The aerial picture shows part of the city, while the city fort (Arg-e Karim-Khani) can be seen in the middle.

Firuz-Abad (24-25)

The present city of Firuz-Abad contains the ruins of the ancient city of Gur. The city is circular in shape and was constructed by Ardashir Babakan, during Sassanian period. The area consists of several historical monuments such as Qaleh Dokhtar, Royal palace, and relief sculptures.

Bishapur (27)

The ruins of the Sassanian city Bishapur are located some 25 Km. west of Kazerun in Fars province. One of the most important discoveries in Bishapur excavations, was mosaic decoration in so called iwan mosaic. The picture shows a Sasanian lady, in mosaic.

Siraf: General view (28)

The ruins of Siraf one of the most important centres in the Persian Gulf are located some 240 Km. Bushehr. Siraf was important both in pre-Islamic and Islamic times. According to Archaeological research, this city was famous during 5/11 century.

Kish Island: General view (29)

The Island of Kish is located some 300 Km. south west of Bandar Abbas in the Persian Gulf. Kish has an area of 120 Km. and according to historians the island of Kish was famous in 8/14 century. At the present time the island of Kish is very important for its commercial activities.

Bandar Abbas: General view (30)

Gameron or Bandar Abbas the centre of Hormozgan province is located on the north shore of the Persian Gulf. During the Safavid period Bandar Abbas became famous. Today this port in the south of Iran has an important role in commercial activities.

Susa: General view (31)

The ancient city of Susa or capital of Elam, was a very important city during Acheamanid and Sassanian period.

The historical city of Susa consists of an Acropolis, royal city, Apadana and artisan quarter. Susa is also famous for the mausoleum of Daniel the prophet .

Dezful: General view (32)

The city of Dezful in Khuzestan province, was important both before and after the Islamic period. There are a lot of historical monuments in Dezful which represent the importance of the city in the past. Among the historical buildings, are Masjid-e Jame, the Sassanian tomb of Yaqub Layth, and the mausoleum of Shah Rokno Al Din.

Shushtar: General view (33-34)

The city of Shushtar was important during the Sasanian period, and according to historical sources the city was the winter

at the time of Oljaito, during the Ill-khanid period. The decorations of the building consists of stucco and tilework, inscriptions in Thulth, and Kufic style. The building also consists of a gallery, courtyard, portal entrance and tomb.

The City of Yazd (17-18-19-20)

General view, Masjid-e Jame, Hossein-Abad, Takyeh Mir Chakhmaq, Dowlat-Abad garden, and an old house.

The city of Yazd the centre of Yazd province is located in the centre of Iran and it is some 667 km. from the capital of Iran. Urbanization and urban planning in Yazd go back to Pre-Islamic period. According to scholars, after Isfahan and Shiraz, Yazd is next in importance for its magnificent historical monuments.

One of the most important historical buildings of Yazd, is the Masjid-e Jame. The original construction of this building goes back to 6/12 century, but the present mosque belongs to 8-9/14/15 century. Among the most important parts of the building, are the majestic and lofty portal, two superb minarets, together with fine decoration, mostly tile work. The most important decorative achievement is found in the Mihrab, which is superbly ornamented with mosaic tile designs and stalactites in several rows.

The buildings of Dowlat-Abad garden, belong to the Zand period 1160-1747, but were restored during the Qajar Dynasty.

The building consist of a garden-palace ventilation (bad-gir), cistern, Houz-khaneh and other buildings.

Takyeh Mir Chakhmaq, once considered as the entrance portal of the old city of Yazd,

belong to 9/15 century, but the present portal, two high tile-decorated minarets and several arcades date from 13/19 century.

There are a lot of typical old houses in central Iran specially in central part of Iran. These houses which are known as houses of the Abid-zone area are beautiful and famous.

One of these houses which represents nights of Yazd can be seen in picture page (19)

Pasargad (21)

The Pasargad region consists of the remains of the Achaemanid period. The most important of these monuments are the reception hall of Cyrus, the palace with the bas-relief figure of winged genil, the private imperial palace and most important of all, the tomb of Cyrus (Kuroush)the Great, around which a number of Islamic monuments such as mosques and other buildings are also scattered. The tomb of Kuroush is square in shape, constructed upon a platform of six tiers, where white stones have been used to erect this eleven metre high mausoleum.

Persepolis (22)

Some 57 Km. north of Shiraz, on rocky Mount Rahmat, one of the most important monuments of Iran is located.

Persepolis, according to a stone inscription was built in the reign of Darius the Great 521-486 B.C. and completed under Xerxes I, Ardeshir, Xerxes II, and Darius III 336-331 B.C.

This magnificent palace was the summer residence of the Achaemanian emperors and their official reception quarters.

Famous builders and calligraphers such as Ali Reza Abbasi, Ali Akbar Isfahani, Abdol baqi Tabrizi, left beautiful inscriptions in parts of the mosque.

Isfahan: Gunbad Masjid-e-Sheikh Lotfollah (8)

On the eastern side of Maidan Naqsh-e Jahan, another famous religious monument called Masjid-e-Sheikh Lotfollah is located. The building construction started in 1011/1602 and was completed in 1028/1618. Both the interior and exterior of the mosque are decorated with various types of tiles and a lot of inscriptions in Thulth style in the vestibule, prayer hall and dome of the mosque. Famous builders and calligraphers such as Hossein Banna, Ali Reza Abbasi, were responsible for the creation of beautiful buildings such as this Isfahan historical monument.

Isfahan: Mosque and Minaret of Barsian (8)

This building is located some 42 Km. east of Isfahan, north of Zayandeh Rud river. The mosque was constructed during Seljuq period 491-498/1097-1104. A frieze in the Mihrab consisting of 13 lines is a masterpiece of stucco decoration.

Isfahan: Shahrestan bridge (8)

Constructed on the Zayandeh Rud, it belongs to pre-Islamic times, but during Islamic period it was repaired and completed during Dailamite and Seljuq dynasties.

Naein: General view, Bazaar, Naernj Qaleh, and Mohammadih (10-11-13-14)

The city of Naein is located west of Yazd. Naein has many historical monuments such as Jame mosque, the city fort, and old houses. The Jame mosque of Naein is one of the most famous historical monuments of Iran, and its original construction belongs to 4/10 century. The mosque is also remarkable for its stucco and wood decorations.

Narenj qaleh of Naein, belongs to the pre-Islamic period, but was repaired during the Islamic period. The building material of the Qaleh is mud bricks 25 x 50 cm. and the height of the fort is 26 meters.

The Bazaar of Naein, belongs to 8/14 century and consists of shops on both sides of the Bazaar.

The village of Mohammadih is located east of Naein, and consists of Maidan Bala and Maidan Paein districts.

Its Jame mosque is the most famous building of the village.

Masjid-e Kaj & Dashti (15)

These mosques are located 24 and 18 km. east of Isfahan, north of Zayandeh Rud. Both buildings belong to 8/14 century, and were constructed during the III-Khanid period.

The pictures show , the domes of Masjed-e Dashti and Kaj.

Isfahan: Pir-e Bakran (12)

In the village of Pir-e Bakran, some 30 km. south west of Isfahan, there is a historical monument, which was originally constructed

Description of Plates

Isfahan: General View (1-9)

Although, in the 17th century, was the golden age of Isfahan it was also a famous city long before it became the capital during the Safavid period.

Isfahan is not only a fine city of architecture and beauty but in spite of its historical significance is surprisingly a modern town as well.

The buildings of Naqsh-e Jahan square such as:

Ali Qapu palace, Masjid-e Shah and Sheikh Lotfollah, the Bazaars and surrounding monuments represent one of the most magnificent building complexes in Isfahan. The picture shows the old part of the city near Masjid-e Jame.

Other picture represents a general view of Isfahan in 18th century A.D. Although the painter's signature cannot be seen, compared to his other works it can be attributed to Olarius. Courtesy Sahab Cultural Organization.

Isfahan: Madrassah Sultani (Chahar-Bagh). (2-5-7-9)

This building was constructed at the end of the Safavid dynasty during the reign of Shah Sultan Hossein in the year 1706-1714/1118-1126. This famous building consists of a four iwan plan, portal entrance, a spacious courtyard with two storeys of student cells in all four iwans. It also has a beautiful dome, two lofty minarets, decorated with enamelled tiles.

Next to the madresseh is the famous caravensarai of Madar-shah belonging to the same period of Madresseh, This building is now the Hotel Abbasi

Masjid-e Shah (Imam) (3-4)

Masjid-e-Shah (Imam), one of the most important buildings of the Safavid period is located on the south side of Maidan Naqsh-e Jahan. The mosque was constructed in a four iwan plan between 1021-1040/1612-1630. The building is a masterpiece of architectural achievement, with excellent tilework in almost all parts of the building.

تصاویر سیاه و سفید

معماری و شهرسازی ایران از دیدگاه جهانگردان

انگیزه و کشش که شمار بسیاری از مسافرن بیگانه را در اعصار گذشته به سوی ایران کشانده به روزگاران مختلف متفاوت بوده است. اما آثاری که آنان به صورت سفرنامه و کتاب و گاهی تنها تصاویر و طرحها از خود برجا نهاده‌اند برای شناخت تاریخ، جغرافیا، مردم شناسی، هنر و حتی علوم و فنون مختلف این سرزمین دارای اهمیت است.

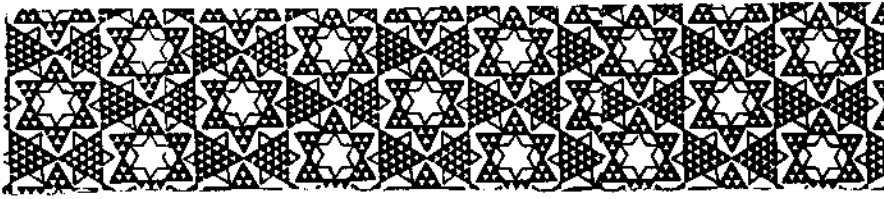
آنچه در این گفتار بیشتر مورد نظر ماست، ارزشی است که این اسناد در شناخت معماری و شهرسازی ایران گذشته دارند. برای شناخت ارزش کار این جهانگردان یا هنرمندانی که آنان را همراهی می‌کرده‌اند، و چهره شهرها و بناهای تاریخی و آثار باستانی سرزمین عزیز ما را در آثار خود جاودانه ساخته‌اند همین بس که اگر برخی از این اسناد و طرحها و نقاشی‌ها نبود، چهره این شهرها و بناها برای همیشه ناشناخته می‌ماند. کاربرد بسیار مفید این اسناد آگاهی امروز ماست از وضع گذشته هر شهر یا بنا به روزگار تهیه طرح آنها، که در حال حاضر بسیار دگرگون شده است. این طرحها استادی معتبرند به ویژه در بازسازی بناهایی که بر اثر تغییرات و تعمیرات به عمل آمده در آنها چهره نخستین خود را از دست داده‌اند و یا در بسیاری از موارد وجود خارجی ندارند. ارائه تصاویری چون طرح دروازه‌ها - برج و باروها - کاروانسراها - پلها - مساجد - مقابر می‌تواند تا حدودی گویای معماری و شهرسازی ایران در گذشته باشد.

گرچه چاپ همه تصاویر هنرمندان خارجی در این مجلد میسر نیست ولی ارائه نمونه‌هایی از آثار هنرمندانی چون: دیولافوی - فلاندن - کست - بروگش - الثاریوس - لورنس - شاردن - کمپفر - و دیگران می‌تواند سیمای شهرهای ایران در گذشته نشان دهد. از ذکر یک اثر مفید و مؤثر دیگر این گونه سفرنامه‌های مصور که تاکنون به آن توجه نشده نیز غافل نمائیم، و آن تأثیری است که این کتابها و هنرمندان نقاش و طراح آنها بر هنر ایران برجا گذاشته‌اند.

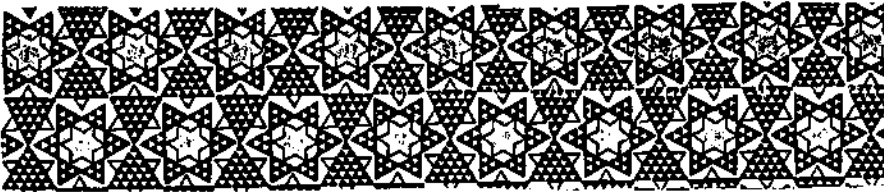
این حقیقت غیرقابل چشم‌پوشی است که ایرانیان قرن‌ها پیش از سده ۱۶ میلادی که اروپاییان کتابهای خود را مصور ساختند با این هنر آشنا بودند و شاهکارهای بی‌مانند در مصور ساختن کتابهای خود پدید آورده‌اند. اما هنرمندان ایرانی تنها از سده ۱۳ هجری قمری است که به این امر مهم به تصویر کشیدن چهره شهرها با طراحی بناهای تاریخی با معاصر خود بذل توجه کرده‌اند. طرحهای ابوالحسن غفاری (صنیع الملک)، محمودخان صبا، ابوتراب غفاری و دیگر هنرمندان این عصر از ابنیه و آثار معماری، و یا مصور ساختن سفرنامه‌های عصر ناصری، و پدید آمدن کتابهای جغرافیایی مصوری چون آثار العجم فرصت‌الدوله شیرازی نمی‌تواند از تأثیر کار هنرمندان و سفرنامه‌نویسان اروپایی بی‌بهره باشد.

بهره‌ای که در مواردی پدید آورنده شاهکارهای هنری در نگارگری سده ۱۳ هجری قمری ایران به شمار می‌آید.

- از خوانندگان گرامی تقاضا می‌شود برای آشنایی بیشتر با جهانگردان و طراحان و نقاشان که آثار گروهی از آنان در این بخش انتشار یافته به کتابشناسی معماری و شهرسازی ایران (سفرنامه‌ها) مراجعه فرمایند.

BLACK & WHITE ILLUSTRATIONS

Travellers and Iranian Architecture & Town Planning

The prehistoric and historic remains of the Iranian plateau attracted European travellers to Iran as early as 17th century. Among these were Thomas Herbert, Pietro Della Valle, Tavernier Fryer and many others. This by no means exhausts the list of famous envoys and travellers who with the spread of the fame of Iran abroad, particularly from 16th to 19th centuries, came in ever increasing numbers to admire and record with remarkable fullness the history, geography, arts, architecture and town planning.

The books of their experiences are full of interesting and illuminating details, paintings and drawings.

These paintings and drawings, show, different aspects of Iranian architecture and town planning, such as towers, gates, forts, bath houses, mosques, caravansarais, bridges, bazaars and tombs towers.

Unfortunately some of these monuments are either in ruins or have disappeared during the course of time, but the drawings and paintings of these travellers are a great help for architects and conservationists. Although is not possible to publish all drawings and paintings of artists and travellers, But Representation of Some Drawings & Paintings of Travellers Such as: Dieulafoy, Flandin-Coste, Brugsch, Olearius, Laurens, Chardin, Kamfar, and others, show the face of Iranian cities in the past. It should be mentioned, that these paintings and drawings have influenced Iranian paintings and drawings since 19th century, and from that time some Iranian artists, such as Sani al Mulk, Mahmud Khan Saba, Abu turab Ghaffari, and others, have produced masterpieces of paintings on Iranian architecture and town planning, in European style.

منابع تصاویر سیاه و سفید

- آدام الثاریوس. تصاویر: ۱۴۷-۱۴۸-۱۶۰-۱۶۵-۱۹۲-۲۰۶-۲۱۹-۲۲۴-۲۳۳
- انگلیرت کمپفر. تصاویر: ۱۵۸-۱۶۹-۱۷۸
- ابو تراب غفاری. تصاویر: ۲۰۱-۲۴۹
- اوژن فلانندن - پاسکال کست. تصاویر: ۱۵۰-۱۵۷-۱۶۲-۱۶۳-۱۶۴-۱۶۷-۱۶۸-۱۷۰-۱۷۲-۱۷۴-۱۷۵-۱۷۶-۱۸۱-۱۸۲-۱۹۰-۱۹۵-۱۹۶-۱۹۷-۱۹۸-۱۹۹-۲۰۷-۲۱۱-۲۱۲-۲۱۳-۲۱۴-۲۱۵-۲۲۸-۲۲۹-۲۳۰-۲۳۲-۲۴۴-۲۴۵-۲۴۶-۲۴۷-۲۴۸
- آ. دولیه دلانند. تصاویر: ۱۴۸-۱۵۳-۱۸۶
- ج - گرلو. تصویر: ۲۳۵
- س - ج بنجامین. تصویر ۲۴۲
- ساموئل گوتلیب گملین. تصاویر: ۲۱۸
- س - برون. تصویر: ۲۱۹
- ج - اشترویس. تصاویر: ۱۵۳-۱۸۳-۱۹۱
- ج - ماند لسلو. تصاویر: ۱۷۷-۱۹۱
- ژان شاردن. تصاویر: ۱۵۳-۱۵۵-۱۷۴
- ژول لورنس - تصاویر: ۲۰۴-۲۴۳
- فرد ریچاردز. تصاویر: ۱۶۶-۱۸۷
- کارت پستال چاپ پاریس حدود ۱۹۱۰. تصویر ۱۹۴
- لوئی دوپو، تصاویر: ۲۴۲-۲۴۹
- مادام دیولانوا. تصاویر: ۱۵۴-۱۵۶-۱۶۱-۱۶۳-۱۷۳-۱۷۴-۱۸۴-۱۸۵-۱۸۸-۲۰۵-۲۰۷-۲۱۰-۲۱۱-۲۲۴-۲۳۵-۲۴۶-۲۵۳-۲۳۸
- مجله تور دوموند. تصاویر: ۲۰۲-۲۰۳
- گارستن نیبور. تصویر: ۱۸۳
- محمود خان ملک الشعرا. تصویر: ۲۵۱
- هانریش بروکش. تصاویر: ۱۵۲-۱۷۹
- غلامعلی همایون استاد مصور اروپائیان. تصاویر: ۱۴۹-۱۵۹-۱۶۹-۱۸۰-۲۰۹

Black & White

Illustrations

A. Olearius. Pls: 147 - 148 - 160 - 165 - 192 - 206 - 219 - 223 - 224

E. Kamfer. Pls: 158 - 169 - 178 -

Abuturab Ghaffari. Pls: 201 - 249.

E. Flandin & P. Coste. Pls: 150 - 157 - 162 - 163 - 164 - 167 - 168 - 170 - 172 - 174 - 175 - 176 - 181 - 182 - 190 - 195 - 196 - 197 - 198 - 199 - 207 - 211 - 212 - 213 - 214 - 215 - 216 - 217 - 220 - 221 - 225 - 228 - 229 - 230 - 232 - 244 - 245 - 246 - 247 - 248

A. Daulier - Deslands Pls: 148 - 153 - 186.

J. Gerlot. Pls: 235.

S. G. W. Benjamin. Pl: 242.

S. G. Gemlin. Pl: 218.

C. Bryn. Pl: 219.

J. Struys. Pls: 153 - 183 - 191.

J. Mandelslo. Pls: 177 - 191.

J. Chardin. Pls: 153 - 155 - 174 - 231.

Jules Laurens. Pls: 201 - 243 - 245 - 250

Fred Richards. Pls: 166 - 187.

Paris. 1910 - Pl: 194.

L. Dubeux. Pls: 242 - 249.

M. Dieulafoy. Pls: 154 - 156 - 161 - 163 - 174 - 184 - 185 - 188 - 205 - 207 - 210 - 211 - 224 - 235 - 236 - 238 - 253.

Tour De Monde. 1848. Pls: 202 - 203.

G. Niebuhr. Pl: 183.

Mahmud Khan Malek alshoara: Pl: 251.

Heinrich Brugsch. Pls: 152 - 179 - 254 - 256.

G. H. Homaxon., IRAN in Europäischen Bildzeugugnissen, Band I-II Persian Text. 1970
Erforschung Der Altiranischen Architektur Durch die Europa, Teheran, German Text.
1976.

کتابشناسی معماری و شهرسازی ایران
مهندس حسین سلطان زاده مارتین چارلزورث

با وجود آن که معماری و شهرسازی ایران دارای پیشینه‌ای چند هزار ساله است و اکنون آثار بسیار با ارزش و گرانبهایی از آن باقی مانده است، اما بررسیها و مطالعات انجام شده درباره آن هنوز اندک و ابتدایی است و مسائل و موضوعات بیشماری در زمینه مزبور وجود دارد که تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته است. مطالعات انجام شده را میتوان به دو بخش تقسیم کرد. بخشی از آن توسط محققان خارجی صورت گرفته است که قسمتی از آن به فارسی ترجمه شده است و در اختیار علاقمندان و پژوهشگران قرار دارد و قسمتی دیگر که شامل منابعی است که حتی بسیاری از آنها متعلق به چند دهه پیش است، هنوز نه تنها به زبان فارسی ترجمه نشده بلکه حتی متاسفانه بسیاری از آنها در کتابخانه‌های مهم کشور وجود ندارد و در نتیجه دانشجویان و پژوهشگران ایرانی حتی نمیتوانند این بررسیها را ملاحظه کنند مگر آن که بعضی از آنها را در مجموعه‌های شخصی بتوان یافت که البته چنین کاری برای همه میسر و ممکن نیست.

بخش دوم منابع شامل گزارشها، اسناد مصور و کتابهایی است که توسط پژوهشگران، سازمانها و موسسات علمی و آموزشی ایران صورت پذیرفته است. قسمتی از این منابع منتشر شده و قسمت دیگر آن منتشر نشده است که در بین آنها، گزارشها و اسناد مصور بسیار مهمی درباره معماری و شهرسازی ایران وجود دارد که متاسفانه قسمتی از آنها یا در انبارها و بایگانی‌ها حبس (۱) هستند یا دسترسی به آنها برای همه پژوهشگران به صورت یکسان و عادلانه میسر نیست و هنوز قوانین، ضوابط و آیین‌نامه‌های دقیق، روشن و معقولی برای استفاده از آنها موجود نیست و هر موسسه برای خود مقرراتی وضع کرده است. البته این نکته در مورد همه موسسات و نهادهای علمی و آموزشی صادق نیست، بلکه در برخی از آنها با صمیمیت و توجه بسیار سعی می‌شود که پژوهشگران را به بهترین نحو ممکن یاری نمایند.

اما دسترسی به همه منابعی که در گذشته منتشر شده است نیز همیشه به سادگی میسر نیست. زیرا اکنون نمی‌توان همه آنها را در یک کتابخانه تخصصی یا عمومی در کشور یافت، بلکه برای پیدا نمودن هر گروه از آنها باید به کتابخانه‌ای مراجعه کرد، که این کار نیز چندان سهل نیست، زیرا نحوه خدمت رسانی برخی از

کتابخانه‌ها نامناسب است. این نکات تنها چند مورد کوچک از مسائل و مشکلاتی است که اکنون پژوهشگران ایرانی با آن مواجه هستند و در این شرایط، واضح است که بسیاری از تحقیقاتی که آغاز می‌شود، به نتیجه مطلوب نمی‌رسد. اما علاوه بر این، فقدان کتابشناسی‌های تخصصی که هرکس بتواند از آخرین کتابها و مقالات منتشر شده آگاهی یابد نیز از مسائل موجود در تحقیق محسوب می‌شود، بویژه برای گروهی از دانشجویان و کسانی که قصد دارند یک موضوع را به صورت اجمالی مورد بررسی قرار دهند و در یک زمان بسیار محدود به گزیده‌ای از اطلاعات دسترسی پیدا کنند.

هدف از تدوین این کتابشناسی، پاسخگویی به چنین نیازی است. بنابراین در این کتابشناسی، تنها گزیده‌ای از منابع جهت مطالعه و بررسی اجمالی موضوعات مطرح شده، معرفی شده است و پژوهشگران و کسانی که خواستار کسب اطلاعات دقیق و مفصل در مورد مباحث مزبور هستند، از رجوع به کتابشناسیهای دیگر و کتابخانه‌ها بی‌نیاز نخواهند شد.

فهرست موضوعات کتابشناسی چنین است: تاریخ اجتماعی ایران، کلیات جغرافیای تاریخی، شهرهای ایران، سفرنامه‌ها، هنر و تمدن در جهان اسلام، هنر معماری ایران، شهرسازی و شهرنشینی ایران، مساجد، مقابر، مدارس، بازارها، راهها و پل‌ها، قلعه‌ها، آب‌انبارها و حمامها، کاروانسراها، واحدها و محله‌های مسکونی، کاخها، باغها، مناره‌ها و برجها، گنبدها، تزیینات و هنرهای وابسته به معماری.

در معرفی منابع خارجی، فقط به ذکر کتابها و مقالاتی که در فاصله سال‌های ۱۹۷۹-۱۹۹۰ (از انقلاب تاکنون) در مورد باستان‌شناسی و تاریخ هنر ایران در خارج از کشور بچاپ رسیده، بسنده گردیده است.

تاریخ اجتماعی

- آصف، محمد هاشم (ملقب به رستم‌الحکماء). رستم‌التواریخ. تصحیح محمد مشیری، ج ۳، تهران، جیبی، ۱۳۵۷.
- آملی، مولانا اولیاءالله، تاریخ رویان، تصحیح منوچهر ستوده، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۸.
- ابن اثیر. کامل، ۲۶ ج، ترجمه عباس خلیلی و ابوالقاسم حالت، تهران، علمی. بی ت.
- ابن اثیر. اخبار ایران از الکامل، ترجمه محمد ابراهیم باستانی پاریزی، ج ۲، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۵.
- ابن اخوه. معالم القریه فی احکام الحسیه، ترجمه جعفر شمار، ج ۲، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.
- ابن خلدون. مقدمه، ترجمه محمد پروین گنابادی، ۲ ج، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۲.
- ابن طقطقی. تاریخ فخری، ترجمه وحید گلپایگانی، ج ۲، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.
- ابن عربشاه. زندگی شگفت آور تیمور، ترجمه محمد علی نجاتی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۹.
- ابن فطی. تاریخ الحکماء، ترجمه در قرن یازده هجری، به کوشش بهمن دارایی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷.
- ابن ندیم. الفهرست، ترجمه محمد رضا تجدد، ج ۲، تهران، ۱۳۶۰.
- احمد بن ابی یعقوب. تاریخ یعقوبی، ۲ ج، ترجمه محمد ابراهیم آیتی، تهران بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۲.
- استرآبادی، میرزا مهدی. دره نادره. به اهتمام سید جعفر شهیدی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۱.
- استرآبادی، سید حسن بن مرتضی حسینی. از شیخ صفی ناسا شاه صفی، به اهتمام دکتر احسان اشراقی، ج ۲، تهران، علمی، ۱۳۶۶.
- اشپولر، برتولد. تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، ترجمه جواد فلاطوری، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۹.
- اشپولر. تاریخ مغول در ایران، ترجمه محمود میر آفتاب، ج ۲، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- اشرف، احمد. موانع تاریخی رشد سرمایه‌داری در ایران، تهران، زمینه، ۱۳۵۹.
- اعتماد السلطنه، محمد حسن. روزنامه خاطرات، با مقدمه ایرج افشار، ج ۲، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۰.
- اعتماد السلطنه، محمد حسن. تاریخ منتظم ناصری، تصحیح محمد اسماعیل رضوانی، ۲ ج، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۴.
- افروشته‌ای نظنزی، محمود بن هدایت الله. نقاوه‌الاثار فی ذکرالاخیار، به اهتمام احسان اشراقی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰.

- اقبال، عباس. تاریخ مغول، ج ۳، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۷.
- اقبال، عباس. خاندان نوبختی، ج ۳، طهوری، ۱۳۵۷.
- الشیبی، کامل مصطفی. تشیع و تصوف در ایران، ترجمه علی رضا ذکاوتی قراگزلو، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۹.
- القاشانی، ابوالقاسم عبدالله بن محمد. تاریخ الجاتیو، به اهتمام مهین همبلی. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.
- امین، احمد. پرتو اسلام، ترجمه خلیل خلیلی، تهران، وزارت معارف، ۱۳۲۶.
- انصافیور، غلامرضا، ایران و ایرانی، تهران، زوار، ۱۳۶۳.
- بارتولد. ترکستان نامه، ترجمه کریم کشاورز، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲.
- بارتولد. فرهنگ و تمدن مسلمانان، ترجمه علی اکبر دیانتی، تبریز، ابن سینا، ۱۳۵۷.
- بارتولد. الف بیک و زمان وی، ترجمه حسین احمدی پور، تهران، چهر. بی. ت.
- باری بر، جولیان. اقتصاد ایران، ترجمه مرکز تحقیقات حسابداری و حسابرسی، تهران، ۱۳۶۲.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. سیاست و اقتصاد عصر صفوی، تهران، صفی علیشاه، ۱۳۴۸.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. گنجعلیخان، ج ۲، تهران، اساطیر، ۱۳۶۲.
- باسورث، کلیفور داموند. تاریخ غزنویان، ترجمه حسن انوشه، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶.
- باوزانی، الساندرو. ایرانیان، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، روزبهان، ۱۳۵۹.
- براون، ادوارد. تاریخ ادبیات ایران، ترجمه رشید یاسمی، تهران، ۱۳۱۶.
- برن، رهر. نظام ایالات در دوره صفویه، ترجمه کیکاوس جهانگیری، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۷.
- بلعی. گزیده تاریخ بلعی، به کوشش بدیع الله دبیری نژاد، اصفهان، ثقفی، ۱۳۴۹.
- بناکتی، فخرالدین ابوسلیمان. تاریخ بناکتی، به کوشش جعفر شعار، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۸.
- بنداری اصفهانی. زبده النصره ونخبه العصر، ترجمه محمد حسین جلیلی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۶.
- بوآ. تمدن تیموریان، ترجمه باقر امیرخانی، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، شماره اول و دوم، سال شانزده، ۱۳۴۳.
- بویل و دیگران، تاریخ ایران از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانی، ترجمه حسن انوشه، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- بیانی، شیرین. تاریخ آل جلائیر، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۵.
- بیهقی، ابوالفضل محمد بن حسین. تاریخ بیهقی، تصحیح علی اکبر فیاض، ج ۲، مشهد، دانشگاه فردوسی،

- پری، ر.جان. کریم خان زند، ترجمه علی محمد ساکی، تهران، فراز، ۱۳۶۵.
- بطروشفسکی. اسلام در ایران، ترجمه کریم کشاورز، ج ۳، تهران، پیام، ۱۳۵۳.
- بطروشفسکی. کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغول، ترجمه کریم کشاورز، ج ۳، تهران، نیل، ۱۳۵۷.

- پیرنیا، حسن و عباس اقبال آشتیانی. دوره تاریخ ایران، تهران، خیام، بی ت.
- پیگولوسکایا و دیگران. تاریخ ایران، ترجمه کریم کشاورز، ج ۴، تهران، پیام، ۱۳۵۴.
- تاریخ شاهی، مولف ناشناخته‌ای در قرن هفتم هجری، به اهتمام و تصحیح محمد ابراهیم باستانی پاریزی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵.
- تذکره الملوک، با حواشی مینورسکی، ترجمه مسعود رجب نیا، مقدمه محمد دبیر سیاقی، تهران، زوار، ۱۳۳۴.

- ترکمان، اسکندر بیک. عالم آرای عباسی، تهران، امیرکبیر، بی ت.
- ترکمان فراهی، برخوردار بن محمود. محبوب القلوب، تهران، بارانی، بی ت.
- تسف، ولادیمیر. نظام اجتماعی مغول، ترجمه شیرین بیانی، ج ۲، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- نابتیان. اسناد و نامه‌های تاریخی و اجتماعی دوره صفویه، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۳.
- جرفادقانی. ترجمه تاریخ یمنی، به اهتمام جعفر شعار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۷.
- حزین، شیخ محمد علی. تاریخ حزین، ج ۳، اصفهان، نایب، ۱۳۳۲.
- حسینی قزوینی، یحیی بن عبداللطیف. لب التواریخ، تصحیح سید جلال طهرانی، تهران، موسسه خاور، ۱۳۱۴.

- خنجی، فضل الله بن روزبهان. مهمان نامه بخارا، به اهتمام منوچهر ستوده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۱.
- خوارزمی، ابو عبدالله محمد بن احمد بن یوسف کاتب. مفاتیح العلوم، ترجمه حسین خدیو جم، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۷.

- خواندمیر. حبیب السیر، تصحیح زیر نظر محمد دبیر سیاقی، ج ۴، ج ۲، تهران، خیام، ۱۳۵۳.
- خواندمیر. فصلی از خلاصه الاخبار، تصحیح و تحشبه سرور گویا، کابل، ۱۳۲۴.
- خورموجی، محمد جعفر، حقایق الاخبار ناصری، به کوشش حسین خدیو جم، ج ۲، تهران، تشریفی، ۱۳۶۳.
- دنیسری، شمس‌الدین محمد بن امین ایوب. نوادر التبادر لتحفه البهادر، به کوشش محمد تقی دانش پژوه و

ایرج افشار، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.

● دینوری، ابوحنیفه احمد بن داود. اخبار الطوال، صادق نشأت، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶.

● رازی، نجم‌الدین. برگزیده مرصادالعباد، مقدمه محمد امین ریاحی، تهران، ۱۳۶۱.

● راوندی، محمد بن علی بن سلیمان. راحه الصدور و آیه السرور، به سعی و تصحیح محمد اقبال، تهران، علمی.

● راوندی، مرتضی. تاریخ اجتماعی ایران. ج ۶، امیرکبیر و دیگران، تهران، ۱۳۵۶.

● رجب زاده، هاشم. آئین کشورداری در عهد رشیدالدین فضل‌الله، تهران، توس، ۱۳۵۵.

● رشیدالدین فضل‌الله. مکاتبات رشیدی، به سعی محمد شفیع، لاهور، دانشگاه پنجاب، ۱۹۴۵ م.

● رشیدالدین فضل‌الله. تاریخ مبارک غازانی، تصحیح کارل یان، انگلستان، مطبع ستن اوستین، ۱۹۴۰ م.

● رشیدالدین فضل‌الله. جامع‌التواریخ، تصحیح محمد دبیر سیاقی، تهران، فروغی، ۱۳۳۸.

● روملو، حسن. احسن‌التواریخ، به سعی و اهتمام چارلس نارمن، سیدن، کلکته، مطبعه پیتست مشن، پریس،

۱۹۳۱ م.

● زاکانی، عیید. کلیات زاکانی، تصحیح عباس اقبال، تهران، زوار، بی ت.

● زرکوب شیرازی. شیرازنامه، به کوشش اسماعیل واعظ جوادی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.

● ساندروز. تاریخ فتوحات مغول، ترجمه ابوالقاسم حالت، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۱.

● سبزواری، کاشفی. فتوح نامه سلطانی، به اهتمام محمد جعفر محبوب، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.

● سینتا، عبدالحسین. تاریخچه اوقاف اصفهان، اداره اوقاف اصفهان، ۱۳۴۶.

● ستوده، حسینقلی. تاریخ آل مظفر، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۶.

● ستوده، منوچهر. توغ و پاتوغ، آینده، سال دهم، شماره چهارم و پنجم، ۱۳۶۳.

● سمر، آ. دیون. تمدن ایرانی، ترجمه عیسی بهنام، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۶.

● سمرقندی، مولانا کمال‌الدین عبدالرزاق. مطلع‌السعدین و مجمع‌البحرین، تصحیح محمد شفیع، لاهور،

۱۹۳۶ م.

● سیاق معیشت در عهد قاجار، به کوشش منصوره اتحاریه و سعدوندیان، ج اول، (حکمرانی و ملکداری)،

تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۲.

● شامی، نظام‌الدین، ظفرنامه، به سعی و تصحیح فلکس ناور، پراگ، موسسه شرقی مطبعه امریکایی بیروت،

۱۹۳۷ م.

● شرف‌الدین علی یزدی. ظفرنامه، تصحیح و اهتمام محمد عباسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۶.

● شعبانی، رضا. تاریخ اجتماعی ایران در عصر افشار، تهران، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۹.

- شکرزاده، ابراهیم. عقاید و رسوم عامه مردم خراسان، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶.
- شهابی، محمود. ادوار فقه، ۳ ج، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
- شهرستانی، ملل و نحل، حواشی از سید محمد رضا جلالی نائینی، ۲ ج، تهران، ۱۳۵۸.
- شهری، جعفر. تاریخ اجتماعی تهران قدیم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۷.
- شیرازی، فضل‌الله بن عبدالله. وصاف‌الحضرة، به اهتمام مهدی اصفهانی، بمبئی، ۱۲۹۶ هـ.ق.
- صابی، ابوالحسن هلال بن محسن. رسوم دارالخلافه، تصحیح و حواشی میخائیل عواد، ترجمه محمد رضا شفیعی کدکنی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶.
- صدیق، عبسی. تاریخ فرهنگ ایران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
- صفا، ذبیح‌الله. تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶.
- صفا، ذبیح‌الله. خلاصه تاریخ سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶.
- طاهری، ابوالقاسم. تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران از مرگ تیمور تا مرگ شاه عباس، تهران، جیبی، ۱۳۴۹.
- طبری، محمد بن جریر. تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲.
- طرب نائینی. جامع جعفری، به کوشش ایرج افشار، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۳.
- طهماسب (شاه طهماسب). تذکره شاه طهماسب، به سعی و اهتمام عبدالشکور. برلین، ۱۳۴۳.
- عالم‌آرای صفوی، مجهول‌المولف، به کوشش یدالله شگری، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.
- عبدالرحمن، میرزا. تاریخ علمای خراسان، تصحیح محمدباقر ساعدی خراسانی، مشهد، دیانت، ۱۳۴۱.
- عضدالدوله، سلطان احمد میرزا. تاریخ عضدی، توضیحات عبدالحسین نوایی، تهران، بابک، ۱۳۵۵.
- علی، سید امیر. تاریخ عرب و اسلام، ترجمه محمدتقی فخر داعی گیلانی، تهران، کمیسیون معارف، ۱۳۲۰.
- عنصرالمعالی کیکاوس بن اسکندر. قابوس‌نامه، اهتمام و تصحیح غلامحسین یوسفی، چ ۲، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۴.
- عوفی، سدیدالدین محمد. جوامع‌الحکایات ولوامع‌الروایات، مقابله و تصحیح امیر بانومصفا، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۹.
- عیسوی، چارلز و دیگران، تاریخ اقتصادی ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران، گستره، ۱۳۶۲.
- عبسی بن جنید شیرازی. تذکره هزار مزار، تصحیح نورانی وصال، شیراز، کتابخانه احمدی، ۱۳۶۴.
- غزالی، ابو حامد محمد. احیاء علوم‌الدین، ترجمه موبدالدین خوارزمی، به کوشش حسین خدیو جم، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۱.
- غزالی، ابو حامد محمد. کیمیای سعادت، به کوشش حسین خدیو جم، چ ۳، تهران، انتشارات علمی و

فرهنگی، ۱۳۶۴.

● فرای، ریچارد. ن (و دیگران). تاریخ ایران از اسلام تا سلاجقه، ج ۴، ترجمه حسن انوشه، تهران، امیرکبیر،

۱۳۶۳.

● فرای، ریچارد. ن. عصر زرین فرهنگ ایران، ترجمه مسعود رحب، نیاء، ج ۲، تهران، سروش، ۱۳۶۳.

● فلور، ویلم. جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در دوره قاجار، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران، توس،

۱۳۶۶.

● فردوسی. شاهنامه تهران، کلاله خاور، چ ۲، ۱۳۵۴.

● فضل‌الله بن روزبهان خنجی اصفهانی. سلوک الملوک، تصحیح محمد علی موحد، تهران، خوارزمی،

۱۳۶۲.

● فقیهی، علی اصغر. آل‌بویه واوضاع زمان ایشان، تهران، صبا، ۱۳۵۷.

● فلسفی، نصرالله. زندگانی شاه عباس اول، ج ۳، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۲.

● قاضی احمد بن محمد غفاری. تاریخ نگارستان، تصحیح آقا مرتضی مدرس‌گیلانی، تهران، حافظ.

● قاضی منہاج سراج. طبقات ناصری، تصحیح عبدالحی حبیبی، انجمن تاریخ افغانستان چ ۲، کابل، ۱۳۴۲.

● قزوینی رازی، عبدالجلیل بن الحسن بن ابی‌الفضل، النقص، تصحیح و تعلیق سید جلال‌الدین حسینی ارموی،

تهران، ۱۳۷۱ ه. ق.

● قمی، حسن بن محمد بن حسن. تاریخ قم، تصحیح و تحشیه جلال‌الدین طهرانی، تهران توس، ۱۳۶۱.

● کاشانی، ابوالقاسم. زبده‌التواریخ، تصحیح محمدتقی دانش‌پژوه، تبریز، دانشکده ادبیات، ۱۳۴۳.

● کحال‌زاده، میرزا ابوالقاسم خان. خاطرات میرزا ابوالقاسم کحال‌زاده (دیدها و شنیده‌ها) به کوشش مرتضی

کامران، تهران، فرهنگ، ۱۳۶۳.

● کرین، هانری، آیین جوانمردی، ترجمه وحید مازندرانی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۹.

● کسروی، احمد. تاریخ مشروطه ایران، تهران، امیرکبیر، چ ۱۴، تهران، پویش، ۱۳۵۹.

● گردیزی، ابوسعید عبدالحی بن ضحاک بن محمود. زین‌الخبار، مقدمه محمد قزوینی، تهران، مطبعه اتحادیه،

۱۳۱۵.

● لاکهارت، لارنس. انقراض سلسله صفویه، ترجمه اسماعیل دولتشاهی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،

۱۳۴۴.

● لاکهارت، (و دیگران). تاریخ و میراث ایران، ترجمه اردشیر زندنیا، تهران، خاندان، ۱۳۶۳.

● لمب، هارلد. چنگیزخان، ترجمه رشید یاسمی، چ ۲، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲.

- لمبتون، ا.ک.س. سیری در تاریخ ایران بعد از اسلام، ترجمه یعقوب آژند، تهران امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- لمبتون، ا.ک.س. مالک و زارع در ایران، ترجمه منوچهر امیری، ج ۳، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۲.
- ماسه، هانری، معتقدات و آداب ایرانی، ترجمه مهدی روشن ضمیر، تبریز، موسسه تاریخ و فرهنگ ایران، ۱۳۵۵.
- مجمل‌التواریخ والقصص، تصحیح ملک‌الشعرا صفویه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۶.
- مجیر شیانی، نظام‌الدین. تشکیل شاهنشاهی صفویه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۶.
- محمد بن منورابی سعد. اسرارالتوحید، به اهتمام ذبیح‌الله صفا، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۸.
- محمد بن مبارکشاه. آداب‌الحرب والشجاعه (آیین کشورداری) به اهتمام محمد سرور مولایی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۴.
- محمد کاظم مروی. عالم آرای نادری، تصحیح محمد امین ریاحی، تهران، زوار، ۱۳۶۴.
- مرعشی، میرتیمور، تاریخ خاندان مرعشی مازندران، تصحیح منوچهر ستوده، ج ۲، تهران، اطلاعات، ۱۳۶۴.
- مستوفی، حمدالله، تاریخ گزیده، به اهتمام عبدالحسین نوایی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۹.
- مستوفی بافقی، محمد. جامع مفیدی، به کوشش ایرج افشار، تهران، اسدی، ۱۳۴۲.
- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسن. مروج الذهب، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۶.
- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسن. التنبيه والاشراف، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ج ۲، ۱۳۶۵.
- مظاهری، علی، زندگی مسلمانان در قرون وسطا، ترجمه مرتضی راوندی، تهران، سپهر، ۱۳۴۸.
- معصوم، میرزا محمد، تاریخ سلاطین صفویه، به اهتمام سید امیر حسن عابدی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۱.
- معیرالممالک، دوستعلی. یادداشت‌هایی بر زندگانی خصوصی ناصرالدین شاه، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۱.
- مقدسی، مطهر بن طاهر. آفرینش و تاریخ، ترجمه محمد رضا شفیعی کدکنی، ج ۴، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲.
- ملازاده، احمد بن محمود. تاریخ ملازاده، به اهتمام احمد گلچین معانی، تهران، ابن سینا، ۱۳۳۹.
- ملک شاه حسین سیستانی. احیاءالملوک، تصحیح منوچهر ستوده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴.

- منشی کرمانی، ناصرالدین. سمط العلی للحضرة العلیا، تصحیح عباس اقبال، شرکت سهامی چاپ، ۱۳۲۸.
- میرجعفری، حسین. حیدری و نعمتی، آینده، سال نهم، شماره ده و یازده، ۱۳۶۲.
- میرخواند (محمد بن خاوندشاه). روضه‌الصفاء، تهران، خیام - پیروزی - مرکزی، ۱۳۳۹.
- مینورسکی. تاریخچه نادرشاه، ترجمه رشید یاسمی، تهران، کمیسیون معارف، ۱۳۱۳.
- مینورسکی. سازمان اداری حکومت صفوی، ترجمه مسعود رجب‌نیا، حواشی محمد دبیر سیاقی، تهران، زوار، ۱۳۳۴.

- نامی، میرزا محمد صادق. تاریخ گیتی گشا، تصحیح و مقدمه سعید نفیسی، تهران، اقبال ۱۳۱۸.
- نخجوانی، هندوشاه بن سنجر. تجارب‌السلف، تصحیح عباس اقبال، تهران، طهوری، ۱۳۴۴.
- نصرآبادی، میرزا طاهر. تذکره نصرآبادی، تصحیح و مقابله وحید دستگردی، تهران، فروغی، ۱۳۵۲.
- نظام‌الملک طوسی. سیرالملوک، به اهتمام هیوبرت دارک، ج ۲، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۴.

- نظامی عروضی سمرقندی. چهار مقاله، به سعی و اهتمام محمد قزوینی و به کوشش محمد معین، تهران، زوار، ۱۳۳۳.

- نوابی، عبدالحسین، اسناد و مکاتبات تاریخی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۷.
- وصاف الحضرة، تحریر تاریخ و صاف، به قلم عبدالمحمد آیتی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۶.
- ویلس، چارلز جیمز. تاریخ اجتماعی ایران در عهد قاجاریه، ترجمه سید عبدالله، به کوشش جمشید دودانگه و مهرداد نیکنام، تهران، زرین، ۱۳۶۳.
- هدایتی، هادی. تاریخ زندیه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۴.

- هفت کشور، مجهول‌المولف، تصحیح منوچهر ستوده، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۳.
- هنوی، جونس. زندگی نادرشاه، ترجمه اسماعیل دولتشاهی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۶.
- هوار، کلمان. ایران و تمدن ایرانی، ترجمه حسن انوشه، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.

کلیات جغرافیای تاریخی

- آلفونس، گابریل. تحقیقات جغرافیایی در ایران، ترجمه فتحعلی خواجه نوری، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۸.
- ابن بلخی. فارس نامه، به سعی گای لیسترنج و رینولد آلن نیکلسون، ج ۲، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳.
- ابن حوقل. صورة الارض، ترجمه جعفر شعاره، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۵.

- ابن فقیه. مختصر البلدان، ترجمه مسعود، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۹.
- احمد بن ابی یعقوب، البلدان، ترجمه محمد ابراهیم آیتی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۶.
- اصطخری، مسالک و ممالک، به کوشش ایرج افشار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۰.
- اعتماد السلطنه، محمد حسن. مرآت البلدان، ۴ ج، به اهتمام عبدالحمین نوایی و میر هاشم محدث، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸.
- اعتماد السلطنه، محمد حسن. مطلع الشمس، تهران، پیشگام، ۱۳۶۲.
- بارتولد، و.و. جغرافیای تاریخی ایران، ترجمه حمزه سردادور، تهران، توس، ۱۳۵۸.
- بارتولد، و.و. ترکستان نامه، ترجمه کریم کشاورز، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۹.
- بلاذری، احمد بن یحیی. فتوح البلدان، ترجمه آذرتاش آذرنوش، تصحیح علامه محمد فرزانه، ج ۲، تهران، سروش، ۱۳۶۴.
- حدود العالم، به کوشش و تصحیح منوچهر ستوده، تهران، طهوری، ۱۳۶۲.
- حکیم، محمدتقی خان، گنج دانش، به اهتمام محمد علی صولتی و جمشید کیانفر، تهران، زرین، ۱۳۶۶.
- شیروانی، حاج زین العابدین. بستان السیاحه، تهران، سنایی، بی ت.
- قزوینی، زکریا بن محمد بن محمود. آثار البلاد و اخبار العباد، ترجمه عبدالرحمن شرفکندی، تهران، نشر اندیشه جوان، ۱۳۶۶.
- لستر نج. جغرافیای تاریخی سرزمینهای خلافت شرقی، ترجمه محمود عرفان، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۴.
- مستوفی، حمدالله. نزهة القلوب، به کوشش محمد دبیر سیاقی، تهران، طهوری، ۱۳۳۶.
- مقدسی، ابو عبدالله محمد بن احمد. احسن التقاسیم، ۲ ج، ترجمه علی نقی منزوی، تهران، شرکت مولفان و مترجمان، ۱۳۶۱.

شهرهای ایران

- آبادان
- کیوانی، مجدالدین. آبادان، در دائره المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱، ۱۳۶۷.
- آباءه
- شریف، عبدالرحیم. تاریخ و جغرافیای شهرستان آباءه، تهران، بی ن، ۱۳۴۵.

● آذربایجان

- انوشه، حسن. آذربایجان، دائرةالمعارف تشیع، ج ۱، ۱۳۶۶.
- براون، برتن. آذربایجان در گذشته و حال، ترجمه غنور آلباء، سالنامه دنیا، ش ۶.
- دیباج، اسماعیل. راهنمای آثار تاریخی آذربایجان شرقی، تبریز، بی ن، ۱۳۳۴.
- دیباج، اسماعیل. آثار باستانی و ابنیه تاریخی آذربایجان، تهران، شورای مرکزی جشن شاهنشاهی، ۱۳۴۵.
- دیباج، اسماعیل. آثار باستانی ایران و بناهای تاریخی آذربایجان از نظر تاریخ و دوره ساختمان، نامه فرهنگ آذربایجان شرقی، ج ۱، ش ۱.

- رضا، عنایت‌الله. سخنی پیرامون آذربایگان، بررسیهای تاریخی، ج ۴، ش ۱، ۱۳۴۸.
- زریاب، عباس. آذربایجان، در دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۱، ۱۳۶۷.
- ظاهر زاده، بهزاد. تمدن آذربایجان قدیم، آموزش و پرورش، ج ۲۵، ش ۴.
- طباطبایی، مصطفی. آذربایجان، ایرانشهر، ج ۲.
- طوسی، ادیب، سوابق تاریخی آذربایجان، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ج ۲.
- غنی زاده، محمود. تاریخ آذربایجان، ایرانشهر، ج ۲.
- کارنک، عبدالعلی. آثار باستانی آذربایجان، تبریز، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۱.
- مشکور، محمد جواد. حدود تاریخی آذربایجان ایران، بررسیهای تاریخی، ج ۴، ش ۲ و ۳، ۱۳۴۸.
- مشکور، محمد جواد. نظری به تاریخ آذربایجان و آثار باستانی و جمعیت شناسی آن، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹.

● آران

- بایبوردی، ج. آران، موغان، ارمق، سبلان، وحید، ش ۷، ۱۳۴۸.

● آمل

- انوشه، حسن. آمل، در دائرةالمعارف تشیع، ج ۱، ۱۳۶۸.
- بدخشان، منصور. افسانه‌های بنای شهر آمل، یغما، ش ۷.
- رضا، عنایت‌الله. آمل، در دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۲، ۱۳۶۸.

● ابرقو

- افشار، ایرج، ابرقو، دانش، ش ۱.

● اراک

- محتاط، محمد رضا، سیمای اراک، تهران، آگه، ۱۳۶۸.

● اردبیل

- انوشه، حسن. اردبیل، در دائرهالمعارف تشیع، ج ۲، ۱۳۶۸.
- صفوی، بابا. اردبیل در گذرگاه تاریخ، تهران، بی ن، ۱۳۵۰.
- عبدالله زاده ملکی، جمشید. اردبیل، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۶.
- مولوی اردبیلی نجفی، فخرالدین. تاریخ اردبیل و دانشمندان، نجف، بی ن، ۱۳۴۷.

● اردستان

- رفیعی مهرآبادی، ابوالقاسم، آتشکده اردستان، بی م، بی ن، ۱۳۳۶.
- محیط طباطبائی، سید محمد. نظری به اردستان باستانی، یغما، ش ۲.
- هاشمی، سید احسان الله. شهر اردستان، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.

● اردکان

- سپهری اردکانی، علی. تاریخ اردکان، یزد، کانون کتاب ولیعصر، ۱۳۶۴.

● استخر

- سامی، علی. ویرانه‌های شهر باستانی استخر، هنر و مردم، ش ۱۵۸، ۱۳۵۴.

● استرآباد

- ستوده، منوچهر. «استرآباد»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

- صولت نظام، محمد علی تورخانچی. نخبه سیفیه (در تاریخ و جغرافیای استرآباد)، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۰.

● اسدآباد

- جمالی، صفات الله. اسدآباد، ارمغان، ش ۱۴.

● اسفراین

- روشنی زعفرانلو، قدرت الله. «اسفراین - بلقیس»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

- سهرابی، غلامرضا. شهراسفراین، نوبهار، دوره ۵.

● اصفهان

- ابونعیم اصفهانی، حافظ ابونعیم احمد بن عبدالله. ذکر اخبار اصفهان، لیدن، بریل، ۱۰۳۱.

- اسمیت، مایرون بیمنت. آثار تاریخی اصفهان، سالنامه معارف اصفهان، ۱۳۱۳-۱۳۱۴.
- انوشه، حسن. اصفهان، در دائره‌المعارف تشیع، ج ۳، ۱۳۶۸.
- بهشتیان، عباس. بخشی از گنجینه آثار ملی اصفهان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۳.
- تحویلدار، میرزا حسین‌خان بن محمد ابراهیم. جغرافیای اصفهان، به کوشش منوچهر ستوده، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۲.
- تقفی، سیروس. جغرافیای اصفهان، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۵۳.
- جابری انصاری، حسن. تاریخ اصفهان و ری، بی م، بی ن، ۱۳۲۲.
- جناب اصفهانی، علی بن محمد باقر. اصفهان، مطبعه فرهنگ، ۱۳۰۳.
- جواهر کلام، علی. زنده رود یا جغرافیای تاریخی اصفهان، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۸.
- رفیعی مهرآبادی، ابوالقاسم. آثار ملی اصفهان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲.
- صمیمی، صادق. اصفهان و آثار تاریخی عمده آن سامان، باستانشناسی، ج ۱، ش ۳ و ۴.
- طهرانی، سید جلال‌الدین. اصفهان، گاهنامه، ش ۶.
- فقیه، نسرین. اصفهان، شهری برای عابر پیاده، هنر و مردم، دوره ۱۳، ش ۱۵۲، ۱۳۵۴.
- گالوتی، ژان. اصفهان در نظر دیگران، ترجمه محمود وفا، باختر، ش ۱.
- گذار، آندره. تاریخچه ابنیه شهر اصفهان و اطراف آن، آثار ایران، ش ۲.
- گلچین معانی، احمد. دیداری از پایتخت ایران در سال ۱۰۸۵ هجری، هنر و مردم، ش ۱۵۹ و ۱۶۰، ۱۳۵۴.
- گویه، هاینس. «شهر اصفهان»، ترجمه کرامت‌الله افسر، در نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، ۱۳۶۵.
- مافروخی. محاسن اصفهان، ترجمه حسین بن محمد بن ابی‌الرضا آوی، به اهتمام عباس اقبال، تهران، ضمیمه مجله بادگار، ۱۳۲۸.
- محبوبی، مهین. شهر دیدنیها و شگفتی‌ها، تلاش، ش ۱۶.
- محیط طباطبایی، محمد. سهم اصفهان در تمدن و فرهنگ ایران، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی اصفهان، ش ۶، ۱۳۵۰.
- مرعشی، ابوالفضل. اصفهان، ایند و ایرانیکا، ج ۴، ش ۲ و ۳.
- مهدوی، سید مصلح‌الدین. تاریخ علمی و اجتماعی اصفهان، در دو قرن اخیر، ج ۳، قم، توزیع دارالذخائر، ۱۳۶۷.
- مهریار، محمد. اصفهان در عهود باستانی، سالنامه دبیرستان ادب اصفهان، ۱۳۲۸.

- نقیسی، سعید. اصفهان در زمان خواجه نظام‌الملک، باختر، ش ۱.
- نورصادقی، حسین. اصفهان، تهران، شرکت مطبوعات، ۱۳۱۶.
- نیکزاد امیرحسینی، کریم. تاریخچه ابنیه تاریخی اصفهان، اصفهان، چاپخانه داد، ۱۳۳۵.
- وندم، آندره. زیباییهای ایران (اصفهان در عصر شاه عباس ثانی)، ترجمه سیف پور فاطمی، باختر، ش ۲.
- هنرفر، لطف‌الله. گنجینه آثار تاریخی اصفهان، اصفهان، ثقی، ۱۳۴۴.
- هنرفر، لطف‌الله. اصفهان در دوره جانشینان تیمور، هنر و مردم، ش ۱۶۳، ۱۳۵۵.
- اکباتان
- بهنام، عیسی. اکباتان، هنر و مردم، ش ۳۷.
- اندیشک
- جلالی عزیزیان، حسن. دائرةالمعارف اندیشک، اندیشک، کتابفروشی حزب جمهوری اسلامی، ۱۳۶۲.
- بابل
- زریاب، عباس. بابل، در دانشنامه جهان اسلام، جزوه اول، ۱۳۶۹.
- حسین زاده، پوران‌دخت. سابقه تاریخی و اوضاع اقتصادی شهر بابل، کاوش، ج ۲، ش ۳.
- حسین زاده، پوران‌دخت. بابل، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳.
- بابلسر
- زریاب، عباس. بابلسر، دانشنامه جهان اسلام، جزوه اول، ۱۳۶۹.
- بامیان
- گذاره آندره. «نظری به بامیان»، ترجمه عیسی بهنام، در تمدن ایرانی.
- بخارا
- فرای، ریچارد نلسون. بخارا، دستاورد قرون وسطی، ترجمه محمود محمودی، ج ۲، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- نرشخی، ابوبکر محمد بن جعفر. تاریخ بخارا، تصحیح و تحشیه رضوی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۱.
- بدخشان
- محمد نادرخان. راهنمای قطن و بدخشان. تصحیح و تحشیه منوچهر ستوده، تهران، موسسه فرهنگی جهانگیری، ۱۳۶۷.
- میرزا سنگ محمد بدخشی، تاریخ بدخشان، تصحیح و تحشیه منوچهر ستوده، تهران، موسسه فرهنگی جهانگیری، ۱۳۶۷.

● برازجان

● اسلامی، الله قلی. آثار باستانی برازجان، هنر و مردم، ش ۱۵۶، ۱۳۵۴.

● بروجرد

● مولانا بروجردی، غلامرضا. تاریخ بروجرد، تهران، کتابخانه صدر، ۱۳۵۳.

● بست

● حبیبی، عبدالحلی. تخریب بست، آریانا، ج ۷، ش ۱۰.

● عالمشاهی. بست، آریانا، ج ۱۱، ش ۸ و ۹.

● کهزاد، احمدعلی. لشکرگاه بست، آریانا، ج ۱۶، ش ۸.

● نعیمی، علی احمد. بست، آریانا، ج ۱، ش ۱.

● بسطام

● مخلصی، محمدعلی. شهر بسطام و مجموعه تاریخی آن، اثر، ش ۲ و ۳ و ۴، ۱۳۵۹.

● یغمایی، اقبال. بسطام و بایزید بسطامی، تهران، بی ن، ۱۳۱۷.

● بشرویه

● ریاضی، غلامرضا. بشرویه، سالنامه شرق ایران، سال اول.

● بلخ

● ابوبکر عبدالله بن عمر. فضائل بلخ، ترجمه عبدالله محمد بن محمد، تصحیح عبدالحی حبیبی، تهران، بنیاد

فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.

● احراری، عبدالکریم. نوبهار بلخ، هرات، ج ۱، ش ۱۱.

● تریبی، م. کریم. تنبغات تاریخی راجع به بلخ، کابل، ش ۴ و ۵.

● فوشه، آ. «شهر بلخ»، ترجمه عیسی بهنام، در تمدن ایرانی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،

● کهزاد، احمد علی. بلخ، آریانا، ج ۶، ش ۳.

● نوشاد، غلام نبی. نگاهی به جغرافیای تاریخی بلخ، آریانا، ج ۱۵، ش ۷ و ۸ و ۹ و ۱۲.

● بلوچستان

● افضل‌الملک کرمانی، محمود. بلوچستان، یادگار، ج ۵، ش ۸ و ۹.

● برقی، محمد. نظری به بلوچستان، تهران، سید، ۱۳۵۲.

● پاتینجر، هنری. مسافرت سند و بلوچستان (اوضاع جغرافیایی و تاریخی)، ترجمه شاپور گودرزی، تهران،

دهخدا، ۱۳۴۸.

- عزیزه احمد. آثار تاریخی در بلوچستان، هلالی، ش ۲.
- فابری، سی، ال. بلوچستان ایران و مدنیت عصر حجر، کابل، ش ۴.
- مخبره، محمدعلی. بلوچستان، یادگار، ج ۳، ش ۴.
- ناصح، ذبیح‌الله. بلوچستان، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۵.
- یغمایی، اقبال. بلوچستان و سیستان، سرزمین نژاد مردمان و پهلوانان سخت گوش، تهران، وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل نگارش، ۱۳۵۵.

● ب

- گوبه، هاینس، «ارگ بم»، ترجمه کرامت‌الله افسر، در نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، ۱۳۶۵.
- محلاتی، محمد مهدی. جغرافیای شهر بم، تهران، انتشارات اسلامی، ۱۳۶۷.
- ورجاوند، پرویز. ارگ بم، در دائرةالمعارف تشیع، ج ۲، ۱۳۶۸.
- نوربخش، حمید. ارگ بم، تهران، بی ن، بی ت.
- بندرعباس
- امینی، رضا. بندرعباس، اطلاعات ماهانه، ج ۲، ش ۷.
- سدیدالسلطنه کبابی، محمدعلی، بندرعباس و خلیج فارس، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳.
- بهبهان
- اقتداری، احمد. «بهبهان»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- توحیدی، فائق و خلیلیان، علیمحمد. «بهبهان» (گنجینه ارجان)، در شهرهای ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- جوکار قنوتی، رضا. شناسنامه بهبهان، اهواز، شورای جشنهای دوهزار و پانصد ساله، ۱۳۵۰.
- بهشهر
- عسگری، علی بابا. بهشهر (اشرف‌البلاد)، بی م، شورای برگزاری جشن دوهزار پانصد ساله، ۱۳۵۰.
- قلعه‌بندی، حسین. تاریخ و جغرافیای شهرستان بهشهر، بهشهر، بی ن، ۱۳۴۷.
- بیرجند
- احمدی، احمد. سخنی چند درباره وضع جغرافیایی و تاریخی و فرهنگی شهرستان بیرجند، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۱، ش ۲ و ۳.

- گنجی، محمد حسن. انحطاط شهر بیرجند، یادگار، ج ۳، ش ۲.
- بیشابور
- سرفراز، علی اکبر. «بیشابور»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- بیبق
- بیهقی، ابوالحسن. تاریخ بیبق، به سعی احمد بهمینیار، تهران، فروغی، بی ت.
- پاسارگاد
- سامی، علی. پاسارگاد، پایتخت و آرامگاه کوروش بزرگ، شیراز، اداره کل و فرهنگ و هنر استان فارس، ۱۳۵۰.
- سامی، علی. پاسارگاد، شیراز، معرفت، ۱۳۳۰.
- پاوه
- پور کریم، هوشنگ. پاوه، هنر و مردم، ش ۳۲ و ۱۳، ۱۳۴۴.
- تایباد
- هنرفر، لطف الله. یادگارهای تایباد، هنر و مردم، ش ۱۷۲ و ۱۷۳، ۱۳۵۵.
- تبریز
- بهرامی، اکرم. تبریز از دیدگاه سیاحان خارجی در قرن هفدهم، بی م، وحید، ۱۳۵۶.
- جوادی، شفیع. تبریز و پیرامون، تبریز، بنیاد فرهنگی رضا پهلوی، ۱۳۵۰.
- خانلو، منصور. تبریز قدیم، تبریز، تلاش، ۱۳۶۴.
- سجادی، ضیاءالدین. کوی سرخاب تبریز و مقبره الشعرا، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۵.
- ذکاء، یحیی. تبریز، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- کارنگ، عبدالعلی. تبریز، معلم امروز، ش ۲.
- کارنگ، عبدالعلی. قدیمترین مآخذ درباره نام تبریز، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ش ۱۸.
- مشکور، محمد جواد. تاریخ تبریز تا پایان قرن نهم هجری، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲.
- نادر میرزا بن بدیع الزمان. تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز، تهران، بی ن، ۱۳۲۳ ه.ق.
- وهرام، مجید. جغرافیای تاریخی و آثار باستانی تبریز، بررسیهای تاریخی، ج ۵، ش ۴ و ۵، ۱۳۴۹.
- همایی، جلال. آثار تاریخی تبریز، مهر، ش ۱.

- تخت سلیمان
- سرفراز، علی‌اکبر، و محمد یوسف کیانی. تخت سلیمان، تبریز، دانشگاه تبریز، موسسه تاریخ و فرهنگ ایران، ۱۳۴۷.
- هوف، دبتریش. تخت سلیمان، ترجمه فرامرز نجد سمیعی، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- تخت جمشید
- اشمیت، اریش فردریک. تخت جمشید، تهران، فرانکلین و امیرکبیر، ۱۳۴۲.
- بصیری، حسین، راهنمای تخت جمشید، بی م، وزارت فرهنگ، ۱۳۲۵.
- زمانی، عباس. شاهت‌های تخت جمشید هخامنشی و اصفهان عصر صفوی، هنر و مردم، ش ۱۰۷ و ۱۰۸، ۱۳۵۰.
- مصطفوی، محمد تقی. تخت جمشید، مرزهای دانش، ش ۲.
- مصطفوی، محمد تقی، و علی سامی. تخت جمشید، شیراز، بی ن، ۱۳۳۴.
- هرتسفلد، ارنست. راپرت دربارهٔ حالت کنونی اطلال شهر پارسه (پرسپولیس) معروف به تخت جمشید، ترجمهٔ مجتبی مینوی، برلین، بی ن، ۱۹۲۸ م.
- تربت حیدریه
- شهرباری. تربت حیدریه، سالنامه خراسان، ش ۱.
- ترشیز
- شریعت، جلال. ترشیز، نشریهٔ فرهنگ خراسان، ج ۵، ش ۱۱ و ۱۲.
- نفرش
- بهرامی، مهدی. آثار تاریخی نفرش، آموزش و پرورش، ج ۱۰، ش ۱.
- سیفی قمی نفرشی، مرتضی. سیری کوتاه در جغرافیای تاریخی نفرش، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۱.
- تهران
- باختری، ه. از شهر تهران چه می‌دانیم؟، تهران، صائب، ۱۳۴۵.
- بلاغی نایینی، عبدالمحمد. تاریخ تهران، بی م، بی ن، بی ت.
- جابری، مصطفی. طهران قدیم، مهر، ش ۳.
- جواهر کلام، عبدالعزیز. تاریخ تهران، تهران، منوچهری، ۱۳۵۷.
- جودت، حسین. تهران در گذشته نزدیک از زمان، بی م، بی ن، ۱۳۵۶.

- حسن بیگی، م. تهران قدیم، تهران، ققنوس، ۱۳۶۶.
- دانشگاه تهران، اطلس تهران، تجهیزات شهری و اوقات فراغت در تهران، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.
- ذکاء، یحیی. تاریخچه ساختمانهای ارگ سلطنتی تهران و راهنمای کاخ گلستان. تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹.
- سحاب، عباس. نقشه‌های تهران، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- سعیدنیا، احمد. ساختار تهران. در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- سلطان زاده، حسین. تهران دوست ساله، مجله ساختمان، ش ۶۱، ۱۳۶۶.
- سمسار، محمدحسن. «شهر تهران»، در نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، ۱۳۶۵.
- سمسار، محمدحسن، و یحیی ذکاء و علی خادم. تهران در تصویر، تهران، سروش، ۱۳۶۹.
- شهری، جعفر، تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم، ج ۶، تهران، رسا، ۱۳۶۷.
- صفاری، محمدعلی. تاریخچه شهر تهران، سالنامه کشور ایران، ص ۲۳.
- فرمانفرمائیان، عبدالعزیز، طرح جامع تهران، تهران، سازمان برنامه ایران، بی.ت.
- قائم مقامی، جهانگیر. سندی درباره تهران قدیم، بررسیهای تاریخی، ش ۶۱، ۱۳۴۹.
- کریمان، حسین. تهران در گذشته و حال، تهران، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۵.
- کیانی، محمد یوسف. تهران معاصر به روایت تصویر، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- گلشن، صدیقه. سبزه میدان تهران، میراث فرهنگی، ش ۲ و ۳، ۱۳۷۰.
- مصطفوی، محمدتقی. آثار تاریخی طهران، به کوشش میرهاشم مخدث، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۶۱.
- موسسه گیتاشناسی. اطلس کامل شهر تهران، تهران، گیتاشناسی، ۱۳۶۴.
- موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی. سمینار بررسی مسایل اجتماعی شهر تهران، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۳.
- نجمی، ناصر. طهران عهد ناصری، تهران، عطار، ۱۳۶۴.
- نقیسی، سعید. تهرانی که شما جوانان ندیده‌اید، ایران آباد، ج ۱، ش ۵.
- جرجان

- کیانی، محمد یوسف، «شهر جرجان»، در نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۵.
- مشکوتی، نصرت‌الله. جرجان، هنر و مردم، ش ۵۱.
- جهرم
- طوفان، جلال. شهرستان جهرم، شیراز، بی ن، ۱۳۳۶.
- جندق
- رجبی، پرویز. جندق و ترود. توکا، ۱۳۵۷.
- یغمایی، حبیب. واحه جندق و بیابانک، مردمشناسی، ش ۲.
- یغمایی، اسماعیل. جندق و قومس در اواخر دوره قاجاریه. تصحیح عبدالکریم حکمت یغمایی، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۳۶.
- جوزجانان
- واحدی، محمد یعقوب. جغرافیای تاریخی جوزجانان، آریانا، ج ۲۱، ش ۱۱ و ش ۱۲، ج ۲۳، ش ۱ و ۲.
- چالوس
- نوشین، جواد. چالوس، ج ۲، تهران، طهوری، ۱۳۵۵.
- چهارمحال و بختیاری
- دستگردی، وحید. جغرافیای مملکت چهارمحال، ارمغان، ش ۷.
- عدل، کامران و محمد احصایی. گذری به چهارمحال و بختیاری، تهران، دفتر مخصوص فرح، ۱۳۵۶.
- خارک
- آل احمد، جلال. جزیره خارک، در بیتیم خلیج، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۳.
- سرفراز، علی‌اکبر. راهنمای آثار باستانی جزیره خارک، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۵۵.
- فرامرزی، احمد. جزیره خارک، تهران، بی ن، ۱۳۴۷.
- خراسان
- آموزگار، اسماعیل. تاریخ مختصر خراسان، مشهد، بی ن، ۱۳۵۲.
- اللهوردیان طوسی، حسن. خراسان، بی م، بی ن، ۱۳۵۴.
- بلنیتسکی، الکساندر مارکوویچ. خراسان و ماوراءالنهر، ترجمه پرویز ورجاوند، تهران، گفتار، ۱۳۶۴.
- تحقیقات تاریخی درباره خراسان. ترجمه علی رضا سعیدی، نامه آستان قدس، ج ۲، ش ۳ و ۵.

- رنجبر، احمد. خراسان بزرگ، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- سجادی بیرجندی، سید محمدعلی. تاریخ خراسان، سالنامه شرق ایران، سال اول، قسمت دوم.
- شریعتی، علی. راهنمای خراسان، چاپ دوم، بی م، الفبا، ۱۳۶۳.
- طاهری، ابوالقاسم. جغرافیای تاریخی خراسان از نظر جهانگردان، تهران، شورای مرکزی جشن دوهزار و پانصد ساله، ۱۳۴۸.

- عثمان صدقی، م. خراسان، آریانا، ج ۵، ش ۲.
- غبار، میرغلام محمد. خراسان، آریانا، ج ۵، ش ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۱۱.
- فیروزکوهی، نعمت‌الله. خراسان در قرن دوم و سوم هجری، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۳، ش ۲.
- لسترنج. چهار ربع خراسان، ترجمه غلامرضا ریاضی، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۱، ش ۶ و ۷ و ۸.
- مولوی، عبدالحمید، آثار باستانی خراسان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۵.
- ناصرالدین شاه قاجار. سفرنامه خراسان، تهران، محمدحسن اعتمادالسلطنه، ۱۳۰۶.
- بیت، چارلز ادوارد. خراسان و سیستان، ترجمه قدرت‌الله روشنی زعفرانلو و مهرداد رهبری، تهران، یزدان، ۱۳۶۵.

● خراسکان

- آذری دمیرچی، علاءالدین. خراسکان و باقرشاه خراسکانی، هنر و مردم، ش ۱۵۵، ۱۳۵۴.
- خرمشهر
- یوسفی، محمد. پیوستگاه کارون و اروند رود یا تاریخ خرمشهر، تهران، نیل و ابوریحان، ۱۳۵۰.
- خلیج فارس
- ابراهیمی، امیر. خلیج فارس، بی م، پژوهشگاه علوم انسانی، بی ت.
- اقتداری، احمد. خلیج فارس، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۵.
- اقتداری، احمد. آثار شهرهای باستانی سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۸.

- بایندر، غلامعلی، جغرافیای خلیج فارس، بی م، بی ن، ۱۳۱۹.
- بیانی، خانبابا. خلیج فارس در زمان صفویه، نشریه خلیج فارس، ش ۱.
- بینا، علی اکبر. تاریخ دوهزار و پانصد ساله خلیج فارس، نشریه خلیج فارس، ش ۱.
- جناب، محمدعلی. خلیج فارس و آشنایی با امارات آن، تهران، بی ن، ۱۳۴۹.
- رکن زاده آدمیت، محمدحسین. اوضاع اجتماعی خلیج فارس، نشریه خلیج فارس، ش ۲.

- سعیدی، محمد. خلیج فارس در روزگار باستان، خلیج فارس، ش ۱.
- سلطانی بهبهانی، سلطانعلی. بنادر ایران در خلیج فارس، خلیج فارس، ش ۱.
- شاملو، محسن. خلیج فارس، بی م، بی ن، ۱۳۴۷.
- مجتهد زاده، پیروز. جغرافیای تاریخی خلیج فارس، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
- مصطفوی، محمد تقی، آثار باستانی در خلیج فارس، خلیج فارس، ش ۲.
- ملک زاده، علی. جغرافیای طبیعی و تاریخ سیاسی خلیج فارس، تهران، بی ن، ۱۳۳۳.
- موسسهٔ سحاب. اطلس نقشه‌های جغرافیایی و اسناد تاریخی دربارهٔ خلیج فارس از ماقبل تاریخ تا زمان حاضر، تهران، موسسهٔ جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب، ۱۳۴۹.
- میریان، عباس. جغرافیای تاریخی خلیج و دریای پارس، خرمشهر، کتابفروشی میریان، بی ت.
- نادری، محمدابراهیم کازرونی. تاریخ بنادر و جزایر خلیج فارس، به کوشش منوچهر ستوده، تهران موسسهٔ فرهنگی جهانگیر، ۱۳۶۷.
- نفیسی، سعید. جغرافیای تاریخی خلیج فارس، خلیج فارس، ش ۲.
- نوربخش، حسین. جزیره قشم و خلیج فارس، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۹.
- ویلسن، سرارنولد نالبوت. خلیج فارس، ترجمه محمد سعیدی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.
- یغمایی، اقبال. خلیج فارس. تهران، وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۲.
- خوارزم
- تولستو. س. پ. خوارزم قدیم، ترجمه عباس زریاب خویی، یغما، ش ۸.
- خواف
- مولوی، عبدالحمید. خواف و زوزن، نامه فرهنگ، ش ۱.
- یادبود سفر خواف، نامه فرهنگ، ش ۱.
- خوانسار
- زهرایی، فضل‌الله. دورنمای خوانسار، تهران، بی ن، ۱۳۴۱.
- خوزستان
- آرمند، عبدالصاحب. وضع جغرافیایی و تاریخی خوزستان و دشت میشان، شورای جشن شاهنشاهی، ۱۳۵۰.
- افشار سیستانی، ایرج. نگاهی به خوزستان، تهران، هنر، ۱۳۶۶.
- اقتداری، احمد. دیار شهریاران، آثار و بناهای تاریخی خوزستان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴.
- امام، محمد کاظم. خوزستان، مهر، ش ۱۱.

- امام شوشتری، محمد علی. تاریخ جغرافیایی خوزستان، تهران، امیر کبیر، ۱۳۳۱.
- امیری، سهراب. خوزستان، بی ۴، بی ن، ۱۳۵۰.
- سلطانی بهبهانی، سلطانعلی. خوزستان، کانون و کلا، ج ۱۶، ش ۹۴.
- کسروی تبریزی، احمد. تاریخ پانصد ساله خوزستان، تهران مطبعه مهر، ۱۳۱۲.
- کیهان، مسعود. خوزستان و تاریخ، کانون و کلا، ج ۱۶، ش ۹۴.
- محیط طباطبایی، خوزستان در پیشگاه تاریخ، کانون و کلا، ج ۱۶، ش ۹۴.
- میریان، عباس. جغرافیای تاریخی سرزمین خوزستان، تهران، مصطفوی و خرمشهر، میریان، ۱۳۵۲.
- نجم الملک، حاج عبدالغفار. سفرنامه خوزستان، به کوشش محمود بیر سیاقی، تهران، علمی، ۱۳۴۱.
- خوی
- آقاسی، مهدی. تاریخ خوی، تبریز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، موسسه تاریخ و فرهنگ ایران، ۱۳۵۰.
- خیابو
- ساعدی، غلامحسین. خیابو یا مشکین شهر، کعبه بیلاق شاهسون، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۴.
- دامغان
- جعفر پور، ابراهیم و دیگران. بناها و شهر دامغان، تهران، نشر فضا، ۱۳۶۸.
- طاهری، محمد علی. دامغان شش هزار ساله، دامغان، شورای جشن شاهنشاهی شهرستان دامغان، ۱۳۴۷.
- یغمایی، اقبال. جغرافیای تاریخی دامغان، بی ۴، بی ن، ۱۳۲۶.
- یغمایی، اقبال. آثار تاریخی دامغان، مهر، ش ۶.
- دیلمستان
- کسروی، احمد. دیلمان و دیلمستان، فروغ، ج ۱، ش ۱۱ و ۱۲، ۱۳۰۷.
- رشت
- بهلر. سفرنامه بهلر، (جغرافیای رشت و مازندران)، تهران، توس، ۱۳۵۶.
- رضاییه (ارومیه)
- دهقان، علی. سرزمین زرتشت، (اوضاع طبیعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی رضاییه)، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۸.
- کاویان پور، احمد. تاریخ رضاییه، تهران، آسیا، ۱۳۴۴.
- رویان
- آملی، مولانا اولیاءالله. تاریخ رویان، تصحیح و تحشیه منوچهر ستوده، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۸.

- ری
- بهرامی، مهدی. خرابه‌های شهر ری، طوفان هفتگی، ش ۱ و ۲ و ۳ و ۴.
- پور داورده، ابراهیم. ری شهر بزرگ و نامور ایران، سالنامه دنیا، ش ۱۶.
- جمال‌زاده، محمدعلی. ری و طهران، یغما، ش ۱۷.
- ستوده، منوچهر. قصران ری، یادگار، ج ۵، ش ۱۰.
- کریمان، حسین. ری باستان، طهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۵.
- کریمان، حسین. برخی از آثار بازمانده از ری قدیم، تهران، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۰.
- کریمان، حسین. قصران، (کوهسران)، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۶.
- کریمان، حسین. «ری»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی ۱۳۶۶.
- کریمی، بهمن. خرابه‌های ری، یغما، ش ۲.
- زاوه
- خسروی، محمدرضا. جغرافیای تاریخی ولایت زاوه، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶.
- زرنج
- حبیبی، عبدالحی. زرنج، آریانا، ج ۲، ش ۵.
- زنجان
- ثبوتی، هوشنگ. شهر زنجان، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- موسوی زنجان، ابراهیم. تاریخ زنجان، تهران، مصطفوی، ۱۳۵۴.
- موسوی، احمد. زنجان یا شهر عقاب، هنر و مردم، ش ۱۶۵ و ۱۶۶، ۱۳۵۵.
- یغمایی، حبیب. چند روز در زنجان، یغما، ش ۱۰.
- زواره
- شریفی، جهانگیر. «زواره»، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- گدار، آندره. اردستان و زواره، ترجمه محمدتقی مصطفوی، آثار ایران، ج ۱.
- ساری
- اعلم، هوشنگ. شهر و شهرستان ساری، ماهنامه فرهنگ، ج ۱، ش ۱.

- سورتیجی، فخرالدین. اطلاعاتی درباره شهر ساری، نشریه فرهنگ ساری، خرداد ۱۳۳۹.
- سیزوار
- آریان پور، علیرضا. «سیزوار»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- ساکام، م، موسی. یک نظر اجمالی به سیزوار، ادب ج ۲، ش ۳ و ۴، ش ۱ و ۲ و ۳ و ۴.
- سراوان
- آموزگار، اسماعیل. سراوان، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۳، ش ۶ و ۷ و ۸ و ۹.
- سرخس
- رکن الدوله، محمدتقی. سفرنامه رکن الدوله به سرخس، تهران، سحر ۱۳۵۶.
- روسکاء، ژ. سرخس، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۶، ش ۵.
- سعیدی، عباس. سرخس دیروز و امروز، مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۵۳.
- سلطانیه
- مخلص، محمدعلی. جغرافیای تاریخی سلطانیه، تهران، مولف ۱۳۶۴.
- میر بهاء، سید عزیز. تاریخ سلطانیه، قم، بی ن، ۱۳۴۷.
- میر فتح، علی اصغر. شهر سلطانیه، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- سمرقند
- آزموده ابوالفضل. نظری بر دو شهر تاریخی سمرقند و بخارا، هنر و مردم، ش ۱۱۰، ۱۳۵۰.
- بولیف، کریل. دیداری از سمرقند و بخارای طلایی، ترجمه محمد طباطبایی، وحید، ش ۴.
- پوکاچنگوا، گ. آثار معماری سمرقند بازمانده از زمان الغ بیک، ترجمه م. آ. به آذین، پیام نوین، ج ۷، ش ۶.
- فراهانی. آثار سمرقند، از یادداشتهای ادیب الممالک، ارمغان، ش ۱۶.
- سمنان
- حقیقت، عبدالرفیع. تاریخ سمنان، تهران، بی ن، ۱۳۴۱.
- مخلص، محمدعلی. آثار تاریخی سمنان، تهران، بی ن، بی ت.
- سیراف
- اقبال، عباس. سیراف قدیم، یادگار، ج ۲، ش ۴.

- بختیاری، حسین. کاوشهای باستانشناسی در سیراف، گزارش چهارمین مجمع سالانه کاوشها و پژوهشهای باستانشناسی در ایران، موزه ایران باستان، ۱۳۵۴.
- بختیاری، حسین. باستانشناسان پرده‌های فراموشی را از روی بندر سیراف کنار زدند، هنر و مردم، ش ۱۶۷، ۱۳۵۵.
- سمسار، محمدحسن. جغرافیای تاریخی سیراف، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۷.
- سمسار، محمد حسن. سیراف، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- فقیه نسرین. بندر سیراف، شکلبندی شهر ایرانی در صدر اسلام، هنر و مردم، ش ۱۵۹ و ۱۶۰، ۱۳۵۴.
- معصومی، غلامرضا، سیراف، (بندر طاهری)، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲.
- سیستان
- افشار، ایرج. ویرانه‌های باستانی سیستان، یغما، ش ۷.
- افشار سیستانی، ایرج. نگاهی به سیستان و بلوچستان، بی م، امین خضرای ۱۳۶۳.
- بهنام، عیسی. سیستان در دوران هخامنشی، هنر و مردم، ش ۶۹، ۱۳۴۷.
- تاریخ سیستان، تصحیح محمد تقی بهار (ملک‌الشعرا)، تهران، کلاله خاور، ۱۳۱۴.
- تیت، جی پی. سیستان، ترجمه سید احمد موسوی، ۲ ج، سیستان، اداره کل ارشاد اسلامی، ۱۳۶۵.
- حسین بن ملک غیاث‌الدین محمود بن شاه محمود، تاریخ سیستان، تصحیح و تحشیه ستوده، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴.
- رخشانی، بدیل. سیستان، تهران، دانش و فن، بی ت.
- صمدی، حبیب‌الله. سیستان از نظر باستانشناسی، تهران گزارشهای باستانشناسی، ش ۳.
- فرای، ریچارد. سفر بیابانک و سیستان و بلوچستان، دانش، ش ۲.
- شروان
- هادی، حسن. شروان در قرن ششم هجری، مجموعه مقاله.
- شمیران
- چاپارباشی، علی اکبر بن عبدالجلیل. جغرافیای شمیران، به اهتمام جعفر سلطان القرایی، یغما، ش ۱۹.
- شوش
- پرو، ژان. «شهرنشینی هخامنشی در شوش»، ترجمه افسانه خلعت‌بری، در نظر اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، ۱۳۶۵.

- رحیمیه، فرنگیس و مصطفی ربوبی، شوش، شوشتر و دزفول، تهران، انجمن دانشجویان دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
- صمدی حبیب‌الله. ویرانه‌های شوش، شوش، بی‌ن، ۱۳۳۳.
- شوشتر
- شوشتری، عبدالله بن نورالدین بن نعمت‌الله حسینی، تذکره شوشتر، تصحیح خان بهادر مولی بخش و محمد هدایت حسینی، کلکته، ایشاتیک سوسایتی، ۱۳۴۳ ق.
- شوشتری، میرعبداللطیف خان، تحفه العالم، به اهتمام صمد موحد، تهران، طهوری، ۱۳۶۳.
- شوشتری مرعشی، علاءالملک حسینی، فردوس، تصحیح میر جلال‌الدین حسینی ارموی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۲.
- شهداد
- مستوفی، احمد. شهداد، در شهرهای ایران، جلد ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- پورحسینی. خبیص (شهداد)، یغما، ش ۲.
- کابلی، میر عابدین، شهداد، در شهرهای ایران، جلد ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- شهرضا
- تاریخ و اوضاع جغرافیایی شهرستان شهرضا، سالنامه حوزه فرهنگی شهرستان شهرضا، شهرضا، ۱۳۳۶.
- شیراز
- اسلامی، الله قلی. تاریخچه شهر شیراز، هنر و مردم، ش ۱۱۴، ۱۳۵۱.
- افسر، کرامت‌الله. تاریخ بافت قدیمی شیراز، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۳.
- امداد، حسن. شیراز در گذشته و حال، شیراز، اتحادیه مطبوعاتی فارس، ۱۳۳۹.
- بهروزی، علینقی. بناهای تاریخی و آثار هنری جلگه شیراز، شیراز، اداره کل فرهنگ و هنر استان فارس، ۱۳۴۹.
- بهروزی، علینقی. شیراز شیراز، ارمغان، ش ۳۳.
- زرکوب شیرازی، ابوالعباس معین‌الدین. شیرازنامه، تصحیح و اهتمام بهمن کریمی، تهران، احدی و معرفت، ۱۳۱۰.
- سامی، علی. شیراز، شهر سعدی و حافظ، شیراز، کانون دانش پارس، ۱۳۳۷.

- سامی، علی. شیراز در شاهنامه فردوسی، هنر و مردم، ش ۱۲۱، ۱۳۵۱.
- عیسی بن جنید شیرازی. تذکره هزار مزار، تصحیح نورانی وصال، شیراز، احمدی، ۱۳۶۴.
- فرصت شیرازی، محمد نصیر. آثار العجم، بمبئی، سید محمد شیرازی، ۱۳۱۴ ق.
- کریمی، بهمن. راهنمای آثار تاریخی شیراز، تهران، اقبال، ۱۳۴۴.
- محلاتی، صدرالدین. دارالعلم شیراز، شیراز، کانون دانش پارس، ج ۳.
- ورجاوند، پرویز. شناسنامه شهر شیراز، هنر و مردم، ش ۱۴۴، ۱۳۵۳.
- یغمایی، حبیب. یادداشتهای سفر شیراز، یغما، ش ۹.
- طالش
- بازن، مارسل. طالش، ترجمه مظفر امین فرشچیان، ۲ ج، تهران، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۷.
- طالقان
- میرابوالقاسمی، سید محمدتقی. طالقان، کرج، اندیشه، ۱۳۴۸.
- طبس
- دانشدوست، یعقوب. طبس شهری که بود، تهران، سروش، ۱۳۶۹.
- گذار، ی.آ. طبس، ترجمه حبیب یغمایی، یغما، ش ۱۳.
- نادری، بقراط. تاریخچه طبس و نگاهی کوتاه به بناهای باستانی آن، هنر و مردم، ش ۱۸۶، ۱۳۵۷.
- نفیسی، سعید. تاریخچه طبس، سالنامه شرق ایران، سال اول، قسمت اول.
- طبرستان
- برزگر، اردشیر. سخنی چند از طبرستان، هوخ، ج ۳، ش ۷ و ۸ و ۹۹ و ۱۱، ج ۴ ش ۴ و ۵.
- برزگر، اردشیر. تاریخ طبرستان، تهران، بی ن، ۱۳۳۴.
- مرعشی، ظهیرالدین بن نصیرالدین. تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، تهران، بی ن، ۱۳۳۳.
- طوس
- اخوان ثالث، مهدی. طوس دیروز و مشهد امروز، ماهنامه فرهنگ، ج ۱، ش ۲ و ۳.
- موسوی، محمود. طوس شهر خفته در تاریخ، سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۷۰.
- غزنین
- اعظمی جلالی، غلام جیلانی خان. یادى از شوکت غزنین، کابل، ش ۴ و ۵.
- بوسورث، گ.ا. تاریخ شهر غزنه، ترجمه میرحسین شاه، ادب، ج ۱۲، ش ۵ و ۶.
- خلیلی، خلیل الله. آثار باستانی شهر غزنین، یغما، ش ۱۴.
- زابلی، محمود. شهر باستانی غزنین و نگهدار مقتدرش، آریانا، ج ۱۲، ش ۹.

- سرور، غلام. غزنه و لاهور، هلال، ش ۱۸.
- نعیمی، علی احمد. مختصری از تاریخ شهر غزنه، آریانا، ش ۴.
- فارس
- ابن بلخی، فارس نامه، تصحیح گای لیسترانج و رینولد آلن نیکسون، ج ۲، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳.
- حسینی فسایی، حاج میرزا حسن. فارسی نامه ناصری، تصحیح دکتر منصور رستگار فسایی، ج ۲، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷.
- مصطفوی، محمد تقی. اقلیم پارس، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۳.
- فردوس
- آذری دمیرچی، علاءالدین. جغرافیای تاریخی فردوس، هنر و مردم، ش ۱۰۶، ۱۳۵۰.
- فریدن
- دستگردی، وحید، فریدن، ارمغان، ش ۱۱.
- فریومد
- شفیع، محمد علی. ابن یمن و ابنیه تاریخی فریومد، تهران، فرهنگ شاهرود، ۱۳۵۲.
- فشندک
- پورکریم، هوشنگ. فشندک، تهران، دانشگاه تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۱.
- فیروزآباد
- هوف، دیتریش. «فیروزآباد»، ترجمه کرامت‌الله افسر، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- قروه
- محمودی، فرج‌الله. جغرافیای ناحیه‌ای قروه، بیجار، دیواندره، تهران، دانشگاه تهران، موسسه جغرافیا، ۱۳۵۲.
- قزوین
- اشراقی، احسان. «قزوین»، در نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، ۱۳۶۵.
- زمانی، سید. شهر ما (قزوین)، قزوین، سالنامه دبیرستان پهلوی، ۱۳۳۷.
- جواهری، غلامحسین. همسایه تهران قزوین، کاوش، ج ۲، ش ۱.
- ستوده، حسینقلی. راهنمای آثار و بناهای تاریخی شهرستان قزوین، بی م، دفتر اطلاعات و راهنمایی بناهای

تاریخی.

- شهیدی، یحیی. حصار و دروازه‌های قزوین، بررسیهای تاریخی، سال ۵، ش ۵، ۱۳۴۹.
- گلریز، محمدعلی. مینو در یا باب‌الجنه قزوین، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۷.
- ورجاوند، پرویز. سرزمین قزوین، سابقه تاریخی و آثار باستانی، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹.
- قم
- انصاری، جمال. دیداری از شهر قم و پدیده‌های معماری آن، هنر و مردم، ش ۱۶۱، ۱۳۵۴.
- برقی، علی‌اکبر. (و دیگران). راهنمای قم، قم، دفتر آستانه قم، ۱۳۱۷.
- سعیدنیا، احمد. «قم»، در شهرهای ایران، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- فیض، عباس. گنجینه آثار قم، قم، مهر استوار، ۱۳۴۹.
- قمی، حسن بن محمد بن حسن. تاریخ قم، تصحیح و تحشیه جلال‌الدین طهرانی، ج ۲، تهران، توس، ۱۳۶۱.
- مدرسی طباطبایی، حسین. راهنمای جغرافیای تاریخی قم، قم، بی ن، ۱۳۵۵.
- مدرسی طباطبایی، حسین. تربت پاکان (آثار و بناهای قدیم محدوده کونی دارالمؤمنین قم)، قم، بی ن، ۱۳۶۵ ق.

- ناصرالشریعه قمی، محمدحسین. تاریخ قم، قم، دارالعلم، ۱۳۴۲.

قندهار

- صدقی، عثمان. قندهار، کابل، ۱۳۲۰.
- صدقی، عثمان. نام قندهار، آریانا، ج ۱، ش ۳.
- کهزاد، محمدنبی. قندهار صد سال پیش، آریانا، ج ۱، ش ۱.
- همایون، قندهار، آریانا، ج ۱۵، ش ۲.

قوچان

- جایانی، محمد. سرزمین و مردم قوچان، مشهد، اطلس، ۱۳۴۳.
- شاکری، رمضانعلی. جغرافیای تاریخی قوچان، خراسان، چاپخانه خراسان، ۱۳۴۶.
- شاکری، رمضانعلی. تاریخ جامع قوچان (اترکنامه)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵.
- عمید، حسن. قوچان، سالنامه خراسان، ش ۱.

قومس

- چارلزورث، مارتین. «قومس» (شهرهای جاده ابریشم)، ترجمه هلن کرد مهینی، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

● حقیقت، عبدالرفیع. تاریخ قومس، تهران، آفتاب، ۱۳۶۲.

● کابل

● حافظ نور، محمد. نظری به تاریخ کابل، کابل، ج ۱، ش ۳.

● حبیبی، عبدالحی. توابع کابل در عصر گورکانیان هند، آریانا، ش ۴.

● کهزاد، احمد علی. نامهای کابل در ادوار تاریخ، آریانا، ج ۲، ش ۸.

● گویا اعتمادی، سرور. کابل تاریخی از نظر بابر، کابل، ش ۶ و ۷.

● میرغلام محمد. شهر کابل، کابل، ج ۱، ش ۱.

● کازرون

● بهروزی، محمد جواد. شهر سبز یا شهرستان کازرون، شیراز، کانون تربیت، ۱۳۴۶.

● کاشان

● افشار، ایرج. یادداشتی بر تاریخ کاشان، یغما، ش ۹.

● انجمن ادبی صبا. کاشان در آینه گذشته و حال، کاشان، انجمن ادبی صبا، ۱۳۴۹.

● سهیل کاشانی، عبدالرحیم کلانتر صرایی. تاریخ کاشان، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۱.

● کریمی، فاطمه. کاشان، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی،

۱۳۶۷.

● مشکوتی، نصرت‌الله. نظری به تاریخ باستانشناسی کاشان و بنای مشهور مسجد میدان، هنر و مردم، ش ۵۴

و ۱۳۴۶، ۵۳.

● نراقی، حسن. آثار تاریخی شهرستانهای کاشان و نطنز، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۸.

● کردستان

● شمیم، علی اصغر. کردستان، تبریز، سعادت حسینی و سروش، ۱۳۱۲.

● فخرالکتاب، میرزا شکرالله سنندجی، تحفه ناصری، تصحیح حشمت‌الله طیبی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۶.

● وقایع نگار کردستانی، علی‌اکبر. حدیقه ناصریه در جغرافیا و تاریخ کردستان، تهران، محمد رفوف توکلی،

۱۳۶۳.

● کرمان

● افشار، ایرج. سفری به کرمان و بلوچستان، سخن، ش ۵.

● افضل‌الدین ابوحامد کرمانی. تاریخ افضل، به کوشش مهدی بیانی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۲۶.

● باقریان، اکبر. از تهران تا کرمان (تحقیقی درباره اوضاع اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی و طبیعی استان

- کرمان)، تهران، بی ن، ۱۳۴۸.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. «کرمان»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
 - باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. راهنمای آثار تاریخی کرمان، بی م، فرهنگ استان کرمان، ۱۳۳۵.
 - باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. وادی هفت واد، بحثی در تاریخ اجتماعی و آثار تاریخی کرمان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۵.
 - میرزا فرمانفرما، فیروز. سفرنامه کرمان و بلوچستان، تهران، کتابهای ایران، ۱۳۴۲.
 - وزیر کرمانی، احمد علی. تاریخ کرمان (سالاریه)، تهران، کتابهای ایران، ۱۳۴۰.
 - همت کرمانی، محمود. تاریخ مفصل کرمان، ج ۴، کرمان، فروشگاه همت، ۱۳۶۴.
 - کرمانشاه
 - اداره فرهنگ و هنر. کرمانشاهان باستان از آغاز تا آخر سده سیزدهم هجری قمری، کرمانشاه، اداره فرهنگ و هنر استان کرمانشاهان، بی ت.
 - بیات، عزیزالله. آثار باستانی کرمانشاه، کرمانشاه، روزنامه آریا، ۱۳۳۰.
 - گلزاری، مسعود. کرمانشاهان - کردستان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۷.
 - گرگان
 - شوقی، عباس. گرگان (استرآباد)، جهان نو، ش ۱.
 - صولت نظام، محمد علی قورخانچی. گرگان، سرزمین طلای سفید، بی م، بی ن، ۱۳۴۶.
 - قریب، عبدالکریم. گرگان، تهران، قریب، ۱۳۶۳.
 - گذار، آندره. گرگان و گنبد قابوس، تعلیم و تربیت، ش ۴.
 - معینی، اسدالله. جغرافیا و جغرافیای تاریخی گرگان و دشت، بی م، بی ن، ۱۳۴۴.
 - گناباد
 - نابنده گنابادی، سلطانحسین. تاریخ و جغرافیای گناباد، بی م، بی ن، ۱۳۴۸.
 - گور
 - سامی، علی. شهر باستانی گور و فیروزآباد کنونی، هنر و مردم، ش ۱۶۹ و ۱۷۰، ۱۳۵۵.
 - گیلان
 - رایینو، هل. گیلان. ترجمه جعفر خماسی زاده چ ۳، تهران، طاعتی، ۱۳۶۶.
 - شودزگو، الکساندر. تاریخ گیلان، ترجمه محمد علی گیلک، بی م، بی ن، بی ت.

- طاهری، ابوالقاسم. جغرافیای تاریخی گیلان، مازندران، آذربایجان از نظر جهانگردان، بی م، شورای مرکزی جشن شاهشاهی، ۱۳۴۷.
- فومنی گیلانی، عبدالفتاح، تاریخ گیلان، تهران، فروغی، ۱۳۵۳.
- کدیور، عباس، تاریخ گیلان، تهران، بی ن، ۱۳۱۹.
- لاهیجانی، م.م. جغرافیای گیلان، نجف، مطبعه النعمان، ۱۳۸۹ق.
- مرعشی، ظهیرالدین بن سید نصیرالدین. تاریخ گیلان و دیلمستان، تصحیح و تحشیه منوچهر ستوده چ ۲، تهران، موسسه اطلاعات، ۱۳۶۴.
- نوروز زاده چگینی، ناصر. شهرهای گیلان، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- لارستان
- اقتداری، احمد. لارستان کهن، تحقیقی درباره لارستان قدیم، تهران، بی ن، ۱۳۳۴.
- لرستان
- استارک، فریا. سفری به دیارالموت، لرستان و ایلام، ترجمه علی محمد ساکی، تهران، علمی، ۱۳۶۴.
- ایزد پناه حمید. آثار باستانی و تاریخی لرستان، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰.
- ساکی، علی محمد. جغرافیای تاریخی و تاریخ لرستان، خرم آباد، محمدی، ۱۳۴۳.
- کریمی، بهمن، لرستان، ایران امروز، ج ۱، ش ۴.
- مهران، محمد. لرستان، ارمغان، ش ۳۱، و ۳۲.
- لنجان
- هنرفر، لطف‌الله. آثار تاریخی لنجان اصفهان، وحید، ج ۲، ش ۶.
- لنگرود
- آذری دمیرچی، علاءالدین. نظری کوتاه به مازندران و آثار تاریخی آن، هنر و مردم، ش ۱۲۹ و ۱۳۰، ۱۳۵۲.
- آذری دمیرچی، علاءالدین. پژوهشی درباره پیشینه تاریخی مازندران، هنر و مردم، ش ۱۲۳، ۱۳۵۱.
- شایان، عباس. مازندران، جغرافیای تاریخی و اقتصادی، تهران، بی ن، ۱۳۳۶.
- طاهری، شهاب. «گنجینه‌های تاریخی مازندران»، در سالنامه کشور ایران، ش ۱۳.
- گیلانی، شیخعلی. تاریخ مازندران، تصحیح و تحشیه منوچهر ستوده تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲.
- مهجوری، اسماعیل. تاریخ مازندران، بی م، بی ن، ۱۳۴۲.

- مراغه
- کارنگ، عبدالعلی. ابنیه و آثار تاریخی مراغه، تبریز، اداره کل آموزش و پرورش آذربایجان شرقی، ۱۳۵۰.
- مینورسکی، ولادیمیر. مراغه، ترجمه عبدالعلی کارنگ، یغما، ش ۱۸.
- نوروز زاده چگینی، ناصر. شهرهای مازندران، در شهرهای ایران، ج ۴، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- ورجاوند، پرویز. کاوش رصدخانه مراغه، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵.
- مرند
- سید زنوزی، امیر هوشنگ. مرند، تهران، بی نا، ۱۳۵۸.
- مشهد
- استریک، مام. مشهد، ترجمه تقی بینش، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۳، ش ۶ تا ۱۲.
- امام، محمد کاظم. مشهد طوس، یک فصل از تاریخ و جغرافیای تاریخی خراسان، تهران، کتابخانه ملی، ۱۳۴۸.
- ملک، ۱۳۴۸.
- ریاضی، غلامرضا. راهنمای مشهد، بی م، زوار، ۱۳۳۴.
- سعیدی، عباس. جغرافیای شهری مشهد، مجله دانشکده ادبیات مشهد، ش ۱.
- علمی، محمود. تاریخچه مشهد و آثار و ابنیه تاریخی آن، باستانشناسی، ج ۱، ش ۳ و ۴.
- عمید، حسن. شهر مشهد، سالنامه خراسان، ش ۱.
- کبیری، عبدالرحیم. تاریخچه مختصر مشهد، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۱، ش ۴ و ۵.
- کبیری، عبدالرحیم. آثار تاریخی و باستانی مشهد، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۱، ش ۱ و ۲ و ۳.
- گذار، آندره. مصلاهی طرق و مشهد، ترجمه ابراهیم شکورزاده، نامه آستان قدس، ج ۶، ش ۴.
- لاکهارت، لورنس. مشهد، ترجمه عباس سعیدی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، ش ۲.
- ملایر
- صفایی، ابراهیم. تاریخ ملایر، تهران، بی ن، ۱۳۳۹.
- عماد ملایری، محسن. شهرستان ملایر، آموزش و پرورش، ج ۵، ش ۱ و ۲.
- مهاباد
- صمدی، محمد. مهاباد، مهاباد، صمدی، ۱۳۶۴.
- میانه

- ابراهیم وفایی، جلال. آثار تاریخی شهرستان میانه، نامه اداره کل آموزش و پرورش آذربایجان شرقی، ج ۱، ش ۳.
- میمنه و میمند
- خیری میمنگی. در اطراف میمنه و میمند، آریانا، ش ۴.
- نابین
- بلاغی نابینی، عبدالمحمد. تاریخ نابین، بی م، بی ن، بی ت.
- سلطان زاده، حسین. «نابین»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- نطنز
- گذار، آندره. نطنز، ترجمه رشید یاسمی، آثار ایران، ش ۱.
- نراقی، حسن. آثار تاریخی شهرستانهای کاشان و نطنز، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۸.
- نراقی، حسن. نطنز، هنر و مردم، ش ۶۷ و ۶۸، ۱۳۶۷.
- نور
- مجتهد زاده، پیروز. شهرستان نور (بررسی جغرافیایی، تاریخی، اقتصادی، اجتماعی)، با مقدمه محمد حسن گنجی و نصرالله شیفته، تهران، بی ن، ۱۳۵۱.
- نهاوند
- شاهین، عباس. تاریخچه مختصری از شهر نهاوند، تهران، سالنامه دبیرستان فیروزان، ۱۳۳۷.
- نیشابور
- بزرگمهر، محمود، بخشهای نیشابور، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۱، ش ۷ و ۸.
- بولت، ریچارد. بازشناسی و جمعیت‌شناسی نیشابور در قرون وسطا، ترجمه علی انوری، آینده، سال ۸، ش ۸، ۱۳۶۱.
- ثقه‌الاسلامی، کاظم. شهرستان نیشابور، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۱، ش ۴ و ۵.
- جنیدی، فریدون. «نیشابور»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- خلیفه نیشابوری احمد بن محمد بن الحسن بن احمد. تاریخ نیشابور، به سعی بهمن کریمی، تهران، ابن سینا، ۱۳۳۹.
- کریمی، بهمن. نیشابور، ایند و ایرانیکا، ج ۴، ش ۴.

- گرایلی، فریدون. نیشابور شهر فیروزه، مشهد، دانشگاه فردوسی، ۱۳۵۷.
- مظفری، نیشابور. حوادث تاریخی و قدمت نیشابور، سالنامه خراسان، ش ۱.
- ورامین
- آذری دمیچی، علاءالدین. جغرافیای تاریخی ورامین، تهران، بی ن، ۱۳۴۸.
- آذری، علاءالدین. ورامین، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- نراقی، حسن. جغرافیای تاریخی ورامین، هنر و مردم، ش ۸۶ و ۸۷، ۱۳۴۸.
- هرات
- اسفزاری، معین‌الدین محمد زمچی. روضات الجنات فی اوصاف مدینة هرات، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۸.
- جلالی، غلام جیلانی خان. وادی هرات، هرات، ش ۴.
- خلیلی، خلیل‌الله. هرات، تاریخها، آثار، رجال، بغداد، مطبعه المعارف، ۱۳۹۴ ه.ق.
- شفیع، محمد. نقشه آثار هرات، آریانا، ج ۶، ش ۱.
- صدقی، علی. وادی هرات، آریانا، ج ۱، ش ۱۰.
- کهزاد، احمد علی. هشت روایت در باب بنای شهر هرات، آریانا، ج ۷، ش ۹ و ۱۰.
- تیر، محمد انور. هرات، آریانا، ش ۲۳.
- هروی، سیف بن محمد. تاریخ‌نامه هرات، تصحیح صدیقی، به سعی خان بهادر، کلکته، مطبعه بتست مشن، ۱۹۴۳.
- هگمتان
- صدقی، احمد. جغرافیای تاریخی شهر بزرگ هگمتان و انشان. بی م، بی ن، ۱۳۵۳.
- مصطفوی، محمد تقی. هگمتانه، آثار تاریخی همدان و فصلی درباره ابوعلی سینا، بی م، بی ن، ۱۳۳۲.
- همدان
- خزائل کردستانی، رضا. جغرافیای همدان، تهران، افشاری، ۱۳۲۳.
- صراف، محمد رحیم. همدان، در شهرهای ایران، جلد ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- مصطفوی، محمد تقی. همدان، مهر، ش ۸.
- یزد
- آل‌احمد، جلال. سفری به شهر بادگیرها (دارالعبادة یزد)، اندیشه و هنر، ش ۳.

- آیتی، عبدالحسین. تاریخ یزد، یزد، بی ن، ۱۳۱۷.
- افشار، ایرج. یادگارهای یزد، معرفی ابنیه و آثار باستانی، ۲ ج، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۸-۱۳۵۴.
- انصاری، جمال، یادداشتی بر شهرستان یزد و آثار بازمانده آن، هنر و مردم، ش ۱۴۹، ۱۳۵۳.
- جعفری، جعفر بن محمد بن حسن. تاریخ یزد، به کوشش ایرج افشار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ دوم، ۱۳۴۳.
- طرب نایینی، محمد جعفر بن محمد حسین. جامع جعفری، به کوشش ایرج افشار، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۳.
- کاتب یزدی، احمد بن حسین بن علی. تاریخ جدید یزد، به کوشش ایرج افشار، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۵.
- کاوه، علی محمد. شهر یزد در گذشته و حال، سالنامه فرهنگ یزد، ۱۳۴۱.
- گدار، آندره. ابرکوه (ولایت یزد)، ترجمه رشید یاسمی، آثار ایران، ش ۱.

سفرنامه‌ها

- ابن بطوطه. سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه محمد علی موحد، ۲ ج، ۲ ج، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۹.
- ابن فضلان، احمد بن فضلان بن العباس. سفرنامه ابن فضلان، ترجمه ابوالفضل طباطبایی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۵.
- ابودلف، مسعر بن مهلهل خزرچی. سفرنامه ابودلف در ایران، با تعلیقات و تحقیقات ولادیمیر مینورسکی، ترجمه ابوالفضل طباطبایی، ۲ ج، تهران، زوار، ۱۳۵۴.
- ادیب‌الملک، عبدالملی. دافع‌الغرور، به کوشش ایرج افشار، تهران، خوارزمی، ۱۳۴۹.
- افضل‌الملک، غلامحسین. سفرنامه خراسان و کرمان، تهران، توس، بی ت.
- الثاریوس، آدام. سفرنامه آدام الثاریوس، ترجمه و حواشی احمد بهپور، تهران، ابتکار، ۱۳۶۳.
- اوتر، ژان. سفرنامه ژان اوتر، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، زوار، ۱۳۵۳.
- اورسل، ارنست. سفرنامه اورسل، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، زوار، ۱۳۵۳.
- اوژن، اوین. ایران امروز، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، زوار، ۱۳۶۲.
- براون، ادوارد گرانویل. یک سال در میان ایرانیان، ترجمه ذبیح‌الله منصوری، تهران، معرفت، ۱۳۳۶.
- بروگش، هینریش. سفری به دربار سلطان صاحبقران، ترجمه کردبچه، تهران، اطلاعات، ۱۳۶۷.

- بلوشر، ویرت فون. سفرنامه بلوشر، ترجمه کیکاوس جهاننداری، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۳.
- بنجامین، ساموئل گرین ویلرگ سفرنامه بنجامین، ترجمه محمدحسین کردبچه، تهران، جاویدان، ۱۳۶۳.
- پاتینجر، هنری. سفرنامه پاتینجر، ترجمه شاپور گودرزی، تهران، دهخدا، ۱۳۴۹.
- پرنو، موریس. در زیر آسمان ایران، ترجمه کاظم عمادی، تهران، علمی، ۱۳۲۴.
- پولاک، یاکوب ادوارد. سفرنامه پولاک (ایران و ایرانیان)، ترجمه کیکاوس جهاننداری، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۱.
- پولو، مارکو. سفرنامه مارکوپولو، ترجمه حبیب‌الله صحیحی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۰.
- پیرزاده، حاج محمدعلی. سفرنامه حاجی پیرزاده، به کوشش حافظ فرمانفرمایان، به کوشش ایرج افشار، تهران، بابک، ۱۳۶۰.
- تاورنیه، ژان باتیست. سفرنامه تاورنیه، ترجمه ابوتراب نوری، تصحیح و تجدید نظر حمید شیرانی، اصفهان، سنایی و تایید، ۱۳۳۶.
- تره زل، آلفونس. یادداشت‌های ژنرال تره زل در سفر به ایران، ترجمه عباس اقبال، چ ۲، تهران، یساولی، ۱۳۶۱.
- جکسن، ابراهام ویلیامز. ایران در گذشته و حال، ترجمه منوچهر امیری و فریدون بدره‌ای، تهران، خوارزمی، ۱۳۵۲.
- چریکف، مسیو. سیاحتنامه مسیو چریکف، ترجمه آبکار مسیحی، به کوشش علی اصغر عمران، تهران، جیبی، ۱۳۵۸.
- حکیم‌الممالک، علی‌نقی. روزنامه سفر خراسان، تهران، ایران‌زمین، ۱۳۵۶.
- دروویل، گاسپار. سفر در ایران، ترجمه منوچهر اعتماد مقدم، تهران، شباویز، ۱۳۶۴.
- دلاواله پیترو، سفرنامه دلاواله، ترجمه شعاع‌الدین شفا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.
- دمورگان، ژاک، سفرنامه دمورگان، ترجمه جهانگیر قائم‌مقامی، تهران، طهوری، ۱۳۳۵.
- دوراند، سر مور تیمر. سفرنامه دوراند، ترجمه علی محمد ساکی، خرم‌آباد، انتشارات محمدی ۱۳۴۶.
- دوکوتز بوئه، موریس. مسافرت به ایران، ترجمه محمود هدایت، تهران، جاویدان، ۱۳۶۵.
- دو هو سه، لوتی امیل. سفری به ایران، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۴۸.
- دیولافوا، مادام ژان. ایران، کلده، شوش، ترجمه علی محمد فره‌وشی، به کوشش بهرام فره‌وشی، چ ۳، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۴.
- رابینو، هل. سفرنامه مازندران و استرآباد، ترجمه وحید مازندرانی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،

- راس، سردیس. ایران و ایرانیان، ترجمه شایگان ملایری، آرین پور، ۱۳۱۱.
- راکه ویلتس، ایگورد. سفیران پاپ به دربار خانان مغول، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، خوارزمی، ۱۳۵۳.
- راولینسون، سرهنری. سفرنامه راولینسون، ترجمه سکندر امان‌اللهی بهاروند، تهران، آگاه، ۱۳۶۲.
- رنه دالمانی، هانری، سفرنامه از خراسان تا بختیاری، ترجمه فرهوشی، چاپ گیلان، ۱۳۳۵.
- ریچاردز، فرد. سفرنامه فرد ریچاردز، ترجمه مهین دخت صبا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۳.
- ژوبر، پ. امده. مسافرت در ایران و ارمنستان، ترجمه علیقلی اعتماد مقدم، تهران، بنیاد فرهنگ ایران،

- سانسون. سفرنامه سانسون، ترجمه تقی تفضلی، تهران، ابن سینا، ۱۳۴۶.
- سایکس، سرپرسی. سفرنامه ژنرال سرپرسی سایکس، ترجمه حسین سعادت نوری، تهران، ابن سینا، ۱۳۳۶.
- سدیدالسلطنه، محمد علی خان. سفرنامه سدیدالسلطنه، تصحیح احمد اقتداری، تهران، بهنشر، ۱۳۶۲.
- سرنا، کارلا. آدمها و آیینها در ایران، ترجمه علی‌اصغر سعیدی، تهران، سعیدی، ۱۳۶۲.
- سفرنامه‌های و نیزبان در ایران، ترجمه منوچهر امیری، تهران، خوارزمی، ۱۳۴۹.
- سولتیکف، پرنس الکسیس. مسافرت به ایران، ترجمه دکتر محسن صبا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،

- شاردن، ژان. سیاحتنامه شاردن، ترجمه محمد عباسی، ۷ ج، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۵-۱۳۴۵.
- شرلی، آنتونی. سفرنامه برادران شرلی، ترجمه آوانس، ۲ ج، تهران، منوچهری، ۱۳۵۷.
- شبانی، ژان. سفر اروپائیان به ایران، ترجمه ضیاء‌الدین دهشیری، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۳.
- شیل، لیدی. خاطرات لیدی شیل، ترجمه حسین ابوترابیان، تهران، نشر نو، ۱۳۶۲.
- فراهانی، میرزا حسین. سفرنامه میرزا حسین فراهانی، به کوشش حافظ فرمانفرمایان، تهران، دانشگاه تهران،

- فرمانفرما، فیروز میرزا. سفرنامه کرمان و بلوچستان. تهران، شرکت سهامی کتابهای ایران، ۱۳۴۲.
- فریزر، جیمز بیلی. سفرنامه فریزر، ترجمه منوچهر امیری، تهران، توس، ۱۳۶۴.
- فلاندن، اوژن. سفرنامه فلاندن، ترجمه حسین نور صادقی، تهران، اشراقی، ۱۳۵۶.
- فو وریه، ژان. سه سال در ایران، ترجمه عباس اقبال، تهران، علمی، ۱۳۲۶.
- فیگو ثروا، دن گارسیا سیلوا. سفرنامه فیگو ثروا، ترجمه غلامرضا سمیعی، تهران، نشر نو، ۱۳۴۳.
- کاتبی، سید علی. مرآت‌الممالک، ترجمه محمود تفضلی و علی گنجعلی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران،

- کارین، پلان. سفرنامهٔ پلان کارین، ولی‌الله شادان، تهران، یساولی، ۱۳۶۳.
- کارری، سفرنامهٔ کارری، ترجمه عباس نخجوانی و عبدالعلی کارنگ، تبریز، ادارهٔ کل فرهنگ و هنر آذربایجان شرقی، ۱۳۴۸.
- کرزن، جرج، ن. ایران و قضیهٔ ایران، ترجمه وحید مازندرانی، ۲ ج، ۲ ج، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۲.
- کروسینسکی، یودانادیوز. سفرنامهٔ کروسینسکی، ترجمهٔ عبدالرزاق ذنبلی، تصحیح مریم میراحمدی، تهران، توس، ۱۳۶۳.
- کلاویخو. سفرنامهٔ کلاویخو، ترجمهٔ مسعود رجب‌نیا، ۲ ج، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴.
- کمپفر، انگلبرت. سفرنامهٔ کمپفر، ترجمهٔ کیکاوس جهانداری، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۰.
- کنتارینی، آمپروسیو. سفرنامهٔ کنتارینی، ترجمه قدرت‌الله روشنی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۹.
- لشکر نویس نوری، سید محمد. سه سفرنامه هرات، مرو، مشهد، به اهتمام قدرت‌اله روشنی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷.
- لوتی، پیر. بسوی اصفهان، ترجمه بدرالدین کتابی، اصفهان، نقش جهان، بی‌ت.
- مراغه‌ای، حاج زین‌العابدین. سیاحتنامه ابراهیم بیک، به کوشش باقر مومنی، تهران، نشر اندیشه، ۱۳۵۳.
- ملکونف. سفرنامهٔ ملکونف به سواحل جنوبی دریای خزر، ترجمه و تصحیح مسعود گلزاری، تهران، دادجو، ۱۳۶۴.
- منشی، محمد علی. سفرنامهٔ رکن الدوله، به کوشش محمد گلبن، تهران، سحر، ۱۳۵۶.
- موزر، هنری. سفرنامهٔ ترکستان و ایران، ترجمهٔ علی مترجم، به کوشش محمد گلبن، تهران، سحر، ۱۳۵۶.
- میرزا ابراهیم. سفرنامهٔ استرآباد و مازندران و گیلان، به کوشش مسعود گلزاری، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵.
- ناصرالدین شاه. سفرنامهٔ خراسان، تهران، فرهنگ ایران زمین، ۱۳۵۴.
- ناصر خسرو. سفرنامهٔ ناصر خسرو، به کوشش نادر وزین پور، ۴ ج، تهران، توکاه، ۱۳۵۴.
- نوردن، هرمان. زیر آسمان ایران، ترجمه سیمین سمعی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۶.
- نیپور، کارستن. سفرنامهٔ کارستن نیپور، ترجمهٔ کیکاوس جهانداری، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳.
- نیدر مایر، اسکارفن. زیر آفتاب سوزان ایران، ترجمهٔ کیکاوس جهانداری، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۳.
- نیکیتین، باسیل. ایرانی که من شناختم، ترجمه و نگارش فرهوشی، تهران، کانون معرفت، ۱۳۲۹.

- ورجاوند، پرویز. سفرنامه جنوب، تهران، چاپخش، ۱۳۵۱.
- ویلز. ایران در یک قرن پیش، ترجمه غلامحسین فراگوزلو، تهران، اقبال، ۱۳۶۸.
- ویلسون، سر آرنولد تالبوت. سفرنامه ویلسن، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، وحید، ۱۳۴۷.
- هدین، سون، کوپره‌های ایران، ترجمه پرویز رجیبی، تهران، توکا، ۱۳۵۵.
- هردوان، ژاک. در آفتاب ایران، ترجمه مصطفی مهدب، تهران، سپهر، ۱۳۴۴.

هنر اسلامی

- آرنولد، سر توماس (و دیگران). میراث اسلام، ترجمه مصطفی اعلم، تهران.
- آل‌علی، نورالدین. هنرهای ایرانی در مغرب زمین اسلامی، هنر و مردم، ش ۱۵۷، ۱۳۵۴.
- السعید، عصام و عایشه پارمان. نقشهای هندسی در هنر اسلامی، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، سروش، ۱۳۶۳.
- بورکهارت، تیتوس. هنر اسلامی، زبان و بیان، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، سروش، ۱۳۶۵.
- بورکهارت، تیتوس. روح هنر اسلامی، ترجمه سید حسین نصر، هنر و مردم، ش ۵۵، ۱۳۴۶.
- بورکهارت، تیتوس. «ارزشهای جاویدان هنر اسلامی»، ترجمه سید حسین نصر، در مطالعاتی در هنر دینی، شیراز، سازمان جشن هنر شیراز، ۱۳۴۹.
- بوزجانی، ابوالوفاء محمد بن محمد. هندسه ایرانی، تصحیح و نگارش سید علیرضا جذبی، تهران، سروش، ۱۳۶۹.
- پرایس، کریستین. تاریخ هنر اسلامی، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۷.
- جنسن، و. ه. تاریخ هنر، ترجمه پرویز مرزبان، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۵۹.
- دوری، کارل، جی. هنر اسلامی، ترجمه رضا بصیری، تهران، یساولی، ۱۳۶۳.
- دیمانده، موریس سون. راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه عبدالله فریار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۶.
- دیمانده، موریس سون. «منابع هنر اسلامی»، ترجمه رضا زاده شفق، در ایران از نظر خاورشناسان، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶.
- فضائلی، حبیب‌الله. اطلس خط، اصفهان، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰.
- فور، الی. تاثیر و نفوذ هنر اسلامی، ترجمه پرویز بهنام، سخن، سال ۳.

- کونل، ارنست. هنر اسلامی، ترجمه هوشنگ طاهری، تهران، توس، ۱۳۵۵.
- لوبون، گوستاو. تمدن اسلام و عرب، ترجمه سید هاشم حسینی، تهران، اسلامیه، ۱۳۵۴.
- متز، آدام، تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگزلو، ۲ ج، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۲.
- نصر، حسین. علم و تمدن در اسلام، ترجمه احمد آرام، تهران، اندیشه و فرانکلین، ۱۳۵۰.
- وایه، گاسترن، هنر اسلام در سده‌های نخستین، ترجمه رحمان ساروجی، تهران، ۱۳۶۳.
- ورجاوند، پرویز. سیری در هنر ایرانی و دیگر سرزمینهای اسلامی از قرن سوم تا یازدهم هجری، هنر و مردم، ش ۱۱۲ و ۱۱۳ و ۱۱۷، ۱۳۵۰-۱۳۵۱.
- هوک، جان. هنر معماری در سرزمینهای اسلامی، ترجمه پرویز ورجاوند، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.

معماری ایران

- آتابای بدری. فهرست آلبومهای کتابخانه سلطنتی، تهران، ۱۳۵۷.
- آریبری (ودیگران). میراث ایران، ترجمه احمد بیرشک (ودیگران)، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۶.
- اردلان، نادر. ساختمان مفاهیم معماری و شهرسازی سنتی ایران، معماری و هنر ایران، ش ۲، زمستان، ۱۳۶۶.
- افشار، ایرج. مقدماتی درباره معماری ایران براساس متون فارسی، هنر و مردم، ش ۱۷۳، سال ۱۵، ۱۳۵۵.
- امام شوشتری، محمد علی. بررسی نفوذ شیوه معماری ایرانی در معماری اسلامی براساس نوشته‌های تاریخی، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۴۲، ۱۳۴۸.
- امام شوشتری، محمد علی. فریز و خون در ساختمان، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۴۱، ۱۳۴۷.
- بابک راد، جواد. معماری بومی و سنتی جنوب ایران، هنر و مردم، ش ۱۵۸، ۱۳۵۴.
- برت، د. «هنر ایران در دوره اسلامی»، ترجمه عزیزالله حاتمی، در میراث ایران، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۶.
- بررسی امکان پیوند معماری سنتی با شیوه‌های نوین ساختمان، نخستین گزارش کنگره بین‌المللی معماری ایران، اصفهان-تهران، ۱۳۵۰.
- دانشدوست، یعقوب. هنر معماری ایران در دوره تیموریان، اثر، ش ۴۱، ۱۳۵۹.

- در رهگذر کویر، (عده‌ای از محققان)، تهران، دفتر فرح، ۱۳۵۳.
- درس معماری دوران صفویه، ترجمه از مجله ماهانه شهرسازی فرانسه، (ش. ۱۰، سال ۲) نشریه انجمن آثار ملی، ش. ۱، ۱۳۵۵.
- رحیمی لاریجانی، فریدون. ساختمانهای ازجی، آینده، ش ۳ و ۴ و ۶، سال ۱۳۶۱، ۸.
- زمانی، عباس. تاثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی، تهران، وزارت فرهنگ و هنر، بی ت.
- زنده دل، هدایت‌الله. کتیبه و کتیبه‌نگاری در معماری، مجله ساختمان، ش ۳، ۱۳۶۷.
- سمینار مرمت بناها و شهرهای تاریخی، (اولین)، به کوشش محمد منصور فلامکی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۰.
- سن پائولزی، پیرو. پروژه مرمت مسجد و آرامگاه سلطان محمد خدابنده در سلطانیه (با همکاری رضا کسایی)، سازمان برنامه و سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران و دانشکده معماری دانشگاه ملی ایران.
- سن پائولزی، پیرو. تاثیر معماری گنبد سلطانیه ایران در ساختمان گنبد سانتاماریا دلفیوره، ترجمه رضا کسایی، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران.
- سیدقیوم. تاریخچه معماری ایران در دوره سلاجقه، هلال، ج ۱۹، ش ۷، ۱۳۵۰.
- طاهرزاده، بهزاد. آثار مهندسی و معماری قدیم در مشهد، سالنامه آریان، ۱۳۲۱.
- فلامکی، محمد منصور (و دیگران). معماری بومی، تهران، انجمن فرهنگی ایتالیا - موسسه علمی و فرهنگی فضا، ۱۳۶۵.
- کاشانی، غیاث‌الدین جمشید. طاق و ازج، ترجمه و تحشیه علیرضا جذبی، تهران، سروش، ۱۳۶۶.
- کیانی، محمد یوسف و دیگران. معماری ایران، دوره اسلامی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- کیانی، محمد یوسف و دیگران. معماری ایران، دوره اسلامی، فهرست بناها، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۸.
- کیانی، محمد یوسف. (گرد آورنده) ششمین کنگره باستانشناسی و هنر ایران، (مجموعه مقاله) تهران، وزارت فرهنگ و هنر.
- کیانی، محمد یوسف، و علی اکبر تجویدی (گرد آورنده). یادنامه پنجمین کنگره باستانشناسی و هنر ایران، تهران، وزارت فرهنگ و هنر.
- بزرگمهری، زهره. هندسه در معماری ایران، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۶۰.
- بهنام، عیسی، معماری ایران در زمان غزنویان و سلجوقیان، راه نو، ش ۳.
- پوپ، آرتور اوبهام. معماری ایران، ترجمه غلامحسین صدری افشار، ارومیه نشر انزلی، ۱۳۶۶.

- پوپ، آرتور اوپهام. شاهکاری هنر در ایران، اقتباس و نگارش، پرویز ناتل خانلری، تهران، صفی علیشاه، ۱۳۳۸.
- پوپ، آرتور اوپهام. رابطه جغرافی و هنر در ایران، ترجمه احمد کریمی، فرهنگ و زندگی، ش ۶، ۱۳۵۰.
- پوپ، آرتور اوپهام. مقام هنر ایرانی، اهمیت و کیفیت هنر ایرانی، فرهنگ و زندگی، ش ۴ و ۵.
- پیرنیا، محمد کریم. سبک شناسی معماری ایران، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۴، ۱۳۴۸.
- پیرنیا، محمد کریم. بادگیر و خیشخان، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۴، ۱۳۴۸.
- پیرنیا، محمد کریم. «معماری ایران»، در کتاب هنر، تهران، آموزش و پرورش، ۱۳۵۲.
- پیرنیا، محمد کریم. ارمغانهای ایران به جهان معماری (جناغ و کلیل)، هنر و مردم، ش ۱۴۳، ۱۳۵۳.
- پیرنیا، محمد کریم. ارمغانهای ایران به جهان معماری (بادیابو)، هنر و مردم، ش ۱۳۹، ۱۳۵۳.
- پیرنیا، محمد کریم. شیوه‌های معماری ایران، تهران، مرکز نشر هنر اسلامی، (زیر چاپ).
- تجویدی، اکبر. سهم معماری ایرانی در پیدایش معماری اسلامی در قرون اولیه هجری، هنر و مردم، ش ۴۷، ۱۳۴۵.
- تجویدی، اکبر. تداوم در معماری ایرانی، هنر و مردم، ش ۱۱۱، ۱۳۵۰.
- جذبی، علیرضا. خط طاقهای ایرانی براساس گفته غیاث‌الدین جمشید کاشانی، اثر، ش ۱۰ و ۱۱، ۱۳۶۵.
- جذبی، علیرضا. طاق و ازج، تهران، سروش، ۱۳۶۶.
- حیدر، گلزار. طراحی محیط در معماری اسلامی، ترجمه طاهر پسند، فصلنامه هنر، ش ۷، ۱۳۶۳.
- شهرستانی، ریحانه. ایران قدیم در تصویر، تهران، سروش، ۱۳۶۶.
- فهرست مجموعه آثار معماری سنتی ایران- ۲ ج، وزارت جنگ، سازمان جغرافیایی کشور، ۱۳۵۲ و ۱۳۵۶.
- کیانی، محمد یوسف (و دیگران). معماری ایران. دوره اسلامی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- گذار، آندره. هنر ایران، ترجمه بهروز حبیبی، تهران دانشگاه ملی ایران، ج ۲، ۱۳۵۸.
- گذار، آندره. «معماری ایران»، در ایرانشهر، ج ۲، تهران، کمیسیون ملی یونسکو در ایران، ۱۳۴۳.
- گذار، آندره. «معماری ایران در قرن هفتم هجری»، ترجمه عیسی بهنام، در تمدن ایران، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۷.
- گذار، آندره، (و دیگران). آثار ایران، ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم، مشهد، آستان قدس، ۱۳۶۵.
- گزارش فعالیت‌های پژوهش، حفظ و احیاء میراث فرهنگی سال ۱۳۶۲، تهران، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۳.

- گزارشهای باستانشناسی در ایران، هیئت باستانشناسان آلمانی، ترجمه سروش حبیبی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۴.
- لطفی زاده، شهین. شیوه خراسانی، اثر، ش ۱، ۱۳۵۹.
- مشکوتی، نصرت‌الله. فهرست بناها و اماکن باستانی ایران، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۴۵.
- مصطفوی، محمدتقی. نگاهی به هنر معماری ایران، تهران، شرکت سهامی سیمان تهران، ۱۳۴۶.
- مصطفوی، محمدتقی. استمرار هنر معماری در ایران، کمیته جشن دوهزار و پانصدمین سال بنیان‌گذاری شاهنشاهی ایران، ۱۳۵۰.
- معروف، حبیب. ساروج، ماده فراموش شده، آینده، سال ۹، ش ۱، ۱۳۶۲.
- معماری ایران، (مجموعه مقاله)، گردآوری آسیه جوادی، ۲ جلد، تهران، مجرد، ۱۳۶۳.
- نصیری انصاری، محمود. سیری در معماری ایران، تهران، هنر سرای عالی، ۱۳۵۰.
- ورجاوند، پرویز. میراث‌های تمدن ایرانی در سرزمینهای آسیایی شوروی، تهران، ۱۳۵۱.
- ویلبر، دونالد نیوتون. معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان، ترجمه عبدالله فریار، ج ۲، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۵.
- ویلبر، دونالد. لیزا گلمبک، معماری تیموری در ایران و توران، ترجمه کرامت‌الله افسر، محمد یوسف کیانی (زیر چاپ).
- ویور، مارتین‌ای. مسائل حفاظتی پنج بنای تاریخی ایران، ترجمه کرامت‌الله افسر، سازمان حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۵۶.
- همایون، غلامعلی. اسناد مصور اروپاییان از ایران، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.
- همایون، غلامعلی. نفوذ معماری ایران در اروپا، هنر و مردم، ش ۱۱۷، ۱۳۵۱.
- هولستر، ارنست. ایران در یکصد و سیزده سال پیش، تهیه و ترجمه محمد عاصمی، تهران، وزارت فرهنگ و هنر، مرکز مردم‌شناسی، ۱۳۵۵.

شهرسازی و شهرنشینی

- استامبولچی مقدم، سیمین. «تحول شهرنشینی در ایران»، در کتاب توس، تهران، توس، ۱۳۶۶.
- اشرف، احمد. ویژگیهای تاریخی شهرنشینی در ایران، نامه علوم اجتماعی، دوره اول، ش ۴، ۱۳۵۳.

- پیگولوسکایا. شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه عنایت‌الله رضا، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷.
- توسلی، محمود، ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران، تهران، بی ن، ۱۳۶۰.
- حسامیان، فرخ (ودیگران). شهرنشینی در ایران، تهران، آگاه، ۱۳۶۳.
- رشدیه، سعدالدین. شهرسازی و طرح‌ریزی شهر در ایران، تهران، سازمان اتحادیه شهرداریهای ایران، ۱۳۴۳.
- سعیدی رضوانی، عباس. بینش اسلامی و بدیده‌های جغرافیایی، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۶۸.
- سلطان‌زاده، حسین. مقدمه‌ای بر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران، چاپ دوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷.
- سلطان‌زاده، حسین. روند شکل‌گیری شهر و مراکز مذهبی در ایران، تهران، آگاه، ۱۳۶۲.
- فقیه، نسرین، اصفهان، شهری برای عابر پیاده، هنر و مردم، ش ۱۵۲، ۱۳۵۴.
- فلامکی، محمد منصور. «شکل‌گیری شهرهای ایران»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- فلامکی، محمد منصور. فارابی و سیر شهروندی در ایران، تهران، نشر نقره، ۱۳۶۷.
- کیانی، محمد یوسف (ودیگران). نظری اجمالی به شهرنشینی و شهرسازی در ایران، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۵.
- کیانی، محمد یوسف (ودیگران). شهرهای ایران، ج ۲، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- کیانی، محمد یوسف (ودیگران). شهرهای ایران، ج ۳، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۸.
- کیانی، محمد یوسف (ودیگران). شهرهای ایران، ج ۴، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- لکه‌پارت، لارنس، شهرهای نامی ایران، ترجمه حسین سعادت نوری، اصفهان، عرفان، ۱۳۲۰.
- مجیدزاده، یوسف. آغاز شهرنشینی در ایران، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۸.
- مقتدر، م، ر. شهرهای ایران اغلب توسعه یک قلعه قدیمی است، تلاش، ش ۲۲، ۱۳۴۹.
- مقتدر، م، ر. کاهگل و سیمای شهر ایرانی، هنر و مردم، ش ۳۵.
- موسوی، سید احمد. میراث فرهنگی و جنگ، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۰.
- نوربخش، حمید (ودیگران). ارگ بم، تهران، بی ن، ۱۳۵۴.
- ورجاوند، پرویز. استمرار هنر معماری و شهرسازی ایرانی پیش از اسلام در دوران اسلامی، هنر و معماری، ش ۱۸۰، ۱۳۵۶.

مساجد

- احمدی، احمد. مسجد جامع شهر قاین، یغما، ش ۸.
- افضل‌الملک، مسجد سپهسالار، وحید، ج ۲، ش ۶.
- اقبال، عباس. جامع منیعی نیشابور، مهر، ش ۳.
- امام، سید محمدعلی. مسجد جامع دزفول، بی م، بی ن، بی ت.
- برزین، پروین. مسجد تاریخانه دامغان، مسجدی از قرن دوم هجری، هنر و مردم، دوره ۴، ش ۱۳۴۴، ۶۳۷.
- بهروزی، علی‌نقی. مسجد جامع عتیق شیراز، شیراز، اداره کل فرهنگ و هنر استان فارس، ۱۳۴۹.
- بهروزی، علی‌نقی. تاریخچه و شرح آثار معماری و هنری مسجد جامع سلطانی وکیل، شیراز، اداره کل فرهنگ و هنر استان فارس، ۱۳۵۰.
- بهنام، عیسی. مساجد قدیم ایران، سخن، ش ۲.
- بهنام، عیسی. مسجد جامع گلپایگان، راه نو، ش ۲.
- بهنام، عیسی. تاریخ پیدایش مساجد ایران، راه نو، ش ۲.
- بهنام، عیسی. مسجد جامع اصفهان، راه نو، ش ۲.
- پوپ، آرتور. مسجد شیخ لطف‌الله، مهر، ش ۴.
- پیرنیا، محمد کریم. خانه‌های خدا در ایران زمین، هنر و مردم، ش ۱۴۹، ۱۳۵۳.
- پیرنیا، محمد کریم. مسجد جامع فهرج، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۵، ۱۳۴۹.
- پیرنیا، محمد کریم. معماری مساجد ایران، راهی به سوی ملکوت، فصلنامه هنر، ش ۳، ۱۳۴۹.
- جندقی یزدی، علی. جامع یزد، یغما، ش ۱.
- حاج سید جوادی، سید کمال. سیری در معماری مسجدالنبی، ترجمه حسن مشکوری، فصلنامه هنر، ش ۲، ۱۳۶۱.
- حقیق، فضل‌الله. مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان، ایران امروز، ج ۲، ش ۷.
- حقیق، فضل‌الله. مسجد شاه اصفهان، ایران امروز، ج ۲، ش ۸.
- زمانی، عباس. مسجد جامع گناباد، هنر و مردم، ش ۹۲، ۱۳۴۹.
- زمانی، عباس. در مساجد ایران نقشه سبک بدوی عرب وجود ندارد، هنر و مردم، ش ۱۱۶، ۱۳۵۱.
- سلماس زاده، جواد. مسجد کبود تبریز، وحید، بهمن ۱۳۵۱.
- سیرو، ماکسیم. تطور مساجد روستایی در اصفهان، ترجمه کرامت‌الله افسر، اثر، ش ۱، ۱۳۵۹.
- شیرازی، باقر آیت‌الله زاده مسجد جامع اردستان، اثر، ش ۱، ۱۳۵۹.

- صمدی، حبیب‌الله. جامع گوهرشاد، یغما، ش ۷.
- کارنگ، عبدالعلی. «مسجد اسنق» (سراب)، در سومین کنگره تحقیقات ایرانی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲-۳.
- کریمی، بهمن. مسجد جامع عتیق شیراز، ایران امروز، ج ۲، ش ۱.
- کهزاد، احمد علی. مسجد جامع لشکری بازار، آریانا، ج ۱۰، ش ۵.
- گالدیری، اوژینو. مسجد جمعه اصفهان در دوران آل‌بویه، ترجمه حسینعلی سلطانزاده پسیان، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، بی ت.
- گالدیری، آندره. مسجد جامع اصفهان، ترجمه عبدالله جبل عاملی، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۰.
- گذار، آندره. مسجد جامع عتیق اصفهان، ترجمه جلال ستاری، هنر و مردم، ش ۶۱ و ۶۲، ۱۳۴۶.
- گذار، آندره. مساجد قدیمی ایران، ترجمه محمد تقی مصطفوی، آثار ایران، ش ۱.
- گذار، آندره. تاریخچه مسجد جمعه اصفهان، ترجمه محمد تقی مصطفوی، آثار ایران، ش ۱.
- گذار، آندره. مسجد جامع تبریز، ترجمه رشید یاسمی، آثار ایران، ش ۱.
- گذار، آندره. تاریخانه دامغان، مهر، ش ۱، ۱۳۱۲.
- گذار، آندره. مسجد مولانا در تایباد، ترجمه تقی بینش، نامه آستان قدس، دوره ۸، ش ۳.
- مشکوتی، نصره‌الله. مسجد جامع قزوین، ایران امروز، ج ۳، ش ۹ و ۱۰.
- مشکور، محمد جواد. مسجد علیشاه جیلانی، هنر و مردم، ش ۹۱، ۱۳۴۹.
- مشکور، محمد جواد. برخی از مساجد معمور تبریز، معارف اسلامی، ش ۹۱، ۱۳۵۰.
- مصطفوی، محمد تقی. درباره مسجد ساوه، یغما، ش ۶.
- مصطفوی، محمد تقی. آثار تاریخی اصفهان (مسجد شاه و چهل ستون)، آموزش و پرورش، ج ۸، ش ۱۱ و ۱۲.
- ملجایی. مسجد و ارگ علیشاه، ماهتاب، ش ۱.
- ملجایی. مسجد جهانشاه (مسجد کبود)، ماهتاب، ش ۱.
- موسوی، سید محمود. «مسجد جامع ساوه»، در گزارش چهارمین مجمع سالانه کاوشها و پژوهشهای باستانشناسی در ایران، موزه ایران باستان، ۱۳۵۴.
- مولوی، عبدالحمید. مسجد شاه یا مقبره میر غیاث‌الدین ملکشاه، هنر و مردم، ش ۷۴ و ۷۵، ۱۳۴۷.
- مهربار، محمد. بررسی مقدماتی مسجد جامع بروجرد، اثر، ش ۱۰ و ۱۱، ۱۳۶۵.

- نخجوانی، حسین. مسجد کبود تبریز یا عمارت مظفریه، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ش ۳، ۱۳۲۷.
- نخجوانی، حسین. مسجد جامع تاج‌الدین علیشاه، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ش ۸ و ۹، ۱۳۳۷.
- نخجوانی، حسین. تاریخچه مسجد استاد و شاگرد در محله مهاده مهین تبریز، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ش ۸.

- ویلسن، کریستی. مسجد جامع رضائیه، مهر، ش ۵.
- ویور، مارتین بی. بررسی مقدماتی درباره مسائل حفاظتی پنج بنای تاریخی ایران، (بقعه شیخ صفی، مسجد جامع قروه، مسجد وکیل شیراز، مسجد خان شیراز، مسجد نوشیراز)، ترجمه کرامت‌الله افسر، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، ۱۳۵۶.

- هنرفر، لطف‌الله. مناره و مسجد برسیان، باستانشناسی، ج ۱، ش ۳ و ۴.
- هنرفر، لطف‌الله. مسجد خادم الفقراء، هنر و مردم، ش ۷۷ و ۷۸، ۱۳۴۸.

مقابر

- اظهري، محمد رضا. امامزاده طیس، نامه آستان قدس، ج ۹، ش ۱ و ۲، ۱۳۵۰.
- اعتضاد پور، علی. ابنیه آستان قدس، نامه آستان قدس، ش ۶.
- افشار، ایرج. یادگارهای بقعه سید شمس‌الدین در شهر یزد، هنر و مردم، ش ۹۴، ۱۳۴۹.
- اقبال، عباس. قبر بازوند در نطنز، مهر، ش ۷.
- اقبال، عباس. سلطانیه و گنبد آن، ایرانشهر، ج ۲.
- انصاری، جمال. نظری به امامزاده سید غلام رسول در چاه بهار، هنر و مردم، ش ۱۸۷، ۱۳۵۷.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. شاه ولی و مزار او، نشریه فرهنگ کرمان، ۳-۱۳۳۲.
- پوپ، آرتور ایهام. حرم مطهر امام رضا (ع) در مشهد، ترجمه محمد علی صبوری، نامه آستان قدس، ج ۸، ش ۱ و ۲، ۱۳۴۸.
- جمالی، مسیح‌الله. بقعه شاه سید علی اکبر، هنر و مردم، ش ۹۲، ۱۳۴۹.
- دولت‌آبادی، عزیز. مقبره‌الشعراي سرحاب، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ج ۱۶.
- دیشیدی، رضا. آستان قدس رضوی، فصلنامه هنر، ش ۱۳، ۱۳۶۵.
- رضوان، محمدحسن. ابنیه آستان قدس، نامه آستان قدس، ش ۱۳ و ۱۵ و ۱۶.
- زمانی، عباس. مزار سلطان محمد عابد (کاخک گناباد)، نمونه دیگری از نفوذ معماری ایران قبل از اسلام

- در بناهای اسلامی، هنر و مردم، ش ۱۲۴ و ۱۲۵، ۱۳۵۱.
- سامی، علی. شاه چراغ علیه السلام، نشریه انجمن آثار ملی، ش ۳ و ۴، ۱۳۵۵.
 - ستروناخ، دیوید و کایلریانگ. سه آرامگاه برجی از دوران سلجوقی، ترجمه مجید وهرام، بررسیهای تاریخی، ش ۵ و ۶، ۱۳۴۸ و ش ۱، ۱۳۴۹.
 - سجادی، صادق. آستانه حضرت معصومه، در دائره المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱، ۱۳۶۷.
 - سجادی، صادق. آستانه حضرت عبدالعظیم، در دائره المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱، ۱۳۶۷.
 - سعادت، بیژن، بارگاه معصومه، مجموعه مطالعاتی ابنیه آستانه مقدسه، شیراز، دانشگاه پهلوی، موسسه آسیایی، ۱۹۷۷ م.
 - سعیدی، غلامرضا. مزار خواجه ربیع، نامه آستان قدس، ش ۱۶، ۱۳۴۲.
 - سعیدی، غلامرضا. دارالحفاظ، نامه آستان قدس، ش ۱۹.
 - شانه‌چی، کاظم. امامزاده یحیی، نامه آستان قدس، ش ۶.
 - شهشانی، سید حسین. بقعه شهشهان و اسناد آن، سالنامه کشور ایران، ش ۱۲.
 - صدر هاشمی، محمد. قبر حافظ ابونعیم صاحب «اخبار اصفهان»، یادگار، ج ۴، ش ۴.
 - صمدی، حبیب‌الله. بقعه سید علاءالدین (در شیراز)، آموزش و پرورش، ش ۲۶.
 - صمیمی، صادق. سلطانیه آرامگاه سلطان محمد خدابنده اولجاتیو، باستانشناسی، ج ۱، ش ۱.
 - طاهرزاده، بهزاد، حسین. قدمگاه (از آثار تاریخی نیشابور)، نامه تمدن، ش ۱.
 - علایی، علی‌اکبر. آرامگاه شیخ صفی‌الدین، هنر و مردم، ش ۱۱، ۱۳۴۲.
 - علایی، علی‌اکبر. بقعه شیخ جبرائیل، هنر و مردم، ش ۱۸، ۱۳۴۳.
 - علمی، محمود. اجمالی از شرح حال خواجه ربیع و وضع بنای تاریخی آن، سالنامه کشور ایران، ش ۱۴.
 - عمید، حسن، بقعه قدمگاه، سالنامه خراسان، ش ۱.
 - قراخانی بهار، حسن. آثار باستانی و معماری بقاع متبرکه (اطراف سبزوار و اسفراین)، تهران، یساولی، ۱۳۶۳.
 - کارنگ، عبدالعلی. بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری، (نمونه‌ای از بناهای عصر صفوی)، یغما، اردیبهشت ۱۳۵۳.
 - کیانی، محمد یوسف. «امامزاده صالح». در دو بنای تاریخی حاشیه خزر، موزه‌ها، ش ۵، ۱۳۶۲.
 - گذاره، آندره. تکمله راجع به مزارات مراغه، آثار ایران، ترجمه رشید یاسمی، ش ۱.
 - گلشن آزاری. آرامگاه ارسلان جاذب، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۲، ش ۴ و ۵.

● گلمبک، لیزا. دوره‌های ساختمانی مجموعه تاریخی تربت شیخ جام، ترجمه باقر شیرازی، اثر، ش ۱۰ و ۱۱، ۱۳۶۴.

● مجد زاده صهباء، جواد. در تاریخ امامزاده اسماعیل اصفهان، یادگار، ج ۱، ش ۴.

● مصطفوی، محمد تقی. آثار تاریخی طهران (ج اول، اماکن متبرکه) تنظیم و تصحیح میرهاشم محدث، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۶۱.

● مصطفوی، محمد تقی. ابوان طلای رضوی، آموزش و پرورش، ج ۹، ش ۶.

● مصطفوی، محمد تقی. آستانه حضرت عبدالعظیم (ع)، نشریه انجمن آثار ملی، ش ۳ و ۴، ۱۳۵۵.

● مصطفوی، محمد تقی. بقعه امامزاده قاسم (ع) در شمیران، باستانشناسی، ج ۱، ش ۳ و ۴.

● مصطفوی، محمد تقی. بنای تاریخی بقعه بی بی شهربانو در ری، گزارشهای باستانشناسی، ش ۳، ۱۳۳۴.

● معصومی، غلامرضا، دهکده شیخ کلخوران و مقابر باستانی آن، بررسیهای تاریخی، ش ۳، ۱۳۵۴.

● معین‌الدین شیرازی، ابوالقاسم جنید بن محمود بن محمد. هزار مزار (مزارات شیراز)، ترجمه عیسی بن جنید، شیراز، کتابفروشی احمدی و جهان نما، ۱۳۲۰.

● معین‌الفقراء، احمد بن محمود. تاریخ ملازاده، در ذکر مزارات بخارا، تصحیح احمد گلچین معانی، تهران، ابن سینا، ۱۳۲۹.

● ملا محمدی، محمد. امامزاده گان بخش اشتهارد، تهران، بی ن، ۱۳۵۱.

● مومتن. علی. ابنیه آستان قدس رضوی، نامه آستان قدس، ش ۱ و ۲ و ۳.

● مولوی، عبدالحمید. آثار قبر نظام‌الملک بکروی در کدکن نیشابور، یادگار، ج ۳، ش ۸.

● مولوی، عبدالحمید، و محمد علی شهرستانی. نظری به حریم پاک امام، تاریخ بنای حرم مطهر، نامه آستان قدس، ش ۲، ۱۳۴۴.

● مولوی، عبدالحمید. آستان قدس رضوی، در دانشنامه ایران و اسلام، ج ۱.

● نفیسی، سعید. بقعه سلیمان داراب در مغرب رشت، فرهنگ، ۳.

● ورجاوند، پرویز. نیایشگاه قدمگاه، نشانی از یک معبد مهری، فرهنگ معماری ایران، ش ۲ و ۳، ۱۳۵۵.

● ورجاوند، پرویز. نیایشگاه مهری یا امامزاده معصوم ورجوی، فرهنگ معماری ایران، ش ۴، ۱۳۵۵.

● ورجاوند، پرویز. آستانه قدس رضوی، در دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ۱۳۶۷.

● ورجاوند، پرویز. آستانه شاهزاده حسین، در دائرة المعارف تشیع، ج ۱، ۱۳۶۷.

● هنرفر، لطف‌الله. پیر بکران و اشترجان، هنر و مردم، ش ۱۳۸، ۱۳۵۳.

● هنرفر، لطف‌الله. امامزاده اسماعیل اصفهان، معارف اسلامی، ش ۶۸، ۱۳۴۸.

- هدایتی، محمد علی. آستانه شاه عبدالعظیم، کتاب ایرانشهر، ج ۲.
- هیلن براند، روبرت. «مقابر»، ترجمه کرامت‌الله افسر، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

مدارس

- امین، حسین. مدارس که در عصر سلاجقه در عراق تاسیس شد، ترجمه وحیدنیا، وحید، ش ۳، سال ۶.
- امین، علینقی. مساجد و مدارس سبزوار، وحید، اسفند ۱۳۵۱.
- ایمانی، مجتبی. تاریخ فرهنگ اصفهان، اصفهان، دانشگاه اصفهان، بی.ت.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. مدرسه عصمتیه، نشریه فرهنگ کرمان، ۳-۱۳۳۲.
- تسیحی، محمد حسین. مدرسه مریم بیگم صفوی (خوانسار)، وحید، اردیبهشت ۱۳۵۹.
- حبیبی، عبدالحی. ماه‌ملک شاهدخت غور و بنای مدرسه شاه مشهد غرjestان، هنر و مردم، ش ۱۷۳، ۱۳۵.
- خواجه نوری، احمد. بنای نظامیه، مهر، ش ۱.
- سحاب، ابوالقاسم. مسجد و مدرسه سپهسالار، راه نو، ش ۳.
- سلطان زاده، حسین. تاریخ مدارس ایران از عهد باستان تا تاسیس دارالفنون، تهران، آگاه، ۱۳۶۴.
- سلطان زاده، حسین. «مدارس ایران» در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- شلبی، احمد. تاریخ آموزش و پرورش در اسلام، ترجمه محمد حسین ساکت، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۱.
- صدیق، عیسی. تاریخ فرهنگ ایران، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۲.
- صفاء ذبیح‌الله. آموزشگاه‌های ایران اسلامی، آموزش و پرورش ش ۵ و ۶، سال ۱۱.
- صفایی، ابراهیم. مدرسه خان شیراز، ارمغان، ش ۳۴.
- فاضل. محمود. مدارس قدیم مشهد، وحید، دی و بهمن و اسفند ۱۳۵۰، خرداد و شهریور و مهر ۱۳۵۱، فروردین ۱۳۵۲.
- فروزانفر، بدیع‌الزمان. معماری اسلامی، مجله تعلیم و تربیت، سال ۴.
- کریمی، بهمن. مدرسه خان شیراز، ایران امروز، ج ۳، ش ۷ و ۸.

- کسای، نورالله. مدارس نظامیه، چاپ دوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
- گولیک. مدارس اسلامی، ترجمه حسن گریست، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ش ۱ و ۲، سال ۴.
- مجد زاده، صهبا، جواد. مدرسه چهار باغ، مهر، ش ۷.
- مدرسه نواب مشهد، اثر، ش ۱۸ و ۱۹، زمستان ۱۳۶۹.
- مولوی، عبدالحمید. مدرسه دینیہ نواب، نامه آستان قدس، ش ۲۲ و ۲۳، ۱۳۴۴.
- نفیسی، سعید. مدرسه نظامیه بغداد، مهر، ش ۲، سال ۲.
- ولو، لیزابت. مدرسه دو در، ترجمه احمد صدق، نشریه فرهنگ خراسان، ج ۶، ش ۵.

بازارها

- اسلامی، الله‌قلی. چهار بازار قدیمی در فارس، شیراز، بی ن، ۱۳۵۴.
- اسلامی، الله‌قلی. بازار قیصریه لار، هنر و مردم، ش ۳۹، ۱۳۵۳.
- اسلامی، الله‌قلی. بازار وکیل و چند بنای دوران زندیه در شیراز، هنر و مردم، ش ۱۱۸، ۱۳۵۱.
- بنجامین، ساموئل گرین ویلر. ایران و ایرانیان، ترجمه محمد حسین کردبچه، تهران، جاویدان، ۱۳۶۳، بخش ((بازارهای تهران)).
- بهاری، فخری. بازار وکیل، هنر و مردم، ش ۱۶۲، ۱۳۵۵.
- بیگری، اسفندیار. بازارهای ایران، هنر و معماری، ش ۳۳ و ۳۴، ۱۳۵۵.
- پرنیا، محمد کریم. بازار ایران، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۳، ۱۳۴۸.
- خامه چی، بهروز. هفته بازارهای قلمرو جغرافیایی سپند، هنر و مردم، ش ۱۴۲، ۱۳۵۳.
- سلطان زاده، حسین، «بازارها در شهرهای ایران»، در شهرهای ایران، ج ۲، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

راهها و پل‌ها

- آذری دمیچی، علاءالدین. نگاهی به کهن‌ترین پل اصفهان، هنر و مردم، ش ۱۲۴ و ۱۲۵، ۱۳۵۱.
- اقتداری، احمد. بندرها و راههای دریایی ایران در تجارت اقیانوس هند، راه و بار، ج ۱، دفتر ۲، ۱۳۶۳.
- بهاری، فخری. پل خان، از آثار ناشناخته ایران، هنر و مردم، ش ۱۴۶ و ۱۴۷، ۱۳۵۳.

- پدرام، محمود. پل سرخ مهاباد، یادگاری از بین رفته از غرب ایران زمین، هنر و مردم، ش ۱۲۹ و ۱۳۰، ۱۳۵۲.
- پیرنیا، محمد کریم و کرامت‌الله افسر. راه و رباط، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۵۰.
- حامی، احمد. راههای ایران در گذشته و حال، تهران، بی ن، ۱۳۵۸.
- خلیل، محمد ابراهیم. کتیبه پل (به تاریخ ۸۶۶ در بدخشان)، آریانا، ج ۱۰، ش ۱۰.
- راههای ایران و جغرافی نویسان دوران اسلامی، راه و بار، ج ۱، دفتر ۱، ۱۳۶۲.
- سیرو، ماکسیم. راههای باستانی ناحیه اصفهان و بناهای وابسته به آنها، ترجمه مهدی مشایخی، تهران، سازمان حفاظت آثار باستانی، ۱۳۵۷.
- سیرو، ماکسیم. «نظری اجمالی به راههای بازرگانی ایران»، در کاروانسراهای ایران و ساختمانهای کوچک میان راهها، ترجمه عیسی بهنام، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، بی ت.
- کریمی، بهمن. راههای باستانی و پایتختهای قدیمی غرب ایران، تهران، بی ن، ۱۳۶۹.
- کلایس، ولفرام. راههای کاروان رو در ایران، ترجمه علیرضا مهینی، اثر، ش ۷ و ۸ و ۹، ۱۳۶۱.
- کلایس، ولفرام. «پل‌ها»، ترجمه محمد ظروفی، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- کیهان، مسعود. «جاده‌ها و راههای ایران»، در جغرافیای مفصل ایران، ج ۳، تهران، ابن‌سینا، ۱۳۱۱.
- معتمدی، حسین. تاریخچه پل خواجه در اصفهان، نامه راه، ش ۳.
- معتمدی، حسین. تاریخچه پل سی و سه پل در اصفهان، نامه راه، ش ۳.
- مظاهری، علی. «جاده‌های کاروانرو» در زندگی مسلمانان در قرون وسطا، ترجمه مرتضی راوندی، تهران، سپهر، ۱۳۴۸.
- ناوک، الف. راه ابریشم، راه و بار، ج ۱، دفتر ۲، ۱۳۶۳.
- ورجاوند، پرویز. شاهکار راهسازی ساسانی - دیلمی در دره هزار، بررسیهای تاریخی، ش ۱۳۵۴، ۶۲.
- هنرفر، لطف‌الله. دو پل تاریخی مشهور اصفهان از دوره صفویه، هنر و مردم، ش ۸۱، ۱۳۴۸.
- هنرفر، لطف‌الله. تاریخ بنای پل الله‌وردی خان، هنر و مردم، ش ۱۰۹، ۱۳۵۰.
- هنرفر، لطف‌الله. پل شاهی اصفهان، وحید، ج ۵، ش ۱.

قلاع

- ابن بلخی. فارس نامه، به کوشش و تصحیح گای لسترانج و رینولد آلن نیکلسون، ج ۲، تهران دنیای کتاب، ۱۳۶۳، بخش «قلاع فارس».
- اسلامی، الله‌قلی. باغ تخت، قلعه مربوط به اوایل دوره قاجاریه، بررسیهای تاریخی، ش ۲، ۱۳۵۰.
- اشراقی، احسان. چشم‌اندازی به قلعه‌های اصطخر و قبهقه در روزگار صفویه، هنر و مردم، ش ۱۴۲، ۱۳۵۳.
- اعتمادالسلطنه، محمد حسن. قلعه نور، یغما، ش ۹، ۱۳۳۵.
- بابا مقدم. قلعه سنگی یا دژ بهمن، آینده، ش ۱۱، سال ۸، ۱۳۶۱.
- بابک، جواد. دژ قیچی خان (زنجان)، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۳، ۱۳۴۸.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. ابنیه دختر (قلعه دختر کرمان)، باستانشناسی، ج ۱، ش ۱.
- باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. «قلعه‌ها و بناهای دختر در ایران»، در خاتون‌هفت قلعه، تهران، دهخدا، ۱۳۴۴.
- بایوردی، حسین. قلعه جمهور، بررسیهای تاریخی، ج ۲، ش ۱، ۱۳۶۴.
- بریمانی، لطفعلی. یک نبرد تاریخی در عجیب‌ترین قلعه طبرستان، سالنامه کشور ایران، ج ۱۳.
- دو کونز بوته، موریس. «قلعه زنجیل آباد و قلعه ورزقان»، در مسافرت به ایران، ترجمه محمود هدایت، تهران، جاویدان، ۱۳۶۵.
- دهگان، ابراهیم. قلعه فرزین، یغما، ش ۷.
- دهگان، ابراهیم. قلعه فردجان یا محبس ابوعلی سینا، یغما، ش ۶.
- رضایی، جمال. قلعه رستم (بیرجند)، سالنامه کشور ایران، ش ۵.
- زمانی، عباس. قلعه دختر مزار بیجستان گناباد، بررسیهای تاریخی، ش ۶، ۱۳۵۱.
- ستوده، منوچهر. قلاع اسماعیلیه، ج ۲، تهران، طهوری، ۱۳۶۳.
- ستوده، منوچهر. قلعه فرود گناباد، بررسیهای تاریخی، ش ۵، ۱۳۵۱.
- ستوده، منوچهر. قلعه گرد کوه، مهر، ش ۸، ۱۳۳۱.
- ستوده، منوچهر. قلعه الموت (بلده الاقبال)، فرهنگ ایران زمین، ج ۳، ۱۳۳۴.
- ستوده، منوچهر. استحکامات سرزمین ایران در دوره اسلامی، مکتب نشیخ، ش ۳، ۱۳۴۰.
- ستوده، منوچهر. «قلاع»، در معماری ایران، دروه اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- ستوده، منوچهر. و محمد مهریار و احمد کبیری، استوناوند، تهران موسسه فرهنگی جهانگیری، ۱۳۶۷.
- سیرو، ماکسیم. آتشگاه اصفهان، ترجمه کلود کرباسی، اثر، ش ۱۸ و ۱۹، زمستان ۱۳۶۹.

- شاردن، ژان. سفرنامه شاردن، بخش اصفهان، ترجمه حسین عربی، ج ۲، تهران، نگاه، ۱۳۶۲، بخش (قلعه طبرک).
- صنعتی، همایون. دومین قلعه دختر کرمان، آینده، ش ۱۰، سال ۱۳۶۱، ۸.
- قزوینی، محمد. قلعه بندر در حوالی شیراز، یادگار، ج ۲، ش ۷.
- کامبخش فرد، سیف‌الله. قلعه جمهور، (یا دژ بند) جایگاه بابک خرم‌دین، بررسیهای تاریخی، ش ۴، ۱۳۴۵.
- کلایس، ولفرام. «قلاع»، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، ترجمه علیرضا مهینی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- کیانی، محمد یوسف با همکاری محمد مهریار. دیوار دفاعی گرگان، اثر، ش ۲ و ۳، ۱۳۴۵.
- کیانی، محمد یوسف. معرفی دو قلعه اسلامی در شه میرزاد، باستانشناسی و تاریخ، سال ۱، ش ۱، ۱۳۶۵.
- گردنیا، عبدالحسین. دژ کرد شیر، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۴، ۱۳۴۸.
- نادری، بقراط. قلعه شمیران، اثر، ش ۲ و ۳، ۱۳۵۹.
- ورجاوند، پرویز. قلعه باستانی ایزد خواست و آثار تاریخی آن، بررسیهای تاریخی، ش ۱، ۱۳۵۱.
- ورجاوند، پرویز. دیداری از کلات نادری و آغاز تاریخی آن، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۴، ۱۳۴۸.

آب‌انبارها- حمام‌ها

- تابش، یحیی، گرمابه علیقلی آقا در اصفهان، آینده، ش ۸ و ۹، سال ۱۳۶۲.
- حقیقت، عبدالرفیع. حمام بهنه سمنان، یغما، ش ۲۱، ۱۳۴۷.
- دروویل، گاسپار. سفرنامه دروویل، ترجمه جواد یحیی، تهران، بخش «گرمابه‌ها».
- سرنا، مادام کارلا. آدمها و آیینها در ایران، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، زوار، ۱۳۶۲، بخش «حمامهای ایران».
- سیرو، ماکسیم. کاروانسراهای ایران و ساختمانهای کوچک میان راهها، ترجمه عیسی بهنام، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران.
- شاملو، غلامعلی. حمام گنجعلیخان کرمان، تلاش، ش ۹.
- شهری، جعفر. تاریخ اجتماعی تهران قدیم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۷.
- عابدینی، محمد و مینا سعیدی و هادی عالم زاده. آب‌انبار، در دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱، ۱۳۶۷.

- فخار تهرانی، فرهاد. «حمام‌ها» در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- مقتدر، محمد رضا. آب و قنات در ایران، مجله ساختمان، ش ۱، ۱۳۶۶.
- نراقی، حسن. حمام تاریخی باغ شاه فین در کاشان، هنر و مردم، ش ۱۰۱، ۱۳۴۹.
- ورجاوند، پرویز. نقش و اهمیت برکه‌ها و آب‌انبارها در بافت شهرهای ایران، هنر و مردم، ش ۱۶۸، ۱۳۵۰.
- ورجاوند، پرویز. «آب‌انبارها» در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

کاروانسراها

- بنجامین، س. ج. ایران و ایرانیان، ترجمه محمد حسین کردبچه، تهران، جاویدان، ۱۳۶۳، بخش «کاروانسراهای تهران».
- بهنام، عیسی. ریاط شرف، هنر و مردم، ش ۵۲.
- پیرنیا، محمد و کرامت‌الله افسر. راه و ریاط، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۵۰.
- ناورنیه، ژان بانست. سفرنامه ناورنیه، ترجمه ابو تراب نوری، تصحیح حمید شیرانی، ج ۲، تهران، سنایی، بخش «کاروانسراها و پلیس کاروانها».
- دروویل، گاسپار. سفرنامه دروویل، ترجمه جواد محبی، تهران، گوتنبرگ، ۱۳۴۸، بخش «کاروانسراها».
- ستوده، منوچهر. کاروانسراهای تهران قدیم، آینده، سال ۱۰، ش ۱۲، ۱۳۶۳.
- ستوده، منوچهر. کاروانسراهای ایران، مجله ساختمان، ش ۲، ۱۳۶۷.
- سیرو، ماکسیم. کاروانسراهای ایران و ساختمانهای کوچک میان راهها، ترجمه عیسی بهنام، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران.
- سیرو، ماکسیم. راههای باستانی ناحیه اصفهان و بناهای وابسته به آنها، ترجمه مهدی مشایخی، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۵۷.
- کلایس، ولفرام. کاروانسراهای خشتی گلی دوره قاجاریه در کنار کاروانسرای دیر، ترجمه علیرضا مهینی، اثر، ش ۱۰ و ۱۱، ۱۳۶۷.
- کیانی، محمد یوسف، ولفرام کلایس. فهرست کاروانسراهای ایران، ج ۲، تهران، سازمان ملی حفاظت

آثار باستانی ایران، ۱۳۶۲ و ۱۳۶۷.

- کیانی، محمد یوسف، رباط زین‌الدین. شاهکاری از هنر ساختمانی دوره صفویه، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۹ و ۱۰، ۱۳۵۱.
- کیانی، محمد یوسف. نسخه خطی موزه بریتانیا در مورد کاروانسرای صفوی، مجله باستانشناسی و هنر ایران، ش ۵.
- کیانی، محمد یوسف. کاروانسراهای صفوی در راه خراسان، فرهنگ، معماری ایران، ش ۲ و ۳، ۱۳۵۴.
- کیانی، محمد یوسف. یادگارهای رباط شرف، اثر، ش ۵، ۱۳۶۱.
- کیانی، محمد یوسف. «کاروانسراها»، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- گدار، آندره. رباط شرف، ترجمه ابراهیم شکورزاده، نامه آستان قدس، دوره ۷، ش ۲ و ۳ و ۴ و دوره ۸، ش ۱ و ۲ و ۴ و ۶، دوره ۹، ش ۱ و ۲.
- موسوی، میرمحسن. نگاهی به کاروانسراهای ایران، کند و کاو، (نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی)، ش ۳، ۱۳۵۹.
- همای، همادالدین. «رباطهای شاه عباسی»، در مجموعه مقالات پنجمین کنگره تحقیقات ایرانی، اصفهان، دانشگاه اصفهان، ج ۱، ۱۳۵۴.

واحد‌ها و محله‌های مسکونی

- ابراهیمی، محمدحسن (و دیگران). گونه شناسی مسکن در خوزستان، تهران، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، ۱۳۶۱.
- بروشکی، محمد مهدی. بررسی روش اداری و آموزشی ربع رشیدی، تهران، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵.
- بهرامی، مهدی. خوابگاه الجاتیو سلطان در سلطانیه، آینده، ش ۲.
- رشیدالدین، فضل‌الله، وقفنامه ربع رشیدی، به کوشش مجتبی مینوی و ایرج افشار، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۶.
- رحیمیه، فرنگیس و مصطفی ربوبی. شناخت شهر و مسکن بومی ایران در شرایط آب و هوایی گرم و نیم مرطوب، تهران، انجمن دانشجویان دانشگاه تهران، ۱۳۵۳.
- زیرک، بابک (و دیگران). گونه شناسی مسکن روستائی کهکیلویه و بویراحمد، (واحد مسکونی)، تهران،

مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، ۱۳۶۳.

- سلطان زاده، حسین. «واحدها و محله‌های مسکونی در شهرهای ایران»، در شهرهای ایران، ج ۳، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۷.
- گروه پژوهش معماری اقلیمی ایران. گونه شناسی مسکن روستائی ایلام، تهران، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، ۱۳۶۵.

- مشکور، محمد جواد. تحقیقی درباره شب غازان، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۳، ۱۳۴۸.
- مشکور، محمد جواد. محله سرخاب و مقبره الشعراء، وحید، ش ۶، ۱۳۴۸.
- نخجوانی، حسین. تاریخچه شب غازان، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ج ۲.
- نخجوانی، حسین. ربع رشیدی، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ج ۱، ش ۶ و ۷.

کاخها

- احتشامی، ابوالحسن. چهل ستون اصفهان، وحید، ش ۶، ۱۳۶۷.
- اقبال، عباس. تاریخ بنا و تعمیرات عمارت چهل ستون اصفهان، یادگار، ش ۷، ج ۴.
- بنجامین، س. ج. ایران و ایرانیان، ترجمه محمد حسین کردبچه، تهران، جاویدان، ۱۳۵۳، بخش «کاخ گلستان و نگارستان».
- پاکروان، امینیه. قصرهای صد سال پیش، مردمشناسی، ش ۱ و ۲.
- حقیق، فضل‌الله. چهلستون اصفهان، ایران امروز، ش ۵، ۱۳۱۹.
- حقیق، فضل‌الله. عالی قاپوی اصفهان، ایران امروز، ش ۹، ۱۳۱۹.
- ذکاء، یحیی. ایوان تخت مرمر، هنر و مردم، ش ۴، ۱۳۴۱، ش ۷ و ۸، ۱۳۴۲.
- سپنتا، عبدالحسین. هشت بهشت و تالار اشرف، ارمغان، تیر و مرداد، ۱۳۴۳.
- ستاری، جلال. نقاشی‌های کاخ عالی قاپو، هنر و مردم، ش ۶۴ و ۶۵، ۱۳۴۶.
- طاهر زاده بهزاد، حسین. عمارت عالی قاپو، مهر، ش ۱.
- کلایس، ولفرام. «کاخ‌ها»، ترجمه علیرضا مهینی، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

- کیانی، محمد یوسف. «کاخ صفی آباد»، در دو بنای تاریخی حاشیه خزر، موزه‌ها، ش ۵، ۱۳۶۲.
- کمپفر، انگلبرت. سفرنامه کمپفر، ترجمه کیکاوس جهاننداری، ج ۲، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۰، بخش

((کاخهای اصفهان)).

- گالدیری، اوزینو. عالیقاپو، ترجمه عبدالله جبل عاملی، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی، ۱۳۶۲.
- محسنی، مرتضی. چهلستون اصفهان، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ش ۸ و ۹، ۱۳۲۷.
- ورجاوند، پرویز. چهلستونهای پرشکوه بناب، هنر و مردم، ش ۱۶۲، ۱۳۵۵.
- هنرفر، لطف‌الله. هشت بهشت اصفهان، هنر و مردم، ش ۱۱۷، ۱۳۵۱.
- هنرفر، لطف‌الله. کاخ چهلستون، هنر و مردم، ش ۱۲۱، ۱۳۵۱.

باغ‌ها

- آریان‌پور، علیرضا. پژوهشی در شناخت باغهای ایران و باغهای تاریخی شیراز، تهران، یساولی، ۱۳۶۶.
- ایزدیار. باغ شاه فین کاشان، ش ۲۳، ۱۳۲۷.
- بهاری، فخری. ساختمان و باغ جهان نما، ش ۱۴۵، ۱۳۵۳.
- بهنام، عیسی. باغهای ایران، هنر و مردم، ش ۳، ۱۳۴۱.
- حاجی پیرزاده. سفرنامه حاجی پیرزاده، به کوشش حافظ فرمانفرمایان و توضیحات ایرج افشار، تهران، بابک، ۱۳۶۰، بخش ((باغهای شیراز)).
- حقیق، فضل‌الله. تاریخچه باغ نگارستان، مهر، ش ۲.
- دانشدوست، یعقوب. باغ ایرانی، اثر، ش ۱۸ و ۱۹، زمستان ۱۳۶۹.
- ستوده، منوچهر. «باغ فردوس»، در نامواره دکتر محمود افشار، ج ۲، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۶۵.
- سهیلی خوانساری، احمد. قصر و باغ نگارستان، هنر و مردم، ش ۱۴۴، ۱۳۵۳.
- شاردن، ژان. سفرنامه شاردن، ترجمه حسین عریضی، ج ۲، تهران، نگاه، ۱۳۶۲، بخش ((چهار باغ و باغ هزار جریب)).
- صارمی، علی (و دیگران). باغهای اصفهان، معماری و هنر ایران، ش ۲، زمستان ۱۳۶۶.
- صبا، محسن. اصفهان و چهار باغ، هنر و مردم، ش ۱۰۱، ۱۳۴۹.
- صفری، امرالله، باغ و باغ‌آرایی در ایران، فصل‌نامه هنر، ش ۱۱، ۱۳۶۵.
- کمپفر، انگبیرت. سفرنامه کمپفر، ترجمه کیکاوس جهاننداری، ج ۲، تهران، خوارزمی، ۱۳۶۰، بخش ((باغهای اصفهان)).

- مشکوتی، نصرت‌الله. سروستانی در ریع مسکون یا باغ تاریخی فین، هنر و مردم، ش ۱۳۴۶، ۵۸.
- نراقی، حسن. باغ شاه فین در کاشان، هنر و مردم، ش ۱۳۴۲، ۱۴.
- نیلوفری، پرویز. باغهای ایرانی، تهران، دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۳.
- وست، سکویل. باغهای ایران، ترجمه بهاء‌الدین بازارگاد، در میراث ایران، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۶.
- ویلبر، دونالد. باغهای ایران و کوشکهای آن، ترجمه مهین‌دخت صبا، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۸.
- هنرفر، لطف‌الله. باغ هزار جریب و کوه صفا، هنر و مردم، ش ۱۵۷.
- هنرفر، لطف‌الله. چهار باغ اصفهان، هنر و مردم، ش ۹۶ و ۹۷، ۱۳۴۹.
- ورجاوند، پرویز. باغ، دانشنامه جهان اسلام (زیر چاپ).

مناره‌ها و برج‌ها

- احتشامی، ابوالحسن. منار جنبان اصفهان، وحید، ش ۱۴۶۷، ۶.
- اسمیت، مایرون بیمنت. «مناره‌های اصفهان»، ترجمه محمد تقی مصطفوی، آثار ایران، ج ۱.
- بسیجی، احمد. میل خسروگرد، (سبزوار)، نوبهار، دوره ۵.
- ریاحی، محمد امین. منار شمس تبریز در خوی و قاضی رکن‌الدین خوی، یغما، ش ۱۱.
- رییس زاده، عباس. آثار تاریخی تکیه و سردرهای مناره‌های امیر چقماق یزد، سالنامه فرهنگ یزد، ۱۳۴۲-۴۱.
- زمانی، عباس. منار و مناره تزینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۳۵۱، ۱۲۱.
- سمسار، محمد حسن. منار جنبان صبران، هنر و مردم، ش ۱۳۲، ۱۳۵۲.
- فاضل، محمود. پیدایش مناره در اسلام، هنر و مردم، ش ۷۷ و ۸۷، ۱۳۴۷-۸.
- عمید، حسن. مناره خسروگرد، سالنامه خراسان، ش ۱.
- عمید، حسن. رادکان، سالنامه خراسان، ش ۱.
- کهزاده، احمد علی. دو تصویر دیگر از منار جام، (فیروزکوه)، آریانا، ج ۱۶، ش ۳ و ۴.
- گدار، آندره. «برج‌های لاجیم و رسکت»، ترجمه رشید یاسمی، آثار ایران، ج ۱.
- گدار، بدا. اطلاعات مربوط به کتیبه‌های مناره‌های اصفهان، ترجمه محمد تقی مصطفوی، آثار ایران، ج ۱.

- گذار، یدا. کتیبه مناره سلطان مسعود ثالث در غزنه، آثار ایران، ج ۱.
- گیرشمن، رمان. برج عبدالله، ترجمه محمد نبی کهزاد، آریانا، ج ۱، ش ۶ و ۷.
- مخلصی، محمد علی. «مناره‌ها»، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- معتمدی، حسین. منار جنبان مرموز، راه نو، ش ۲.
- وحید دستگردی. منار جنبان اصفهان، ارمغان، ج ۷.

گنبدها

- اصغریان جدی، احمد. معماری گنبد سلطانیه، فرهنگ معماری ایران، ش ۲ و ۳، ۱۳۵۵.
- اعظم واقفی، حسین. گنبد باز یا گوهری تابناک بر تارک هنر معماری ایران، هنر و مردم، ش ۱۷۲، ۱۳۵۵.
- بهنام، عیسی. گنبد سرخ مراغه، هنر و مردم، ش ۸، ۱۳۴۲.
- پیرنیا، محمد کریم. خیز و اندام گنبدهای ایرانی، هنر و معماری، ش ۸، ۱۳۴۹.
- پیرنیا، محمد کریم. ارمغانهای ایران به جهان معماری (گنبد)، هنر و مردم، ش ۱۴۲، ۱۳۵۳.
- پیرنیا، محمد کریم. گنبدها در معماری ایران، تهران، سازمان میراث فرهنگی، زیر چاپ.
- تجویدی، اکبر. ساختمان گنبد حضرت شاه چراغ، هنر و مردم، ش ۱، ۱۳۴۲.
- زمانی، عباس. گنبد دو پوش تزینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۳۱، ۱۳۵۲.
- کسروی، احمد. گنبد طغرل یا دخمه قدیمی، نوبهار، دوره ۵.
- گذار، آندره. گرگان و گنبد قابوس، تعلیم و تربیت، ش ۴.
- گیلانی، فریدون. دیداری از گنبد سلطانیه، بزرگترین گنبد اسلامی، هنر و مردم، ش ۱۳۴، ۱۳۵۲.
- محیط طباطبایی، محمد. گنبد علویان (همدان)، آموزش و پرورش، ج ۹، ش ۲.
- مشکوتی، نصرت‌الله. جرجان، گنبد قابوس، هنر و مردم، ش ۵۱، ۱۳۴۵.
- مصطفوی، محمد تقی. گنبد سلطانیه، آموزش و پرورش، ج ۹، ش ۴.
- موسوی، احمد. گنبد جلییه، بنایی که با وجود عظمت کمتر شناخته شده‌است، هنر و مردم، ش ۱۶۸، ۱۳۵۵.
- نخجوانی، حسین. تاریخچه گنبد سلطانیه یا مقبره الجاتیو سلطان محمد خدابنده، نشریه دانشکده ادبیات

تبریز، ش ۶.

- هوف، دیتریش. «گنبدها در معماری اسلامی»، ترجمه کرامت‌الله افسر و محمد یوسف کیانی، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- هوف، دیتریش. «گنبدها در معماری اسلامی»، پی‌ام، مجله تحقیقات فرهنگی، شماره ۲، ۱۳۶۶.

تزئیناتی و هنرهای وابسته به معماری

- افشار، ایرج. آجرهای نقش دار یزد، هنر و مردم، ش ۸، ۱۳۴۸.
- السعید، عصام و عایشه پارمان. نقشهای هندسی در هنر اسلامی، ترجمه مسعود رجب‌نیا، تهران، سروش، ۱۳۶۳.
- امامی، کریم. نقاشی‌های قهوه‌خانه‌ای، راهنمای کتاب، اسفند ۱۳۴۶.
- انصاری، جمال. گچبری دوران ساسانی و تاثیر آن در هنرهای اسلامی، فصلنامه هنر، ش ۱۳، ۱۳۶۵.
- بهنام، عیسی. گچبریهای عتیق، سخن، ش ۵.
- بهنام، عیسی. تزئینات مسجد جامع اصفهان، راه‌نو، ش ۳.
- بهنام، عیسی. هنر موزائیک سازی یا معرق کاری در ایران باستان، هنر و مردم، ش ۱۳، ۱۳۴۲.
- پوپ، آرتور اوپهام. صنایع ایران در گذشته و آینده، ترجمه عیسی صدیق اعلم، تهران، سومین نمایشگاه اداره کل موزه‌ها و فرهنگ عامه، تهران، ۱۳۴۱.
- پوپ، آرتور اوپهام. خوش‌نویسی و کتیبه‌نویسی، ترجمه محمد علی صبوری، نامه آستان قدس، دوره ۸، ش ۴.
- پیرنیا، محمد کریم. در و پنجره در معماری ایران، باستانشناسی و هنر ایران، ش ۲، ۱۳۴۸.
- ترابی طباطبایی، جمال. نقش‌ها و نگاه‌های مسجد کبود تبریز، موزه آذربایجان شرقی، ۱۳۴۸.
- جلیل ضیاءپور. آشنایی با رنگ آمیزی در آثار هنری ایران از کهنترین زمان تا صفویه، تهران، وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۳.
- حبیبی، عبدالحی. هنر عهد تیموریان و متفرعات آن، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵.
- حیدر، غ. کاشی‌کاری هرات، آریانا، ج ۱۲، ش ۱.
- خاچاطوریان، گرگیس. نقاشی‌های دیواری ایران (دوره صفویه) تهران، ۱۳۱۲.
- دیماند، موریس سون. راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه عبدالله فریار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب،

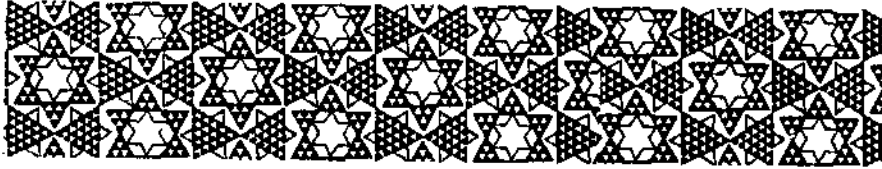
- ذکاء، یحیی. طرح اسلیمی و خطایی، هنر و مردم، ش ۱۷.
- ریتز، کارل ف. آرایش ساختمانهای ایرانی و عثمانی، تبادل شیوه‌های معماری در سده‌های یازدهم تا چهاردهم (ششم تا نهم هجری) ترجمه مسعود رجب‌نیا، هنر و مردم، ش ۸۹، ۱۳۴۸.
- زکی محمد مصری. صنایع ایران بعد از اسلام، ترجمه محمد علی خلیلی، ج ۲، تهران، اقبال، ۱۳۶۳.
- زکی محمد مصری. تاثیر هنرهای مسلمین بویژه ایرانیان در اروپا، ترجمه و نگارش محمد تقی شریعتی، مشهد، کتابفروشی باستان، بی ت.
- زمانی، عباس. پیچ تزینی در آثار اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۹۹، ۱۳۴۹.
- زمانی، عباس. مقرنس تزینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۰۲ و ۱۰۳ و ۱۰۴، ۱۳۵۰.
- زمانی، عباس. شیار تزینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۱۰، ۱۳۵۰.
- زمانی، عباس. طرح اربسک و اسلیمی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۲۶، ۱۳۵۲.
- زمانی، عباس. طاق‌نما و نقول تزینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۲۷، ۱۳۵۲.
- زمانی، عباس. خط کوفی تزینی در آثار تاریخی اسلامی ایران، هنر و مردم، ش ۱۲۸، ۱۳۵۲.
- زمرشیدی، حسین. گره چینی در معماری اسلامی و هنرهای دستی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۵.
- زمرشیدی، حسین. طاق و قوس در معماری ایران، تهران، کیهان، ۱۳۶۷.
- زمرشیدی، حسین. کاشیکاری ایران، ج ۳، تهران، کیهان، ۱۳۶۸.
- زواره‌ای، مهدی. نقش هنر بر صفحه کاشی، هنر و مردم، ش ۵ و ۶، ۱۳۴۲.
- ستاری، جلال. نقاشی‌های کاخ عالی قاپو، هنر و مردم، ش ۶۴، ۱۳۴۶.
- سعیدی، عباس. سیر هنر کاشی‌سازی در ایران، نامه آستان قدس، ج ۷، ش ۲ و ۳.
- سمسار، محمد حسن و یحیی ذکاء، آینه کاری، در دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۲، ۱۳۶۸.
- سیف محراب، جلوه‌گاه اصیل هنر تزینی اسلامی، فصلنامه هنر، ش ۳، ۱۳۶۲.
- شعرباف، اصغر. گره و کاربردی، تهران، سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، ۱۳۶۱.
- شفایی، جواد. هنر گره‌سازی در معماری و درودگری، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۶.
- شمس‌الدین محمد بن محمود آملی. نقایس الفنون فی عرایس العیون، تهران، اسلامیه، ۱۳۷۹ ه.ق.
- شبیانی، منوچهر. معماری و تزینات اسلامی در کشورهای جهان و ایران، هنر و مردم، ش ۳ و ۵ و ۶، ۱۳۴۱-۲.
- صمدی، حبیب‌الله. کاشی و صنعت ظروف سفالی، نقش و نگار، ش ۴، ۱۳۶.

- ضیاءپور، هنر نقاشی و پیکر تراشی در ایران زمین، تهران، ۱۳۳۲.
- فرشته‌نژاد، مرتضی. گره‌سازی و گره‌چینی در هنر معماری ایران، تهران، انجمن آثار ملی.
- فضائی، حبیب‌الله. اطلس خط، انجمن آثار ملی، اصفهان، ۱۳۵۰.
- قوچانی، عبدالله. کوفی معقلی (خط بنایی) حوزه اندیشه و هنر اسلامی، تهران، ۱۳۶۴.
- کاشانی، ابوالقاسم. عرایس الجواهر و نفایس الاطایب، به کوشش ایرج افشار، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۴۵.
- کیانی، محمد یوسف، فاطمه کریمی و عبدالله قوچانی. مقدمه‌ای بر هنر کاشی‌گری ایران، تهران، موزه رضا عباسی، ۱۳۶۲.
- کیانی، محمد یوسف. «تزیینات معماری اسلامی» (کاشیکاری)، در معماری ایران، دوره اسلامی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- گروب، ای، جی. کاشیهای زرقام کاشان در قرن ششم و هفتم هجری، ترجمه مهرش ابوالضیاء، راهنمای کتاب، ش ۹.
- لرزاده، حسین. احیاء هنرهای از یاد رفته، ۲ ج، تهران، بی ن، ۱۳۶۰.
- ماهر النقش، محمود. هنر کاشیکاری در ایران، هنر و معماری، ش ۲۰، ۱۳۵۲.
- ماهر النقش، محمود. کاشیکاری ایران، (دوره اسلامی)، تهران، موزه رضا عباسی، ۱۳۶۲.
- مصطفوی، محمد تقی. «هنر معرق گچی در چند بنای تاریخی ایران»، در سومین کنگره تحقیقات ایرانی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۲.
- مصطفوی، محمد تقی. آینده‌کاری، در دانشنامه ایران و اسلام، ج ۱.
- معروف، حبیب. آنان که خاک را کیمیا کنند، نشر دانش، سال ۶، ش ۳، ۱۳۶۵.
- مولوی، عبدالحمید. کاشی‌های ازاره حرم مطهر رضوی، نامه آستان قدس، شماره مخصوص.
- نادری، بقرط. مختصری راجع به کاشی، پخت و انواع کاشی مشهد، هنر و مردم، ش ۱۸، ۱۳۵۷.
- نبوی، ایرج. نقاشی قهوه‌خانه‌ای، هنر و مردم، ش ۱۳۸، ۱۳۵۳.
- نراقی، حسن. هنرمندان یک خاندان تاریخی کاشان و آثار گرانبهای آنان، هنر و مردم، ش ۱۵، ۱۳۴۲.
- نفیسی، نوشین. نگاهی به تزیین محراب، هنر و مردم، ش ۵ و ۶.
- نفیسی، نوشین. آثار جالب توجهی از هنر کاشی‌سازی ایران در دوره ایلخانیان، هنر و مردم، ش ۴۱ و ۴۲، ۱۳۴۴-۵.
- ورجاوند، پرویز. «تزیینات معماری اسلامی» (آجرکاری)، در معماری ایران، دوره اسلامی، به کوشش

محمد یوسف کیانی، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۶.

- ورجاوند، پرویز. آئینه کاری، در دائره المعارف تشیع، ج ۱، ۱۳۶۷.
 - ویلسن، ج، کریستی. تاریخ صنایع ایران، ترجمه عبدالله فریار، تهران، وزارت معارف، ۱۳۱۷.
 - هدایت، هادی. هنر کاشیکاری، تبلوری از ذوق و ارادت عشق، فصلنامه هنر، ش ۶، ۱۳۶۳.
 - هزاوه‌ای، هادی. اسلیمی، زبان از یاد رفته، فصلنامه هنر، ش ۱۳۶۳۶.
 - هنرفر، لطف‌الله. تزیینات گچی در آثار تاریخی اصفهان، هنر و مردم، ش ۷۲، ۱۳۴۷.
- برای کوتاه شدن عبارتها از چند نشانه به این شرح استفاده شده است: ش = شماره، ج = جلد، چ = چاپ، م = مکان، ن = ناشر، ت = تاریخ.

Selected Bibliography

Addenda

AKBAR, Jamal *Crisis in the Built Environment. The Case of the Muslim City*. E.J.Brill, Leiden, 1988.

BOUCHARLAT, R. & O. Lecomte. O. Lecomte. *Fouilles de Tureng Tepe: I : Les Periodes Sassanides et Islamiques*. Paris, 1987.

BROOKES, J. *Gardens of Paradis. History and Design of the Great Islamic Gardens*. London, 1987.

KLEISS, W. (1986a) "Lang-i Rud, sudostlich von Qom: Festung, Chahar Tap und Siedlung." AMI 19 (1986) 191 – 210.

(1986 b) "Safavidische und Qadjarische Brucken in Iran, II." AMI 19 (1986) 313 – 338.

(1987) "Die Karawanenwege in Iran aus Fruhislamischer Zeit." *Transition Periods in Iranian History*, Actes du Symposium de Fribourg-en-Brisgau (22-24 Mai 1985), Pais 1987, 141 – 149.

NAJIMI, Abdul Wasay. *Herat. The Islamic City*. London, 1988.

ABBREVIATIONS

AAAG, Annals of the Association of American Geographers.

Akten..., *Akten des VII. Internationalen Kongresses für Iranische Kunst und Archäologie*, München 7.–10. September 1979. Berlin 1979.

AMI, Archäologische Mitteilungen aus Iran.

Art..., Ch. Adle (Ed), *Art et Société dans le Monde Iranien*, Paris 1982.

CDAFI, Cahiers de la Delegation Archéologique Française en Iran.

Essays..., Abbas Daneshvari (Ed), *Essays in Islamic Art and Architecture in Honor of Katherina Otto-Dorn*, Malibu (California) 1981.

EW, East and West.

Highlights..., Ehsan Yarshater & R. Ettinghausen (Eds), *Highlights of Persian Art*, Boulder (Colorado) 1979.

IJMES, International Journal of Middle East Studies.

JRAS, Journal of the Royal Asiatic Society.

La Ville..., A. Bouhdiba & D. Chevallier (Eds), *La Ville Arabe dans l'Islam*, Tunis & Paris, 1982.

Qajar..., E. Bosworth & C. Hillenbrand (Eds), *Qajar Iran: Political, Social and Cultural Change, 1800–1925*, Edinburgh 1983.

Rempel' ..., L. I. Rempel' (Ed), *Xudozhestvennaja Kul'tura Srednej Azii, IX–XIII Veka*, Tashkent 1983.

Venice..., 10 Quaderni del Seminario di Iranistica, Uralo–Altaistica e Caucasologia dell'Universita' degli Studi di Venezia, Venice 1981.

Section 11 — Related Areas
AFGHANISTAN

- ALLEN, Terry. (1981), *A Catalogue of the Toponyms and Monuments of Timurid Herat*. Cambridge (Mass.), 1981.
- (1983), *Timurid Herat*. Wiesbaden, 1983.
- BALL, Warwick. (1981), "The Remains of a Monumental Timurid Garden outside Herat." *EW 31* (1981) 79—82.
- (1987), *Archaeological Gazetteer of Afghanistan/ Catalogue des Sites Archéologiques de l'Afghanistan*. Avec le collaboration de Jean—Claude Gardin. Paris, 1987.
- EDELBERG, L., *Nuristani Buildings*. Aarhus, 1984.
- GLATZER, B., "Das Mausoleum und die Moschee das Ghoriden Ghiyat ud—Din in Herat." *Afghanistan Journal 7* (1980) 6—22.
- GOLOMBEK, L., "The Resilience of the Friday Mosque: the Case of Herat." *Muqarnas 1* (1983) 95—102.
- GRÖTZBACH: E., *Städte und Basare in Afghanistan. Eine Stadtgeographische Untersuchung*. Wiesbaden, 1979.
- HALLET, Sri, & R. Samizay., *Traditional Architecture of Afghanistan*. New York London, 1980.
- KLINKOTT, M., *Islamische Baukunst in Afghanisch—Sistan*. AMI Ergänzungsband 8, 1982.
- NAJIMI, A.W., "The Cistern of Char—Suq (A Safavid Building in Herat built after 1634)." *Afghanistan Journal 9,2* (1982) 38—41.
- O'KANE, Bernard., "The Tomb of Muhammad Gazi at Fusang." *Annales Islamologiques 21* (1985) 113—128.
- SANNINO, L., "Un Monumento Moghul da Recuperare: il Recinto Funerario di Ruqaya Sultan Begam mel Bagh-e Babur à Kabul." *Annali 45,1*(1985) 49—73.
- SAMIZAY, R., *Islamic Architecture in Herat. A Study towards Conservation*. Kabul 1981.
- SHOKOOHY, Mehrdad., "The Monuments at the Kunhandiž of Herat, Afghanistan." *JRAS 1983*, 7—31.
- SOURDEL—THOMINE, Janine., "A Propos du Cenotaphe de Mahmud à Ghazna (Afghanistan)." *Essays ...*, 127—135.
- STUECKERT, R., "Der Banbestand der Masjid al—Jami in Herat 1942/43." *Afghanistan Journal 7* (1980) 3—5.
- VALENCE, R. de., *La Restauration du Mausolée de Baba Hatim en Afghanistan*. Paris 1982.
- VEITER, A., & E. Delloye., *Les Bazars de Kaboul*. Paris 1979.

- CURATOLA, G., & M. Spallanzani., *Mattonelle Islamische/Islamic Tiles*. Firenze, 1981.
- GRUBE, E.J., "Ilkhanid Stucco Decoration: Notes on the Stucco Decoration of Piri-Bakran." *Venice ...*, 85-96.
- HALIMI, M. H., *Fonction Esthétique de la Calligraphie dans la Mosquée Djami à Ispahan*. Paris, 1981.
- HILLENBRAND, R., "The Use of Glazed Tilework in Iranian Islamic Architecture." *Akten ...*, 545-554.
- LUSCHEY-SCHMEISSER, I. (1979a), "Ein Safavidisches Kachelpanel in Kopenhagen mit Medaillon, Blumenmotiven und Tierkämpfen." *AMI* 12 (1979) 375-394.
- (1979b) "Ein verschollenes Kachelbogenfeld mit Tierkampf von Hašt-Behešt (Isfahan) wiederaufgefunden." *Akten ...*, 386-391.
- (1979c), "Ein safavidischer Kachelbogen aus Isfahan im Britischen Museum mit einer Darstellung nach Nizami." *Iran* 17 (1979) 81-85.
- (1980), "Ein ornamentales Kachelfeld mit Pfauen." *AMI* 13 (1980) 191-200.
- (1981), "A Safavid Tile Spandrel with Hunting Scene in the Brooklyn Museum." *Essays ...*, 109-111.
- (1984a), "Ein safavidischer Drachenbogen in der Ermitage." *AMI* 17 (1984) 315-321.
- (1984b), "Ein von Ernst Herzfeld gezeichnetes safavidisches Kachelbild wieder aufgefunden." *AMI* 17 (1984) 323-331.
- O'KANE, Bernard., "Timurid Stucco Decoration." *Annales Islamologiques* 20 (1984) 62-83.
- ÖNEY, G., "The Interpretation of the Frescoes in the I. Kharragan Mausoleum near Qazwin." *Akten ...*, 400-408.
- PETERSON, S. R., "Painted Tiles at the Takieh Mu'avin al-Mulk (Kirmanshah)." *Akten ...*, 618-628.
- PICKETT: Douglas., "Inscriptions by Muhammad Rida al-Imami." *Iran* 22 (1984) 91-102.
- SCARCE, Jennifer M., "The Decoration of the Gulestan Palace at Tehran - an Introductory Survey." *Akten ...*, 635-641.
- SIMS, E. G., "Late Safavid Painting: the Chehel Sutun, the Armenian Houses, the Oil Paintings." *Akten ...*, 408-418.
- VENTRONE, G., "On a Variety of Ilkhanid Wall Decoration." *Venice ...*, 53-68.

Section 8 – Miscellaneous Studies

- BEAZLEY, E., & M. Harverson., *Living with the Desert. Working Buildings of the Iranian Plateau*. London, 1982.
- BOOZARJOMEHRI, Abdolreza., *Causes of Spatial Use by Season in Chahar-Fasl Houses of Persian Desert with a Critical Overview on the Contemporary Approach to Vernacular Architecture of Developing Countries*. Ph.D. Thesis, University of Pennsylvania, 1980.
- BOUCHARLAT, Rémy, & Audran Labrousse., "Une Sucrierie de l'Epoque Islamique sur la Rive Droite du Chaour à Suse." *CDAFI* 10 (1979) 155–229.
- KLEISS, Wolfram. (1979), "Armenische Kirchen in Azerbaidjan." *AMI* 12 (1979) 361–364.
- (1980), "Qadjarische Lehmziegelgebäude beim Karavanserail Daihr." *AMI* 13 (1980) 201–206.
- (1981), "Das 'Qa'leh' in Kushk Nosrat an der Hauptstrasse von Teheran nach Qom." *AMI* 14 (1981) 199–201.
- (1982), "Safavidische Staudämme bei Saveh und Qom." *AMI* 15 (1982) 361–374.
- (1985), "Armenische Wüstung und Kirche in Tarasdjamb am Araxes, nordwestlich von St. Stephanos bei Djulfa." *AMI* 18 (1985) 241–244.
- MOGHTADER, M. R., *Ab-Anbar: Conservation de l'Eau sur le Plateau Iranien*. Paris, 1982.
- VARDJAVAND: P., "La Découverte Archéologique du Complex Scientifique de l'Observatoire de Maraqé." *Akten ...*, 527–536.

Section 9 – Techniques

- O'KANE, Bernard., "Taybad, Turbat-i Jam and Timurid Vaulting." *Iran* 17 (1979) 87–104.
- SCERRATO, U., "Some Observations on Iranian Architecture of the XIV Century." *Venice ...*, 31–52.
- YAVUZ, Ayşil Tükel., "Similarities between Great Seljuk and Anatolian Seljuk Vaulting Systems." *Akten ...*, 516–522.

Section 10 – Architectural Decoration

- BLAIR, Sheila S., "The Inscription from the Tomb Tower of Bastam: an Analysis of Ilkhanid Epigraphy." *Art ...*, 263–286.

(1981b), "Das safavidische Schloss Kabutar Darreh am Königsweg Isfahan-Farahabad/ Ashraf zwischen Garmsar und Firuzkuh." AMI 14 (1981) 129-137.

(1981c), "Die safavidische Festung Meyan-Qal'eh in Mazanderan." AMI 14 (1981) 139-142.

(1982a), "Mittelalterliche Burgen im Elburzgebirge und südlich von Qom." AMI 15 (1982) 237-277.

(1982b), "Die Islamische Festung am Tepe Hissar bei Damghan." AMI 15 (1982) 375-388.

(1982c), "Eine Bastionsfestung südlich Ahar in Ost-Azerbaidjan." AMI 15 (1982) 389-391.

Section 7 -- Commercial Architecture

GAUBE, Heinz., "Ein Abschnitt der Safavidischen Bandar-e 'Abbas-Siraz-Strasse: die Strecke von Seyyed Gemal ad-Din nach Lar." *Iran* 17 (1979) 33-47.

KLEISS, Wolfram (1980), "Die safavidischen Schlössen in der Wüste östlich des grossen Salzees (Abbasabad/Siah Kuh und Sefid Ab)." AMI 13 (1980) 179-189.

(1981a), "Safavidische und Qadjarische Brücken in Iran." AMI 14 (1981) 143-160.

(1981b), "Zum Stand der Karavanserail-Forschung in Iran 1979." AMI 14 (1981) 203-205.

(1982), "Die Karawanenstation Murghan an der Khorassanstrasse Östlich von Shahrud." AMI 15 (1982) 279-285.

(1983), "Pol-e Qafan Kuh bei Mianeh." AMI 16 (1983) 363-368.

(1984), "Hamzehabad, ein Platz an der Karawanenstrasse von Teheran/Rey nach Savah und Hamadan." AMI 17 (1984) 249-284.

(1985), "Brücken aus safavidischer und qadjarischer Zeit im nördlichen Iran." AMI 18 (1985) 205-240.

PLANHOL, X. de., "Forces Économiques et Composantes Culturelles dans les Structures Commerciales des Villes Islamiques." *La Ville ...*, 227-243.

POHANKA, Reinhard., "Karawanwege und Karavanserails in Laristan: die Strassenabschnitte Lar-Djahrom, Lar-Khundj und Lar-Bastak." AMI 17 (1984) 285-308.

SCHARABI, Mohammad., *Der Bazaar, das traditionelle Stadtzentrum im Nahen Osten und seine Handelseinrichtung*. Tübingen, 1985.

Section 5 – Secular Architecture

- BAKHTIAR, A. A., & R. Hillenbrand., "Domestic Architecture in Nineteenth-Century Iran: the Manzil-i Sartip Sidihi near Isfahan." *Qajar ...*, 383–394.
- BERNARDINI, F. Fedeli., "Un Inedito Complesso Architettonico nei Dintorni di Isfahan: Il Villaggio Cintato di Gardane-ye Ab-e Nil." *Venice ...*, 97–127.
- ELLIS, C. G., "Garden Carpets and their Relation to Safavid Gardens." *Hali* 5,1 (1982) 11–17.
- KLEISS, Wolfram. (1981a), "Schloss Shahrestanak nördlich Teheran." *AMI* 14 (1981) 161–180.
- (1981b), "Ein Stadtpalais aus der Qadjarenzeit in Teheran (Sitz des Goethe-Instituts 1957–1968)." *AMI* 14 (1981) 181–184.
- (1982), "Die safavidische Sommerresidenz Farahabad am Kaspischen Meer." *AMI* 15 (1982) 347–360.
- (1986), "Die Schlosser der Shah Abbas am Königsweg von Isfahan an die Küste des Kaspischen Meeres." *Architectura* (1986) 42–49.
- LEHRMAN, Jonas., *Earthly Paradise. Garden and Courtyard in Islam*. London, 1980.
- LUSCHEY, Heinz., "Das Qadjarische Palais am Taq-i Bostan." *AMI* 12 (1979) 395–414.
- MORICHI, R., "Introduzione ad uno Studio Tipologico e Metrologico sull'Architettura Civile Safavide." *Venice ...*, 129–142.
- MOSTAFAWI: Seyyed Mohammad Seyyed., "Das Gebäude der Gesellschaft für Nationale Monumente in Teheran (Palais Hossein Pascha-Khan Amir Bahador)." *AMI* 14 (1981) 185–196.
- MOYNIHAN, E. B., *Paradise as a Garden in Persia and Mughal India*. London, 1980.
- RAISON, D., "La Source Persane des Jardins de l'Islam." *Jardins de Méditerranée. Avec une Guide des Jardins Visitables de Vintimille à Barcelone, Villeneuve-les - Avignon*, 1981, 23–27.
- SCARCE, Jennifer M., "The Royal Palaces of the Qajar Dynasty: A Survey." *Qajar ...*, 329–345.
- TITLEY, Norah M., *Plants and Gardens in Persian, Mughal and Turkish Art*. London, 1979.

Section 6 – Military Architecture

- KLEISS, Wolfram. (1980): "Europäische Befestigungsarchitektur in Iran vom 16. bis zum 17. Jahrhundert." *AMI* 13 (1980) 167–178.
- (1981a), "Mittelalterliche Burgen im Zentraliranischen Hochland." *AMI* 14 (1981) 95–116.

MOBASSER, Soussan., "Le Bazar de Téhéran." *Economie et Humanisme* 286 (1985) 49-61.

SEGER, M. (1979a), "Zum Dualismus der Struktur orientalischen Stadt; das Beispiel Teheran." *Mitteilungen des Österreichischen Geographischen Gesellschaft* 121 (1979) 129-159.

SEGER, M. (1979b), "Das System der Geschäftsstrassen und die Innerstadtische Differenzierung in der orientalischen Stadt - Fallstudie Teheran." *Erdkunde* 33,2 (1979) 113-129.

SHAYAN, Mohammad Reza., *Analysis of Overall Planning and Transportation of Tehran*. M.S. Thesis, California State University, 1981.

YAZD

BONINE, M. E. (1979), "City and Hinterland in Iran." G. Schweizer (Ed), *Interdisziplinäre Iranforschung*, Wiesbaden 1979, 141-156.

(1980), *Yazd and its Hinterland*. Marburg 1980.

(1981), "Shops and Shopkeepers: Dynamics of an Iranian Provincial Bazaar." M.E. Bonin & N. Keddie (Eds), *Modern Iran. The Dialectics of Continuity and Change*, Albany 1981.

ZABOL

RIST, B., *Die Stadt Zabol. Zur wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung einer Kleinstadt in Ost-Iran (Sistan-Projekt I)*. Marburg 1981.

Section 4 - Religious Architecture

ADLE, C., "Le Pretendu Effrondement de la Coupole du Mausolée de Qazan Xan à Tabriz en 705/1305 et son Exploitation Politique." *Studia Iranica* 15,2 (1986) 267-271. With an English summary.

ARIOLI, A., "Notizie sulla Moschea Ğami di Isfahan in una Fonte Prosopografica del X Secolo." *Annali di ca' Foscari* 18,3 (1979) 61-69.

AZARPAY, G., "The Islamic Tomb Tower. A Note on its Genesis and Significance." *Essays* ..., 9-11.

BALL, Warwick. (1979), "The Imamzadeh Ma'sum at Vardjovi. A Rock-cut Ilkhanid Complex near Maragheh." *AMI* 12 (1979) 329-340.

(1986), "Some Rock-cut Monuments in Southern Iran." *Iran* 24 (1986) 95-115.

TABOROFF, June H., *Bistam, Iran: The Architecture, Setting and Patronage of an Islamic Shrine* Ph.D. Thesis, New York University, 1981.

WHITEHOUSE, D., "The Smaller Mosques at Siraf: A Footnote." *Iran* 22 (1984) 166-168.

WHITEHOUSE, David., *Siraf III: The Congregational Mosque and other Mosques from the ninth to the twelfth centuries*. British Institute of Persian Studies, London 1980.

SIRJAN

RIST, B. "Die Stadt Sirjan und ihr Hinterland." E. Ehlers (Ed), *Beiträge zur Kulturgeographie des islamischen Orients*, Marburg 1979, 111-139.

SHUSH-SUSA

HARDY-GUILBERT, C. R. "Les Niveaux Islamiques du Secteur Apadana-Ville Royale." CDAFI 14 (1984) 121-211.

KERVAN, M., & A. Rougeulle. "Recherches sur les Niveaux Islamiques de la Ville des Artisans, Suse, 1976-1978." CDAFI 14 (1984) 7-120.

SOLTANIEH

BLAIR, Sheila S., "The Mongol Capital of Sultaniyya, 'The Imperial.'" *Iran* 24 (1986) 139-151.

GANDJAVI, S., "Prospection et Fouille à Sultaniyeh." *Akten ...*, 523-526.

TABRIZ

ALOOCHI, Housain B., *Marginal Settlements in Tabriz*. M.A. Thesis, Michigan State University, 1980.

HOSSEINPOUR, Muhammad R., *Évolution Récente de la Ville de Tabriz*. Ph.D. Thesis, University of Paris 1981.

TEHRAN

ARCHID, Ali., *La Pollution de l'Air à Téhéran*. Ph.D. Thesis, Institut d'Urbanisme de Paris, 1981.

BAZAR..., *Bazar Teheran*. Berlin 1979.

CURZU, S., et al., *Tehran-Kabul: 'A Tale of Two Cities'*. Venice 1980.

ETTEHADIEH, Mansoureh., "Patterns in Urban Development: the Growth of Tehran (1852-1903)." *Qajar ...*, 199-212.

JAHANGUIRY-ISFAHANI, Mostafa., *Développement Anarchique d'une Ville au Détriment du Reste du Pays (cas de Téhéran en Iran)*. Ph.D. Thesis, University of Paris, 1983.

KEALL, E. J., "The Topography and Architecture of Mediaeval Rayy." *Akten ...*, 537-544.

KLEISS, Wolfram., "Qal'eh Gabri, Naqarah Khaneh, und Bordj-e Yazid bei Rey." *AMI* 15 (1982) 311-328.

MECHKAT, C., "Téhéran, de la Ville Islamique à la Métropole Contemporaine." *La Ville ...*, 475-537.

HAMADAN

ARJOMAND—NIA, Asghar., *Becherches sur les Villes Moyennes dans l'Espace Regional Iranien: Le Cas de Hamadan*. Ph.D. Thesis, Université des Sciences Sociales de Grenoble, 1982.

KANO, H., "City Development and Occupational Change in Iran. A Case Study of Hamadan." *Developing Economics* 16,3 (1980) 298—328.

HORMOZ

CARLS, H.G., *Alt-Hormoz. Ein historische Hafen an der Strasse von Hormoz (Iran)*. Munich, 1982.

ISTAKHR

WHITCOMB, D., "The City of Istakhr and the Marvdasht Plain." *Akten ...*, 363—370.

KANDEWAN

HOMAYOUN, Gholamali., "Kandewan, ein Dorf in Azarabadegan." *Akten ...*, 616—617.

LAR

POHANKA, Reinhard., "Die historischen Bauwerke der Stadt Lar, Südiran." *AMI* 16 (1983) 325—362.

NATANZ

BLAIR, Sheila S., "The Octagonal Pavilion at Natanz: A Reexamination of Early Islamic Architecture in Iran." *Muqarnas* 1 (1983) 69—94.

NISHABUR

WILKINSON, Charles K., *Nishapur: Some Early Islamic Buildings and their Decoration*. New York, 1988.

RAYY — See TEHRAN SARVISTAN

BIER, Lionel., *Sarvistan: A Study in Early Iranian Architecture*. University Park & London, 1986. (Bier re-dates the Sarvistan palace complex to the Early Islamic period).

SHIRAZ

KOMPANY, Soraya., *Le Devenir du vieux Shiraz. Analyse et Problèmes de la Réhabilitation des Quartiers anciens d'une Metropole de Province Iranienne*. Ph.D. Thesis, Institut d'Urbanisme de Paris, 1981.

SIRAF

LOWICK, Nicholas M., *Siraf XV: The Coins and Monumental Inscriptions*. British Institute of Persian Studies, London 1985.

POHANKA, Reinhard., *Die Masjed-e Djoume in Darab, Südiran*. Vienna, 1984.

PUGACHENKOVA, G. A., "Xorasanskije Mausolei." *Rempel' ...*, 14—29.

SHOKOOHY, Mehrdad., "Two Fire—Temples Converted to Mosques in Central Iran." *Acta Iranica* 25 (Papers in Honour of Professor Mary Boyce), Leiden 1985, 545—572.

SOURDEL, Dominique, & Janine Sourdel—Thomine., "A Propos des Monuments de Sangbast." *Iran* 17 (1979) 109 - 114.

GAUBE, H., *Iranian Cities*. New York, 1979.

KAFI, Morteza., *Espace de la Ville Iranienne*. Créteil, 1982.

DAMGHAN

TRINKAUS, Kathryn M., "Settlements of Highlands and Lowlands in Early Islamic Damghan." *Iran* 23 (1985) 129—141.

DARZIN

SHOKOOHY, Mehrdad., "Monuments of the Early Caliphate at Darzin in the Kirman Region (Iran)." *JRAS* 1980, 3—20.

ESFAHAN

GALDIERI, Eugenio (1979a), "Relecture d'une Gravure Allemande du XVIIème Siècle comme Introduction à une Recherche Archéologique." *Akten ...*, 560—570.

(1979b), *Esfahan: 'Ali Qapu.' An Architectural Survey*. Rome, 1979.

GOLOMBEK, L., & R. Holod., "Preliminary Report on the Isfahan City Project." *Akten ...*, 578—590.

LUSCHEY, Heinz (1979), "Der königliche Marstall in Isfahan und Engelbert Kaempfers Planographien des Palast bezirktes 1712." *Iran* 17 (1979) 71—79.

(1985), "The Pul-i Khwaju in Isfahan: A Combination of Bridge, Dam and Water Art." *Iran* 23 (1985) 143—151.

PAONE, Rosario., "The Mongol Colonization of the Isfahan Region." *Venice ...*, 1—30.

PHILIPP, Thomas., "Isfahan, 1881—1891: A Close-up View of Guilds and Production." *Iranian Studies* 17 (1984) 391—411.

SCHAFAGHI, S., "Bildung von Stadtvierteln in Esfahan." G. Schweizer (Ed), *Interdisciplinäre Iranforschung*, Wiesbaden 1979, 169—178.

GURGAN

KIANI, M. Y., *The Islamic City of Gorgan*. Berlin, 1984.

- BIER, Lionel., "The Masjid-i Sang near Darab and the Mosque of Shahr-i Ij: Rock-cut Architecture of the Ilkhanid Period." *Iran* 24 (1986) 117-130.
- BLAIR, Sheila S. (1980), *The Shrine Complex at Natanz, Iran*. Ph.D. Thesis, Harvard University, 1980.
- (1986), *The Ilkhanid Shrine Complex at Natanz, Iran*. Cambridge (Mass., 1986.
- DANESHVARI, Abbas. (1982), "Complementary Notes on the Tomb Towers of Medieval Iran. I. Gunbad-i Kabud at Maraghe, 593/1197." *Art ...*, 287-295.
- (1986), *Medieval Tomb Towers in Iran. An Iconographical Study*. Lexington, 1986.
- GALDIERI, Eugenio. (1981), "Some Aspects of the Ilkhanid Presence in the Masjid-i Jami of Isfahan." *Venice ...*, 71-84.
- (1982), "Un Exemple Curieux de Restauration Ancienne: La Xoda-Xane de Chiraz." *Art ...*, 297-309.
- (1984), *Esfahan: Masjid-i Ğum'a, 3: Research and Restoration Activities 1973-1978, New Observations, 1979-1982*. Rome, 1984.
- HILLENBRAND, Robert. (1982), "The Flanged Tomb Tower at Bastam." *Art ...*, 237-261.
- (1983), "The Role of Tradition in Qajar Religious Architecture." *Qajar ...*, 352-370.
- (1987), "Saljuq Monuments in Iran, V. The Imamzada Nur, Gurgan." *Iran* 25 (1987) 55-76.
- HUFF, Dietrich., "Das Imamzadeh Sayyid Husain und E. Herzfelds Theorie über den sasanidischen Feuertempel." *Studia Iranica* 11 (1982) 197-212.
- KLEISS, Wolfram. (1979a), "Maḡar-e Suleiman, das Grab des Kyros als islamisches Heiligtum." *AMI* 12 (1979) 281-287.
- (1979b), "Die Masjid-e Sang in Tark (Azerbaidjan)." *AMI* 12 (1979) 353-360.
- (1981), "Notiz zur Ali Shah Moschee (Ark) in Tabriz." *AMI* 14 (1981) 117-118.
- KUBAN, D., *Muslim Religious Architecture. Part 2. Development of the Religious Architecture in Later Periods*. Leiden, 1985. Part 1 was published in 1974.
- MOLINE, J., "Seljuq Minarets in Iran: Structural Developments." *Kunst des Orients* 12 (1978/79) 95-102.
- O'KANE, Bernard. (1979), "The Friday Mosques of Asnak and Saravar." *AMI* 12 (1979) 341-351.
- (1984), "Saljuq Minarets: Some New Data." *Annales Islamologiques* 20 (1984) 85-102

SOUCEK, Priscilla., "Iranian Architecture: the Evolution of a Tradition." *Highlights ...*, 135-163.

WILSON, Eva., *Islamic Designs*. London, 1988.

WIRTH, E., Die Orientalische Stadt. Spezifische Besonderheiten der Städte Nordafrikas und Vorderasiens aus der Sicht der Geographie." G. Hesse (ed), *Forschung in Erlangen. Vortragsreihen des Collegium Alexandrinum der Universität Erlangen-Nürnberg*. Erlangen 1982.

Section 2 – Iran, Provinces GILAN

AMIN FARSCHIAN, M., *Un Enclos Public dans l'Iran Caspien (Proposition: pour un centre de Service dans un Quartier du Gilan.)* Nancy 1983.

BAZIN, Marcel, et al. *Gilan et Azarbayjan Oriental: Cartes et Documents Ethnographiques*. Paris 1982.

GERAN-PAY, S., *Habitat Rural en Iran. Étude des Unités d'Habitation a Sadeh-Gilan*. 2 volumes. Ph.D. Thesis, University of Paris, 1980.

GOTZ, L., & Issa Madani., *Gilan, Iran. Traditionelle Architektur und Konsequenzen für die Stadtentwicklung. Forschungsbericht*. Stuttgart 1986.

KHORASAN

O'KANE, Bernard. *Timurid Architecture in Khurasan*. Costa Meza, 1987.

MAZANDARAN

AFKHAMI, M., & S. Sarikaya., *Analyse de l'Habitat Rural dans la Region de Mazanderan au Nord de l'Iran*. Paris 1980.

SEMNAN

ADLE, Ch., "Recherches Archéologiques en Iran sur le Kumeš Médiéval; Rapport Préliminaire pour 1982-1983." *Comptes-Rendus des Séances de l'Academie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris, April/June 1984, 271-299.

Section 3 – Iranian Cities. General

AMANAT, Abbas (ed.), *Cities and Trade: Consul Abbott on the Economy and Society of Iran, 1847-1866*. London, 1983.

BONINE, M. E., "The Morphogenesis of Iranian Cities." *AAAG* 69,2 (1979) 208-224.

DJAFROUDI, Farrokh., *In Search of Hidden Boundaries: Developing a Methodology for ascertaining the Boundaries of Urban Neighbourhoods in Iranian Cities*. Ph.D. Thesis, University of Paris, 1980.

- ETTINGHAUSEN, R., and O. Grabar. *The Art and Architecture of Islam*. Volume I, 650-1250. Harmondsworth, 1987. Volume II in preparation.
- FRANZ, H. G. "Wesenzüge Iranischer Architektur." *Akten* ..., 591-599.
- GALDIERI, Eugenio. "Apparenze e Realtà nell' Architettura d'Eta Safavide." *Venice ...*, 143-169.
- GOBLOT, H. (1979a) *Les Qanats' Une Technique d'Acquisition de l'Eau*. Paris, 1979.
- (1979b) "Essai d'une Histoire des Techniques de l'Eau sur le Plateau Iranien." *Persica* 8 (1979) 117-128.
- GOLOMBEK, L. (1981) "From Tamerlane to the Taj Mahal." *Essays ...*, 43-50.
- GOLOMBEK, L., & D. Wilber. *The Timurid Architecture of Iran and Turan*. 2 volumes. Princeton, 1988.
- GRABAR, Oleg. *The Formation of Islamic Art*. Revised & enlarged edition, Yale UP, 1988.
- HAKIM, Besim Selim. *Arabic - Islamic Cities: Building and Planning Principles*. London, 1986.
- HOAG, John D. *Islamic Architecture*. London, 1987.
- JACKSON, P., & L. Lockhart (Eds.), *The Cambridge History of Iran. Volume 6. The Timurid and Safavid Periods*. Cambridge, 1986. (Especially the chapter on Architecture by Robert Hillenbrand.)
- KEYVANI, Mehdi., *Artisans and Guild Life in the Later Safavid Period*. Berlin, 1982.
- KLEISS, Wolfram. (1981), "Islamische Kuppelbauten in Iran." *AMI* 14 (1981) 119-128.
- (1982), "Survey in der Ebene südwestlich von Saveh." *AMI* 15 (1982) 9-29.
- LAPIDUS, Ira M., *Muslim Cities in the Later Middle Ages*. Cambridge, 1984.
- MICARA, L., *Architetture e Spazi dell' Islam. Le Istituzioni Collettive e la Vita Urbana*. Rome 1985
- MOJTAHED, Davoud., *Rural-Urban Migration in Iran. (1966-1976)*. Ph.D. Thesis, United States International University, 1980.
- PETRUCCIOLI, A., *Dar al-Islam. Architetture des Territorio nei Paesi Islamici*. Rome 1985.
- PINDER-WILSON, R., *Studies in Islamic Art*. London 1985.
- SAJJADI, Seyyed Mansur Seyyed., *Qanat/Kariz: Storia, Tecnica Costruttiva ed Evoluzione*. Tehran 1982.
- SERJEANT, R.B. (ed), *The Islamic City*. Selected Papers from the Colloquium held at the Middle East Centre, Faculty of Oriental Studies, Cambridge, United Kingdom, from 19 to 23 July 1976. Paris (Unesco) 1980.

Section I—General Studies.

- ABU—LUGHOD, Janet L., "The Islamic City—Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance." *IJMES* 19 (1987) 155—176.
- AFSHAR, Iradj., "Architectural Informations through the Persian Classical Texts." *Akten* ..., 612—616.
- ARCHITETTURA, *Architettura nei Paesi Islamici: Seconda Mostra Internazionale di Architettura*. Venice, 1982.
- ARDALAN, N., & L. Bakhtiar., *The Sense of Unity. The Sufi' Tradition in Persian Architecture*. Revised edition, Chicago & London, 1987.
- ATASH, Farhad. *Spatial Disparities in Iran, 1949—1978*. Ph.D. Thesis, Rutgers University, 1986.
- BLAIR, Sheila S., "Ilkhanid Architecture and Society: An Analysis of the Endowment Deed of the Rab'—i Rashidi." *Iran* 22 (1984) 67—90.
- BLAKE, G. H., & R. I. Lawless (Eds.), *The Changing Middle East City*. New York, 1980.
- MOHAMMADI—DOOSTDAR, H., *Low-cost Housing in Earthquake Regions of Iran*. M.S. Thesis, California State University, 1980.
- BONINE, M. E., "From Qanat to Kort. Traditional Irrigation Terminology and Practices in Central Iran." *Iran* 20 (1982) 145—159.
- BRANDENBURG, Dietrich, & Kurt Brüsehofer., *Die Seldschuken. Baukunst des Islam in Persien und Turkmenien*. Graz, 1980.
- CRESWELL, K. A. C. *Early Muslim Architecture: A Short Account*. With additional matter by J.W. Allan. 1988 (publisher unknown at time of preparation of this bibliography).
- CRESWELL, K. A. C., An updated edition of Creswell's 2 volume History of Islamic Architecture is in preparation for publication in 1988.
- DE ANGELIS, M. A., & T. W. Lentz., *Architecture in Islamic Painting — Permanent and Impermanent Worlds*. Cambridge (Mass.), 1982.
- ENCYCLOPAEDIA IRANICA, Ehsan Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica*, London, 1985—. See especially the article "Architecture" in Volume 2. Publication has now reached Volume III, Fascicle 3
- ENCYCLOPAEDIA OF ISLAM, C. E. Bosworth et al (Eds.), *Encyclopaedia of Islam*, 2nd edition, Leiden 1960—. Now up to Volume VI, letter M. The first edition, Leipzig/London 1913—1942, is still useful.
- EHLERS, E. *Iran. Grundzüge einer geographischen Landeskunde*. Darmstadt, 1980. A new edition of a very basic book, which, while not strictly architectural, contains a mass of geographical and related material of some relevance.

INTRODUCTION

This book is a general study of Iranian architecture and town planning, from earliest period to the present time. It describes, buildings, which for many reasons, e.g. economic, religious, and political, were constructed during these period in most parts of Iranian plateau.

The present volume consists of four sections as follows color plates, black & white plates, description of plates and selected bibliography. In order to locate the above titles in the books, please follow the sections from right to left.

The editor is most grateful to all friends and colleagues for their contribution to this volume, and to everyone who has helped and collaborated with him during the various stages of its publication.

*Tehran
March 1993
M. Y. Kiani*

The editor is most grateful to Mrs Haqshenas for correcting the English text of the book.

weary traveller could not only rest, but-equally important-where the exchange of ideas between travellers from different districts could take place, with considerable effects on social life, culture, art, and economics.

Palaces, gardens and garden pavilions are the other aspects of Iranian architecture which appear from early times, and a lot of them have been built over the centuries. The earliest planned garden in Iran is that of Cyrus the Great at Pasargad, the forerunner of so many formal Iranian gardens, These gardens and palaces include such noteworthy edifices as Persepolis, Ali Qapu, Hasht Behesht, Narengestan, Fin, Eram and Tabas, illustrating their importance in the history of Iranian architecture.

Another, feature of Iranian architecture is the isolated minaret or 'mil' (watch tower), which were erected mainly along the caravan routes, especially from the 19th century A.D. These edifices helped caravans to reach their destinations by guiding them across the trackless wastes, while from some the call to prayer was heard several times a day. Their form varied according to their purpose. Height was important for example, as was decoration.

They could also be useful in reinforcing tall ivans to prevent them from collapsing. Always, these minarets or towers were beautifully decorated.

Architectural decoration has always been an important part of Iranian buildings. Iranian architects used stucco, brickwork, tiles, stone, and mirror mosaics for this purpose, which contributed not only to the beauty, but also to the support, of the buildings concerned.

Iranian architecture thus consisted of a lot of elements, several of them unique to Iran, and all of these elements were incorporated into Iranian buildings during the Islamic period. Some features, such as the ivan, were developed in pre-Islamic times, but reached their apogee in the Islamic period. While the architect was, of course, the guiding spirit behind the construction of every building, a lot of other types of craftsmen were involved in its actual construction, and each contributed to its final form the brickworker, tileworker, stucco worker, painter, carpenter, mirror worker and many, many others. These workers, inspired by their religion and their believes in God, constructed masterpieces of architecture all over Iran.

M.Y.Kiani

This volume is dedicated to my wife & sons, Farhad, Farzad and Bijan.

mostly simple, but important in that they reflect more popular religious styles. Takehs in Yazd, Mussalah in Khorassan and Husseinieh in Kashan, clearly illustrate the religious use of space during these special days of the Moslem year.

One of the consistent purposes of architecture was to design different types of defence against an enemy attack. Fortresses have a long architectural history in Iran, as a result of wars and tribal invasions, and were built on mountains and plains all over the country. The art of fortress construction reached a high level of magnificence. Ismaili forts in the Elborz, such as Alamut, Lamassar and Gerd Kuh, and those on the plains such as Aradan and Khorramabad display the high quality of this type of architecture during the Islamic Period.

From ancient times, the construction of bridges and dams was one of the important branches of architecture, and Iranian architects played a major role in their development, especially during the Sasanian and Safavid periods. Dams and bridges such as Qafankuh, Shahrestan, Saveh, Khaju, Zanjan and Esfahan illustrate this development, and no-one can pass them by, without admiring their architecture.

Geographical and climatic considerations in Iran resulted in the construction of various types of indigenous buildings. One of these is the 'Ab anbar' (water cistern). These cisterns were vital to the daily life of the people, especially those who lived along caravan road, in the southern parts of the country, and in desert areas. Cisterns can be seen in Yazd, Kashan, and along the Silk Road to Khorasan.

Cleanliness of body and soul in Iran were important from ancient times, and the history of purification and washing goes back to Pre-Islamic times. In Islam, cleanliness, daily washing, and ablutions - besides their religious importance - were also considered important for purposes of hygiene. Thus, from the beginning, the bathhouse became very important in Islamic town planning, after the mosque and the madrasah. Iranian builders used various plans, and decorated both their exterior and interior with stucco, tile work, and lime work. Bath houses such as those of Kordasht in Azarbaijan, Khosrow-Aqa in Isfahan, and Ganj Ali Khan in Kerman, are good examples of this type of Iranian architecture.

The history of trade and travel in Iran goes back to remote antiquity, and the camel caravan - a part of the world's folklore - served for centuries as the main method of transport, Iran, because of her geographical location between East and West from, long ago recognized the importance of road construction, and gradually better communications developed, and a network of roads spread across the land. This growth went largely hand-in-hand with the growth of a strong central government, and the Iranian system of communications and post stations became justly famous and secure. Along these roads, which were essential elements in the prosperity of the country are located many historical monuments, among them a great number of "Robot", or caravanserais. The construction of caravanserais has played important role in Iranian architecture, especially during the Safavid period. During this period, a great number of caravanserais were erected in cities, along the roads, in desert areas, and even in mountain passes. Their plans and features varied according to their geographical, economic, military, or religious aspects. Although these caravanserais are now being largely neglected and forgotten, in past times they were havens of peace, comfort and security, isolated and often splendid buildings in whose welcome coolness, the

city was a place of military power and an official centre. Each period has its distinctive features, but the early and middle periods in particular still await the systematic study of the archaeologist and architect. Nevertheless, the organization and complexity of the Islamic city can be derived from various sources; for instance, its division into sections, including an administrative/government section, and an industrial section; the complicated system of water supply; residential and industrial architecture, with their insights into social stratification.

Even so, a considerable amount of work remains to be done to survey and excavate cities of these early and middle periods.

Iranian architecture, according to certain scholars, was based on folkloric or popular principles, self-sufficiency, standard measurements and modules, and internal orientation.

In comparison with the architecture of other Islamic countries, Iranian architecture displays special features, such as proportional design and measurements, proper use of domes, the *ivan*, tall columns, and use of decoration. Whether the building be an abandoned caravanserai in the desert, a tower or minaret in a village or mosque in the main square of a major town, some or all of the above-mentioned features can be found.

In constructing the most important building of the period - the mosque - the architect used different plans and styles, together with fine decoration, taking into consideration geographic and climatic problems, so providing both glory and greatness to the house of Allah. Important buildings such as the Tari Khaneh in Damghan, the Blue Mosque in Tabriz, the Gowhar-Shad Mosque in Mashhad, and the Masjed-i Sheikh Lotfollah and Masjed-i Shah (Imam) in Isfahan, are examples of how the architect mixed art with religious intent.

In constructing tomb towers and mausoleums for their religious and political leaders, the Iranian architect likewise used several plans and styles, including different types of dome, and all kinds of decoration utilising brick, stucco, tile, mirror, wood, and paint. Mausoleums such as the Gonbad-i Qabus in the Gorgan Plain, that of Oljeitu in Sultanieh, and the beautiful complex buildings of Natanz, Bastam, and the examples of Iranian architecture during the Islamic Period. In all of Islam there is no tradition of funerary monuments which can boast the same longevity, the same deep-rooted popularity, and - in the medieval period - the same consistently high level of architectural excellence.

From the early Islamic Period down to the present time, tomb towers and mausoleums continued to be built without interruption across the land of Iran.

In the construction of the *madrasseh*, its main feature tended more or less to follow those used in the construction of the mosque, with which it was closely associated. From the 10th century A.D., the four *ivan* plan was particularly favoured. Excellent examples of such *madrassehs* over the centuries include that of Kharjird in Khorassan, the Chahar Bagh in Isfahan, the Aqa in Kashan, and the Sepahsalar (Shahid Motahari) in Tehran.

In Islamic cities, the public buildings were usually located in the main part of the town. The *Takieh* and *Hosseinieh* were built in most Iranian cities in the Islamic period, for being used by Shi'a Moslems during Muharram, on the anniversary of the martyrdom of Imam Hossein (A.S.). *Mussalabs* were built of outside cities for prayer ceremonies on feast days such as Eid Fetr and Eid Qurban. The architecture of this type of building is

Tappeh in Khuzestan. The growing social and economic developments also resulted in the construction of forts for security and self-defence, and the strategic nature and complexities of this type of architecture are amply illustrated in the kingdom of Urartu in the 1st millennium B.C. In Khuzestan the Elamite period depicts a sustained period of urbanization and urban development in one corner of Iran.

Several important architectural structures survive from the Achaemenid Period, but our knowledge of urban planning in general is very little since the surveys and excavations into this period have chiefly concentrated on monuments such as Pasargadae, Persepolis and Susa, the political and palatial centres of the dynasty.

On the other hand, for the Parthian dynasty, our knowledge of urban planning is considerably greater.

The early cities in the Parthian homeland, such as Nisa, Merv and Asak, were built on a rather circular plan. At the beginning of the Parthian period, military considerations were paramount because of the structure of the feudal, fragmented, and often discordant nature of Parthian society. Parthian rulers constructed their forts and cities in various shapes - square, rectangular, polygonal and circular - always with a citadel in one corner or in the middle, and with a double fortification wall enclosing a ditch. During the reigns of Mehrdad I and II, urban planning reached its peak. In general, however, such cities tended to be used by the rulers in different seasons, and several cities had an autonomous nature.

Urban development of the Sasanian period differs from the Parthian in several ways. Autonomous cities vanished, although the foundation and development of cities was highly favoured, especially by the early Sasanian kings. Besides military purposes, the removal and resettling of local and foreign populations, such as prisoners of war and deportees, were major political and economic factors in such foundations, intended to assure political stability and economic factors in such foundations, intended to assure political stability and to boost the development of industries and agriculture. The standard layout of a newly-founded Sasanian city had a rectangular grid of streets, and orthogonal cross of the main axes, and a more-or-less rectangular outline. It was always fortified with ditch, walls, and generally rounded bastions.

Circular and concentric layouts seem to have been the exception. The city was generally divided into two or three different zones, probably according to differences of function or social rank. This can be surmised from the differences in the quality of construction, as well as from later medieval descriptions. Although there is only scanty archaeological evidence from excavations, we may assume that living and working areas were strictly divided from official areas, the latter comprising religious, administrative and representave buildings.

It was apparently not always obligatory for the royal residences, nor for the major religious centres, to be connected with the city. The palaces of Ardeshir I lay apart from this newly-built town, although this did contain an official area as well. To the cities of Shapur I and II, royal palaces seem to have been directly added.

Towards the end of the Sasanian period, we find the great palaces again outside or even far away from cities, partly in association with great fire-sanctuaries, but also forming palace-areas of their own. Under Khosrow I, the practice of founding cities for dislocated populations was revived, but Khosrow II seems to have founded his residential city of Dastgerd-i Khosrow for official and palatial purposes only, without providing facilities for a civilian population.

The emergence of Islam was a momentous development which completely changed the destiny of Iran. In urban planning, the traditions of the Sasanian period continued into the Islamic period, but were adapted to cater for the appearance of several new type of buildings and their needs, such as the mosque, madrasah, Hosseinieh, Taki'eh, mussallah and mausollah and mausoleum, and the bazaar. In general, urban planning in the Islamic period can be divided into early, middle and late periods, but in all periods one consideration was common; that the

FORWARD

The prehistoric remains found either by surface collections or in stratified excavations in Iran suggest that man existed in this region as early as the Paleolithic period. Strong typological suggestions from the early stage down to the first traces of settled village farming communities have been gathered from various parts of Iran. The material collected from this time-range represents the Stone Age industries from nearly 100,000 to 12,000 years ago. Next comes the transitional period between the food-gathering and food-producing ways of life, a period generally agreed to have lasted for some thousands of years. Following this transitional period, village-farming communities has appeared all over Iran, with the remains of rather developed settlements appearing about 8000 to 7000 years ago. The excavations at Gani Darreh Tappeh in western Iran have provided some information and evidence for this period.

Extensive settlements displaying urban planning soon appeared on the Iranian Plateau and on the southwestern and southeastern alluvial plains. It seems that progressive development in the field of agricultural technologies and better harvests eventually caused surplus production. The latter in turn has a direct effect on the growth of the settlements and on the general planning of the domestic architecture within the early villages. The economic interrelations between these types of early village with surplus agricultural goods played a very important role in the development of other technologies in ancient times. As a result of the physical growth of the settlements, various socially organized institutions of religious, economic or political nature appeared, accompanied by institutional 'centres' in the form of some sort of public structures, of which the "Painted Building" unearthed at Zagheh may be considered as one of such early type of monumental architectures. In addition to technological innovations and development, the appearance of such monumental public buildings changed the general planning of the early villages completely. The construction of enclosure walls for defence purposes, the erection of monumentally structures shrines and temples, and also the appearance of early types of industrial quarters, especially pottery workshops, are some of the developments to be noticed in the course of the physical, technological and social growth of early villages.

These changes, which took place between the 6th and 1st millennia B.C., can be observed at various sites in Iran, such as Tepe Sialk in Kashan, Tepe Hissar in Damghan, Tal-i Iblis in Kerman, and Chogha Zanbil and Haft

IN THE NAME OF GOD

A SPECIAL PUBLICATION
OF THE ART
DEPARTMENT OF THE
ISLAMIC PROPAGANDA
ORGANIZATION

Typesetting & Design By: Picar

Printed by: Ministry of Islamic Guidance Press

Teheran 1993

Price DM- 300

Cover- Illustration

Madrassah- Chahar- Bage

17 Th Cewtury A.D.